

СВЕТОВНА КЛАСИКА

епос

ХЕНРИК
СЕНКЕВИЧ

Пан Володиовски

ХЕНРИК СЕНКЕВИЧ ПАН ВОЛОДИОВСКИ

Превод: Димитър Икономов

chitanka.info

ИСТОРИЧЕСКИ ЕПОС ОТ НОБЕЛОВ ЛАУРЕАТ

„Пан Володиовски“ е третият том от историческата трилогия на полския класик Хенрик Сенкевич, който „Труд“ поднася на публиката с хъс към качественото приключенско четиво. Сагата за пан Володиовски, включваща и „С огън и меч“ и „Потоп“, ще ощастливи ценителите на стойностната историческа проза, сравнима по увлекателност и динамика единствено с „Тримата мускетари“ на Дюма.

В България Сенкевич е познат най-вече с шедевъра „Кво вадис“, роман за преследването на първите християни в Рим. Той му носи Нобелова награда и горещи акламации от Ватикана.

Акламациите на читателите обаче са запазени за подвизите на пан Володиовски...

УВОД

След унгарската война, подир която стана сватбата на пан Анджей Кмичиц с панна Александра Билевичувна, и пан Йежи Михал Володиовски, полковник на лауданската хоронгва, също така славен и заслужил пред Жечпосполита рицар, предстоеше да се ожени за панна Ана Борзобогата.

Но се случиха някои неща и работата се отложи и проточи. Панна Борзобогата беше отгледана от княгиня Гризелда Йереми Вишньовецка и без нейно позволение девойката не искаше по никакъв начин да даде съгласие за венчавката; ето защо пан Михал се принуди да я остави във Водокти поради неспокойните времена и да замине сам за Замошч за позволение и благословия.

Не му потръгна обаче, понеже в Замошч не намери княгинята, която беше заминала за Виена; тя отиваше в императорския двор във връзка с образованието на сина си.

Упоритият рицар отиде и във Виена, при все че това му отне много време. Там уреди въпроса благополучно и с хубаво настроение тръгна обратно за родината.

Когато се върна, беше настанало неспокойно време; войската се присъединяваше към Съюза^[1], в Украйна бунтовете продължаваха — пожарът от изток не угасваше. Събираха нова войска, та горе-долу да заслонят границата.

И като пристигна обратно във Варшава, пан Михал намери на свое име мобилизационни писма, пратени му от името на украинския воевода. А понеже смяташе, че отечеството винаги трябва да стои над частните интереси, изостави мисълта за скорошна сватба и тръгна за Украйна. Там той воюва няколко години и при този живот сред огъня, при огромно напрежение и труд само от време на време се оказваше удобен случай да изпрати писмо на девойката, по която копнееше.

После ходи като пратеник в Крим; след това дойде нещастната вътрешна война с пан Любомирски, в която завоюва на страната на

краля срещу тоя негодник и предател; сетне отново тръгна към Украйна под командването на пан Собески.

Така славата на името му порасна толкова много, че навсякъде почнаха да го смятат за най-първия воин на Жечпосполита, но иначе годините му минаваха в грижи, във въздишки и копнежи.

Докато най-сетне дойде 1668 година, когато по заповед на пан кастелана го освободиха да почива и той в началото на лятото замина при любимата си девойка, взе я от Водокти и тръгна за Краков.

Защото княгиня Гризелда, която се беше върнала от императорските земи, го канеше да правят там сватбата и сама се предлагаше да бъде помайчима на момичето.

Кмичицови си останаха във Водокти и не очакваха в скоро време вести от Володиовски, заети с мисълта за новия гост, когото очакваха у дома си. Защото досега провидението им бе отказало деца, но сега предстоеше да настъпи щастлива промяна, която съвпадаше с техните желания.

Годината беше необикновено плодородна. Зърнените храни дадоха толкова голяма родитба, че гумната не можеха да я поберат и цялата страна надлъж и нашир беше покрита с кръстци. В опустошените от войната области младите борови гори за една пролет пораснаха повече, отколкото за две години в друго време. Дивечът и гъбите в гората бяха в изобилие, рибата във водите също, сякаш необикновената плодородност на земята се бе отразила върху всички същества, които живееха по нея.

От това приятелите на Володиовски правеха благоприятни предсказания и за неговата женитба. Но ето че съдбата бе решила друго.

---

[1] Войската не била получила възнаграждението си, та отказала повече да се подчинява и почнала да се обединява в така наречения Свещен съюз, за да принуди да ѝ се плати дължимото. — Бел.прев. ↑

ПЪРВА ГЛАВА

В един хубав есенен ден пан Анджей Кмичиц седеше под сенчестия покрив на беседката в градината, пиеше следобедната си медовина и гледаше през обраслите с див хмел решетки към жена си, която се разхождаше по грижливо пометената пътека пред беседката. Жената беше извънредно красива, светлокоса, със спокойно, почти ангелско лице. Тя се движеше бавно и предпазливо, защото беше изпълнена със сериозност и Божа благодат.

Пан Анджей Кмичиц я гледаше страшно влюбено. Накъдето и да мръднеше тя, погледът му я следваше с оная привързаност, с която кучето следи с очи своя господар. А понякога се усмихваше, защото беше много доволен от вида ѝ и току засукваше нагоре мустак.

И тогава по лицето му се появяваше някакъв израз на весела лекомисленост. Виждаше се, че е бил войник с нрав на развеяпрах, който през ергенските си години ще да е имал доста много приключения.

Тишината в градината беше нарушавана само от шума на презрелите плодове, които падаха по земята, и от бръмченето на насекомите. Настанало бе чудесно време. Беше началото на септември. Слънцето вече не печеше прекалено силно, но още лееше щедро златна светлина. В нейните отблясъци между сивите листа лъщяха червени ябълки, които бяха толкова много, че дърветата сякаш бяха облепени с тях. Клоните на сливите се огъваха от плод, покрит със сивкав пращец. Първите увиснали по дърветата нишки от паяжина, която предвещаваше близката есен, се люлееха заедно с лекия ветрец, толкова лек, че дори не разклащаше листата.

Може би и това хубаво време изпълваше пан Кмичиц с такава веселост, защото лицето му засияваше все повече. Най-сетне той отпи малко медовина и каза на жена си:

- Оленка, я ела малко тук! Искам да ти кажа нещо.
- Само да не е нещо такова, което не обичам да чувам.
- Заклевам се в Бога, че не е! Дай си ухото!

При тия думи той я прегърна през кръста, приближи мустаците си до светлата ѝ коса и зашепна:

— Ако бъде момче, нека да го кръстим Михал.

А тя обърна към него леко пламналото си лице и му отговори също шепнешком:

— Нали обеща, че няма да се противопоставяш да го кръстим Хераклиуш?

— Ама виждаш ли, аз заради Володиевски...

— Нима не заслужава повече почит дядо ми?

— Който е и мой благодетел... Хм! Вярно... Но второто ще бъде Михал! Дума да не става!

Сега Оленка стана и се опита да се освободи от ръцете на пан Анджей Кмичиц, но той я притисна още по-силно към себе си и започна да я целува по устата, по очите, като повтаряше:

— Ах ти, злато мое, богатство мое, най-любимата ми.

По-нататъшният им разговор беше прекъснат от един слуга, който се появи на края на пътеката, забързан към беседката.

— Какво искаш? — попита Кмичиц и пусна жена си.

— Пан Харламп пристигна и чака вкъщи — отговори слугата.

— Ето го и него самия! — извика Кмичиц, като видя мъжа, който се приближаваше към беседката. — За Бога, как са му побелели мустаците! Здравей, скъпи другарю! Здравей, стари друже!

С тези думи изскочи от беседката и се завтече към пан Харламп с разперени ръце.

Но пан Харламп най-напред се поклони ниско на Оленка, която беше виждал в миналото в кейданския двор у вилненския княз воевода, после притисна ръката ѝ към грамадните си мустаци и едва тогава се хвърли в прегръдките на Кмичиц и захлипа върху рамото му.

— За Бога, какво ти е, ваша милост? — възкликна домакинът слисан.

— На едного Бог е дал щастие в изобилие — отговори Харламп, — а другото е лишил. Но причините на моята тъга мога да съобщя само на ваша милост.

Тук гостът погледна към пани Александра, а тя се досети, че той не желае да говори пред нея, и каза на мъжа си:

— Ще изпратя медовина за ваши милости, а сега ще ви оставя сами...

Кмичиц отведе пан Харламп в беседката, настани го на една пейка и извика:

— Какво значи това? От помощ ли имаш нужда? Разчитай на мене като на Завиша^[1]!

— Нищо ми няма — отговори старият войник, — от никаква помощ не се нуждая, докато мога да движа тая ръка и ето тази сабя; но нашият приятел, най-достойният рицар в Жечпосполита, се намира в тежка беда и не зная дали е още жив.

— Господи Иисусе Христе! Нещо лошо ли се случи на Володиовски?

— Да! — отговори Харламп и нови струи сълзи бликнаха от очите му. — Трябва да съобщя на ваша милост, че панна Ана Борзобогата напусна тази юдол плачевная.

— Умряла! — изпика Кмичиц и се хвана с две ръце за главата.

— Като птица, улучена от стрела.

Настана кратко мълчание; само падналите ябълки тупваха тежко ту тук, ту там о земята; само пан Харламп лъхтеше все по-шумно и едва сдържаше сълзите си, а Кмичиц закърши ръце и повтаряше, като клатеше глава:

— Мили Боже! Мили Боже! Мили Боже!

— Ти, ваша милост, не се чуди на сълзите ми — каза най-сетне Харламп, — защото ако само при вестта за случилото се dolor^[2] стиска непоносимо сърцето на ваша милост, какво остава за мене, който наблюдавах нейната агония и неговото страдание, надхвърлило всякаква мярка.

В беседката влезе, слуга със стъкленица на поднос и втора стъклена чаша, а след него пани Александра, която все пак не бе могла да надвие любопитството си.

Като погледна сега лицето на мъжа си и видя дълбоката мъка, изписана по него, тя попита бързо:

— Какви вести си донесъл, ваша милост? Не ме отстранявайте от вас. Аз ще ви утешавам, доколкото е възможно, или ще поплача с вас, или най-сетне ще помогна с някакъв съвет...

— И в твоята глава вече няма да се роди съвет за това нещо — отговори пан Анджей. — Но аз се страхувам да не би от скръб здравето ти нещо да пострада.

На тия думи тя отговори:

— Аз мога да издържам много неща. По-лошо е да живее човек в неизвестност...

— Ануша умряла! — каза Кмичиц.

Оленка пребледня и се отпусна тежко на пейката; Кмичиц помисли, че тя ще припадне, но скръбта взе връх над внезапната вест и тя се разплака, а двамата рицари я последваха веднага.

— Оленка — каза най-после Кмичиц в желанието си да насочи на другаде мислите на жена си — ти не вярваш ли, че тя е в рая?

— Не за душата ѝ плача, но за нея и за осиротяването на пан Михал. А колкото за нейното влизане в царството небесно бих искала така да съм уверена в своето спасение, както съм сигурна в нейното. Нямахме по-добра девойка от нея, по-добро, по-честно сърце! Ой, моя Анулко, скъпа моя Анулко!...

— Видях смъртта ѝ — каза Харламп, — всекиму Господ да даде такава благословена кончина.

Тук настана мълчание и чак когато скръбта им се поотече заедно със сълзите, Кмичиц се обади:

— Разправяй, ваша милост, как се случи всичко това, а на най-жалните места попейвай от медовината.

— Благодаря — отговори Харламп. — Ще пийвам от време на време, ако и ваша милост пийва с мене, защото болката хваща не само сърцето, но и гърлото като вълк, а когато хване, може да те задуши без никаква възможност да се спасиш. Работата беше така. Пътувах от Ченстохова за родния си край, за да заседна на имота, който съм взел под аренда, и да вкуся спокойствие на стари години. Стига ми вече войни, започнах да воювам още като юноша, а сега мустаците ми са вече побелели. Само ако съвсем не мога да удържа на едно място, тогава пак ще тръгна под нечие знаме; но тия военни съюзи, създавани за зло на отечеството и за радост на неприятелите, и тия вътрешни размирици напълно ме отвратиха от Белона^[3]... Мили Боже! Пеликанът храни с кръв децата си, то е вярно! Но това отечество и кръв вече няма в гърдите си. Швидерски^[4] беше голям воин... Нека го съди Бог!

— Ануля, моя мила! — прекъсна го с плач Оленка. — Ами че ако не беше ти, какво щеше да стане с мене и с всички нас?... Ти ми беше убежище и защита! Ануля скъпа!

Като чу това, Харлампове ревна отново, но за малко, защото Кмичиц го прекъсна с въпрос:

— А ти къде срещна Володиевски, ваша милост?

— Володиевски срещнах също в Ченстохова, където двамата решили да спрат на почивка, защото пътят се бяха отбили там на поклонение. Той веднага ми каза, че отива с годеницата си от вашия край за Краков, при княгиня Гризелда Вишньовецка, без чието позволение и благословия девойката не искала по никакъв начин да се венчае. Тогава тя беше още здрава, а той весел като птица. „Ето — казваше — Бог ме награди за моя труд!“ — и Володиевски (утеши го, Боже) доста ми се надуваше и се закачаше с мене, защото, знаете ли, ваши милости, навремето си ние се карахме за тази девойка и искахме да се бием. Къде ли е сега тя, горката?

Тук пан Харлампове отново ревна, но за малко, тъй като Кмичиц пак го прекъсна:

— Та, казваш ваша милост, че тя била здрава? Откъде ѝ дойде така внезапно това?

— Че беше внезапно, беше. Тук живееше у пани Марчинова Замойска, която тогава беше в Ченстохова заедно с мъжа си. Володиевски прекарваше целия ден у нея, като се поплакваше от бавенето и казваше, че едва ли и след една година ще стигнат в Краков, понеже всички ги спират по пътя. И нищо чудно! Всеки иска да окаже гостоприемство на такъв воин като пан Володиевски, а хване ли го веднъж някой, държи го здраво. Мене също ме водеше при панна Ана и заплашваше със смях, че ще ме съсече, ако направя да го разлюбя... Но тя не виждаше нищо освен него. И на мене понякога ми ставаше мъчно, че човек на старини е като гвоздей в стената, но кой ти гледа! Не щеш ли, една нощ Володиевски се втурва при мене страшно смутен. „За Бога! Не знаеш ли някъде тук някакъв лекар?“ — „Какво се е случило?“ — „Тя се разболя, тя умира!“ Питам го кога е заболяла, а той казва, че току-що му съобщили от пани Замойска. А то нощ! Къде да търсиш лекар, когато там само манастирът е оцелял, а в града пепелищата са повече от хората. Най-сетне намерих един фелдшер, но и той не искаше да дойде! Трябваше с бойната секирка да го подкарам до самото място. Но там вече беше по-нужен свещеник, отколкото фелдшер; намерихме един достопочтен паулин^[5], който успя да я свести с молитва, та можа да приеме светите тайнства и да се сбoguва

нежно с пан Михал. На другия ден следобед беше вече свършено! Фелдшерът казваше, че някой трябва да я е урочасал, но това е невъзможно, в Ченстохова уроките не хващат. А каквото ставаше с пан Володиовски, каквото той приказваше, вярвам, че Господ Иисус няма да му го запише, защото, когато човек е разкъсан от болка, той не знае какво говори... Та казвам ви, ваши милости, че той (тук пан Харламп снижи глас) богохулстваше до забрава!

— За Бога! Богохулстваше! — повтори тихо Кмичиц.

— От стаята, където беше покойната, той изскочи в трема, от трема на двора и се олюляваше като пиан. Там вдигна нагоре пестници и се развика със страшен глас: „Такава ли ми е наградата за моите рани, за моите усилия, за моята кръв, за моята обич към отечеството?!... Едно агне, казва, имах и него ми взе, Господи. Да повалиш въоръжен мъж, казва, който стъпва дръзко по земята, това е достойно, казва, за Божията ръка, но невинният гълъб може да бъде удушен и от котка, и от ястреб, и от усорлица... и...“

— За Бога! — възкликна пани Александра. — Не повтаряй думите му, ваша милост, че нещастие ще навлечеш на дома ни!

Харламп се прекръсти и продължи:

— Мислеше, горкият воин, че е заслужил награда, а ето му наградата! Ех! Бог най-добре знае какво прави, макар че това не можем нито да го разберем с човешкия разум, нито да го измерим с човешката справедливост! Тогава веднага след богохулствата се вцепени и падна на земята, а свещеникът започна да чете заклинание над него, за да не влязат в тялото му зли духове, привлечени от тия богохулства.

— Скоро ли дойде на себе си?

— Около един час лежа като мъртъв, а после се свести и като се прибра в квартирата си, не искаше да види никого. През време на погребението аз се обърнах към него: „Пане Михале — казвам, — имай милост към себе си!“ А той — нищо! Три дни останах още в Ченстохова, защото сърцето не ми даваше да замина, но напразно чуках на вратата му. Не ме искаше! Блъсках си главата да реша какво да правя: дали да продължавам да удрям по вратата или да замина?... Как да оставя човека така, без никаква утеха? Но като разбрах, че няма да постигна нищо, реших да тръгна за Скшетуски. Той беше най-добрият му приятел, а след него пан Заглоба; може би те ще проникнат

някак до сърцето му, особено пан Заглоба, който е умен човек и знае на кого как да заговори.

— И беше ли у Скшетуски, ваша милост?

— Бях, но и тук Бог не помогна, защото двамата с пан Заглоба бяха заминали в Калиско при пан Станислав, ротмистъра. И никой не можеше да ми каже кога ще се върнат. Тогава аз си помислих: и без това пътят ми е през Жмудж, ще се отбия у ваши милости и ще разкажа за случилото се.

— Аз отдавна знаех, че ваша милост е достоен рицар — каза Кмичиц.

— Не е въпросът за мене, а за Володиовски — отвърна Харлам — и ще ви призная, ваши милости, че много се страхувам да не се умопобърка...

— Бог ще го запази от това — каза пани Александра.

— Ако го запази, той положително ще облече расото, защото, казвам ви, ваши милости, че през целия си живот не съм виждал такава скръб... А жалко за такъв воин! Жалко!

— Как така жалко? Това ще умножи Божията слава! — обади се отново пани Александра.

Харлам започна да мърда мустаци и да търка челото си.

— Виждаш ли, ваша милост благодетелко, може да я умножи, а може и да не я умножи. Я пресметнете, ваши милости, колко поганци и еретици е унищожил той през живота си и с това навярно повече е задоволил нашия спасител и пресветата му майка, отколкото много свещеници със своите проповеди. Хм! Заслужава да се помисли по това! Нека всеки служи на божията слава, както умее най-добре... Защото, виждате ли, ваши милости, между йезуитите винаги ще се намерят мнозина по-мъдри от него, но втора такава сабя няма в Жечпосполита...

— Това е вярно, кълна се в Бога! — обади се Кмичиц. — Ти, ваша милост, не знаеш ли дали той е останал в Ченстохова или е заминал?

— До заминаването ми беше там. Какво е направил после, това не зная. Едно само зная: пази Боже да не се умопобърка, пази Боже да не се разболе, което често идва заедно с отчаянието, тогава той ще бъде там съвсем сам, без помощ, без роднина, без приятел, без утеха.

— Дано пресветата Дева те пази в тази чудотворна обител, верни приятелю! — извика внезапно Кмичиц. — Ти направи толкова много за мене, че и брат не би сторил повече!

Пани Александра се замисли дълбоко и дълго цареше мълчание, най-сетне тя вдигна светлокосата си глава и каза:

— Йендрек, помниш ли ти колко сме му длъжни ние?

— Забравя ли това, ще трябва от куче да взема очи, че с моите не бих посмял да погледна почтен човек!

— Йендрек, ти не можеш да го оставиш така!

— Как?

— Иди при него.

— Това е благородно женско сърце, това е благородна пани! — извика Харламп, като грабна ръцете на пани Александра и ги покриваше с целувки.

Но съветът не беше по вкуса на Кмичиц, той почна да клати глава и каза:

— За него аз бих отишъл накрай света, но... сама знаеш... ако ти беше здрава, не ще и дума... но сама знаеш! Пази Боже да се уплашиш от нещо, да ти се случи нещо... Ще изсъхна от безпокойство... Жената стои по-напред от най-добрия приятел... Жал ми е за пан Михал... но сама знаеш!...

— Аз ще остана под покровителството на лауданските старейшини. Сега тук е спокойно, а от дребни работи няма да се уплаша. Косъм не ще падне от главата ми без божията воля... А там пан Михал може би се нуждае от спасение...

— О, нуждае се! — намеси се Харламп.

— Чуваш ли, Йендрек. А на мене нищо ми няма. Зло никой няма да ми стори... Зная, че не ти се иска да заминаваш...

— Предпочитам с ръжен срещу топ да тръгна! — прекъсна я Кмичиц.

— Нима смяташ, че като останеш, няма да ти бъде мъчно, колчем помислиш: приятеля си оставих! А и Господ-Бог лесно може в справедливия си гняв да ни лиши от своята благословия!

— Все едно, че гвоздей ми забиваш в главата. Казваш, че може да ни лиши от благословията си? Това вече ме плаши!

— Да спасяваш приятел като пан Михал — това е свещено задължение!

— Аз обичам Михал с цялото си сърце. Ех, няма как!... Щом трябва, тогава най-добре веднага, защото тук всяка минута е важна! Отивам веднага в конюшните... За Бога, няма няма друг изход? Какъв дявол е накарал ония да отиват в Калиско! Не ми е за мене, но за тебе, злато ти мое! По-добре да загубя имота си, отколкото един ден да живея без тебе. Ако някой би ми казал, че ще те оставя не за да изпълня обществен дълг, дръжката на сабята си бих му пъхнал в устата. Дълг, казваш? Нека бъде така! Негодник е, който се колебае! Ако беше за някого друго, а не за Михал, никога не бих направил това!

След тия думи той се обърна към Харламп:

— Ваша милост пане, заповядай с мене в конюшните да разгледаме конете. А ти, Оленка, нареди да ми стегнат багажа. Нека някой от лауданците да надзирава вършитбата... Пане Харламп, ти ще трябва да поседиш, ваша милост, у нас поне две седмици, за да ми пазиш жената. А пък може и тук, в околността, да се намери някакъв имот под аренда. Вземай Любич! Нали? Ела, ваша милост, в конюшните! След един час тръгвам! Щом трябва, значи трябва!...

---

[1] Прочут полски рицар, герой от средновековието. — Бел.прев.

↑

[2] Скръб (лат.). — Бел.прев. ↑

[3] Богиня на войната у римляните (лат.). — Бел.прев. ↑

[4] Маршал (председател) на Свещения съюз. — Бел.прев. ↑

[5] Монах от католическия орден на паулините. — Бел.прев. ↑

ВТОРА ГЛАВА

Нашият рицар тръгна доста преди залез-слънце, изпратен от жена си със сълзи и с кръст, в който имаше тресчици от светото разпятие, майсторски инкрустирани в златото. А понеже пан Кмичиц беше свикнал от миналите години с внезапни походи, щом тръгна, полетя така, сякаш трябваше да настигне татари, които бягат с плячка.

След като стигна във Вилно, продължи за Гродно, Бялисток, а оттам за Шедлце. Когато минаваше през Луков, узна, че семейство Скшетуски с децата си и пан Заглоба са се върнали предния ден от Калиско, затова реши да се отбие у тях, тъй като с кого по-добре би могъл да се посъветва за спасението на Володиовски?

Те го приеха с удивление и радост, която обаче веднага се превърна в страшен плач, щом той им съобщи целта на идването си.

Пан Заглоба не можа да се успокои през целия ден и така жално плака непрекъснато над езерото, че както сам казваше по-късно: езерото преляло, та трябвало да отварят бентовете. Но след като се наплака, напрегна ума си и ето какво каза на съвещанието:

— Ян не може да замине, защото е избран в каптура^[1], а пък делата ще бъдат много, нали след толкова войни сега е пълно с неспокойни духове. От това, което разправя негова милост пан Кмичиц, се вижда, че във Водокти щъркелите ще останат да зимуват, защото там са вписани в работния инвентар и трябва да си изпълнят функцията. Нищо чудно, че при такова стопанство не е удобно за ваша милост да тръгваш на път, особено когато не се знае колко може той да продължи. Ти доказа с тръгването си, че имаш голямо сърце, но ако трябва да те съветвам искрено, ще ти кажа: връщай се, там е необходим още по-близък довереник, който не би се засегнал, дори да го наругаят и да не искат да го видят. Patientia^[2] е необходима там и голям опит, а ваша милост имаш само приятелско чувство към Михал, което в такъв случай non sufficit^[3]. Не се сърди, ваша милост, но сам трябва да признаеш, че ние двамата с Ян сме му по-стари приятели и

повече приключения сме имали с него. Боже мили! Колко пъти той е спасявал мене и колко пъти аз съм спасявал него от опасности!

— Ами ако бях се отказал от функцията си на член на каптура? — прекъсна го Скшетуски.

— Яне, това е обществена служба! — отвърна Заглоба строго.

— Бог вижда — каза Скшетуски загрижен, — че аз обичам със сърдечни братски чувства братовчеда си Станислав, но Михал ми е по-близък и от брат.

— А на мене той е по-близък и от син, още повече че никога не съм имал син. Не е време да се препираме за чувствата си! Виждаш ли, Яне, ако това нещастие беше току-що сполетяло Михал, може би сам щях да ти кажа: по дяволите каптура и тръгвай! Но нека пресметнем колко време е минало, откак Харламп е тръгнал от Ченстохова за Жмудж и пан Анджей от Жмудж за тук. Сега не само трябва да се отиде при Михал, но и да се остане при него, не само да се плаче с него, но и да се убеждава; не само да му се сочи като пример разпънатият Иисус, но с весели шеги да се разтупти мисълта в сърцето му. Затова знаете ли кой трябва да замине? — Аз! И ще замине, ако е рекъл Господ! Намеря ли го в Ченстохова, ще го докарам тук; не го ли намеря, дори във Влашко ще се завлека подире му и ще го търся, докато мога със собствени сили да поднеса щипка енфие до ноздрите си.

Като чува това, двамата рицари почнаха да прегръщат пан Заглоба, а той се разчувства и от нещастieto на пан Михал, и от собствените си бъдещи усилия. Затова зарони сълзи, а накрай, когато вече му дотегнаха прегръдките, рече:

— Само че вие не ми благодарете от името на Михал, не сте му по-близки от мене!

На тия думи Кмичиц отговори:

— Ние не благодарим от името на Володиевски, но ледено или направо нечовешко сърце би трябвало да има някой, за да не се трогне от тази готовност на ваша милост, който при нуждата на приятеля забравяш и трудностите, и възрастта си. Други на тая възраст мислят само за топлатата печка, а ваша милост така говориш за дългия път, сякаш имаш моите години или годините на пан Скшетуски.

Пан Заглоба наистина не криеше годините си, но не обичаше да се споменава пред него за старостта като другарка на безсилието;

затова макар очите му да бяха още червени, той погледна бързо Кмичиц с известно недоволство и отвърна:

— Драги пане! Когато започнах седемдесет и седмата година, беше ми някак неприятно на сърцето, че две брадви^[4] висят над врата ми; но когато минах осемдесетте, такъв дух се всели в мене, че чак за женитба почнах да мисля. И щяхме да видим кой пръв от нас щеше да има с какво да се похвали!

— Аз не се хваля, но не бих поскъпил похвалите си за ваша милост.

— И сигурно бих посрамил ваша милост, както посрамах пан хетман Потоцки пред лицето на краля, когато ме закачаше за възрастта. Поканих го да видим кой ще направи повече премятания. И какво излезе? Пан Ревера се преметна три пъти и слугите трябваше да го вдигат, защото не можеше да стане сам, а аз направих цял кръг, като се преметнах най-малко трийсет и пет пъти. Попитай Скшетуски, който видя това със собствените си очи.

Скшетуски знаеше, че от някое време пан Заглоба имаше обичай да се позовава на него за всичко като очевидец; затова дори окото му не мръдна, а отново почна да говори за Володиовски.

Заглоба замълча и се замисли дълбоко; накрая след вечерята настроението му се подобри и той се обърна към другарите си:

— Ще ви кажа нещо, което всеки разум не би могъл да разбере. Надявам се на Бога, че нашият Михал ще се излекува от тази рана полесно, отколкото ми се струваше отначало.

— Дано даде Бог, но откъде, ваша милост, ти хрумна това? — попита Кмичиц.

— Хм! Тук е необходим и бистър ум, който е даден от рождение, и голяма експериенция^[5], която не можете да имате на вашата възраст, и познаване на пан Михал. Всеки има различна натура. В един нещастие то ще удари така, сякаш, *figuraliter*^[6] казано, камък е хвърлен в река. Водата уж тече *tacite*^[7] отгоре, а пък той лежи там на дъното и пречи на естественото течение, раздира го страшно и ще стои там и ще раздира, докато всичката вода не изтече в Стикс^[8]! Ти, Яне, можеш да бъде причислен към тия хора; но на такива е по-зле на тоя свят, защото у тях не минава нито болката, нито споменът. А други *eo modo*^[9] ще приеме нещастие то, сякаш някой го е фраснал с пестник по врата. Отначало ще му притъмнее пред очите, после ще дойде на себе си, а

когато синината мине, ще забрави. О, по-добра е такава натура в тоя свят, пълен с приключения.

Рицарите слушаха съсредоточено мъдрите думи на пан Заглоба, а той, като виждаше със задоволство, че го слушат с такова внимание, продължаваше да говори:

— Аз съм опознал Михал до мозъка на костите и Бог ми е свидетел, че не искам тук да го укорявам, но ми се струва, че той е скърбял повече за женитбата, отколкото за момичето. Нищо чудно, че го е обзело страшно отчаяние, защото особено за него това нещастие е най-голямото. Вие дори не можете да си представите какво желание имаше той да се ожени. У него няма никаква алчност, никаква амбиция, никакви лични користи; не се грижеше за своето, не се тревожеше, че е загубил богатствата си, не предявяваше претенция за заплатата си; за всичко, което е извършил, за всичките си заслуги не искаше нищо друго от Бога и от Жечпосполита, а само жена. И в душата си беше пресметнал, че има право на такъв хляб; и вече ха да го сложи в устата си, но сякаш някой му духна в мустаците! На ти сега! Яж де! Какво чудно тогава, че го е обзело отчаяние? Не казвам, че не е скърбял и за девойката, но убеден съм, че повече съжалява за женитбата, макар да е готов да се закълне, че е обратното.

— Дай Боже да е така! — заяви Скшетуски.

— Почакайте, нека само да се затворят тия му душевни рани и да се покрият с нова кожа, тогава ще видим дали старото желание няма да се върне. Сега *periculum*^[10] е да не би *sub onere*^[11] на отчаянието да направи нещо или да реши нещо, за което после би съжалявал. Но каквото е щяло да стане, то е вече станало, защото при нещастие решенията са бързи. Моето момче вече вади дрехите ми от раклите и ги нарежда, ето защо не казвам това, за да не тръгна, а само исках да утеша ваши милости.

— Ти, отче, отново ще бъдеш мехлем за Михал! — каза Ян Скшетуски.

— Както бях и за тебе. Помниш ли? Стига само да го намеря бързо, защото се страхувам да не се спотаи в някой манастир или да изчезне някъде в далечните степи, с които е свикнал още от младини. Ти, ваша милост пане Кмичиц, ме подкачаше за възрастта ми, но аз ще ти кажа, че ако някога куриер с писмо се е движил така, както ще се движа аз, тогава след завръщането ми заповядайте да вадя нишки от

стари платна, грах да лющя или къделя ми дайте. Нито неудобствата ще ме спрат, нито чуждото гостоприемство ще ме съблазни, нито ядене или пиене ще ми забави бързината. Такъв поход вие още не сте видели! Аз и сега едва седя на мястото си, сякаш някой ме бодне с шило изпод пейката: наредих вече да ми намажат ризата за път с лой от козел, че гадинките да бягат от нея...

---

[1] Съд, който се събира през междуцарствие. — Бел.прев. ↑

[2] Търпение (лат.). — Бел.прев. ↑

[3] Не е достатъчно (лат.). — Бел.прев. ↑

[4] Две седморки. — Бел.прев. ↑

[5] Опитност (лат.). — Бел.прев. ↑

[6] Фигуративно (лат.). — Бел.прев. ↑

[7] Мълком, тихо (лат.). — Бел.прев. ↑

[8] Река в митологията, която обгражда задгробния свят. — Бел.прев. ↑

[9] По такъв начин (лат.). — Бел.прев. ↑

[10] Опасността (лат.). — Бел.прев. ↑

[11] Под влияние (лат.). — Бел.прев. ↑

ТРЕТА ГЛАВА

Пан Заглоба обаче не пътуваше толкова бързо, колкото бе обещавал пред себе си и пред своите другари. А колкото по приближаваше Варшава, толкова по-бавно пътуваше. Това беше времето, когато Ян Казимеж, крал, политик и велик вожд, след като угаси външните пожари и изведе Жечпосполита сякаш от бездната на потопа, се отказа от кралската си власт. Той изтърпя всичко, издържа всичко, изправи гърди срещу всички ония удари, които идеха от външния неприятел; но когато после реши да направи вътрешни реформи и вместо да намери помощ от народа, срещна само съпротива и неблагодарност, тогава той доброволно свали от миропомазаната си глава короната, която му беше станала непоносимо бreme.

Околийските и генералните сеймики^[1] се бяха вече състояли и примасът^[2] Пражмовски определи конвокацията^[3] за пети ноември.

Големи бяха предварителните агитации на разните кандидати, големи бяха партиите, които си съперничеха, и макар че чак изборът щеше да реши въпроса, всеки разбираше необикновената важност на конвокационния сейм. И сега към Варшава пътуваха с коли или на коне представители заедно с прислугата си, пътуваха сенатори, всеки от които беше придружен от блестяща свита. По пътищата беше тясно, странноприемниците заети, а намирането на място за нощуване — свързано с големи лутания. Въпреки това на пан Заглоба отстъпваха място поради възрастта му, но, от друга страна, безпределната му слава често пъти ставаше причина да губи много време.

Случваше се, ще се отбие в някоя кръчма, а там вече няма къде яйце да хвърлиш, но тогава големецът, който я е заел заедно със свитата си, ще излезе от любопитство да види кой е пристигнал и щом съзре стареца с бели като мляко мустаци и брада, веднага казва при вида на такава внушителна личност:

— Заповядай, ваша милост благодетеля, с мене вътре на хубава закуска.

Пан Заглоба не беше недодялан човек, та не отказваше, защото знаеше, че на всеки гост ще му бъде приятно да се запознае с него. Затова, когато домакинът го пуснеше през прага и после го попиташе: „С кого имам честа?“ — той само се хващаше за кръста и сигурен в ефекта, отговаряше с две думи:

— Заглоба sum!^[4]

И никога не се случи след тия две думи да не последва широко разперване на ръцете, възгласът: „Тоя ден ще запиша към най-щастливите?“ и обръщане с възклик към другарите си или към дворяните: „Гледайте! Ето го примера, gloria et decus^[5] на цялото рицарство в Жечпосполита!“ Тогава всички се стичаха да се възхищават на пан Заглоба, а по-младите идваха да целуват полите на пътния му жупан. След това сваляха от колите бурета и вързопи и започваше gaudium^[6], който понякога продължаваше повече дни.

Всички мислеха, че той отива на конвокацията като представител. Но той обясняваше, че не е така, че е отстъпил мандата си на пан Домашевски, та и по-младите да участват в обществените работи. А на някои казваше и истинската причина, поради която беше тръгнал на път; от други обаче, когато го подпитваха, се отървяваше с думите:

— Нали от малък съм свикнал с войната и на стари години ми се дощя да си поиграя с Дорошенко.

След тия думи хората му се възхищаваха още повече. И цената му не падаше в ничии очи поради това, че пътува не като представител; та нали се знаеше, че между арбитрите^[7] има такива, които са по-влиятелни от самите представители. Пък и всеки сенатор, дори най-знаменитият, не забравяше, че след няколко месеца ще се състои избор на крал и тогава всяка дума на тоя така прославен между рицарите мъж ще има неограничена стойност.

Затова дори най-големите панове прегръщаха пан Заглоба и му сваляха шапка. Подляският пан го пои три дни; пановете Пац, които той срещна в Калушин, го носиха на ръце.

А малцина ли заповядваха да му пъхат скрито в колата и значителни дарове, като се почне от водки и вина, та се свърши със скъпо украсени сандъчета, саби и пистолети.

Поради това и прислугата на пан Заглоба живееше много добре, но той самият въпреки решението и обещанията си пътуваше толкова

бавно, че след три седмици едва стигна в Минск^[8].

Но в Минск не спря да почива. Когато стигна на централния площад, видя там толкова голяма и блестяща свита, каквато досега не беше срещал никъде по пътя: богато облечени придворни, половин полк само пехота, защото на конвокация не се ходеше с оръжие, но така напета и нагиздена, че и шведският крал нямаше по-блестяща гвардия; площадът беше пълен с позлатени карета, с коли с ковъори и килими за покриване стените на стаите по крайпътните кръчми, с каруци със сервизи и провизии; при това почти цялата прислуга се състоеше от чужденци, така че малцина от тая навалица говореха на разбираем език.

Пан Заглоба най-сетне съзря един дворянин, облечен по полски, та заповяда да спрат и уверен, че го очаква хубава почивка, вече изкара единия си крак навън от колата и същевременно попита:

— Чия е тази толкова блестяща свита, каквато не може да има дори кралят?

— Чия може да бъде — отговори дворянинът, — ако не на нашия господар, литовския княз конюши^[9]?

— На кого? — повтори Заглоба.

— Да не си глух, ваша милост? На княз Богуслав Радживил, който отива като представител на конвокацията, но — ако даде Бог — след избора може да стане избраник.

Заглоба бързо прибра крака си в колата.

— Карай! — викна той на коларя. — Тук нямаме работа!

И замина, като се тресеше от възмущение.

— Велики Боже! — говореше той. — Неизповедими са твоите пътища, но ако не треснеш с гръм тоя предател по чутурата, значи, че имаш някакви скрити намерения, които не могат да бъдат разгадавани с разум, макар че погледнато по човешки, би трябвало да се удари един хубав пердах на тоя негодник. Но изглежда, че работите в тая Жечпосполита не вървят добре, щом подобни продажници без чест и съвест не само че не биват наказвани, но си пътуват спокойно и като могъщи господари; не само това, ами и обществени функции изпълняват. Ние със сигурност ще загинем, защото къде, в коя страна, в коя друга държава би могло да се случи такова нещо? Добър беше крал Joannes Casimirus, но прекалено много прощаваше и приучи дори най-лошите да вярват, че за тях няма наказание и опасност. Все пак

това не е само негова вина. Изглежда, че и у народа окончателно е изчезнала гражданската съвест и чувството за морал. Тю! Тю! Той представител! В неговите безчестни ръце гражданите слагат целостта и сигурността на отечеството, в същите тия ръце, с които той го разкъсваше и оковаваше с шведски вериги! Ще загинем, дума да не става! А и за крал го готвят... Но какво да се прави! Изглежда, че при такъв народ всичко е възможно. Той представител! За Бога! Нали законът ясно казва, че не може да бъде представител оня, който заема някакъв пост в чужда страна, а пък той е генерален губернатор на княжеска Прусия, у своя пършив вуйчо! Аха! Я чакай, хванах ли те! А сеймовите руги^[10] защо са? Ако не отида в залата на сейма и макар да съм само арбитър, ако не повдигна този въпрос, нека веднага още тук да се превърна в скопен овен, а моят колар — в касапин. Защото между представителите ще се намерят хора, които ще ме подкрепят. Аз не зная, предателю, дали ще успея да се справя с тебе и да ти отнема правото на представителство, като си такъв могъщ човек, но съвсем сигурно е, че то няма да ти послужи при избора. А Михал, горкият, ще трябва да ме почака, тъй като това ще бъде постъпката рго publico bono^[11].

Така размишляваше пан Заглоба и си обещаваеше да потича здравата по тоя въпрос и да спечели един по един представителите за тая кауза. Ето защо той вече пътуваше по-бързо от Минск за Варшава, като се боеше да не закъснее за откриването на конвокацията.

Пристигна обаче доста рано. Събралите се представители и странични хора бяха толкова много, че не можеше да се намери място в никоя странноприемница нито във Варшава, нито в Прага^[12], нито дори извън града; мъчно беше и да се самопокани при някого, защото сега в една стая се бяха напъхали по трима-четирима души. Първата нощ пан Заглоба прекара в склада на Фукер^[13] и тя мина някак доста спокойно, но на другия ден, след като изтрезня в колата си, сам не знаеше какво да прави.

— Боже! Боже! — говореше си той, изпаднал в лошо настроение, като се оглеждаше по Краковске пшедмешче, по което минаваше в този момент. — Ето манастира на бернардинците, а ето развалините на Казановския дворец! Неблагодарен град! Със собствената си кръв и усилия трябваше да го изтръгвам от неприятеля, а сега му се свиди едно кътче за побелялата ми глава.

На града всъщност съвсем не му се свидеше кътче за бялата глава, ами просто го нямаше.

Обаче пан Заглоба беше закрилян от щастлива звезда, защото едва стигнал до двореца на Конецполски и някакъв глас викна отстрани на коларя:

— Стой!

Слугата спря конете: тогава непознатият шляхтич се приближи до колата със светнало лице и извика:

— Пане Заглоба! Не ме ли познаваш, ваша милост?

Заглоба видя пред себе си мъж на около трийсет и няколко години, с рисов калпак с перо, сигурен знак, че е на военна служба, с червен като мак жупан и тъмночервен контош, препасан с позлатен колан. Лицето на непознатия беше необикновено хубаво. Кожата му беше бледа, само страните му имаха златист загар от вятъра, очите бяха светлосини, пълни с някаква тъга и замисленост, чертите на лицето — необикновено правилни, прекалено хубави за мъж; въпреки полското си облекло той беше с дълга коса и с брада, подстригана не по полски. Когато се изправи при колата, той разпери широко ръце, а пан Заглоба, макар че не можеше още да си спомни кой е, се наведе и го прегърна за шията.

Така те се стискаха сърдечно, а от време на време единият се отдръпваше от другия, за да го разгледа по-добре; накрая Заглоба каза:

— Прощавай, ваша милост, но още не мога да си спомня кой си...

— Хаслинг-Кетлинг!

— За Бога! Лицето ми се стори познато, но облеклото съвсем е променило ваша милост, защото по-рано съм те виждал в райтарска униформа. Значи вече се носиш по полски?

— Ами че аз обявих за своя майка тази Жечпосполита, която ме прие мене, скитника, почти още като дете и щедро ми даде хляб, и друга майка не искам да имам. Ваша милост, не знаеш ли, че след войната получих идигенат^[14]?

— Приятна новина ми съобщаваш! Значи ти е потръгнало, нали?

— И в това, и в друго, защото в Курландия, на самата жмуджка граница, попаднах на човек със същото презиме като моето, който ме осинови, прие ме под своя герб и ме дари с богатство. Той живее в

Швента и Курландия, но има имение и отсам, наречено Шкуди, та него ми даде.

— Да ти даде Бог щастие! Значи вече си напуснал войската?

— Но само да стане нещо, веднага ще се явя. Затова и дадох селото под аренда и тук чакам такъв случай.

— Това е то рицарски замах. Също като мене, когато бях млад, макар че и днес още имам сили в мишците! Какво правиш тук във Варшава?

— Представител съм на конвокацията.

— За Бога! Значи ти вече си поляк и до мозъка на костите!

Младият рицар се усмихна.

— И по душа, а това е нещо повече!

— Женен ли си?

Кетлинг въздъхна.

— Не!

— Това само ти липсва. И вярвам! Я чакай! Да не би и досега да не ти е изстинало старото чувство към Билевичувна?

— Щом, ваша милост, си знаел това, което смятах, че е само моя тайна, тогава ще ти кажа, че в мене няма никакво ново чувство...

— Я остави това! Тя скоро ще даде на света малък Кмичиц. Остави това! Какъв смисъл има да въздишаш, когато друг живее с нея в по-голяма близост, да ти кажа право това е и смешно.

Кетлинг повдигна нагоре тъжните си очи:

— Аз казах само, че няма ново чувство.

— Ще има, не бой се! Ще те оженим! От собствен опит зная, че прекаленото постоянство в любовта причинява само мъки. Понеже навремето си бях верен като Троил^[15], пренебрегнах много наслади, много хубави случаи, а пък колко се намъчих!

— Дай Боже всеки да запази такова добро настроение, каквото си запазил ти, ваша милост!

— Защото винаги съм живял умерено и поради това костите не ме въртят! Ти къде живееш, намерил ли си странноприемница?

— Имам една удобна къща към Мокотов, която си построих след войната.

— Добре си ти тогава; а аз от вчера напразно обикалям по целия град!

— За Бога, благодетелю! Ти няма да ми откажеш да отседнеш у мене; място имам достатъчно; освен главната къща имам пристройка и удобна конюшня. Ще се намери място и за прислугата, и за конете.

— За Бога, ти все едно, че ми падна от небето!

Кетлинг седна в колата и тръгнаха.

По пътя Заглоба му разказа за нещастieto, сполетяло пан Володиовски, а той кършеше ръце от мъка, тъй като нищо не бе узнал досега.

— За мене това е също остра стрела — каза той най-сетне — ти, ваша милост, може би не знаеш какво приятелство се създаде между нас в последно време. Ние бяхме заедно във всички по-сетнешни войни в Прусия, при обсаждането на замъците, където още имаше шведски гарнизони. Воювахме и срещу Украйна, и срещу пан Любомирски, и отново срещу Украйна, вече след смъртта на украинския воевода, под командването на коронния маршал Собески. Едно седло ни служеше за възглавница, от една паница ядяхме; Кастор и Полукс^[16] ни наричаха. И моментът separationis^[17] дойде едва тогава, когато той замина за Жмудж за панна Борзобогата; кой можеше да очаква, че неговите най-хубави надежди ще отлитнат като стрела във въздуха?

— Няма нищо постоянно на тази юдол плачевная — отговори Заглоба.

— Освен вярното приятелство... Ще трябва да търсим и питаме къде е той сега. Може би ще научим нещо от пан коронния маршал, който обича Володиовски като зеницата на окото си. Ако не от него, тук има представители от всички краища. Не е възможно някой от тях да не е чул за такъв рицар. Аз ще бъда в услуга на ваша милост с каквото мога, дори повече, отколкото ако се отнасяше за самия мене.

Като разговаряха така, те най-сетне пристигнаха в къщата на Кетлинг, която се оказа цял дворец. Вътре беше наредено извънредно богато с много скъпи мебели и вещи, които бяха или купени, или придобити като плячка. Особено знаменита беше колекцията от оръжия. При тая гледка пан Заглоба се зарадва и каза:

— О! Ти, ваша милост пане, би могъл тук да приемеш и двайсет души. За мене е цяло щастие, че те срещнах. Можех да заема помещения у пан Антони Храповицки, защото той е мой познат и

приятел. Дърпаха ме и Пацови, които търсят съпартизани против Радживилови, но аз предпочитам у тебе.

— Между литовските представители чувах — каза Кетлинг, — че понеже сега иде ред на Литва, непременно искат да изберат пан Храповицки за маршал на сейма^[18].

— И правилно. Той е благороден човек и реалист, но е малко мекушав. За него няма нищо по-важно от съгласието; само гледа къде би могъл да помири един с други, а нищо не постига. Но кажи ми искрено какъв ти е сега Богуслав Радживил.

— Откак татарите на пан Кмичиц ме взеха в плен при Варшава — никакъв. Аз напуснах тая служба и повече не се опитвах да я получа отново, защото, макар да е голям господар, той е лош и двуличен човек. Достатъчно му се нагледах, когато в Тауроги се нахвърляше върху непорочността на онова свръхземно същество.

— Какво ти свръхземно? Човече, какви ги приказваш? И тя е от пръст и може да се строши като всяка порцеланова фигурка. Но да оставим това!

Тук пан Заглоба така почервеня от гняв, та очите му изскочиха навън.

— Представи си, че този негодник е представител!

— Кой? — попита слисан Кетлинг, чиято мисъл още беше при Оленка.

— Богуслав Радживил! Но ругите! Ругите за какво са?! Слушай, ти си представител, можеш да повдигнеш този въпрос, а аз така ще изрева от галерията в твоя подкрепа, че ти не се страхувай! Правото е на наша страна, а ако поискат да заобиколят закона, тогава можем такъв шум да вдигнем между арбитрите, че и без кръв да не мине.

— За Бога, не прави това, ваша милост. Аз ще повдигна въпроса, защото е правилно, но пази Боже да смущаваме сейма.

— Аз ще отида и при Храповицки, макар той да е добряк, което не е хубаво, защото от него зависи много като бъдещ маршал. Ще насъскам Пацови, най-малко ще припомним на обществото всичките му деяния. Нали по пътя чух, че тоя негодник мисли да се бори за короната!

— Би трябвало народът да е стигнал до крайно падение и да не заслужава да съществува, ако такива ще стават крале — отговори

Кетлинг. — Но ти, ваша милост, си почини сега, а по-късно някой ден ще отидем при пан коронния маршал да разпитаме за нашия приятел.

---

[1] Местно събрание на шляхтата; генерален сеймик — събрание на шляхтата от цяла област. — Бел.прев. ↑

[2] Епископ (обикновено кардинал), глава на католическата църква в дадена страна. — Бел.прев. ↑

[3] Свикване на предизборен сейм (парламент), който да подготви избора на нов крал. В стара Полша през този период кралят не е бил наследствен, а избран. — Бел.прев. ↑

[4] Съм (лат.). — Бел.прев. ↑

[5] Слава и украса (лат.). — Бел.прев. ↑

[6] Веселба (лат.). — Бел.прев. ↑

[7] Слушатели на разискванията в сейма. — Бел.прев. ↑

[8] Градец близо до Варшава. — Бел.прев. ↑

[9] Главен коняр в кралския дворец, по-късно почетна титла. — Бел.прев. ↑

[10] Проверки за утвърждаване или касиране на кандидатите и изборите (нем.). — Бел.прев. ↑

[11] За обществено добро (лат.). — Бел.прев. ↑

[12] Предградие на Варшава от другата страна на Висла. — Бел.прев. ↑

[13] Прочут склад за вина и винопродавница, който съществува и до днес. — Бел.прев. ↑

[14] Гражданство (лат.). — Бел.прев. ↑

[15] Син на троянския цар Приам — митологичен образ на предано влюбен младеж. — Бел.прев. ↑

[16] В гръцката митология — синове на Зевс и Леда, братя-близнаци и неразделни приятели. — Бел.прев. ↑

[17] За раздяла (лат.). — Бел.прев. ↑

[18] Председател на сейма. — Бел.прев. ↑

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

След няколко дни конвокационният сейм беше открит и както Кетлинг предвиждаше, за маршал бе избран пан Храповицки, по онова време смоленски подкоможи^[1], а по-късно витебски воевода. Понеже сеймът трябваше само да определи датата за избор на нов крал и да избере върховен каптур, а по такива въпроси интригите на разните партии не можеха да намерят поле за дейност, конвокацията се очертаваше доста спокойна, освен дето в самото начало я посмути въпросът за ругите. Защото, когато представителят Кетлинг подложи под съмнение законността на избора на пан белския писар и на колегата му княз Богуслав Радживил, веднага някакъв мощен глас измежду арбитрите викна: „Предател! Заема пост в чужда страна!“ Тоя глас беше последван и от други; към тях се присъединиха и някои представители и неочаквано сеймът се разцепи на две групи, едната от които искаше белските представители да бъдат касирани, а другата — да се потвърди изборът им. Най-сетне се съгласиха въпросът да бъде разгледан от съд, който смекчи цялата история и призна избора. Все пак това беше твърде болезнен удар за княза конюши, защото дори самият факт, че се постави на обсъждане въпросът дали князът е достоен да заседава в сейма, че *согат publico*^[2] бяха припомнени всичките му предателства и своеволия през шведската война — го опозори отново в очите на Жечпосполита и из основи подкопа всичките му амбициозни намерения.

Защото той разчиташе, че докато кондейската, нойбургската, лотарингската и другите по-малки партии^[3] се борят помежду си, изборът лесно може да се спре на местен кандидат.

А неговата собствена гордост, както и ласкателите му говореха, че ако стане така, тоя местен кандидат не би могъл да бъде друг, освен оня пан, който е надарен с най-голям гений, който е най-могъщ и от най-знаменит род, с други думи — именно той.

Затова, като държеше до време работата в тайна, той вече бе прострял предварително мрежите си в Литва, а тъкмо бе започнал да

ги залага и във Варшава, когато внезапно видя, че още в началото му ги скъсаха и направиха в тях толкова голяма дупка, та всички риби лесно можеха да избягат през нея. И той скърцаше със зъби през цялото време, докато заседаваше съдът, а понеже не можеше да си отмъсти на Кетлинг, обяви между придворните си награда, ако някой му посочи оня арбитър, който след предложението на Кетлинг пръв бе викнал: „Предател и продажник!“

Пан Заглоба беше твърде много известен, та името му не можеше да остане скрито. Пък той и съвсем не се криеше. А князът кипна още повече, но и доста се смути, когато узна, че насреща му застава толкова популярен мъж, срещу когото е опасно да се излиза.

Пан Заглоба също познаваше тая си сила, та когато в началото започнаха да се подхвърлят разни заплахи, той заяви на едно голямо шляхтичко събрание:

— Не зная дали един тук ще се чувства в безопасност, ако дори един косъм падне от главата ми. Изборът приближава, а тогава, като се съберат сто хиляди шляхтички саби, лесно ще го насекат на късове...

Тия думи стигнаха до княза, който само прехапа устни и се усмихна, но в себе си помисли, че пан Заглоба има право.

И на другия ден явно промени намеренията си относно стария рицар, та когато на пир у княза крайчи някой спомена за него, Богуслав каза:

— Тоя шляхтич, както чувам, е много враждебно настроен към мене, но аз съм така влюбен в истинските рицари, че ще го обичам винаги, дори ако не престане да ми пречи.

А една седмица по-късно повтори същото пред самия пан Заглоба, когато се срещнаха у пан великия хетман Собески.

При все че пан Заглоба остана наглед спокоен и изпълнен с добро настроение, сърцето му се разтупа в гърдите при вида на княза, защото все пак това беше пан с много дълги ръце и людоед, от когото се страхуваха всички. Но князът се обърна към него през цялата трапеза:

— Ваша милост, пане Заглоба, до ушите ми стигна, че макар да не си представител, искал си мене, невинния, да ме изхвърлиш от сейма, но аз ти прощavam това по християнски и ако ти стане някога нужда от помощ, няма да ти я откажа.

— Аз само защитавах закона, което трябва да прави един шляхтич — отговори Заглоба: — *quod attinet*^[4] до покровителството, на моята възраст като че ли ми е най-необходимо божието, защото вече наближавам деветдесет години.

— Прекрасна възраст, ако животът е бил толкова добродетелен, колкото дълъг, в което впрочем никак не искам да се съмнявам.

— Служих на отечеството и на своя владетел, без да търся чужди богове.

Князът се понамръщи:

— Ти, ваша милост, си служил и против мене, зная това. Но нека вече да настъпи съгласие между нас. Всичко е забравено, дори и това, че ти подпомагаше чуждата завист *contra me*^[5]. С оня мой преследвач аз още имам някои сметки за уреждане, но към ваша милост протягам ръка и ти предлагам приятелство.

— Аз съм само един бедняк и тази амициция^[6] е много висока за мене. Би трябвало да се катеря или да подскачам за нея, а на старини това е вече трудно. Но ако ваше княжеско височество говориш за уреждане на сметки с моя приятел пан Кмичиц, от сърце те съветвам да се откажеш от тая аритметика.

— Моля, защо? — попита князът.

— Защото в аритметиката има четири действия. И макар че пан Кмичиц притежава значително богатство, все пак то е нищо в сравнение с това на ваше княжеско височество; ето защо пан Кмичиц няма да се съгласи да се дели неговото: за умножаването му сам се грижи; да се извади нещо от него няма да позволи; навярно би могъл само да добави нещо, но не зная дали ваше княжеско височество ще се полакоми и за такова нещо.

Макар че Богуслав беше обигран в словесния двубой, все пак той така се смая — дали от думите на пан Заглоба или от неговата дързост, че си глътна езика. Коремите на присъстващите се затресоха от смях, а пан Собески се засмя с цяло гърло и каза:

— Това е стар збаражец!^[7] Умее да сече със сабя, но и с езика е добър фехтовчик! По-добре е да го оставите на мира.

Богуслав видя, че е попаднал на непримирим противник, и повече не се опита да спечели Заглоба, а като започна разговор с другиго, от време на време хвърляше през масата сърдити погледи към стария рицар.

Но пан хетман Собески се бе развеселил, та продължи:

— Вие сте майстор, пане брате, истински майстор. Намерили ли сте равен на себе си в Жечпосполита?

— По сабя — отговори Заглоба, доволен от похвалата — Володиовски ме настигна. А и Кмичиц понаучих доста добре.

След тия думи той погледна към Богуслав, но князът се престори, че не чува, и разговаряше увлечено със съседа си.

— О! — каза хетманът. — Аз съм виждал много пъти Володиовски как воюва и бих гарантирал за него, дори ако се отнасяше до съдбата на цялото християнство. Жалко, че сякаш гръм удари такъв воин.

— Какво му се случи! — попита Сарбевски, чехановецки мечник^[8].

— Любимата му умря в Ченстохова при пътуване — отговори Заглоба. — А най-лошото е, че отникъде не мога да узная къде се намира сега.

— За Бога! — възкликна на това пан Варшицки, краковски кастелан. — Аз го срещнах по пътя, като идвах към Варшава. Той също пътуваше за насам и ми призна, че се е отвратил от тоя свят и неговите vanitates^[9], та тръгнал за Monsregius^[10], за да доизживее там живота си в молитви и размисъл.

Заглоба се хвана за остатъка от косата си.

— Камедула^[11] значи е станал, Господи Боже! — извика той безкрайно отчаян.

Съобщението на пан кастелана направи силно впечатление на всички. Пан Собески, който обичаше тоя воин, а и сам най-добре знаеше колко отечеството се нуждае от такива войници, се разтревожи силно и след малко каза:

— Не можем да се противим на свободната човешка воля и на божията слава, но е жалко и трудно мога да скрия от ваши милости, че ми е мъчно. Той беше воин от школата на княз Йереми, бележит срещу всякакъв неприятел, а против ордите и папачта — несравним. В степите има само неколцина такива преследвачи, например пан Пиво между казаците и пан Рушчиц в компута^[12]; но и те не могат да се сравняват с Володиовски.

— Цяло щастие, че времената са някак по-спокойни — отговори чехановецкият мечник — и че поганците се придържат вярно към

подгаецките договори, наложени от непобедимия меч на моя благодетел.

Тук мечникът се поклони на пан Собески, а той се зарадва в себе си от публичната похвала и отговори:

— На първо място божията доброта ми даде тогава възможност да залегна на прага на Жечпосполита и да понажилия неприятеля, а на второ — готовата за всичко решителност на добрите ми войници. Зная аз, че ханът е готов да изпълнява договорите, но в самия Крим има вълнения срещу него, а белгородската орда изобщо не го слуша. Току-що получих съобщение, че на молдавската граница пак се трупат облаци и че могат да нахълтат вражески части. Затова заповядах да се следи зорко по пътищата, но войниците ми са малко. Прехвърля ли на едно място, на друго се образува дупка. Особено ми липсват опитни воители, които знаят татарските начини на воюване, и затова толкова съжалявам за Володиовски.

В отговор Заглоба свали от слепите си очи дланите, с които си стискаше главата, и викна:

— Но той няма да остане камедула, дори ако трябва да нападна *Montem regium* и да го взема насила! За Бога! Още утре ще отида при него. Може би ще се вслуша в увещанията ми — ако ли не, ще отида при примаса, при генерала^[13] на камедулите! Дори и в Рим ще отида, ако потрѣбва. Не искам да обиждам Бога, но какъв ти камедула ще бъде той, когато и косми не му растат на брадата. Колкото по дланта ми! Така си е! Той и на литургия не ще може да запее, а ако запее, плъховете ще изпобягат от манастира, защото ще помислят, че котарак на котешка сватба мяучи. Простете, ваша милост панове, че приказвам каквото от мъка ми дойде на езика. Ако имах син, нямаше да го обичам така, както съм обичал тоя мъж. Бог да му е на помощ! Бог да му е на помощ! Да беше станал поне бернардинец — но камедула! От това нищо няма да излезе, заклевам ви се! Още утре ще похлопам у примаса да ми даде писмо до игумена.

— Той не е могъл още да поеме всичките обети — намеси се пан маршалът, — но ти, ваша милост, не го притискай много, че да не се запъне, а и трябва да разбереш дали в неговото намерение не се е проявила божията воля.

— Божията воля? Божията воля не иде изведнѣж. Нали и старата пословица казва: „Бързо ли е, псета го яли!“ Ако щеше да е божията

воля, аз отдавна бих забелязал такава инклинация^[14] у него, а той беше не калугер, ами драгун. Нищо нямаше да река, ако беше взел такава решение при пълен разум, в спокойствие и след размисъл; но Божията воля не връхлита върху човека при отчаяние като ястреб върху дива патица. Няма да го притискам. Преди да отида при него, хубаво ще обмисля какво да му кажа, че да не се измъкне хитро; но да се надяваме на Бога! Той винаги е вярвал повече на моя ум, отколкото на своя; мисля, че и сега ще бъде така — освен ако съвсем се е променил.

---

[1] В случая титла на земски чиновник, който решавал споровете между шляхтичите по границите на имотите им. — Бел.прев. ↑

[2] Публично, пред всички (лат.). — Бел.прев. ↑

[3] Кондейската партия е подкрепяла кандидатурата на френския княз Конде, втората — на нойбургския княз Филип Вилхелм (немец), третата — на княз Карл Лотарингски. — Бел.прев. ↑

[4] Що се отнася (лат.). — Бел.прев. ↑

[5] Срещу мене (лат.). — Бел.прев. ↑

[6] Приятелство, дружба (лат.). — Бел.прев. ↑

[7] Един от прочутите защитници на Збараж при обсадата му от войските на Богдан Хмелници. — Бел.прев. ↑

[8] В случая почетна титла на шляхтич, давана по избор. — Бел.прев. ↑

[9] Суетности (лат.). — Бел.прев. ↑

[10] „Царската планина“, сега хълма Беяни в северната част на Варшава, където се е намирал манастир на камедулския монашески орден. — Бел.прев. ↑

[11] Монах от камедулския монашески орден. — Бел.прев. ↑

[12] Редовна държавна войска в Полша. — Бел.прев. ↑

[13] Върховен началник на даден монашески орден. — Бел.прев.

↑

[14] Склонност, наклонност (лат.). — Бел.прев. ↑

ПЕТА ГЛАВА

На другия ден, снабдил се с писмо от примаса и след като заедно с Хаслинг състави целия план, пан Заглоба позвъни на манастирската врата на Mons regius. Сърцето му биеше силно при мисълта как ще го приеме пан Володиовски, и макар че предварително бе намислил какво да му каже, сам разбираше, че много ще зависи от начина, по който ще бъде приет. С тия размисли той дръпна втори път звънеца, а когато ключът изщрака в ключалката и вратичката се пооткрехна, веднага се вмъкна през нея малко насила и каза на обърканото младо калугерче:

— Зная, че за да вляза тук, трябва да имам специална пермисия^[1], но аз нося писмо от архиепископа, което, *carissime frater*^[2], благоволи да предадеш на отец игумена.

— Ще бъде според волята на ваша милост — отговори вратарят и се поклони, щом видя печата на примаса.

След тия думи монахът дръпна ремъка, който висеше на езика на звънеца, и удари два пъти, за да повика някого, защото той самият нямаше право да се отдалечава от вратичката. При това иззвъняване се появи втори монах, взе писмото и се отдалечи, без да каже нито дума, а пан Заглоба сложи на пейката вързопа, който носеше със себе си, после седна сам и силно засумтя.

— *Frater* — каза той най-последно, — откога си в ордена?

— Пета година — отговори вратарят.

— О, толкова млад, а вече пета година! Сега, дори да му се поиска на човек да излезе, вече е късно! А сигурно неведнъж си закопнявал за света, защото, благоговейни брате, едного войната го влече, другото — пиршествата, а трети — жените...

— *Apage!*^[3] — каза калугерчето и се прекръсти набожно.

— Как така? Нима не те е изкушавало желанието да излезеш? — повтори Заглоба.

Но калугерчето погледна недоверчиво пратеника на архиепископа, който приказваше такива страшни неща, и отговори:

— След когото вратата тук се затвори, той вече не излиза.

— Ще видим! А какво става с пан Володиовски? Здрав ли е?

— Тук няма човек с таква име.

— Брат Михал? — каза пан Заглоба, за да опита. — По-рано драгунски полковник, който е влязъл тук неотдавна?

— Него ние го наричаме брат Йежи, но той още не е поел обетите и не може да ги поеме преди срока.

— И надали ще ги поеме, защото ти, *frater*, няма да повярваш, какъв женкар беше той! Друг такъв любител на женските прелести няма да намериш в никой орд..., исках да кажа, в никой полк от цялата войска.

— Не ми подобава да слушам такива неща — отвърна монахът, все по-слисан и огорчен.

— Я слушай, *frater*. Не зная къде у вас имате обичай да приемате хората, но ако това става тук, на това място, съветвам те, когато дойде брат Йежи, ти да отидеш ей в онази там стая при вратичката, защото ние ще говорим тук за прекалено светски неща.

— Аз още сега бих искал да се махна — каза монахът.

В това време се показва Володиовски, или по-право брат Йежи, но Заглоба не го позна, понеже пан Михал се беше много променил.

Преди всичко с дългото бяло расо той изглеждаше по-висок, отколкото в драгунската униформа; после щръкналите по-рано към очите мустачки сега бяха увиснали надолу; беше се помъчил също така да си пусне и брадата, но тя представляваше две жълти косъмчета, не по-дълги от половин пръст; най-сетне беше много измършавял и отслабнал, а очите му бяха загубили някогашния си блясък; приближаваше се бавно, с ръце върху гърдите, скрити под расото, и с наведена глава.

Заглоба не го позна, а понеже помисли, че това е самият игумен, стана от пейката и започна:

— *Laudetur...*^[4]

Внезапно се взря по-внимателно, разпери ръце и викна:

— Пане Михале! Пане Михале!

Брат Йежи се остави да го грабне в прегръдките си, нещо като изхълцване разтърси гърдите му, но очите му останаха сухи. Заглоба дълго го прегръща, най-после заговори:

— Ти не си плакал сам над нещастиято си. Плаках аз, плакаха и Скшетуски, и Кмичиц, и жените им. Воля божия! Примири се с нея,

Михале! Дано те утеши милостивият отец и дано те възнагради!... Добре си направил, че навреме си се затворил всред тия стени. В нещастieto няма по-добро нещо от молитвата и набожните размисли. Дай да те прегърна още веднъж! Едва мога да те видя през сълзите си!

А пан Заглоба наистина плачеше, развълнуван от вида на Володиовски, но накрай заговори отново:

— Прости, че прекъснах размишленията ти, но аз не можех да постъпя другояче и сам ще ми дадеш право, когато ти изтъкна моите основания. Ей, Михале! Много добро и много зло сме преживели двамата с тебе! Дали намери ти някаква утеха зад тази решетка?

— Намерих — отговори пан Михал — в тия думи, които слушам и повтарям тук всеки ден и които искам да повтарям до смъртта си: *Memento mori!* В смъртта е утехата за мене.

— Хм! Смъртта по-лесно може да се намери на бойното поле, а не в манастира, където животът тече така, като че ли някой бавно развива кълбо.

— Тук няма живот, понеже няма земни залисии, и докато душата напусне тялото, тя сякаш живее в друг свят.

— Щом е така, тогава няма да ти кажа, че белгородската орда се готви да нападне Жечпосполита с голяма сила, понеже какво може да те интересува това?

Пан Михал изведнъж размърда мустачки и неволно посегна с десница към лявото си бедро, но като не намери там сабя, веднага скри ръце под расото, наведе глава и каза:

— *Memento mori!*

— Така е! Така! — каза Заглоба, като мигаше малко нетърпеливо със здравото си око. — Дори вчера пан хетман Собески казваше: „Нека Володиовски да послужи поне през тая буря, а после да върви в който си иска манастир. Бог не би се разсърдил за това, напротив, такъв монах ще бъде с още по-големи заслуги.“ Но човек няма защо да ти се чуди, че предпочиташ собственото си спокойствие пред щастieto на отечеството, нали се казва: *prima caritas ab ego.*^[5]

Настана продължително мълчание, само мустаците на пан Михал някак се наежиха и започнаха да се мърдат бързо, макар и леко.

— Обетите не си поел още и всеки момент можеш да излезеш, нали? — попита най-сетне пан Заглоба.

— Аз не съм още монах, понеже чаках божията благодат, пък и всички болезнени земни мисли да напуснат душата ми. Но благодатта е вече над мене, спокойствието ми се възвръща — мога да изляза, но вече не желая, тъй като приближава денят, когато с чиста съвест и освободен от земни желания ще мога да поема обетите.

— Не искам да те отклонявам от това, напротив, похвалявам решението ти, ако и да помня, че когато навремето Скшетуски пожела да стане монах, все пак отложи това, докато отечеството се освободи от неприятелското нашествие. Но ти постъпи, както искаш. Аз наистина няма да те отклонявам, защото навремето си и аз чувствах влечение към монашеския живот. Дори преди петдесет години бях станал послушник; да не се казвам Заглоба, ако лъжа! Но Бог другояче беше решил... Ще ти кажа само това, Михале, че сега трябва да излезеш с мене поне за няколко дни.

— Защо да излизам? Оставете ме на мира! — каза Володиовски.

Заглоба вдигна до очите си полата на контоша и захлипа.

— За себе си — заговори той с пресеклив глас — не моля за помощ, макар княз Богуслав Радживил да ме преследва с отмъщението си и да ми праща убийци, а мене, стареца, няма кой да ме брани и пази... Мислех, че ти!... Но това не е важно!... Аз ще те обичам винаги, дори да не искаш да ме знаеш... Само се моли за душата ми, защото аз няма да се отърва от ръцете на Богуслав!... Нека да става с мене каквото ще. Но друг твой приятел, който е делил с тебе всеки къшей хляб, умира и непременно желае да те види и не иска да умре без тебе, защото имал да ти направи някакви признания, от които зависело спокойствието на душата му.

Пан Михал, който вече бе изслушал с голямо вълнение съобщението за опасността, в която се бил намирал Заглоба, сега скочи, хвана Заглоба за раменете и почна да пита:

— Скшетуски ли?

— Не Скшетуски, а Кетлинг!

— За Бога, какво става с него?

— Като ме бранеше, убийците на пан Богуслав го простреляха и не зная дали ще бъде жив още един ден. Заради тебе, Михале, си навлякохме и двамата тая беда, защото дойдохме във Варшава само за да намерим някаква утеха за тебе. Излез поне за два дни и утеси близкия до смъртта. После ще се върнеш... ще станеш монах...

Донесох инстанция^[6] от примаса до игумена да не ти създават импедименти^[7]... Побързай само, че всеки миг е скъп!

— За Бога! — каза Володиовски. — Какво чувам! Тук не могат да ми създават импедименти, защото досега съм само като на реколекции^[8]... За Бога! Молбата на близкия до смъртта е свято нещо! И аз не мога да я отхвърля!

— Това би било смъртен грях! — възкликна Заглоба.

— Да! Вечно този предател Богуслав!... Но да не се върна никога тук, ако не отмъстя за Кетлинг... Ще ги намеря аз тия придворни, тия палачи и ще им насека чутурите... Велики Боже! Грешни мисли вече ме обземат! Memento mori!... Чакай тук, ваша милост, само да си облека старите дрехи, че с расо не мога да изляза навън...

— Ето ти дрехи! — викна Заглоба и скочи към вързопа, който досега се намираще на пейката до него. — Аз всичко съм предвидил, всичко съм приготвил... Ето ботуши, ето ти великолепна рапирка, ето и горна дреха...

— Ела в килията ми, ваша милост — отговори бързо малкият рицар.

И отидоха, а когато се появиха отново, край пан Заглоба ситнеше вече не бяло калугерче, а офицер с жълти ботуши до над коленете, с рапира на бедрото и с бял ремък през рамо. Заглоба мигаше с едното си око и се усмихваше под мустак при вида на брата вратар, който с видимо възмущение отваряше портата за двамата.

Малко по-надолу, близо до манастира, чакаше колата на пан Заглоба, а при нея двама слуги: единият седеше на капрата и държеше поводите на впрегнатата четворка, която пан Володиовски веднага огледа с окото на познавач; другият стоеше при колата с плесенясала отвън дамаджанка в едната си ръка и с две чаши в другата.

— До Мокотов пътят е доста дълъг — каза Заглоба, — а при леглото на Кетлинг ни чака голяма мъка. Я си пийни, Михале, та да имаш сили да понесеш всичко, че много си отслабнал.

При тия думи Заглоба взе дамаджанката от ръцете на слугата и напълни двете чаши с толкова старо унгарско вино, че то се беше чак сгъстило от старост.

— Хубаво питие — каза той, като сложи дамаджаната на земята и взе чашите. — За здравето на Кетлинг!

— За негово здраве! — повтори Володиовски. — Да побързаеме.

И гаврътнаха чашите на един дъх.

— Да побързаме! — повтори Заглоба. — Наливай, момче! За здравето на Скшетуски! Да побързаме!

Отново гаврътнаха чашите на един дъх, защото наистина трябваше бързо да тръгнат.

— Да сядаме! — викаше Володиовски.

— А за мое здраве няма ли да пиеш? — питаше Заглоба с жален глас.

— Само по-скоро!

И пиха бързо. Заглоба гаврътна на един дъх чашата си, при все че в нея имаше около четвърт литър, а после, без още да е обърсал мустаците си, извика:

— Ама аз ще изляза неблагодарник, ако не пия за твое здраве! Наливай, момче!

— Благодаря ти! — отвърна брат Йежи.

Дъното на дамаджанката се видя. Заглоба я хвана за шията и я строши на дребни късчета, защото не можеше да понася вида на празни съдове. После седнаха пъргаво и тръгнаха.

Благородното питие веднага изпълни жилите им с приятна топлина, а сърцата — с някаква бодрост. Бузите на брат Йежи се покриха с лека червенина, а погледът му си възвърна някогашната проникателност.

Неволно той посегна веднъж-дваж към мустачките си и така ги засука като шила, че краищата им стигаха чак под очите. При това започна да оглежда с голямо любопитство местността, сякаш я виждаше за пръв път.

Внезапно пан Заглоба се плесна с ръце по коленете и викна ни в клин, ни в ръкав:

— Хайде, хоп! Уверен съм, че щом Кетлинг те види, веднага ще оздравее! Хайде, хоп!

И като хвана Михал за шията, започна да го прегръща с всичка сила.

Володиовски не искаше да му остане дължен, та се запрегръщаха най-искрено.

Някое време пътуваха всред мълчание, но с някакво чувство на блаженство. В това време крайградските къщурки вече почнаха да се появяват от двете страни на пътя.

Пред къщурките цареше голямо движение. Граждани, слуги с разни униформи, войници и шляхтичи, много от тях богато облечени, вървяха в едната и другата посока.

— Цели тълпи шляхтичи са пристигнали за конвокацията — каза Заглоба; — наистина мнозина не са представители, но всеки иска да присъства, да слуша, да гледа. Къщите и странноприемниците навсякъде са толкова претъпкани, че една стая мъчно можеш да намериш, а едни шляхтички са плъпнали по улиците, повече, казвам ти, от космите на брадата ми. Пък едни хубави, зверчетата му, та на човек понякога чак му се дощява да се плесне с ръце по бедрата като петел с крилете си и да закукурига. Я гледай, гледай оная, черничката, подир която слуга носи зелена шубка; нали си я бива, а?

Тук Заглоба мушна Володиовски в хълбока, а той погледна, мръдна мустачки, очите му светнаха, но веднага се засрами, опомни се и като сведе глава, каза след кратко мълчание:

— Memento mori!

А Заглоба го хвана отново за шията.

— Щом ме обичаш, щом ме уважаваш, per amicitiam nostram^[9], ожени се! Толкова чудесни девойки има, ожени се!

Брат Йежи погледна слисан приятеля си. Пан Заглоба не можеше да е пиан, защото много пъти бе изпивал три пъти по толкова, без да му личи, значи говореше това само защото се беше разчувствал. Но всяка подобна мисъл беше сега толкова далече от ума на пан Михал, че в първия миг изумлението му надделя неговото възмущение.

Но после погледна сурово Заглоба в очите и попита:

— Да не те е хванало виното, ваша милост?

— От все сърце ти казвам: ожени се!

Пан Володиовски го погледна още по-сурово:

— Memento mori!

Но Заглоба не се предаваше лесно.

— Михале, ако ме обичаш, направи го заради мене и плюй на това твое „memento“. Repeto^[10], че ще постъпиш, както поискаш, но аз мисля така: нека всеки служи на Бога с това, за което го е създал, а тебе те е създал за рапирата и тук се е проявила неговата воля, щом ти е дал да постигнеш такова съвършенство в това изкуство. А ако искаше да те има като духовник, тогава щеше да те надари със съвсем друг ум и да насочи сърцето ти към книгите и латинския. Забележи също, че

светците войници се ползват на небето с не по-малко уважение от светците монаси и в походи срещу армията на пъкъла ходят, и граеміа^[11] от ръцете божии получават, когато се връщат с взети знамена... Всичко това е вярно, не отричаш, нали?

— Не отричам и зная, че мъчно човек може да излезе наглава с ума на ваша милост; но и ти, ваша милост, няма да отречеш, че храната за скръбта е по-добра в манастира, отколкото в света.

— О, щом е по-добра там, толкова повече трябва vitare^[12] манастирите поради скръбта си. Глупец е тоя, който храни скръбите, вместо да ги държи гладни, та тия зверове да пукнат час по-скоро!

Пан Володиовски не намери веднага какво да възрази, та замълча и едва след малко се обади със скръбен глас:

— Не ми споменавай за женитба, ваша милост, защото такива споменавания само отново будят мъка в сърцето. Някогашното желание също го няма, то изтече заедно със сълзите, а и годините ми вече не са за такова нещо. Ето че и косата ми започна да оредява! Четирийсет и две години, а двайсет и пет във военни походи, това не е шега, не е!

— Боже, не го наказвай за богохулство! Четирийсет и две години! Тю! Аз нося на гърба си повече от два пъти по толкова и пак понякога трябва да се бия с камшик, за да изтупам огъня от кръвта си, както праха от дрехите. Уважавай паметта на оная сладка покойница, Михале! Значи за нея беше добър, а за другите си евтин, стар?

— Стига, ваша милост! Стига, ваша милост! — обади се Володиовски с болезнен глас.

И сълзи потекоха по мустачките му.

— Няма да кажа нито дума повече! — рече Заглоба. — Дай ми само честно рицарско обещание, че каквото и да излезе с Кетлинг, един месец ще останеш с нас. Ще трябва да видиш и Скшетуски... А ако после пожелаеш да се върнеш под расото, никой няма да ти прави импедименти.

— Давам дума! — каза пан Михал.

И веднага заговориха за нещо друго. Пан Заглоба започна да разказва за конвокациите, как повдигнал въпроса за „руги“ срещу княз Богуслав и за случката с Кетлинг.

Понякога обаче прекъсваше разказа си и потъваше в мислите си. Те обаче трябва да бяха весели мисли, защото от време на време се

плясваше с ръце по коленете и повтаряше:

— Хайде, хоп! Хайде, хоп!

Но колкото повече се приближаваха до Мокотов, по лицето на пан Заглоба почна да се появява някакво безпокойство. Внезапно той се обърна към Володиовски и каза:

— Помниш ли? Ти даде честна дума, че каквото и да излезе с Кетлинг, един месец ще останеш с нас!

— Дадох и ще остана — отговори Володиовски.

— Ето и дома на Кетлинг! — възкликна Заглоба. — Чудесно живее!

После викна на коларя:

— Я заплющи с камшика. Празник ще има днес в тая къща! Чува се силни изплющявания на камшик. И колата още не беше минала през портата, когато от трема изскочиха няколко шляхтичи, познати на пан Михал; между тях бяха и негови стари другари от времето на буната на Хмелници, и млади приятели от последно време, например пан Вашилевски и пан Нововейски, деца още, но пламенни рицари, които още в юношеска възраст бяха избягали от училище и от няколко години воюваха под командването на пан Володиовски. Тях малкият рицар обичаше безкрайно много.

От по-възрастните беше пан Орлик, чийто герб беше Целина, а черепът слепен със злато, защото навремето си му го бе разбила шведска граната; и пан Рушчиц, полудив степен рицар, несравним преследвач, който по слава отстъпваше само на Володиовски, и няколко други. Щом видяха двамата мъже в колата, всички захванаха да викат:

— Иде! Иде! Заглоба *visit*^[13]! Иде!

И като се хвърлиха към колата, грабнаха малкия рицар на ръце, понесоха го към входа и викаха:

— Здравей! Да си ни жив, скъпи другарю! Сега си ни в ръцете и няма да те пуснем! Да живее Володиовски, първият рицар, гордост на цялата войска! В степта с нас, брате! Към Дивите поля! Там вятърът ще отвее тъгите ти!

Пуснаха го едва пред къщната врата. Той се здрависваше с всички, защото беше много силно трогнат от тоя прием, но веднага след това взе да разпитва:

— А как е Кетлинг? Жив ли е още?

— Жив! Жив! — отговориха в хор, а мустаците на старите войни се раздвижиха в странна усмивка. — Ела при него, защото не ще изтрае да лежи, с такова нетърпение те чака.

— Виждам, че не е толкова близо до смъртта, както разправяше пан Заглоба — отговори малкият рицар.

В това време влязоха в трема, а оттам в една голяма стая. Насред нея имаше маса, натъкмена за пир, а в единия ъгъл диван, покрит с бяла конска кожа, на който лежеше Кетлинг.

— Приятелю! — каза пан Володиовски и забърза към него.

— Михал е! — възкликна Кетлинг, скочи на крака, сякаш беше съвсем здрав, и грабна малкия рицар в прегръдките си.

И така се прегръщаха, че ту Кетлинг вдигаше Володиовски нагоре, ту Володиовски — Кетлинг.

— Накараха ме да се преструвам на болен — казваше шотландецът, — да се преструвам на умрял, но не можах да издържа, щом те видях! Здрав съм като камък и нищо лошо не ми се е случило. Но искахме да те измъкнем от манастира... Прощавай, Михале!... От сърдечно чувство ти скроихме тая клопка!

— Към Дивите поля с нас! — отново викнаха рицарите и така силно заудряха по сабите с жилавите си ръце, че в стаята се вдигна страшен шум от дрънкане на желязо.

Но пан Михал се изненада много. Той помълча малко, после започна да поглежда към всички и особено към пан Заглоба, накрай каза:

— Ах, изменници! Мислех, че Кетлинг е смъртно съсечен!

— Какво значи това, Михале? — викна Заглоба. — Нима се сърдиш, че Кетлинг е здрав? Нима не искаш да бъде здрав, а желаяш смъртта му? Толкова ли ти се е вкаменило сърцето, та би се радвал всички да видиш като призраци: и Кетлинг, и пан Орлик, и пан Рушчиц, и тия млади момчета — о, дори Скшетуски и мене, мене, който те обича като свой син?

Тук Заглоба закри очите си и завика още по-жално:

— Не си струва да живее човек, ваша милост панове, защото няма благодарност на тоя свят, а само коравосърдечие!

— За Бога! — отговори Володиовски. — Аз не ви желая злото, но вие не можахте да почетете скръбта ми.

— Криво му е, че сме живи! — повтаряше Заглоба.

— Стига, ваша милост!

— Разправя, че не сме искали да се отнесем с уважение към скръбта му, а малки ли потоци сълзи изляхме над нещастieto му, ваша милост панове! Не е ли така? Бог ми е свидетел, че сме готови на сабите си да разнесем твоята скръб, защото приятелите са длъжни винаги да постъпват така. Но понеже ти даде честна дума, че един месец ще останеш при нас, поне през тоя месец ни обичай още, Михале!

— Аз и до смъртта си ще ви обичам, ваша милост панове! — отговори Володиовски.

Пристигането на нов гост прекъсна по-нататъшния разговор. Заети с пан Володиовски, бойците не чува кога дойде тоя гост и го видяха едва сега, на вратата. Той беше грамаден мъж, внушително едър и строен, лицето му бе като на римски император, то изразяваше могъщество, а едновременно монаршеска доброта и милостивост. Той беше съвсем различен от всички тия бойци, значително по — едър и стоеше пред тях, както царят на птиците, орелът, би стоял пред ястреби, соколи и керкенеци...

— Великият хетман! — извика Кетлинг и като домакин, скочи да го посрещне.

— Пан Собески! — повториха другите.

Всички глави се наведоха в пълен с уважение поклон.

Освен Володиовски всички знаеха, че хетманът ще дойде, защото бе обещал това на Кетлинг, и все пак идването му направи толкова голямо впечатление, че известно време никой не смееше пръв да отвори уста. Покрай другото това беше и необикновено благоволение. Но пан Собески обичаше войниците повече от всичко, особено ония, които толкова пъти вече бяха стъпвали заедно с него по вратовете на татарските чамбули; той ги смяташе за нещо като свое семейство и затова именно бе решил да приветства Володиовски, да го утеши — най-сетне чрез проява на такова необикновено благоволение и грижа за него да го задържи в редовете на войската.

Затова, щом се здрависа с Кетлинг, веднага протегна ръце към малкия рицар, а когато той се приближи и прегърна му коленете, стисна му главата в шепите си.

— Е, стари войниче! — каза той. — Божията ръка те притисна към земята, но тя ще те вдигне и утеши... Бог е с тебе! А ти вече ще

останеш с нас.

Ридание разтърси гърдите на пан Михал.

— Ще остана! — каза той всред сълзи.

— Това е хубаво, такива ми са необходими колкото е възможно повече! А сега, стари другари, нека си спомним ония времена, когато в украинските степи под шатри сядяхме на пир. Добре ми е между вас! Хайде, домакине, давай!

— *Vivat Joannes dux!*^[14] — викнаха всички гласове.

Пирът започна и продължи много.

На другия ден пан хетманът изпрати за Володиовски един много скъп дорест турски кон.

---

[1] Позволение (лат.). — Бел.прев. ↑

[2] Най-скъпи брате (лат.). — Бел.прев. ↑

[3] Махни се! (лат.) (заклинание срещу дявола). — Бел.прев. ↑

[4] Слава на Господа Бога... (лат.). — Бел.прев. ↑

[5] Първата любов е към самия себе си (лат.). — Бел.прев. ↑

[6] Ходатайство, застъпничество (лат.). — Бел.прев. ↑

[7] Пречки (лат.). — Бел.прев. ↑

[8] В случая молитви и размишления, които подготвят за постъпване в манастир. — Бел.прев. ↑

[9] В името на нашето приятелство (лат.). — Бел.прев. ↑

[10] Повтарям (лат.). — Бел.прев. ↑

[11] Награди (лат.). — Бел.прев. ↑

[12] Да избягваш (лат.). — Бел.прев. ↑

[13] Победи (лат.). — Бел.прев. ↑

[14] Да живее вождът Ян (лат.). — Бел.прев. ↑

ШЕСТА ГЛАВА

Кетлинг и Володиовски си обещаваха, щом се удаде случай, отново да яздят стреме до стреме, край един огън да седат, с глави върху едно седло да спят.

Но вместо това случаят ги раздели само една седмица след тяхната среща. От Курландия пристигна пратеник със съобщение, че оня Хаслинг, който беше осиновил младия шотландец и го бе дарил с богатство, сега внезапно заболял и много искал да види осиновения си син. Младият рицар не се колеба; яхна коня и замина.

Преди заминаването си той помоли пан Заглоба и Володиовски да смятат неговия дом за свой и да живеят в него, докато им омръзне.

— Може би Скшетуски и жена му ще дойдат — казваше той. — Когато дойде време за избора на крал, той сигурно ще пристигне поне сам; но дори да бъде с всичките си деца, ще се намери тук място за цялото семейство. Аз нямам никакви роднини, пък дори братя да имах, те нямаше да ми бъдат по-близки от вас.

Заглоба беше особено доволен от тая покана, защото в Кетлинговия дом му беше много удобно, но тя беше добре дошла и за пан Михал.

Наистина Скшетуски не дойдоха, но вместо тях съобщиха, че е пристигнала сестрата на Володиовски, която беше женена за пан Маковецки, латичовски столник.^[1] Неин пратеник отишъл при хетмана да пита дали някой от придворните не знае нещо за малкия рицар. Естествено, веднага му посочили къщата на Кетлинг.

Володиовски много се зарадва, защото бяха минали години, откак не беше виждал сестра си, а като узна, че поради липса на по-добра странноприемница е спряла в една бедна къщурка в Робаки, веднага се затече да я покани у дома на Кетлинг.

Здрачаваше се вече, когато пристигна при нея, но веднага я позна, при все че в стаята с нея се намираха и две други жени, защото пани столникова беше дребна и топчеста като кълбо прежда.

Тя също го позна и като паднаха в прегръдките си, дълго не можаха да заговорят; той усещаше по лицето си топлите ѝ сълзи, а тя неговите; през това време другите две жени стояха прави като свещи и наблюдаваха срещата.

Първа се съвзе пани Маковецка и започна да възкликва с тънък и доста писклив глас:

— Колко години! Колко години! Бог да ти помага, скъпи братко! Щом дойде вест за твоето нещастие, веднага скочих и тръгнах. А мъжът ми не ме спираше, защото от Буджак^[2] ни заплашва буря... Говори се също за белгородските татари. И навярно пътищата ще почернеят, тъй като огромни ята птици се виждат, а така е винаги преди всяко нападение. Бог да те утеши, мили братко! Скъпи! Златен! Мъжът ми също ще дойде тук за избора на крал, та ми рече така: „Вземи девойките и заминавай по-рано. Михал, казва, в скръбта му ще приласкаеш, от татарите и без това, казва, ще трябва да скриеш нейде глава, че страната ще пламне в огън, та така добре се нарежда. Тръгвай, казва, за Варшава, заеми хубава странноприемница, докато е време, та да има къде да живееш...“ Той там с поветници^[3] ще тръгне по пътищата да разузнава. Войската ни е малко. У нас е винаги така. Ох ти, мой скъпи Михале! Ела при прозореца да ти видя лицето. Отслабнало е, но при скръб другояче е невъзможно. Лесно беше на мъжа ми да каже в Рус^[4] търси странноприемница! Но тук няма никъде нищо; ние самите сме ето в тая колиба. Едва получих три вързопа слама за спане.

— Позволи, сестро... — каза малкият рицар.

Но сестрата не искаше да позволи и продължаваше да говори като кречетало.

— Спряхме тук, нямаше къде другаде. Стопаните ни гледат някак кръвнишки, може и да са лоши хора. Вярно, че имаме четирима слуги, все верни хора, а и ние самите не сме плашливи, защото по нашите места и жената трябва да има рицарско сърце, иначе не би могла там да живее. Имам една пушка, която винаги нося със себе си, а Башка два пищова. Само Кшиша не обича оръжията... Но понеже тук градът ни е чужд, да има как да спрем в някоя по-сигурна квартира...

— Позволи, сестро!... — повтори пан Володиевски.

— А ти къде живееш, Михале? Трябва да ми помогнеш да намерим странноприемница, понеже познаваш Варшава...

— Аз имам готова квартира — прекъсна я пан Михал — и толкова хубава, че сенатор би могъл да отседне в нея. Живея у моя приятел капитан Кетлинг и веднага ще те заведа там...

— Но имай предвид, че ние сме три и две слугини, и четирима слуги. Ах, за Бога, аз не те запознах досега с компанията си!

Сега тя се обърна към другарките си:

— Ваша милост пани, вие знаете кой е този, но той не ви познава; затова запознайте се, макар и на тъмно. Дори печката не са ни запалили досега... Това е панна Кристина Дрогойовска, а това — панна Барбара Йежорковска. Моят мъж е техен настойник и се грижи също така и за имотите им; те живеят при нас, понеже са сирачета. А не е прилично такива млади девойки да живеят сами.

Докато пани столникова говореше, Володиовски се поклони по войнишки; девойките хванаха роклите си с пръсти и направиха реверанс, при който панна Йежорковска отметна глава като младо жребче.

— Да сядаме и да вървим! — каза Володиовски. — С мене живее пан Заглоба, когото помолих да се разпореди да приготвят вечеря.

— Славният пан Заглоба ли? — попита внезапно панна Йежорковска.

— Башка, тихо! — каза пани столникова. — Страх ме е само да не създадем много главоболия.

— Щом там пан Заглоба мисли за вечерята — отвърна малкият рицар, — тя ще стигне дори два пъти по толкова хора да дойдат. Наредете, ваши милости, да изнесат вързопите. Взел съм кола за багажа, а карабонът^[5] на Кетлинг е толкова широк, че четиримата ще можем удобно да се поберем. А ето какво ми хрумна: ако слугите не са пияници, нека останат тук с каруците и големия багаж, пък ние ще вземем само най-необходимото.

— Няма защо да остават — отсече пани столникова, — колите още не са разтоварени, трябва само да впрегнат конете и веднага могат да тръгнат. Башка, иди се погрижи за това!

Панна Йежорковска се затече към пруста и не след много се върна и съобщи, че всичко е готово.

— Тогава хайде! — каза Володиовски.

След малко седнаха в карабона и тръгнаха за Мокотов. Пани столникова и панна Дрогойовска бяха заели задната седалка, а отпред

малкият рицар се беше настанил при панна Йежорковска. Беше вече тъмно, та той не можа да види лицата им.

— Вие, ваши милости, познавате ли Варшава? — попита той, като се наведе към панна Дрогойовска и повиши глас, за да преодолее трополенето на карабона.

— Не — отговаря тя с нисък, но звучен и мил глас. — Ние сме истински провинциалистки и досега не сме познавали нито славни градове, нито славни хора.

При тия думи тя сведе леко глава, сякаш даваше да се разбере, че към последните причислява и пан Володиовски, а той посрещна отговора с благодарност. „Това е любезна девойка!“ — помисли малкият рицар и веднага почна да си блъска главата с какъвто комплимент да се отблагодари.

— Дори десет пъти да е по-голям тоя град — каза той най-после, — пак ваши милости ще можете да бъдете най-изисканото му украшение.

— Откъде знаеш, ваша милост, като е тъмно? — попита внезапно панна Йежорковска.

„Ех, че коза!“ — помисли пан Володиовски.

Но не отговори нищо и някое време пътуваха всред мълчание; неочаквано панна Йежорковска отново се обърна към малкия рицар:

— Не знаеш ли, ваша милост, дали там, в конюшната, ще има достатъчно място за десет коня и две коли?

— Дори за трийсет; ще се намери къде да се настанят.

— Охо! — възкликна девойката.

— Башка — каза пани столникова с укорителен тон.

— Аха! Много добре!... Башка! Башка! А на чия глава бяха конете през целия път?

С такива разговори стигнаха пред дома на Кетлинг.

Всички прозорци бяха ярко осветени в чест на пани столникова. Прислугата изтича начело с пан Заглоба, който щом се приближи до карабона и видя три жени, веднага попита:

— В коя от дамите имам чест да приветствам моята лична благодетелка и едновременно сестра на най-близкия ми приятел Михал?

— Аз съм! — отговори пани столникова.

Тогава пан Заглоба ѝ грабна ръката и почна бързо да я целува и да повтаря:

— Моите почитания, моите почитания!

После ѝ помогна да слезе от карабона и я поведе много почитателно към входа, като тътрузеше крака.

— Позволете ми още веднъж пред прага да приветствам ваша милост — казваше той пътьом.

А в това време пан Михал помагаше на девойките да слязат. Но тъй като карабонът беше висок, а стъпалото мъчно можеше да се напипа в тъмното, той хвана панна Дрогойовска през кръста, вдигна я във въздуха и я сложи на земята пред себе си. А тя, без да се противи, за миг натежа с гърдите си върху неговите и каза:

— Благодаря, ваша милост!

След това пан Володиовски се обърна към панна Йежорковска, но тя вече беше скочила от другата страна и тогава той подаде ръка на Дрогойовска.

В стаята последва запознаването с пан Заглоба, който при вида на двете девойки изпадна в прекрасно настроение и веднага ги покани на вечеря. От блюдата върху масата се издигаше пара и както пан Михал предвиждаше, всичко беше в такова изобилие, че стигаше и за два пъти повече хора.

Седнаха на трапезата. Пани столникова зае челното място, отдясно на нея Заглоба, а до него панна Йежорковска. Володиовски седна от лявата страна на сестра си, до Дрогойовска.

И едва тук малкият рицар можа добре да разгледа девойките.

И двете бяха хубави, но всяка по свой начин. Дрогойовска имаше черна като гарванови криле коса, също такива вежди, големи лазурни очи, мургава и бледа кожа, толкова нежна, че се виждаха сините жилки по слепите очи. Едва забележим тъмен мускул покриваше горната ѝ устна и подчертаваше сладката ѝ и съблазнителна уста, леко разтворена сякаш за целувка. Тя беше в траур, защото неотдавна бе загубила баща си и тоя цвят на дрехите ѝ при нежната кожа и черната коса ѝ придаваше тъжен и суров вид. На пръв поглед изглеждаше по-възрастна от другарката си и едва като се взря по-добре, пан Михал забеляза, че под тая прозрачна кожа тече кръв на първа младост. И колкото повече я гледаше, толкова по ѝ се възхищаваше: и на

господарската ѝ осанка, и на лебедовата шия, и на тия стройни, пълни с девичи чар форми.

„Тази ще е знатна дама — мислеше си той, — която трябва да има великолепна душа! А пък другата е същински хлапак!“

Сравнението беше сполучливо.

Йежорковска беше много по-малка от Дрогойовска и изобщо беше дребна, макар и не слаба; розова като пъпка от роза, русокоса. Но косата ѝ беше отрязана, изглежда, след боледуване и прибрана в златиста мрежа. Все пак и тая коса върху неспокойната ѝ глава също не искаше да стои спокойно и надничаше с крайчетата си през всичките дупки на мрежата, а над челото образуваше безреден рус кичур, който падаше чак върху веждите като казашка чучка — и всичко това при проникателните ѝ и неспокойни очи и закачлив израз правеше розовото личице да прилича на лицето на ученик, който само гледа да извърши безнаказано някое немирство.

Въпреки това тя беше толкова хубава и свежа, та човек мъчно може да откъсне очи от нея. Нослето ѝ беше тънко, малко вирнато, с подвижни, непрекъснато издуващи се ноздри, с трапчинки по бузите и трапчинка върху брадичката — белег за весел характер.

Но сега тя седеше сериозно и ядеше с апетит, само час по час хвърляше поглед ту към пан Заглоба, ту към пан Володиовски и ги гледаше с почти детско любопитство, сякаш бяха нещо чудновато.

Пан Володиовски мълчеше и макар да чувстваше, че трябва да занимава панна Дрогойовска с разговор, не знаеше как да започне. Изобщо малкият рицар не беше умел в отношенията си с жените, а сега и душата му беше по-тъжна, понеже тия девойки живо му напомняха любимата покойница.

Пан Заглоба обаче забавляваше пани столникова, като ѝ разказваше за подвизите на пан Володиовски и за своите. В средата на вечерята той започна да разказва как някога само четирима: той, пан Володиовски, княгиня Курцевичувна и Женджан били преследвани от цял татарски чамбул^[6] и как най-последно, за да спасят княгинята и да спрат преследването, двамата с пан Володиовски се хвърлили срещу чамбула.

Панна Йежорковска чак престана да яде и подпряла брадичката си върху ръцете, слушаше внимателно и току разтърсваше кичура си

коса, мигаше с очи, щракаше с пръсти на най-интересните места и повтаряше:

— Ах! Ах! Е и какво? И какво?

Докато се стигна до онова място, когато драгуните на Кушел неочаквано пристигнали на помощ, връхлетели на татарите и ги гонили и секли около половин миля — тогава панна Йежорковска не можа да издържи повече, плесна с все сила ръце и възкликна:

— Бих искала да бъда там, дявол да го вземе!

— Башка! — извика тлъстичката пани Маковецка с подчертано украински акцент. — Ти си дошла между културен народ, отвикни от твоите „дявол да го вземе!“ Велики Боже, само това липсваше да викнеш: „Ах, майка му мечка!“

Девојката се засмя със свеж и звучен като сребро смях и изведнъж се плесна с ръце по коленете.

— Е, тогава да викам „майка му мечка“, лелко!

— О, Боже! Срам ме е да слушам! Извини се пред цялата компания! — викна пани столникова.

Тогава, в желанието си да се извини първо пред пани столникова, Башка скочи от мястото си, но с това изпусна под масата ножа и лъжицата си, та веднага сама се мушна да ги търси.

Закръгленичката пани столникова не можа повече да сдържи смеха си, а се смееше много особено: най-напред почна да се тресе и подскача, а после тънко да пици. Всички се развеселиха. Заглоба беше възхитен.

— Гледайте какви ми ги прави тая девојка! — повтаряше пани столникова и се тресеше.

— Чудно удоволствие, честна дума! — казваше Заглоба.

В това време панна Баша излезе изпод масата; ножа и лъжицата беше намерила, но беше загубила мрежата от главата си; косата ѝ беше паднала цяла върху очите. Тя се изправи, изду ноздри и рече:

— Аха! Смееете се на моето излагане, а? Добре!

— Никой не се смее! — рече Заглоба с убедителен тон. — Никой не се смее! Никой не се смее! Само се радваме, че Бог ни е пратил радост в лицето на ваша милост, панно.

След вечерята преминаха в гостната. Там панна Дрогойовска видя окачената на стената лютня, свали я и започна да подрънква

струните. Володиовски я помоли да изпее нещо, а тя отговори просто и добродушно:

— Готова съм, ако с това ще мога да прогоня скръбта от душата на ваша милост...

— Благодаря! — отговори малкият рицар и вдигна към нея пълни с благодарност очи.

След малко се разнесе следната песен:

*Рицари, помнете —
нито щит помага,
нито пък спасява здрава броня!
През стомана даже
впиват се в сърцето
острите стрели на Купидона.*

— Не зная вече как да благодаря на ваша милост, пани — казваше Заглоба, който седеше малко настрани с пани столникова и ѝ целуваше ръцете, — че дойде и доведе със себе си толкова хубави момичета, та дори самите грации би трябвало да палят печката при тях. Особено онова хайдуче ми страшно допадна на сърцето, понеже такова зверче така ще ти разпръсне тъгата, че и невестулка не може да разгони по-добре мишките. Та какво са скърбите, ако не мишки, които гризат зърната на веселостта в сърцата ни? Ти, ваша милост, благодетелко, трябва да знаеш, че нашият бивш крал Joannes Casimirus така обичаше моите comparationes^[7], та дори един ден не можеше да мине без тях. Трябваше и пословици, и умни сентенции да измислям за него, а той заповядваше да му ги повтарят винаги вечер преди лягане и според тях насочваше политиката си. Но това е друг въпрос. Вярвам, че и нашият Михал окончателно ще забрави своето нещастие при тия наслаждения. Ти, ваша милост, не знаеш, че само преди една седмица съм го измъкнал от камедулите, където вече искаше да поема обети. Но аз си спечелих помощта на самия нунций^[8], който предупреди игумена, че целият манастир ще прати да станат драгуни, ако не пуснат веднага Михал. И те не казаха нито гък!... Слава Богу... Аз го

познавам! Ако не днес, то утре, която и да било от двете такива искри ще изчатка от него, че от тях сърцето му ще пламне като прахан.

В това време панна Дрогойовска продължаваше да пее:

*Ако броня здрава
няма да укриве
даже и храбреца от стрелата,
слабата девойка,
как ще се опази,
где ще се укриве тя, горката?*

— Жените толкова се страхуват от тия стрели, колкото куче от сланина — шепнеше Заглоба на пани столникова. — Но признай, ваша милост благодетелко, че не си довела тия синигерчета без някакви скрити намерения. Чудесни девойки! Особено онова хайдуче, кълна се! Хитра сестричка има Михал, нали?

Пани Маковецка наистина си придаде много хитър израз, който обаче съвсем не отиваше на нейното добродушно и откровено лице, и отговори:

— Ех, мислил си е човек това-онова, ние жените обикновено не страдаме от липса на хитрост. Мъжът ми ще дойде тук за избора, а аз взех момичетата предварително, защото у нас се мяркат само татари. Но ако от това излезе нещо щастливо за Михал, ще отида пеш на поклонение при някоя от чудотворните икони.

— Ще излезе, ще излезе! — рече Заглоба.

— Двете момичета са от знатен род, и двете са богати, а това също има значение в днешните тежки времена...

— Такова нещо на мене няма нужда да се припомня. Михаловото богатство го изяде войната, ако и да зная, че той има някой и друг грош под лихва у големи панове. Много пъти сме вземали чудесна плячка, ваша милост пани, и при все че всичко това предавахме на хетманска дискреция^[9], част се оставяше за подялба „на сабя“, както се казва у нас по войнишки. И неведнъж на Михал се падаше по толкова, че ако беше запазил всичко, днес щеше да има солидно богатство. Но войникът не ти мисли за утрешния ден, ами днес да гуляе. И Михал

щеше да изгуляе всичко, ако не съм го възпирал винаги... Та ти, ваша милост пани, казваш, че тия момичета са от знатен род?

— В Дрогойовска тече сенаторска кръв. Вярно е и това, че там нашите крайгранични кастеланства не са като краковското, а има и такива, за които малцина в Жечпосполита са чували; но все пак, който е седнал веднъж на стола, той и на потомството предава своя блясък. Що се отнася до рода, Йежорковска май надминава Дрогойовска...

— Я гледай, я гледай! Аз самият съм потомък на един цар на масагетите^[10], та обичам да послушам за родовия произход на някого.

— Йежорковска не произхожда от толкова високо гнездо, но ако ваша милост желаш да послушаш — защото ние по нашите места на пръсти можем да изброим връзките на всеки род, — ще ти кажа, че тя е роднина и на Потоцки, и на Язловецки, и на Лашч. Виждате ли, ваша милост, работите стоят така...

Тук пани столникова разгърна диплите на роклята си и се настани удобно, та да не изпитва никаква пречка при любимия си разказ; тя разпери пръстите на едната си ръка, а показалеца на другата приготви да изброява дядовците и бабите, след което започна:

— Дъщерята на пан Якуб Потоцки, Елжбета, от втората му жена, Язловецка, се оженила за пан Ян Смьотанко, подолски хоронжи^[11]...

— Законотовах!^[12] — каза Заглоба.

— От тоя брак се родил пан Миколай Смьотанко, също така подолски хоронжи.

— Хм! Чудесно достойнство.

— Той бил женен първия път за Дорогостай... не, за Рожинска... не, за Вороничувна... Ах да му се не види! Забравила съм!

— Вечен и покой, както и да се е наричала! — каза Заглоба внушително.

— А втори път се оженил за Лашчувна...

— Черквата това и чакала! И какъв е бил effectus^[13] от тоя брак?

— Синове им измрели...

— Всяка радост на тоя свят е крехка...

— А от четирите им дъщери най-малката, Анна, се оженила за Йежорковски, от герба Равич, комисар по разграничаването на Подолието, който после е бил, ако не се лъжа, и подолски мечник.

— Беше, помня! — отговори Заглоба с пълна увереност.

— От тоя брак, виждаш ли, ваша милост, се е родила Баша.

— Виждам и това, че в тоя момент се цели с щурмака^[14] на Кетлинг.

И наистина Дрогойовска и малкият рицар бяха заети с разговор, а панна Баша за развлечение се целеше към прозореца с щурмака.

Като видя това, пани Маковецка започна да се тресе и пици.

— Ти, ваша милост, не можеш дори да си представиш какво преживявам аз с това момиче! Истински хайдамак^[15]!

— Ако всички хайдамаци бяха такива, веднага бих се присъединил към тях!

— Тя не мисли за нищо друго освен за оръжия, коне и война! Веднъж се беше измъкнала от къщи и отишла с пушка на лов за диви патици. Отишла някъде си между тръстиките и какво да види: тръстиките се разтварят и гледа... глава на татарин, който се прокрадва през тръстиките към селото... Друга би се уплашила, а тая хубостница — бум с пушката и татаринът — цап във водата! На място го свалила, представи си, ваша милост... и с какво?... Със сачми за патици...

Тук пани Маковецка отново почна да се тресе и да хихика заради случилото се с татарина, после добави:

— И, право да си кажем, спаси всички ни, защото цял чамбул идвал; като се върна, вдигна тревога, та имаше време да се скрием с прислугата в гората! У нас е винаги така!...

По лицето на Заглоба се разля толкова възхищение, та чак окото си затвори за миг; после скочи, устреми се към девойката и докато тя да разбере какво става, целуна я по челото и каза:

— Това от стария воин за оня татарин в тръстиките!

Момичето разтърси енергично светлата си коса:

— Ама дадох му да разбере, нали? — извика то със звънкото си детско гласче, което, свързано със смисъла на думите, звучеше толкова странно.

— Ах ти, мое хайдамаче миличко! — каза Заглоба разчувстван.

— Но какво значи един татарин! Ваши милости сте съсекли хиляди и татари, и шведи, и немци, и унгарци на Ракочи. Какво съм аз пред ваши милости, пред такива рицари, които нямат равни в цяла Жечпосполита. Аз зная отлично това! Охо!

— Ще те учим как да въртиш сабичка, щом имаш толкова влечение. Аз съм вече малко възтежичък, но Михал също е майстор.

При това предложение момичето чак подскочи високо, после целуна ръка на пан Заглоба и направи реверанс пред малкия рицар, като каза:

— Благодаря за обещанието! Аз вече мога мъничко!

Но Володиовски беше цял погълнат от разговора с Кшиша Дрогойовска, та отговори разсеяно:

— Както заповядаш, ваша милост панно!

Заглоба отново седна със засияло лице при пани латичовската столникова.

— Моя светла благодетелко — каза той. — Знам аз много добре колко хубави са сушените турски плодове, защото дълги години съм живял в Стамбул, но знам също, че и много лакомници има за тях. Как така е станало, та досега никой не се е полакомил за тая девойка?

— За Бога! Имаше доста младежи, които се занасяха и по двете. А на смях Башка наричаме вдовица на трима мъже, защото едновременно трима достойни кавалери се бяха спуснали да я задирият: пан Швирски, пан Киндрацки и пан Чвилиховски. Все шляхтичи от нашите места и големи земевладелци, чиито родствени връзки мога също така да изредя подробно на ваша милост.

При тия думи пани столникова вече отново разпери пръстите на лявата си ръка и пригответи за броене показалеца на дясната, но Заглоба я попита бързо:

— И какво стана с тях?

— И тримата загинаха във войната, затова наричаме Баша вдовица.

— Хм! А тя как понесе това?

— Виждате ли, ваша милост, у нас това е обикновено нещо и рядко някой ще стигне до напреднала възраст и ще умре от собствената си смърт. У нас дори казват, че на шляхтича не му прилича друга смърт освен на бойното поле. Как Башка понесе това ли? Похлипа си малко, горката, и то най-вече в конюшната, защото, дотежи ли й нещо, тя веднага тича в конюшната! Отидох веднъж подире й и я питам: „За кого плачеш?“ А тя: „И за тримата!“ От тоя отговор веднага разбрах, че никого не е харесала особено много... И мисля, че щом главата й е заета с нещо друго, тя изобщо още не чувства божията воля; Кшиша — повечко, но Башка като че ли още съвсем никак!...

— Ще я почувства! — каза Заглоба. — Ваша милост благодетелко! Ние най-добре разбираме това! Ще я почувства, ще я почувства!...

— Такова е нашето предназначение! — отговори пани столникова.

— Точно така. От устата ми го взе, ваша милост пани! Понататъшният разговор бе прекъснат от приближаването на младата компания.

Малкият рицар беше вече станал доста смел пред панна Кшиша, а тя, изглежда, от добро сърце се занимаваше с него и с неговата скръб, както лекар се занимава с болен. И може би затова именно проявяваше към него по-голяма благосклонност, отколкото позволяваше толкова краткото им познанство. Но понеже пан Михал беше брат на пани столникова, а момичето — роднина на мъжа ѝ, това не учудваше никого. Башка обаче беше останала сякаш малко настрана и само пан Заглоба непрекъснато насочваше вниманието си към нея. Пък и изглежда, че на нея ѝ беше все едно дали някой се занимава с нея или не. Отначало тя гледаше с възхищение двамата рицари, но със същото възхищение разглеждаше и чудесните оръжия на Кетлинг, окачени по стените. После започна да се попрозява, сетне очите ѝ взеха все повече да се затварят, докато най-сетне каза:

— Както ми се спи, сигурно чак вдругиден ще се събудя...

След тия думи веднага всички се разотидоха, защото жените бяха уморени от пътя и чакаха само да постелят леглата. Когато най-последно пан Заглоба се намери на четири очи с Володиевски, отначало замига многозначително, а после обсипа малкия рицар с град от леки пестници.

— Михале!... Е, какво, Михале, а? Същински репички, а? Калугер ще ставаш, а? Тая боровинка, Дрогойовска, е сладка, нали? Ами онова, розовичкото хайдуче, охо! Какво ще кажеш, Михале?

— Какво? Нищо! — отговори малкият рицар.

— Особено ми допадна хайдучето. Казвам ти, че когато седях до него на вечерята, такъв огън ме гореше от него, като че ли беше печка.

— То е още коза; другата — къде, къде е по-солидна!

— Дрогойовска е сочна слива, същинска сочна слива. Ама оня лешник!... Бога ми, ако имах зъби!... Исках да кажа, ако имах такава дъщеря, само на тебе бих я дал. Бадем, казвам ти, бадем!

Володиовски внезапно посърна, защото си спомни епитетите, които пан Заглоба даваше на Ануша Борзобогата. В неговите мисли и памет като жива изведнъж се изправи фигурата ѝ, мъничкото ѝ лице, тъмните ѝ плитки, нейната веселост, чуруликането и начинът, по който гледаше. Тия две бяха по-млади, но оная му беше сто пъти по-скъпа от всички по-млади.

Малкият рицар скри лице в шепите си — и го овладя още по-силна скръб, по-силна, защото беше неочаквана.

Заглоба се учуди; мълча някое време и гледа неспокойно, после каза:

— Михале, какво ти е? Проговори, за Бога!

Володиовски продума:

— Толкова жени живеят, ходят по тоя свят, само моето агънце вече го няма, само нея едничката никога вече няма да я видя!...

След това болката задави гласа му, та той допря чело върху облегалката на пейката и зашепна през стиснати устни:

— Боже! Боже! Боже!...

---

[1] Лице, което е завеждало кралската трапеза, по-късно почетна титла. — Бел.прев. ↑

[2] Област в Украйна между Днестър и Прут. — Бел.прев. ↑

[3] От „повят“ (околия) — околийски платени войници за охрана на околията. — Бел.прев. ↑

[4] Средновековно название на областите, населени от руси, белоруси и украинци. — Бел.прев. ↑

[5] Вид покрита карета, боядисана черно. — Бел.прев. ↑

[6] Татарска конна част. — Бел.прев. ↑

[7] Духовитости (лат.). — Бел.прев. ↑

[8] Посланик на папата при държавния глава на дадена страна. — Бел.прев. ↑

[9] Разпореждане (лат.). — Бел.прев. ↑

[10] Войнствен народ в древността (населявал земи на изток от Каспийско море). — Бел.прев. ↑

[11] Чиновник, чието задължение е било да държи държавното знаме при тържества. Освен това воеводските и околийските хоронжи са носели знамената на своите земи при всеобща мобилизация на рицарите. — Бел.прев. ↑

[12] Запомних (от лат.). — Бел.прев. ↑

[13] Резултат (лат.). — Бел.прев. ↑

[14] Вид старинна пушка. — Бел.прев. ↑

[15] Презрително прозвище за казак. — Бел.прев. ↑

СЕДМА ГЛАВА

Панна Баша обаче склони Володиовски да я учи на фехтовка, а той не отказа, защото след няколко дни, макар винаги да предпочиташе Дрогойовска, обикна и Башка, па и мъчно беше да не я обикне човек.

И така една сутрин започна първият урок, предизвикан главно от самохвалството на Башка и от уверенията ѝ, че вече владее доста добре това изкуство и не всеки би могъл да издържи срещу нея.

— Стари войници, каквито се намират у нас, са ме учили — казваше тя, — а пък знае се, че няма по-добри фехтовчици от нашите... О, то още не се знае дали и вие, ваши милости, няма да си намерите равни на вас.

— Какво говориш, ваша милост панно — възкликна Заглоба. — Ние нямаме равни по целия свят!

— Бих искала да покажа, че и аз съм ви равна. Не разчитам, че ще мога, но бих искала!

— На стрелба с бандолетче^[1] и аз бих се опитала — каза пани Маковецка, като се смееше.

— За Бога! Навярно амазонки живеят в Латичовско! — каза Заглоба и после попита Дрогойовска:

— А ти, ваша милост панно, какво оръжие владееш най-добре?

— Никакво — отговори Кшиша.

— Ами! Никакво! — викаше Башка. — И започна да пее, като имитираше Кшиша:

*Рицари, помнете —
нито щит помага,
нито пък спасява здрава броня!
През стомана даже
впиват се в сърцето
острите стрели на Купидона.*

— Ето такава оръжие владее тя, не бойте се! — добави Башка, като се обърна към Володиовски и Заглоба. — Тя е опасен фехтовчик!

— Хайде, ваша милост панно! — каза пан Михал в желанието си да скрие лекото си смущение.

— Ех, Боже, дано да излезе така, както аз мисля! — извика Баша и се зачерви от радост.

Веднага след това зае позиция, като държеше в дясната си ръка лека полска сабичка, а лявата сложи зад гърба си и с издадена напред гръд, с вдигната глава и разширени ноздри беше толкова хубава и така розова, че Заглоба прошепна на пани столникова:

— Гледката на никаква дамаджана, дори със стогодишно унгарско вино, не би ми създала толкова удоволствие!

— Внимавай, ваша милост панно — каза Володиовски, — аз само ще се отбранявам, нито веднъж няма да ударя, ваша милост атакувай, както ти харесва.

— Добре. А когато ваша милост поискаш да спра, кажи ми само една дума.

— Стига да поискам и така би могло да се свърши!

— Как?

— Ами на такъв фехтовчик лесно бих избил сабичката от ръката.

— Ще видим!

— Няма да видим, защото от учтивост не ще сторя това.

— Тук не бива да има никаква учтивост! Направи го, ваша милост, ако можеш. Аз зная, че не съм толкова опитна, колкото ваша милост, но чак това не ще се оставя да ми сториш!

— Значи позволяваш, ваша милост?

— Позволявам!

— Я недей, сладкото ми хайдуче! — каза Заглоба. — Той е правил това с най-големите майстори.

— Ще видим! — повтори Баша.

— Да започваме — каза Володиовски, позагубил търпение от хвалбите на девойката.

Започнаха.

Баша нападна страшно и подскачаше като скакалец.

А Володиовски стоеше на едно място и по обичая си правеше съвсем леки движения със сабята си, без дори да обръща особено внимание на атаките.

— Ти, ваша милост, се браниш от мене като от досадна муха! — извика Баша раздразнена.

— Аз не се фехтовам с ваша милост, а те уча! — отвърна малкият рицар. — Така е добре! Като за жена никак не е лошо! По-спокойно с китката на ръката!

— Като за жена ли? Ето ти като за жена, ваша милост! Ето! Ето!

Но при все че Баша употреби най-изкусните си удари, пан Михал не беше засегнат никак. Напротив, умишлено почна да разговаря със Заглоба, за да покаже колко малко го е еня от ударите на Баша.

— Отмести се, ваша милост, от прозореца, че на панна Баша ѝ е тъмно, а макар че сабята е по-голяма от иглата, панна Баша има по-малка експериенция със сабята, отколкото с иглата.

Ноздрите на Баша се издуха още повече, а косата ѝ съвсем падна върху светналите очички.

— Ти подценяваш ли ме, ваша милост? — попита тя, силно задъхана.

— Не като човек, пази Боже!

— Аз не мога да те търпя, ваша милост пане Михале!

— Ето ти, даскале, за уроците! — отговори малкият рицар. После пак се обърна към Заглоба:

— За Бога, като че ли сняг започва да вали.

— Ето ти един сняг, сняг, сняг! — заповтаря Башка, като нападаше.

— Башка, стига! Едва дишаш вече! — намеси се пани столникова.

— Е, дръж сега хубаво сабята, ваша милост, че ще я избия.

— Ще видим!

— Ето!

И сабичката изхвъркна като птица от ръцете на Баша и падна със звън чак при печката.

— Това го направих аз сама! Без да искам! Не ваша милост! — викаше девойката със сълзи в гласа, грабна в миг сабичката и отново нападна.

— Опитай се сега, ваша милост...

— Ето! — повтори пан Михал.

И сабичката отново се намери при печката. А пан Михал каза:

— За днес е достатъчно!

Пани столникова започна да трепери и да пици по-високо от обикновено, а Баша стоеше наред стаята объркана, замаяна, силно задъхана, като хапеше устни и задържаше сълзите си, които буйно напиреха в очите ѝ; тя знаеше, че ако избухне в плач, ще ѝ се смеят още повече, та на всяка цена искаше да се овладее, но като видя, че не ще може, внезапно изтича от стаята.

— За Бога! — извика пани столникова. — Сигурно избяга в конюшната, а е толкова загрята... току-виж, че настинала. Ще трябва да отида подире ѝ!... Кшиша, не излизай!

След тия думи тя скочи, грабна от трема една топла шубичка и се затече в конюшната, а подир нея — Заглоба, неспокоен за своето хайдуче.

Дрогойовска също поиска да изтича, но малкият рицар я хвана за ръката.

— Чу ли забраната, ваша милост панно? Няма да пусна тая ръка, докато не се върнат.

И наистина не я пускаше. А това беше сякаш атлазена ръка, мека; на пан Михал му се стори, че някаква топла струя протича от тия тънки пръсти към неговите кости и му създава необикновена наслада, затова ги държеше все по-здраво.

Лека руменина обагри мургавото лице на Кшиша.

— Виждам, че съм пленница, взета в робство! — каза тя.

— Който би взел такава робиня, не ще има за какво да завижда на султана, а и султанът с готовност би дал половината си държава за такава пленница.

— Но ти, ваша милост, нали не би ме продал на поганците?

— Както душата си не бих продал на дявола!

Тук пан Михал си даде сметка, че моментното увлечение го отведе твърде далече, и се поправи:

— Както не бих продал сестра си.

Дрогойовска каза сериозно:

— Сполучил си, ваша милост. Аз съм сестра по чувства на пани столникова, ще бъда и на ваша милост.

— От сърце благодаря — каза пан Михал, като ѝ целуна ръка, — защото страшно се нуждая от утеха!

— Зная, зная! — повтори девойката. — И аз съм сираче!

Сега малка сълза се търкулна от клепачите ѝ и заседна върху лекия мъх над устата.

А Володиовски гледаше сълзата, гледаше леко засенчената уста, най-сетне каза:

— Ти, ваша милост панно, си добра като ангел! Вече ми олекна!

Кшиша се усмихна мило:

— Дай, Боже, ваша милост!

— Кълна се в Бога!

При това малкият рицар чувстваше, че ако втори път целуне ръката ѝ, ще му стане още по-леко. Но в тоя миг влезе пани Маковецка.

— Башка взе шубичката — каза тя, — но е толкова засрамена, че за нищо на света не иска да дойде. Пан Заглоба тича подире ѝ по цялата конюшня.

И наистина, без да пести утешения и увещания, Заглоба не само че тичаше подир Башка по цялата конюшня, но най-сетне я измъкна навън с надежда, че там по-лесно ще я склони да се прибере в топлата стая.

Тя бягаше от него и повтаряше:

— Няма да се прибера! Нека да замръзна! Няма да се прибера! Няма!...

Най-сетне видя вече при къщата една възправена дървена стълба, скочи като катеричка на нея и спря едва при ръба на покрива. Там седна, обърна се към пан Заглоба и полузасмяна извика:

— Добре, ще се прибера, ако ваша милост се изкачиш тук при мене!

— Аз да не съм котарак, хайдучето ми, че да се влача подире ти по покривите? Така ли ми се отплащаш, задето те обичам?

— И аз те обичам, ваша милост, но от покрива!

— Дядото си знае своето, бабата — своето! Я да слизаш веднага!

— Няма да сляза!

— За Бога, смешно е така да си туряш на сърце, че си се изложила. Не само с тебе, невестулке огорчена, е сторил Володиовски това; същото направи и с Кмичиц, който минаваше за майстор на майсторите — и то не на шега, а при дуел. На него най-знаменитите италиански, немски и шведски фехтовчици не можеха да дадат отпор, докато преброиш до сто, а тук едно бръмбарче така ще взема присърце случилото се. Тях! Засрами се! Слизай, слизай! Нали тепърва се учиш!

— Но пан Михал не мога да го търпя!

— Хайде де! Дали защото е exquisitissimus^[2] в онова, което искаш да научиш? За това трябва да го обичаш още повече!

Пан Заглоба не се лъжеше. Въпреки излагането ѝ, възхищението на Баша от малкия рицар се беше засилило, но тя отвърна:

— Нека да го обича Кшиша!

— Слизай, слизай!

— Няма да сляза!

— Добре, седи си тогава; ще ти кажа само, че е дори неприлично девойка да седи на стълба, защото може да даде на света забавна гледка!

— Ами, не е вярно! — каза Баша и загърна с ръце тубичката.

— Аз съм стар, няма да вдигна око, но веднага ще повикам всички, нека се нагледат.

— Слизам вече, слизам! — викаше Баша. Изведнъж Заглоба се полуобърна към къщата.

— Я виж, някой идва!

И наистина иззад ъгъла се показа младият пан Нововейски, който беше пристигнал на кон, вързал коня си при страничната портичка и сега обикаляше къщата, за да влезе през главния вход.

Щом го видя, Баша с два скока се намери на земята, но за зла чест беше вече късно. Пан Нововейски я видя при скачането ѝ от стълбата, та се спря смутен, смаян, облян в руменина като момиче; Баша стоеше пред него също така объркана и изчервена. Докато внезапно викна:

— Второ излагане!

Пан Заглоба, много развеселен, попремига някое време със здравото си око, накрай каза:

— Пан Нововейски, приятел и подчинен на нашия Михал, а това е панна Стълбовска — тю! — Йежорковска, исках да кажа.

Нововейски се опомни бързо, а понеже беше войник с бистър ум, макар и млад, поклони се и като вдигна очи към чудното видение, каза:

— За Бога! Рози цъфтят на снега в Кетлинговата градина!

А Баша направи реверанс и измърмори на себе си:

— За друг нос, не за твоя!

После каза най-любезно:

— Моля в покоите!

И сама тръгна напред, втурна се бързо в стаята, където пан Михал седеше с останалата компания, и извика, като загатваше за червения контош на пан Нововейски:

— Червенушка долетя!

После седна на столче, слепи ръце длан до длан и се окуми, както приличаше на скромна и добре възпитана девойка.

Пан Михал представи своя млад приятел на сестра си и на Кшиша Дрогойовска, а той, като видя другата девойка, също така изключително красива, макар със съвсем различна хубост, за втори път се смути; това обаче прикри с поклон и за да си придаде повнушителен вид, посегна към мустаците си, които не бяха още поникнали.

Тогавя завъртя пръсти над устната си, обърна се към Володиовски и му обясни целта на идването си. Великият хетман искал незабавно да се види с малкия рицар. Доколкото пан Нововейски разбираше, ставало въпрос за някаква военна функция, защото хетманът току-що получил няколко писма, а именно от пан Вилчковски, пан Шилницки, полковник Пиво и от други комендантци, пръснати из Украйна и Подолието, с донесения за кримските събития, чието развитие не се очертавало като благоприятно.

— Самият хан и султан Галга, който преговаряше с нас в Подгайци — продължаваше пан Нововейски, — искат да изпълняват договорите; но Буджак вече шуми като кошер при роене; белгородската орда също се вълнува; те не щат да слушат нито хана, нито Галга...

— Пан Собески вече ми довери това и ме питаше за съвет — рече Заглоба. — Какво приказват сега там за пролетта?

— Разправят, че с първата трева тая паплач сигурно ще се размърда и отново ще трябва да я смачкаме — отговори пан Нововейски.

При тия думи той си придаде страхотно войнствен израз на лицето и започна така да суче мустаци, та горната му устна чак се зачерви.

Баша, която го гледаше внимателно, веднага забеляза това, отдръпна се малко назад, за да не я вижда пан Нововейски, и също започна да суче мустаци по примера на рицаря.

Пани столникова веднага я скастри с поглед, но в същото време се затресе, като едва сдържаше смеха си; пан Михал също хапеше

устни, а Дрогойовска така сведе очи, та дългите ресници хвърляха сянка чак върху бузите ѝ.

— Ти, ваша милост, си млад човек, но опитен воин! — каза Заглоба.

— На двацет и две години съм, но вече седем служа на отечеството, защото петнайсетгодишен избягах от манастира на бойното поле! — отговори младежът.

— И степта познава, и из тревата умее да се движи, и да връхлита върху татарите като усорлица на яребици — добави пан Володиовски. — Той е голям преследвач! Пред него татарин не може да се спотаи в степта!

Пан Нововейски пламна от задоволство, че толкова славна уста го хвали пред девойките.

При това той беше не само степен ястреб, но и красив момък, възчерен, позагорял от ветровете. На лицето си имаше белег от ухамото чак до носа, който от удара беше по-тънък от едната страна, отколкото от другата. Очите му бяха зорки, привикнали да гледат надалече, над тях гъсти черни вежди, склучени над носа, та образуваха нещо като татарски лък. На бръснатата глава стърчеше черна разрошена кика. На Баша той се понрави и с говора си, и със стойката, но въпреки това тя не престана да го имитира.

— О, моля! — каза Заглоба. — Приятно е на старец като мене да види, че расте достойно за нас поколение.

— Още не е достойно! — отвърна Нововейски.

— Хвала и модестия^[3]! Скоро ще видим как ще почнат да поверяват на ваша милост и по-малки команди.

— Как така! — извика пан Михал. — Той вече е бивал командир и сам е водил боеве.

Пан Нововейски така започна да суче мустаци, че за малко не откъсна устната си.

А Баша, без да сема от него очи, също вдигна двете си ръце до лицето и го имитираше във всичко.

Но досетливият войник скоро забеляза, че погледите на цялата компания се насочват встрани, там, където малко зад него седи оная девойка, която беше видял на стълбата, и веднага се догади, че тя трябва да прави нещо закачливо срещу него.

И уж без да обръща внимание, продължи да разговаря и все така да търси мустаците си, докато най-сетне намери удобен момент и се обърна толкова бързо, че Баша нямаше време нито очите си да отвърне от него, нито да смене ръце от лицето.

Тогава тя се изчерви страшно и без сама да разбира какво прави, стана от стола. Всички се смутиха леко и настана кратко мълчание.

Внезапно Баша се плесна с ръце по роклята.

— Трето излагане! — възкликна тя със сребърното си гласче.

— Ваша милост панно! — каза живо пан Нововейски. — Аз веднага забелязах, че зад мене се прави някаква смешка. Признавам, че копнея за мустаци, но ако не ги дочакам, това ще бъде, защото ще съм загинал за отечеството; в такъв случай надявам се, че то ще възбуди у ваша милост по-скоро сълзи, а не смях.

Баша стоеше с наведена глава, още по-засрамена от искрените думи на рицаря.

— Трябва да ѝ простиш, ваша милост — каза пан Заглоба. — Тя е палава, защото е млада, но има златно сърце!

А тя, сякаш за да потвърди думите на пан Заглоба, веднага зашепна тихо:

— Извинявам се, ваша милост пане... много се извинявам...

— За Бога! Не го вземай присърце, ваша милост панно! Ами че да не съм някакъв варварин! Аз трябва да се извиня пред ваша милост, дето посмях да ти разваля развлечението. Ние, войниците, също обичаме шегите! Меа culpa!^[4] Още веднъж ще целуна тия ръчички и ако трябва да ги целувам, докато ваша милост не ми простиш, тогава — кълна се в Бога — не ми прощавай дори до довечера.

— Ах, какъв любезен кавалер! Виждаш ли, Баша! — каза пани Маковецка.

— Виждам! — отговори Баша.

— Добре тогава! — извика пан Нововейски.

При тия думи той се изправи и посегна по навик с голям замах към мустаците си, но веднага се опомни и избухна в искрен смях; Баша след него, другите след Баша. Веселост обзе всички. Заглоба веднага поръча да донесат една-две бутилки от избата на Кетлинг и настроението се повиши. Пан Нововейски чукаше шпора в шпора, разрошваше киката си с пръсти и все по-пламенно поглеждаше към Баша. Тя му беше много харесала и той стана крайно красноречив, а

понеже служеше при хетмана, та живееше във висшия свят, имаше какво да приказва.

И той разказваше за сейма convocationis, за неговия завършек и как печката в сенаторската зала се срутила под тежестта на любопитните арбитри. Най-сетне си замина чак след вечеря с очи и душа, пълни с Баша.

---

[1] Вид пушка (фр.). — Бел.прев. ↑

[2] Най-съвършен (лат.). — Бел.прев. ↑

[3] Скромност (лат.). — Бел.прев. ↑

[4] Моя е вината (лат.). — Бел.прев. ↑

ОСМА ГЛАВА

Малкият рицар още същия ден се яви при хетмана, който нареди да го пуснат веднага и му рече:

— Ще трябва да изпратя Рушчиц в Крим, за да следи накъде отиват работите там и да настоява пред хана за спазване на договорите. Желаш ли да постъпиш отново на служба и да поемеш командването след него. Ти, Вилчковски, Шилницки и Пиво ще държите под око Дорош^[1] и татарите, на които никога не може да се вярва напълно...

Пан Володиевски помръкна. Нали беше прекарал най-хубавите си години на служба във войската. Цели десетки години не беше вкусил спокойствие; живял бе в огън, в пушеци, напрежение, безсъние, глад, без покрив над главата, без шепа слама за постеля. Един Бог знае каква ли кръв не бе проляла сабята му. Но той нито се установи на едно място, нито се ожени. Сто пъти по-малко заслужилите вече ядяха *panem bene merentium*^[2], радваха се на почести, служби, староства. А той беше почнал да служи по-богат, отколкото е сега. Въпреки това ето че отново поискаха да метат с него като със стара метла. А и душата му бе разкъсана на две; едва се намериха нежни дружески ръце, които започнаха да му превързват раната, а вече му се заповядва да става и да бърза към далечните пустинни брегове на Жечпосполита, без да мислят, че той е толкова изтощен душевно. Ако не бяха тия походи и служба, поне няколко години щеше да се радва на своята Ануша.

Като помисли за всичко това, безкрайно огорчение се надигна у него; но понеже сметна, че не е достойно за един рицар да се отказва от службата и да припомня за положението си, отговори с две думи:

— Ще замина.

Тогава самият хетман каза:

— Ти не си на служба, можеш да откажеш. Сам най-добре знаеш дали не е прекалено рано за тебе.

На това Володиевски отговори:

— Вече и да умра, не ми е прекалено рано!

Пан Собески прекоси няколко пъти стаята, после се спря при малкия рицар и сложи фамилиарно ръката си на рамото му.

— Ако досега сълзите ти не са изсъхнали, ще ти ги изсуши вятърът в степта. През целия си живот си се блъскал ти, войниче, блъскай се още! А ако някога останеш с убеждение, че си забравен, че не си възнаграден, че не са ти дали да починеш, че си придобил в службата не намазани с масло препечени резени, а сух хляб, не нашивки, а рани, не почивка, а мъка — тогава само стисни зъби и кажи: „За тебе, родино!“ Друга утеха не ще ти дам, защото нямам, само в това мога да те уверя, макар да не съм свещеник, че като служиш така, по-далече ще стигнеш на изтърканото седло, отколкото други в шестоконни карета и че ще има такива порти, които пред тебе ще се отварят, а пред тях затварят.

„За тебе, родино!“ — каза в душата си Володиовски, същевременно учуден как е могъл хетманът така проникателно да проникне в неговите скрити мисли.

А пан Собески седна срещу него и продължи:

— Аз не искам да говоря с тебе като с подчинен, а като с приятел, нещо повече — като баща със син! Много пъти, още в ония времена, когато бивахме в огъня при Подгайци^[3] и преди това в Украйна; когато едва успявахме да възпираме много по-силния неприятел, а тук, в сърцето на отечеството, в безопасност зад нашите плещи зли хора вилнееха и се грижеха само за личните си интереси — много пъти, казвам, ми идваше мисълта, че Жечпосполита е осъдена да загине. Твърде много тук своеволието господства над реда, твърде много общественото благо е свикнало да отстъпва пред частните интереси... Това никъде го няма в такава степен... Ех! Трoвexa ме тия консиdерации^[4] и денем на бойното поле, и нощем в шатъра, защото си мислех: „Ето! Ние, войниците, изгаряме!... Добре!... Това е наш дълг и наша съдба! Но поне да знаехме, че от тая кръв, която изтича от раните ни, ще дойде и спасението!“ Не! И тая надежда я нямаше. Ех, тежки дни преживявах при Подгайци, при все че пред вас показвах весело лице, за да не помислите, че съм се разколебал в победата на бойното поле. „Няма хора — мислех си аз, — няма хора, които да обичат истински това отечество!“ И се чувствах, като че ли някой ми забиваше нож в гърдите. Докато веднъж — това беше последният ден в подгайцкия стан, — когато изпратих вас, две хиляди души, в атака

срещу два̀сет и шест хилядна орда, а вие полетяхте на явна смърт, на сигурно за̀коление с такива викове и готовност, сякаш отивахте на сватба, внезапно ми хрумна мисълта: „Ами тия мои войници?“ И Бог в един миг свали камъка от сърцето ми, а в очите ми стана светло. „Те — казах си аз — гинат от чиста любов към майката родина; те няма да се присъединят към разните съюзи или към предателите; от тях ще създам свещено братство, от тях ще създам школа, в която ще се учат младите поколения. Техният пример, тяхната дружба ще подежда; чрез тях тоя злочест народ ще се възроди, ще престане да ламти за личните интереси, ще забрави своеволията и ще се възправи като лъв, който усеща страхотна мощ в тялото си, и ще учуди света! Такова братство ще направя от моите войници!“

Тук пан Собески сам се разгорещи, вдигна нагоре глава, която приличаше на глава на римски император, и като протегна ръка, извика:

— Господи! Не пиши на нашите стени: „Мане, Текел, Фарес!“ и ми дай възможност да възродя отечеството!

Настана кратко мълчание.

Малкият рицар седеше с наведена глава и усещаше как цялото му тяло започва да трепери.

Хетманът се разхожда някое време с бързи крачки по стаята, после се спря пред малкия рицар.

— Примери са необходими — каза той, — всеки ден примери, които да бият в очи, Володиовски! Аз вписах на първо място тебе в това братство. Искаш ли да принадлежиш към него?

Малкият рицар стана и прегърна коленете на хетмана.

— Ето! — каза той с развълнуван глас. — Ето! Щом чух, че отново трябва да тръгвам, помислих, че това е несправедливост към мене и че имам право на почивка заради моята болка, сега обаче виждам, че съм сбъркал... и... и се разкайвам за тази си мисъл, но не мога да говоря, защото ме е срам...

Хетманът го притисна мълчаливо до сърцето си.

— Ние сме шепа — каза той, — но други ще последват примера ни.

— Кога трябва да тръгна? — попита малкият рицар. — Аз бих могъл да отида в самия Крим, бивал съм вече там.

— Не — каза хетманът. — В Крим ще пратя Рушчиц. Той има там побратими, дори и съименници, струва ми се, негови братовчеди, отвлечени като деца от ордата, които са се потатарчили и са се издигнали до високо положение между поганците. Те ще му бъдат в помощ за всичко, а ти ми трябваш на бойното поле, защото между татарите няма равен на тебе във военното дело.

— Кога трябва да тръгна? — повтори малкият рицар.

— Най-късно след две седмици. Трябва още да поприказвам с пан коронния подканцлер^[5] и с пан подскарбия^[6], да приготвя писмата за Рушчиц и да му дам инструкции. Все пак бъди готов, защото аз ще бързам.

— От утре ще съм готов!

— Бог да те възнагради за готовността ти, но толкова бързо не се налага. Няма също така да заминеш за дълго, защото по време на кралските избори, стига само да има мир, ще ми трябваш тук, във Варшава. Ти чувал ли си нещо за кандидатите? Какво се говори между шляхтата?

— Аз неотдавна излязох от манастира, а там не мислят за светските работи. Зная само онова, което ми е разправял пан Заглоба.

— Вярно. От него мога да получа сведения. Той е много влиятелен всред шляхтата. А ти за кого мислиш да дадеш гласа си?

— Сам не зная още, но мисля, че трябва да имаме войнствен господар.

— Именно! Точно така! И аз имам наум такъв, който само с името си би ужасил съседите. Войнствен господар ни трябва, какъвто беше Стефан Батори^[7]. Е, бъди здрав, войниче!... Войнствен господар ни трябва! На всички повтаряй това... Бъди здрав! Бог да те възнагради за готовността...

Пан Михал се сбогува и излезе.

По пътя размишляваше. Все пак той беше доволен, че има пред себе си още седмица или две, защото му бяха приятни приятелството и утехата, които му даваше Кшиша Дрогойовска. Радваше го също така мисълта, че ще се върне за изборите — и вече безгрижно се прибираше къщи. И степите имаха за него някакъв чар, за който копнееше несъзнателно. Защото той беше свикнал с тия безбрежни пространства, в които конникът се чувства повече птица, отколкото човек.

„Разбира се, че ще отида в тия безкрайни поля — мислеше си той, — при ония селища и могили, за да опитам отново стария живот, да ходя на поход с войниците, да пазя границите като жерав, да вилнея из тревите, щом пукне пролетта — да, ще отида, ще отида!“

И веднага пришпори коня и полетя в галоп, защото вече закопня за бързината и за фиукането на вятъра в ушите. Денят беше хубав, сух, студен. Замръзнал сняг вече покриваше земята и скърцаше под краката на турския му кон. Твърди бучки от него изхвъркваха с устрем изпод копитата. Пан Володиовски яздеше така, че слугата, който беше на лош кон, остана далеко назад.

Слънцето отиваше към залез; по небето светеха сияния и хвърляха виолетов отблясък по снежните простори. Първите трепетни звезди изгряха по зачервеното небе, а луната се показва като сребърен сърп. Пътят беше пуст, само тук-таме рицарят отминаваше някоя кола и продължаваше да хвърчи; едва когато видя дома на Кетлинг, задържа коня и даде възможност на слугата да го настигне.

Ненадейно видя пред себе си някаква стройна фигура, която идеше към него.

Беше Кшиша Дрогойовска.

Щом я позна, пан Михал веднага скочи от коня и го предаде на слугата, а самият той изтича към нея, малко поучуден, но още повече зарадван, че я вижда.

— Войниците разправят — каза пан Михал, — че по здрач човек може да срещне разни свръхестествени същества, които понякога са предвестник на зло, а понякога на добро; но за мене не може да има по-добър предвестник от срещата на ваша милост.

— Пан Нововейски пристигна и се забавлява с Баша и с пани столникова — отговори Кшиша, — а аз излязох нарочно да посрещна ваша милост, понеже се безпокоях във връзка с онова, което пан хетманът е искал да ти съобщи.

Искреността на тия думи спечели напълно сърцето на малкия рицар.

— Нима наистина така се безпокоиш за мене, ваша милост панно? — попита той и повдигна към нея очи.

— Да! — отговори Кшиша с нисък глас.

Володиовски не снемаше очи от нея, защото тя никога досега не му се бе сторила толкова хубава. На главата си имаше атлазена качулка,

а бял лебедов пух обграждаше дребното ѝ възбледо лице, на което падаше лунният блясък и осветяваше меко благородните ѝ вежди, сведените очи, дългите ресници и оная тъмен, едва забележим мъшец над устната. Някакво спокойствие и голяма доброта лъхаше от лицето ѝ.

В тоя момент пан Михал почувства, че това е любимо, приятелско лице. И каза:

— Ако не беше слугата зад нас, от благодарност щях да падна на снега пред краката на ваша милост!

А тя:

— Не говори такива неща, ваша милост, защото аз съм недостойна за тях, но като награда кажи, че оставаш при нас и че ще мога по-дълго да те утешавам!

— Не оставам! — отговори пан Володиовски. Кшиша се спря изведнъж:

— Не може да бъде!

— Обикновен войнишки дълг! Заминавам за Рус... За Дивите поля...

— Обикновен дълг?... — повтори Кшиша.

И като млъкна, тръгна бързо към къщата. Пан Михал пристъпваше до нея леко смутен. Беше му и малко тежко на душата, и глупаво. Искаше да каже нещо, искаше да подхване наново разговора — не вървеше. И все пак му се струваше, че има хиляди неща за казване на Кшиша и че тъкмо сега му е времето, когато са сами и никой не им пречи.

„Стига само да започна — помисли той, — по-нататък ще тръгне!...“

Затова внезапно попита:

— А пан Нововейски отдавна ли дойде?

— Неотдавна — отговори Дрогойовска. И разговорът отново секна.

„Не е това пътят! — помисли Володиовски. — Ако започвам така, никога нищо няма да кажа. Но виждам, че скръбта ми е стопила и малкото останала досетливост.“

И известно време пристъпваше мълчаливо и само мърдаше все по-силно мустачките си.

Най-сетне, вече пред самата къща, спря и заговори:

— Виждаш ли, ваша милост панно, ако аз толкова години отлагах щастието си, за да служа на отечеството, с какви очи да не отложа сега утехата си?

На Володиовски се струваше, че той толкова прост аргумент трябва веднага да убеди Кшиша; и наистина след малко тя отговори тъжно и меко:

— Колкото човек те опознава по-отблизо, ваша милост пане Михале, толкова по те почита и уважава...

След тия думи тя влезе вкъщи. Още в трема до тях достигнаха възклицанията на Баша: „Аллах! Аллах!“ А когато влязоха в гостната стая, видяха на средата пан Нововейски със завързани очи, приведен и с протегнати ръце, как се мъчи да улови Баша, която се криеше по ъглите и с възгласа „Аллах!“ съобщаваше къде се намира. Пани столникова беше погълната от разговора си с пан Заглоба под прозореца.

Но влизането на Кшиша и рицаря прекъсна забавата. Нововейски свали кърпата и се завтече да ги посрещне. В същия миг се втурнаха и пани столникова, Заглоба и задъханата Баша.

— Какво става? Какво става? Какво каза пан хетманът? — питаха един през друг.

— Пани сестро! — отговори Володиовски. — Ако искаш да пратиш писма до мъжа си, имаш удобен случай, заминавам за Рус!

— Изпращат ли те вече? За Бога, не постъпвай още във войската и не тръгвай! — извика пан Маковецка жално. — Как не ти дават нито миг време!

— Наистина ли ти е определена функция? — попита Заглоба помръкнал. — Право каза пани столникова, че с тебе вършеят като с цепове^[8].

— Рушчиц заминава за Крим, а аз поемам командването на неговата хоронгва, защото, както спомена пан Нововейски, напролет пътищата сигурно ще почернеят.

— Нима само ние ще трябва да облайваме тая Жечпосполита срещу крадци, както кучето двора! — възкликна Заглоба. — Други не знаят с кой край на мускета се стреля, а за нас никога няма почивка.

— Стига! Няма какво да се приказва! — отговори Володиовски. — Службата си е служба! Обещах на хетмана, че ще постъпя във войската, а дали по-рано, или по-късно — това е все едно...

Сега пан Володиевски допря пръст до челото и повтори оня аргумент, с който вече си бе послужил пред Кшиша:

— Виждате ли, ваши милости, ако аз толкова години отлагах щастието си, за да служа на отечеството, с какви очи ще гледам, ако не се откажа сега от тая утеха, която намирам в компанията на ваши милости?

На тия думи никой не отговори нищо; само Баша се приближи нацупена, с издадени напред устни като сърдито дете и каза:

— Жал ми е за ваша милост, пане Михале!

А Володиевски се засмя весело:

— Дано съдбата ти бъде честита, ваша милост панно! Та нали дори вчера казваше, че не можеш да ме понасяш, както не търпиш див татарин!

— Ами! Като татарин! Аз изобщо не съм казвала това! Ти, ваша милост, ще правиш там каквото искаш с татарите, а на нас тук ще ни е тъжно!

— Утеши се, хайдучето ми! (Прости, ваша милост панно, че те наричам така, но това ти много прилича)... Пан хетманът ми заяви, че няма да командвам дълго тая хоронгва. След една-две седмици тръгвам, но за изборите непременно трябва да бъда във Варшава. Сам хетманът иска това и така ще стане, дори ако до май Рушчиц не успее да се върне от Крим.

— О, това е отлично!

— И аз ще тръгна с пан полковника, положително ще тръгна — каза Нововейски, като гледаше пронизително Баша.

А тя:

— Такива като ваша милост ще има много! Приятно е за войника да служи при такъв командир. Заминавай, ваша милост, заминавай! На пан Михал ще му бъде по-весело.

Момъкът само въздъхна и се поглади по косата с широката си длан, а накрая разпери ръце, както правеше при играта на „сляпа баба“, и рече:

— Но по-напред ще хвана панна Баша! За Бога, ще я хвана!

— Аллах! Аллах! — извика Баша и почна да се дърпа назад. В това време Дрогойовска се приближи до Володиевски със светнало лице, пълно с тиха радост.

— О, не си добър, не си добър към мене, пане Михале; към Баша си по-добър, отколкото към мене.

— Аз да не съм добър? Да съм по-добър към Баша? — питаше рицарят учуден.

— На Баша ваша милост каза, че се връщаш за изборите, а пък ако аз знаех това, нямаше да слагам така на сърце заминаването ти.

— Мое злат... — възкликна пан Михал.

Но веднага се съобрази и каза:

— Мой скъпи приятелю! Малко ти казах, защото съм загубил ума и дума!

---

[1] Дорошенко — казашки хетман, който с лавирането си ту към Полша, ту към Турция постоянно е предизвиквал конфликти и войни между двете държави. — Бел.прев. ↑

[2] Хляб за добре заслужилите — доживотно снабдяване от кралските имения (лат.). — Бел.прев. ↑

[3] Град в Украйна, при който в 1667 г. Ян Собески победил многочислена турско-татарска войска. — Бел.прев. ↑

[4] Размишления (лат.). — Бел.прев. ↑

[5] Висок сановник в стара Полша, помощник и заместник на канцлера. — Бел.прев. ↑

[6] Висш чиновник в средновековна Полша, отговаря на днешен министър на финансите. — Бел.прев. ↑

[7] Полски крал (1533–1586), отличил се като голям пълководец. — Бел.прев. ↑

[8] Вид тояги за ръчна вършитба. — Бел.прев. ↑

ДЕВЕТА ГЛАВА

Пан Михал започна малко по малко да се стяга за заминаване, но не преставаше да дава уроци на Баша, която обикваше все повече, нито да се разхожда насаме с Кшиша Дрогойовска и да търси у нея утеха. И, изглежда, че я намираше, защото с всеки ден настроението му се подобряваше, а вечер дори участваше в забавленията на Баша с пан Нововейски.

Тоя млад кавалер стана желан гост в дома на Кетлинг. Пристигаше още от сутринта или веднага след пладне и прекарваше тук до вечерта, а понеже всички го обичаха, посрещаха го с радост и много скоро почнаха да го смятат за член на семейството. Той откарваше жените във Варшава, правеше им разни покупки у продавачите на платове, а вечер с голямо увлечение играеше на „сляпа баба“, като повтаряше, че преди заминаването си непременно трябва да хване неуловимата Баша.

А тя винаги се измъкваше, при все че пан Заглоба ѝ казваше:

— Накрая все ще те улови някой, ако не тоя, някой друг!

Но все по-явно ставаше, че именно тоя искаше да я улови. Дори и „хайдучето“ трябва да се досещаше за това, защото понякога така се замисляше, та косата му падаше съвсем на очите.

Пан Заглоба обаче си имаше свои причини, поради което това не му се нравеше. И една вечер, когато всички вече се бяха разотишли, той почука на стаята на малкия рицар.

— Толкова ми е жал, че ще трябва да се разделим — каза той, — та идвам тук, за да те погледам още. Един Бог знае кога ще се видим!

— За изборите непременно ще се върна — отговори пан Михал, като го прегръщаше — и ще ти кажа, ваша милост, защо: хетманът иска да има по това време тук колкото е възможно повече хора, обичани от шляхтата, за да я привличат за неговия кандидат. А понеже, слава Богу, името ми е доста популярно всред събратята, той непременно ще ме повика тук. Хетманът разчита и на ваша милост.

— О, с голям невод^[1] ме лови той, но струва ми се, че макар да съм много дебел, пак ще се измъкна през някоя дупка на тая мрежа. Няма да гласувам аз за французина.

— Защо?

— Защото това би било absolutum dominium^[2].

— Конде, както и всеки друг, ще трябва да даде клетва, че ще изпълнява договора, а иначе той бил голям предводител, прочут с военните си походи.

— По божия милост нямаме нужда да търсим предводители у французите. Самият пан Собески сигурно не е по-лош от Конде. Не забравяй, Михале, че и французите носят като шведите чорапи, та сигурно и те няма да удържат на клетвите си. Carolus Gustavus беше готов да се къдне всеки час. У тях то е все едно да строшиш лешник със зъби. Какво струва договорът, щом някой не е честен!

— Но Жечпосполита се нуждае от защита! Ех, де да беше жив княз Йереми Вишньовецки! Unanimitate^[3] щяхме да го изберем за крал.

— Жив е синът му, същата кръв!

— Но не е същият замах! Да ти дожалее, като го гледаш, той повече прилича на слуга, отколкото на княз от толкова знатна кръв. Да бяха поне времената други! Но днес първата грижа е доброто на отечеството. Същото ще ти каже и Скшетуски. Каквото направи пан хетманът, същото ще сторя и аз, защото вярвам като в евангелието в неговото искрено чувство към отечеството.

— Е! Има време да мислим по това. Лошото е, че сега заминаваш.

— А ти какво ще направиш, ваша милост?

— Ще се върна при Скшетуски. Хлапетата там ми досаждат понякога, но като не ги видя по-дълго време, почвам да тъгувам за тях.

— Ако след изборите почне война, тогава и Скшетуски ще тръгне. Пък кой знае дали и ваша милост не ще се намериш на бойното поле. Може би заедно ще воюваме в Рус. Толкова зло и толкова добро сме изпитали по ония места!

— Вярно! Кълна се в Бога, там минаха най-хубавите ми години. На човек понякога му се дощява да види всички ония места, които бяха свидетели на нашата слава.

— Тогава тръгвай с мене, ваша милост. Ще ни бъде весело, а след пет месеца отново ще се върнем при Кетлинг. Тогава и той ще си бъде тук, и Скшетуски с жена си...

— Не, Михале, сега не ми е време, но ти обещавам, че ако се ожениш за някоя панна, която има имот в Рус, тогава ще те съпровожда дотам и ще помагам да се настаниш.

Володиовски се посмути, но веднага отвърна:

— До женитба ли ми е в главата на мене! Най-добро доказателство, ваша милост, имаш в това, че постъпвам във войската.

— Това именно ме тревожи и мене, защото аз си мислех: ако не едната, тогава — другата. Михале, вразумявай се, помисли малко къде и кога ще намериш по-добър случай от този, който имаш сега? Помни, че по-късно ще дойдат години, когато ще си кажеш: всеки има жена, деца, а аз стърча сам в полето като дива круша. И ще те овладее страшна скръб и мъка. Защото ако беше се оженил за оная, горката, ако имаше от нея деца, тогава бих те оставил на мира; щеше да имаш къде да дадеш воля на чувствата си и готова надежда за утеха, но така, както е сега, може да дойде час, когато напразно ще търсиш близък човек около себе си и сам ще се попиташ: в чужда страна ли живея аз?

Володиовски мълчеше и мислеше, затова пан Заглоба заговори отново, като гледеше втренчено малкия рицар в лицето:

— Във въображението си и в сърцето ти определих преди всичко онова розовичко хайдуче, защото, primo: то е злато, а не момиче, и secundo^[4]: с него такива люти войни ще дадете на света, каквито сигурно още не е имало на земята...

— Тя е голям ветрогон; пък и там вече Нововейски иска да изчатква огън от нея.

— Именно, именно! Днес тя може би все още би предпочела тебе, защото е влюбена в славата ти; но когато ти заминеш, а той остане — знам аз, че ще остане, мошеникът му, защото това не е никаква война — тогава кой знае какво ще стане.

— Башка е голям ветрогон! Нека Нововейски я взема. Искрено му желая това, защото той е чудесен момък.

— Михале! — каза Заглоба и прибра молитвено ръце. — Помисли какво потомство ще излезе от това.

— Аз познавах двама Бальовци, чиято майка беше Дрогойовска, а пък също бяха отлични войници.

— Ха! Хванах ли те! Нататък ли ти гледа окото? — викна Заглоба.

Володиовски се смути извънредно много. Някое време само мърдаше мустачки, като искаше с това да прикрие смущението си; най-после каза:

— Какво говориш, ваша милост! Окото ми не гледа наникъде, но понеже ти спомена за наистина рицарската наклонност на Баша, аз просто веднага се сетих за Кшиша, в която си е избрала резиденция по-женствена натура. Говори ли се за едната, веднага ти идва наум другата, защото винаги са заедно.

— Добре! Добре! Да те благослови Бог и с Кшиша, макар че, кълна се в Бога, ако бях млад човек, щях да се влюбя в Баша до смърт. Като имаш такава жена, в случай на война няма защо да я оставяш вкъщи, а можеш да я вземеш на бойното поле и да си е при тебе. Такава и в шатъра ще ти е добре дошла, а дойде ли ѝ часът, макар във време на бой, пак ще гърми с пушката, ако ще би само с едната ръка. А пък е благородна, а пък е добричка!... Ей ти, мое хайдуче обично, не те разбраха тебе и с неблагодарност те нахраниха, но ако имах ей така шейсет години по-малко, щях да зная коя трябва да се нарича Заглобова!

— Аз не отричам нищо у Баша!

— Не е там работата да не ѝ отричаш добродетелите, ами да ѝ станеш мъж. Но ти предпочиташ Кшиша!

— Кшиша ми е приятел.

— Приятел ли, защо не приятелка? Може би защото има мустаци! Приятел съм ти аз, приятели са ти Скшетуски, Кетлинг. Ти не се нуждаеш от приятел, ами от приятелка. Кажете си го ясно и не хвърляй прах в очите. Пази се, Михале, от приятел от женски пол, дори когато има мустачки, защото или ти на него ще изневериш, или той на тебе. Дяволът не спи и с удоволствие сяда между такива приятели, *exemplum*^[5]: Адам и Ева, които започнали да се сприятеляват, но това приятелство заседнало като кост в гърлото на Адам.

— Ти, ваша милост, не обиждай Кшиша, аз по никой начин няма да търпя това.

— Нека Бог бди над нейните добродетели! Тя не може да се сравни с моето хайдуче, но е добра девойка! Аз съвсем не я обиждам,

ще ти кажа само, че когато седиш при нея, така ти горят бузите, като че ли някой ги е изпощипал, мустачките си мърдаш, косата ти настръхва, пухтиш, ситниш и подскачаш като гривек — а всичко това са белези на похотта ти. На другиго приказвай ти за приятелство, аз съм стар врабец!

— Толкова стар, че виждаш, ваша милост, и това, което го няма.

— Дано да се лъжа! Дано да мислиш за моето хайдуче! Михале, лека ти нощ! Вземай хайдучето! Хайдучето е още по-хубаво! Вземай хайдучето, вземай хайдучето!...

След тия думи пан Заглоба стана и излезе от стаята.

Пан Михал се мятеше през цялата нощ в леглото и не можеше да заспи, защото през цялото време в главата му се въртяха неспокойни мисли. Той виждаше пред очите си лицето на Дрогойовска, нейните очи с дълги ресници и устата ѝ, покрита с лек мъх. Понякога задрямваше, но виденията не изчезваха. Като се събудеше, мислеше за думите на Заглоба и си спомняше колко рядко умът на тоя човек се е излъгвал в нещо. Понякога полунасън, полунаяве пред него се мяркаше розовият лик на Баша и тая гледка го успокояваше; но веднага Кшиша отново заместваше Баша. Обърне се горкият рицар към стената — вижда очите ѝ; обърне се към тъмното в стаята — вижда очите ѝ, а в тях някакво безсилие, някакво насърчаване. От време на време тия очи се притваряха, сякаш искаха да кажат: „Нека бъде волята ти!“ И пан Михал чак сядаше на леглото и се кръстеше.

На разсъмване сънят съвсем отлетя от него. Тогава му стана тежко, неприятно. Обзе го срам и той почна горчиво да се укорява, че не вижда пред себе си покойната си любима, че не с нея са пълни очите му, сърцето, душата, а с тая, живата. Стори му се, че е сгрешил пред паметта на Ануша, и трепна веднъж, втори път, скочи от леглото, при все че беше още тъмно, и започна да чете утринни молитви.

А когато ги свърши, допря пръст до челото си и рече:

— Трябва да замина колкото може по-скоро и веднага да потисна това приятелство, понеже пан Заглоба може би има право...

После, вече по-весел и по-спокоен, седна да закусва. След закуската се фехтува с Баша и навярно за пръв път забеляза, че тя просто го грабваше — толкова беше хубава с издутите си ноздри и задъхана гръд.

Той сякаш избягваше Кшиша, а тя забеляза това и го следваше с разширените си от удивление очи. Но той избягваше дори погледа ѝ. Сърцето му се късаше, но издържа.

Следобед пан Михал ходи с Баша в килера за стари неща, където Кетлинг имаше втори склад на оръжия. Тук той ѝ показа разни оръжия, като ѝ обясняваше как се борави с тях. После стреляха в мишена с астрахански лъкове.

Девојката беше щастлива от забавлението и се разчурулика като никога, та пани столникова трябваше да ѝ прави бележки.

Така изтече вторият ден. На третия отидоха двамата със Заглоба във Варшава, в Даниловичевския дворец, за да узнаят нещо за датата на заминаването, а вечерта пан Михал заяви на жените, че след една седмица непременно тръгва.

Като казваше това, той се мъчеше да говори небрежно и весело. Към Кшиша дори не погледна.

Обезпокоената девојка се опитваше да му задава разни въпроси. Той отговаряше учтиво, приятелски, но повече се занимаваше с Баша.

Заглоба смяташе, че това е вследствие неговите съвети, и потриваше ръце от радост. Но понеже от окото му не можеше да се крие нищо, той забеляза тъгата на Кшиша.

„Натъжи се! Явно, че се натъжи! — мислеше си той. — Няма нищо! Обикновена женска работа. Но Михал веднага се промени, по-скоро, отколкото предполагам. Добър човек е той, макар че винаги е бил ветрогон в чувствата си и ветрогон ще си остане.“

Но пан Заглоба имаше всъщност добро сърце, та веднага му домъчня за Кшиша.

— Нищо няма да ѝ каже directe^[6] — каза си той, — но трябва да ѝ измисля някаква утеха.

И като се възползва от привилегията, която му даваше възрастта и побелялата глава, той се приближи до нея след вечерята и започна да я милва по черната копринена коса. А тя седеше тихо, повдигнала към него добрите си очи, малко учудена от тая нежност, но благодарна.

Вечерта Заглоба мушна в хълбока Володиовски при вратата на неговата спалня.

— Е, какво? — каза той. — Нали няма по-добра от хайдучето!

— Мило козле! — отвърна Володиовски. — Сама вдига шум по стаите колкото четирима войника. Истински барабанчик.

— Барабанчик! Дай, Боже, по-скоро да тръгне с твоя барабан!

— Лека нощ, ваша милост!

— Лека нощ! Странни същества са тия жени! Забеляза ли тъгата на Кшишка, задето ти обърна малко повече внимание на Башка?

— Не... забелязах! — отвърна малкият рицар.

— Сякаш някой ѝ подкоси краката!

— Лека нощ, ваша милост! — повтори Володиовски и бързо влезе в стаята си.

Като разчиташе на лекомислието на малкия рицар, пан Заглоба се излъга и изобщо постъпи нетактично, че му заговори за тъгата на Кшиша, защото пан Михал така се разчувства от това, че чак нещо го стисна за гърлото.

— Ех, че ѝ се отплатих за нейната благосклонност, за това, дето като сестра ме утешаваше в моята тъга! — говореше си той. — Ами! Какво лошо ѝ сторих! — продължи след кратко замисляне. — Какво ѝ сторих ли? Пренебрегнах я цели три дни, което беше дори неучтиво. Пренебрегнах милото момиче, любимото същество! За това, че искаше да ми лекува vulnena^[7], ѝ върнах с неблагодарност... Да можех да запазя мярка — казваше си той по-нататък — и като потискам опасното приятелство, да съумея да не я пренебрегнам; но, изглежда, че мозъкът ми е тъп за такава тактичност...

И пан Михал беше сърдит на себе си, а едновременно в сърцето му се обади голяма жалост. Неволно той почна да мисли за Кшиша като за любимо и онеправдано същество. Ядът в него срещу самия себе си растеше с всеки миг.

— Варварин съм, варварин! — повтаряше той.

И Кшиша напълно отстрани Баша от мислите му.

— Който иска, нека взема тая коза, тая мелница, това кречетало! — казваше си пан Михал. — Нововейски или дяволът, все ми е едно!

И у него се засилваше гневът срещу невинната Баша, но нито веднъж не помисли, че с тоя си гняв може да я онеправдае повече, отколкото Кшиша с престореното си равнодушие.

С женския си инстинкт Кшиша веднага отгатна, че в пан Михал става някаква промяна. И на нея ѝ беше едновременно и неприятно, и тъжно, че малкият рицар сякаш я отбягва, но заедно с това разбираше, че между тях предстои да се реши нещо и че те няма да бъдат приятели постарому, а или много по-големи, отколкото досега, или никакви.

И я обзе безпокойство, което се засилваше при мисълта за скорошното заминаване на пан Михал. В сърцето на Кшиша още нямаше любов. Девойката още не бе изпитала това чувство. Но в същото време и сърцето ѝ, и кръвта ѝ бяха съвсем наизрекли за обич.

Може би и затова, че вече чувстваше леко зашеметяване, Володиовски беше обкръжен със славата на пръв воин в Жечпосполита. Всички рицари произнасяха с почит неговото име. Сестра му превъзнасяше до небето неговите добродетели; обграждаше го ореолът на нещастieto — и на всичко отгоре, като живееше под един покрив с него, девойката свикна с външността му.

Кшиша имаше това в природата си, че харесваше да бъде обичана; затова, когато напоследък пак Михал взе да се държи равнодушно към нея, самолюбието ѝ се засегна силно; но понеже сърцето ѝ бе добро по природа, девойката реши да не показва пред Володиовски ни сърдито лице, ни нервност, а да го спечели с добротата си.

А това постигна твърде лесно, защото на другия ден пан Михал беше с разкаян израз на лицето и не само не отбягваше погледа на Кшиша, ами сам я гледаше в очите, сякаш искаше да каже: „Вчера те пренебрегнах, но днес моля да ми простиш.“

И така ѝ говореше с очи, че под тия погледи кръв бликваше върху лицето на девойката и безпокойството ѝ се увеличаваше още повече, сякаш предчувстваше, че много скоро ще се случи нещо важно. И се случи. Следобед пани столникова отиде с Баша у една роднина на момичето, лвовската пани подкоможина^[8], която бе пристигнала във Варшава, а Кшиша нарочно се престори, че я боли глава; тя беше любопитна какво ще си кажат с пан Михал, когато останат насаме.

Наистина и пан Заглоба не отиде у лвовската пани подкоможина, но имаше обичай да спи следобед понякога по два-три часа, като твърдеше, че това го предпазва от тромавост и прави да е с добро настроение вечер; и наистина той се повъртя още около един час и почна да се готви да си отиде в стаята. Сърцето на Кшиша заби неспокойно.

Но какво разочарование я чакаше! Защото пан Михал също скочи и излезе заедно с него.

„Скоро ще се върне“ — помисли Кшиша.

И като взе гергефа, залови се да бродира сърмено дъно за калпачето, което искаше да подари на пан Михал за път.

Очите ѝ обаче постоянно се вдигаха и се насочваха чак към гданския часовник, който стоеше в ъгъла на Кетлинговата гостна и тиктакеше отмерено.

Но изтече един час, втори — пан Михал го нямаше.

Кшиша сложи гергефа на коленете си, кръстоса ръце върху него и каза полугласно:

— Страхува се, но докато се осмели, те могат да се върнат и няма да си кажем нищо. Или пан Заглоба ще се събуди...

В тоя миг ѝ се струваше, че наистина имат да говорят по някакъв важен въпрос, който може да се отложи по вина на Володиовски.

Най-сетне стъпките му се чува в съседната стая.

— Обикаля — каза девойката и се залови усилено да бродира. Володиовски наистина обикаляше; разхождаше се из стаята и не смееше да влезе; а в това време слънцето почервеняваше и отиваше към залез.

— Пане Михале — извика внезапно Кшиша. Той влезе и я свари над везмото.

— Викахте ли, ваша милост панно?

— Искях да разбера да не би някой чужд човек да се движи... От два часа съм тук сама...

Володиовски придърпа стол и седна на крайчеца му.

Изтече доста време; той мълчеше, тътрузеше леко крака, като ги пъхаше все по-дълбоко под стола, и мърдаше мустачки. Кшиша престана да бродира и вдигна взор към него; погледите им се срещнаха, а после изведнъж и двамата сведоха очи...

Когато Володиовски ги повдигна отново, върху лицето на Кшиша падаха последните лъчи на слънцето и тя беше прекрасна всред тях. Косата ѝ блестеше по гънките си като златна.

— Ще заминеш ли след няколко дни, ваша милост? — попита тя толкова тихо, че пан Михал едва можа да чуе.

— Няма как другояче!

И отново настана кратко мълчание, след което Кшиша заговори отново:

— През последните дни мислех, че ваша милост си ми се разсърдил...

— Как може! — възкликна Володиевски. — Ако бях направил това, щяха да бъда недостоеен да ме погледнеш, ваша милост панно, но не беше така.

— А какво беше? — попита Кшиша и отново повдигна към него очи.

— Предпочитам да бъда откровен, понеже мисля, че искреността е винаги по-ценна от преструвките... Но... аз не умея да изразя колко утеха вливаше ваша милост в сърцето ми и колко благодарен бях за това!

— Дано винаги да бъде така — отговори Кшиша и сплете ръце върху гергефа.

На това пан Михал отговори с голяма тъга:

— Дано! Дано да бъде така... Но на мене пан Заглоба ми каза... (така говоря пред ваша милост, панно, като че ли съм пред свещеник...), пан Заглоба ми каза, че приятелството с жена е опасно нещо, защото под него сигурно може да се крие по-горещо чувство, както жар под пепел. И аз сметнах, че може би пан Заглоба е прав и — прости, ваша милост панно, на грубия войник — друг по-изтънко би обяснил това, а на мене... само сърцето ми кърви, че през тия последни дни пренебрегнах ваша милост... и не ми се ще да живея...

Като каза това, пан Михал започна толкова бързо да си мърда мустачките, както никой бръмбар не ги мърда.

Кшиша наведе глава и след малко две сълзици потекоха по бузите ѝ.

— Ако така ваша милост ще бъде по-спокоен, ако моето сестринско чувство не ти помага с нищо, аз ще го скрия в себе си...

И други две сълзици, а после още две се появиха по бузите ѝ.

Но при тая гледка сърцето на пан Михал се разкъса докрай; той скочи към Кшиша и я грабна за ръцете. Гергефът се търколи от коленете ѝ чак наред стаята, рицарят обаче не обръщаше внимание на нищо, само притискаше до уста топлите ѝ кадифени ръце и повтаряше:

— Не плачи, ваша милост панно! За Бога! Не плачи!

Но не престана да целува тия ръце дори тогава, когато Кшиша ги скръсти върху главата си, както правят угрижени хора; напротив, целуваше ги още по-горещо, докато топлината, която лъхаше от косата и челото, го упои като вино и обърка разума му.

Тогава сам не разбра как и кога устните му се плъзнаха към челото ѝ и започнаха да го целуват още по-горещо; после устните му слязоха върху разплаканите ѝ очи и съвсем му се зави свят; сетне усети съвсем нежното мъхче над нейните уста; след това устните им се сляха, прилепени дълго и силно. В стаята стана тихо, само чаровникът тиктакаше отмерено.

Внезапно в пруста се чуха стъпките на Баша и детският ѝ глас, който повтаряше:

— Студ! Студ! Студ!

Володиовски отскочи от Кшиша като уплашен рис от жертвата си, а в тоя момент Башка се втурна шумно, като продължаваше да повтаря:

— Студ! Студ! Студ!

Ненадейно тя се препъна о гергефа, паднал насред стаята. Тогава се спря и като гледаше смаяна ту гергефа, ту Кшиша, ту малкия рицар, рече:

— Какво е това? Да не сте се замервали като с топка?

— А къде е лелинка? — попита Дрогойовска и се мъчеше да изтръгне от развълнуваната си гръд спокоен и естествен глас.

— Лелинка слиза бавно от шейната — отговори Баша със също променен глас.

И подвижните ѝ ноздри се размърдаха няколко пъти. Тя погледна още веднъж и пан Володиовски, който в това време вдигаше гергефа, после внезапно излезе от стаята.

Но в тоя момент влезе пани столникова, а пан Заглоба слезе отгоре и подхванаха разговор за пани лвовската подкоможина.

— Не знаех, че тя е кръстница на пан Нововейски — каза пани столникова, — а той трябва да ѝ е доверил нещо, защото тя страшно атакуваше Баша с него.

— А Баша какво? — попита Заглоба.

— Баша ли! Каквато си е кекерица! Каза на пани подкоможина: „Той няма мустаци, а аз ум и — и не се знае кой пръв ще дочака онова, което му липсва.“

— Знаех, че тя няма да се обърка, но кой я знае какво наистина си мисли. Женска хитрост!

— При Баша каквото е на сърцето, това е на езика. Пък и аз вече съм казвала на ваша милост, че тя още не чувства волята божия;

Кшиша повече.

— Лелинко! — обади се Кшиша внезапно.

По-нататъшният разговор бе прекъснат от слуга, който заяви, че вечерята е сложена. И всички отидоха в столовата, само Баша я нямаше.

— Къде е панна Баша? — попита пани столникова слугата.

— В конюшната. Казах ѝ, че вечерята е готова, а тя отговори: „хубаво“ и отиде в конюшната.

— Да не ѝ се е случило нещо неприятно? Тя беше толкова весела! — рече пани Маковецка, като се обърна към Заглоба.

Изведнъж малкият рицар, чиято съвест беше неспокойна, каза:

— Ще отида за нея!

И отиде. Намери я наистина току зад вратата на конюшната, седнала върху купчинка сено. Тя беше толкова замислена, че дори не го забеляза, когато влизаше.

— Панно Барбаро! — каза малкият рицар и се наведе над нея. Баша трепна, сякаш събудена от сън, и вдигна към него очи, в които Володиовски с най-голямо изумление видя две големи като бисерни зърна сълзи.

— За Бога! Какво ти е, ваша милост панно? Плачеш ли?

— Ами! Откъде накъде! — извика Баша и скочи. — Откъде накъде! Това е от студа!

И се засмя весело, но тоя смях беше малко принуден. После, за да отклони вниманието от себе си, посочи преградата, в която се намираще турският жребец, подарен на Володиовски от хетмана, и каза бързо:

— Ти, ваша милост, разправяше, че при тоя кон не може да се влиза, нали? Ще видим!

И докато пан Михал успее да я спре, тя скочи в преградата. Дивият жребец веднага започна да присяда на задницата си, да тропа с крака и да остри уши.

— За Бога! Той може да те убие, ваша милост панно! — викна Володиовски и скочи подир нея.

Но Баша вече потупваше с цяла длан жребца по врата и повтаряше:

— Нека ме убие! Нека ме убие! Нека ме убие!...

А конят обърна към нея димящите си ноздри и пръхтеше тихо, сякаш доволен от милувките.

- [1] Подвижна риболовна мрежа. — Бел. e1emag_an ↑
- [2] Неограничена власт (лат.). — Бел.прев. ↑
- [3] Единодушно (лат.). — Бел.прев. ↑
- [4] Първо; второ (лат.). — Бел.прев. ↑
- [5] Пример (лат.). — Бел.прев. ↑
- [6] Направо (лат.). — Бел.прев. ↑
- [7] Раните (лат.). — Бел.прев. ↑
- [8] Съпруга на подкожи. — Бел.прев. ↑

ДЕСЕТА ГЛАВА

Всички ноци на Володиовски бяха нищо в сравнение с тая, която прекара след случката с Кшиша. Защото той изневери на паметта на своята покойница, споменът за която все пак му беше скъп; измами доверието на живата, злоупотреби с приятелството, пое известни задължения, постъпи като човек без съвест. Друг воин не би искал и да знае за такава една целувка и най-много би засукал мустак, като си спомни за нея; но пан Володиовски, особено след смъртта на Ануша, беше много добросъвестен, като всеки човек с оболяла душа и разкъсано сърце. Така че какво му предстоеше сега? Как трябваше да постъпи?

Оставаха само няколко дни до заминаването му, което можеше да пресече и тури край на всичко. Но достойно ли бе да замине, без да каже нито дума на Кшиша, и да я остави така, както се оставя една обикновена прислужница, от която си откраднал целувка? При тая мисъл храброто сърце на малкия рицар изтръпваше. Дори при това раздвоение, в което бе изпаднал сега, мисълта за Кшиша го изпълваше с блаженство, а споменът за целувката го пронизваше със сладостни тръпки.

При тоя спомен бяс го хващаше срещу самия себе си, но въпреки всичко не можеше да се противопостави на чувството на сладост и блаженство. Все пак цялата вина той поемаше върху себе си.

— Аз доведох Кшиша до това — повтаряше си той с горчивина и болка, — аз я доведох, ето защо не е достойно да замине, без да й кажа нито дума.

Тогава какво? Да й направи ли предложение и да замине като годеник на Кшиша?

Но ето, че облечена с бяло и самата бяла-беленичка като восьъчна фигурата на Ануша Борзобогата изведнъж се изправяше пред очите на рицаря така, както я беше сложил в ковчега.

— Поне на това имам право — казваше тази фигура, — да ме жалиш и да тъгуваш за мене. Отначало искаше да ставаш монах, цял

живот да ме оплакваш, а сега вземаш друга, преди още душичката ми да е успяла да долети до небесните порти. Ах, почакай! Нека понапред да стигна до небесата, нека престана да виждам тая земя...

И на рицаря се струваше, че е някакъв клетвопрестъпник спрямо тая светла душица, чиято памет трябва да почита и пази като светиня. Обземаше го и мъка, и безкраен срам, и презрение към самия себе си. Желаше смъртта.

— Анушка! — повтаряше той на колене. — Аз не ще престана да те оплаквам до смъртта си, но какво да правя сега?

Бялата фигура не отговаряше нищо на това, разсейваше се като лека мъгла, а вместо нея във въображението на рицаря се появяваха очите на Кшиша и нейната уста, покрита с нежен мъх, а заедно с тях и съблазни, от които горкият воин се отърсваше като от татарски стрели. И той би устоял на самите съблазни, но в същото време съвестта му казваше: зле ще сториш, ако заминеш и оставиш посрамена почтената девойка, която ти доведе до грях.

Така се колебаеше сърцето на рицаря на две страни всред несигурност, тревога, мъка. Навремени го обземаше желание да отиде, да признае всичко на пан Заглоба и да се посъветва с тоя човек, чийто разум намираще изход от всяка трудност. Та нали той бе предвидил всичко, предварително беше казал какво значи да започваш приятелство с жени...

Но тъкмо това съображение въздържаше малкия рицар. Той си спомни колко рязко бе викнал на пан Заглоба: „Ти, ваша милост, не обиждай Кшиша!“ Но кой обиди Кшиша? Кой сега се питаше дали не е по-добре да я остави като някаква прислужница и да си замине?

— Ако не беше клетата покойница, нито минута нямаше да се колебае — каза си малкият рицар — и никак нямаше да се тревожи; напротив, щях да се радвам в душата си, че съм вкусил такава рядкост!

А след малко измърмори:

— И сто пъти с готовност бих вкусил!

Но като видя, че изкушенията отново го налягат, той се отърси енергично от тях и така започна да разсъждава:

„Тръгна тя! Щом веднъж постъпих като човек, който желае не приятелство, а очаква наслади от Купидон, тогава трябва вече и по-нататък да вървя по тоя път и утре да кажа на Кшиша, че я искам за жена.“

Тук той се позамисли малко, после продължи да размишлява така:

„... С това поискване на ръката ѝ и днешната конфиденция^[1] ще придобие напълно почтен характер, а утре ще мога да си позволя и нови...“

На това място обаче той се плесна с длан по устата.

— Тю! — каза. — Навярно цял чамбул дяволи седи зад яката ми!

Но вече не се отказа от мисълта за предложение и разсъждаваше, че ако с това засегне любимата покойница, тогава може да измоли прошка от нея с литургии и благочестие, с което едновременно ще ѝ покаже, че винаги мисли за нея и не престава да я почита.

Освен това, ако хората вземат да се чудят и да се надсмиват, че само преди няколко седмици искаше от скръб да става монах, а сега вече се е обяснил на друга в любов, срамът ще бъде само негов, докато в противен случай невинната Кшиша ще трябва да дели с него и срама, и вината.

— Тогава утре ще ѝ поискам ръката, другояче не може! — каза той накрая.

След тия думи значително се успокои и като прочете молитвите си и се помоли горещо за Ануша, заспа. А когато на другия ден се събуди, повтори:

— Днес ще ѝ поискам ръката!...

Но това не беше така лесно, защото пан Михал не искаше да съобщава на всички, а по-напред да поговори с Кшиша и тогава да действа по-нататък. Не щеш ли, пан Нововейски пристигна още от сутринта и сякаш се намираше едновременно навсякъде.

Кшиша се движеше през целия ден като отровена: беше бледа, уморена и току навеждаше очи; понякога така се изчервяваше, та червенината обхващаше дори шията; понякога устните ѝ трепереха като да заплаче; или пък биваше някак сънлива и отмаляла.

На рицаря беше трудно да се приближи до нея и особено да останат насаме за по-дълго време. Наистина той можеше просто да я изведе навън на разходка, защото времето беше чудесно и по-рано би направил това без никакви угризения, но сега не смееше, тъй като му се струваше, че веднага всички ще се досетят каква му е целта — всички ще отгатнат, че ще иска ръката ѝ.

Добре, че го отмени Нововейски. Той отведе настрани пани столникова и доста дълго разговаря за нещо с нея; после двамата се върнаха в стаята, където малкият рицар седеше с двете девойки и пан Заглоба, и пани столникова каза:

— Вие, младите, да бяхте се разходили по двама с шейни, от снега чак искри хвърчат.

При тия думи Володиовски се наведе бързо към ухото на Кшиша и прошепна:

— Заклевам те, ваша милост панно, да седнеш с мене... Имам много неща да ти говоря.

— Добре — отговори Дрогойовска.

После двамата с Нововейски се завтекоха към конюшната, а Баша заедно с тях и след около четвърт час две шейни спряха пред къщата. Володиовски и Кшиша седнаха в едната, Нововейски с хайдучето — в другата и тръгнаха без кочияши.

А пани Маковецка се обърна към Заглоба и каза:

— Пан Нововейски поиска ръката на Баша!

— Така ли? — попита Заглоба неспокойно.

— Лвовската пани подкоможина, неговата кръстница, ще дойде утре да се разбере с мене, а пан Нововейски ме помоли да му дам възможност поне отдалече да изпита Баша, защото сам разбира, че ако Баша не го обича, напразни ще бъдат всички усилия и ухажвания.

— И затова ли, ваша милост пани благодетелко, ги изпрати с шейни?

— Затова. Моят мъж е много добросъвестен. Той неведнъж ми е казал: „Аз се грижа за имотите им, но мъж нека всяка си избира сама; стига да е честен човек, аз няма да се противопоставя, дори да е много по-беден. Най-сетне двете с Кшиша са вече големи и могат да разполагат със себе си.“

— И какво, ваша милост пани, възнамеряваш да отговориш на лвовската пани подкоможина?

— Мъжът ми пристига през май; на него ще предоставя това; но мисля, че ще стане така, както поиска Баша.

— Нововейски е хлапе.

— Но сам Михал казваше, че е знаменит воин, прославен вече с военните си подвизи. Притежава значителен имот, а пани подкоможина ме запозна с всичките му роднински връзки. Виждаш ли, ваша милост,

то било така: неговият працядо, роден от княгиня Сенютувна, primo voto^[2] бил женен...

— Какво ме интересуват неговите роднински връзки! — пресече я Заглоба, без да крие лошото си настроение. — Той не ми е нито брат, нито сват, а пък аз ти казвам, ваша милост пани, че хайдучето съм определил за Михал, защото, ако между девойките, които ходят на два крака по света, има по-хубава и по-добра от нея, тогава от тоя миг нека аз почна да ходя на четири крака като ursus^[3]!

— Михал още не мисли за нищо и дори да мисли, на него окото му е повече в Кшиша... Ех! Това ще реши Бог, чиито пътища са неизповедими!

— Но ако това голобрадо момче остане с пръст в устата, аз ще се напия от радост! — добави Заглоба.

В това време в двете шейни се решаваше съдбата на рицарите. Пан Володиевски дълго не можеше да се реши да каже дума, най-сетне се обърна към Кшиша и заговори:

— Ти, ваша милост, не мисли, че съм лекомислен човек или някакъв измамник, защото и на годините ми не прилича това...

Кшиша не отвърна нищо.

— Ти, ваша милост панно, ми прости това, което сторих вчера, защото то беше от такова екстраординарно^[4] приятелско чувство към ваша милост, че аз по никакъв начин не можех да го възпра... Ваша милост панно, моя любима Кшишо, не забравяй кой съм аз, че съм прост войник, чийто живот е минал във войни... Друг по-напред би се проявил с оръдия^[5], а после би пристъпил към конфиденция, аз пък започнах от конфиденцията... Помни също и това, че ако конят, макар и обяден, като се разлудува понякога, повлича човека — как няма да го увлече чувството, което има по-силен устрем? Така и мене ме увлече чувството тъкмо защото си ми мила... Моя Кшишо любима! Ти си достойна за кастелани и сенатори; но ако не презреш войника, който макар и с обикновено положение е служил на отечеството все пак с известна слава, тогава аз падам пред краката ти, целувам ти нозете и питам: искаш ли ме, можеш ли да помислиш за мене без абоминация^[6]?

— Пане Михале!... — отговори Кшиша.

И ръката ѝ се измъкна от маншона и се скри в шепата на рицаря.

— Съгласна ли си? — попита Володиевски.

— Да! — отговори Кшиша. — И зная, че в цяла Полша не бих могла да намеря по-благороден човек!

— Бог да те възнагради, ваша милост панно! Бог да те възнагради, Кшишка! — казваше рицарят и обсипваше ръката ѝ с целувки. — По-голямо щастие не можеше да ми се случи! Кажете ми само, че не ми се сърдиш за вчерашната конфиденция, та да олекне и на съвестта ми.

Кшиша присви очи.

— Не се сърдя! — каза тя.

— Ех, защо няма как да те целувам по нозете в тая шейна! — възкликна Володиовски.

Някое време се движиха и в мълчание, само шейнилата съскаха по снега, а изпод конските копита падаше град от снежни бучки.

После Володиовски се обади отново:

— Чак ми е чудно, че имаш хубави чувства към мене!

— По-чудно е, че ваша милост ме обикна толкова бързо... При тия думи лицето на пан Володиовски стана сериозно и той заговори така:

— Кшишо! Може би ти преценяваш зле, че преди да се отърся от болката по една, вече обикнах друга. Признавам ти също като на изповед, че навремето си бях стеснителен. Но сега работата е друга. Аз не съм забравил клетата покойница и никога няма да я забравя; обичам я досега и ако ти знаеше колко сълзи има в мене по нея, сама би заридала над мене...

Тук гласът на малкия рицар секна, понеже се развълнува силно и може би затова не забеляза, че тия думи сякаш не правеха особено голямо впечатление на Кшиша.

И отново настана кратка тишина, която тоя път прекъсна Кшиша:

— С всички сили ще гледам да те утешавам, ваша милост.

А малкият рицар отговори:

— Затова именно те обикнах толкова бързо, защото ти още от първия ден започна да ми превързваш раната. Какъв ти бях аз? Никакъв! А ти веднага се залови за това, понеже в сърцето си хранеше милосърдие към нещастника. Ах! Много, много съм ти задължен! Който не знае това, може би ще ме укорява, че през ноември исках да ставам монах, а през декември се каня да се женя. Пръв пан Заглоба е готов да ми се подиграва, той винаги обича да се шегува, когато му

падне случай — но нека се подиграва колкото си ще! Пет пари не давам за това, особено щом укорът ще падне само върху мене, а не върху тебе...

Тук Кшиша се загледа в небето, замисли се и накрай каза:

— Трябва ли непременно да съобщим на хората за нашето споразумение?

— Как така?

— Ти, ваша милост, заминаваш след няколко дни, нали?

— Макар да не ми се ще, принуден съм.

— Аз пък нося траур за баща си. Защо да се излагаме на хорските приказки? Споразумението нека си остане между нас, а хората да не знаят, докато ти, ваша милост, не се върнеш от Рус. Съгласен?

— И на сестра си ли да не казвам?

— Сама ще ѝ кажа, но след заминаването ти, ваша милост.

— А на пан Заглоба?

— Пан Заглоба много би се подигравал с мене, клетата. По-добре да не му казваме нищо! Баша също би ми досаждала и без това напоследък нещо я прихващат и настроението ѝ се мени като никога. По-добре да мълчим!

Тук Кшиша отново повдигна нагоре тъмните си очи:

— Бог над нас е свидетел, а хората нека не знаят нищо.

— Виждам, че умът ти, ваша милост панно, е равен на твоята хубост. Съгласен съм! Тогава Бог да ни е свидетел — амин! Облегни се с раменцето си на мене, защото, щом вече се разбрахме, скромността не е против това. Не бой се! Вчерашното и да искам не мога да си го позволя, че трябва да гледам конете.

Кшиша удовлетвори желанието на рицаря, а той се обади отново:

— Винаги когато сме насаме, говори ми по име.

— Не ми е никак лесно — отговори тя с усмивка. — Никога не ще посмея!

— А аз посмях!

— Защото ти, ваша милост, си рицар, защото си смел, защото си войник...

— Кшишка, моя любима!

— Мих...

Но Кшиша не посмя да довърши и закри лице с маншона си.

След някое време пан Михал зави към къщи и вече не говориха много по пътя, само току пред портата малкият рицар попита още:

— А след вчерашното... знаеш... много ли ти беше тъжно?

— Беше и срамно, и тъжно, но... чудесно! — добави тя тихо. И веднага си придадоха равнодушен израз на лицата, та никой да не познае какво се беше случило между тях.

Но това беше излишна предпазливост, тъй като никой не им обърна внимание.

Наистина Заглоба и пани столникова изтичаха чак в трема, за да посрещнат двете девойки, но очите им бяха обърнати само към Баша и Нововейски.

Баша беше червена, неизвестно дали от студа или от някакво вълнение, а Нововейски бе като отровен. И още в трема започна да се сбогува с пани столникова. Тя напразно го задържаше, напразно и сам Володиовски, който беше в отлично настроение, го увещаваше да остане на вечеря; извини се, че е служебно зает, и замина.

Тогава пани столникова, без да каже нищо, целуна Баша по челото — а тя веднага избяга в стаята си и не се върна чак до вечерята.

Едва на другия ден пан Заглоба я издебна сама и я попита:

— Е, какво, хайдучето ми, Нововейски сякаш гръм го е ударил?

— Аха! — отговори тя, като потвърждаваше с глава и мигаше с очи.

— Я ми кажи какво му рече?

— Въпросът му беше бърз, защото той е решителен, но и отговорът беше бърз, понеже и аз съм решителна: „Не!“

— Отлично си постъпила! Дай да те прегърна! А той какво? Лесно ли отстъпи?

— Попита дали с течение на времето не ще може да постигне нещо! Жал ми беше за него, но не и не; нищо не може да излезе от това!...

Тук Баша изду ноздри, и взе да тръска коса малко тъжно и сякаш замислена.

— Ще ми кажеш ли причините? — попита Заглоба.

— Същото искаше и той, но напразно; на него не ги казах и на никого няма да ги кажа.

— А може би — каза Заглоба, като я гледаше втренчено в очите, — може би в сърцето си носиш някакво скрито чувство, а?

— Ами, чувство! — извика Баша.

После скочи от мястото си и започна да повтаря бързо, сякаш искаше да скрие смущението си:

— Не искам пан Нововейски! Не искам пан Нововейски! Не искам никого! Защо ми досаждаш, ваша милост? Защо ми досаждат всички?...

Внезапно се разплака.

Пан Заглоба я утешаваше, както можеше, но тя през целия ден беше тъжна и сърдита.

— Пане Михале! — каза пан Заглоба на обед. — Ти заминаваш, но в това време Кетлинг ще се върне, а той е хубавец над хубавците! Не зная какво ще правят момичетата, но мисля, че като се върнеш, ще ги намериш влюбени.

— Много хубаво! — отговори Володиовски. — Веднага ще го сватосаме за панна Баша.

Баша впи в него погледа си на рис и рече:

— Защо, ваша милост, не си така грижлив и за Кшиша?

При тия думи малкият рицар съвсем се обърка и отговори:

— Ти, ваша милост панно, още не познаваш силата на Кетлинг, но ще я опознаеш!

— А защо да не я опознае Кшиша? Нали не аз пея:

*Ти там, девойко, спиш уморена,
аз тук на гайда тихо си свиря,
хайде, хоп!*

Сега пък Кшиша се обърка на свой ред, а малката оса продължаваше да говори:

— В краен случай ще помоля пан Нововейски да ми заеме щита си, но не зная как Кшиша ще се отбранява, щом ваша милост заминеш, а тя се изправи пред такава опасност.

Ала Володиовски се беше вече съвзел, та отговори малко остро:

— Може би и тя ще намери с какво да се отбранява дори по-добре от ваша милост!

— Как?

— Тя е по-малко плашлива, а е по-сериозна и по-разсъдлива...

Пан Заглоба и пани столникова помислиха, че сприхавото хайдуче веднага ще се изправи за борба, но за тяхна голяма почуда „хайдучето“ наведе глава над чинията и едва след малко каза с тих глас:

— Ако ваша милост се сърди, извинявам се и пред тебе, и пред Кшиша...

---

[1] Интимност (лат.). — Бел.прев. ↑

[2] В първия си брак (лат.). — Бел.прев. ↑

[3] Мечка (лат.). — Бел.прев. ↑

[4] Извънредно (лат.). — Бел.прев. ↑

[5] Красноречие (лат.). — Бел.прев. ↑

[6] Отвращение (лат.). — Бел.прев. ↑

ЕДИНАЙСЕТА ГЛАВА

Пан Михал получи разрешение да пътува през където би искал, затова тръгна през Ченстохова, за да посети гроба на Ануша. Той изплака над него останалите си сълзи и продължи пътя си, а под влияние на пресните спомени почваше да мисли, че все пак той таен годеж с Кшиша беше твърде преждевременен. Чувстваше, че скръбта и траурът имат в себе си нещо свято и неприкосновено, което трябва да бъде съхранявано, докато само не се възнесе като мъгла към небето и не се разсее в безкрайните простори.

Наистина имаше такива, които се женеха един-два месеца след овдовяването си, но те не са се готвели за камедули, нито нещастieto ги е сполитало пред прага на щастieto след цели години очакване. Най-сетне, ако простите хора не зачитаха светостта на траура, нима е достойно да се следва примерът им?

И така пан Володиевски пътуваше за Рус, а по пътя го съпровождаше гризене на съвестта. Беше обаче дотолкова справедлив, че сам поемаше цялата вина върху себе си, а не я прехвърляше на Кшиша. Напротив, към многото безпокойства, които го овладяха, се прибави още едно — дали Кшиша дълбоко в душата си не го укорява за това избързване.

„Самата тя навярно не би постъпила така — казваше си пан Михал, — а понеже има велика душа, несъмнено и от другите desiderat^[1] такова величие.“

И пан Михал започна да се страхува, че той й се е видял много дребен.

Това обаче беше напразен страх. Кшиша не се вълнуваше от скръбта на пан Михал и когато той й говореше прекалено много за нея, това не само не будеше у нея съчувствие, но дразнеше самолюбието й. Нима тя, живата, не струваше колкото покойната? Или изобщо струваше толкова малко, та мъртвата Ануша можеше да й бъде съперница? Ако пан Заглоба беше посветен в тайната, сигурно щеше

да успокои пан Михал, че жените не са много милостиви една към друга.

И все пак след заминаването на Володиовски панна Кшиша беше като слисана от това, което се случи, че бяха взели окончателно решение.

Когато пътуваше към Варшава, в която преди това никога не беше идвала, тя си въобразяваше, че всичко ще бъде съвсем друго. За конвокацията и избора ще се стекат свити на епископи и светски големци, ще дойдат блестящи рицари от всички краища на Жечпосполита. Ще има безброй забави, шум, състезания — и всред тоя водовъртеж, всред тълпите от рицари ще се появи някакъв непознат „той“, някакъв рицар — такъв, какъвто девойките виждат само в сънищата си; той ще пламне от любовно чувство, ще идва с цитра под прозорците, ще устройва кавалкади, дълго ще трябва да обича и въздиша, дълго да носи лентата на любимата върху доспехите си, докато след многобройни страдания и преодоления пречки падне пред нозете ѝ и получи взаимност в любовта.

Но ето че не се случи нищо от всичко това. Многоцветните и преливни като дъга мъгли се разрешиха и рицарят наистина се появи, дори съвсем необикновен рицар, обявен за пръв воин в Жечпосполита, голям кавалер, но той не особено, дори съвсем не прилича на „оня“. Нямахме също така кавалкади и свирене на лютня, нито турнири, нито състезания, нито ленти по доспехите, нито глъчка на рицари, нито забавления, нито всичко онова, което се привижда като сън, предизвиква любопитството като чудесна приказка на вечерна забава, упоява като аромат на цветя, привлича като примамка за птици; от което лицето гори, сърцето бие, тялото трепери... Появил се бе само дом извън града, в дома — пан Михал, после обяснението — и край!... Останалото пропадна, изчезна, както месецът изчезва на небето, когато го закрийт облаци... Поне ако тоя пан Володиовски беше дошъл на края на приказката, все пак щеше да бъде желан. Много пъти, като се замисляше за неговата слава, за неговото благородство, за мъжеството му, което го бе направило гордост на Жечпосполита и страшилище за нейните неприятели, тя чувстваше, че все пак го обича, само ѝ се струваше, че нещо ѝ е убягнало, че е била онеправдана в нещо — донякъде от самия него, но по-скоро от избързването...

Така това избързване падна като зрънце пясък върху сърцата и на двамата, а понеже бяха далече един от друг, това зрънце започна по малко да им досажда. Много пъти в човешките чувства се загнездва нещо незабележимо като малко трънче и с течение на времето или заздравява, или се възплавява все повече и дори при най-голяма любов предизвиква болка и горчивина. Но двамата бяха още далече от болката и горчивината.

Особено за пан Михал Кшиша беше сладък и успокоителен спомен и мисълта за нея го следваше, както сянката следва човека.

И той смяташе, че колкото повече се отдалечава, толкова тя ще му става по-скъпа, толкова повече ще въздиша и копнее по нея. За нея времето течеше по-мъчително, защото, откак младият рицар бе заминал, никой не посещаваше дома на Кетлинг и дните се редуваха еднообразно и досадно.

Пани столникова очакваше мъжа си, като броеше дните до избора и говореше само за него; Баша се много умърлуши. Пан Заглоба я дразнеше, че след като отблъснала пан Нововейски, сега тъгува за него. И наистина тя би искала поне той да идва, но младежът си бе казал: „Тук нямам работа“ — и наскоро тръгна подир Володиовски.

Пан Заглоба също се канеше да се върне при Скшетуски, като казваше, че се е затъжил за хлапетата; въпреки това, понеже беше много натежал, отлагаше заминаването си от днес за утре, а на Баша обясняваше, че тя е причина за бавенето му, защото се бил влюбил в нея и възнамерява да поиска ръката ѝ.

Освен това той правеше компания на Кшиша, когато пани Маковецка отиваше с Баша при лвовската пани подкоможина. Кшиша никога не ги придружаваше при тия посещения, защото пани подкоможина въпреки цялото си благородство не можеше да понася Кшиша. А понеже много често и пан Заглоба отиваше във Варшава, където прекарваше времето си в мила компания и много пъти се връщаше пиян едва на другия ден, тогава Кшиша оставаше съвсем сама и запълваше самотните часове с размисли било за пан Володиовски, било за това, което би могло да се случи, ако всичко не беше окончателно свършено, и често пъти се питаше как би изглеждал оня непознат съперник на пан Михал, оня приказан принц!...

Веднъж тя седеше при прозореца и гледаше замислено към вратата на стаята, върху която падаше силният блясък на залязващото

слънце, когато внезапно от другата страна на къщата се чу звън на шейна. Кшиша помисли, че пани Маковецка и Баша трябва да са се върнали, но това не я изкара от замислеността ѝ и тя дори не извърна очи от вратата; в това време вратата се отвори и върху фона на тъмната глъбина пред очите на момичето се появи някакъв непознат мъж.

В първия миг на Кшиша се стори, че вижда картина или че е заспала и сънува: толкова прекрасно видение стоеше пред нея... Непознатият беше млад човек, облечен с черни чуждестранни дрехи, с бяла дантелена яка, която се спускаше чак на раменете. Още в детството си Кшиша беше видяла веднъж пан Арцишевски^[2], генерал от коронната артилерия, облечен по същия начин, който с тая си носия, както и с необикновената си хубост беше останал дълго в паметта ѝ. Ето така беше облечен и тоя младеж, само че с красотата си безкрайно засенчваше и пан Арцишевски, и всички мъже по земята. Косата му, подстригана равно над челото, се виеше на светли къдрици от двете страни на лицето и беше направо чудесна. Веждите му бяха тъмни и се открояваха ясно върху бялото като мрамор чело; очите мили и тъжни, мустаците руси и руса остра брадичка. Това беше рядка глава, в която благородството се съчетаваше с мъжественост; глава, едновременно ангелска и рицарска. Дъхът на Кшиша спря в гърдите, тя гледаше, но не вярваше на очите си, нито можеше да разбере дали пред себе си има привидение или действителен човек. А той постоя някое време неподвижен, слисан или от учтивост престорен на слисан от хубостта на Кшиша; накрая тръгна от вратата към нея и като сведе шапка доземи, почна да мете пода с перата ѝ. Кшиша стана, но краката ѝ трепереха и тя затвори очи, като ту пламваше в огън, ту побледняваше.

Изведнъж гласът на непознатия прозвуча нисък и мек като кадифе:

— Аз съм Кетлинг ъф Елгин. Приятел и другар по оръжие на пан Володиовски. Прислугата вече ми каза, че имам неизразимото щастие и чест да гостуват под моя покрив сестрата и роднини на моя Палант^[3], но прости, достойна панно, моето стеснение, защото прислугата не ми каза това, което виждат очите, а и самите ми очи не могат да понесат твоя блясък...

С такъв комплимент рицарят Кетлинг приветства Кшиша, но тя не му се отплати със същото, тъй като не можа да намери сили за нито една дума. Досети се само, че като свърши речта си, той навярно ѝ

прави втори поклон, защото в тишината тя отново чу шумоленето на перата по пода. Кшиша чувстваше също така, че трябва, че непременно трябва да отговори нещо и да се отблагодари за комплимента с комплимент, понеже иначе може да бъде сметната за невъзпитана, но ето че не може да си поеме дъх, пулсът ѝ бие в слепите очи и в ръката, гърдите се повдигат и отпускат, сякаш се е страшно уморила. Отваря клепащи — той стои пред нея с леко приведена глава, с възхищение и почит на чудното си лице. С разтреперани ръце Кшиша хвана роклята си, за да направи поне реверанс пред кавалера, но за щастие в същия миг зад вратата се чу зов: „Кетлинг! Кетлинг!“ и в стаята се втурна пан Заглоба с отворени прегръдки и запъхтян.

Тогава двамата се прегърнаха, а през това време девойката се мъчеше да дойде на себе си и същевременно погледна два-три пъти към рицаря. А той прегръщаше пан Заглоба сърдечно, но с онова необикновено благородство във всяко движение, което или бе наследил от прадедите си, или бе придобил по изискани кралски и магнатски дворове.

— Как си? — викаше пан Заглоба. — Разполагам се в твоя дом като в мой собствен. Дай да те разгледам! Ха! Отслабнал си! Да не е някаква любов? Уверявам те, отслабнал си! Знаеш ли, че Михал замина да командва хоронгва. О, много хубаво си сторил, че пристигна. Михал вече не мисли за манастир. Тук е дошла сестра му с две панни. Девойки като репички! Едната е Йежорковска, другата Дрогойовска. За Бога, панна Кшиша е тук. Извинявам се, ваша милост панно, но да му изпръснат очите на оня, който отрече твоята хубост, а тоя кавалер трябва вече да я е видял.

Кетлинг се поклони за трети път и каза усмихнат:

— Оставих къщата казарма, а я намерих Олимп, защото богиня видях, като влизах.

— Кетлинг! Как си? — извика за втори път Заглоба, на когото се видя малко едното приветствие, та за втори път грабна новопристигналия в прегръдките си.

— Това е нищо! — казваше той. — Ти още не си видял хайдучето! Едната е хубавица, но и другата е мед, мед! Как си, Кетлинг? Да ти даде Бог здраве! Ще се обръщам към тебе на „ти“! Съгласен си, нали? За мене, стария, така е по-удобно... Радваш ли се

на гостите, а?... Пани Маковецка отседна тук, защото през време на конвокацията беше трудно да се намери странноприемница, но сега вече е по-лесно и сигурно ще се изнесе, че не е прилично да живее с момичета в ергенски дом — току-виж хората почнали да гледат накриво и да пускат разни клюки...

— За Бога. Никога не ще позволя това! Володиовски ми е не приятел, а брат, ето защо мога да приема пани Маковецка под покрива си като сестра. Най-напред се обръщам към ваша милост, панно, за застъпничество, а ако трябва, и на колене ще моля!

При тия думи Кетлинг коленичи пред Кшиша, хвана ѝ ръка, притисна я до устата си и я загледа в очите умолително, едновременно весело и тъжно; а тя пламна особено защото Заглоба викна веднага:

— Едва пристигнал и вече е на колене пред нея. За Бога, ще кажа на пани Маковецка, че съм ви сварил така!... Смело, Кетлинг!... Кшиша, запознай се, ваша милост панно, с дворцовите обичаи!

— Аз не познавам дворцовите обичаи! — шепнеше девойката безкрайно смутена.

— Мога ли да разчитам на застъпничество? — питаше Кетлинг.

— Стани, ваша милост пане!...

— Мога ли да разчитам на застъпничество? Аз съм брат на пан Михал. Той ще бъде онеправдан, ако тоя дом опустее!

— Моето желание не струва нищо тук — отговори посъвзелата се Кшиша, — но трябва да бъда благодарна за вашето.

— Благодаря! — отвърна Кетлинг, като притискаше ръката ѝ към устата си.

— Ха! Навън е мраз, а Купидон е гол; все пак мисля, че стига да се вмъкне тук, няма да измръзне в тая къща! — възкликна Заглоба.

— Стига, ваша милост! — каза Кшиша.

— А виждам вече, че само от въздишките ще настъпи затопляне! От нищо друго, само от въздишките!...

— Благодаря на Бога, че не си загубил веселото си настроение, ваша милост — каза Кетлинг, — защото веселостта е признак на здраве.

— И на чиста съвест, и на чиста съвест! — отвърна Заглоба. — Божият мъдрец казва: „Тоя се чеше, когото го сърби“, а мене нищо не ме сърби, затова съм весел! А ти как си, Кетлинг? О, дявол да го вземе! Какво виждам? Нали беше по полски облечен, с калпаче от рис и със

сабя, а сега пак си се пременил като някакъв англичанин и ходиш с тънки крака, сякаш си жерав?!

— Защото бях дълго време в Курландия, където не носят полски дрехи, а сега два дни прекарах у английския резидент^[4] във Варшава.

— Значи ти се връщаш от Курландия?

— Да. Моят осиновител умря и там именно ми е оставил друг имот.

— Вечна му памет! Той католик ли беше?

— Да.

— Поне тази утеха имаш. А ти да не би да ни напускаш заради тоя курландски имот?

— Тук искам да живея и умра! — отговори Кетлинг и погледна към Кшиша.

А тя веднага спусна дългите си ресници върху очите.

Пани Маковецка се върна, когато беше вече съвсем тъмно, а Кетлинг излезе чак пред портата, за да я посрещне, и я поведе към къщи с такава почит, сякаш това беше самовластна княгиня. Тя искаше още на другия ден да си потърси друга квартира в самия град, но упоритостта ѝ не постигна нищо. Младият рицар дотогава я моли, дотогава се позоваваше на братските чувства между него и Володиовски, дотогава стоя на колене, докато най-сетне тя се съгласи и по-нататък да остане в неговия дом. Решиха само, че и пан Заглоба ще остане още някое време, та да запази жените от злите езици със своя авторитет и възраст. Той се съгласи с готовност, защото се беше безкрайно привързал към хайдучето, а при това бе започнал да си крои в главата известни планове, които непременно изискваха неговото присъствие. Двете девойки бяха доволни, а Баша веднага застана на страната на Кетлинг.

— Днес и без това няма да се изнесем — каза тя на още нерешилата си пани столникова, — а после е все едно дали една нощ или два.

Кетлинг се хареса и на нея, както на Кшиша, защото той се харесваше на всички жени; при това Баша никога досега не беше виждала чужденец кавалер освен офицери от чуждестранната пехота, хора с по-нисък чин и доста прости; затова тя се въртеше около него, разтърсваше кичурите си, издуваше ноздри и с детско любопитство го разглеждаше толкова натрапчиво, че дори чу тих укор от пани

Маковецка. Но въпреки укора тя не престана да го проучва с очи, сякаш искаше да оцени колко струва като воин, а накрай започна да разпитва пан Заглоба за него:

— Голям воин ли е той? — попита тя тихо стария шляхтич.

— По-знаменит не може да съществува. Виждаш ли, той има безкрайна експериенция, защото от четиринайсетгодишна възраст е служил срещу английските бунтовници на страната на истинската вяра. Освен това е шляхтич от висок род, което веднага можеш да познаеш по неговите навици.

— Ти виждал ли си го в боя, ваша милост?

— Хиляда пъти! Ще стои, без да му мигне окото; коня ще потупа понякога и е готов за любов да приказва.

— Нима е прието да се говори тогава за любов?

— Прието е да се прави всичко, чрез което се показва контемпт^[5] към куршумите.

— Ами и на дуел ли е толкова знаменит?

— Охо, той е страшен стършел, дума да няма!

— А срещу пан Михал би ли издържал?

— Срещу Михал не би издържал.

— Ха! — извика Баша с радостна гордост. — Знаех си аз, че няма да издържи! Веднага си помислих, че няма да издържи!

И започна да пляска с ръце.

— Значи ти си на страната на Михал? — попита Заглоба. Баша разтърси коса и замлъкна; едва след малко тиха въздишка повдигна гърдите ѝ:

— Ех! Откъде накъде! Радвам се, защото е наш!

— Но отбележи си и запомни, хайдучето ми — каза Заглоба, — че ако на бойното поле мъчно може да се намери по-добър от Кетлинг, за жените той е още повече *periculosus*^[6] и те се влюбват до забрава в него заради хубостта му. Той и в аморите^[7] има голяма практика.

— Кажи това на Кшиша, ваша милост, защото на мене не ми е до амори — каза Баша и като се обърна към Дрогойовска, захвана да вика: — Кшиша! Кшиша! Я ела да ти кажа една думичка!

— Ето ме — каза панна Дрогойовска.

— Пан Заглоба казва, че никоя девойка не може да погледне Кетлинг и да не се влюби веднага в него. Аз вече го разглеждах от всички страни и някак не ми е нищо, а ти чувстваш ли вече нещо?

— Башка! Башка! — каза Кшиша с наставнически тон.

— Хареса ли та, а?

— Я ме остави! Опомни се! Мила Баша, не приказвай празни работи, че пан Кетлинг се приближава.

Кшиша още не бе успяла да седне, когато Кетлинг се приближи и попита:

— Мога ли да се присъединя към вашата компания?

— С най-голямо удоволствие! Заповядай, ваша милост! — отговори Йежорковска.

— Тогава ще попитам още по-смело за какво разговаряхте.

— За аморите! — викна Баша, без да се замисли. Кетлинг седна при Кшиша. Настана кратко мълчание, защото Кшиша, която обикновено биваше спокойна и се владееше, сега ставаше някак удивително боязлива пред тоя кавалер, та той я попита пръв:

— Наистина ли говорехте по такъв примамлив въпрос?...

— Да! — отговори панна Дрогойовска полугласно.

— Повече от всичко бих желал да чуя мнението на ваша милост, панно.

— Прощавай, ваша милост пане, но на мене ми липсва и смелост, и ум, та мисля, че по-скоро аз бих могла да чуя нещо ново от ваша милост.

— Кшиша има право — намеси се Заглоба. — Слушаме!...

— Питай, ваша милост панно! — отговори Кетлинг.

Той повдигна малко нагоре очи, замисли се, а после, без да бъде питан, заговори сякаш на себе си:

— Любовта е тежка съдба, защото при нея свободният човек става роб. Както простреляната с лък птица пада пред краката на ловеца, така и човекът, поразен от любовта, вече няма сили да отлети от любимите нозе... Любовта е недъг, защото човек е като сляп и не вижда света зад своята обич... Любовта е скръб, защото кога се леят повече сълзи, кога гърдите издават повече въздишки? Който обикне, той вече не мисли нито за премени, нито за танци, нито за игра със зарове, нито за лов; той е готов да седи, прегърнал коленете си с ръце, и да копнее така горестно, както оня, който е загубил някой близък... Любовта е болест, защото при нея лицето побледнява като при болест, очите хлътват, ръцете треперят и пръстите отслабват, а човек мисли за смъртта или обезумял ходи с настръхнала коса, с месеца приказва,

драго му е да пише милото име по пясъка, а когато вятърът го измете, тогава той казва: „Нещастие!...“ и е готов да се разридае...

Тук Кетлинг млъкна за малко и човек би помислил, че е потънал в спомени. Кшиша слушаше думите му като песен — с цялата си душа. Мъхестата ѝ уста се бе разтворила, а очите ѝ не се откъсваха от прекрасното лице на рицаря. Косата на Баша беше паднала върху очите ѝ, та не можеше да се познае какво мисли, но и тя седеше тихо.

Изведнъж пан Заглоба се прозя шумно, изсумтя, протегна крака и рече:

— Такава любов кучетата да я ядат!

— И все пак — отново започна рицарят, — ако е тежко да обичаш, още по-тежко е да не обичаш, защото кого ще удовлетвори разкошът, славата, богатството, уханието или скъпоценностите без любов?... Кой няма да каже на любимата си: „Ти си за мене по-скъпа от царство, от скиптър, от здраве, от дълголетие?“... А понеже всеки с готовност би отдал живота си за любовта, значи, че любовта е по-ценна от живота...

Кетлинг свърши.

Девоичките седяха сгушени една до друга и се възхищаваха и от нежността на неговия говор, и от майсторската му реч, чужда на полските кавалери; докато пан Заглоба, който бе задрямал към края, се събуди и като мигаше с очи, поглеждаше ту едната девойка, ту другата, ту Кетлинг, най-сетне се опомни и попита със силен глас:

— Какво казвате?

— Казваме на ваша милост лека нощ — обади се Баша.

— Аха! Сещам се; говорехме за любовта. И какъв беше краят?

— Отвътре — по-хубава, отвън — по-лоша.

— Няма какво! Уморих се. Ами че това: любене, плачене, въздишане!... Но аз намерих още една рима, а именно: „дремане...“ и тя ми се вижда най-добра, че е вече късно. Лека нощ на цялата компания и стига вече с тия амори... Боже, Боже! Котаракът мяучи дотогава, докато изяде пръжките, а после се облизва... И аз навремето си приличах на Кетлинг като две капки вода и любех, и така се забравях, че цял час можеше някой овен да ме блъска отзад, докато забележа. Но на старини дай ми да си почина здравата, особено когато любезният домакин не само че ще ме изпрати, но и ще пийне с мене преди лягане.

— На услугите ти, ваша милост! — каза Кетлинг.

— Да вървим вече. Гледайте колко високо е вече месецът. Утре ще имаме хубаво време, изясни се и е светло като ден. Кетлинг е готов да ви говори цяла нощ за любов, но помнете, козлета, че той е уморен от пътя.

— Не съм уморен, защото два дни почивах в града. Страхувам се само, че техни милости не са свикнали да стоят до късно.

— Нощта би минала бързо, когато човек слуша ваша милост — каза Кшиша.

— Няма нощ там, където слънце свети! — отговори Кетлинг.

После са разотидоха, защото наистина беше вече късно. Девойките спяха заедно и обикновено говореха дълго, преди да заспят, но тази вечер Баша не можа да разприказва Кшиша; колкото първата имаше желание да разговаря, толкова втората беше мълчалива и отговаряше с недомлъвки. А няколко пъти, когато Баша в разговора за Кетлинг почна да измисля остроумия, да му се понасмива, да го имитира, Кшиша я прегръщаше с безкрайна нежност през шията и я молеше да се откаже от това лекомислие.

— Той е стопанин тук, Баша — казваше тя, — а ние живеем под негов покрив... пък и видях, че те обикна веднага.

— Откъде знаеш? — питаше Баша.

— Та кой ли не би те обикнал? Тебе те обичат всички... и аз... много!

При тия думи тя приближи чудното си лице до лицето на Баша, притисна се до нея и зацелува очите ѝ.

Най-после си легнаха, но Кшиша дълго не можа да заспи. Обземаше я безпокойство. Навремени сърцето ѝ биеше толкова силно, че притискаше двете си ръце към атлазените си гърди, за да потуши туптенето му. Също така навремени, особено когато се опитваше да притвори очи, ѝ се струваше, че някаква прекрасна като сън глава се навежда над нея, а тих глас ѝ шепне на ухото:

— Ти си за мене по-скъпа от царство, от скиптър, от здраве, от дълголетие и живот!

---

[1] Изисква (лат.). — Бел.прев. ↑

[2] Кшищоф Арцишевски (1592–1656), полски военен, прекарал дълги години на холандска служба. През 1629 г. с чин капитан от

пехотата взел участие в две експедиции до Бразилия, където допринесъл за превземането на град Олинда (окръг Пернамбуко) и укрепените фортове Ресиф и Араял. Накрая Арцишевски бил произведен в чин генерал от артилерията и адмирал на холандските морски сили в Бразилия. След завръщането си в Полша участвал в сражението край Пилавце с Богдан Хмелницки, а по-късно подготвил и ръководил отбраната на Лвов. — Бел. [elemag_an](#) ↑

[3] Герой на Virgiliевата „Енеида“, верен приятел на Еней. — Бел.прев. ↑

[4] Посланик (лат.). — Бел.прев. ↑

[5] Презрение (лат.). — Бел.прев. ↑

[6] Опасен (лат.). — Бел.прев. ↑

[7] Любовта (лат.). — Бел.прев. ↑

ДВАНАЙСЕТА ГЛАВА

Няколко дни по-късно пан Заглоба писа на Скшетуски писмо със следния завършек:

„А ако не намина у дома преди избора, не се чудете. Това ще бъде не поради слабото ми чувство към вас, но защото дяволът не спи, а пък аз не искам вместо птичето в шепата ми да остане нещо нечисто. Лошо ще бъде, ако при завръщането на пан Михал не ще мога да му кажа: «Оная е сватосана, а хайдучето васат^[1]!» Всичко е в ръцете на Бога, но аз мисля, че тогава не ще има нужда да насилваме Михал, нито да се правят дълги праeparationes^[2], а вие ще дойдете вече при опечена работа. Засега по подобие на Одисей ще трябва да кроя разни хитрости и много пъти да украсявам нещата, което не ми е твърде лесно, понеже през целия си живот съм слагал истината над всичко и с удоволствие съм се хранил с нея. Но за Михал и за хайдучето и това ще поема върху себе си, защото и двамата са от чисто злато. Прегръщам двама ви и заедно с хлапетата ви притискам до сърцето си, като ви поверявам на всевишния Бог.“

Пан Заглоба написа писмото, посипа листа с пясък, опуха го с длан, прочете го още веднъж, като го държеше далече от очите си, после го сгъна, свали от пръста си пръстена, наслюнчи го и тъкмо когато се готвеше да запечата писмото, влезе Кетлинг.

— Добър ден, ваша милост!

— Добър ден, добър ден! — отговори пан Заглоба. — Времето, слава Богу, е отлично, а аз тъкмо възнамерявам да пратя човек при Скшетуски.

— Поздрави ги, ваша милост, от мене.

— Направих вече това. Още веднага си казах: трябва да ги поздравя и от Кетлинг. Двата там ще се зарадват, като получат хубави вести. Разбира се, че ги поздравих от себе си, но за девойките и за тебе написах цяла епистола^[3].

— Как така? — попита Кетлинг.

Заглоба отпусна ръце върху коленете си и започна да потупва с пръсти, а като наведе глава, загледа Кетлинг изпод вежди и каза:

— Драги Кетлинг! Няма нужда да бъде човек пророк, за да предвиди, че където има кремък и огниво, там рано или късно ще се посипят искри. Ти си хубавец над хубавците, а и момичетата не падат по-долу.

Кетлинг се силно смути:

— Перде би трябвало да имам на очите си или да бъда направо варварин, за да не видя тяхната хубост и да не се възхитя от нея! — отговори той.

— Ето, виждаш ли! — отвърна Заглоба, като гледаше с усмивка пламналото лице на Кетлинг. — Само че, щом не си варварин, не е редно да хвърляш око и на двете — така постъпват само турците.

— Как можеш да допуснеш такова нещо, ваша милост?

— Аз не допускам, само си го казвам... Ех ти, изменнико! Така им чурулика ти за аморите, та Кшиша трети ден ходи бледа, сякаш е пила лекарство. Нищо чудно! И аз като бях млад, стоях на студа с лютня под прозореца на една чернокоса (приличаше на Дрогойовска) и помня как пеех:

*Спиш, девойко, ти в кревата,
а аз свиря с лютня край вратата!
Хайде, хоп!*

Ако искаш, мога да те науча на тая песен или да ти напиша съвсем нова — на мене гений не ми липсва. Ти забеляза ли че Дрогойовска напомня донякъде предишната — Билевичувна, само че оная има коса като коноп и няма мъх над устата си; но има хора, които виждат в това още по-голяма хубост и го смятат за голяма раритас^[4].

Тя те гледа много мило. Това именно написах на Скшетуски. Не е ли вярно, че прилича на Билевичувна?

— В първия момент не съм забелязал такава прилика, но е възможно. По ръст и фигура напомня.

— А сега слушай какво ще ти кажа: семейни аргана^[5] просто ще ти открия, но тъй като и ти си приятел, трябва да ги знаеш: гледай да не се отплатиш на Володиовски с неблагодарност, понеже ние двамата с пани Маковецка сме определили за него една от тия девойки.

Тук пан Заглоба се взря зорко и втренчено в очите на Кетлинг, а той побледня и попита:

— Коя?

— Дро-го-йов-ска — отговори бавно Заглоба.

И като издаде напред долната си устна, почна да мига със здравото си око изпод набръчканата вежда.

Кетлинг мълчеше и мълча толкова дълго, че най-сетне Заглоба попита:

— Ти какво ще кажеш на това, а?

А той отвърна с променен глас, но твърдо:

— Можеш да бъдеш сигурен, ваша милост, че няма да дам свобода на сърцето си във вреда на Михал.

— Уверен ли си?

— Много съм претърпял в живота си — отвърна рицарят — Честна дума: няма да си позволяя!

Едва тогава пан Заглоба разтвори прегръдките си.

— Кетлинг! Позволи си, позволи, горкият ми, колкото искаш, защото аз само исках да те изпитам. Не Дрогойовска, а хайдучето определяме за Михал.

Лицето на Кетлинг светна от искрена и дълбока радост; той грабна Заглоба в прегръдките си, държа го дълго, после го попита:

— Сигурно ли е вече, че те се обичат?

— Че кой не би обичал моето хайдуче, кой? — отговори Заглоба.

— А годеж имаше ли?

— Годеж нямаше, защото Михал едва се отърси от скръбта си; но ще има... остави това на мене! Девойката — макар че се изплъзва като невестулка — го харесва много, защото за нея най-важното е сабята...

— Забелязах това, кълна се в Бога! — прекъсна го Кетлинг засиял.

— Ха! Забеляза ли? Михал още рони сълзи по покойната, но ако му допадне някоя на душата, това сигурно ще е хайдучето, защото тя много прилича на оная, само е по-малко закачлива с очи, като по-млада. Добре се нарежда всичко, нали? Моя е грижата тия две сватби да станат при избора.

Без да каже нищо, Кетлинг отново прегърна пан Заглоба и долепи прекрасното си лице до червените му бузи, докато старият шляхтич не си пое дъх и попита:

— Толкова ли много ти е взела ума Дрогойовска?

— Не зная, не зная — отвърна Кетлинг, — знам само това, че щом нейният ангелски лик зарадва очите ми, веднага си казах: нея едничка още би могло да обикне изстрадалото ми сърце — и в същата нощ, като въздишах насън, едновременно се отдадох на копнеж по любимата. Оттогава тя завладя моето естество, както царица владее преданата си и вярна страна. Дали това е любов или нещо друго — не зная!

— Но знаеш, че това не е шапка, нито три лакта сукно за гащи, нито подпръг, нито подопашник, нито бъркани яйца със сирене, нито манерка с водка. Щом си сигурен в това, за останалото попитай Кшиша, а ако искаш, ще я попитам аз.

— Не прави това, ваша милост — отговори Кетлинг усмихнат. — Щом ще трябва да се давя, нека поне още няколко дни да ми се струва, че плувам.

— Виждам, че за битка шотландците са добри момчета, но за амори съвсем ги не бива. И срещу жената е нужен устрем както срещу неприятеля. *Veni, vidi, vici!*^[6] — това беше моята максима...

— След време, ако се явят изгледи да се изпълнят най-горещите ми желания — каза Кетлинг, — може би ще помоля ваша милост за приятелски *auxilium*^[7]. При все че получих полско поданство, че благородна кръв тече в жилите ми, все пак името ми тук е неизвестно и не зная дали пани столникова...

— Пани столникова ли? — прекъсна го Заглоба. — За нея не се страхувай. Пани столникова е същинска кутия за музика. Както я навия, така ще засвири. Веднага отивам при нея. Дори тя трябва да бъде предупредена, за да не гледа накриво на твоите залитания по момичето, защото вашият шотландски начин е един, а нашият — друг. Аз няма да говоря веднага от твое име, само ще спомена, че момичето

ти е харесало и че би било добре, ако от това брашно омесим хляб. За Бога, веднага отивам, а ти не се страхувай, аз съм свободен да кажа какво ми харесва.

И въпреки че Кетлинг още го задържаше, пан Заглоба стана и излезе.

По пътя срещна забързаната както обикновено Баша, на която каза:

— Знаеш ли, Кшиша съвсем е оплела Кетлинг.

— Той не е първият! — отвърна Баша.

— А на тебе не ти ли е криво?

— Кетлинг е кукла! Любезен кавалер, но кукла! Ударих си коляното в теглича, това е по-важно.

Тук Баша се наведе и захвана да разтрива коляното си, като същевременно гледаше пан Заглоба, а той каза:

— За Бога! Бъди предпазлива! Къде търчиш сега?

— При Кшиша.

— А тя какво прави?

— Тя ли? От някое време непрекъснато ме целува и се отърква о мене като котка.

— Не й казвай, че Кетлинг е хлътнал по нея.

— Ами, много ще издържа!

Пан Заглоба знаеше добре, че Баша няма да издържи, и само затова ѝ забраняваше.

И той продължи пътя си, много доволен от своята хитрост, а Баша се втурна като бомба при панна Дрогойовска.

— Ударих си коляното, а Кетлинг е влюбен в тебе до смърт! — извика тя още от прага. — Не забелязах, че един теглич стърчи от каруцарнята... и бух! Звезди ми изскочиха от очите, но няма нищо. Пан Заглоба ме помоли да не ти съобщавам това. Не ти ли думам, че ще стане така? Веднага ти казах, а ти искаше да ми втълпиш същото на мене! Не бой се, познавам те! Още ме боли малко! Аз не ти говорех за пан Нововейски, но за Кетлинг, охо! Сега обикаля по цялата къща, държи се за главата и сам си приказва. Много хубаво, Кшиша, много хубаво! Шотландец, шотландец, котарак, котарак!

Тук Баша насочи пръст близо до очите на другарката си.

— Баша! — извика Дрогойовска.

— Шотландец, шотландец, котарак, котарак!

— Колко съм нещастна аз, колко съм нещастна! — възкликна внезапно Кшиша и се обля в сълзи.

След малко Башка започна да я утешава, но това никак не помогна и девойката се разрида както никога през живота си.

И наистина в цялата къща никой не знаеше колко нещастна е тя. От няколко дни беше като в треска, лицето ѝ побледня, очите хлътнаха, гърдите се повдигаха в късо и прекъслечно дишане. С нея беше станало нещо странно; тя сякаш бе изпаднала в дълбока немощ и това не беше станало бавно, постепенно, а изведнъж; то я бе грабнало като вихър, като буря; разпалило кръвта ѝ като огън, озарило въображението ѝ като светкавица. Тя нито за миг не можа да окаже съпротива на тая сила, толкова безмилостно внезапна. Спокойствието я бе напуснало. Волята ѝ беше като птица с пречупени криле...

Тя сама не знаеше дали обича Кетлинг или го мрази и при тоя въпрос я обземаше безкраен страх; но чувстваше, че сърцето ѝ бие толкова бързо поради него; че главата ѝ мисли така безредно само за него; че той я изпълва, че е около нея и над нея. И няма начин да се защити от това! По-лесно би било да не го обича, отколкото да не мисли за него, защото очите ѝ бяха упоени от неговия изглед, ушите ѝ — заслушани в гласа му, а цялата ѝ душа бе изпълнена с него... Сънят не я отърваваше от тоя натрапник и щом тя притвореше очи, лицето му веднага се навеждаше над нея и шепнеше: „Ти за мене си по-скъпа от царство, от скиптър, от слава, от богатство...“ И тая глава беше толкова близо, толкова близо, че дори в мрака кървава руменина обливаше челото на девойката. Тя беше украинка с гореща кръв, та някакви непознати огънове пламваха в гърдите ѝ, огънове, за които досега не знаеше, че могат да съществуват, но под чиято жар я обземаше едновременно и страх, и срам, и необикновена немощ, и някаква отпадналост, болезнена и в същото време приятна. Нощта не ѝ носеше почивка. Овладяваше я все по-силна умора като след тежък труд.

— Кшишо! Кшишо! Какво става с тебе! — викаше тя сама на себе си.

Но се намираще сякаш в състояние на унес и непрекъснат захлас.

Нищо още не беше станало, нищо не се бе случило, досега с Кетлинг не бяха разменили дори две думи насаме и при все че мисълта

за него я беше овладяла изцяло, някакъв инстинкт ѝ шепнеше непрекъснато: „Пази се! Избягвай го!“ И тя го избягваше...

Досега не беше помислила, че са си дали дума с Володиовски, и това беше за нея щастие; а не бе помислила именно защото не се бе случило още нищо и защото не мислеше за никого — нито за себе си, нито за другите, само за Кетлинг!

Тя криеше това най-дълбоко в душата си и мисълта, че никой не се досеща какво става в нея, че никой не я свързва с Кетлинг, ѝ носеше голямо облекчение. Ненадейните думи на Баша я убедиха, че работите стоят другояче, че хората вече ги наблюдават, че вече ги свързват в мислите си, че отгатват. И тогава безпокойството, срамът и болката, взети заедно, победиха волята ѝ — и тя се разплака като малко дете.

Думите на Баша бяха обаче едва началото на всички ония задевки, многозначителни погледи, намигвания, поклащания на глава, най-сетне на ония двусмислени думи, които трябваше да търпи. Всичко това започна още на обета. Пани столникова запрехвърля поглед от нея върху Кетлинг и от Кетлинг върху нея, което не правеше по-рано. Пан Заглоба се поклащаше многозначително. От време на време разговорът се прекъсваше неизвестно защо и наставаше мълчание, а веднъж при една такава пауза заплеснатата Баша викна, та се чу по цялата трапеза:

— Зная нещо, но няма да го кажа!

Кшиша пламна в същия миг, а после веднага побледня, сякаш някаква страшна опасност прелетя край нея. Кетлинг също наведе глава. Двата много добре разбираха, че това се отнася за тях, и при все че избягваха да разговарят помежду си, при все че тя се пазеше да не го погледне и за двамата беше ясно, че между тях става нещо, че поради смущението си създава някаква неясна близост, която ги свързва и едновременно отдалечава един от друг, защото поради нея напълно губят свобода и вече не могат да бъдат обикновени приятели. За тяхно щастие никой не обърна внимание на думите на Баша, защото пан Заглоба се готвеше да отиде в града и щеше да се върне с многобройна рицарска компания, та всички бяха заети с това.

Вечерта домът на Кетлинг засия от светлина; дойдоха петнайсетина военни и музика, извикана от любезния домакин за развлечения на дамите. Наистина не можеше да се танцува, защото великите пости и траурът на Кетлинг не позволяваха, но слушаха

оркестъра и се забавляваха с разговори. Дамите се бяха облекли празнично: пани столникова се появи цяла в източни коприни, хайдучето беше с пъстроцветна премяна и войнишките очи не можеха да се откъснат от розовото ѝ лице и светлата коса, която току падаше над очите ѝ; тя предизвикваше смях с решителния си език и удивяваше с маниерите си, в които казашката смелост се преплиташе с неизразим чар.

Кшиша, чийто траур по баща ѝ вече изтичаше, беше облечена с бяла рокля с втъкани сребърни нишки. Едни рицари я сравняваха с Юнона, други с Диана, но никой не се приближаваше твърде много до нея, никой не засукваше мустак, не тътрюзеше крака и не хвърляше въдици, никой не я гледаше с пламнали очи и не започваше разговор за любов. Но тя веднага забеляза, че тия, които я гледаха с удивление и възхищение, после поглеждат към Кетлинг; че някои се приближаваха до него и му стискаха ръка, сякаш го поздравяваха и му пожелаваха нещо; че той повдига рамене и разперва ръце, сякаш отрича нещо. Кшиша, която по природа бе зорка и проникателна, беше почти сигурна, че му говорят за нея, че почти я смятат негова годеница. А понеже не можеше да предвиди, че пан Заглоба беше вече пошепнал по нещичко на ухото на всеки от тях, блъскаше си главата да разбере откъде идат тия предположения на хората.

„Нима на челото ми е написано нещо?“ — мислеше тя неспокойно, засрамена и загрижена.

А ето че и думи започнаха да долитат до нея по въздуха, уж насочени не към нея, но казани високо: „Блазе му на Кетлинг!...“, „С късмет се е родил...“, „Нищо чудно, защото и той е хубавец!...“ — все от тоя род.

Други, любезни кавалери в желанието си да я забавляват и да ѝ кажат нещо приятно разговаряха с нея за Кетлинг, като го хвалеха безкрайно, превъзнасяха храбростта му, услужливостта, дворцовите маниери и древния му род. А Кшиша, ще не ще, трябваше да слуша и очите ѝ неволно търсеха оня, за когото ставаше дума, и понякога се срещаха с неговите очи. Тогава магията я овладяваше с нова сила и без сама да съзнава това, тя се упояваше от неговия вид. Защото колко много Кетлинг се отличаваше от всички тия груби войнишки фигури! „Принц между придворните си!“ — мислеше Кшиша, като гледаше и тая благородна, аристократична глава, и тия ангелски очи, пълни с

някаква вродена меланхолия, и това чело, засенчено от буйна руса коса. Сърцето ѝ почваше да отмалява и замира, сякаш тая глава беше за нея най-скъпата в света. Кетлинг виждаше това и понеже не искаше да засилва смущението ѝ, не се приближаваше освен ако някой друг седеше при нея. Ако тя беше кралица, не би могъл да я обгражда с по-голяма почит и по-голямо внимание от това. Когато ѝ говореше, той навеждаше глава и издърпваше малко назад единия си крак, сякаш в знак, че е готов да коленичи всеки момент; а говореше сериозно, никога шеговито, макар че например с Баша беше готов да се шегува. В отношението му към Кшиша наред с най-голяма почит имаше по-скоро и някаква отсенка на пълна със сладост тъга. Благодарение на тая сериозност никой друг също не си позволи нито прекалено силна дума, нито прекалено смел жест, сякаш на всички се бе наложило убеждението, че тая девойка превишава всички по достойнство и произход, че с нея трябва да бъдат най-тактични.

Кшиша му беше сърдечно благодарна за това. Изобщо тая вечер мина за нея с трудности, но приятно. Когато наближи полунощ, оркестърът престана да свири, дамите се сбогуваха с компанията, а рицарите взеха да вдигат чаша след чаша и започна по-шумна забава, в която пан Заглоба пое хетманския пост.

Башка отиде горе весела като птичка, понеже се бе забавлявала чудесно, та преди да коленичи за молитва, захвана да лудува, да бърби, да имитира разни гости, най-сетне запляска с ръце и каза на Кшиша:

— Отлично стана, че тоя твой Кетлинг пристигна! Поне войни няма да липсват! Ох! Нека само се свърши постът, ще има да танцуваме до припадане. Ех, че ще си поживеем! А пък на твоя годеж с Кетлинг, пък на сватбата ти! Ако не обърна къщата наопаки, татари да ме вземат в плен! Какво ли би било, ако ни вземат, а? Ех, че чудо ще бъде! Добър е тоя Кетлинг! Той за тебе докарва музиканти, но и аз се веселя покрай тебе. За тебе той ще устройва какви ли не чудесии, докато не направи ето така!...

При тая думи Башка се хвърли внезапно на колене пред Кшиша, прегърна я през кръста и заговори, като имитираше ниския глас на Кетлинг:

— Ваша милост панно! Аз те обичам толкова много, ваша милост, че не мога да дишам... Обичам ваша милост и пеш, и на коня,

и на гладно сърце, и след ядене, и навеки, и по шотландски... Искаш ли да бъдеш моя?

— Башка! Ще се разсърдя! — викаше Кшиша.

Но вместо да се сърди, грабна я в прегръдките си и започна да я целува по очите, като уж се мъчеше да я повдигне.

---

[1] Свободно, незаето е (лат.). — Бел.прев. ↑

[2] Приготовления (лат.). — Бел.прев. ↑

[3] Послание (лат.). — Бел.прев. ↑

[4] Рядкост (лат.). — Бел.прев. ↑

[5] Тайни (лат.). — Бел.прев. ↑

[6] Дойдох, видях, победих (думи на Юлий Цезар) (лат.). — Бел.прев. ↑

[7] Помощ, подкрепа (лат.). — Бел.прев. ↑

ТРИНАЙСЕТА ГЛАВА

Пан Заглоба знаеше много добре, че малкият рицар клонеше повече към Кшиша, а не към Башка, но тъкмо затова реши да отстрани Кшиша. Той познаваше Володиовски до най-големи тънкости и беше убеден, че стига да няма възможност да избира, пан Михал непременно ще се обърне към Баша, в която самият стар шляхтич така се бе заслепил, та в главата му не можеше да се побере, че някой може да цени друга повече от нея. И смяташе, че не би могъл да направи по-голяма услуга на Володиовски от сватосването му със своето хайдуче, затова цял се разтапяше при мисълта за едно такова семейство. На Володиовски беше сърдит, на Кшиша също; наистина той предпочиташе пан Михал да се ожени за Кшиша, отколкото за никоя, но беше решил да направи всичко, за да го ожени за хайдучето.

И тъкмо защото му беше известно влечението на малкия рицар към Дрогойовска, реши колкото е възможно по-скоро да направи от нея пани Кетлинг.

Отговорът обаче, който получи след петнайсетина дни от Скшетуски, го поразколеба в решението му.

Скшетуски го съветваше да не се меси в тия неща, понеже се страхуваше, че така могат да възникват големи вражди между двамата приятели. Това и пан Заглоба не желаше, затова у него се обадиха известни укори на съвестта, които успокояваше със следните разсъждения:

— Ако Михал и Кшиша си бяха дали дума и ако тогава вбивах Кетлинг като клин между тях, въпросът щеше да бъде друг! Соломон казва: „Не си тикай гагата, дете не ти е работа“ — и е прав. Но всеки е свободен да пожелава това или онова. Най-сетне какво всъщност съм сторил аз? Нека да ми каже някой какво!

При тия думи пан Заглоба се хвана за кръста, издаде долната си устна напред и загледа предизвикателно стените на стаята си, сякаш от тях чакаше укори, но понеже стените не отговориха нищо, той продължи сам:

— Казах на Кетлинг, че съм нарекъл хайдучето за Михал. Нямам ли право да кажа това? Не е ли истина? Да ме заяде подагра, ако някоя друга пожелае за Михал!

Стените с пълното си мълчание признаха правотата на пан Заглоба.

А той продължаваше:

— Казах на хайдучето, че Кетлинг е хлътнал по Дрогойовска — не е ли вярно? Нима той не ми призна това, нима не въздишаше, седнал при печката, та чак пепел хвърчеше из стаята? А каквото видях, това съм казал на другите. Скшетуски е реалист, но и моят ум не е за хвърляне на кучетата. Сам зная какво може да се каже и кое е по-добре да се замълчи... Хм! Пише да не съм се месел в нищо! И така може да стане. Дотолкова ще стоя настрана, че когато останем трима с Кшиша и Кетлинг в стаята, ще си излизам и ще ги оставям сами. Нека се оправят без мене. И смятам, че ще се оправят. Никаква помощ не им трябва, защото и без това така напират един към друг, та очите им святкат. На това отгоре иде и пролет, а през тоя сезон не само слънцето, но и страстите започват по-силно да горят... Добре! Ще се откажа, пък да видим какво ще излезе...

Резултатът щеше да последва скоро. За страстната седмица всички от Кетлинговата къща се преместиха във Варшава и се настаниха в една странноприемница на улица Длуга, за да бъдат близо до черквите, да ходят колкото си искат на службите и едновременно да наситят очите си на празничната градска врява.

Кетлинг и тук изпълняваше задълженията на домакин, защото, макар и чужденец по произход, най-добре познаваше столицата и навсякъде имаше много познати, чрез които можеше да улесни всичко. Той надминаваше себе си в любезностите и почти отгатваше мислите на дамите и преди всичко на Кшиша. И те го обикнаха искрено, а пани Маковецка, предупредена вече от пан Заглоба, гледаше на него и на Кшиша все по-благоклонно и ако досега не беше говорила нищо с девойката, причината бе, че и той мълчеше. Но на благородната „леличка“ се струваше, че е и естествено, и благоприлично кавалерът да услужва на девойката особено щом той беше истински блестящ рицар, който на всяка крачка среща прояви на почит и дружелюбност не само от по-низшите, но и от по-високопоставените от него — така

умееше да печели всички със своята наистина чудна хубост, обноси, сериозност, щедрост, нежност в мирно време, храброст — при война...

„Ще стане както Бог даде и както реши мъжът ми — мислеше си пани столникова, — но аз няма да им преча.“

Благодарение на тия сметки на „леличката“ Кетлинг сега биваше с Кшиша по-често, отколкото в собствения си дом, и по-дълго прекарваше с нея. Пък и цялата компания сега се движеше заедно. Заглоба обикновено вземаше под ръка самата столникова, Кетлинг — Кшиша, а Баша, като най-млада, тичаше сама и ту ги изпреварваше, ту се спираше пред сергиите, за да погледа стоките и разните задморски чудесии, които не беше виждала никога досега. Кшиша постепенно свикна с Кетлинг и когато сега се облягаше на ръката му, когато слушаше говора му или гледаше благородното му лице, сърцето ѝ не биеше в гърдите с по-раншното безпокойство, тя не губеше самообладание, не я обхващаше смущение, а изпитваше безкрайно и упоително блаженство. Те бяха винаги заедно; коленичеха един до друг в черквите, гласовете им се смесваха в молитвите и песните на богомолците.

Кетлинг познаваше добре състоянието на сърцето си; Кшиша, било по липса на смелост, било защото искаше да измами себе си, не си бе казала: „Обичам го“ — но се обикнаха извънредно силно. А понеже покрай това между тях се завърза голямо приятелство, понеже извън любовта те се обичаха и като приятели, а за самата любов досега не си бяха рекли нищо, времето им минаваше като сън и слънцето грееше над тях.

За Кшиша скоро щяха да го заслонят облаците на гризенето на съвестта, но сега беше време на спокойствие. Именно поради сближаването ѝ с Кетлинг, поради свикването ѝ с него, поради приятелството, което разцъфна между тях заедно с любовта, тревогите на Кшиша се свършиха, впечатленията не бяха толкова бурни, утихнаха вълненията на кръвта и въображението. Ето, те бяха близо един до друг, беше им добре заедно и като се отдаваше с цялата си душа на тая очарователна близост, Кшиша не искаше да мисли, че тя ще се свърши някога и че за разпръскването на илюзията е достатъчна само една дума на Кетлинг: „Обичам!“

Тая дума беше скоро изречена. Веднъж, когато пани столникова и Баша бяха при една болна роднина, Кетлинг увеща Кшиша и пан

Заглоба да посетят кралския замък, който Кшиша не беше посетила досега, но за чиито рядкости се разправяха чудеса по цялата страна. Тръгнаха тримата. Щедростта на Кетлинг им отвори всички врати и Кшиша бе приветствана с толкова дълбоки поклони на вратарите, сякаш беше кралица, която влизаше в собствената си резиденция. Кетлинг, който познаваше отлично замъка, я водеше из великолепни зали и покои. Те разгледаха театрум, кралската баня; спираха се пред картини, които представляваха битките и победите на Зигмунт и Владислав над източната паплач; излязоха на терасите, от които погледът обгръщаше грамадни пространства от околността. Кшиша не можеше да се овладее от възхищение, а той ѝ обясняваше и показваше всяко нещо, но от време на време замлъкваше и като поглеждаше в тъмосините ѝ очи, сякаш казваше с поглед: „Какво значат всички тия чудеса пред тебе, чудо! Какво значат тия съкровища пред тебе, съкровище!“

А девойката разбираше тоя безмълвен говор. После той я заведе в един от кралските покои и като застана пред една скрита в стената врата, каза:

— Оттук може да се отиде чак в катедралата. Това е дълъг коридор, който свършва с тераска близо до главния олтар. От тази тераска обикновено кралят и кралицата слушат богослужението.

— Аз зная добре тоя път — отговори Заглоба, — защото бях конфиден^[1]т на Ян Казимеж, а Мария Людвика ме обичаше пламенно, та двамата често ме канеха на литургия със себе си — и за да се радват на моята компания, и за да укрепват набожността си.

— Искаш ли да влезеш, ваша милост панно? — попита Кетлинг и даде знак на лакея да отвори вратата.

— Да влезем — каза Кшиша.

— Вървете сами — обади се пан Заглоба. — Вие сте млади и имате здрави крака, а аз съм се навървял достатъчно. Отивайте, отивайте, аз ще остана тук с лакея. Ако прочетете и по няколко молитви, няма да се сърдя, че сте се забавили, ще си почина през това време.

И те влязоха.

Той я хвана за ръка и я поведе по дългия коридор. Не притискаше до сърцето си тая ръка: вървеше спокоен и съсредоточен. Страничните прозорчета осветяваха едно след друго фигурите им,

които после отново потъваха в мрака. Нейното сърце се бе разтуптяло, защото те оставаха за пръв път насаме, но неговото спокойствие и мило отношение успокояваха и нея. Най-после излязоха на тераската отдясно в черквата, вече отвъд троновете за духовниците, близо до главния олтар.

Най-напред коленичиха и почнаха да се молят. Черквата беше тиха и пуста. Две свещи горяха пред главния олтар, но цялата тази вътрешна част на храма беше потънала в тържествен полумрак. Само от пъстрите прозорци падаха разноцветни блясъци върху тия две чудни лица, вгълбени в молитва, спокойни, подобни на лица на херувими.

Кетлинг стана прав и зашепна, защото не смееше да повишава глас в черквата:

— Погледни, пани, ония кадифени облегалата: по тях има следи, където са се опирали главите на краля и кралицата. Кралицата сядаше от тая страна, по-близо до олтара. Седни, пани, на нейното място...

— Вярно ли е, че тя през целия си живот е била нещастна? — прошепна Кшиша, като сядаше.

— Нейната история съм слушал още като дете, разказваха я по всички рицарски замъци. Може би е била нещастна, понеже не е могла да се ожени за оня, когото обикнало сърцето ѝ.

Кшиша опря глава на същото място, на което имаше вдлъбнатина, направена от главата на Мария Людвика, и притвори очи; някакво болезнено чувство стисна гърдите ѝ; някакъв хлад лъхна внезапно от пустия храм и смрази спокойствието, което само допреди миг изпълваше цялото ѝ същество. Кетлинг я гледаше мълчаливо; настана истинска черковна тишина.

После Кетлинг се свлече бавно пред краката на Кшиша и така заговори с развълнуван, но твърд глас:

— Не е грях това, че на свято място коленича пред тебе, защото къде, ако не в черквата, трябва да идва чистата любов за благослов! Аз те обичам повече от здраве, обичам те над всяко земно благо, обичам те с душата си, обичам те със сърцето си и тук, пред олтара, ти признавам моята любов!...

Лицето на Кшиша побледня като платно. Облегнатата с глава върху кадифето на облегалото, нещастната девойка дори не се помръдна, а той продължаваше да говори:

— Прегръщам нозете ти и те моля за присъда: с небесна радост ли да си отида, или с непоносима мъка, която не ще мога да преживея...

Тук той почака малко за отговор, но като не го получи, така наведе глава, че тя почти докосваше стъпалата на Кшиша, и изглежда, че го овладяваше все по-голямо вълнение, защото гласът му трепереше, сякаш в гърдите не му достигаше въздух.

— В твоите ръце отдавам щастieto и живота си. Милост чакам, че ми е страшно тежко...

— Да се помолим за Божие милосърдие! — извика внезапно Кшиша и падна на колене.

Кетлинг не разбра, но не посмя да се противопостави на това желание и пълен с очакване и безпокойство, коленичи до нея и отново започнаха да се молят.

От време на време в пустата черква се чуваха засилените им гласове, на които ехото придаваше странни и жални тонове.

— Боже, бъди милостив! — обади се Кшиша.

— Боже, бъди милостив! — повтори Кетлинг.

— Смили се над нас!

— Смили се над нас!

По-нататък тя вече се молеше тихо, но Кетлинг видя, че плач разтърсва цялата ѝ снага. Кшиша дълго не можа да се успокои; после, след като се успокои, дълго още стоеше коленичила, без да мръдне, най-сетне стана и каза:

— Да вървим...

Отново излязоха на дългия коридор. Кетлинг очакваше, че по пътя ще получи някакъв отговор и я гледаше в очите, но напразно. Тя вървеше бързо, сякаш желаше колкото може по-скоро да се намерят в стаята, където ги чакаше Заглоба.

А когато бяха вече на двайсетина крачки от вратата, рицарят я хвана за края на роклята.

— Панно Кристино! — каза той. — В името на всичко свято...

Тогава Кшиша се обърна, грабна толкова бързо ръката му, че той нямаше време да окаже и най-малка съпротива, и мигновено я притисна до устата си.

— Обичам те с цялата си душа, но никога няма да бъда твоя! — отговори тя.

И докато слисаният Кетлинг успее да изрече една дума, тя добави още:

— Забрави всичко, което беше!...

След малко двамата се намериха в стаята.

Лакеят спеше на един стол, а пан Заглоба на друг. Но влизането на младите ги събуди. Заглоба отвори окото си и започна да мига с него полузамаян. Постепенно обаче съзнанието му за времето и лицата се възвърна.

— О, вие ли сте! — каза той, като опъваше пояса си надолу. — Сънувах, че новият избор е станал, а избраният е Пяст^[2]. Бяхте ли на тераската?

— Бяхме.

— А душата на Мария Людвика не се ли показва случайно пред вас?

— Показа се! — отвърна Кшиша глухо.

---

[1] Доверено лице (лат.). — Бел.прев. ↑

[2] Пястите са най-старата княжеска и кралска династия в Полша. В случая — че за крал е бил избран поляк. — Бел.прев. ↑

ЧЕТИРИНАЙСЕТА ГЛАВА

След като излязоха от замъка, Кетлинг имаше нужда да събере мислите си и да се отърси от изумлението, което предизвика у него постъпката на Кшиша, та се сбогува с нея и със Заглоба още при портата и те двамата тръгнаха обратно за странноприемницата. Баша и пани столникова също се бяха вече върнали от болната и пани столникова посрещна пан Заглоба със следните думи:

— Получих писмо от мъжа си, който още се намира в станицата^[1] при Михал. И двамата са здрави и съобщават, че скоро ще бъдат тук. Има писмо от Михал до ваша милост, а за мене само постскриптум в писмото на мъжа ми. Съпругът ми пише също така, че спечелил процеса с Жуброви за един имот на Баша. Сега вече там приближавали сеймиките... Разправя, че името на Собески имало страшно голямо влияние там, та и сеймикът щял да мине според неговото желание. Всичко живо се готвело да дойде на избора, но нашите места щели да вървят с пан коронния маршал. Там било вече топло и валели дъждове... У нас във Верхутка изгорели стопанските постройки... Един ратай запалил огън и понеже имало вятър...

— Къде е писмото на Михал до мене? — попита пан Заглоба, като прекъсна потока от новини, издумани на един дъх от добрата пани столникова.

— Ето го! — отговори пани столникова и му подаде писмото. — Понеже имало вятър, а хората били на панаир...

— Как са дошли тия писма? — отново попита Заглоба.

— Пристигнали в дома на пан Кетлинг, а оттам ги донесе слуга. А понеже, казвам, имало вятър...

— Искаш ли да чуеш, ваша милост благодетелко?

— Да, много моля.

Пан Заглоба строши печатите и почна да чете, отначало полугласно за самия себе си, после високо за всички:

„Това е първото писмо, което ви изпращам, но навярно няма да има второ, защото тук пощите са несигурни, а аз personaliter^[2] скоро ще се намеря между вас. Тук на полето е хубаво, но сърцето страшно ме тегли към вас, а размишленията и спомените нямат край, поради което solitudo^[3] ми е по-приятно от компанията. Предполаганото сражение отмина, понеже ордите си седят мирно, само по-малки групи вилнеят по полята, но ние така успешно ги изненадахме на два пъти, че не остана дори свидетел на поражението им.“

— Ех, че са ги загрели! — извика Баша радостно. — Няма по-хубаво нещо от войниклъка!

„Тия от папачта на Дорошенко (четеше по-нататък Заглоба) биха искали да се поборят с нас, но без ордата не смеят. Пленниците признават, че никакъв по-голям чамбул няма да тръгне отнякъде, а и аз мисля същото, защото, ако смятаха да правят нещо такова, щеше вече да е сторено, тъй като от една седмица тревата вече се раззелени и конете има какво да пасат. Тук-таме из долищата все още се е запазил малко сняг, но високата степ е зелена и духа топъл вятър, от който конете почват да си сменят косъма, а това е най-сигурният signum^[4] на пролетта. Аз вече изпратих искане за пермисия^[5], която очаквам всеки ден и веднага тръгвам... В пазенето ще ме замести пан Нововейски, а работата е толкова малко, че с Маковецки по цели дни ходехме на лов за лисици само за развлечение — нали пролетно време кожата им не струват нищо. Има също така много дропли, а моят слуга застреля пеликан с ловна пушка. Прегръщам ваша милост от цялото си сърце, на пани сестра ми целувам ръцете, а също на панна Кшиша, на чиято благосклонност fortissime^[6] се предоставям и най-много за това именно се моля на Бога да я намеря непроменена, за да имам все така разтуха от нея.

Поклони се, ваша милост, от мене на панна Баша. Нововейски на няколко пъти изля яда си за мокотовската динена кора върху тукашната паплач, но още го обзема ярост; личи си, че не му е минало съвсем. Предоставям ви на Бога и пресветата му милост.

P. scriptum. Купих от пътуващи арменци хермелинови кожи за палто, много високо качество; ще го донеса за панна Кшиша, а нашето хайдуче ще получи турски сушени плодове.“

— Нека пан Михал си ги изяде сам, аз не съм дете! — обади се Баша, а бузите ѝ пламнаха сякаш от внезапно неприятно чувство.

— Ти не искаш ли да го видиш? Сърдиш ли му се? — попита Заглоба.

Но тя само измърмори нещо съвсем тихо и наистина даде воля на гнева си, като мислеше колко леко гледа на нея пан Михал, и за дроплите, и за оня пеликан, който беше възбудил особено много любопитството ѝ.

През време на четенето Кшиша седеше със затворени очи, обърната с гръб към светлината, и това беше истинско щастие, защото околните не можеха да видят лицето ѝ; иначе веднага биха разбрали, че в нея става нещо необикновено. Случилото се в черквата, а после писмото на пан Володиевски бяха за нея сякаш два удара с чук. Изчезна чудният сън и от тоя момент девойката се изправи лице срещу лице с тежката като бедствие действителност. Тя не можеше да събере изведнъж мислите си и само неясни, мъгляви чувства бушуваха в сърцето ѝ. Володиевски заедно с писмото си, със съобщението за своето пристигане и с хермелиновите кожи ѝ се стори съвсем плосък, почти отвратителен. В същото време Кетлинг никога не ѝ беше бивал по-скъп. Скъпа ѝ беше самата мисъл за него, скъпи думите му, любимото лице то му, скъпа неговата тъга. Но ето че тя ще трябва да се откаже от любовта, от възхищението, от това, към което се стреми сърцето ѝ, протягат се ръцете ѝ, да остави любимия човек в отчаяние, във вечна скръб, в страдания и да отдаде душата и тялото си на другия, който става почти омразен само заради това, че е друг.

„Няма да надвия себе си, няма да мога!“ — викаше Кшиша в душата си.

И чувстваше това, което чувства пленничка, на която връзват ръцете; но тя сама се беше вързала, защото навремето си можеше да каже на Володиовски, че ще му бъде сестра и нищо повече.

Тук Кшиша си спомни оная целувка, приета и дадена, и я обзе срам и презрение към самата себе си. Дали тя обичаше вече тогава Володиовски? Не! В сърцето ѝ нямаше обич, а покрай съчувствието само любопитство и кокетство, прикрити с привидно сестринско чувство. Едва сега тя разбра, че между целувката от силна любов и целувката, предизвикана от разбушувалата се кръв, има разлика като между ангел и дявол. Освен презрение у Кшиша се надигна и гняв, но душата ѝ започна да се бунтува и срещу Володиовски. Той също така беше виновен; защо цялото покаяние, терзание и разочарование трябва да пада само върху него? Защо и той да не вкуси от този горчив хляб? Нима тя няма право да му каже, когато той се върне:

— Излъгах се... съжалението към ваша милост взех за любовно чувство; и ти си се излъгал; сега ме остави, както те оставих аз!...

Внезапно страхът от отмъщението на страшния мъж направи да настръхне косата ѝ, страх не за нея самата, а за любимата глава, върху която това отмъщение със сигурност щеше да се стовари. Във въображението си тя видя Кетлинг изправен на бой с този зловец фехтовчик над фехтовчиците, а после как пада като цвете, подсечено с коса; видя неговата кръв, побледнялото му лице, затворените му навеки очи — и страданията ѝ превишиха всяка мярка.

Тя стана бързо и отиде в стаята си, за да се махне от очите на хората, да не слуша разговорите за Володиовски и за близкото му завръщане. В сърцето ѝ се надигаше все по-голямо озлобление срещу малкия рицар.

Но терзанието и мъката я последваха; те не я напуснаха, когато се молеше; седнаха на леглото ѝ, когато си легна в него съсипана, и започнаха да ѝ говорят.

— Къде е той? — питаше мъката. — Ето и досега не се е върнал в странноприемницата; ходи през нощта и кърши ръце. Ти би искала да бъдеш слънце за него, кръвта от сърцето си би дала за него, а го напои с отрова, нож заби в сърцето му...

— Ако не беше твоето кокетство, ако не беше желанието ти да примамваш всеки, когото срещнеш — говореше терзанието, — всичко би могло да бъде другояче, а сега ти остава само отчаянието. Твоя е вината! Твоя е тая голяма вина! Няма вече изход, няма вече спасение за тебе, а само срам, само болка, само плач...

— Как коленичеше той пред тебе в черквата... — отново говореше мъката. — Цяло чудо, че не ти се пръсна сърцето, когато те гледаше в очите и те молеше да се смилиш над него. Добре беше да се съжалиш над чуждия, а какво остава сега за него, за любимия, за най-милият! Благослови го, Боже, утеши го, Боже!

— Ако не беше твоята плахост, най-милият на сърцето ти можеше да си тръгне радостен — повтаряше терзанието — и ти би могла да отидеш в прегръдките му като избраница, като съпруга...

— И вечно да бъдеш с него! — добавяше мъката.

А терзанието:

— Твоя е вината!

А мъката:

— Кшиша, плачи!

Отново терзанието:

— С това няма да изкупиш вината си!

И отново мъката:

— Направи каквото щещ, но го утеши.

— Володиовски ще го убие! — отговори веднага терзанието. Студена пот обля Кшиша и тя седна на леглото. Силната светлина на луната нахлуваше в стаята, която при белите отблясъци на месеца изглеждаше някак странно и страшно.

„Какво значи това? — мислеше Кшиша. — Ето там Баша спи, виждам я, луната свети в лицето ѝ, а нито зная кога е дошла, кога се е съблякла и си е легнала. Не съм заспивала нито за миг, но, изглежда, че горката ми глава е вече съвсем объркана...“

С такива размисли тя си легна отново, но веднага мъката и терзанието също седнаха върху ръба на леглото ѝ, също като две самодиви, които според волята си се гмуркаха в лунния блясък или отново изплаваха от тая сребърна бездна.

— Днес изобщо няма да спя! — каза си Кшиша.

И почна да мисли за Кетлинг и заедно с това да страда все по-силно.

Внезапно всред нощната тишина се обади жалният глас на Баша.

— Кшиша!

— Ти не спиш ли?

— Присъни ми се, че някакъв турчин прониза със стрела пан Михал. Господи Иисусе Христе! Сън, празна работа! Но чак треска ме тресе! Да се помолим, дано Бог отмени нещастieto!

Главата на Кшиша като светкавица преряза мисълта: „Дано го пониже някой!...“ Но веднага се ужаси от собствената си злина и макар че трябваше да има свръхчовешка сила, за да може тъкмо в тоя момент да се моли за щастливото завръщане на Володиовски, все пак каза:

— Добре, Баша!

После двете станаха от леглата, коленичиха с голи колене върху обления от лунната светлина под и започнаха да четат молитва. Гласовете им се следваха един друг, като ту се повишаваха, ту се снишаваха. Човек би казал, че стаята се бе превърнала в манастирска килия, в която две бели монахинки четат нощни молитви.

---

[1] Укрепено казашко селище. — Бел.прев. ↑

[2] Самолично (лат.). — Бел.прев. ↑

[3] Самотността (лат.). — Бел.прев. ↑

[4] Знак (лат.). — Бел.прев. ↑

[5] Уволнение (лат.). — Бел.прев. ↑

[6] Най-силно (лат.). — Бел.прев. ↑

ПЕТНАЙСЕТА ГЛАВА

На другия ден Кшиша беше вече по-спокойна, защото между преплетените пътечки и безпътицата си беше избрала безкрайно тежък, но не и погрешен път. Тръгнеше ли по него, тя поне знаеше къде ще стигне. Преди всичко обаче реши да се види с Кетлинг и да поговори с него за последен път, за да го предпази от някакво нещастие. Това не ѝ се удаде лесно, тъй като Кетлинг не се показва през следващите няколко дни и не се връщаше за през нощта.

Кшиша започна да става преди разсъмване и да ходи в близката черква на доминиканците с надежда, че ще го срещне някоя сутрин и ще поговори с него насаме.

И наистина след няколко дни го срещна при самия вход. Щом я забеляза, той свали шапка, склони мълчаливо глава и стоеше, без да мръдне; лицето му беше уморено от безсъние и страдание, очите хлътнали, по слепите му очи имаше златисти петна; нежната кожа на лицето му бе станала восъчна и той изглеждаше просто като чудно цвете, което вехне. При вида му сърцето на Кшиша се разкъса на две и макар че всяка решителна стъпка ѝ струваше извънредно много, понеже по природа беше несмела, все пак първа му протегна ръка и каза:

— Дано Бог те утеши, ваша милост, и да ти прати забрава.

Кетлинг взе ръката ѝ, допря я до пламналото си чело, после до устата си, до която я притиска дълго и с цялата си сила, и най-последно заговори с глас, пълен със смъртна тъга и примирение:

— Няма за мене утеха, нито забрава!...

По едно време Кшиша трябваше да употреби цялата си воля, за да не праметне от жал ръце на шията му и да викне: „Обичам те повече от всичко! Вземи ме!“ Тя чувстваше, че ако я обори плач, ще постъпи така; затова дълго време стоя пред него в мълчание и се бореше със сълзите си. Най-сетне обаче се овладя и заговори спокойно, макар и много бързо, защото не можеше да си поеме дъх:

— Може би това ще ти донесе някакво облекчение, ако кажа, че няма да бъда ничия... Аз отивам в манастир... Никога не мисли зле за мене, ваша милост, аз и така съм вече нещастна! Обещай ми, ваша милост, дай ми честна дума, че пред никого няма да се изтървеш за чувствата си към мене... че няма да ги признаеш... че онова, което беше, не ще откриеш нито на приятел, нито на роднина. Това е моята последна молба. Ще дойде време, когато ваша милост ще узнаеш защо правя това... Но и тогава бъди снизходителен към мене. Днес няма да кажа повече, защото не мога от мъка. Обещай ми това, ваша милост, и така ще ме утешиш поне малко, а иначе сигурно ще умра!

— Обещавам и давам честна дума! — отговори Кетлинг.

— Бог да те възнагради, ваша милост, а аз благодаря от цялото си сърце! Но и пред хората показвай спокойно лице, за да не би някой да се досети нещо. Време ми е да си вървя. Ти, ваша милост, си толкова добър, че нямам думи. Отсега нататък вече няма да се виждаме насаме, а само при хора. Кажи ми още, че не се чувстваш обиден от мене... Защото мъката е едно, а обидата друго... На Бога ме отстъпваш, не на някого друго... помни това!

Кетлинг искаше да каже нещо, но страдаше безкрайно много и само някакви неясни звуци, подобни на стонове, излязоха от устата му; после докосна с пръсти челото на Кшиша и ги държа така известно време в знак, че ѝ прощава и я благославя.

После се разделиха; тя влезе в черквата, а той отново излезе на улицата, за да не се срещне с никого от познатите си в странноприемницата.

Кшиша се върна едва на пладне и като се върна, намери знатен гост; това беше подканцлерът епископ Олшовски. Той беше дошъл неочаквано на посещение у пан Заглоба в желанието си, както казваше сам, да се запознае с такъв голям рицар, „чиито военни подвизи са пример, а разумът ръководител на цялото рицарство в тая великолепна Жечпосполита“.

Пан Заглоба беше наистина много учуден, но и не по-малко доволен, че му се прави толкова голяма чест пред жените; и той се надуваше страшно, почервеняваше, потеше се, но едновременно гледаше да покаже на пани столникова, че е свикнал с подобни посещения на най-висши сановници в страната и че това не му прави никакво впечатление.

Кшиша, след като беше представена на негово преосвещенство и целуна покорно ръцете му, седна при Баша, доволна, че никой няма да прочете по лицето ѝ следите от неотдавнашните вълнения.

В това време подканцлерът епископ Олшовски обсипваше пан Заглоба толкова обилно и непринудено с похвали, че сякаш непрекъснато вадеше нови запаси от виолетовите си, общити с дантели ръкави.

— Ти, ваша милост, не мисли — казваше той, — че само любопитството да се запозная с първия между рицарите мъж ме е довело тук, защото, макар възхищението да е основателна почит към героите, все пак, където при храбростта са си избрали *sedes*^[1], експериенцията и остър разум, там хората са свикнали да ходят на поклонение и за собствена полза.

— Експериенцията — каза пан Заглоба скромно — особено във военния занаят иде с възрастта и може би затова още покойният пан Концеполски, баща на хоронжия, понякога ме питаше за съвет, а после и пан Миколай Потоци, и княз Йереми Вишньовецки, и пан Сапеха, и пан Чарнецки, — но що се отнася до прозвището ми Одисей, срещу него винаги съм възразявал от модестия.

— И все пак то е така свързано с ваша милост, че случва се някой вместо да каже истинското име, само рече: „Нашият Одисей“ — и всички веднага отгатват кого ораторът има наум. Затова именно в днешните трудни и превратни времена, когато не един се колебае в себе си и не знае накъде да се обърне, при кого да застане, аз си рекох: „Ще отида! Ще чуя мнението му, ще се отърва от съмненията си, със светъл съвет ще се просветя.“ Ти, ваша милост, отгатваш, че искам да говоря за близкия избор, при който всяка *sensura candidatorum*^[2] може да доведе до нещо добро, а какво остава за такава, която ще излезе от устата на ваша милост. Чувах вече между рицарите да се повтаря с най-голямо одобрение, че ваша милост не гледаш със задоволство на ония чужденци, които се натискат за нашия великолепен трон. В жилите на кралете Ваза, бил си казал, ваша милост, е текла ягелонска кръв, поради това не биха могли да бъдат смятани за чужди, но тия чужденци, бил си казал, ваша милост, нито нашите старополски обичаи знаят, нито свободите ни ще съумеят да зачетат и от това може лесно да възникне *absolutum dominium*. Признавам, ваша милост, че това са дълбоки слова, но прости, ако попитам дали наистина си ги

казал или *opinio publica*^[3] вече по навик на първо място на тебе приписва всички по-дълбоки сентенции.

— Свидетели са тия жени — отговори Заглоба. — И при все че те не са вещи по тия въпроси, нека говорят, щом провидението със своите неизповедими решения им е признало дар слово наравно с нас!

Епископът подканцлер погледна неволно към пани Маковецка, а после към двете притиснати една до друга девойки. Настана кратка тишина. Внезапно се чу сребристият глас на Баша.

— Аз не съм чула!

След тия думи Баша страшно се смути и се изчерви чак до ушите особено защото пан Заглоба каза веднага:

— Прости, ваше достойнство! То е младо, та е палаво! Но *quod attine*^[4] до кандидатите, много пъти съм казвал, че от тия чужденци полската свобода ще има да плаче.

— И аз се боя от това — отвърна епископ Олшовски, — но дори да искахме да изберем някой Пяст, кръв от нашата кръв, плът от нашата плът, кажи, ваша милост, накъде да се обърнат сърцата ни? Самата мисъл на ваша милост за Пяст е велика и като пожар се шири в страната ни, защото чувам, че навсякъде по сеймиките, където не са подкупени, се чува един глас: „Пяст! Пяст!“

— Правилно! Правилно! — прекъсна го Заглоба.

— Все пак — продължи подканцлерът — по-лесно е да викаш за Пяст, отколкото да намериш тоя толкова желан кандидат, та не се чуди, ваша милост, че ще попитам кого си имал наум.

— Кого съм имал наум ли? — повтори Заглоба леко смутен. И като издаде устната си напред, сбръчка вежди. Трудно му беше да даде бърз отговор, понеже досега не само че не беше имал никого наум, но изобщо не бе имал и тия мисли, които опитният епископ подканцлер му втълпи сега. Впрочем той сам знаеше и разбираше, че подканцлерът го тегли в определена посока, но нарочно позволи това, защото то го много ласкаеше.

— Твърдях само *in principio*^[5], че ни трябва Пяст — отговори той най-после, — но всъщност досега не съм споменал никого.

— Чувах за амбициозните намерения на княз Богуслав Радживил! — измърмори сякаш на себе си епископ Олшовски.

— Докато ноздрите ми още поемат дъх, докато една капка кръв има в гърдите ми — извика Заглоба със силата на дълбока убеденост,

— това няма да стане! Аз не бих искал да живея всред такъв опозорен народ, който за награда би направил свой крал един предател и юда!

— Това е глас не само на разум, но и на гражданска добродетел!
— отново измърмори подканцлерът.

„Ха! — помисли Заглоба. — Ти искаш от мене да теглиш, но аз ще те потегля.“ А Олшовски поде:

— Накъде ли ще заплаваш, изтерзан корабе на моето отечество? Какви ли бури, какви ли скали те очакват? Наистина зле ще стане, когато чужденец бъде избран за твой кормчия, но, изглежда, че така трябва да бъде, защото ти нямаш по-достоеен между синовете си!

Тук епископът разпери белите си ръце, украсени с блестящи пръстени, сведе глава и каза примирено:

— И така Конде ли, лотарингецът ли или нойбургският княз?... Няма друг изход!

— Дума да не става! Пяст! — отговори Заглоба.

— Кой? — попита свещеникът. И настана мълчание.

После подканцлерът отново поде:

— Има ли поне един, за когото биха се съгласили всички? Къде е този, който така би спечелил сърцата на рицарството, че никой да не посмее да мърмори срещу избора му?... Имаше един такъв, най-големият, най-заслужилият, твой приятел, благородни рицарю, който ходеше осиян от славата като от слънце... Имаше един такъв...

— Княз Йереми Вишньовецки! — прекъсна го Заглоба.

— Точно така! Но той е в гроба...

— Жив е синът му! — отговори Заглоба.

Подканцлерът присви очи и седя известно време мълчаливо; но внезапно повдигна глава, погледна към пан Заглоба и заговори бавно:

— Благодаря на Бога, че ми вдъхна мисълта да се запозная с ваша милост. Така е! Жив е синът на великия Йереми, млад и изпълнен с надежди княз, по отношение на когото Жечпосполита има неуреден досега дълг. Но от грамадното богатство не му е останало нищо, само славата като единствено наследство. А в днешните прогнили времена, когато всеки насочва очите си само там, където ги привлича златото, кой ще изрече неговото име, кой ще има смелостта да постави кандидатурата му? Ваша милост? Да! Дали обаче ще се намерят повече такива хора? Няма нищо чудно, че този, на когото целият живот е изтекъл в героични борби по всички бойни полета, не ще се уплаши и

на изборното поле високо ще отдаде почит на справедливостта... Но дали другите ще го последват?...

Тук подканцлерът се замисли, после повдигна очи и продължи:

— Бог е по-силен от всички нас. Кой знае какви са неговите присъди? Кой знае? Щом си помисля как цялото рицарство вярва и се уповава на ваша милост, наистина забелязвам с удивление, че някаква надежда нахлува в сърцето ми. Кажете ми искрено, ваша милост, дали някога за тебе е съществувало нещо невъзможно?

— Никога! — отговори Заглоба убедено.

— Ние обаче не би трябвало така изведнъж да поставяме твърде остро тая кандидатура. Нека това име да звучи в човешките уши, но нека да не изглежда много страшно на нашите противници; нека по-добре да се смеят и подиграват, та да не поставят твърде силни пречки... А може би Бог ще даде да изплава внезапно, когато другите партии взаимно осуетят своите усилия... Проправяй му постепенно път, ваша милост, и не прекъсвай тая си работа, защото това е твой кандидат, достоен за разума и опитността ти... Да те благослови Бог в тия твои намерения...

— Трябва ли да разбирам — попита Заглоба, — че ваше достойнство е мислел за княз Михал?

Епископът подканцлер извади от ръкава си малка книжка, на която с дебели букви се чернееше заглавие „Censura candidatorum“ и каза:

— Чети, ваша милост, нека написаното тук да отговори вместо мене!

След тия думи епископът подканцлер стана да си тръгва, но пан Заглоба го задържа и каза:

— Позволи, ваше достойнство, аз да ти отговоря още нещо. И така най-напред благодаря на Бога, че по-малкият печат^[6] се намира в такива ръце, които умеят да правят хората меки като восък.

— Какво, какво? — попита подканцлерът учуден.

— Второ, предварително заявявам на ваше достойнство, че кандидатурата на княз Михал ми много харесва, тъй като познавах и обичах баща му и съм се бил под негово командване заедно с моите приятели, които също така от душа ще се зарадват при мисълта, че ще могат да проявят и към сина оная любов, която хранеха към великия му баща. Затова аз се хващам с две ръце за тая кандидатура и още днес

ще поговоря с пан подкоможи Кшицки, човек с големи връзки и мой близък, който има значително влияние сред шляхтата, понеже мъчно може да не го обича човек. Ние двамата ще направим всичко, което зависи от нас, и дано даде Бог да постигнем нещо.

— Нека ангелите да ви водят — отговори епископът, — щом е така, нищо повече не искам.

— Извинявай, ваше достойнство! Аз пък искам още нещо, а именно — да не би ваше достойнство да си помисли така: „Моите собствени desiderata^[7] вложих в устата му, втълпих му, че той по собствен ум invenit^[8] кандидатурата на княз Михал, с две думи, омачках глупака в ръцете си, сякаш беше от восък...“ Ваше достойнство! Аз ще избирам княз Михал, защото ми е допаднал на сърцето — ето защо!... Защото, както виждам, допада и на ваше достойнство — ето защо... Ще го избирам заради княгинята-вдовица, заради моите приятели, заради доверието, което имам в разума (тук пан Заглоба се поклони), от който е изскочила тая Минерва^[9], — а не защото съм се оставил да ми втълпят като на малко дете, че това е моя инвенция^[10]; не затова най-после, че съм глупак, а защото когато някой умен ми каже нещо умно, тогава старият Заглоба казва: „Добре!“

Тук шляхтичът се поклони още веднъж и млъкна. Отначало епископът подканцлер се беше много смутил, но като видя и доброто настроение на шляхтича, и това, че работата взема толкова желан обрат, засмя се от цялата си душа, после се хвана за главата и започна да повтаря:

— Одисей, кълна се в Бога, истински Одисей! Пане брате, който иска да направи нещо хубаво, по различен начин трябва да се отнася с хората, но с вас виждам, че е нужно да се говори направо за същността. Страшно ми допаднахте на сърцето!

— Както на мене княз Михал!

— Да ви даде Бог здраве! Ха! Бит съм, но съм доволен! Вижда се, че сте от стара коза яре... А това пръстенче нека ти бъде за спомен от нашия colloquium^[11].

Но Заглоба отговори:

— А това пръстенче нека си остане на мястото...

— Вземете го, че ще ми стане криво...

— По никакъв начин! Може би друг път... Някога по-късно... След избора...

Епископът подканцлер разбра и повече не настояваше, но си излезе със светнало лице.

Пан Заглоба го изпрати чак извън портата и на връщане мърмореше:

— Ха, дадох му урок! Намерил кого да залъгва... Но ми направи чест! Сега големците ще се надпреварват да пристигат през тая порта... Интересно какво ли си мислят там жените?

Жените наистина бяха слисани и пан Заглоба порасна в очите особено на пани Маковецка чак до потона и щом се показа, тя веднага викна ентузиасирана:

— Ти, ваша милост, надмина Соломон по ум!

А той беше много доволен:

— Кого казваш, че съм надминал, ваша милост? Почакай, ваша милост, ще видиш тук и хетмани, и епископи, и сенатори; може би ще трябва да се браня от тях; навярно ще ми се наложи да се крия зад завесата...

По-нататъшният разговор бе прекъснат от влизането на Кетлинг.

— Кетлинг, искаш ли повишение? — извика пан Заглоба, упоен от собствения си успех.

— Не — отвърна рицарят тъжно, — защото отново ще трябва да замина за дълго.

Заглоба го изгледа по-внимателно:

— Ти какво си така сякаш подкосен?

— Именно защото заминавам.

— За къде?

— Получих писмо от Шотландия, от стари приятели на баща ми и мои. Работите ми изискват непременно да отида там и може би за дълго... Жал ми е да се разделям с ваши милости, но — трябва!

Заглоба излезе наред стаята, погледна към пани Маковецка, после към девойките и попита:

— Чухте ли? В името на отца и сина и светаго духа, амин!

---

[1] Резиденция, седалище (лат.). — Бел.прев. ↑

[2] Оценка на кандидатите (лат.). — Бел.прев. ↑

[3] Общественото мнение (лат.). — Бел.прев. ↑

[4] Що се отнася (лат.). — Бел.прев. ↑

[5] По принцип (лат.). — Бел.прев. ↑

[6] Подканцлерът е държал по-малък държавен печат, а канцлерът — големия. — Бел.прев. ↑

[7] Желания (лат.). — Бел.прев. ↑

[8] Е намерил (лат.). — Бел.прев. ↑

[9] Според римската митология богинята на мъдростта Минерва се е родила от главата на Юпитер. — Бел.прев. ↑

[10] Откритие (лат.). — Бел.прев. ↑

[11] Разговор (лат.). — Бел.прев. ↑

ШЕСТНАЙСЕТА ГЛАВА

Макар че пан Заглоба посрещна с изумление вестта за заминаването на Кетлинг, в главата му не се явиха никакви подозрения, тъй като беше лесно да се предположи, че Карл II си е спомнил услугите, които е направил на трона родът на Кетлинг през бурните времена, и е пожелал да се отблагодари на последния потомък на тоя род. Дори по-чудно щеше да бъде, ако станеше другояче. Освен това Кетлинг показва на Заглоба някакви „задморски писма“ и го убеди окончателно.

Но, от друга страна, това заминаване постави под заплаха всички планове на стария шляхтич и той с безпокойство мислеше какво ще стане по-нататък. От писмото на Володиовски можеше да се заключи, че той ще се върне всеки момент, а ветровете там в степта са извеяли и остатъка от скръб — мислеше пан Заглоба. Ще се върне по-решителен, отколкото беше, когато замина, а понеже дяволът повече го влечеше към Кшиша, току-виж, че веднага ѝ поискал ръката... А после?... После Кшиша ще се съгласи, защото как би могла да откаже на такъв кавалер и при това брат на пани Маковецка — и горкото, скъпото ми хайдуче ще остане на сухо.

А пан Заглоба се беше запънал с упоритостта, присъща на старите хора, непременно да свърже Баша с младия рицар.

Нищо не помогнаха нито съветите на Скшетуски, нито тия, които пан Заглоба сам даваше понякога на себе си. Наистина имаше моменти, когато той си обещавахе да не се бърка повече в нищо, но после неволно отново се връщаше с още по-голяма упоритост към мисълта да свърже тая двойка. Той по цели дни обсъждаше как да помогне, за да стане това; правеше планове, кроеше хитрости. И толкова много се вълнуваше от всичко това, та когато му се стореше, че е намерил изхода, възкликваше високо, сякаш работата беше вече свършена:

— Да ви благослови Бог!

Но сега той видя пред себе си почти осуетени своите желания. И не му оставаше нищо друго, освен да се откаже от всички понататъшни усилия и да предостави бъдещето на божията воля, защото в главата на пан Заглоба не можеше да се задържи за дълго оная сянка от надежда, че Кетлинг преди заминаването си ще предприеме някаква решителна стъпка по отношение на Кшиша. Затова вече само от съжаление и любопитство реши да изпита младия рицар, както и да разбере от него датата на заминаването и онова, което възнамерява да извърши преди напускането на Жечпосполита.

Ето защо го повика на разговор и му каза със силно разтревожено лице:

— Няма как! Всеки сам разбира най-добре какво трябва да прави и аз не ще те увещавам да останеш, но бих искал да узная поне нещо за твоето завръщане...

— Нима аз мога да отгатна какво ме чака там, където отивам — отговори Кетлинг, — какви работи и какви приключения?... Ще се върна някога, ако мога; ще остана там завинаги, ако бъда принуден.

— Ще видиш, че и сърцето ти ще те тегли към нас.

— Дано гробът ми да бъде не другаде, а на тая земя, която ми даде всичко, което можеше да даде.

— Ето, виждаш! В други страни чужденецът до смъртта си остава чуждо чедо, а нашата майка веднага ще ти протегне ръце и ще те прегърне като свое дете.

— Това е вярно, това наистина е вярно! Ех, само да мога... Защото в моето старо отечество може би ще намеря всичко, само щастие няма да намеря.

— Ех! Казвах ти: забий кол, ожени се — не искаше да чуеш. А като си женен, дори да заминеш, пак ще трябва да се върнеш, освен ако поискаш и жена си да отведеш през разлудувалите се флукти^[1], което не предполагам. Съветвах те, но какво да се прави, не искаше да слушаш!

Тук пан Заглоба захвана да се взира внимателно в лицето на Кетлинг, като явно искаше някакво обяснение от него, но Кетлинг мълчеше, само беше свел глава и забил очи в пода.

— Какво ще кажеш на това, а? — попита Заглоба след малко.

— Нямах никаква вероятност за такова нещо — отвърна младият рицар бавно.

Заглоба почна да се разхожда из стаята, после застана пред Кетлинг, сложи ръце отзад и каза:

— А аз ти думам, че имаше! Ако нямаше, от днес нататък никога да не препаша с ремъка си ей този мой корем. Кшиша е твой приятел!

— Дано даде Бог и да остане, при все че ще ни разделят морета!

— Тогава какво?

— Нищо повече! Нищо повече! — Ти пита ли я?

— Остави ме на мира, ваша милост! И така ми е тъжно, че заминавам!

— Кетлинг, искаш ли, докато е време, да я попитам и аз?

Кетлинг помисли, че щом Кшиша така много желаше техните чувства да останат скрити, може би ще бъде доволна, ако ѝ се яви възможност да ги отрече открито, затова отговори:

— Уверявам те, ваша милост, че нищо не ще излезе от това и сам аз съм толкова уверен, та сторих всичко, за да избия от главата си това чувство, но ако ваша милост очакваш чудо, попитай я!

— Ха! Щом ти си я избил от главата си — каза пан Заглоба с известна горчивина, — тогава наистина няма какво да се прави. Но позволи ми да ти кажа, че те смятах за по-установен кавалер.

Кетлинг стана, протегна трескаво двете си ръце нагоре и отговори с необикновена за него буйност:

— Какво ще ми помогне, ако пожелае някоя от ония там звезди? Нито аз мога да отлетя при нея, нито тя да слезе при мене! Горко на тия, които въздишат по сребърната луна!

Но пан Заглоба също кипна и засумтя. Някое време дори не можеше да говори, а щом овладя яда си, така отвърна с прекъслечен глас:

— Драги мой, ти не ме прави мене на будала и ако искаш да ми кажеш причините, казвай ги като на човек, който се храни с хляб и месо, а не с лудо биле... Защото ако аз бих се побъркал сега и си кажех, че тая ми шапка е луната, която не мога да достигна с ръка, тогава бих тръгнал с гола чутура по града и студът би ми хапал ушите като куче. Аз не воювам с такива основания... Това само зная, че момичето се намира през три стаи отгук, че яде, пие; че като върви, трябва да си движи краката; че при студ носят ѝ се зачервява, а при жега ѝ е горещо; че когато я ухапе комар, я сърби и че само по това може би прилича на луната, че няма брада. Но ако приказваме, както

приказваш ти, може да се каже също, че ряпата е астролог. А що се отнася до Кшиша, ако не си опитал, ако не си питал, това е твоя работа, но ако си възбудил любов у девойката, а сега заминаваш, като си казваш „луна“, тогава можеш да нахраниш с каквато си щещ храна своята честност и разум. Така да знаеш!

На това Кетлинг отговори:

— От тая храна, с която се храня, не ми е сладко, а ми горчи в устата. Заминавам, понеже трябва; няма да попитам, тъй като няма за какво. Но ти, ваша милост, ме съдиш криво... Бог вижда колко криво!

— Кетлинг! Аз зная, че си почтен човек, само че не мога да разбера тия ваши маниери. На моето време човек отиваше при девойката и ѝ казваше в очите горе-долу това: „Ако искаш, ще живеем един с друг, не щещ ли, тогаз търси си друг!“ И всеки знаеше какво трябва да прави... А който беше тъпоглав и не смееше сам да говори, изпращаше някой по-сладкодумен от него. Предложих ти и пак ти предлагам. Ще отида, ще ѝ говоря, ще ти донеса респонс, а ти според това или ще заминеш, или ще останеш...

— Ще замина! Другояче не може да бъде и няма да бъде!

— Но ще се върнеш.

— Не! Ваша милост, прояви към мене малко съжаление и да не говорим повече за това. Ако ваша милост искаш да я питаш от собствено любопитство — добре, но не от мое име...

— За Бога! Ти като че ли си я питал вече?

— Да не говорим за това! Прояви малко милост към мене!

— Добре, ще говорим за времето... Дано ви гръм удари заедно с вашите маниери! Да, ти трябва да заминаваш, а аз да проклинам!

— Сбогом, ваша милост.

— Чакай, чакай! Ей сега ще ми мине бесът. Драги Кетлинг, чакай, защото имах да поговоря с тебе. Кога заминаваш?

— Щом си уредя работите. Бих искал да дочакам четвъртината аренда от Курландия, а тоя дом, в който живяхме, бих продал с готовност, ако се намери някой купувач.

— Нека го купи Маковецки или Михал! За Бога, ти няма да заминеш, без да се сбогуваш с Михал, нали?

— От душа бих желал да се сбогувам с него!

— Той ще пристигне всеки момент! Всеки момент! Може би той ще те убеди да се ожениш за Кшиша...

Тук пан Заглоба млъкна, тъй като внезапно го обзе някакво безпокойство.

„Исках да помогна на Михал от добро чувство — помисли той, — но, дявол да го вземе, против неговото желание; ако по тази причина между него и Кетлинг възникне някаква discordia^[2], тогава по-добре е Кетлинг да замине...“

Сега пан Заглоба започна да търка с ръка плешивата си глава и най-сетне каза:

— Говорех ти това-онова от искрено доброжелателство към тебе. Така те обикнах, че бих искал да те задържа на всяка цена, затова ти слагах Кшиша като примамка... Но това беше само от доброжелателство... Какво ми влиза в работата на мене, стареца!... Наистина само от доброжелателство... нищо повече. Ами че аз не се занимавам със сватосвания, защото, ако исках да сватосвам, щях да сватосвам себе си... Дай, Кетлинг, муцунката си... и не се сърди!...

Кетлинг взе в прегръдките си пан Заглоба, който наистина се разчувства и веднага поръча да донесат една дамаджанка, като казваше:

— По случай заминаването ти всеки ден ще изпивам по една такава дамаджанка.

И я изпиха, после Кетлинг се сбогува и си тръгна. В това време виното раздвижи фантазията на пан Заглоба; той започна много усилено да размишлява за Баша, за Кшиша, за Володиовски и за Кетлинг; почна да ги свързва в двойки, да ги благославя, накрай се разтъжи за момичетата и си каза:

— Ще отида да видя тия лудетини...

Девойките седяха в една стая от другата страна на трема и бродираха. Пан Заглоба ги поздрави и започна да се разхожда по стаята, като влачеше леко крака, защото те вече не искаха да го слушат, както в миналото, особено ако беше пийнал. Като се разхождаше, той поглеждаше към момичетата, които седяха близко едно до друго, така че светлата главица на Баша почти се опираше в тъмната на Кшиша. Баша плъзгаше след него поглед, а Кшиша бродираше толкова прилежно, че човек едва можеше да улови с око мяркането на иглата ѝ.

— Хм! — обади се Заглоба.

— Хм! — повтори Баша.

— Не ме имитирай, че съм сърдит!

— Сигурно ще ми отреже главата! — извика Баша и се престори на уплашена.

— Кречетало! Кречетало! Кречетало! Езика ще ти отрежа, така да знаеш!

Като каза това, пан Заглоба се приближи съвсем до момичетата, хвана се внезапно за кръста и попита без всякакво встъпление:

— Искаш ли Кетлинг за мъж?

— И още пет като него! — обади се веднага Баша.

— Стой мирно, мухо, не говоря на тебе!... Кшиша, на тебе думам. Искаш ли да се ожениш за Кетлинг?

Кшиша леко побледня, ако и да смяташе отначало, че пан Заглоба пита Баша, а не нея; след това повдигна към стария шляхтич прекрасните си тъмносини очи:

— Не! — отговори тя спокойно.

— Ето, моля! Не! Поне казано кратко! Моля! Моля! И защо не го искаш, ваша милост, ако благоволяваш да ми кажеш?

— Защото не искам никого.

— Кшишка, на другиго ги разправяй тия! — намеси се Баша.

— Какво е предизвикало такова отвращение към брачния живот? — продължаваше да пита пан Заглоба.

— Това не е отвращение, само че искам да постъпя в манастир — отговори Кшиша.

В нейния глас имаше такава сериозност и такава тъга, та и Баша, и пан Заглоба дори за миг не предположиха, че Кшиша се шегува. Само ги овладя толкова силно изумление, че почнаха ту да се споглеждат, ту да заглеждат Кшиша като побъркани.

— Какво? — каза Заглоба пръв.

— Искам да постъпя в манастир! — повтори Кшиша меко. Баша я погледна веднъж и втори път, праметна внезапно ръце през шията ѝ, притисна розовата си уста към бузата ѝ и заговори бързо:

— Кшиша, ще се разрева! Кажи веднага, че това говориш ей така, на вятъра, защото ще се разрева, кълна се в Бога, че ще се разрева!

---

[1] Морски вълни (лат.). — Бел.прев. ↑

[2] Разногласие, свада (лат.). — Бел.прев. ↑

СЕДЕМНАЙСЕТА ГЛАВА

След срещата си със Заглоба Кетлинг посети и пани Маковецка, на която събщи, че поради важни работи трябва да остане в града, а може и да замине преди главното си пътуване за няколко седмици за Курландия, поради което не ще може да домакинства лично на пани столникова в селския си дом. Но той я молеше тя и по-нататък да смята както досега този дом за своя резиденция и да живее в него заедно с мъжа си и пан Михал през време на близките вече избори. Пани Маковецка се съгласи, понеже в противен случай домът щеше да остане празен и нямаше да ползва никого.

След тоя разговор Кетлинг изчезна и повече не се показваше нито в странноприемницата, нито по-късно в Мокотов, където пани Маковецка се върна заедно с девойките. Но само Кшиша чувстваше това отсъствие, защото пан Заглоба беше изцяло зает с избора, а Баша и столникова толкова взеха присърце внезапното решение на Кшиша, че не можеха да мислят за нищо друго.

Пани Маковецка обаче дори не се опитваше да отклонява Кшиша от тая стъпка и се съмняваше, че и мъжът ѝ ще вземе да я отклонява; в ония времена противопоставянето на подобно намерение се струваше на хората несправедливост и обида на Бога. Само пан Заглоба въпреки цялата си набожност щеше да има смелост да протестира, ако поне малко държеше на това; но понеже никак не държеше, стоеше си мирно — напротив, беше доволен в себе си, че нещата се нареждаха по начин, който отстраняваше Кшиша от Володиовски и хайдучето. Сега пан Заглоба беше уверен в благополучното осъществяване на най-скритите си желания и с пълна свобода се отдаде на изборната работа; той обикаляше надошлата в столицата шляхта и прекарваше времето си в разговори с отец Олшовски, когото накрай обикна силно и му стана доверен сътрудник.

А след всеки такъв разговор той се връщаше вкъщи като все поразпаден привърженик на „Пяста“ и все по-ожесточен враг на чужденците. Съгласно инструкциите на отец подканцлера той все още

не говореше открито за тая кандидатура, но не минаваше ден, през който да не спечели някого за нея — и стана това, което става обикновено при такива случаи: той се запали толкова много, че тая кандидатура се превърна за него във втората цел на живота му покрай свързването на Баша с Володиовски.

А изборът приближаваше все повече.

Пролетта вече освободи водите от ледените окови; задухаха силните топли ветрове, под чието влияние дърветата се покриват с пъпки, а броениците от лястовици се разкъсват според вярването на простолюдието^[1], та всеки момент да изскочат от студената водна бездна в светлия слънчев свят. А заедно с лястовиците и други прелетни птици започнаха да привличат гости за избора.

Най-напред — търговци, които надушваха обилни печалби там, където щяха да се струпат повече от половин милион хора, като се смятат пановете, техните свити, шляхтата, слугите, войската. Затова прииждаха англичани, холандци, немци, руси, прииждаха татари, турци, арменци, перси дори, като докарваха платове, платна, дамаски, златоткани тъкани, кожи, скъпоценности, благовония, сушени южни плодове. По улиците и извън града бяха издигнати бараки, пълни с всякакви стоки. Някои „пазари“ се устроиша дори в съседните села, тъй като се знаеше, че столичните странноприемници не ще могат да приемат дори една десета част от избирателите и огромното мнозинство от тях ще станува извън градските стени, както винаги през време на избори за крал.

Най-сетне започна да пристига и шляхта — толкова много, толкова масово, че ако също така се изправяше по заплашените граници на Жечпосполита, неприятелски крак никога не би могъл да ги прекрачи.

Носеха се слухове, че изборът ще бъде бурен, тъй като цялата страна беше разделена между тримата главни кандидати: Конде, нойбургския княз и лотарингския княз. Говореше се, че всяка партия ще се помъчи дори със сила да наложи своя кандидат.

Безпокойство обземаше сърцата, душите се разпалваха от партийна ожесточеност. Някои предвещаваха гражданска война и тия вести намираха почва поради грамадните военни дружини, с каквито се обграждаха магнатите. Те също бяха почнали да прииждат по-рано, за да имат време за най-различни действия.

Когато Жечпосполита се намираще в нужда, когато неприятелят допираше острие до гърлото ѝ, нито кралят, нито хетманите можеха да изведат срещу него повече от една шепа слаба войска; а сега само Радживилови въпреки закона и решението пристигнаха с армия от петнайсетина хиляди души. Пацови също така водеха със себе си почти толкова голяма сила; с не по-малка се готвеха да дойдат могъщите Потоцки; също с не много по-малка — другите полски, литовски и украински „кралчета“. „Накъде ще заплаваш, корабе на изтерзаното ми отечество?“ — повтаряше все по-често отец Олшовски, но и той самият се грижеше за частни интереси; само за себе си и за могъществото на собствените родове мислеха покварените, с малки изключения, до мозъка на костите си големци, готови всеки момент да разпалят бурята на гражданска война.

Тълпите от шляхта растяха с всеки ден и вече се виждаше, че когато след сейма започне самият избор, те ще надминат дори най-голямата магнатска сила. Но и тия тълпи бяха неспособни да насочат благополучно кораба на Жечпосполита към тихи води, тъй като главите им бяха потънали в мрак и невежество, а сърцата — предимно покварени.

Така изборът се очертаваше зле и никой не предвиждаше, че ще свърши само неблагоприятно, защото освен пан Заглоба, дори тия, които работеха за „Пяст“, не можеха да отгатнат колко много ще им помогне шляхтичката безразсъдност и действията на магнатите, ето защо нямаха голяма надежда, че ще могат да прокарат такъв кандидат като княз Михал. Но пан Заглоба плуваше в това море като риба. Откак сеймът се откри, той заживя в града и отиваше в дома на Кетлинг само тогава, когато понякога затъгуваше за „хайдучето“ си, но понеже и Баша поради решението на Кшиша беше загубила веселото си настроение, пан Заглоба я вземаше понякога в града, за да може тя да се развлече и да развесели очите си от гледката на пазарищата.

Обикновено те тръгваха сутринта, а пан Заглоба я връщаше обратно често пъти едва късно вечерта. По пътя и в самия град сърцето на девойката се радваше от гледката на непознати неща и хора, на пъстри тълпи, великолепни войски.

Тогава очите ѝ започваха да светят като две въгленчета, главата ѝ се въртеше като на пружини; тя не можеше да се нагледа и обсипваше пан Заглоба с хиляди въпроси, а той отговаряше с готовност, защото

така можеше да покаже своята опитност и ученост. Много пъти и любезна компания от военни обкръжаваше каретката, с която пътуваха; рицарите се възхищаваха от хубостта на Баша, от острия ѝ ум и решителност, а пан Заглоба винаги им разказваше историята за татарина, застрелян със сачми за патици, за да ги смае и възхити докрай.

Веднъж те се връщаха много късно, защото през целия ден разглеждаха свитите на пан Феликс Потоцки. Нощта беше светла и топла; над ливадите се бяха проснали бели мъгли. Пан Заглоба, ако и да предупреждаваше винаги, че при такова сборище от слуги и войска трябва много да се внимава да не попаднат на нехранимайковци, беше заспал дълбоко; дремеше и кочияшът, само Баша не спеше, тъй като през главата ѝ минаваха хиляди картини и мисли.

Внезапно до ушите ѝ стигна тропотът от няколко коня.

Тогава тя дръпна пан Заглоба за ръкава и рече:

— Някакви конници идат след нас?

— Какво? Как? Кой? — попита сънливият пан Заглоба.

— Някакви конници ни следват!

Пан Заглоба се събуди съвсем.

— О, веднага: „Следват ни!“ Чува се тропот, може би някой пътува по същия път...

— Уверена съм, че това са разбойници!

Баша беше така уверена, защото в душата си силно желаше приключения, разбойници и удобен случай да покаже своята смелост. И когато пан Заглоба със сумтене и мърморене взе да издърпва от седалището пищовите, които винаги вземаше със себе си „за всеки случай“, тя веднага започна да настоява да ѝ даде единия.

— Аз ще улуча още първия, който се приближи. Леля стреля много добре с пушка, но тя не вижда нощем. Готова съм да се закълна, че това са разбойници! Ах, Боже, само да ни закачат! Дай, ваша милост, по-скоро пищова!

— Добре — отговори Заглоба, — но ще ми обещаеш, че няма да стреляш преди мене и докато не кажа „огън!“. Дам ли ти оръжие, готова си да гръмнеш срещу първия шляхтич, когото срещнем, без да попиташ преди това: „Вердо?“^[2] — а после разправи!

— Тогава да попитам ли по-напред: „Вердо?“

— О, ами ако минат някои пияници и познаят, че това е женски глас, и отговорят нещо нетактично?

— Тогава ще гръмна с пищова! Нали?

— Ето на! И ще вземеш ти, глупака, такава лудетина в града! Казвам ти, че няма да стреляш без команда.

— Ще попитам: „Вердо?“, но с такъв дебел глас, че да не познаят.

— Нека бъде така! Ха! Чувам ги вече наблизко. Можеш да бъдеш уверена, че това са някакви солидни хора, защото разбойници биха изскочили ненадейно от рова.

Но все пак, понеже по пътищата наистина се влачеха нехранимайковци и неведнъж се чуваше за разни нападения, пан Заглоба каза на кочияша да не влиза между дърветата, които се чернееха на самия завой, а да спре на добре осветено място.

В това време четирима ездачи се приближиха на двайсетина крачки. Тогава Баша с басов глас, който ѝ се стори достоен за драгун, попита заплашително:

— Вердо?

— Защо сте спрели на пътя? — отговори един от конниците, който навярно помисли, че на тия пътници ще да се е развалило нещо в хамутите или на колата.

Но при тоя глас Баша веднага отпусна пищова и каза бързо на пан Заглоба:

— Ами че това е вуйчо!... О, за Бога!...

— Какъв вуйчо?

— Маковецки...

— Хей там! — викна Заглоба. — Вие да не сте пан Маковецки и пан Володиовски?

— Пан Заглоба? — обади се малкият рицар.

— Михале!

Тук пан Заглоба започна бързо да прехвърля крака през преградата на вратата, но докато прехвърли единия, Володиовски скочи от коня и вече беше при каретата. Той позна при светлината на месеца Баша, хвана я за двете ръце и извика:

— Приветствам те от цялото си сърце, ваша милост панно! А къде е панна Кшиша? Ами сестра ми? Здрави ли сте всички?

— Здрави, слава Богу! Най-сетне ваша милост пристигна! — отговори Баша с разтуптяно сърце. — И вуйчо ли е тук? Вуйчо!

При тия думи тя се хвърли на шията на пан Маковецки, който тъкмо в този момент се приближи до колата, а в това време пан Заглоба отвори прегръдките си за пан Володиовски. След дълги приветствия пан Михал представи пан столника на Заглоба, а след това двамата пристигнали панове предадоха конете си на прислугата и седнаха в каретата; Маковецки и Заглоба заеха почетното седалище, а Баша и Володиовски се настаниха отпред.

Последваха кратки въпроси и кратки отговори, както бива обикновено, когато се срещнат хора след дълга раздяла.

Пан Маковецки питаше за жена си, а Володиовски още веднъж за здравето на панна Кшиша; после се учуди, че Кетлинг ще заминава в близко бъдеще, но нямаше време да помисли върху това, защото веднага трябваше да разказва какво е правил в станицата в източните области, как е нападал татарските банди, как е тъгувал, но му е било и добре, че е вкусил от стария си живот.

— Струваше ми се — казваше той, — че лубнинските времена не са минали, че още сме заедно със Скшетуски, с Кушел и Вершул... Едва когато сутрин ми донесяха ведро с вода да се измия и виждах в него посивялата си коса, едва тогава се опомнях, че вече не съм оня, който бях някога, макар че, от друга страна, ми идваше мисълта, че докато желанието е същото, и човекът е същият.

— О! Добре го улучи! — отговори Заглоба. — Вижда се, че там, на зелената трева, и умът ти се е поохранил, защото по-рано не беше толкова пъргав. Желанието — това е важното! И няма по-добър цяр срещу меланхолията.

— Това е истина — добави пан Маковецки. — В Михаловата станица има много кладенци, тъй като наблизко няма никакви извори. И казвам ти, ваша милост, че когато на разсъмване войниците започнат да скърцат с ония геранила, будиш се, ваша милост, с такова желание, че веднага ти се иска да поблагодариш на Бога за това само дете живееш.

— Ех, да можех поне един ден да бъда там! — извика Баша.

— Има само един начин за това — отговори Заглоба, — ожени се за ротмистър от пограничната стража.

— Пан Нововейски рано или късно ще стане ротмистър — подхвърли малкият рицар.

— Стига! — извика Баша сърдито. — Не съм те молила, ваша милост, да ми докарваш пан Нововейски вместо подарък!

— Ама аз съм донесъл и нещо друго — чудесни сушени плодове. На панна Баша ще бъде сладко, а на оня нещастник там ще е горчиво.

— Тогава трябваше на него да дадеш тия сушени плодове, да ги изяде той, докато му порастат мустаци.

— Представи си, ваша милост — каза пан Заглоба на Маковецки, — че те са винаги така! Добре, че proverbium^[3] казва: „Които се карат, те се обичат.“

Баша не отговори нищо, а пан Володиовски сякаш в очакване на отговора ѝ погледна към нейното дребно, осветено от ясната светлина личице, което му се стори толкова хубаво, че той помисли неволно:

„Ама и това дяволче е толкова хубаво, та би могло да вземе ума на човека!...“

Но, изглежда, че веднага нещо друго му мина през ума, защото се обърна към кочияша:

— Я шибни там конете с бича — каза той — и карай по-живо!

След тия думи колата тръгна бързо, толкова бързо, че някое време пътниците седяха мълчаливо и едва когато излязоха на пясък, Володиовски се обади отново:

— Но това заминаване на Кетлинг не може да ми се побере в главата! Как му се случва това пред самото ми пристигане и пред избора...

— Толкова ги интересува англичанчетата нашият избор, колкото и твоето пристигане — отвърна Заглоба. — Кетлинг е съвсем посьрнал, задето трябва да заминава и да ни напусне...

На Баша ѝ беше на устата да каже: „Особено че ще напусне Кшиша“, но внезапно нещо я бодна да не споменава за това, както и за неотдавнашното решение на Кшиша. С женския си инстинкт тя отгатна, че както едното, така и другото може още в началото да засегне пан Михал, да предизвика болка у него, а и нея самата веднага я заболя нещо, та въпреки цялата си палавщина замълча.

„За намеренията на Кшиша и без това ще узнае — помисли си тя, — но, изглежда, че е по-добре да не му се казва сега, щом и пан Заглоба не продума нито една думичка за това.“

В това време Володиовски отново се обърна към кочияша.

— Карай по-живо! — каза той.

— Конете и вещите оставихме в Прага — говореше пан Маковецки на Заглоба, — а тръгнахме само четиримата, макар и по мръкнало, защото и аз, и Михал страшно бързахме.

— Вярвам — отговори Заглоба, — ти, ваша милост, видя ли какви тълпи са надшли в столицата? Извън градските бариери има толкова станове и пазарища, че мъчно може да се мине. А и странни неща разказват хората за предстоящия избор, които ще повторя, ваша милост, при по-удобно време вкъщи...

Тук те започнаха да разговарят за политика. Пан Заглоба се мъчеше излеко да разбере мнението на столника, а накрай се обърна към Володиовски и го попита без заобикалки:

— А ти, Михале, за кого ще гласуваш?

Но вместо отговор Володиовски трепна сякаш събуден и каза:

— Интересно дали вече спят, или ще ги видим още днес?

— Навярно спят — отговори Баша със сладък и сякаш сънлив глас, — но ще се събудят и непременно ще дойдат да поздравят ваши милости.

— Така ли мислиш, ваша милост панно? — попита малкият рицар радостно.

И отново погледна към Баша, и отново помисли неволно: „Ама че е хубаво това дяволче при тая светлина на месеца!“ Бяха вече близо до дома на Кетлинг и след малко влязоха в него.

Пани столникова и Кшиша вече спяха, будна беше само прислугата, защото чакаха Баша и пан Заглоба с вечерята.

Веднага в къщата настана голямо раздвижване; Заглоба заповяда да бъдат събудени повече хора, за да се поднесе топла храна на гостите.

Пан столникът искаше да отиде веднага при жена си, но тя беше вече чула необикновеното шетане, досети се кой е пристигнал и след миг дотича долу с набързо навлечена рокля, задъхана, с радостни сълзи на очите и с цъфнала от усмивка уста; започнаха се приветствия, прегръдки и безреден разговор, прекъсван от възклицания.

Пан Володиовски постоянно гледаше към вратата, през която изчезна Баша и където очакваше да види всеки момент любимата си Кшиша, засяла от тиха радост, светла, с блеснали очи и неприбрана

от бързана коса; но вместо това само гданският часовник в столовата цъкаше, времето течеше, поднесоха вечеря, а любимата и скъпа за пан Михал девойка не се появяваше в стаята.

Най-сетне влезе Баша, но сама, сериозна някак и натъжена, приближи се до масата и като обгърна свещта с ръка, обърна се към пан Маковецки.

— Вуйчо — каза тя, — Кшиша е малко недобре, та няма да дойде, но моли поне да отидеш до вратата, за да може да те поздрави.

Пан Маковецки стана веднага и излезе, последван от Баша. Малкият рицар страшно помръкна и каза:

— Аз не очаквах, че няма да видя днес панна Кшиша. Нима тя наистина е болна?

— Ами! Здрава е — отговори пани Маковецка, — но сега тя не е за пред хората.

— Защо?

— Нима негова милост пан Заглоба не ти е споменал за намерението ѝ?

— За какво намерение, казвай по-скоро?!

— Тя отива в манастир...

Пан Михал замига с очи като човек, който не е дочул какво му говорят; после лицето му се промени, той стана, отново седна; в миг пот покри с бисерчета челото му и той започна да ги бърше с длан. В стаята настана глухо мълчание.

— Михале! — обади се пани столникова.

А той, загледан смаяно ту в нея, ту в Заглоба, най-сетне каза със страшен глас:

— Нима клетва тежи върху мене?!

— Вразумявай се! — викна Заглоба.

---

[1] Според стари народни вярвания лястовиците не отлитат за зимата в по-топли страни, а се вкопчват едни в други с крачетата си и лежат така на дъното на водите чак до пролетта. — Бел.прев. ↑

[2] Кой там? (нем.). — Бел.прев. ↑

[3] Поговорката (лат.). — Бел.прев. ↑

ОСЕМНАЙСЕТА ГЛАВА

По тоя възклик Заглоба и пани Маковецка отгатнаха тайната на сърцето на малкия рицар и когато той скочи внезапно и напусна стаята, те се гледаха някое време смаяни и безпокоили, докато накрай пани Маковецка каза:

— За Бога! Отиди, ваша милост, подир него, говори му, утеши го — ако не, ще отида аз.

— Не прави това, ваша милост пани — отговори Заглоба. — Никой от нас не е потребен там, а Кшиша; но щом това е невъзможно, по-добре е да го оставим сам, защото ненавременната утеха довежда до още по-голямо отчаяние.

— Сега вече като на длан виждам, че той е искал Кшиша. Гледай ти, ваша милост. Аз знаех, че той я много обичаше и с радост търсеше нейната компания, но никога не ми е хрумвало в главата, че се е така влюбил в нея.

— Трябва да е пристигнал тук с готово решение, в което е виждал своето щастие, а не щеш ли, сякаш гръм го удари.

— Но защо тогава не е споменал нищо на никого, нито на мене, нито на ваша милост, нито на самата Кшиша? Може би тогава девойката нямаше да се обрече на Бога...

— Странно нещо — отговори Заглоба. — С мене той е много откровен и вярва на моя ум повече, отколкото на своя, но не само че нищо не ми е признал за това си чувство, ами веднъж дори ми рече, то е амициция^[1] и нищо повече.

— Той винаги е бил скрит!

— Ти, ваша милост пани, си му сестра, но като че ли не го познаваш. Сърцето у него е като очите на охлюв, съвсем отвън. Не съм срещал по-откровен човек. Но признавам, че сега е постъпил другояче. А ти, ваша милост пани, уверена ли си, че той не е говорил нищо и с Кшиша?

— Всемогъщи Боже! Кшиша е господар на своята воля, защото мъжът ми като неин настойник ѝ е казал така: „Стига човекът да е

достоеен и да е от благородна кръв, можеш да не обръщаш внимание на имотното му състояние.“ Ако Михал беше говорил с нея преди заминаването си, тя щеше да му отговори с „Да!“ или „Не!“ — и той би знаел какво да чака.

— Вярно, че това го удари изневиделица. Твоите, ваша милост пани, основания като жена са съвсем правилни.

— Какво от това, че са правилни! Тук трябва да помогнем!

— Нека вземе Баша!

— Ами като се вижда, че иска другата... Ех! Да бях се поне досетила!

— Жалко, че не си се досетила, ваша милост.

— Как може да се досетя, когато и такъв Соломон като ваша милост не се е досетил?

— А откъде знаеш, ваша милост пани?

— Нали сватосваше Кетлинг.

— Аз? Бог ми е свидетел, че никого не съм сватосвал. Казвах, че той я обича — и това беше истина; казвах, че Кетлинг е достоен кавалер — това също беше и е истина; но сватлъка оставям на жените. Драга пани! Върху главата ми сега тежи половин Жечпосполита! Нима имам време да мисля за нещо друго освен *de publicis*? Често пъти нямам време да сложа залък в уста...

— Съветвай сега, ваша милост, в името на Бога! Нали чувам наоколо, че няма по-умна глава от тая на ваша милост.

— Непрестанно приказват за моята глава. Биха могли да ме оставят на мира. Колкото се отнася до съвет, има два изхода: или Михал да вземе Баша, или Кшиша да промени намерението си. Намерението не е обещание!

Дойде пан Маковецки и жена му веднага му разказа всичко. Шляхтичът се силно разтревожи, защото обичаше и ценеше необикновено много пан Михал, но засега не можеше да измисли нищо.

— Ако Кшиша упорства — каза той, като търкаше челото си, — как ще я разубедим от това й решение?...

— Кшиша ще упорства! — отговори пани столникова. — Кшиша винаги е била такава!

На това столникът отвърна:

— Какво е мислил Михал, та не се е осигурил преди заминаването? Ами че могло е да се случи нещо още по-лошо; през това време някой друг е могъл да спечели сърцето на момичето...

— Тогава тя нямаше да отива в манастир — отговори пани столникова. — Нали е свободна.

— Вярно! — каза столникът.

Но в главата на Заглоба вече взе да се прояснява. Ако тайната на Кшиша и Володиовски му беше известна, всичко щеше да му бъде ясно веднага, но понеже не я знаеше, наистина беше мъчно да разбере каквото и да било.

Все пак проницателният ум на пан Заглоба започна да пробива мъглата и да отгатва истинските причини и намерения на Кшиша, както и отчаянието на Володиовски.

След малко той беше вече уверен, че за случилото се има намеса Кетлинг. На тия негови предположения липсваше само сигурност, затова той реши да отиде при Михал и да го разпита в интимен разговор.

По пътя го обзе безпокойство, защото си мислеше така:

„И аз имам доста пръст в цялата тая работа. Искрах да пийна медовина на Башината и Михаловата сватба, но не зная дали вместо медовина не съм забъркал кисела каша, защото току-виж, че Михал се върнал на старото си решение и надянал расото по примера на Кшиша...“

Тук чак студени тръпки побиха пан Заглоба, та той ускори крачки и след малко беше в стаята на пан Михал.

Малкият рицар се разхождаше по стаята като див звяр в клетка. Челото му беше страшно набръчкано, очите стъквени — страдаше безкрайно. Щом видя пан Заглоба, застава пред него, скръсти ръце върху гърдите и викна:

— Каж ми, ваша милост, какво значи всичко това?

— Михале! — отговори Заглоба. — Помисли колко момичета влизат всяка година в манастирите. Обикновено нещо. Има такива, които отиват против волята на родителите си, защото вярват, че господ Иисус Христос ще бъде на тяхна страна, а какво остава за девойка, която е свободна...

— Няма защо повече да крия! — извика пан Михал. — Тя не е свободна, защото преди заминаването ми обеща и чувствата си, и

ръката си!

— Ха! — каза Заглоба. — Това не знаех!

— Така е! — повтори малкият рицар.

— Може би тогава ще послуша увещанията?

— Тя не мисли вече за мене! Не поиска да ме види! — извика Володиовски с дълбока скръб. — Аз бързах насам денем и нощем, а тя вече не иска и да ме види! Какво съм й сторил аз?! Какви грехове тежат върху мене, та ме преследва божият гняв, та ме брули вятърът като изсъхнал лист?! Една умря, другата отива в манастир, и двете сам Бог ми отне, защото, изглежда, че съм прокълнат, защото за всекиго има милост, за всекиго благоволение, само не за мене!...

Пан Заглоба затрепера в душата си, защото малкият рицар, увлечен в своята скръб, отново почна да богохулства, както някога след смъртта на Ануша Борзобогата, и поради това, за да отклони мисълта му в друга посока, каза:

— Михале, не се съмнявай, че Божието милосърдие стои и над тебе, защото това е грях, а ти не можеш да знаеш какво те чака утре. Може би и самата Кшиша ще си спомни твоето сиротство, ще промени намеренията си и ще си удържи думата. Освен това, слушай ме, Михале, кой знае дали не е утеха, че сам Бог, нашият милостив отец, ти взема тия гълъби, а не някой мъж, който ходи по земята? Кажу сам, това би ли било по-добре?

При тия думи малкият рицар замърда заплашително мустачки, зъбите му скръцнаха и той викна със сподавен и прекъслечен глас:

— Ако това беше жив човек! О!... Само да се намери такъв!... По-добре!... Ще остане отмъщението...

— А така остава молитвата! — каза Заглоба. — Слушай ме, стари приятелю, защото никой няма да ти даде по-добър съвет... Може би пък Бог ще обърне всичко на добро. Ти знаеш... аз самият ти пожелавах друга, но като виждам болката ти, страдам заедно с тебе и заедно с тебе ще моля Бога да те утеши и отново да наклони към тебе сърцето на тая упорита панна.

След тия думи пан Заглоба започна да бърше сълзите си, а това бяха сълзи на искрено приятелство и съчувствие. Ако беше по неговите сили, пан Заглоба веднага би отменил всичко, което беше извършил за отстраняването на Кшиша, и пръв би я хвърлил в прегръдките на Володиовски.

— Слушай! — каза той след малко. — Поговори още веднъж с Кшиша, разкажи ѝ своята мъка, непоносимата си болка и дано те Бог благослови. Тя трябва да има каменно сърце, за да не се смили над тебе. Но вярвам, че няма да стори това. Расото е похвално нещо, но не когато е ушито от несправедливост към човека. Кажи ѝ това. Ще видиш... Ей, Михале! Днес плачеш, а може би утре ще прием на годеща ти. Уверен съм, че ще бъде така! Девоичето се е натъжило и затова му се е доискало расо. Тя ще отиде в манастир, но в такъв, в който ти ще биеш камбаните за кръщаване... Може би тя наистина да е малко болнава, а на нас приказва за расо, за да ни замаже очите. Нали ти не си чул това от нейните уста и дано даде Бог да не чуеш. Ха! Уговорили сте се да пазите тайна, тя не е искала да я издаде и — прах в очите! Прах в очите! Дума да не става, това не е нищо друго освен женска хитрост?

Думите на пан Заглоба подействаха като балсам върху загриженото сърце на малкия рицар; надеждата го овладя отново, очите му се напълниха със сълзи, той дълго не можа да каже нищо; едва когато овладя сълзите си, хвърли се в прегръдките на пан Заглоба и рече:

— Дано такива приятели да се раждат и по камъните! Но дали ще стане така, както казваш, ваша милост?

— Звезди бих ти свалил от небето! Така ще стане! Ти помниш ли някога да съм бил лъжлив пророк, нима не вярваш на моята експериенция и на ума ми?...

— Защото ти, ваша милост, дори не можеш да си представиш колко обичам аз тая девойка. Не че съм забравил моята любима покойница — всеки ден се моля за нея! Но сърцето ми се срасна и към тая като гъба към дърво. Ах ти, любима моя! Колко много съм мислил аз за нея, горкичката, там в степта — и сутрин, и вечер, и по пладне! Накрай вече започнах да приказвам сам на себе си, защото няхах никакъв довереник. Кълна се в Бога, че когато се случеше да гоня татари в степите, дори и тогава мислех за нея.

— Вярвам, на мене от плач по една девойка на младини ми изтече окото, е, не изтече напълно, но се покри с перде.

— Не се чуди, ваша милост; пристигам, едва мога да си поема дъх, а тук първата дума: манастир. Но все пак аз вярвам в увещанията

и в нейното сърце и дума. Как го каза ти, ваша милост? „Расото е добро нещо“... но защо?

— Но не и да се стори зло на човека...

— Отлично казано! Как аз никога не мога да създам нито една максима! В станицата това би било чудесно развлечение. Безпокойството продължава да ме мъчи, но ти ме разтуши, ваша милост. С нея ние наистина бяхме решили работата да остане в тайна, затова много вероятно е, че момичето е говорило за расо само за да прикрие истината... Ти ми приведе още един съществен аргумент, но не мога да си го припомня... Много ми олекна!

— Тогава ела при мене или да поръчам тук да донесат дамаджана. Докато я изпием, ще намислим нещо!...

Отидоха и пиха много до късно.

На другия ден пан Володиовски премени тялото си с чудесни дрехи, а лицето си със сериозност, въоръжи се с всички аргументи, които му хрумнаха на него самия, и с ония, които му изтъкна пан Заглоба, и така въоръжен слезе в столовата, където обикновено се събираха всички на закуска. От цялата компания липсваше само Кшиша, но и нея не чака дълго — малкият рицар едва бе успял да сръбне две лъжици супа, когато през отворената врата се чу шумолене на рокля и девойката влезе в стаята.

Влезе много бързо, по-скоро се втурна. Бузите ѝ горяха, клепачите бяха спуснати, лицето ѝ изразяваше смущение, принуденост и боязън.

Тя се приближи до Володиовски, подаде му двете си ръце, но никак не повдигна към него очи и когато той започна да целува разпалено ръцете ѝ, тя веднага силно побледня; при това не намери сили за нито една приветствена дума.

А неговото сърце веднага се препълни с любов, безпокойство и възхищение при вида на това нежно лице, което блестеше като чудотворна икона; при вида на тази стройна и любима фигура, от която още лъхаше топлината от неотдавнашния сън; развълнува го дори нейното смущение и боязънта, която се отразяваше по лицето ѝ.

„Мое цветенце скъпо! — помисли той в душата си. — От какво се страхуваш? Ами че аз бих дал живота и кръвта си за тебе...“

Но не каза това на глас, само притискаше островърхите си мустаци толкова дълго и силно към нейните атлазени ръце, та чак

червени следи остави по тях.

Като гледаше всичко това, Баша нарочно спусна напред русата си коса, за да не забележи никой вълнението ѝ, но в тоя момент никой не ѝ обръщаше внимание; всички гледаха оная двойка и настана неприятно мълчание.

Пръв го прекъсна пан Михал.

— Нощта ми мина в тъга и тревога — каза той, — защото вчера видях всички освен ваша милост, панно, и такива ужасни вести ми казаха за тебе, че повече ми се искаше да плача, а не да спя.

Като чу тия искрени думи, Кшиша побледня още повече и Володиовски за миг помисли, че тя ще припадне, затова каза бързо:

— Ние ще трябва да си поговорим по тоя въпрос, но сега няма да питам нищо повече, за да се успокоиш, ваша милост панно, и да можеш да дойдеш на себе си. Ами че аз не съм никакъв варварин, нито вълк, а Бог вижда колко добри чувства имам към ваша милост.

— Благодаря! — прошепна Кшиша.

Пан Заглоба, столникът и жена му почнаха непрекъснато да разменят погледи помежду си, сякаш се подканваха да подхванат обикновен разговор, но дълго време никой не можа да добие смелост за това, докато най-после пан Заглоба не се реши.

— Трябва — каза той, като се обърна към събраните — да заминем днес за града. Там вече кипи преди избора като в котел, понеже всеки препоръчва своя кандидат. По пътя ще кажа на ваши милости за кого според мене трябва да дадем гласа си.

Никой не се обади, тогава пан Заглоба плъзна посърнал поглед наоколо, накрай се обърна към Баша:

— А ти, бръмбарче, ще дойдеш ли с нас?

— Ще дойда дори в Рус! — отговори Баша рязко.

И отново настана мълчание. В такива опити за поддържане на разговора, който не искаше да върви, мина цялата закуска.

Най-сетне всички станаха. Тогава Володиовски се приближи веднага до Кшиша и каза:

— Ще трябва да поговоря насаме с ваша милост. После ѝ подаде ръка и я изведе в съседната стая, в същата онази, която беше свидетелка на първата им целувка.

След като настани Кшиша на софата, пан Михал седна до нея и взе да я милва с ръка по косата, както би милвал малко дете.

— Кшиша! — изрече най-сетне той с мек глас. — Мина ли ти вече смущението? Ще можеш ли да ми отговаряш спокойно и с пълно съзнание?

Смущението ѝ беше минало, освен това тя се трогна от неговата доброта, затова за пръв път вдигна към него за малко очи.

— Мога — каза тихо.

— Вярно ли е, че ти си искала да отидеш в манастир? При тия думи Кшиша сложи молитвено ръце и започна да шепне умолително:

— Не ми се сърди, ваша милост, за това, не ме проклинай, но е така!

— Кшиша! — каза Володиовски. — Достойно ли е да се погазва човешкото щастие, както ти погазваш моето? Къде е твоята дума, къде е нашата уговорка? Аз не мога да водя война с Бога, но преди всичко ще ти кажа това, което ми каза вчера пан Заглоба: че расото не може да бъде ушито от несправедливост към човека. С несправедливостта към мене няма да умножиш Божията слава, защото Господ-Бог царува над целия свят; негови са всички народи, негови са сушите и моретата, и реките, и птиците във въздуха, и горските зверове, и слънцето, и звездите; той има всичко, което можеш да си помислиш, и още повече, а аз — само тебе едничка, любима и скъпа; ти си моето щастие, ти си целият ми имот. Нима ти можеш да допуснеш, че Господ-Бог, такъв богаташ, има нужда да изтръгва едничкото съкровище на бедния воин?... Че той в своята доброта ще се съгласи на това, че ще се зарадва, че няма да се обиди?... Виж какво му даваш — себе си! Но ти си моя, защото сама ми обеща, така че ти му даваш нещо чуждо, не твое собствено; даваш му моя плач, моята болка, може би и моята смърт. Нима имаш право на такова нещо? Обсъди това в сърцето и в ума си и най-сетне попитай своята собствена съвест... Защото ако бях те обидил, ако ти бях изневерил в любовта, ако бях те забравил или си бях позволил някакви вини и престъпления — тогава разбирам. Но аз заминах, за да следя ордите, да нападам шайките, да служа на отечеството с кръвта си, със здравето и почивката си, а тебе обичах, по цели дни и ноци мислех за тебе и тъгувах за тебе както елен за вода, както птица за въздух, както дете за майка си и както родител за детето си!... И за всичко това такова посрещане ли ми пригответи, такава ли награда?... Кшиша, скъпа, приятелю мой, моя любима избраница, кажи ми, откъде дойде всичко това? Кажи ми твоите основания така

искрено, така откровенно, както аз ти соча моите основания и моите права; остани ми вярна, не ме оставяй сам-саменичък с нещастieto. Ти сама ми даде това право — не ме прави изгнаник!...

Не знаеше клетият пан Михал, че има по-силен и по-стар закон от всички човешки закони, по силата на който сърцето трябва и върви само подир любовта, а престане ли да обича, то вече само затова си позволява и най-голямото вероломство, макар често пъти така невинно, както невинно гасне лампата, в която маслото е изгоряло.

Но Володиовски не знаеше това, та прегърна коленете на Кшиша и я молеше и настояваше, а тя му отговаряше само с потоци от сълзи, защото тъкмо със сърцето вече не можеше да отговори.

— Кшиша — каза най-сетне рицарят, като ставаше, — моето щастие може да потъне в сълзите ти, а аз не те моля за това, а за спасение!

— Не ме питай за причините, ваша милост! — отвърна Кшиша разридана. — Не ме питай за основанията ми, така трябва да бъде и другояче е невъзможно. Аз не съм достойна за такъв човек като ваша милост и никога не съм била достойна... Зная какво зло правя на ваша милост и от това толкова ужасно ме боли, че не мога да си намеря място!... Зная, че съм несправедлива... О, велики Боже, сърцето ми се къса! Прости, ваша милост, не ме напускай гневен, прости ми, не ме проклинай!

При тия думи Кшиша се хвърли на колене пред Володиовски.

— Зная, че ти правя зло, но те моля, ваша милост, за прошка и снизхождение.

Тук тъмнокосата главица на Кшиша се наведе чак до пода. Володиовски в миг вдигна насила горкото заплакало момиче и го настани отново на софата, а сам започна да се разхожда като замаян по стаята. Понякога спираше внезапно и слагаше длани до челото си, после отново почваше да се разхожда, накрай застана пред Кшиша.

— Дай на себе си време, а на мене някаква надежда — каза той. — Помисли, че и аз не съм от камък. Защо ме гориш с нажежено желязо без никаква милост? Дори да бях не знам колко търпелив, пак ще ме заболи, когато кожата зацвърчи... Аз дори не мога да кажа колко ме боли!... За Бога, не мога!... Аз съм, виждаш ли, прост човек и годините ми минаха във войни... О, за Бога! О, Исусе! Ето ние се бяхме обичали в същата тая стая! Кшишка! Кшишка! Мислех, че ще

бъдеш моя навеки — а сега нищо, нищо? Какво е станало с тебе? Кой ти промени сърцето? Кшиша, нали аз съм все същият!... А не знаеш ли, че за мене това е по-тежък удар, отколкото за другия, тъй като аз вече загубих една любима... Исусе, какво да й кажа, за да трогна сърцето й?... Човек само се мъчи — и толкова. Остави ми поне надежда! Не ми отнемай всичко изведнъж!...

Кшиша не отговори нищо, само все по-силно ридание я разтърсваше, а малкият рицар стоеше пред нея, като отначало въздържаше мъката си, а после страшния си гняв и когато го преодоля в себе си, повтори:

— Остави ми поне надежда! Чуваш ли?

— Не мога, не мога! — отговори Кшиша.

При тия думи пан Володиовски отиде при прозореца и долепи глава до студеното стъкло. Дълго време стоя така неподвижен, накрай се обърна, пристъпи няколко крачки към Кшиша и каза много тихо:

— Остани със здраве, ваша милост панно! Аз нямам работа тук. Дано да ти бъде толкова добре, колкото на мене ще ми бъде зле. Знай, че с уста ти прощавам веднага, а ако даде Бог, ще ти простя и със сърце... Само че имай повече милост над хорските мъки и не обещавай втори път. Няма какво, не ще намеря щастие в тоя дом!... Остани със здраве!

Той каза това, мустачките му трепнаха, поклони се и излезе. В съседната стая намери пани и пан Маковецки и Заглоба, които веднага скочиха, сякаш искаха да го питат, но той само махна с ръка.

— Нищо не излезе! — каза той. — Оставете ме на мира!... От тази стая тясно коридорче водеше към неговата; там Баша препречи път на малкия рицар при стълбището за стаята на девойките.

— Дано Бог утеши ваша милост и да промени сърцето на Кшиша! — извика тя с разтреперан от сълзи глас.

Той мина покрай нея, без дори да я погледне и без да каже нито дума. Внезапно го обзе безумен гняв, горчивина се надигна в гърдите му и тогава той се обърна, изправи се пред невинната Баша с променено и пълно с хаплива подигравка лице.

— Ти, ваша милост панно, обещавай ръката си на Кетлинг — каза той хрипкаво, — накарай го да се влюби, а после стъпчи, разкъсай сърцето му и иди в манастир!

— Пане Михале! — извика Баша слисана.

— Наслади се, опитай целувките, а после върви да се каеш!... Дано чумата ви изтръшка!...

Това вече преля чашата за Баша. Само Бог знаеше колко себеотрицание имаше в пожеланието, което изказа на Володиовски: Бог да промени сърцето на Кшиша — и за всичко това той ѝ се отплати с неоснователно обвинение, с подигравка, с обида точно в момента, когато тя беше готова да даде кръвта си, за да утеши този неблагодарник.

Нейната буйна като пламък душица се възмути веднага, бузите ѝ пламнаха, розовите ѝ ноздри се издуха и тя, без да мисли нито миг, разтърси русата си коса и извика:

— Знай, ваша милост, че не аз отивам заради Кетлинг в манастир!

След тия думи тя се затече по стъпалата и изчезна от очите на рицаря.

А той стоеше като каменен стълб, после почна да си търка очите като човек, който се буди от сън.

Изведнъж кръв нахлу в лицето му, той хвана сабята си и викна със страшен глас:

— Горко на изменника!

И след четвърт час така летеше към Варшава, та чак вятър виеше в ушите му и бучки пръст хвърчаха обилно изпод копитата на коня.

---

[1] Приятелство. — Бел. elemag_an ↑

ДЕВЕТНАЙСЕТА ГЛАВА

Видяха го как отлетя пан столникът с жена си, също и пан Заглоба — и безпокойство обзе всички сърца, та почнаха да се питат с очи какво ли е станало и къде отива.

— Велики Боже! — възкликна пани столникова. — Току-виж, че тръгнал за Дивите поля и няма да го видя никога вече през живота си!

— Или ще се затвори в манастир по примера на оная глупачка! — каза отчаяният пан Заглоба.

— Тук трябва да се действа! — добави столникът.

В този миг вратата се отвори и в стаята се втурна като вихър Баша, възбудена и бледа, закри очите си с длани, същевременно затропа с крака наред стаята като малко дете и запищя:

— Помощ! Спасявайте! Пан Михал замина да убие Кетлинг! Който в Бога вярва, нека да полети подир него и да го възпре! Помощ! Помощ!

— Какво ти е, девойко? — извика Заглоба, като хвана ръцете ѝ.

— Помощ! Пан Михал ще убие Кетлинг! По моя вина ще се пролее кръв, а Кшиша ще умре, всичко по моя вина!

— Думай! — викна Заглоба, като я разтърси. — Откъде знаеш? Защо по твоя вина?

— Защото в яда си му казах, че те се обичат, че Кшиша отива зад решетките заради Кетлинг. Който вярва в Бога, нека тича, нека го възпре! Заминавай, ваша милост, миг по-скоро, тръгвайте всички, да вървим всички!

Пан Заглоба, който не беше свикнал да губи време при такива случаи, изскочи на двора и веднага нареди да впрегнат карабона.

Пани столникова искаше да разпита Баша по тази потресна новина, защото досега тя никак не се беше досещала за каквито и да било чувства между Кшиша и Кетлинг, но Баша изскочи подир пан Заглоба, за да надзирава впрягането. Тя помогна да изкарат конете, да ги впрегнат в теглича, накрай се качи на капрата и както беше

гологлава, докара карабона пред тераската на входа, където двамата мъже вече чакаха облечени.

— Слизай! — каза ѝ Заглоба.

— Няма да сляза!

— Слизай, казвам ти!

— Няма да сляза! Сядайте, сядайте или ако не, ще тръгна сама!

При тия думи тя взе поводите, а те видяха, че упоритостта на момичето може да предизвика значително закъснение, и престанаха да я молят да слезе.

В това време дотърча и слуга с бич, а пани столникова успя да изнесе тубичката и калпачето на Баша, защото денят беше студен.

После тръгнаха.

Баша остана на капрата; пан Заглоба искаше да поговори с нея и я караше да седне на предната седалка, но тя не искаше да стори и това, може би от страх да не ѝ се карат; затова той беше принуден да я пита отдалече, а тя му отговаряше, без да обръща глава.

— Откъде знаеш — попита той — това, което си казала на Михал за ония двамата?

— Аз зная всичко!

— Кшиша казала ли ти е нещо?

— Кшиша не ми е казвала нищо.

— Тогава може би шотландецът?

— Не, но аз зная, че той затова заминава за Англия. Той прати всички за зелен хайвер освен мене.

— Удивителна работа! — каза Заглоба. А Баша:

— Това е работа на ваша милост; не трябваше да ги тласкаш един към друг.

— Я мирувай там и не се меси, дето не ти е работа! — отвърна Заглоба, когото убоде най-много това, че този укор му беше направен пред латичовския столник.

А след малко добави:

— Аз да съм тласкал някого! Аз да съм съветвал!... Ето ти! Аз да се занимавам с такива работи!

— Аха! А нима не? — отговори девойката. И продължиха да пътуват в мълчание.

Пан Заглоба обаче го гризеше мисълта, че Баша е права и че той е виновен в значителна степен за всичко, което се бе случило. Тази

мисъл го мъчеше страшно; а понеже и карабонът тръскаше ужасно, старият шляхтич изпадна в най-лошо настроение и не си пестеше укорите към себе си.

„Заслужено наказание би било — мислеше той, — ако Володиовски и Кетлинг ми отрежат заедно ушите. Да жениш някого против волята му — това е все едно да го накараш да язди кон с лице към опашката. Има право тая муха! Ако ония се изпотрепят, кръвта на Кетлинг ще падне върху мене. Ех, в каква каша се забърках на старини! Тю, дявол да го вземе! Малко оставаше съвсем да ме пратят за зелен хайвер, понеже аз едва се досещах защо Кетлинг иска да върви през море, а оная гургуличка — в манастир; в това време, както се вижда, хайдучето отдавна е разбрало всичко това...“

Тук пан Заглоба се замисли и след малко измърмори:

— Дявол, не момиче! Михал трябва да е без очи, за да го пренебрегне заради оная кукла!

Така пристигнаха в града, но едва тук започнаха трудностите, тъй като никой от тях не знаеше къде живее сега Кетлинг, нито къде може да е отишъл Володиовски — а да търсиш сред такава тълпа от хора, беше все едно да търсиш игла в копа сено.

Затова се запътиха най-напред при великия хетман. Там им казаха, че тая сутрин Кетлинг се канел да замине в задморско пътуване, а Володиовски идвал, разпитвал за него, но никой не знаеше къде е отишъл. Предполагаха, че може би е при хоронгвата си, която се намира на полето извън града.

Пан Заглоба заповяда на кочияша да завие към стана, но и там не можаха да получат никакви сведения. Обиколиха и всички странноприемници на улица Длуга, бяха и в Прага — всичко напразно.

В това време настана нощ, а понеже за странноприемница не можеше и да се помисли, принудиха се да си тръгнат за вкъщи.

Връщаха се угрижени. Баша си поплакваше тихичко, набожният столник редеше молитви, Заглоба беше наистина неспокоен. Той обаче се опитваше да разтуши себе си и компанията.

— Ха! Ние се тревожим — каза той, — а Михал може би си е вече вкъщи?

— Или е съсечен! — каза Баша.

И започна да се върти на бричката, като повтаряше през сълзи:

— Отрежете ми езика! Вината е моя! Вината е моя! О, Иисусе Христе! Аз сигурно ще полудея!

А Заглоба:

— Тихо, момиче! Вината не е твоя и знай, че ако някой е съсечен, това не е Михал!

— На мене ми е жал и за другия! Добре му се отплатихме за гостоприемството, няма какво да се каже. Боже! Боже!

— Това е вярно — добави пан Маковецки.

— Стига, дявол да го вземе! Кетлинг сигурно е вече по-близо до Прусия, отколкото до Варшава! Нали чухте, че е заминал. А също така, надявам се на Бога, че дори да са се срещнали с Володиовски, ще си спомнят старото приятелство, прекараната заедно служба. Та нали са яздили стреме до стреме, спали са на едно седло, заедно са ходили на разузнаване, в една кръв са топили ръцете си. В цялата войска приятелството им беше толкова славно, че наричаха Кетлинг жена на Володиовски заради неговата хубост. Невъзможно е да не си спомнят всичко това, когато се видят!

— Понякога обаче се случва и така — каза разумният столник, — че тъкмо най-голямото приятелство се превръща в най-голяма омраза. Така например в моя край пан Дейма съсече пан Убиш, с когото двайсет години беше живял в най-голяма конкордия^[1]. Аз мога подробно да разкажа на ваша милост тая нещастна случка.

— Да беше умът ми по-спокоен, с готовност бих послушал, както с удоволствие слушам нейна милост съпругата на ваша милост, която също така има обичай да разказва най-подробно, без да пропуска и родословията; но в главата ми се вби това, което ваша милост каза за дружбата и омразата. Да пази Бог, да пази Бог да се случи такова нещо и сега!

А столникът пак подхвана:

— Единият се наричаше пан Дейма, а другият пан Убиш! И двамата достопочтени хора и комилитони^[2]...

— Ой! Ой! Ой! — каза мрачно пан Заглоба. — Да вярваме в Божието милосърдие, че сега няма да стане така, но ако се случи, тогава Кетлинг е труп!

— Нещастие! — каза столникът след кратко мълчание. — Да, точно така! Дейма и Убиш! Като днес помня! И пак беше заради жена.

— Вечно тия жени! Най-обикновената гарга такава каша ще ти забърка, че който я изяде, запек ще го хване — измърмори Заглоба.

— Ти, ваша милост, не нападай Кшиша! — извика внезапно Баша.

А Заглоба се озъби:

— Да беше се влюбил Михал в тебе, нямаше да се случи всичко това...

С такива разговори стигнаха къщи. Сърцата им забиха, щом видяха светлината в прозорците, защото помислиха, че може би Володиовски се е вече върнал.

Но ги посрещна самата пани столникова, неспокойна и много загрижена. Като узна, че всички търсения са били напразни, тя се обля в сълзи и взе да се вайка, че вече няма да види брат си; Баша веднага я последва в риданията, а Заглоба също не можеше да овладее тревогата си.

— Ще тръгна още утре на разсъмване, но сам — каза той. — Може би ще узная нещо за тях.

— По-добре да търсим двамата — намеси се столникът.

— Не! Ти, ваша милост, остани при жените. Ако Кетлинг е жив, ще ви съобщя.

— За Бога! Ами че ние живеем в къщата на тоя човек! — каза отново столникът. — Утре ще трябва да намерим някаква квартира, дори в шатър да се настаним на полето, но да не живеем повече тук!

— Чакайте вести от мене, че иначе пак ще се изпогубим! — каза Заглоба. — Ако Кетлинг е съсечен...

— Говори по-тихо, ваша милост! — извика пани столникова. — Току-виж, че прислугата чуе нещо и съобщи на Кшиша, а тя и без това е ни жива, ни мъртва.

— Ще отида при нея — каза Баша.

И се затече горе. Другите останаха загрижени и смутени. Никой в цялата къща не спеше. Мисълта, че Кетлинг може да е вече труп, изпълваше със страх сърцата им. На това отгоре нощта беше задушна, тъмна, гръмотевици започнаха да ехтят и да се носят по небето, а после ярки светкавици заразираха всеки миг мрака. Към полунощ първата буря през тая пролет се развилня над земята. Събуди се дори прислугата.

Кшиша и Баша слязоха от стаята си в столовата. Там цялата компания започна да се моли, а после седеше в мълчание, като повтаряше хорowo според обичая след всеки гръм: „И словото стана плът!“

От време на време в съскането на вихъра се чуваше сякаш тропот и тогава ужасът правеше да настръхнат косите на Баша, на пани столникова и на двамата възрастни мъже, защото им се струваше, че всеки момент вратата ще се отвори и ще влезе Володиовски, изцапан с кръвта на Кетлинг.

Кроткият обикновено и почтен пан Михал за пръв път през живота си натежа като камък върху човешките сърца, и то така, че самата мисъл за него ги изпълваше с ужас.

Нощта обаче мина без никаква вест за малкия рицар. На разсъмване, когато бурята се поуспокои, пан Заглоба тръгна за втори път към града.

Целият този ден беше ден на още по-тежко безпокойство. Баша чак до вечерта прекара при прозореца или пред пътната врата, загледана към пътя, по който пан Заглоба можеше да се върне.

В това време прислугата по заповед на пан столника стягаше полека-лека вещите за път.

Кшиша се зае да надзирава тая работа, защото така можеше да стои настрана от пан и пани Маковецки, както и от пан Заглоба.

Защото, макар пани столникова да не спомена пред нея нито с една думичка за брат си, все пак самото това мълчание убеждаваше Кшиша, че вече са излезли наяве и любовта на пан Михал към нея, и някогашната им тайна уговорка, и сегашният ѝ отказ. А при това положение мъчно можеше да се предположи, че тия най-близки на Володиовски хора няма да изпитват недоволство и обида от нея. Горката Кшиша чувстваше, че така трябва да бъде, че така е, че тия сърца, които са я обичали досега, са се отдръпнали от нея, затова и сама предпочиташе да страда настрана.

Надвечер багажът беше стегнат, та ако се наложеше, можеха да тръгнат още същия ден. Но пан Маковецки продължаваше да чака вестите от Заглоба. Поднесоха най-сетне вечеря, но на никого не му се ядеше и вечерта се точеше непоносимо тягостно и толкова глухо, сякаш всички се ослушваха какво шепне часовникът.

— Да минем във всекидневната — каза най-сетне столникът. — Тук е невъзможно повече да се издържи.

Преминаха и седнаха, но докато някой успее да каже една дума, зад прозореца се чу кучешки лай.

— Някой иде! — извика Баша.

— Кучетата лаят като на свой! — забеляза пани столникова.

— Я тихо! — каза столникът. — Чува се тропот!...

— Тихо! — повтори Баша. — Да, чува се все по-добре... това е пан Заглоба.

Баша и столникът скочиха и изтичаха навън; сърцето на пани столникова се разтуптя, но тя остана с Кшиша, за да не издаде с бързанието си, че пан Заглоба носи някакви много важни новини.

В това време тропотът се разнесе под самите прозорци, а после спря изведнъж.

В трема се чува някакви гласове, а след миг в стаята се втурна Баша като ураган и с толкова променено лице, сякаш беше видяла призрак.

— Баша, какво има? Какво има? — попита пани Маковецка ужасена.

Но докато Баша успее да си поеме дъх и да отговори, вратата се отвори и през нея влязоха най-напред столникът, после Володиовски и накрая Кетлинг.

---

[1] Съгласие (лат.). — Бел.прев. ↑

[2] Бойни другари (от лат.). — Бел.прев. ↑

ДВАЙСЕТА ГЛАВА

Кетлинг беше толкова смутен, че едва успя да се поклони ниско пред дамите, после застана неподвижно, с шапка на гърдите, с притворени очи, като някаква чудесна картина; а Володиовски прегърна пътем сестра си и се приближи до Кшиша.

Лицето на девойката беше бяло като платно, та чак лекият мъх над устата ѝ изглеждаше по-тъмен от обикновено; гърдите ѝ се издигаха и отпускаха буйно, но Володиовски хвана внимателно ръката ѝ и я притисна до устата си; после мърда известно време мустачки, сякаш си събираше мислите, накрай заговори с дълбока тъга, но и много спокойно:

— Ваша милост, панно, или по-добре: моя любима Кшишо! Изслушай ме без страх, защото аз не съм никакъв скит, нито татарин, нито дивак, а приятел, който, макар да не е много щастлив, все пак желае твоето щастие. Стана вече съвсем явно, че вие с Кетлинг се обичате. Панна Баша ми тръсна това право в очите при своя основателен гняв, а аз не отричам, че изскочих от тая къща разярен и се спуснах да отмъстя на Кетлинг... Който загуби всичко, той лесно се хвърля да отмъщава, а аз, кълна се в Бога, така силно те обичах, и то не само както момък девойка... Защото ако бях вече женен и ако Господ-Бог ме беше дарил само с едно момче или момиче, а после ми го вземеше, може би и тях нямаше да ги желя така, както желя за тебе...

Тук гласът на пан Михал пресекна за миг, но той веднага се овладя и като мръдна няколко пъти мустачки, продължи:

— Ех, жалбата си е жалба, но няма какво да се прави. Нищо чудно, че Кетлинг те е обикнал! Кой не би те обикнал?! А че и ти си го обикнала, такава ми била съдбата, — но и на това няма какво да се чудим, защото къде мога да се меря аз с Кетлинг! Наистина на бойното поле — нека той сам да потвърди — аз не съм по-лош; но то е нещо друго, то е нещо друго!... Господ-Бог е дал хубост на едного, а другиму грозота, но го е наградил с разсъдък. Така и мене; щом вятърът ме обвея по пътя и първата ярост ми мина, веднага съвестта

ми каза: за какво ще ги наказваш ти? Защо ще проливаш тая приятелска кръв? Били се обикнали — това е воля Божия. Най-стари хора казват, че нищо не можеш да направиш срещу сърцето и срещу хетманска заповед. Воля Божия, че са се обикнали, но чест им прави, че не са те измамили... Защото, ако Кетлинг поне е знаел, че си ми обещала, можех да му викна: „Смърт!“ Но той и това не е знаел. Какво е виновен? Нищо! А ти какво си виновна? Нищо! Той искаше да замине, а ти искаше да се отдадеш на Бога... Виновна е моята съдба, никой друг, изглежда, че тук е намесен Божи пръст, за да си остана самотник. И аз се овладях! Овладях се!

Гласът на пан Михал пресекна отново и той започна да диша бързо като човек, който след дълго гмуркане под водата се е показал на повърхността, после взе ръката на Кшиша.

— Не е изкуство да обичаш така — каза той, — че да искаш всичко за себе си. Сърцата и на трима ни се късат — помислих аз, — по-добре нека да изстрада едно, но да създаде радост на другите. Да ти даде Бог, Кшишо, щастие с Кетлинг... Амин... Да ти даде Бог, Кшишо, щастие с Кетлинг!... Мене малко ме боли, но няма нищо... Да ти даде Бог... За Бога, няма нищо!... Овладях се!...

Казваше клетият воин: „Нищо!“ — но чак стисна зъби и започна да съска, а от другия край на стаята се чу хълцането на Баша.

— Кетлинг, ела тук, братко! — викна Володиовски. Кетлинг се приближи, коленичи, разпери ръце и в мълчание, с най-голяма почит и обич прегърна коленете на Кшиша. А Володиовски заговори с прекъслечен глас:

— Прегърни му главата! И той се настрада, горкият... Бог да ви благослови!... Няма да отидеш в манастир... По-добре да ме благославяте, а не да ме проклинате... Господ-Бог е над мене, при все че ми е тежко сега...

Баша не можа да издържи повече и изскочи от стаята, а пан Володиовски, като забеляза това, обърна се към столника и сестра си:

— Минете в друга стая — каза той, — а тях ги оставете... Аз също ще отида някъде да коленича и да се помоля на Господ Иисус Христос...

И излезе.

На половината път по коридорчето той срещна при стъпалата Баша на същото място, където тя в гнева си му откри тайната на

Кшиша и Кетлинг, но сега Баша стоеше облежната на стената, задавена от плач.

При тая гледка пан Михал се разчувства над собствената си съдба; досега той се владееше, както можеше, но в тоя миг бентът на мъката се пропука и сълзите потекоха като потоци от очите му.

— Защо плачеш, ваша милост панно? — извика той жално. Баша повдигна главичката си и като пъхаше подобно на дете ту едното, ту другото пестниче в очите си, като се унасяше в плач и едва поемаше въздух с отворена уста, отговори му през сълзи:

— Толкова ми е жал!... За Бога! О, Иисусе!... Ти, пане Михале, си толкова благороден, толкова добър!... О, за Бога!...

Тогава той грабна ръцете ѝ и започна да ги целува от благодарност и вълнение.

— Бог да те възнагради! Бог да те възнагради за доброто сърце! — каза той. — Тихо, не плачи!

Но Баша се разрида още по-силно. Всяка жилка у нея се тресеше от жал, тя започна да диша все по-бързо, накрай затропа с крачета от възбуда и завика толкова високо, че се чуваше по целия коридор:

— Глупава Кшиша! Аз бих предпочела един пан Михал пред десет кетлинговци! Аз обичам пан Михал с цялото си сърце... повече, отколкото леля, повече... отколкото вуйчо... повече, отколкото Кшиша!...

— За Бога! Баша! — извика малкият рицар.

И в желанието си да въздържи нейното увлечение пан Володиовски я прегърна, а тя се притисна с всички сили към гърдите му, така че той усети сърцето ѝ, което туптеше като на изморена птица, и тогава я прегърна още по-крепко и стояха така.

Настана дълго мълчание.

— Баша! Ти искаш ли ме? — обади се малкият рицар.

— Да! Да! Да! — отговори Баша.

Тоя отговор сега увлече него, той притисна устни към нейните розови момичешки устнички и дълго стояха така.

В това време затрополи бричка и пан Заглоба се втурна в трема, а после в столовата, в която седяха столникът и жена му.

— Михал го няма! — викна той на един дъх. — Търсих го навсякъде! Пан Кшицки казва, че ги видял с Кетлинг. Сигурно са се били!

— Михал е тук! — отговори пани столникова. — Докара Кетлинг и му даде Кшиша!

Стълбът сол, в който е била превърната жената на Лот, надали е имал толкова слисан израз, колкото пан Заглоба в тоя миг. Някое време цареше пълно мълчание, после старият шляхтич потърка очи и попита:

— Я?

— Кшиша и Кетлинг са в съседната стая, а Михал отиде да се моли — отговори столникът.

Пан Заглоба влезе без никакво колебание в стаята и макар че вече знаеше всичко, повторно се смая, като видя Кетлинг и Кшиша седнали един до друг. Те скочиха силно смутени и не можеха да кажат нито дума, особено защото след пан Заглоба влезе и пан столникът с жена си.

— Целият живот няма да ми стигне да се отблагодаря на Михал! — каза най-сетне Кетлинг. — Негово дело е нашето щастие!

— Бог да ви даде щастие! — каза столникът. — Ние няма да се противопоставяме на Михал!

Кшиша се отпусна в прегръдките на пани столникова и двете се разплакаха. Пан Заглоба беше като зашеметен, Кетлинг се наведе към коленете на пан столника като син пред баща, но той го вдигна и — дали поради наплива на мислите или от стеснение — каза:

— А пан Дейма съсече пан Убиш! На Михал благодари, не на мене!

И след малко попита:

— Жено, а как ѝ беше името на оная жена?

Но пани столникова нямаше време за отговор, защото в тоя момент се втурна Баша, по-задъхана от обикновено, по-зачервена от обикновено, с коса, паднала над очите ѝ повече от обикновено, изтича при Кетлинг и Кшиша, приближи пръстче до очите ту на него, ту на нея и се развика:

— Аха! Добре! Въздишайте, обичайте се! Женете се! Да не мислите, че пан Михал ще остане сам на тоя свят?! Няма, защото аз ще му пристана, защото го обичам и сама му казах това. Първа му казах това, а той ме попита дали го искам, а аз му казах, че го искам повече от десет години, защото го обичам, и ще бъда най-добрата жена, и няма да го оставя никога, и ще воюваме заедно! Аз го обичах отдавна, при все че не казвах нищо, защото той ми е най-благородният, най-

добрият, любимият... Сега вие си се женете, а аз ще пристана на пан Михал, дори утре... защото...

Тук Баша се задъха.

Всички я гледаха и не разбираха дали е полудяла, или говори истината; после почнаха да се споглеждат помежду си, но ето че на вратата зад Баша се появи Володиовски.

— Михале! — попита столникът, когато се съвзе и гласът му се възвърна. — Вярно ли е това, което чуваме?

На това малкият рицар отговори най-сериозно:

— Бог направи чудо и това е моята утеха, моята обич, моето най-голямо съкровище!

След тия думи Баша отново скочи към него като сърна.

И ето че маската на изумление падна от лицето на пан Заглоба, а вместо това бялата му брада се затресе, той разпери широко ръце и каза:

— За Бога, ще се разрева!... Хайдучето ми, Михале, елате тук!...

ДВАЙСЕТ И ПЪРВА ГЛАВА

Той я обичаше страшно и тя него, и им беше добре заедно, само че нямаха деца, макар да живееха вече четвърта година като съпрузи. Но пък бяха чудесни стопани. Със своите и Башините пари Володиовски купи няколко села близо до Каменец, за които плати евтино, защото по-плашливите хора вече се страхуваха от турско нашествие и с готовност разпродаваха имотите си по ония места. В тия имоти пан Михал въвеждаше войнишки ред и дисциплина, стягаше здраво неспокойното население, възстановяваше изгорените къщи, хвърляше средства за изграждане на защитни застави, в които настаняваше войници като временен гарнизон, с една дума: както по-рано защитаваше храбро страната, така сега се залови енергично да стопанисва, без обаче да изпуска сабята от ръка.

Славата на името му беше най-добрата защита на неговите имоти. С някои мурзи^[1] лееше вода върху сабя и се побратимяваше. Други биеше. Размирните казашки групи, непокорните татарски шайки, разбойниците от степите и бандитите от бесарабските хутори^[2] трепереха, като се споменеше „Малкия Сокол“ — затова стадата му от овце и коне, биволите и камилите му се движеха безопасно през степта. Дори съседите му не биваха закачани. Богатството растеше с помощта на енергичната му съпруга. Почит и човешка любов го обкръжи. Родината му даде чин, хетманът го обичаше, хотимският паша цъкаше с уста, като станеше дума за него, в Бахчисарай в далечния Крим повтаряха с уважение името му.

Стопанска дейност, война и любов — това бяха трите нишки на неговия живот.

Знойното лято на 1671 година свари семейство Володиовски в наследственото село на Баша Сокол. То беше бисер между техните имоти. Там те гощаваха шумно и по царски пан Заглоба, който, без да обръща внимание на трудностите при пътуването, нито на дълбоката си старост, ги беше посетил, за да изпълни тържественото обещание, което бе дал при венчавката на семейство Володиовски.

Но шумните веселия й радостта на домакините, предизвикана от идването на скъпия гост, скоро бяха прекъснати от заповедта на хетмана, който възлагаше на Володиовски да поеме командването в Хрептьов, там да бди по молдавската граница, да се ослушва в гласовете откъм пустинята, да пази, да отблъсква непокорните чамбули и да очисти околността от разбойници.

Малкият рицар беше войник, готов винаги да служи на Жечпосполита, затова веднага заповяда на прислугата да прибере стадата от пасищата, да натовари камилите и самата тя да се приготви за военни действия.

Сърцето му обаче се късаше при мисълта, че ще трябва да се раздели с жена си, защото я обичаше толкова много с любов и на мъж, и на баща, че почти не можеше да диша без нея, а не искаше да я вземе със себе си в дивите и глухи ущицки дебри и да я излага на най-различни опасности.

Но тя упорстваше да тръгне с него.

— Помисли — казваше Баша — дали ще съм в по-голяма безопасност, ако остана тук, или ако бъда там, под защитата на войската и живея при тебе. Аз не искам друг покрив освен твоя шатър — нали затова се ожених за тебе, за да бъда с тебе и да дяла и неудобствата, и трудностите, и опасностите. Тук ще ме мъчи тревогата, а там, при такъв воин, ще се чувствам в по-голяма безопасност, отколкото кралицата във Варшава; и ако дотрябва да тръгна с тебе за бойното поле, ще тръгна. Тук съм няма да ме хване без тебе, залък в устата си няма да сложа, а накрай не ще издържа и пак ще тръгна за Хрептьов, пък ако наредиш да не ме пуснат, ще нощувам пред портите и ще плача, и ще те моля, докато се смилиш...

Като видя колко силна е нейната обич, Володиовски грабна жена си в прегръдките си и започна да покрива жадно с целувки розовото й лице, а тя му връщаше на целувката с целувка.

— Аз нямаше да възразявам — каза той най-после, — ако се отнасяше до обикновена охрана и внезапни нападения срещу татарите. Хора наистина ще имаме достатъчно, защото с мене ще дойде хоронгвата на подолския генерал^[3] и на пан подкоможи, а освен това и Мотовидло с пехотинците и драгуните на Линкхауз. Ще имам около шестстотин войници, а с обозната прислуга — до хиляда. Страхувам се само от това, в което сеймовите бърберици във Варшава не искат да

повярват, а ние, пограничната стража, всеки час го очакваме: голяма война с цялата турска сила. Това потвърди и пан Мишлишевски, и хотимският паша повтаря всеки ден, и хетманът го вярва, че султанът няма да остави Дорошенко без помощ, а ще обяви война на Жечпосполита, и какво ще правя тогава аз с тебе, мое скъпо цветенце, моя награда, дадена ми от Божията ръка?

— Каквото стане с тебе, това ще стане и с мене. Не искам друга съдба, а такава, каквато бъде твоята...

Тук пан Заглоба прекъсна мълчанието си, обърна се към Баша и каза:

— Ако ви хванат турците, тогава независимо дали искаш или не искаш, твоята съдба ще бъде различна от съдбата на Михал. Ха! След казаците, шведите, септентрионите и бранденбургската кучкарница — турчинът! Казвах аз на отец Олшовски: „Не докарвайте Дорошенко до отчаяние, защото тогава той ще се съюзи с турчина по принуда.“ И какво? Не ме послушаха. Ганенко изпратиха срещу Дорош, а сега Дорош, ще не ще, трябва да влезе в гърлото на турчина, а на това отгоре ще го докара и на нашите глави. Помниш ли, Михале, че пред тебе предупреждавах отец Олшовски?

— Трябва да си го предупреждавал друг път, ваша милост, защото не мога да си спомня това да е станало пред мене — отговори малкият рицар. — Но което казваш за Дорошенко, е пълна истина, нали и пан хетманът е на същото мнение и дори, казват, имало писма от Дорош в този смисъл. Най-сетне онова е отделна работа — важното е, че сега вече е късно за преговори. Но ти, ваша милост, имаш толкова бистър ум, че с готовност бих чул твоето мнение, да взема ли Башка в Хрептьов или е по-добре да я оставя тук? Трябва само да добавя, че там е страхотна пустиня. Селцето винаги е било лошо, а от двайсет години вече толкова казашки банди и чамбули са минали през него, та не зная дали две греди ще намеря заковани една до друга. Там има много долища, обрасли с гъсти гори, скривалища, дълбоки пещери и разни забутани места, в които се крият стотици разбойници, да не говорим за ония, които идват от Влашко.

— При такава сила разбойниците са празна работа — отговори Заглоба, — чамбулите също не са нищо, тъй като ако се приближат с голяма сила, ще се чуе за тях, а ако бъдат по-малки, ще ги смаеш.

— Е какво?! — възкликна Баша. — Не е ли празна работа?! Разбойниците са дреболия! Чамбулите дреболия! С такава сила Михал може да ме защити срещу цялата кримска мощ!

— Не ми пречи в делиберацията^[4] — отговори пан Заглоба, — защото ще реша против тебе.

Баша бързо сложи двете си ръце на устата, а главицата си сгуши между раменете, като се преструваше, че страшно се бои от пан Заглоба, а той, макар да виждаше, че женчето се шегува, все пак това го поласка, та сложи сбръчканата си ръка върху светлата главица на Баша и каза:

— Хайде, не се страхувай, ще те зарадвам!

Баша веднага му целуна ръка, защото наистина много зависеше от неговите съвети, които бяха толкова безпогрешни, че никой не се беше излъгал от тях; а той скръсти двете си ръце зад гърба и като се вглеждаше втренчено със здравото си око ту в пан Михал, ту в Баша, внезапно рече:

— А потомство няма и няма, а?

Тук той издаде напред долната си устна.

— Воля Божия, нищо повече! — отговори Володиовски и повдигна към небето очи.

— Воля Божия, нищо повече! — отговори Баша и сведе очи.

— А бихте ли искали да имате? — запита Заглоба. На това малкият рицар отвърна:

— Ще ти кажа искрено, ваша милост: не зная какво бих дал за чедо, но понякога мисля, че това са празни въздишки. Ето на, Господ Иисус ми прави щастие, като ми даде това котенце или както ти, ваша милост, го наричаш: хайдуче, а на всичко отгоре ме благослови и със слава и богатство, та не смея да го моля за нищо повече. Защото, виждаш ли ваша милост, често пъти съм си мислил, че ако бъдат изпълнявани всички човешки желания, тогава нямаше да има никаква разлика между тая земна Жечпосполита и небесната, която едничка може да даде пълно щастие. И тогава аз се утешавам, че ако не дочакам тук едно или две момчета, там няма да бъда лишен от тях и постарому ще служат под небесното хетманство на свети Архангел Михаил, и ще се покрият със слава в походите си срещу гадовете от пъкъла, и ще стигнат до високи чинове.

Тук набожният християнски рицар се разчувства от собствените си думи и от тази мисъл и отново издигна очи към небето, но пан Заглоба слушаше равнодушно и не престана да мига строго, а най-сетне възрази:

— Ти гледай да не богохулстваш, защото това твое самохвалство, че толкова добре отгатваш намеренията на провидението, може би е грях, за който ще трябва да се печеш някое време на ръжен. Господ-Бог има по-широки ръкави и от краковския епископ, но не обича да му надничат там, за да видят какво е приготвил за хората, и прави, каквото си ще — а ти си гледай своята работа; затова, ако искате да имате потомство, трябва да се държите заедно, а не да се разделяте.

Като чу това, Баша скочи от радост наред стаята и заподскача подобно на дете, почна да пляска с ръце и да повтаря:

— Е какво?! Нека се държим заедно! Аз веднага отгатнах, че негова милост ще застане на моя страна! Веднага отгатнах! Да тръгваме за Хрептьов, Михале! Поне веднъж ще ме вземеш със себе си срещу татарите! Само веднъж! Скъпи мой! Златен мой!

— Гледай я, ваша милост! Вече и походи й се дощяват! — възкликна малкият рицар.

— Защото при тебе не бих се уплашила дори от цяла орда!...

— Silentium!^[5] — каза Заглоба, като плъзгаше влюбени очи или по-скоро влюбено око подир Баша, която обичаше безкрайно. — Вярвам, че Хрептьов, който в края на краищата не е чак толкова далече, няма да бъде последната станица в Дивите поля.

— Не! Военни части ще има и по-нататък, в Могильов, Ямпол, а последната ще бъде в Рашков — отговори малкият рицар.

— В Рашков ли? Та ние знаем Рашков. Нали оттам измъкнахме Елена Скшетуска, от оня валадинецки дол, помниш ли, Михале? Помниш ли как пречуках онова чудовище Черемис, или дявола, който я пазеше. Но щом последният praesidium^[6] ще бъде чак в Рашков, тогава, ако тръгне Крим или цялата турска мощ, те там ще узнаят бързо и навреме ще съобщят в Хрептьов, затова няма голяма опасност, тъй като Хрептьов не ще може да бъде нападнат внезапно. Право да си кажа, не зная защо Башка да не може да живее там с тебе? Аз говоря това искрено, а ти знаеш, че бих предпочел сам да подложам старата си глава, отколкото нея да изложам на някаква опасност. Вземай я! И за двамата ще бъде добре. Само Башка ще трябва да обещае, че в случай

на голяма война без съпротива ще се съгласи да бъде откарана дори чак във Варшава, защото тогава ще започнат страхотни походи, жестоки битки, обсади на станове, може и глад, както при Збараж, а при такива трудности мъж трудно може да запази главата си, та какво остава за една жена.

— Аз с радост бих загинала при Михал — отвърна Баша, — но все пак имам ум и зная, че което не може, не може. Най-сетне решава Михал, а не аз. Нали той и тази година ходи на поход под командването на пан Собески, а настоявах ли да тръгна с него? Не. Добре! Стига сега да не ми се забрани да отида в Хрептьов с Михал, в случай на голяма война можете, ваши милости, да ме изпратите, където си щете.

— Негова милост пан Заглоба ще те откара чак в Подлесието при Скшетуски — каза малкият рицар, — дотам турчинът няма да стигне!

— Пан Заглоба! Пан Заглоба! — отвърна старият шляхтич, като го имитираше. — Аз да не съм войски^[7]? Не поверявайте така жените си на пан Заглоба, защото бил стар, че може да излезе нещо съвсем друго. Освен това ти да не мислиш, че в случай на война с турчина ще се крия зад печката в Подлесието и ще следя хляба да не изгори? Още не съм тръгнал с патерици и мога да бъда полезен за друго. Със стол вече възсядам коня — assentior^[8]! Но яхна ли го веднъж, ще връхлетя срещу неприятеля така добре, както всеки младеж! Слава Богу, още не мириша на пръст. Да преследвам татари, вече няма да тръгна, в Дивите поля няма да ги гоня, защото не съм гонче, но при генерална атака се дръж при мене, ако можеш, и ще има да се нагледаш на чудесии.

— Ти би ли искал, ваша милост, тепърва да воюваш?

— Нима мислиш, че не ще пожелаеш със славна смърт да приключи славния си живот след толкова години служба? Та какво достойно може да ми се случи? Ти познаваше ли пан Джебьонткевич? Той наистина не изглеждаше на повече от сто и четирийсет години, но беше на сто и четирийсет и две и още служеше.

— Нямахте толкова.

— Имаше! Да не мръдна от тази пейка, ако нямахте! На голяма война тръгвам и толкова! А сега заминавам с вас за Хрептьов, защото съм влюбен в Баша!

Башка скочи светнала и почна да прегръща пан Заглоба, а той повдигаше все по-нагоре глава и повтаряше:

— По-силно! По-силно!

Но Володиовски продължи още някое време да обсъжда работата и най-сетне каза:

— Невъзможно е да тръгваме веднага всички, защото там е гола пустиня и никакъв покрив няма да намерим за главата си. Аз ще тръгна напред, ще избира място за плац, ще построя хубаво укрепление и къщи за войниците, също и конюшни за конете на рицарите, защото те са от благородна порода и биха могли да се простудят от променливото време; ще изкопая също така кладенци, път ще прокарам, долищата ще поразчистя от разбойниците и едва тогава ще ви изпратя приличен ескорт, за да дойдете. Поне три седмици ще трябва да почакате тук.

Баша искаше да протестира, но пан Заглоба прецени, че Володиовски е прав, и рече:

— Кое е умно, умно е! Башка, ние ще останем тук заедно въщи и няма да ни бъде зле. Ще трябва също да приготвим и някакви припаси, защото надали знаете, че никъде не се пази така добре медовина и вино, както в пещерите...

---

[1] Татарски племенни князе. — Бел.прев. ↑

[2] Чифлици, малки селища, пръснати из степта. — Бел.прев. ↑

[3] Генерален староста (титла на каменецкия староста). — Бел.прев. ↑

[4] Разсъждения, обсъждане (лат.). — Бел.прев. ↑

[5] Тихо! (лат.). — Бел.прев. ↑

[6] Охрана, гарнизон (лат.). — Бел.прев. ↑

[7] Шляхтич, натоварен да поддържа реда и безопасността, когато мъжете са заминали на война. — Бел.прев. ↑

[8] Съгласен съм, така е (лат.). — Бел.прев. ↑

ДВАЙСЕТ И ВТОРА ГЛАВА

Володиовски удържа думата си; за три седмици се справи с постройките и изпрати знаменит ескорт: сто липковци^[1] от хоронгвата на пан Лянцкоронски и сто Линкхаузови драгуни, които докара пан Снитко с герб полумесец в подкова. Липковците предвождаше стотникът Азия Мелехович, по произход от литовските татари, много млад човек, едва на двацет и няколко години. Той донесе писмо от малкия рицар, който пишеше следното на жена си:

„От все сърце любима Башко! Идвай вече, защото без тебе съм като без хляб, и ако до пристигането ти не изсъхна, здравата ще ти нацелувам розовата муцунка. Хора изпращам достатъчно, а офицерите са опитни, но във всичко на първо място поставяйте пан Снитко и го вземете във вашата компания, тъй като той е *bene natus*^[2] и земевладелец, и рицар; а Мелехович е добър войник, но Бог знае кой е. Той не би могъл да стане офицер в никоя друга хоронгва освен при липковците, защото за всекиго би било лесно да го обиди *imparitatem*^[3]. Прегръщам те с всички сили, целувам ти ръчичките и крачетата. Издигнах хубава крепост от дебели дървета; печките са чудесни. За нас построих няколко стаи в отделна къща. Навсякъде мирише на смола и надойдоха много щурци, та като почнат вечер да свирят, чак кучетата скачат от сън. Ако имахме малко грахови стъбла, лесно бихме се отървали от тях, но ти сигурно ще наредиш да постелят колите с такива. Стъкла не могат да се намерят никъде; прозорците закриваме с ципи от мехури; пан Бялогловски обаче има в своята част между драгуните стъklar. Стъкла може да намериш при арменците в Каменец, само че, за Бога, карайте ги внимателно, за да не се изпотрошат. Поръчах да покроят

твоята стаичка с черги и изглежда чудесно. В ушицките долове изловихме деветнайсет разбойници, които заповядах да бъдат обесени, а докато пристигнеш, избесените ще достигнат до трийсет. Пан Снитко ще ти разкаже как живеем тук. Оставям те под грижите на Бога и на пресветата Дева, моя скъпа душице.“

Баша прочете писмото и го даде на пан Заглоба, а той, щом го прегледа, веднага започна да се отнася с по-голямо внимание към пан Снитко — с не толкова голямо обаче, да не би гостът да забрави, че разговаря с по-знаменит воин и по-важна личност, която само по благоволение го допуска до такава фамилиарност. Пък и пан Снитко беше добродушен, весел и много дисциплиниран войник, защото целият му досегашен живот бе минал в редовете на войската. Той много почиташе Володиовски, а пред славата на пан Заглоба се чувстваше малък и не мислеше да се мери с него.

Мелехович не присъстваше при четенето на писмото, защото веднага след като го предаде, излезе уж за да види хората си, а всъщност от страх да не му кажат да отиде в стаята за слуги.

Заглоба обаче беше имал време да го поразгледа и понеже в главата му бяха още пресни думите на Володиовски, каза на Снитко:

— Радваме се, че си дошъл, ваша милост! Заповядай!... Пан Снитко... Познавах!... Познавах!... Герб полумесец в подкова! Заповядай! Хубав герб... Но тоя татарин — как се казваше там?...

— Мелехович.

— Но тоя Мелехович гледа някак като вълк. Михал пише, че бил човек с неизвестен произход, а това е странно, тъй като всички наши татари са шляхтичи, макар и поганци. На Литва съм виждал цели села, населени от тях. Там ги наричат липковци, а тукашните ги зоват черемисовци. Дълго време служеха вярно на Жечпосполита и й се отблагодаряваха за хляба, но през времето на селската буна мнозина от тях отидоха при Хмелницки, а сега, както чувам, започвали да се сдушават с ордата... Тоя Мелехович гледа като вълк... Пан Володиовски отдавна ли го познава?

— От последния поход — отговори пан Снитко, като мушна крака под стола, — когато действахме с пан Собески срещу Дорошенко

и ордата и преминахме през Украйна.

— От последния поход! Не можах да взема участие в него, защото пан Собески ми възложи друга функция, макар че после му било тъжно без мене... А гербът на ваша милост е полумесец в подкова, нали? Браво!... А откъде е тоя Мелехович?

— Разправя, че бил литовски татарин, но странно е, че никой от литовските татари не го познаваше по-рано, въпреки че служи в тяхната хоронгва. Ех quo^[4] и дето говорят за неизвестния му произход, и на това не можах да попречат доста изисканите му маниери. Впрочем той е добър войник, макар и мълчалив. При Брацлав и Калник се прояви извънредно много и затова пан хетманът го назначи за стотник, макар че беше най-млад в цялата хоронгва. Липковците го обичат много, но между нас не се ползва с особени симпатии, а защо ли? Защото е мрачен човек и гледа като вълк, както правилно забеляза ваша милост.

— Щом той е храбър войник и е проливал кръвта си — обади се Баша, — редно е да го поканим в нашата компания, което съпругът ми не забранява в писмото си.

Тук тя се обърна към пан Снитко:

— Ще позволиш ли, ваша милост?

— Аз съм ти слуга, ваша милост пани благодетелко! — възкликна Снитко.

Баша изчезна зад вратата, а пан Заглоба си пое дъх и попита пан Снитко:

— Е, а как ти хареса, ваша милост, нашата домакиня?

Вместо да отговори, старият воин мушна пестници в очите си и като се наведе на стола, възкликна:

— Ай! Ай! Ай!

После изблеци очи, запуши уста с широката си длан и замлъкна, сякаш засрамен от собственото си възхищение.

— Сладкиш, нали? — каза Заглоба.

В това време „сладкишът“ отново се появи на вратата, водеше подир себе си Мелехович, настръхнал като дива птица, и говореше:

— Ние чухме толкова много и от писмото на мъжа ми, и от пан Снитко за мъжествените ви подвизи, че бихме искали да се запознаем по-добре с вас. Заповядайте в нашата компания, а и трапезата ще сложат веднага.

— Заповядай, ела по-близо, ваша милост! — обади се пан Заглоба.

Мрачното, макар и хубаво лице на младия татарин не се разведри напълно, виждаше се обаче, че той е благодарен за добрия прием и задето не го пратиха да остане в помещението за прислугата.

А Баша нарочно гледаше да бъде добра към него, тъй като с женското си сърце лесно отгатна, че той е подозрителен, горд и че го боли силно за униженията, които навярно е трябвало често да понася поради неизвестния си произход. Затова, без да прави друга разлика между него и Снитко освен оная, която налагаше по-голямата възраст на Снитко, тя заразително младия стотник за подвизите му, благодарение на които е бил повишен в по-висок чин при Калник.

Пан Заглоба отгатна желанието на Баша и също така доста често се обръщаше към него, а той, макар отначало малко да се стесняваше, все пак даваше умни отговори, а маниерите му не само че не издаваха някакъв селяндур, ами учудваха дори с известна дворянска изисканост.

„Това не може да бъде селска кръв, държането му нямаше да бъде такова“ — помисли си Заглоба.

После попита на глас:

— Баща ти, ваша милост, в кои места живее?

— В Литва — отвърна Мелехович и се изчерви.

— Литва е широк край. То е все едно, ако ваша милост би ми отговорил: „В Жечпосполита.“

— Сега вече не в Жечпосполита, защото ония места отпаднаха от нея. Баща ми има имот край Смоленск.

— И аз имах там големи имоти, останали ми от един бездетен роднина, но предпочетох да ги напусна и да се бия на страната на Жечпосполита.

— Така постъпвам и аз — отговори Мелехович.

— Добре правиш, ваша милост! — намеси се Баша.

Но Снитко, като слушаше разговора, повдигаше незабележимо рамене, сякаш искаше да каже: „Един Бог знае що за човек си ти и откъде идеш!“

А пан Заглоба забеляза това и отново се обърна към Мелехович.

— А та, ваша милост — попита той, — Христос ли изповядваш или пък, не се обиждай, живееш в поганство?

— Приех християнската вяра и поради това трябваше да напусна баща си.

— Щом си го напуснал затова, Господ-Бог няма да те напусне, а първото доказателство на неговото благоволение е, че можеш да пиеш вино, което не би вкусил, ако живееше в ония заблуди.

Снитко се засмя, но изглежда, че на Мелехович не харесваха тия въпроси относно личността и произхода му, защото отново настръхна.

Пан Заглоба обаче малко обръщаше внимание на това, още повече че младият татарин не му харесваше особено, понеже на момента, наистина не по лице, но с движенията и погледите си напомняше прочутия вожд на казаците Богун.

В това време поднесоха обета.

Останалата част от деня премина в последни приготовления за път, а тръгнаха на другия ден призори, дори още през нощта, та за един ден да стигнат в Хрептьов.

Събраха се дващестина коли, защото Баша бе решила да снабди богато хрептьовските килери; а зад каруците вървяха тежко натоварени и камили, и коне, които се огъваха под товара на булгурите и колбасите; накрай се движеше керван от няколко десетки степни волове и стадо овце. Колоната водеше Мелехович със своите липковци, а драгуните се движеха край покрития карабон, в който седяха Баша с пан Заглоба. На нея много ѝ се щеше да яхне турското си конче, но старият шляхтич я помоли да не прави това поне в началото и в края на пътуването.

— Ако си седеше спокойно — казваше той, — не бих се противопоставял, но ти веднага ще започнеш да лудуваш и да галопираш с коня, а това не подобава на авторитета на една пани командирша.

Баша беше щастлива и весела като птица. От женитбата си насам тя имаше две най-големи желания в живота си; едното — да даде на Михал син, другото — да прекара с малкия рицар поне една година в някоя станица в съседство с Дивите поля и там, на границата на пустинята, да води войнишки живот, да вкуси от войната и приключенията, да взема участие в нападения, със собствените си очи да види ония степи и да преживее ония опасности, за които беше слушала толкова много от най-младите си години. Тя бе мечтала за това още като девойка и ето че тези мечти сега предстояха да се

осъществят, и то с любимия човек, с най-славния в Жечпосполита преследвач, за когото казваха, че умее дори изпод земята да изрови неприятеля.

Затова младата командирша чувстваше сякаш криле на раменете си и толкова голяма радост в гърдите, че на моменти ѝ идеше да вика и да скача, но я въздържаше мисълта за авторитета ѝ. Защото си обещаваха да се държи сериозно и да спечели голямата обич на войниците.

Тя доверяваше тия мисли на пан Заглоба, а той се усмихваше снизходително и казваше:

— Ти и без това ще бъдеш там най-скъпото нещо и голяма рядкост — това е сигурно! Жена в станица — какъв деликатес!

— А при нужда и пример ще им дам.

— Какъв?

— На храброст! От едно само се страхувам, че отвъд Хрептьов ще има гарнизони в Могильов и Рашков, та чак към Ягорлик, и че няма да видим татари дори за лек.

— Пък аз се боя само от това, разбира се, не за себе си, а за тебе, че ще ги виждаме прекалено често. Ти какво си мислиш, че чамбулите са задължени непременно да вървят срещу Рашков и Могильов? Могат да дойдат направо от изток, от степите или пък от молдавската страна на Днестър и да нахлуят в границите на Жечпосполита, където си поискат, дори и по-горе, оттатък Хрептьов. Освен ако стане общоизвестно, че аз съм се настанил в Хрептьов. Тогава ще го отбягват, защото ме познават от много отдавна.

— Ами Михал не познават ли? Него няма ли да отбягват?

— И него ще отбягват, освен ако дойдат с голяма сила, което може да се случи. Пък и той сам ще ги потърси.

— Ето на, в това бях сигурна! Нима Хрептьов е вече гола пустиня? Ами то е толкова близо!

— По-гола и не може да бъде. Някога, през годините на моята младост, там беше населен край. Човек пътуваше от хутор в хутор, от село в село, от градче в градче. Познавах тия места, бивал съм там! Помня, когато Ушица беше укрепен град, както се казва! Пан Конецполски, бащата, ме беше назначил там за староста. Но после започна инкурсията^[5] на ония хайти и всичко стана развалини. Когато минахме оттук за Еленка Скшетуска, вече беше пустиня, а по-сетне

още двайсетина пъти чамбули прекосиха тия места... Сега пан Собески отново изтръгна тоя край от казаците и татарите като от гърлото на куче... Но хората тук са още малко, само разбойници се крият из долищата...

Пан Заглоба започна да се оглежда наоколо и да клати глава, като си спомняше някогашните времена.

— Боже мой — казваше той, — тогава, когато отивахме за Еленка, — ми се струваше, че старостта е на прага, а сега мисля, че съм бил млад, защото оттогава минаха близо двайсет и четири години. Михал беше още хлапе и нямаше много повече косми по лицето си, отколкото аз на моя пестник. А как си спомням тази околност, сякаш беше вчера! Само храстите и горите са пораснали по-големи, откак agricolae^[6] са се махнали оттук...

Зад Китайгород веднага навлязоха в големи иглолистни гори, с каквито по онова време беше покрита по-голямата част от тоя край. Тук-там обаче, особено в околностите на Студженица, се случваха и открити поля и тогава виждаха брега на Днестър и областта, която се простираше отвъд реката чак до височините, закрили хоризонта откъм молдавската страна.

Дълбоки долове, свърталища на диви зверове и диви хора, им пресичаха пътя, понякога тесни и урвести, понякога по-отворени, с леко наклонени страни и обрасли с глухи дебри. Липковците на Мелехович се спускаха предпазливо в тях и когато краят на конвоя беше още на високия ръб, началото му сякаш слизаше под земята. Често се налагаше Баша и пан Заглоба да слизат от карабона, защото, макар Володиовски да беше прокарал горе-долу път, все пак преминаването беше опасно. На дъното на долищата имаше извори или течаха бързи потоци, които шумяха по камъните и на пролет прииждаха от водата на степните снегове.

При все че слънцето още нагриваше силно горите и степта, суров студ се спотайваше в тия каменни гърла и неочаквано появяваше към пътниците. Гора покриваше скалистите склонове и се издигаше по бреговете, мрачна и черна, сякаш искаше да заслони тия хлътнали недра от златните лъчи на слънцето. На места обаче цели части от гората бяха изпотрошени, съборени, стъблата нахвърляни едно върху друго в диво безредие, клоните разбъркани и сбити накуп, съвсем изсъхнали или пък покрити с пожълтели листа.

— Какво е станало с тая гора? — питаше Баша пан Заглоба.

— На места това могат да бъдат стари прегради от съборени дървета, правени или от някогашните жители против ордата, или от размирниците против нашите войски; на места пък така беснеят из гората молдавски вихри, а в тия вихри, както твърдят старите хора, вампири или направо дяволи си устройват забавления.

— А ти, ваша милост, видял ли си някога дяволски забавления?

— За виждане не съм видял, но съм чувал как дяволите си подвикват от удоволствие: „Уха! Уха!“ Попитай Михал — и той е чувал.

Но Баша, макар и смела, се страхуваше мъничко от злите духове, та веднага започна да се кръсти.

— Страшни са тия места! — каза тя.

И наистина в някои долища беше страшно, защото не само че беше мрачно, но и глухо. Вятър не вееше, листата и клоните на дърветата не шумоляха; чуваше се само тропотът и пръхтенето на конете, скърцането на колите и виковете, които коларите издаваха на опасните места. А понякога и татарите или драгуните започваха да пеят, обаче самата глуха гора не се обаждаше с никакъв човешки или животински глас.

Но ако долищата създаваха мрачно впечатление, горният край, дори там, където се простираха гори, се откриваше весело пред очите на кервана. Времето беше есенно, тихо. Слънцето се движеше по небесната степ, неопетнена от никакво облаче, и лееше обилни блясъци върху скалите, полята и горите. В тая светлина борвете изглеждаха червени и златни, а нишките от паяжина, закачени по клонките на дърветата, по бурените и тревата, светеха толкова силно, сякаш сами бяха изтъкани от слънчеви лъчи. Октомври приближаваше средата на дните си, затова много птици, особено по-чувствителните към студа, вече бяха започнали да се преместват от Жечпосполита към Черно море; на небето се виждаха ята от жерави, литнали със силни крясъци, и гъски, и орляци от патици.

Високо тук-таме висяха в лазура на разперени криле страшни за въздушните жители орли; тук-таме алчни за лов ястреби бавно кръжаха. Обаче особено по голите поля имаше и такива птици, които се движат по земята и се крият във високите треви. Изпод копитата на липковските коне всеки миг изхвъркваха с шум орляци ръждиви

яребици; няколко пъти, макар и отдалече, Баша видя застанали на стража дропли, при чиято гледка бузите ѝ пламваха, а очите ѝ заблестяваха.

— Заедно с Михал ще ги гоним с хрътки! — викаше тя и пляскаше с ръце.

— Ако мъжът ти беше някакъв домошар — казваше Заглоба, — скоро щеше да му побелее брадата от такава жена, но аз знаех на кого да те дам. Друга щеше да ми бъде поне благодарна!

Баша веднага целуна двете бузи на пан Заглоба, а той се разчувства и рече:

— На старост обично сърце е толкова мило за човека, както топло място при печката.

После се замисли и добави:

— Странно нещо, че аз през целия си живот съм обичал тоя женски пол, а да кажа защо, сам не мога, защото този дявол бива и коварен, и страхлив... Но нали е слаб като дете, стига само някоя да я сполети някакво зло, веднага чак сърцето ти запищява от мизерикордия^[7]. Ще ме прегърнеш ли още веднъж, а?

Баша беше готова да прегърне целия свят, та веднага изпълни желанието на пан Заглоба и по-нататък пътуваха в отлично настроение. Движеха се много бавно, защото воловете, които вървяха отзад, не можеха по-бързо, а беше опасно да бъдат оставени с малък брой хора всред тия гори.

Колкото повече се приближаваха до Ушица, земята ставаше все по-неравна, гората — по-глуха, а доловете — по-дълбоки. Час по час нещо се разваляше в колите или пък конете се запъваха, та се случваха значителни забавяния. Старият път, който някога водеше за Могильов, от двайсет години беше обрасъл с гора, така че едва тук-там се виждаха следи от него, ето защо те трябваше да държат пътищата, направени от по-старите и последните военни походи, затова често пъти погрешни, а същевременно и много трудни. Не мина и без злополуки.

Конят на пан Мелехович, който се движеше начело на липковците, си преплете краката по наклона на един дол и падна в каменливото дъно не без последствия за ездача, който така силно си пукна главата, та чак загуби съзнание за известно време. Баша и Заглоба веднага яхнаха коне, а младата пани командирша заповяда да

настанят татарина в карабона и да го карат внимателно. От тоя момент тя спираше кервана при всеки извор и собственоръчно превързваше главата на ранения с превръзки, мокрени в студената изворна вода. А той лежа някое време с притворени очи, но накрай ги отвори и когато наведената над него Баша взе да го разпитва как се чувства, вместо отговор той грабна ръката ѝ и я притисна до побелелите си устни.

Едва след малко, сякаш събрал мислите си и съсредоточил внимание, той отговори по украински:

— Ах, добре ми е, както не ми е било отдавна!

В такова пътуване мина целият ден. Най-сетне слънцето почервения и се търколи грамадно към молдавската страна; Днестър започна да свети като огнена лента, а от изток, от Дивите поля, постепенно настъпваше здрач.

Хрептьов не беше вече твърде далеко, но на конете трябваше да се даде почивка, затова се спряха за по-дълъг престой.

Тоз-онзи от драгуните запя молитви, липковците слязоха от конете, простряха по земята овчи кожи и започнаха да се молят коленичели, с лица, обърнати към изток. Гласовете им ту се издигаха, ту се снишаваха; навремени: „Аллах, аллах!“ се чуваше от всички редове, после всичко утихваше, хората ставаха и с обърнати нагоре длани досам лицата си стояха съсредоточени в молитва и само от време на време повтаряха сънливо и сякаш с въздишка: „Лохичмен, аз, лохичмен!“^[8] Слънчевите лъчи падаха върху тях все по-червени, от изток задуха лек вятър, а заедно с него дърветата зашумяха силно, сякаш и те искаха да почетат преди нощта тоя, който изтъркулва хиляди трепетливи звезди по тъмното небе.

Баша наблюдаваше любопитно дългата молитва на липковците, но сърцето ѝ се свиваше при мисълта, че толкова добри хора след изпълнен с труд живот подир смъртта си ще се намерят в огъня на пъкъла, още повече, понеже всеки ден се срещат с хора, които изповядват истинската вяра, а те пак продължават по своя воля да стоят в своята заблуда.

Пан Заглоба, който разбираше по-добре тия неща, само свиваше рамене при набожните забележки на Баша и казваше:

— И без това няма да пуснат на небето тия кози синове, за да не намъкнат там със себе си разни отвратителни инсекти.

После с помощта на един слуга облече къса дреха, подплатена с агнешки кожи, тъкмо като за вечерния хлад, и заповяда да тръгнат, но едва керванът потегли и на отсрещното възвишение се появиха петима конници.

Липковците веднага им дадоха път.

— Михал! — викна Баша като видя тоя, който летеше начело.

И наистина това беше Володиовски, излязъл с няколко конника да посрещне жена си.

Двамата се спуснаха един към друг и се срещнаха с голяма радост, а после си зараказваха какво са преживели през време на раздялата.

Баша разказваше как са пътували и как пан Мелехович си е наранил главата о камъните, а малкият рицар докладваше за дейността си в Хрептьов, където според уверенията му всичко е вече готово и чака да я приеме, защото петстотин брадви били работили три седмици на строежите.

През време на тоя разговор влюбеният пан Михал непрекъснато се навеждаше от седлото и прегръщаше младата си жена, която, изглежда, не се сърдеше особено на това, тъй като яздеше до самия него и конете им почти опираха хълбоците си.

Краят на пътуването вече беше близък, но настана хубава нощ, осветявана от голям и златен месец. Той обаче побледняваше все повече с издигането си от степта към небето, а накрай светлината му бе затъмнена от сияние, което ярко пламна пред кервана.

— Какво е това? — попита Баша.

— Ще видиш — каза Володиовски, като размърда мустаци, — щом преминем оная горичка, която ни дели от Хрептьов.

— Това вече Хрептьов ли е?

— Ти би могла да го видиш като на длан, но го закриват дърветата.

Навлязоха в горичката, но преди да стигнат до средата ѝ, от другия ѝ край се появи рояк светлини, сякаш рояк светулки или трепетни звезди. Тия звезди започнаха да се приближават с голяма бързина и внезапно цялата горичка се затресе от гръмки възгласи:

— Vivat нашата пани! Vivat многоуважаемата командирша! Vivat, vivat!

Това бяха войници, които тичаха да посрещнат Башка. В един миг стотици от тях се смесиха с липковците. Всеки държеше на дълъг прът запалена борина, сложена в разцепения край на пръта. Някои носеха на пръти железни кандила, от които капеше по земята запалена смола като дълги огнени сълзи.

Веднага Баша беше обградена от тълпи страшни, мустакати лица, малко диви, но озарени от радост. Повечето от тях никога през живота си не бяха виждали Баша, мнозина смятаха, че ще видят вече солидна жена и радостта им стана още по-голяма при вида на това почти дете, което, възседнало бялото си конче, се навеждаше, за да благодари, на всички страни своето розово, дребничко, радостно и едновременно силно смутено от тоя неочакван прием лице.

— Благодаря ви, ваша милост панове — обади се Баша, — зная, че това не е за мене...

Но сребристият ѝ гласец се загуби в приветствените възгласи, от които трепереше цялата гора.

Рицарите от хоронгите на пан подолския генерал и на пан пшемиския подкоможи, казаците на Мотовидло, липковците и черемисовците се размесиха. Всеки искаше да види пани командиршата, да се приближи до нея; някои по-разпалени целуваха крайчеца на роклята ѝ или крака ѝ в стремето. Защото за тия полудиви бойци, свикнали на походи, на лов за хора, на кръвопролития и кланета, това беше толкова необикновено нещо, толкова ново, че като го гледаха, техните корави сърца се развълнуваха и някакви нови, непознати чувства се пробудиха в гърдите им. Те бяха излезли да я приветстват от любов към Володиовски, искаха да му създадат радост, а може би и да се докарат пред него, но ето че и те самите бяха овладени от внезапно вълнение. Това усмихнато сладко и невинно лице със светнали очи и разширени ноздрички в един миг им стана скъпо. „Това е наше детенце!“ — викаха старите казаци, истински степни вълци. „Истински херувим, пане полковник!“ „Зорница! Мило цветенце! — крещяха рицарите. — До един ще паднем за нея!“... А черемисовците цъкаха с език, долепваха длани до широките си гърди и викаха: „Аллах! Аллах!“...

Володиовски беше силно трогнат и зарадван; той се хвана за кръста, горд със своята Башка.

Възгласите продължаваха без прекъсване. Най-сетне керванът излезе от гората и веднага пред очите на новопристигналите се показаха внушителни дървени постройки, издигнати в кръг на възвишението. Това беше хрептьовската станица, видима като в бял ден, защото навсякъде около нея горяха огромни огньове, в които бяха нахвърлени цели дървета. Но и вътрешният плац беше пълен с огньове, само че по-малки, за да не направят пожар.

Войниците сега угасиха борините, но всеки смъкна от рамото си било мускет, било пушка или пищов и загърмяха в чест на Баша.

Пред оградата от колове излязоха и оркестри: рицарският, съставен от тръби, казашкият — от литаври, барабани и разни многострунни инструменти, и накрай липковският, в който според татарския обичай първо място държаха пронизителните свирки. Лаят на войнишките кучета и ревът на изплашения добитък още повече засилваха врявата.

Сега конвоят остана назад, а напред яздеше Баша, като от едната ѝ страна беше мъжът ѝ, а от другата — пан Заглоба.

Над портата, окичена чудесно с елови клонки, се чернееше надпис върху ципи от мехур, намазани с лой и осветени отвътре:

*Нека Купидон ви дава честити години,
crescite^[9], желани гости, multiplicamini^[10]!*

— Vivant! Floreant!^[11] — крещяха войниците, когато малкият рицар и Баша се спряха, за да прочетат надписа.

— За Бога! — каза пан Заглоба. — Та нали и аз съм гост, но ако това пожелание за размножаване се отнася и до мене, нека гарваните ме изкълват, ако зная какво да правя с него.

Пан Заглоба обаче намери отделен надпис за себе си и го прочете с голямо задоволство:

*Нека нашият Онуфри Заглоба живее —
той всред рицарството славно най-прославен грее!*

Володиовски се много развесели и покани офицерите, също и рицарите на вечеря при себе си, а за войниците заповяда да изтъркалят една-две бъчви водка. Одраха и няколко вола, които веднага бяха сложени да се пекат на огньовете. Стигна обилно за всички; дълго през нощта станицата ехтеше от възгласи и мускетни гърмежи, та страх обзе разбойническите банди, скрити в ущицките долища.

---

[1] Отдавна заселени в Полша татари. — Бел.прев. ↑

[2] Благородник, шляхтич (лат.). — Бел.прев. ↑

[3] Неравенство (лат.), т.е. да се отнесе високомерно като към неравен по произход. — Бел.прев. ↑

[4] Оттук (лат.). — Бел.прев. ↑

[5] Нахлуване, нашествие (лат.). — Бел.прев. ↑

[6] Земяделците (лат.). — Бел.прев. ↑

[7] Състрадание (лат.). — Бел.прев. ↑

[8] Постоянни думи в мохамеданските молитви. — Бел.прев. ↑

[9] Растете (лат.). — Бел.прев. ↑

[10] Размножавайте се (лат.). — Бел.прев. ↑

[11] Да живеят! Да цъфтят! (лат.). — Бел.прев. ↑

ДВАЙСЕТ И ТРЕТА ГЛАВА

Пан Володиовски не стоеше без работа в своята станица, а и хората му живееха в непрекъснат труд. Сто души, а понякога и по-малко оставаха като гарнизон в Хрептьов, а останалите бяха в непрекъснати обиколки. Най-големи отреди биваха пращани да претърсват ущицките долища и те живееха сякаш в непрекъсната война, защото разбойническите банди, често твърде многобройни, оказваха силна съпротива и много пъти трябваше да водят формални битки с тях. Такива експедиции продължаваха по пет-шест дена, дори по петнайсетина. По-малки разезди пан Михал изпращаше чак към Брацлав за сведения за ордата и за Дорошенко. Задача на тия разезди беше да докарват пленници за разпит, иначе казано, да ги ловят в степите; други слизаха надолу по Днестър до Могильов и Ямпол, за да поддържат връзка с комендантите, оставени по тия места; трети бдяха откъм влашката страна; четвърти правеха мостове, поправяха някогашния път.

Тая област, в която цареше толкова голямо движение, постепенно се успокояваше; по-мирните жители, които не обичаха разбойничеството, лека-полека се връщаха в изоставените селища, отначало тайничко, после все по-смело. В самия Хрептьов надойдоха разни еврейчета занаятчии; понякога се отбиваше и някой по-значителен търговец арменец, все по-често идваха дребни пътни продавачи: и пан Володиовски не напразно се надяваше, че ако Бог и хетманът го оставят за по-дълго време тук като комендант, с течение на времето тези подивели места ще придобият съвсем друг вид. Сега всичко това беше само начало, предстоеше да се направи още много; пътищата още не бяха безопасни; разюзданото население с по-голяма готовност поддържаше връзки с разбойниците, отколкото с войската и по най-дребен повод отново се криеше в скалните пропасти; през бродовете на Днестър често се прокрадваха шайки, съставени от власи, казаци, унгарци, татари и Бог знае още какви; те нахълтваха из страната, нападаха по татарски села и градчета и заграбваха всичко,

което можеше да се заграби; още нито за миг по тия места не можеше ръката да остави сабята или мускетът да се закачи на гвоздей, но началото беше вече сложено и бъдещето се очертаваше благоприятно.

Най-внимателно трябваше да се следи откъм изток. Защото от папачта на Дорошенко и помощните чамбули непрекъснато се откъсваха по-големи или по-малки чети, приближаваха се незабелязано до полските охранявани и носеха унищожение и пожар в околността. Но понеже това бяха банди, които поне привидно действаха на своя глава, малкият комендант ги унищожаваше без страх, че ще навлече на страната по-голяма буря, и като не се задоволяваше само с отбрана, сам ги търсеше в степта, и то толкова успешно, че с течение на времето направи тия нападения да опротивеят и на най-дръзките.

В това време Баша се разположи в Хрептьов.

Радваше я безкрайно този войнишки живот, който никога досега не беше наблюдавала толкова отблизо; движенията, походите, завръщанията от акции, видът на пленниците. И тя изказваше желание пред Володиовски да вземе участие най-малко в един поход; но засега трябваше да се задоволи с това, че от време на време можеше да яхне коня и придружена от мъжа си и пан Заглоба, да обикаля околността на Хрептьов; при такива излети те ловуваха на лисици и дропли; понякога вълк се измъкваше от тревата и се понисаше в ширинето — тогава го подгонваха и Баша, доколкото можеше, летеше напред непосредствено след хрътовете, та първа да настигне уморения звяр и да гръмне с пушката си между червените му очи.

Пан Заглоба най-обичаше да ловува със соколи; офицерите имаха при себе си няколко много добри двойки.

Баша също го придружаваше, а пан Михал изпращаше скрито подир нея двајсетина души, за да се явят на помощ при случай, защото, макар в Хрептьов винаги да се знаеше какво става на двајсетина мили наоколо в пустинята, все пак пан Михал гледаше да бъде предпазлив.

Войниците с всеки изтекъл ден обикваха все повече Баша, защото и тя се грижеше за тяхната храна и пития, а също така наглеждаше болните и ранените. Дори мрачният Мелехович, чиято глава още не беше оздравяла и който имаше по-твърдо и диво сърце от другите, се разведряваше, когато я видеше. Старите войници се

разсипваха да хвалят рицарския ѝ замах и дълбокото познаване на войнишките работи.

— Ако останем случайно без малкия сокол — казваха те, — тя би могла да поеме командването и на човек не би му било жал да загине при такъв полковник.

Имаше и случаи, когато в отсъствие на Володиовски станеше нещо нередно в службата, Баша да хока войниците и те я слушаха покорно, а старите войници вземаха укорите от нейните уста по-присърце, отколкото наказанията, които строгият пан Михал налагаше за всяко нарушение на дисциплината.

В частта винаги цареше голям ред, защото Володиовски, възпитан в школата на княз Йереми, умееше да държи войниците с желязна ръка, но все пак присъствието на Баша смекчи още дивите донякъде нрави. Всеки се мъчеше да ѝ хареса, всеки внимаваше за нейната почивка и спокойствие. Затова един друг се пазеха от всичко, което би могло да ги смути.

В леката хоронгва на пан Миколай Потоцки имаше много шляхтичи, светски и изискани хора, които, макар и подивели през постоянните войни и приключения, все пак бяха много добра компания. Те заедно с офицерите от другите хоронгви често прекарваха вечерите у полковника, като разказваха за стари истории и войни, в които сами бяха вземали участие. Първо място между тях държеше пан Заглоба. Той беше най-възрастният, най-много бе видял и се бе проявил, но когато след една-две чашки задремеше в удобен, тапициран със сахтиян стол, който нарочно слагаха за него, тогава думата вземаха и други. А имаха какво да разказват, защото имаше такива, които бяха посетили Швеция и Москва; имаше и такива, които бяха прекарвали младите си години в Сечта още преди буната на Хмелницки; такива, които навремето си бяха пасли в Крим овце като пленници; които бяха копали кладенци в Бахчисарай като роби; които бяха посетили Мала Азия; бяха веслували по Архипелага на турски галери; които в Ерусалим се бяха кланяли пред гроба на Христос; които бяха преживели всякакви приключения и всякакви трудности и все пак отново се бяха върнали под знамената да защитават до края на живота си, до последния си дъх тия крайгранични страни, облени в кръв.

Когато през ноември вечерите станаха по-дълги, а от широката степ лъхаше спокойствие, защото тревата бе изсъхнала, в дома на полковника се събираха всеки ден. Идваше пан Мотовидло, командир на сеймените, по произход украинец, слаб като клечка и дълъг като копие, вече не млад, който повече от двайсет години не беше напуснал бойното поле; идваше пан Дейма, брат на оня, който бе съсякъл пан Убиш; с него — пан Мушалски, някога заможен човек, но на младите си години взет в плен, веслувал на турски галери, а като избягал от робство, зарязал имота си и сега със сабя в ръка си отмъщаваше на Мохамедовото племе за нанесените му злини. Той беше несравним стрелец с лък и ако поискаха, пронизваше чапла при висок полет. Идваха също така двамата преследвачи пан Вилга и пан Ненашинец, големи воители, и пан Громика, и пан Бавдинович, и много други. Когато те започнеха да разказват, а бяха много приказливи, в разказите им се виждаше целият онзи източен свят; и Бахчисарай, и Стамбул, и минаретата, и светилищата на фалшивия пророк, и сините води на Босфора, и фонтаните, и султанският двор, и човешкият мравуняк в каменния град, и войската, и еничарите, и дервишите — и цялата тази страшна напаст от скакалци, която се шаренееше като дъга и от която Жечпосполита предпазваше украинските земи, а зад тях всички кръстове и черкви в цяла Европа.

Тия стари войници сядаха в кръг в просторната стая като ято щъркели, които, уморени от полета, кацват на някоя степна могила и се обаждат със силно тракане с клюновете си.

В камината горяха смолисти дървета и хвърляха обилен блясък в цялата стая. По заповед на Баша на огъня се грееше молдавско вино, а прислужници гребяха от него с калаени канчета и поднасяха на рицарите. Иззад стените долиташе подвикването на стражата; щурците, от които се оплакваше пан Володиовски, свиреха в стаята, а понякога в запушените с мъх пролуки съскаше ноемврийският вятър, който духаше от север и ставаше все по-студен. При такъв студ най-приятно беше да се седи в приветната и светла стая и да се слушат приключенията на рицарите.

В една такава вечер пан Мушалски разказваше следното:

— Дано Всевишният да има под светото си покровителство цялата Жечпосполита, всички нас, а между нас особено нейна милост присъстващата тук пани, достопочтената съпруга на нашия командир,

чийто блясък очите ни едва ли са достойни да гледат. Не искам аз да се сравнявам с пан Заглоба, чиито приключения биха могли да предизвикат най-голямо удивление у самата Дидона^[1] и нейните прелестни придворни дами — но щом ваши милости сами искате *casus cognoscere meos*^[2], няма да се противя, за да не обидя благородната компания.

На младини наследих край Тарашч в Украйна значителен имот. При Ясло имах две села, останали от майка ми в тоя спокоен край, но предпочетох да живея в бащиното си наследство, понеже то беше по-близо до ордите и по-лесно щеше да ми се случи някакво приключение. Рицарската ми жажда ме влечеше в Сечта, но там вече нямаше нужда от нас; все пак аз ходих в компания от неспокойни духове в Дивите поля и там изпитах много удоволствие. Добре ми беше в моя имот, досаждаше ми само това, че имах лош съсед. Той беше прост селянин откъм Бела Церков, който на младини бил в Сечта, там се издигнал до полкови атаман и бил изпращан като пратеник във Варшава, където го направили шляхтич. Той се наричаше Дидюк. А трябва да знаете, ваши милости, че ние произхождаме от един вожд на самнитите^[3], наричан Муска, което по нашенски значи „муха“. Този Муска след злополучни походи против римляните дошъл в двора на Земовит, сина на Пяст, който за по-голямо удобство го нарекъл Мускалски, а после потомството го преиначило на Мушалски. Поради това аз се чувствах като човек, който произхожда от много благородна кръв, и гледах с голямо презрение на тоя Дидюк. Може би нямаше да казвам нищо, ако този негодник умееше да уважава честта, която му се беше паднала, и признаваше превъзходството на шляхтичкото съсловие над всички други. Но той държеше земята като шляхтич, а се подиграваше със самото шляхтичко достойнство и често казваше: „Нима моята сянка сега е по-голяма? Казак бях аз и казак ще си остана, а благородничеството и всички вражески ляхи — ей така да ги...“ Аз не мога да ви кажа, ваши милости, какви мръсни жестове правеше при тия думи, защото присъствието на нейна милост никак не ми позволява това. Но ме разкъсваше дива ярост и аз започнах да го преследвам. Той не се уплаши, беше смел човек и ми връщаше тъпкано. Той би излязъл на дуел със саби, но аз не исках това поради долния му произход. Намразих го като чума, а и той ме преследваше с омраза. Веднъж стреля срещу мене на пазара в Тарашч, за малко не ме

уби, а аз му сцепих главата с брадвичка. На два пъти го нападах с моите хора, на два пъти — той мене с разбойници. Не можа да се справи с мене, но и аз не можех с него. Исках да го съдя, но какъв ти съд в Украйна, където още димят развалини от градове. Който събере там нехранимайковци, може да плюе на цяла Жечпосполита. Така правеше и той, като на това отгоре хулеше общата ни майка, без да мисли, че тя именно го беше издигнала до шляхтичкото съсловие, притиснала до гърдта си, дала му бе привилегии, по силата на които владееше земя, и оная свобода, прекалено голяма, която не би имал при никаква друга власт. Ако можехме да се срещаме като добри съседи, надали щяха да ми липсват аргументи, но ние не се виждахме другояче освен с пушка в едната и с главня в другата ръка. С всеки ден odium^[4] у мене растеше, та чак пожълтях. Непрекъснато мислех само как да го пипна. Защото чувствах, че омразата е грях, та исках само да му нашаря кожата с пръчки заради това отричане от шляхтичеството, а после да му простя всички грехове, както ми прилича като истински християнин, и да заповядам просто да го застрелят...

Но Господ-Бог бил наредил другояче.

Извън селото имах голям пчелин и веднъж отидох да го видя. Беше надвечер. Забавих се там не повече от половин час, но ето че изведнъж някакъв clamor^[5] проглуши ушите ми. Оглеждам се: дим като облак над селото. След малко тичат хора. Орда! Орда! А веднага зад хората — паплач, ви казвам, ваши милости! Стрели хвърчат, сякаш дъжд се лее, и където да погледна, овчи кожуси и дяволски татарски муцуни. Аз скачам на коня! Докато докосна стремето с крак и вече пет или шест примки ме хванаха. Дърпах се, бях силен... Nec Hercules...^[6] След три месеца заедно с други се намерих като роб оттатък Бахчисарай в татарското село Сугайджик.

Господарят ми ме наричаше Салма бей. Той беше богат татарин, но безчовечен и жесток към робите си. Трябваше под бой с камшици да копаем кладенец и да работим на полето. Исках да се откупя; имах с какво. По един арменец писах писма до имененията си при Ясло. Не зная дали писмата не стигнаха или откупът е бил ограбен по пътя — важното е, че не дойде нищо... Откараха ме в Цариград и ме продадоха на една галера.

Много бих могъл да разказвам за тоя град, по-голям и по-красив не зная дали има по света. Хората там са колкото тревата в степта или

камъните в Днестър... Стените на Едикул е са огромни. Кула до кула... В града заедно с хората скитат кучета, на които турците не правят нищо лошо — изглежда, чувстват, че са им роднини, нали са кучи братя... У тях няма други съсловия освен господари и роби, а няма по-тежко робство от това у поганците. Господ знае дали е истина, но на галерите чувах, че тамошните води, Босфорът и Златният рог, който влиза навътре в града, са образувани от сълзите на робите. И аз пролях там много сълзи...

Страшна е турската мощ и на никой от владетелите не са подчинени толкова много крале както на султана. А самите турци разправят, че ако не бил Лехистан^[7] (така те наричат нашата майка), тогава отдавна щели да бъдат господари orbis terrarum^[8]. „Зад гърба на ляха, разправят, останалият свят живее в беззаконие, защото той, разправят, лежи пред кръста като куче, а нас ни хапе по ръцете...“ И имат право, така е било и така е... А ние какво правим тук в Хрептьов и по-нататъшните гарнизони в Могильов, Ямпол, Рашков? Много зло има в нашата Жечпосполита, но смятам, че някога Бог ще зачете тази наша функция, а и хората ще я зачетат.

Но връщам се към това, което преживях. Робите на сушата, по градовете и селата по-малко охкат от мъки от ония, крито трябва да веслуват по галерите. Защото оковат ли веднъж тия галерници при веслото на кораба, никога вече не го отковават, нито нощем, нито денем, нито в празник — и до смъртта си трябва да живеят там във вериги; а потъне ли корабът in rugna navali^[9] и те трябва да потънат заедно с него. Всички са голи, мръзнат на студа, дъжд ги мокри, глад ги измъчва и за всичко това нямат друго освен сълзи и страхотен труд, защото веслата са толкова големи и тежки, че за едно са необходими двама души...

А мене ме докараха нощем и ме оковаха, като ме настаниха срещу някакъв другар по нещастие, когото in tenebris^[10] не можах да видя. Когато чух ударите на чука и звъна на веригите — мили Боже, струваше ми се, че гвоздеи заковават ковчега ми, макар че и това бих предпочел. Молах се, но сякаш вятърът беше издухал надеждата от сърцето ми... Надзирателят сподави с камшици стоновете ми и аз прекарах цялата нощ тихо, докато започна да се развиделява... Поглеждам аз тогава към тоя, който ще работи с мене на веслото —

Господи Иисусе Христе! — отгатнете, ваши милости, кой беше срещу мене? Дидюк.

Познах го веднага, макар че беше гол, отслабнал, а брадата му пораснала до пояс, защото от по-рано вече беше продаден на галерата... Гледам аз него, а той мене; позна ме също... Не си казахме нищо... Ето какво ни беше сполетяло двамата! Но омразата помежду ни още беше такава, та не само че не се поздравихме като хора, ами злобата избухна у нас като пламък и чак радост обхвана сърцето на всекиго, че и врагът му трябва също да страда... Още същия ден корабът тръгна на път. За голямо чудо трябваше на едно весло да работя с най-големия си неприятел, от една паница да ядем остатъци, които у нас кучетата не биха яли, една тирания да понасяме, един въздух да дишаме, заедно да страдаме, заедно да плачем... Плавахме по Хелеспонт, а после по Архипелага... Там е остров до остров и всичко в турски ръце... Двата бряга също... Целият свят!... Тежко беше. Денем неизразима горещина. Слънцето така пече, та сякаш дори водата гори от него, а когато тия блясъци започнат да треперят и да скачат по вълните, човек би казал, че пада огнен дъжд. Пот се лееше от нас, а езикът ни засъхваше, залепен за небцето... Нощем студът ни хапеше като куче... Надежда отникъде — нищо, само мъка, жал за изгубеното щастие, мъка и убийствен труд. Думите не могат да изразят всичко това... В едно пристанище, вече на гръцка земя, видяхме от борда ония славни развалини на храмове, издигнати още от древните гърци... Колона се издига там до колона сякаш от злато, а то мраморът е пожълтял така от старост. И се вижда добре, защото се издига на голо възвишение и небето там е като тюркоаз... После плавахме покрай Пелопонез. Ден следваше след ден, седмица след седмица, а ние с Дидюк не си бяхме казали нито дума, защото още упоритост и ожесточение живееха в нашите сърца... Но постепенно под Божиата ръка взехме да омекваме. От тежкия труд и променливото време грешните ни меса почнаха почти да падат от костите; раните, нанасяни от камшика, гноясваха на слънцето. Нощем се молехме за смърт. Щом задряма, чувам как Дидюк казва: „Христе, помилуй! Светая пречистая, помилуй! Дай умерти!“ Той също чуваше и виждаше как аз протягах ръце към Богородица и нейното дете... И сякаш морският вятър издухваше омразата от сърцата... Все по-малко, все по-малко... Накрай, когато оплаквах себе си, оплаквах и него. Вече другояче

поглеждахме един към друг... Нещо повече; почнахме да си помагаме. Когато се изпотях и капнех до смърт, той гребеше сам; когато с него станеше същото, тогава аз... Донесат ли паницата, всеки гледа да има и за другия. Но гледайте, ваши милости, какво нещо е човешката природа! Направо казано, ние вече се обичахме, но никой от нас не желаше да признае това пръв... Корав човек беше той, украинска душа!... Докато веднъж бяхме страшно зле и ни беше много тежко, а разправяха през деня, че на другия ден ще се сблъскаме с венецианската флота... Храната също беше оскъдна и скъпяха всичко освен бича... Дойде нощ; ние стенем тихо и — той посвоему, аз помоему — се молим още по-горещо; гледам при светлината на месеца — сълзите му текат на струи по брадата. Сърцето ми се развълнува и казвам: „Дидюк, ами нали сме земляци, я да си простим провиненията.“ Като чу това — Боже, мили! — че като се заплака човекът му, че като скочи, та чак веригите му издрънчаха. През веслото паднахме в прегръдките си, зацелувахме се и заплакахме... Не мога да кажа колко дълго стояхме прегърнати, защото тогава бяхме забравили всичко, само се тресяхме от ридание...

Тук пан Мушалски прекъсна разказа си и започна да пипа някак с пръсти около очите си. Настана кратка тишина, само студеният северен вятър съскаше между гредите, а в стаята огънят пращеше и щурците пееха. После пан Мушалски си отдъхна и продължи:

— Както ще се види, Господ-Бог ни благослови и прояви своята милост, но тогава платихме горчиво тия братски чувства. Бяхме се хванали в прегръдките си и така преплетохме веригите, че не можехме да ги откачим. Дойдоха надзирателите и едва те ни разделиха, но бичът повече от час фуча над нас, биеха ни където завърнат. Кръв потече от мене, потече и от Дидюк, смеси се и като една струя се изля в морето. Но нищо от това, стари истории... за слава на Бога!...

От тоя момент не помислях, че аз произхождам от самнитите, а той е белоцерковски селянин, обявен неотдавна за шляхтич. И родния си брат не бих могъл да обичам повече от него. Дори да не беше направен шляхтич, пак бих го обичал — макар че предпочитам да е. А то постарому, както някога ми връщаше тъпкано на омразата с омраза, сега ми се отплащаше на обичта с обич. Такава му беше природата...

На другия ден започна сражение. Венецианците разпръснаха нашата флота на всички страни. Галерата ни, разнебитена от тежки

оръдия, се спотаи при някакво пусто островче, просто скала, която стърчеше от морето. Трябваше да се поправи, но понеже войниците бяха избити и липсваше работна ръка, принудиха се да ни разковат и да ни дадат брадви. Щом слязохме на сушата, поглеждам към Дидюк, а в неговата глава беше същото, което и в моята. „Веднага ли?“ — попита той. „Веднага!“ — казвам и без да мисля повече, треснах надзирателя в главата; в същия момент пък той удари капитана. Последваха ни и другите като огън! След един час свършихме с турците, после поправихме горе-долу галерата и седнахме на нея без вериги, а милостивият Бог заповяда на ветровете да ни отведат към Венеция.

С просия стигнахме до Жечпосполита. Разделих си с Дидюк имота при Ясло и отново влязохме във войската, за да платим за нашите сълзи и нашата кръв. През време на отбраната на Подгаец Дидюк отиде при Сирко^[11] в Сечта, а заедно с него — в Крим. Какво правиха там и каква значителна диверсия извършиха — това ваши милости знаете.

При завръщането си Дидюк, отмъстил си вече, загина от стрела. Аз останах — и сега колкото пъти опъвам лъка, върша това в негова памет, а в тази благородна компания не липсват свидетели, че така съм зарадвал много пъти душата му.

Тук пан Мушалски отново замлъкна и отново се чуваше само воят на северния вятър и пращането на огъня. Старият боец впи поглед в пламналите главни и след дълго мълчание завърши така:

Беше бунтът на Наливайко и Лобода, беше буната на Хмелницки, а сега имаме Дорош; земята не изсъхва от кръв, караме се и се бием, а пък Бог е посял в сърцата ни някакви семена на обич, но те като че ли лежат в неплодородна почва и едва когато ги полеят сълзи и кръв, едва под гнета и поганския камшик, едва при татарското робство ще дадат неочаквани плодове.

— Селякът си е селяк! — каза внезапно пан Заглоба, като се събуди.

---

[1] Картагенска царица, пред която Еней разказвал приключенията си. — Бел.прев. ↑

[2] Да узнаете моите теглила (лат.) — леко видоизменен полустих от Вергилиевата „Енеида“. — Бел.прев. ↑

[3] Планинско племе в древна Италия, воювало срещу римляните. Такъв измислен произход на прадедите от древни родове е било нещо обикновено по това време. — Бел.прев. ↑

[4] Омразата (лат.). — Бел.прев. ↑

[5] Вик, крясък (лат.). — Бел.прев. ↑

[6] Дори Херкулес (лат.) — съкратено от: „Nec Hercules contra plures!“ — „Дори Херкулес не може да се бори с мнозина!“. — Бел.прев. ↑

[7] Полша. — Бел.прев. ↑

[8] На целия свят (лат.). — Бел.прев. ↑

[9] В морска битка (лат.). — Бел.прев. ↑

[10] В тъмнината (лат.). — Бел.прев. ↑

[11] Казашки атаман. — Бел.прев. ↑

ДВАЙСЕТ И ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

Мелехович постепенно оздравяваше, но понеже още не вземаше участие във военните обиколки и седеше затворен в стаята, никой не се занимаваше с него, докато внезапно се случи нещо, което привлече всеобщото внимание.

Казаците на пан Мотовидло хванаха един татарин, който някак подозрително се въртеше около станицата, и го докараха в Хрептьов.

След незабавното разследване на пленника се оказа, че той е липек, но от ония, които неотдавна бяха изоставили службата и селищата си в Жечпосполита и бяха отишли под султанска власт. Той идваше от отвъдната страна на Днестър и носеше писмо от Кричински до Мелехович.

Пан Володиовски се силно разтревожи от това и веднага свика старшите офицери на съвещание.

— Ваша милост панове — каза той, — вие добре знаете колко много липковци, дори и от ония, които от незапомнени времена живеят в Литва и тук, в Рус, сега преминаха към ордата, като с предателство се отблагодаряват за благодеянията на Жечпосполита. Затова основателно е да не се вярва прекалено много на никого от тях и със зорко око да се следят действията им. И тук имаме липковска хоронгва от сто и петдесет добри коне, която командва Мелехович. Тоя Мелехович аз познавам от неотдавна; зная само, че за големи заслуги хетманът го направи стотник и ми го изпрати тук с хората му. Учудваше ме, че никой от ваши милости не го познаваше от по-рано, преди да постъпи на служба, и не е чувал за него... Че нашите липковци го обичат безкрайно и му се подчиняват сляпо — това се обяснява с неговата храброст и славни подвизи, но и те като че ли не знаят откъде и какъв е той. Досега не съм го подозирал в нищо, нито съм разпитвал, като съм се задоволявал с препоръката на хетмана, макар че самият Мелехович се забулваше с някаква тайна. Хората имат различен нрав, това обаче мене не ме интересува, стига всеки да си изпълнява службата. Но ето че хората на пан Мотовидло уловиха един татарин, който носел писмо

от Кричински за Мелехович, а не зная известно ли е на ваши милости кой е Кричински.

— Разбира се! — каза пан Ненашинец. — Аз познавах лично Кричински, а сега всички го знаят заради лошата му слава.

— Заедно сме ходили на училище... — започна пан Заглоба, но изведнъж прекъсна, като съобрази, че в такъв случай Кричински би трябвало да бъде на деветдесет години, а на такава възраст хората обикновено вече не воюват.

— Накъсо казано — рече малкият рицар, — Кричински е полски татарин. Той беше полковник на една от нашите липковски хоронгви, но после изневери на родината и премина към добруджанската орда, където, както чувам, имал голямо влияние, защото, изглежда, се надява, че ще привлече и останалите липковци на поганска страна. Ето с такъв човек Мелехович поддържа връзка, а най-добро доказателство за това е писмото, което има следното съдържание.

Тук малкият полковник разгъна писмото, удари по него с опакото на дланта си и зачете:

„Скъпи за моята душа братко! Твоят пратеник стигна до мене и ми предаде писмото...“

— На полски ли пише? — прекъсна го пан Заглоба.

— Кричински, както всички наши татари, знаеше да пише само на украински и на полски — отговори малкият рицар. — А Мелехович също надали знае на татарски. Слушайте, ваши милости, и не ме прекъсвайте:

„... и ми предаде писмото. Бог ще помогне всичко да бъде добре и да постигнеш това, което искаш. Ние тук често се съвещаваме с Моравски, Александрович, Тарасовски и Грохолски, а на другите братя пишем и също се допитваме до тях за начина, по който най-бързо би се осъществило онова, което ти, мили братко, желаш. А понеже, както узнахме, ти си пострадал със здравето, изпращам човек да те види, мили братко, със собствените

си очи и да ни донесе утеха. Пази строго тайната, за да не би, не дай Боже, да се разкрие преждевременно. Дано Бог размножи потомството ти като звездите на небето.

Кричински“

Пан Володиовски свърши и зашари с очи по насъбраните, а понеже те, изглежда, преценяваха внимателно съдържанието на писмото и затова продължаваха да мълчат, той рече:

— Тарасовски, Моравски, Грохолски и Александрович — всичко това са бивши татарски ротмистри и предатели.

— Също така Потужински, Творовски и Адурович — добави пан Снитко.

— Какво мислите за това писмо, ваши милости?

— Явна измяна... — Тук няма какво да се обсъжда — каза пан Мушалски. — Просто надушили са се с Мелехович, за да прехвърли и нашите липковци на тяхна страна, а той е съгласен.

— За Бога! Какъв *regiculum* за нашата част! — извикаха няколко гласа. — Ами че липковците са готови да дадат душата си за Мелехович и ако той им заповяда, ще ни нападнат някоя нощ.

— Най-черно предателство под слънцето! — извика пан Дейма.

— А сам хетманът направи стотник той Мелехович! — каза пан Мушалски.

— Пане Снитко — обади се Заглоба, — какво казах аз, когато видях Мелехович? Не рекох ли на ваши милости, че ренегат и предател гледа от очите на този човек? Ха! Стигаше ми да хвърля един поглед върху него! Той е могъл да измами всички, но не мене! Повтори думите ми, ваша милост пане Снитко, но не ги изменяй. Не казах ли, че това е предател?

Пан Снитко пъкна крака под пейката и склони глава.

— Човек наистина може да се удивлява на проникателността на ваша милост, макар че — право да си кажа — не помня да си го нарекъл, ваша милост, предател. Каза само, че гледа като вълк.

— Ха! Значи ти, ваша милост, смяташ, че кучето е предател, а вълкът не е предател, че вълкът няма да ухапе ръката, която го милва и му дава да яде? Значи, кучето е предател? Да не би ваша милост да

почнеш да защитаваш Мелехович, а всички нас да направиш предатели?...

Скастрен по този начин, пан Снитко отвори широко очи и уста и така се слиса, че някое време не можеше да каже нито дума.

А пан Мушалски, който решаваше работите бързо, каза веднага:

— Най-напред трябва да благодарим на Бога, че се разкриха такива позорни връзки, а после да се изпратят шестима драгуни с Мелехович — и куршум в главата!

— После да се назначи нов стотник — добави пан Ненашинец.

— Предателството е толкова явно, че грешка не може да има.

Но Володиовски отвърна:

— По-напред трябва да разпитаме Мелехович, а после да съобщим на хетмана за тия връзки, защото, както ми казваше пан Богуш от Жембице, коронният маршал държи много за липковците.

— Но ваша милост — каза пан Мотовидло, като се обърна към малкия рицар, — имаш пълно право да разследваш и съдиш Мелехович, защото той никога не е бил рицар от шляхтишки произход.

— Аз зная моите права — отвърна Володиовски — и няма нужда да ми ги припомняш, ваша милост.

Изведнъж другите започнаха да викат:

— Нека се изправи пред очите ни тоя синковец, този продажник и изменник!

Гръмките викове събудиха пан Заглоба, който беше задрямал, което вече му се случваше много често; той си припомни бързо за какво ставаше дума и рече:

— Не, пане Снитко, месецът се е скрил в герба ти, но умът ти се е скрил още по-хубаво, та никой и със свещ не може да го намери. Да казваш, че кучето, *canis fidelis*^[1] било предател, а вълкът не бил предател! Прощавай, моля ти се, но ти вече съвсем си изглупял, ваша милост!

Пан Снитко повдигна очи към небето в знак, че го обиждат незаслужено, но не искаше да дразни стареца, а пък и Володиовски му заповяда да отиде за Мелехович, та той излезе бързо, доволен, че по тоя начин може да се измъкне.

След малко се върна и доведе младия татарин, който, изглежда, че не знаеше нищо за залавянето на липковеца, тъй като влезе смело. Неговото мургаво и прекрасно лице беше много побледняло, но той бе

вече здрав и главата си дори не увиваше с кърпи, а само ѝ слагаше малка шапчица от червено кадифе.

Очите на всички бяха вторачени в него, а той се поклони доста ниско на малкия рицар и доста гордо на останалата компания.

— Мелехович! — каза Володиовски, като впи пронизателния си поглед в татарина. — Ти познаваш ли полковник Кричински?

По лицето на Мелехович премина внезапна и страшна сянка.

— Познавам го! — каза той.

— Чети — рече малкият рицар и му подаде писмото, намерено у липковеца.

Мелехович започна да чете, но преди да го свърши, спокойствието се възвърна върху лицето му.

— На вашите заповеди — каза той и върна писмото.

— Откога си започнал да кроиш измяна и какви съучастници имаш тук в Хрептьов?

— Значи, аз съм обвинен в предателство?

— Не питай, а отговаряй! — каза малкият рицар заплашително.

— Тогава ще дам такъв отговор: не съм възнамерявал никакво предателство, съучастници не съм имал; а ако съм имал, те са такива, които вие, ваши милости, няма да ги съдите.

Като чуха това, военните започнаха да скърцат със зъби и веднага няколко страшни гласа се обадиха:

— По-покорно, кучи сине, по-покорно! Пред по-достойни от себе си стоиш!

При тия думи Мелехович плъзна по тях поглед, в който светеше студена омраза.

— Аз зная какво съм длъжен на пан командира като мой началник — отговори той и се поклони повторно на Володиовски, — зная и това, че съм по-долен от ваши милости, затова не търся компанията ви; ваша милост (тук той отново се обърна към малкия рицар) ме питаше за съучастници; аз имам двама в тази си работа: единият е пан новгородският подстолник Богуш, а другият — великият коронен хетман.

Като чуха тия думи, всички се слисаха и някое време цареше мълчание, накрай пан Володиовски замръдна мустачки и попита:

— Какво значи това?

— Това — отговори Мелехович, — че Кричински, Моравски, Творовски, Александрович и всички други наистина преминаха към ордата и вече много злини нанесоха на отечеството, но не намериха щастие в новата си служба, а може и съвестта им да се е пробудила — важното е, че ги боли от прозвището предатели. Пан хетманът добре знае това и нареди на пан Богуш и на пан Мишлишевски да ги привлекат отново под знамето на Жечпосполита, а пан Богуш използва мене за това и ми заповяда да вляза във връзка с Кричински. Аз имам в квартирата си писма от пан Богуш, които мога да покажа и на които, ваша милост, ще повярваш повече, отколкото на думите ми.

— Иди с пан Снитко за тия писма и ги донеси веднага.

Мелехович излезе.

— Ваша милост панове — каза бързо малкият рицар, — ние може би много онеправдахме този войник с прекалено бързото си обвинение, защото ако той притежава такива писма и казва истината — а аз почвам да мисля, че е така, — тогава той е не само прославен с военните си подвизи рицар, но и човек, който мисли за доброто на отечеството си и трябва да бъде награден, а не обвинен неоснователно. За Бога, ще трябва бързо да поправим това!

Другите бяха потънали в мълчание и не знаеха какво да кажат, а пан Заглоба бе притворил очи и тоя път се преструваше, че дреме.

В това време Мелехович се върна и подаде на Володиовски писмо от Богуш.

Малкият рицар зачете, както следва:

„От всички страни чувам, че няма друг по-подходящ за такава работа от тебе, и това е поради чудната обич, която те хранят към тебе. Пан хетманът е готов да им прости и поема отговорността за прошка и от страна на Жечпосполита. С Кричински поддържай чрез сигурни хора колкото е възможно по-честа връзка и му обещавай граетіum. Пази внимателно тайна, защото иначе би погубил всички тях. Само на пан Володиовски можеш да откриеш асана, защото той е твой началник и е в състояние много да те улесни. Не си жали труда и грижите, като имаш предвид,

че *finis coronat opus*^[2] и бъди сигурен, че за тази твоя готовност нашата майка ще те награди със същата обич.“

— Ето ми наградата! — измърмори мрачно младият татарин.

— За Бога, защо не си споменал нито дума никому?! — възкликна Володиовски.

— Аз исках да кажа всичко на ваша милост, но нямаше кога, защото боледувах след оная злополука; пред техни милости (тук Мелехович се обърна към офицерите) ми беше заповядано да пазя тайна и навярно ваша милост ще благоволиш да заповядаш и на техни милости да мълчат, за да не погубим тия хора.

— Доказателствата за твоята честност са толкова очевидни, че и слепият не би могъл да ги отрече — каза малкият рицар. — Продължавай работата с Кричински. Никаква пречка няма да имаш в това отношение, а помощ, за което ти подавам ръка като на достоен кавалер. Ела днес на вечеря у мене.

Мелехович стисна подадената му ръка и се поклони за трети път. И другите офицери тръгнаха към него от всички страни, като казваха:

— Ние не сме те познавали, но който обича честността, той няма да отбегне днес ръката ти.

Обаче младият липковец се изправи внезапно и наведе назад глава като хищна птица, готова да кълве.

— Пред по-достойни стоя — каза той. После излезе от стаята.

След излизането му се вдигна глъч. „Нищо чудно — говореха офицерите помежду си, — сърцето му е още възмутено от това обвинение, но ще му мине. Ние ще трябва да се отнасяме към него другояче. Той има истинска рицарска фантазия! Знаел е хетманът какво прави! Чудеса стават, да, да!...“

Пан Снитко тържествуваше скрито и накрай не можа да издържи, приближи се до пан Заглоба, поклони се и рече:

— Прощавай, ваша милост, но ето че този вълк не е предател...

— Не е предател ли? — отвърна Заглоба. — Предател е, само че благороден предател, защото изменя не на нас, а на ордата... Не губи надежда, ваша милост пане Снитко, всеки ден ще се моля за ума на ваша милост, може би свети дух ще се смили!

Баша се радваше много, когато пан Заглоба ѝ разказа цялата работа, защото тя изпитваше симпатия и съчувствие към Мелехович.

— Ще трябва — казваше тя — двамата с Михал нарочно да вземем и него в първия опасен поход и по тоя начин да му окажем най-добре доверие.

Но малкият рицар започна да милва Башка по розовото ѝ лице и отговори:

— Ах ти, непоносима мухичке, знам те аз! Не мислиш ти за Мелехович, ами ти се иска да хвъркнеш из степта и да вкусиш от боя! Знам си аз...

След тия думи започна буйно да я целува по устата. *Mulier insidiosa est!*^[3] — каза Заглоба сериозно.

В това време Мелехович седеше в квартирата си с изпратения му липковец и разговаряха тихо. Те бяха седнали толкова близо един до друг, че челата им почти се допираха. Светилникът с овча лой гореше на масата и хвърляше жълти отблясъци върху лицето на Мелехович, което въпреки цялата му хубост беше просто страшно — такава упоритост, жестокост и дива радост беше изписана върху него.

— Халим, слушай! — шепнеше Мелехович.

— Ефенди — отговори пратеникът.

— Кажу ми на Кричински, че е постъпил умно, като в писмото не е писал нищо, което би могло да ме погуби. Кажу ми, че е умен. Нека никога да не пише ясно... Сега те ще ми вярват още повече... Всички! Самият хетман, Богуш, Мишлишевски, тукашният гарнизон — всички. Чуваш ли? Дано ги чума изпотръшка!

— Слушам, ефенди.

— Но по-напред трябва да отида в Рашков, а после да се върна тук.

— Ефенди, младият Нововейски ще те познае.

— Няма да ме познае. Виждал ме е вече при Калник, при Брацлав и не ме позна. Гледа ме, мръщи вежди, но не ме познава. Той беше на петнайсет години, когато избяга от къщи. Оттогава зимата покри осем пъти степта. Аз съм се изменил. Старият би ме познал, но младият няма да ме познае... Ще ти се обадя от Рашков. Кричински да бъде готов и да се върти наблизо. Ще трябва да бъдете във връзка с перкулабите^[4]. В Ямпол също има наша хоронгва. Ще убедя Богуш да ми издайства заповед от хетмана за преместване в Рашков, защото там

ще мога по-лесно да бъда във връзка с Кричински. Но тук трябва да се върна... трябва!... Не зная какво ще се случи, но някак ще се нареди... Огън ме гори, нощем сънят бяга от мене... Ако не беше тя, щях да умра...

— Благословени да са ръцете й.

Устните на Мелехович затрепераха, той се наведе още повече към липковеца и започна да шепне сякаш в треска:

— Халим! Благословени да са ръцете й, благословена главата, благословена земята, по която ходи — чуваш ли, Халим! Кажи им там, че съм вече здрав — благодарение на нея...

---

[1] Вярно куче (лат.). — Бел.прев. ↑

[2] Краят увенчава делото (лат.). — Бел.прев. ↑

[3] Жената е коварна (лат.). — Бел.прев. ↑

[4] Молдавски първенци и старейшини. — Бел.прев. ↑

ДВАЙСЕТ И ПЕТА ГЛАВА

Свещеник Камински, на младини войник и рицар с голям замах, седеше в Ушица и възстановяваше енорията си. Но понеже черквата беше в развалини, а енорияшите ги нямаше, този енорийски свещеник без стадо ходеше в Хрептьов и там прекарваше по цели седмици, за да поучава рицарите.

Като изслуша внимателно разказа на пан Мушалски, няколко вечери по-късно каза следното на събраните:

— Аз винаги съм обичал да слушам такива разкази, в които тъжните преживелици имат щастлив край, понеже от тях се вижда, че когото пази ръката Божия, той винаги може да се измъкне от примките на ловците и да се върне под покрив дори от Крим.

Затова нека всеки от ваши милости запомни веднъж завинаги, че за Господа-Бога няма нищо невъзможно и нека дори в най-тежка опасност да не губи вяра в неговото милосърдие.

Ето, това е!

Похвално е, че пан Мушалски е обикнал прост човек с братска любов. Пример за това ни е дал самият спасител, който, макар да произхожда от царска кръв, е обичал простите хора, мнозина от тях е направил апостоли и им е помогнал да се издигнат, та сега да заседават в небесния сенат.

Но едно нещо е частната любов, а друго всеобщата, на един народ към друг, каквато обич нашият Господ, спасителят, ни е заповядал не по-малко грижливо да спазваме. А къде е тя? Когато човек се огледа по света, навсякъде вижда ожесточеност в сърцата, сякаш хората слушат дяволските, а не Божиите наредби.

— Ваше благоговейнство — отговори пан Заглоба, — ти мъчно можеш да ни убедиш, че трябва да обичаме турчина, татарина или другите варвари, които и сам Господ-Бог трябва да презира.

— Аз не ви увещавам към такова нещо, но поддържам, че децата *eiusdem martis*^[1] трябва да се обичат, а ето че вместо това от буната на

Хмелници досега, или от трийсет години, всички тия места не изсъхват от кръв.

— А по чия вина?

— Който пръв си признае вината, на него Бог пръв ще прости.

— Ти, ваше благоговейнство, днес носиш духовни дрехи, но на младини, както чуваме, хубаво си биел бунтовниците...

— Биех ги, защото бях длъжен като войник — и не това е мой грях, а задето ги мразех като чумата. Аз имах свои лични поводи, за които няма да говоря, защото това са стари времена и тия рани са вече засъхнали. Но се разкайвам, че върших повече, отколкото бях длъжен. Под свое командване имах сто души от хоронгвата на пан Неводовски и често излизах самостоятелно и с тях палех, колех, бесех... Ваши милости знаете какви времена бяха. Палеха и колеха татарите, повикани от Хмеля, палехме и колехме и ние, казаците също така навсякъде оставяха само гола земя и си позволяваха още по-грозни жестокости от нас и татарите. Няма нищо по-страшно от вътрешните размирици!... Никой не би могъл да каже какви времена бяха тогава — достатъчно е само това, че и ние, и те приличахме повече на бесни кучета, а не на хора... Веднъж съобщиха на частта ни, че бунтарите обсаждат пан Рушецки в неговата крепост. Изпратиха на помощ мен с моите хора. Пристигнах късно. Крепостта му беше вече сравнена със земята. Аз обаче нападнах пияните селяци и изклах по-голямата част, малцина само се скриха из нивите; тях заповядах да ги хващат живи и да ги бесят за пример. Но къде? По-лесно беше да се каже, отколкото да се направи. В цялото село не беше останала нито една сграда, нито едно дърво, дори дивите круши, които растяха самотно по синорите, бяха изпосечени. Нямах време да правя бесилки; а и гора нямаше никъде наблизко — степи. Какво да се прави? Вземам моите пленници и тръгвам. Все ще се намери някакво клонесто дъбче. Минавам една миля, минавам две — степ и степ, докдето ти поглед стига. Най-сетне попадаме на следи от някакво село, беше надвечер; гледам, разглеждам: тук-таме купища въглини, а останалото сива пепел! Отново нищо! Но на едно малко възвишение беше останал кръст, голям, дъбов, изглежда, направен неотдавна, защото дървото никак не беше още почерняло и светеше при залеза като от огън. На него беше окачен Христос от тенекия, изрязан и така боядисан, че едва като се приближиш отстрани и видиш тънката тенекия, ще разбереш, че не

виси истинско тяло; но отпред лицето беше като живо, само малко побледняло от болка, и трънен венец, и очите повдигнати нагоре със страхотна тъга и жал. Когато видях кръста, в главата ми се мярна мисълта: „Ето дърво, друго нямаш“ — но веднага се уплаших. В името на отца и сина, няма да ги беся на кръста! Но помислих, че ще зарадвам очите на Христос, ако заповядам тия, които са пролели толкова невинна кръв, да бъдат съсечени пред неговото лице, и казвам: „Мили Боже, представи си, че това са ония евреи, които са те приковали на кръста, защото тия не са по-добри от тях.“ И веднага заповядах да ги вземат един по един, да ги отвеждат на могилната при кръста и там да ги съсичат. Между тях имаше стари, побелели селяни и момчета! Първият, когото докараха, каза: „В името на Божието страдание, в името на тоя Христос, помилвай ме, пане!“ А аз на това: „Сечи го!“ Драгунът удари и отсече... Докараха втория, той същото: „В името на милостивия Христос, помилвай!“ А аз отново: „Сечи го!“ Същото с третия, четвъртия, петия; бяха четиринайсет и всеки ме закланах в името на Христа... Залезът вече беше угаснал, когато свършихме. Заповядах да ги наслагат в кръг около подножието на кръста... Глупак! Мислех, че с тази гледка ще насладя единородния... а те някое време движеха ту ръце, ту крака, от време на време някой се мяташе като риба, извадена от вода, но всичко това беше съвсем кратко; скоро силата напусна телата им и те лежаха тихо като венец...

А понеже настана пълен мрак, реших да ноцуваме тук, макар че нямаше с какво да запалим огън. Бог беше дал топла нощ, та моите хора налягаха върху черги, а после отново отидох при кръста, за да прочета всекидневните си молитви пред краката на Христос и да се предоставя на неговото милосърдие. А мислех, че молитвата ми ще бъде приета с благодарност, защото денят ми беше преминал в труд и в такива дела, които смятах за своя заслуга.

Често на отрудения войник се случва да заспи, щом започне вечерната си молитва. Това се случи и на мене. Драгуните, като видели, че съм коленичил, с глава, опряна на кръста, смятали, че съм потънал в набожни размишления, и никой от тях не искал да ме прекъсва; а очите ми се притвориха веднага и странен сън ме осени от тоя кръст. Няма да кажа, че съм имал видение, защото бях и съм недостоеен за него, но заспал дълбоко, аз видях като наяве цялото мъчение на Христа... При вида на тия страдания на невинния агнец

сърцето ми се сломи, сълзи потекоха от очите ми и ме обзе безкрайна жалост. „Господи — казвам, — аз имам шепа добри момчета: искаш ли да видиш какво може нашата конница, кимни само с глава и аз в миг ще понеса на сабите ни тия твои палачи.“ Щом казах това, всичко изчезна от очите ми, остана само кръстът, а на него Христос, който плачеше с кървави сълзи... А аз прегръщам подножието на светото дърво и също така ридая. Не зная колко продължи това, но след известно време, като се поуспокоих, отново рекох: „Господи, Господи! Та нали ти беше проповядвал светото си учение между закоравелите евреи? Ако беше дошъл от Палестина в нашата Жечпосполита, никога нямаше да те разпънем на кръст, но щяхме да те приемем сърдечно, да те надарим с всякакви блага и да ти дадем гражданство за възвеличаване на още по-голямата твоя Божия слава. Защо не направи така, Господи?“

При тия думи повдигнах очи нагоре — не забравяйте, ваша милост панове, че това беше все насън — и какво виждам? Нашият Господ ме гледа строго, мръщи вежди и внезапно така ми отговаря със силен глас: Евтино е сега вашето шляхтичество, защото през време на шведската война всеки еснафин е могъл да го купи; но да оставим това! И вие, и селската паплач сте все едно, и едните, и другите сте лоши от евреите, защото тук всеки ден ме разпъват на кръст... Не ви ли заповядах аз да обичате дори неприятелите си и да прощавате вината, а вие като бесни зверове си изтърбушвате вътрешностите един на друг. Като гледам това, аз страдам непоносимо. А ти самият, който искаше да ме спасяваш и после ме канеше в Жечпосполита, какво направи? Ето, трупове лежат около моя кръст и кръв е опръскала подножието му, а пък между тях имаше невинни млади момчета или хора заслепени, които бяха съвсем неуки и вървяха подир другите като глупави овце. Беше ли милостив към тях, съди ли ги преди смъртта им? Не! Заповяда всички да бъдат съсечени и мислеше, че с това ще ме зарадваш. Наистина едно е да кориш и наказваш така, както бащата наказва сина, както по-големият брат кори по-малкия, а друго е да си отмъщаваш без съд, без да знаеш мярка в наказанието и жестокостта. Стигна се дотам, че на тая земя вълците са по-милостиви от хората, че тук тревата се поти с кървава роса, че вихрите не веят, а вият, че в реките текат сълзи, а хората протягат ръце към смъртта и викат: „Убежище наше!...“

— Господи! — извиках аз. — Нима те са по-добри от нас? Кой извърши най-големите жестокости? Кой доведе поганците?

— Обичайте ги дори когато наказвате — отговори Господ, — и тогава помрачението ще падне от очите им, закоравелостта ще изчезне от сърцата и моето милосърдие ще бъде над вас. Иначе ще дойде татарската лавина и въже ще метне върху вас и тях — и тогава ще бъдете принудени да служите на неприятеля сред страдание, презрение, сълзи чак до деня, в който ще се обикнете едни други. Но ако чашата на вашата ожесточеност прелее, тогава няма да има милост нито за едните, нито за другите и поганецът ще завладее тая земя на веки веков!

Изтръпнах, когато слушах тия предсказания, и дълго време не можах да кажа нито дума, едва когато се хвърлих ничком на земята, попитах:

— Господи, какво трябва да правя аз, за да залича греховете си?

На това Господ ми рече:

— Иди, повтаряй думите ми, проповядвай любов!

След тоя отговор сънят ми изчезна. А понеже лете нощта е къса, събудих се още в зори и цял покрит с роса. Погледнах: главите лежат около кръста като венец, само че вече посинели. Странно нещо, вчера тази гледка ме радваше, а днес ме обзе ужас, особено като гледах главата на едно момче, може би на седемнайсет години, което беше изключително хубаво. Заповядах на войниците да погребат прилично телата под същия този кръст и оттогава не бях вече същият.

Отначало се случваше да си помисля: сън, празна работа! Но той се беше врязал в паметта ми и сякаш все повече овладяваше цялото ми естество. Не смеех да предположа, че сам Господ беше говорил с мене, защото — както вече казах — не се чувствах достоен, но може би съвестта ми, която през време на войната се бе спотаила в душата като татарин в трева, сега се обади внезапно, за да ми съобщи Божията воля. Отидох на изповед; свещеникът потвърди това ми предположение. „Явна, казва, воля и предупреждение на Бога, послушай ги, че иначе те чака лошо.“

Оттогава започнах да проповядвам любов.

Но рицарите и офицерите ми се смееха в очите: „А ти какво, казват, свещеник ли си, че да ни поучаваш? Малко ли омерзения на Бога създадоха тия кучи синове, малко ли черкви изгориха, малко ли

кръстове опозориха? За това ли трябва да ги обичаме?“ С една дума, никой не ме слушаше.

Тогава след берестечката битка облякох тия духовни дрехи, та с по-голям авторитет да проповядвам словото и волята Божия.

Повече от двайсет години правя това неуморно. Когато ми вече побеля... Милостивият Бог няма да ме накаже, че досега гласът ми беше глас в пустиня.

Ваша милост панове, обичайте вашите неприятели, наказвайте ги както бащата наказва, корете ги както по-големият брат кори, иначе — горко на тях, но още по-горко и на вас, горко и на цялата Жечпосполита!

Гледайте какви са последствията от оная война и от настървението на брат срещу брата. Ето че пустиня стана тая земя; гробове има в Ушица вместо енориаши; в пепелища лежат черкви, градове, села, а поганската сила се надига и расте над нас като море, което е готово да погълне и тебе, каменецка твърдиньо...

Пан Ненашинец слушаше словото на свещеник Камински с голямо вълнение и чак пот изби на челото му, после се обърна така всред всеобщо мълчание:

— Пан Мотовидло, който е тук между нас, когото всички обичаме и уважаваме, е пример, че между казаците има достойни рицари. Но що се отнася до една всеобща любов, за която свещеник Камински говори толкова красноречиво, признавам, че досега съм живял в тежък грях, защото не я е имало у мене и аз не съм се мъчел да я имам. Сега негово благоговейство ми поотвори очите. Но без особено Божие благоволение аз няма да намеря тая любов в сърцето си, защото в него нося спомена за една страшна злина, за която ще ви разкажа накратко.

— Да пийнем нещо топло — прекъсна го Заглоба.

— Хвърлете дърва в камината — каза Баша на слугите.

И след малко просторната стая засия от нова светлина, а пред всеки от рицарите слуга сложи кана с греяна бира. Всички веднага натопиха с готовност мустаците си в нея, а след като отпиха веднъж, втори път, пан Ненашинец отново взе думата и заговори така, като че ли тракаше каруца:

— Когато умираше, майка ми остави сестра ми под моите грижи. Тя се казваше Халшка. Нямах жена, деца, та обичах и пазех това

момиче като зеницата на окоето си. Тя беше двайсет години по-малка от мене и аз я носех на ръце. Просто я смятах за свое дете. После отидох в поход, а тя беше отвлечена от ордата. Когато се върнах, блъсках глава в стените. През време на буната имотът ми пропадна, но аз продадох, каквото имах — последната конска сбруя, — и заминах с арменци, за да я откупя. Намерих я в Бахчисарай. Беше при харема, не в харема, защото бе едва на дванайсет години. Никога няма да забравя, Халшко, момента, когато те намерих, как ме прегърна за шията, как ме целуваше по очите! Но какво да се прави! Излезе, че малко било това, което бях докарал. Момичето беше хубаво, Йеху ага, който я беше отвлякъл, искаше три пъти по толкова! Готов бях да дам себе си отгоре. Не помогна и това. Пред моите очи на пазара я купи Тухай бей, оня прочут наш враг, който искаше да я подържи три години при харема, а после да я направи своя жена. Връщах се в родината и си скубех косата. По пътя узнах, че в едно крайморско село живее една от жените на Тухай бей с любимия му син Азия... Тухай бей държеше жени по всички градове и в много села, та навсякъде да си има удоволствие под собствен покрив. Като узнах аз тоя му син, помислих, че Бог ми сочи последния начин за спасението на Халшка, и веднага реших да отвлека Азия, а после да го разменя с моето момиче. Но сам не можех да направя това. Трябваше да събера дружина в Украйна или в Дивите поля, което не беше лесно, първо, защото името на Тухай бей беше страшно за цялата Рус и, второ, той помагаше на казаците срещу нас. Все пак по степта се влачат много скитници, които мислят само за своя полза и за плячка са готови да отидат всякъде. Събрах значителна дружина от такива хора. Езикът не може да разкаже какво преживяхме, докато нашите лодки излязат на морето, защото трябваше да се крием и от казашките старшини. Но Бог ни закриляше. Отвлякох Азия, а заедно с него и голяма плячка. Хайката по нас не ни настигна и ние се намерихме благополучно в Дивите поля, откъдето исках да отида в Каменец и веднага да започна преговори чрез тамошни търговци.

Разделих цялата плячка между хората си, а за себе си задържах само хлапето на Тухай. А понеже постъпих така добре и щедро с тия хора, понеже преди това преживяхме заедно толкова приключения, понеже заедно с тях бях примирал от глад и главата си излагах за тях, мислех, че всеки е готов да скочи в огъня за мене, че съм спечелил сърцата им навеки.

Скоро трябваше да платя горчиво за това.

Не ми дойде на ум, че те разкъсват на парчета собствените си атамани, за да си разделят плячката от тях; забравил бях, че всред тия хора липсва вяра, добродетел, благодарност, съвест... Вече близо до Каменец тях ги съблазни надеждата за богат откуп за Азия. Нападнаха ме нощем като вълци, душиха ме с въже на шията, с ножове изпорязаха тялото ми, най-сетне сметнаха, че съм умрял, и ме изоставиха в пустинята, а сами избягаха с детето.

Бог ми изпрати спасение и ми върна здравето; но моята Халшка пропадна навеки. Може би тя още живее някъде там, може би след смъртта на Тухай друг поганец я е взел за жена. Може би е приела мохамеданство, може би съвсем е забравила брата си, може би някога нейният син ще пролее моята кръв... Ето моята история!...

Тук пан Ненашинец замлъкна и загледа мрачно в земята.

— Колко наша кръв и сълзи се проляха за тоя край! — обади се пан Мушалски.

— Обичай своите неприятели — подхвърли свещеник Камински.

— А като оздравя, не потърси ли това хлапе, ваша милост? — попита пан Заглоба.

— Както узнах по-късно — отговори пан Ненашинец, — друга дружина нападнала моите разбойници и ги избила до крак. Те трябва да са отвлекли и детето заедно с плячката. Търсих навсякъде, но то сякаш бе потънало в дън земя.

— Дали, ваша милост, не си го срещнал по-късно някъде, но не си можал да го познаеш? — каза пани Баша.

— Детето не зная имаше ли и три години. Едва знаеше името си — Азия. Но щях да го позная, защото и над двете цицки имаше татуирана риба със синя боя.

Внезапно Мелехович, който дотогава седеше спокойно, се обади от ъгъла на стаята със странен глас.

— По рибата не би го познал, ваша милост, защото много татари могат да носят такъв знак, особено между ония, които живеят край морето.

— Не е вярно — отвърна старият пан Громика, — след берестечката битка разглеждахме трупа на Тухай бей, който беше останал на бойното поле, и зная, че имаше риби на гърдите си, а всички други загинали носеха други знаци.

— А аз ти казвам, ваша милост, че мнозина носят риба.

— Да, но от потомството на вражеския Тухай.

По-нататъшният разговор бе прекъснат от влизането на пан Лелчиц, когото сутринта пан Володиовски беше изпратил на разузнаване и тъкмо сега се връщаше.

— Пане командире — каза той още от вратата. — При Шероци брод, от молдавската страна, се намира някаква дружина и замисля да се прехвърли отсам.

— Какви са тия хора? — попита пан Михал.

— Разбойници. Има малко власи, малко унгарци, но най-много татари, общо около двеста души.

— Те са същите, за които имах съобщение, че са вилнеели по влашката страна — каза Володиовски. — Перкулабът трябва да ги е притиснал там, та сега бягат към нас; но там само татарите ще бъдат около двеста души. Те ще се прехвърлят през нощта, а на разсъмване ние ще ги пресрещнем. Пан Мотовидло и Мелехович ще бъдат готови от полунощ. Да им се подкара стадо волове за примамка, а сега — в квартирите!

Войниците започнаха да се разотиват, но всички още не бяха напуснали стаята, когато Баша се затече към мъжа си, праметна ръце на шията му и започна да му шепне нещо на ухото. Той се усмихваше и клатеше глава в знак на отрицание, но, изглежда, тя настояваше, като все по-силно стискаше ръце около шията му. Пан Заглоба видя това и каза:

— Направи й веднъж това удоволствие; тогава и аз, старецът, ще се потътря с вас.

---

[1] От една и съща майка (лат.). — Бел.прев. ↑

ДВАЙСЕТ И ШЕСТА ГЛАВА

В бандите, които се занимаваха с разбойничество по двете страни на Днестър, влизаха хора от всичките народности, жители на околните области. Всред тях винаги имаше най-много татари бегълци от добруджанската и белгородската орда, още по-диви и по-храбри от кримските си побратими, но не липсваха също така и власи, и казаци, и унгарци, и полски слуги, избягали от станиците, разположени по брега на Днестър. Те вилнееха ту по полската, ту по влашката страна, като постоянно преминаваха граничната река, щом ги притиснеха перкулабите или комендантите на Жечпосполита. Тия банди имаха недостъпни скривалища в пещерите, в долищата и горите.

Главната цел на техните нападения бяха стадата от едър рогат добитък или коне на станиците, които зиме не се прибираха от степта, а сами си търсеха храна под снега. Но освен това те нападаха селата, градчетата, паланките, по-малките гарнизони, полските търговци, па дори и турските, както и посредниците, които отиваха в Крим с откупи. Тия банди имаха своя дисциплина и свои главатари, но рядко се обединяваха едни с други. Дори често се случваше по-многобройните да избиват по-малочислените. Те се бяха гъсто намножили навсякъде по земите на Рус, особено от времето на полско-казашките войни, когато изчезна всяка сигурност по тия места. Бандите край Днестър, подсилвани от бегълци от ордите, бяха особено опасни. Някои от тях брояха до петстотин души. Главатарите им си присвояваха титлата бей. Те опустошаваха страната съвсем по татарски и често пъти самите командири наистина не знаеха дали имат работа с разбойници или с предни чамбули на цяла орда. Тия банди не бяха в състояние да се съпротивяват срещу редовните войски, особено срещу конницата на Жечпосполита, но намерили се в безизходица, биеха се отчаяно, защото знаеха, че паднат ли в плен, ги чака въже. Оръжието им беше най-разнообразно. Нямаха лъкове и пушки, които всъщност малко можеха да им послужат при нощни нападения. По-голямата част беше въоръжена с турски ханджари и ятагани, с

боздугани, с татарски саби и конски челюсти, нанизани на дъбови сопи и завързани с въженце. В силната ръка това последно оръжие вършеше много работа, защото трошеше всяка сабя. Някои носеха вили, много дълги, здраво обковани с желязо; някои най-сетне носеха копия, които при нужда насочваха срещу конницата.

Бандата, която се бе спряла при Шероци брод, трябва да беше извънредно многобройна или да е била страшно притисната в молдавската страна, щом се бе осмелила да се приближи до хрептьовския гарнизон въпреки страха, който будеше самото име на пан Володиовски всред всички разбойници по двата бряга. Вторият разезд съобщи, че тя се състояла от повече от четиристотин души, с вожд Азба бей, прочут разбойник, който от няколко години изпълваше със страх и полската, и молдавската страна на Днестър.

Пан Володиовски се зарадва, когато узна с кого ще има работа, и веднага издаде съответни заповеди. Освен хоронгите на Мелехович и на пан Мотовидло тръгнаха и хоронгите на подолския генерал и на пшемиския подстолник. Те тръгнаха още през нощта и уж на различни страни, но както рибарите залагат широко гриба, та после да се съберат при един отвор, така и тия хоронгови се движеха в широк кръг, за да се съберат призори при Шероци брод.

Баша следеше с разтуптяно сърце излизането на войските, понеже това щеше да бъде нейната първа акция, и много се радваше на тия стари степни вълци. Те излизаха толкова тихо, че не можеше да се чуят дори в самия форт. Не извънтяха шпори, стреме не се удари в стреме, ни сабя в сабя, кон не зацвили. Нощта беше хубава и необикновено светла, тъй като беше пълнолуние. Месецът осветяваше добре хълма, на който беше разположена станицата, и степта, леко наклонена по всички посоки; и все пак едва излязла някоя хоронгва извън палисадата, едва засвяткала със сребърни искри, които месецът изтръгваше от сабите, и вече изчезваше от очите като ято яребици, гмурнали се в тревата. Имаше нещо тайнствено в този поход.

На Баша се струваше, че това са ловци, тръгнали на някакъв лов, който предстои да започне на разсъмване, и затова вървят толкова тихо и предпазливо, че да не подплашат дивеча преждевременно. И сърцето ѝ се изпълни със силно желание да участва в тоя лов.

Пан Володиовски не се противопостави, защото Заглоба го склони да даде съгласието си. А и самият той знаеше, че все пак ще

трябва някога да задоволи желанието на Баша, та предпочете да не отлага, особено като имаше предвид, че тия банди нямат обичай да употребяват лъкове и пушки.

Те обаче тръгнаха едва три часа след излизането на първите хоронгви, понеже такъв беше планът, съставен от пан Михал. С тях тръгнаха пан Мушалски и двайсет линкхаузови драгуни с вахмистър — все мазури, левент момци, зад чиито саби прелестната командирша беше в такава безопасност, както в брачната си стая.

Самата тя щеше да пътува на мъжко седло, та беше облечена съответно: носеше кадифени шалвари с бисерен цвят, много широки, които приличаха на пола, а крачолите им бяха пъхнати в жълти ботушки от сахтиян; облякла бе и къса дреха, също така сива, подплатена с кримски агнешки кожи, красиво поръбена по шевовете; носеше още сребърна паласка, фино изработена, лека турска сабичка, окачена на копринен колан, и пистолети в кобури. На главата си носеше калпаче с дъно от венецианско кадифе, украсено с перо от чапла, общито наоколо с кожа от дива котка; изпод калпачето се виждаше светло, розово лице, почти детско, и две любопитни очи, които светеха като въгленчета.

Така облечена и седнала на дорест татарски кон, бърз като сърна и кротък като сърна, тя приличаше на хетманско дете, което тръгва на първо учение под грижите на стари бойци. Те също се чудеха на нейната фигура; пан Заглоба и пан Мушалски се мушкаха с лакти, а от време на време всеки целуваше пръстите си в знак на необикновеното си възхищение от Баша, а двамата заедно с Володиовски я успокояваха, че не са закъснели с тръгването си.

— Ти не разбираш от война — казваше малкият рицар — и затова ни подозираш, че искаме да те заведем на мястото, след като всичко е свършено. Едни хоронгви се движат направо към целта, а други трябва да заобикалят, за да пресекат пътищата — и едва тогава ще почнат тихо да се събират в едно, за да хванат неприятеля в клопка. А ние ще пристигнем навреме и без нас няма да се почне нищо, защото там е пресметнат всеки час.

— Ами ако неприятелят разбере и се промъкне между хоронгвите?

— Той е хитър и бдителен, но и за нас такава война не е нещо ново.

— Ти вярвай на Михал — извика Заглоба, — защото няма човек с по-голяма практика от него. Лоша съдба е докарала тук тия негодници.

— В Лубни бях младо момче — отговори пан Михал — и вече ми поверяваха подобни задачи. А сега, понеже исках да ти устроя това зрелище, аз съм го подготвил още по-грижливо. Хоронгвите ще се покажат едновременно на неприятеля, едновременно ще викнат и едновременно ще връхлетят върху него, като че ли някой с бич е изплющял.

— Ей! Ей! — изписка Баша от радост и като се изправи на стремената, хвана малкия рицар за шията. — А на мене ще позволиш ли също да връхлетя? Кажу ми, Михале, нали? — питаше тя със светнали очи.

— В навалищата няма да ти позволя, защото при голяма тълпа лесно може да се случи някакво нещастие, а и конят може да не върви както трябва, но аз дадох инструкция след разбиването на бандата да подгонят някоя група към нас; тогава ще пуснем конете и можеш да съсечеш двама или трима, но винаги нападай отляво, защото тогава на преследвания е неудобно да посяга през коня, а ти го имаш от дясната си страна.

На това Баша отговори:

— Хо! Хо! Аз не се страхувам! Ти сам казваше, че със сабя вече действам много по-добре от вуйчо Маковецки; никой не ще може да се справи с мене!

— Внимавай да държиш здраво юздите — намеси се пан Заглоба. — Те си имат свои дяволии и може да се случи така, че ти го гониш, а той изведнъж обърне и спре коня си; тогава ще го отминеш със засиления кон, но докато го отминеш, той вече ще те удари. Опитният боец никога не пуска прекалено свободно коня си, ами го командва според нуждата.

— И сабята не бива никога да вдигаш много, та да ти бъде лесно да преминеш към мушкане — каза пан Мушалски.

— Аз ще бъда при нея за всеки случай — отговори малкият рицар. — Виждаш ли, цялата трудност в битката се състои в това, че трябва да мислиш за всичко: и за своя кон, и за неприятелския, за юздите, за сабята, за сеченето и мушкането — за всичко едновременно! Който придобие опит, всичко това му иде от само себе

си, но отначало дори знаменитите фехтовчици често биват несръчни и най-обикновеният боец, стига да е с практика, може да събори от коня по-опитния от себе си новак... Затова аз ще бъда при тебе.

— Само не действай вместо мене и заповядай на хората никой да не се намесва без нужда.

— Хо! Хо! Ще видим какво ще стане със смелостта ти, когато се случи нещо! — отвърна малкият рицар с усмивка.

— Само да не се хванеш за полите на някого от нас — довърши пан Заглоба.

— Ще видим! — каза Баша възмутена.

Като разговаряха така, те навлязоха в местност, покрита тук-там с храсти. Вече приближаваше да се развидели, но в момента стана по-тъмно, понеже месецът залезе. А и от земята почнаха да се вдигат леки изпарения и да закриват по-далечните предмети. При тая лека мъгла и мрак храстите, които се мерзелееха малко по-надалече, придобиваха във възбуденото въображение на Баша форми на живи същества. Много пъти й се струваше, че вижда съвсем ясно хора и коне.

— Михале, какво е това? — питаше шепнешком и сочеше с пръст неясните очертания.

— Нищо, храсти.

— Мислех, че са конници. Скоро ли ще стигнем?

— Още час и половина и ще започне.

— Ах!

— Страх ли те е?

— Не, само че сърцето ми бие от голямо желание! Откъде накъде ще се страхувам! Никак не ме е страх! Гледай какъв скреж има тук... Вижда се, макар да е тъмно.

Наистина те навлязоха в такава част от степта, където дългите и изсъхнали стъбла на бурените бяха покрита със скреж. Пан Володиовски погледна и каза:

— Оттук е минал Мотовидло. Трябва да се е спотаил на около половин миля по-нататък. Развиделява се вече!

Наистина вече се зазоряваше. Здрачът се разреждаше. Небето и земята ставаха сиви, въздухът побледняваше, върховете на дърветата и храстите сякаш се обточиха със сребро. По-далечните китки гора почнаха да се откриват, като че ли някой бавно вдигаше завеса.

В този миг от близката горичка внезапно се появи конник.

— От пан Мотовидло ли? — попита Володиевски, когато конникът спря коня си до самия него.

— Тъй вярно, ваша милост!

— Какво има?

— Преминаха Шероци брод; после, привлечени от мученето на воловете, тръгнаха към Калушик. Там взеха воловете и сега стоят на Юрково поле.

— А къде е пан Мотовидло?

— Преградил е пътя от възвишението, а пан Мелехович откъм Калушик. Другите хоронгви — не зная.

— Добре — каза Володиевски, — аз зная; бързай при пан Мотовидло и кажи да затварят пътищата. А отделни хора да разпрати по половината път до пан Мелехович. Тръгвай!

Войникът легна върху седлото и препусна така, че чак далакът на коня изведнъж заигра, и скоро изчезна. А те продължиха пътя си още по-тихо, още по-предпазливо... В това време съвсем се развидели. Мъглата, която на разсъмване се беше вдигнала от земята, изчезна съвсем, а на източната страна на небето се появи дълга светла и розова ивица, чиято светлина и розовина започна да обагрят въздуха, височините, зъберите на далечните долища и върхове.

Ненадейно до ушите на конниците достигнаха някакви безредни крякания откъм Днестър и високо пред тях се появи грамаден орляк гарвани, които летяха към изгрева. Отделни птици всеки миг се откъсваха от орляка и вместо да летят право напред, започваха да правят кръгове над степта, както правят усорлиците и ястребите, когато търсят плячка.

Пан Заглоба вдигна сабята си нагоре, посочи с острието ѝ гарваните и каза на Баша:

— Да се чудиш на разума на тия птици. Щом някъде предстои битка, те веднага долитат от всички страни, като че ли някой ги изсипва от чувал. Когато се движи само една войска или ще се срещнат приятелски, гарвани не се виждат. Така умеят тия дяволи да отгатват човешките намерения, при все че никой не им ги съобщава. Само със *sagacitas parium*^[1] не е достатъчно да се обясни това и ти можеш наистина да се чудиш.

В това време птиците се приближиха значително, като грачеха все по-силно, а пан Мушалски се обърна към малкия рицар, удари с

ръка по лъка си и рече:

— Пане командир, нали позволяваш да сваля един гарван за удоволствие на пани командиршата? От това няма да се вдигне шум.

— Свали, ваша милост, дори два — каза Володиовски, защото знаеше каква слабост има старият войник да демонстрира умелата си стрелба с лък.

При тия думи несравнимият стрелец посегна с ръка зад гърба си и извади една переста стрела, после я сложи на тетивата, вдигна лъка и главата си нагоре и зачака.

Орлякът се приближаваше все повече. Всички спряха конете и гледаха любопитно към небето. Внезапно се чу жалният стон на тетивата, подобен на изпискване на лястовица, и стрелата полетя и изчезна към орляка.

За миг можеше да се помисли, че пан Мушалски не е улучил, но ето че една птица се преметна и се сниши право над главите им, после запада все по-надолу към земята, като се премяташе непрекъснато, докато най-сетне взе да пада с разперени криле, също като лист, който се люшка из въздуха.

След малко птицата падна на няколко крачки пред коня на Баша. Стрелата я беше пронизала цяла и острието светеше над гърба ѝ.

— Дано е добър знак — каза пан Мушалски и се поклони пред Баша. — Аз ще наблюдавам отдалече моята голяма благодетелка, пани командиршата, и в случай на нужда пак ще пусна стреличка, дай, Боже, също така сполучливо. Дори да избръмчи близо до ваша милост, уверявам, че няма да те нарани.

— Аз не бих искала да бъда на мястото на оня татарин, когото ваша милост ще вземеш за прицел! — отговори Баша.

Но по-нататъшният разговор беше прекъснат от пан Володиовски, който посочи една доста голяма могила, отдалечена на няколко хвърлея, и рече:

— Там ще спрем...

След тия думи тръгнаха тръс. Когато стигнаха на половината път до могилата, малкият рицар поръча да забавят крачка, а близо до самия връх да спрат конете.

— Няма да отиваме на самия връх — каза той, — защото при такава светла утрин биха могли да ни забележат отдалече, но ще

слезем от конете и така ще се приближим до ръба, че само главите ни да се показват малко.

При тия думи той скочи от коня си, а след него Баша, пан Мушалски и няколко други. Драгуните останаха под върха и държаха жребците, а те се придвижиха чак до мястото, където хълмът изведнъж се спускаше надолу почти като отвесна стена.

В подножието на тая стена, висока няколко десетки лакти, растеше тесен пояс от доста гъсти храсти, а по-нататък се простираше ниска, равна степ, която от тая височина можеше да бъде обхваната с поглед на много далечно разстояние.

Тая равнина, пресечена от малък поток, който течеше към Калушик, беше също така покрита с китки храсти както подножието на скалата. От най-голямата китка тънки ивици дим се виеха към небето.

— Виждаш ли — каза Володиовски на Баша — неприятелят се е спотаил там.

— Виждам пушеци, но не виждам нито хора, нито коне — отговори Баша с разтуптяно сърце.

— Защото ги закриват храстите, опитното око обаче може да ги съзре. Гледай ето там: два, три, четири, цял куп коне се виждат; един е пьстър, друг — съвсем бял, а оттук изглежда син.

— Скоро ли ще се спуснем при тях?

— Ще ни ги докарат тук, но има време, защото от онази китка храсти до нас ще е около четвърт миля^[2].

— Къде са нашите?

— Виждаш ли ей там оная малка горичка? Хоронгвата на пан подкоможи в тоя момент трябва вече да стига до нея. Навярно след малко Мелехович ще се покаже ето от тая страна. Другата хоронгва от шляхтичи ще ги атакува откъм оная камък. Щом видят хора, те сами ще тръгнат насам, защото оттук могат лесно да минат към реката покрай гъсталака, а от оная страна има страшно стръмен дол, през който не може да мине никой.

— Значи, те са в клопка?

— Както виждаш.

— За Бога! Едва стоя вече! — възкликна Баша. Но след малко:

— Михалко, ами ако бяха умни, какво биха направили?

— Щяха да полетят с целия си устрем срещу хоронгвата на пан подкоможи и да я прегазят. Тогава биха били свободни, но те няма да

направят това, преди всичко понеже не обичат да се сблъскват с редовна конница и, второ, понеже ще се страхуват, че в гората дебне по-голяма войска, та затова ще полетят към нас.

— О! Но ние не ще можем да ги спрем: имаме само двайсет души.

— А Мотовидло?

— Вярно? Ха! Но къде е той?

Вместо отговор Володиовски изкрюка внезапно, както кряка ястреб или сокол.

Веднага многобройни крякания му отговориха от подножието на хълма. Това бяха войниците на Мотовидло, които се бяха спотаили в храстите толкова добре, че Баша, която беше застанала над самите тях, никак не ги бе видяла.

И тя гледаше слисана някое време ту надолу, ту към малкия рицар, после бузите ѝ изведнъж пламнаха в огън и тя хвана мъжа си за шията.

— Михалко, ти си най-големият военачалник на света!

— Имам само по-голям опит — отговори Володиовски, като се усмихваше. — Ама ти не ми скачай тук от радост и помни, че добрият войник трябва да бъде спокоен.

Но предупреждението не помогна никак. Баша беше сякаш в треска. Искаше ѝ се веднага да яхне коня и да се спусне от възвишението, за да се присъедини към частта на Мотовидло. Но Володиовски я задържа още, защото искаше тя да види добре началото.

В това време утринното слънце изгря над степта и покри цялата равнина със студена, бледозлатиста светлина. Близките китки храсти светнаха весело, по-далечните и по-неясни се очертах по-забележимо; скрежът, който се виждаше на места из долищата, започна да лъщи трепетливо, въздухът стана много прозрачен и погледът можеше да лети почти без граници към далечината.

— Хоронгвата на пан подкоможи излиза от горичката — обади се пан Володиовски. — Виждам хората и конете!

Наистина те започнаха да излизат от края на гората и да се чернеят като дълга линия по силно покритата със скреж крайгорска ливада. Бялото пространство между тях и гората постепенно започна

да се увеличава. Изглежда, че те не бързаха особено много, защото желяха да дадат време на другите хоронгви.

Сега Володиовски се обърна наляво.

— Ето го и Мелехович! — каза той. А след малко добави:

— И хората на пшемския ловчи пристигат. Никой не е закъснял ни най-малко.

Тук мустачките му се раздвижиха живо:

— Нито един не би трябвало да избяга! Сега на конете!

Бързо се обърнаха към драгуните, скочиха на седлата и почнаха да се спускат по страната на хълма между храстите в дола, където се намериха всред войниците на пан Мотовидло.

После вече всички вкупом се приближиха до края на храстите, спряха там и загледаха напред.

Изглежда, че неприятелят видя приближилата хоронгва на пан подкоможи, тъй като в същия момент групи конници се изсипаха от гъсталака, който растеше насред равнината, сякаш някой беше подплашил стадо сърни. С всеки миг се изсипваха все повече и повече. Слети в една верига, отначало те се движеха в тръс по края на гъсталака; конниците бяха налягали върху конските вратове и отдалече можеше да се помисли, че това е конско хергеле, което се носи като дълга линия покрай храсталаците. Изглежда, че те още не бяха сигурни дали тая хоронгва отива към тях и вече ги е видяла или това е само войскова част, която претърсва околността. В последния случай те можеха да се надяват, че храстите все още ще ги скрият от очите на войниците.

От мястото, където Володиовски стоеше начело на хората на Мотовидло, се виждаха отлично неуверените и колебливи движения на чамбула, които напълно наподобяваха движенията на диви животни, надушили опасност. Когато татарите достигнаха до средата на храсталаците, те се понесоха по-бързо. Но изведнъж, щом първите редици стигнаха до откритата степ, спряха внезапно конете, а заедно с тях се спря и цялата банда.

Те бяха съзрели отряда на Мелехович, който идеше откъм тая страна.

Тогава направиха полукръг встрани от храсталаците и пред очите им се показа цялата пшемиска хоронгва, която вече се носеше в галоп.

Сега им стана ясно, че всички хоронгви знаят за тях и вървят срещу тях. Диви викове се чува всред бандата и настана бъркотия. Хоронгвите също завикаха и полетяха в кариер, та равнината заехтя от конския тропот. Като видя това, чамбулът в миг се превърна в сбит куп и се понесе с всички сили на конете към хълма, под който малкият рицар вече стоеше с пан Мотовидло и неговите хора.

Пространството, което делеше едните от другите, започна да намалява с поразителна бързина.

Отначало Баша леко побледня от вълнение и сърцето ѝ биеше все по-силно в гърдите, но като видя, че я гледат и не съзря дори най-малка тревога върху никое лице, тя се овладя бързо. След това приближилият се като вихър облак погълна цялото ѝ внимание. Тя стегна поводите, стисна здраво сабичката си и кръвта ѝ отново бликна силно от сърцето към нейното лице.

— Много добре! — каза малкият рицар.

А тя само го погледна, раздвижи ноздри и прошепна едновременно:

— Скоро ли ще се хвърлим в бой?

— Има време! — отговори пан Михал.

А ония летяха, летяха като заек, който усеща кучетата зад себе си. Само половин хвърлей място вече ги делеше от храстите, виждаха се вече протегнатите конски глави със свити уши, а над тях — татарските лица, сякаш сраснали с гривите. Те са все по-близо и по-близо... Чува се пръхтенето на татарските коне, чиито оголени зъби и изпулени очи показваха, че се движат с такава бързина, та дори не могат да си поемат дъх... Володиовски дава знак и редицата от войнишки пушки се насочва към неприятелите.

— Огън!

Гръм, дим — и сякаш вихър удари в куп плява.

За миг бандата се пръсва на всички страни с виене и крясъци. Изведнъж малкият рицар излиза от гъсталака, а едновременно подкоможската, пшемиската и липковската хоронгва затварят обръча и подгонват разпръснатите към средата му, за да ги съберат отново в един куп. Напразно татарите търсят изход поотделно, напразно се въртят, бягат надясно, наляво, напред, назад — обръчът е склучен и бандата въпреки желанието си се скупчва все по-плътно, а в тоя миг хоронгвите долитат и започва страхотен грохот.

Разбойниците разбраха, че само оня ще се измъкне жив от тоя хаос, който си пробие път, затова, макар безредно и всеки на своя глава, започнаха да се отбраняват отчаяно и с ярост. Но веднага, още в началото застлаха полето с трупове — толкова силен беше устремът на удара.

Въпреки теснотата войниците ги притискаха и напиряха с конете си напред, като сечаха и мушкаха с оная неумолима и страхотна опитност, която може да има само войникът по професия. Отгласът от ударите се носеше над това човешко сборище, подобен на отглас от цепове за вършитба, които удрят вкупом и бързо по гумното. Войниците удряха и сечаха татарите по главите, по вратовете, по плещите, по ръцете, с които те прикриваха главите си, биеха ги от всички страни, без отдих, без прошка и милост. Враговете също удряха кой с каквото можеше: с ханджари, със саби, един — с боздуган, друг — с конска челюст. Конете им, тласкани към средата, клякаха на задниците си или падаха възнак. Други се хапеха и цвилеха, мятаха се в блъсканицата и предизвикваха неописуема бъркотия. След кратък бой wśród мълчание от всички татарски гърди се изтръгна вой; поголемият брой на противника, по-доброто му въоръжение, по-голямата му опитност ги смазваше. Те разбраха, че няма спасение за тях, че никой не ще се измъкне не само с плячка, но че няма да спаси дори живота си. Войниците постепенно се разпалваха и удряха все по-мощно. Някои от разбойниците започнаха да скачат от седлата, за да се промъкнат между краката на жребците. Те биваха смачквани с копита, а понякога войникът се обръщаше и промушваше със сабята си отгоре беглеца; някои падаха на земята с надежда, че когато хоронгвите се придвижат към средата, те ще останат извън обръча и ще могат да се спасят с бягство.

Бандата намаляваше все повече, защото всеки момент гинеха и хора, и коне. Като видя това, Азба бей стегна доколкото можа хората си в един клин и с цялата тая сила се хвърли върху войниците на Мотовидло, за да разкъса на всяка цена обръча.

Но те го спряха веднага и тогава започна страхотна сеч. В същото това време Мелехович, който беснееше като огън, разкъса бандата, остави едната ѝ половина на двете шляхтички хоронгви, а сам връхлетя върху ония, които се биеха с войниците.

Наистина част от разбойниците се измъкнаха към полето при това движение и се пръснаха по равнината като листа, но войниците от задните редици, които поради твърде малкото място не можеха да влязат в боя, веднага се спуснаха подире им по двама, по трима или поединично. А тия, които не успяха да се измъкнат, падаха под меча въпреки отчаяната отбрана и лягаха един до друг като снопове, които жътварите са започнали да жънат от две страни.

Баша полетя заедно с войниците, като пищеше с тънкия си глас, за да си придаде смелост, понеже в първия миг ѝ бе попритъмняло в очите както от бързината, така и от силното вълнение. А когато вече стигна до неприятеля, отначало видя пред себе си само тъмна, подвижна и разлюляна маса. Овладея я непреодолимо желание съвсем да затвори очи. Наистина тя не се поддаде на това си желание, но и така размахваше сабя, малко слепешката. Това обаче трая кратко време. Най-сетне смелостта ѝ взе връх над уплахата и тя бързо прогледна. Най-напред съзря конските глави, а зад тях — пламнали и диви лица; едно от тях блесна току пред нея; Баша замахна силно и лицето изчезна изведнъж, сякаш беше призрак.

Тогава до ушите на Баша стигна спокойният глас на мъжа ѝ:
— Добре!

Този глас ѝ придаде необикновена смелост, тя писна още по-тънко и започна да сее смърт вече с пълно хладнокръвие. Ето отново пред нея се зъби някаква страшна глава с плосък нос и издадени скули: Баша — фрас върху нея!... Там пък ръка издига боздуган: Баша — фрас върху нея; вижда някакви плешки с кожух — забива острието в тях; след това сече надясно, наляво, направо, а при всеки замах човек пада на земята и откъсва юздата на коня. Баша чак се чуди, че това е толкова лесно. Но е лесно, защото от едната ѝ страна стреме до стреме се намира малкият рицар, а от другата — пан Мотовидло. Първият внимателно гледа своята любима — и ту угаси някой човек като свещ, ту с удар на сабята си отсече ръка заедно с оръжието или понякога изпречи острието между Баша и неприятеля и вражеската сабя внезапно изхвъркне нагоре, сякаш е крилата птица.

Пан Мотовидло, флегматичен войник, пазеше другата страна на храбрата дама. И както трудолюбивият градинар при минаване между дърветата току ще отсече или отчупи суха клонка, така и той час по час събаряше хората върху окървавената земя, като се биеше с такава

флегматичност и спокойствие, сякаш мислеше за нещо друго. Двамата знаеха кога трябва да позволят на Баша да нападне и кога да я изпреварят или заместят.

А отдалече бдеше над нея и един трети, несравним лъконосец, който нарочно стоеше по-настрани и непрекъснато слагаше стрела на тетивата и я пускаше в най-голямата навалица като сигурен пратеник на смъртта.

Но блъсканицата стана толкова голяма, че Володиовски каза на Баша да се оттегли от хаоса заедно с няколко души, особено когато полудивите коне на татарите започнаха да хапят и ритат. А Баша веднага го послуша, защото колкото въодушевлението и храброто й сърце да я увличаха към понататъшна борба, все пак женската й природа започна да взема връх над увлечението и да се отвращава от тая сеч, от кръвнината, от воя, стоновете, хъркането на умиращите, от въздуха, пропит с миризма на кръв и пот.

Като се отдръпваше бавно с коня си, тя скоро се намери извън кръга на бойците, а пан Михал и пан Мотовидло, освободени от грижата да я пазят, най-сетне можеха да дадат пълна свобода на войнишката си страст.

В това време пан Мушалски, който досега стоеше настрана, се приближи до Баша.

— Ти, ваша милост, се държа наистина като рицар — каза й той. — Който не знае, би помислил, че Архангел Михаил е слязъл от небесата между войниците и поразява това куче семе... Каква чест е за тях да загиват от такава ръчица, която нека ми бъде позволено да целуна по тоя случай.

След тия думи пан Мушалски хвана ръката на Баша и притисна мустаците си до нея.

— Ти видя ли, ваша милост? Наистина ли се бих добре? — попита Баша, като си поемаше въздух с отворени ноздри и уста.

— И котката не се държи по-добре срещу плъховете. Радвах се от сърце, кълна се в Бога! Но ти, ваша милост, постъпи добре, като се оттегли от битката, защото към края обикновено най-лесно може да се случи беда.

— Мъжът ми заповяда, а на тръгване аз му обещах, че ще го слушам.

— Мога ли да оставя моя лък? А? Сега той не ми трябва, а ще се впусна със сабята. Виждам да се приближават трима души, които навярно пак полковникът изпраща да пазят твоята достойна особа. Иначе аз бих изпратил; но кланям ти се до земята, защото там вече скоро ще дойде краят и трябва да бързам.

Тримата драгуни наистина дойдоха, за да пазят Баша, а пан Мушалски, като видя това, пришпори силно коня и полетя напред. Баша се поколеба малко дали да остане на това място или да заобиколи стръмната стена и да се изкачи на възвишението, от което преди битката бяха гледали към равнината. Но тя се чувстваше много уморена и реши да остане.

Женската ѝ природа се обаждаше все по-силно в нея. На някакви си двеста крачки доизбиваха без милост останалите разбойници и черната маса от бойци вилнееше все по-бурно по кървавото бойно поле. Отчаяни викове разтърсваха въздуха, а на Баша, която до неотдавна още беше така изпълнена с въодушевление, сега почна да ѝ се повдига и ѝ прилоша. Обзе я силен страх да не припадне съвсем и само срамът от драгуните я държеше на седлото; тя обаче грижливо извърщаше лицето си на другата страна, за да не съзрат колко е бледо. Чистият въздух постепенно възвръщаше силите и смелостта ѝ, но не до такава степен, че да пожелае отново да се втурне между бойците. Тя би сторила това може би за да моли милост за останалите татари. Но знаеше, че от това не би излязло нищо, та чакаше жадно края на битката.

А там се биеха и биеха. Отгласите от сечта и виковете не преставаха нито за миг. Изтече около половин час: хоронгвите се скупчваха все повече и повече. Внезапно групичка разбойници, на брой двайсетина души, се изтръгна от убийствения кръг и полетя като вихър да бяга към хълма.

Като се носеха покрай урвата, те наистина можеха да се доберат до мястото, където възвишението се сливаше леко с равнината, и да намерят спасение във високата степ. Но на техния път стоеше Баша с тримата драгуни. Опасността вля веднага сили в сърцето ѝ и хладнокръвие в нейния ум. Тя разбра, че оставането ѝ тук значи гибел, защото разбойническата група само със своя устрем ще ги свали и стъпче, да не говорим, че може да бъдат вдигнати на сабите.

Изглежда, че старият вахмистър на драгуните беше на същото мнение, защото хвана с ръка юздата на Башиния кон, обърна го, за да бягат, и викна едва ли не с отчаян глас:

— По-скоро, светла пани!

Баша полетя като вихър, но сама: тримата верни войници се изправиха като стена на мястото, та поне за малко да задържат неприятеля и да дадат време на любимата си командирша да избяга на по-голямо разстояние.

В това време подир групата веднага се спуснаха войници, но с това обръщане, който досега обграждаше плътно разбойниците, се прекъсна и те захванаха да се измъкват по двама, по трима, а после все повече. Огромното мнозинство от тях вече лежеше на бойното поле, но няколко десетки заедно с Азба бей успяха да избягат. Всички тия групи се носеха с все сили на конете си към възвишението.

Тримата драгуни не успяха да задържат всички бегълци, освен това след кратък бой паднаха от седлата, а групата бегълци, които летяха по следите на Баша, завиха при склона на възвишението и се намериха сред високата степ. Полските хоронгви начело с липковската, която се намираще най-близо, летяха с всичка сила на конете си на няколко десетки крачки след тях.

На високата степ, пресечена на гъсто от коварни долчинки и трапища, конниците образуваха нещо като огромна змия; главата на тая змия беше Баша, шията — разбойниците, а по-нататъшната част от тялото — Мелехович с липковците и драгуните, начело на които летеше Володиовски с впити в хълбоците на коня шпори и с ужас в душата.

В момента, когато шепата разбойници се изтръгна от обръча, той беше зает от другата му страна, затова Мелехович го изпревари при преследването. Затова сега косата на малкия рицар настръхваше на главата му при мисълта, че Баша може да бъде обградена от бегълците, че може да загуби хладнокръвие и да бяга направо към Днестър, че някой от разбойниците може да я удари със сабя, ханджар или боздуган, когато минава край нея. И сърцето му примираше от страх за живота на любимото създание. Почти легнал върху конския врат, побледнял, със стиснати зъби, с буря от страшни мисли в главата, той ръгаше жребеца с въоръжените си пети, удряше го с плоското на

сабята си и летеше като дропла, преди да хвъркне за полет. Пред него се мяркаха овнешките калпаци на липковците.

— Боже, дай Мелехович да ги настигне! Той има добър кон... Боже, дай! — повтаряше Володиовски с отчаяние в душата.

Но неговите страхове бяха напразни, а опасността не толкова голяма, колкото се струваше на влюбения рицар. Татарите твърде много бяха загрижени за собствената си кожа, твърде близо чувстваха липковците зад плещите си, та не биха гонили един отделен ездач, дори ако тоя ездач беше най-прекрасната девойка от Мохамедовия рай и да бягаше с плащ, цял обшит със скъпоценности. Баша трябваше само да завие към Хрептьов, за да се отърве от преследването, защото разбойниците в никой случай не биха завили подире ѝ към устата на лъва, когато направо пред тях се намираще реката със своите гъсталаци, където те можеха да се скрият. Освен това липковците, които имаха по-добри коне, се приближаваха все повече до тях, а Баша яздеше несравнимо по-бърз кон от обикновените рунтави татарски коне, извънредно издръжливи на бяг, но не така бързи, както конете от благородна кръв. Най-сетне Баша не само че не загуби хладнокръвие, ами дръзката ѝ природа се обади в нея с цялата си сила и рицарската кръв отново заигра в жилите ѝ.

Конят ѝ се изпъна като сърна, вятърът свиреше в ушите ѝ и вместо страх обзе я някакво чувство на упоение.

„Цяла година могат да ме преследват, но няма да ме настигнат — помисли тя. — Ще попрепускам още, а после ще завия и или ще ги оставя да ме отминат, или — ако не престанат да ме преследват — ще ги отведа под сабите на другите.“

Тя помисли, че ако разбойниците, които се носят подире ѝ, се разпръснат прекалено много из степта, може би като завие назад, ще налети на някого от тях и ще стане двубой.

— Е, голяма работа! — каза тя при тая мисъл на борческата си душа. — Михал така ме е обучил вече, та смело мога да се реша, иначе ще помислят, че бягам от страх, и няма да ме вземат на друга акция, а на всичко отгоре пан Заглоба ще ми се присмива...

Като си каза това, тя се огледа назад към разбойниците, но те бягаха накуп. За двубой нямаше никаква вероятност, обаче на Баша ѝ се дощя непременно да даде пред очите на цялата войска доказателство, че не бяга слепешката и загубила ума и дума.

За тая цел, като си припомни, че в кобурите има два отлични пистолета, грижливо напълнени преди тръгването от самия Михал, почна да задържа коня си или по-скоро при задържането да го обръща към Хрептьов. Но — о, чудо! — като видя това, цялата група от разбойниците промени малко посоката на бягството си и зави повече наляво, към възвишението. Баша ги остави да се приближат на няколко десетки крачки и гръмна два пъти към най-близките коне, после направи кръг и се понесе с всички сили към Хрептьов.

Но едва конят ѝ бе изминал с бързината на лястовица двайсетина крачки, когато внезапно пред него зачерня една широка степна вдлъбнатина. Без да му мисли, Баша го бодна с шпори и благородното животно не отказа да скочи. Но само предните му копита докоснаха срещуположния бряг и той за миг търсеше усилено със задните си крака опора по стръмната стена, при което недостатъчно замръзналата още пръст се свлече изпод краката му и той се срина във вдлъбнатината заедно с Баша.

За щастие конят не я притисна, защото тя още преди това успя да измъкне краката си от стремената и да се наведе с всички сили настрана. И падна върху дебел слой мъх, покрил като килим дъното на вдлъбнатината, но разтърсването беше толкова силно, че тя загуби съзнание.

Володиовски не видя злополуката, защото липковците му закриваха хоризонта, но Мелехович изкрещя със страшен глас на хората си да не се спират и да продължат преследването на разбойниците, а самият той долетя до трапа и се срина презглава надолу.

В миг скочи от седлото и грабна Баша в прегръдките си. Соколовите му очи за секунда я обгърнаха цялата и търсеха дали няма да съзрат някъде кръв, после като светкавица се устремиха към мъха. Мелехович разбра, че тоя мъх беше спасил нея и коня ѝ от смърт.

Сподавен възклик на радост се изтръгна от устата на младия татарин.

Баша обаче тежеше върху ръцете му, та той я притисна с всички сили до гърдите си, после започна да целува бързо очите ѝ с побледнели устни, после прилепи уста до устата ѝ, сякаш искаше да ѝ изпие душата, докато целият свят се завъртя с него в безумен вихър, а

спотаената в дъното на гърдите му като змей в пещера страст го грабна като буря.

В този момент обаче от високата стъп с ехот се разнесе тропотът на множество коне, който се приближаваше все повече. Множество гласове завикаха: „Тук! В този дол! Тук!“

Мелехович сложи Баша върху мъха и се обади на приближилите:
— Тук! Тук!

Минута по-късно Володиовски скочи на дъното на трапа, последван от пан Заглоба, Мушалски, Ненашинец и няколко други офицери.

— Нищо й няма! — викна татаринът. — Мъхът я спаси!

Володиовски грабна на ръце припадналата си жена, другите скочиха за вода, каквато нямаше наблизо. Заглоба хвана челото на припадналата и започна да вика:

— Баша! Башка, милата ми Башка!

— Нищо й няма! — повтори бледият като труп Мелехович.

Но Заглоба се удари по бедрото, грабна манерката си, наля водка върху длан и взе да разтрива с нея челото на Баша, после наклони манерката към устата й — и това явно помогна, защото, докато другите дотичат с вода, тя отвори очи и започна да поема въздух с уста, като се давеше от водката, която гореше небцето и гърлото й. След няколко минути тя дойде напълно на себе си.

Без да обръща внимание на присъствието на офицерите и войниците, Володиовски ту я притискаше до гърдите си, ту покриваше ръцете й с целувки и говореше:

— Ах ти, моя любима! За малко душата ми не издъхна. Нищо ли ти няма? Нищо ли не те боли?

— Нищо не ми е! — отговори Баша. — Аха! Сега виждам, че съм загубила съзнание, защото конят се свлече с мене... Боят свърши ли вече?

— Свърши. Азба бей е съсечен. Сега да се връщаме бързо, защото ме е страх да не се разболееш от умора.

— Никаква умора не усещам! — каза Баша. После погледна зорко насъбраните и изду ноздри.

— Само да не мислите, ваша милост панове, че съм бягала от страх. Ами! И наум не ми е дошло такава нещо. Кълна се в любовта си

към Михал, че за удоволствие препусках пред тях, а после гръмнах с pistolетите.

— Един кон е застрелян от тия изстрели, а разбойника хванахме жив — намеси се Мелехович.

— Че какво? — отговори Баша. — Такава злополука при скок може да се случи на всекиго, нали? Никаква експериенция не може да те запази понякога да не се препъне конят. Ах, добре, че сте ме забелязали, ваша милост панове, защото иначе бих могла дълго да полежа тук.

— Пръв те съзря пан Мелехович и той ти се притече пръв, а ние летяхме след него — отговори Володиовски.

Като чу това, Баша се обърна към младия липковец и му протегна ръка:

— Благодаря ти, ваша милост, за стореното.

Той не отговори нищо, само притисна ръката ѝ до устните си, а после се наведе и като селянин прегърна смирено нозете ѝ.

В това време все повече хоронгви пристигаха до брега на вдлъбнатината; битката беше свършена, та пан Володиовски само заповяда на Мелехович да устрои хайка за тия двајсетина татари, които бяха успели да се скрият от преследването, и веднага всички тръгнаха за Хрептьов. По пътя Баша още веднъж видя бойното поле от хълма.

Човешки и конски трупове лежах на места на купчини, на места поотделно. По небесния лазур се носеха към тях със силен грак все многобройни орляци от гарвани, кацах настрани и чаках да се отдалечат войниците, които още се въртяха по равнината.

— Ето войнишките гробари! — каза Заглоба, като сочеше птиците със закривения връх на сабята си. — Щом ние заминем, тук ще пристигнат вълци с оркестър и със зъби ще бият камбани над тия покойници. Това е значителна победа, макар и нанесена над такъв негоден неприятел, защото Азба бей от няколко години върлуваше ту тук, ту там. Командирите го гонеха като вълк, но все напразно, докато най-сетне налетя на Михал и му дойде черният час.

— Азба бей убит ли е?

— Мелехович го настигна пръв и ти казвам, като го фрасна над ухото, сабята му стигна чак до зъбите.

— Мелехович е добър войник! — каза Баша. Сега тя се обърна към пан Заглоба:

— А ти, ваша милост, много ли се би?

— Не пицях като щурец, не скачах като бълха, нито като пумпал, защото такова удоволствие оставям на инсектите, но пък и не ме търсеха в мъха като гъба, за носа също никой не ме е дърпал, нито някой ми е духал в муцуната...

— Аз не те обичам, ваша милост! — отговори Баша, като издаде напред устни и неволно докосна розовото си носле.

А той я гледаше, усмихваше се и мърмореше, без да престане да я закача.

— Ти се биеше храбро — каза той, — офейкваше храбро, претъркулна се храбро, пък сега от болка в костите също така храбро ще се налагаш с булгур; а ние ще трябва да те пазим, да не би врабците да те изкълват заедно с твоята храброст, защото те са много лакоми за булгур.

— Ти, ваша милост, гледаш да направиш така, че Михал да не ме вземе при втора акция. Много добре разбирам!

— Напротив, напротив, ще го моля винаги да те взема за лешници, защото си тънка и клонът няма да се счупи под тебе. Боже мой, и това ми било благодарност! А кой увещаваше Михал да дойдеш с нас? Аз! Сега страшно се укорявам за това, особено като ми плащаш така за добрите чувства към тебе. Чакай! Отсега нататък бодили ще сечеш с дървена сабя на хрептьовския плац! Ето работа за тебе! Друга би прегърнала стареца, а това хапливо дяволче най-напред ме уплаши, пък сега още и се нахвърля срещу мене!

Без да мисли много, Баша веднага прегърна пан Заглоба, който се зарадва много на това и каза:

— Хайде, хайде! Трябва да призная, че все нещичко помогна за днешната победа, защото войниците се биха със страхотна ярост — нали всеки искаше да се покаже.

— Вярно — извика пан Мушалски. — На човек не му е жал да загине, когато го гледат такива очи!

— Vivat нашата пани! — възкликна пан Ненашинец.

— Vivat! — повториха стотици гласове.

— Дай й Боже здраве!

А пан Заглоба се наведе към нея и измърмори:

— След бременност!

И продължиха да пътуват весело, като подвикваха, сигурни, че вечерта ще има пир. Настана чудесно време. Тръбачите по хоронгвите засвириха, барабанчиците заудряха барабани и така с голяма врява влязоха всички в Хрептьов.

---

[1] Острото обоняние (лат.). — Бел.прев. ↑

[2] Една стара полска миля е равна на около 7 километра. — Бел.прев. ↑

ДВАЙСЕТ И СЕДМА ГЛАВА

В Хрептьов семейство Володиовски съвсем неочаквано свари гости. Пристигнал бе пан Богуш, който си бе избрал тук седалище за няколко месеца, за да преговаря чрез Мелехович с татарските ротмистри Александрович, Моравски, Творовски, Кричински и др., било то липковци или черемисовци, които бяха преминали на султанска служба. Към пан Богуш се бе присъединил старият пан Нововейски с дъщеря си Ева, най-сетне пани Боска, солидна дама, също така с дъщеря си, още съвсем младичката и много хубава панна Зоша.

Присъствието на жени в пустинния и див Хрептьов зарадва, но и още повече учуди войниците. Жените също така бяха учудени, като видяха пан командира и пани командиршата. Защото поради известността и страшната слава на пан Володиовски те си го бяха представяли като някакъв великан, който дори само с погледа си поразява хората, а Баша като грамадна жена с вечно намръщени вежди и дебел глас. Вместо това те видяха пред себе си дребен войник с любезно, добродушно лице — и също така дребна и розова като кукличка женичка, която с широките си шалвари и сабичката си напомняше по-скоро извънредно хубаво момче, а не възрастен човек. Домакините посрещнаха гостите с отворени прегръдки; Баша още преди представянето целуна сърдечно и трите жени, а после, когато ѝ казаха кои са и откъде идат, тя рече:

— С готовност бих направила всичко за ваши милости! Много се радвам! Добре, че по пътя не ви се е случила някаква неприятност, защото в тая наша пустиня такова нещо не е рядкост, но тъкмо днес смазахме до крак едни разбойници.

А като видя, че пани Боска я гледа с все по-голямо удивление, тя се тупна по сабичката си и добави много наперено:

— И аз участвах в битката! Разбира се! Така е то у нас! За Бога, позволи ми, ваша милост пани, да отида и се преоблека с по-прилични за моя пол дрехи и да поизмия ръцете си от кръвта, защото се връщаме

от страшна битка. Охо! Ако Азба не беше убит, може би ваша милост пани не бихте стигнали щастливо до Хрептьов. След един миг се връщам, а през това време Михал ще бъде на вашите услуги.

Баша каза това и изчезна зад вратата, а малкият рицар, който беше вече приветствал пан Богуш и пан Нововейски, се приближи до пани Боска.

— Бог ми даде такава жена — рече ѝ той, — която е не само мила другарка вкъщи, но и храбър другар на полето. А сега по нейна заповед аз съм на услугите ти, ваша милост благодетелко.

На това пани Боска отговори:

— Да я благослови Бог с всичко, както я е благословил с хубост. Аз съм Антоньова Боска; не съм дошла тук да искам ваша милост да ми служи, а да го моля на колене за помощ и спасение в моята беда. Зошка! Коленичи и ти пред тоя рицар, защото, ако той не ни помогне, никой няма да помогне.

При тия думи пани Боска наистина се хвърли на колене, а хубавата Зоша последва примера ѝ и двете, облени в сълзи, завикаха:

— Спаси ни, рицарю! Имай милост над сиротите!

Всички офицери се приближиха с любопитство, като видяха коленичилите жени, особено защото ги привлече хубавата Зоша, а малкият рицар, силно смутен, се спусна да вдига пани Боска и да я настанява на пейката.

— За Бога! — говореше той. — Какво правиш, ваша милост пани? По-скоро аз би трябвало да коленича пред такава солидна дама. Казвай, ваша милост пани, с какво мога да помогна, и кълна се в Бога, че ще го сторя!

— Той ще направи това; и аз от своя страна ще помогна! Заглоба sum! Достатъчно е, ваша милост пани, да знаеш това! — извика старият воин, трогнат от сълзите на жените.

Тогав пани Боска кимна на Зоша, а тя бързо извади изпод елечето си писмо и го подаде на малкия рицар. Той погледна писмото и каза:

— От пан хетмана!

После строши печата и започна да чете:

„Скъпи и драги Володиовски! По пан Богуш пътъом ти изпратих израз на искрените ми чувства към тебе и инструкции, които пан Богуш ще ти съобщи personaliter. Сега, едва спрял в Яворов след уморителното пътуване, веднага се появи втори въпрос. А той много ме вълнува най-вече поради добрите ми чувства към войниците, които ако ги забравя, и Бог би забравил мене. Преди няколко години ордата при Каменец плени пан Боски, извънредно благороден рицар и най-мил другар. Аз настаних жена му и дъщеря му в Яворов, но сърцата им плачат, на едната — за мъжа, на другата — за бащата. Чрез Пъотрович писах на пан Злотници — нашият представител в Крим, да потърсят навсякъде Боски. И той като че ли е бил намерен, но татарите го скрили, та не можа да ни бъде върнат с другите пленници и навярно досега гребе на галерите. Жените са в отчаяние, напълно са загубили надежда и вече престанаха да ме молят, но аз, току-що завърнал се и като виждам тяхната неутешима скръб, не мога да се примиря и да не предприема нещо за спасението му. Ти си там близо и, както зная, сключил си побратимство с много мурзи. Затова ти изпращам жените, а ти им дай помощ. Пъотрович скоро ще замине при татарите. Дай му писма до побратимите си. Аз не мога да пиша нито на везира, нито на хана, защото те не са благосклонни към мене и се боя да не би въз основа на това ми писмо да го вземат за някаква много знаменита особа и да поискат прекалено голям откуп. Възложи тая работа на Пъотрович и му нареди да не се връща без Боски, а също така раздвижи всички свои побратими. Въпреки че са неверници, те все пак удържат на дадената клетва, а към тебе трябва да чувстват голямо уважение. В края на краищата прави каквото искаш; иди в Рашков, обещавай трима видни пленници за размяна, стига Боски непременно да бъде върнат, ако е жив. Никой по-добре от тебе не знае различните начини, нали чувам, че ти вече си откупвал свои роднини. Да те благослови Бог, а аз ще те обикна още повече, защото сърцето ми ще престане да се къса. За твоето хрептъовско господарство чувах, че

там било вече спокойно. Това и очаквах. Само следи внимателно Азба. De publicis пан Богуш ще ти разправи всичко. За Бога, следете внимателно какво иде откъм Влашко, защото изглежда, че няма да минем без масово нахлуване оттам. Като препоръчвам на твоето сърце и усърдие пани Боска, оставам и т.н.“

Докато пан Володиовски четеше писмото, пани Боска плачеше непрекъснато, а Зоша заедно с нея и вдигаше към небето сините си очички.

В това време, преди пан Михал да свърши, Баша дотича, вече преоблечена с женски дрехи, и като видя сълзите в очите на двете жени, започна грижовно да разпитва какво има. Тогава пан Михал ѝ прочете още веднъж писмото на хетмана, а тя го изслуша внимателно и веднага с ентузиазъм подкрепи молбите на хетмана и на пани Боска.

— Златно сърце има пан хетманът! — възкликна тя, като прегръщаше мъжа си. — Но и ние няма да се посраим! Михалко! Пани Боска ще остане у нас до завръщането на мъжа ѝ, а ти в срок от три месеца ще го докараш от Крим. Три или два месеца, нали?

— Или утре, или след един час! — отвърна пан Михал шеговито. След това той се обърна към пани Боска:

— Както виждаш, ваша милост пани, жена ми ги решава много бързо.

— Да я благослови Бог за това! — повтори пани Боска. — Зошка, целуни ръка на пани командиршата.

Но пани командиршата никак не мислеше да дава ръцете си за целуване, вместо това още един път се прегърнаха със Зоша, тъй като те някак веднага си допаднаха една на друга.

После Баша се обърна към мъжа си, към пан Заглоба и другите офицери:

— На съвет, ваша милост панове! На съвет, на съвет и пъргаво!

— Пъргаво, че главата гори! — измърмори пан Заглоба. А Баша разтърси русата си коса и рече:

— Не ми гори на мене главата, ами сърцата на тия дами горят от скръб!

— Никой не се противопоставя на твоето хубаво желание — каза Володиовски, — само че най-напред ще трябва да изслушаме подробно изложение от пани Боска.

— Зоша, разкажи всичко, както беше, защото аз не мога от сълзи — каза матроната.

Зоша сведе очи към земята, закри ги съвсем с клепачите си, после се изчерви като вишна, понеже не знаеше откъде да започне, и силно засрамена, че ще трябва да вземе думата пред толкова много хора.

Но пани Володиовска ѝ дойде на помощ:

— Зошка, кога взеха в плен пан Боски?

— Преди пет години, в шейсет и седма — отвърна Зоша с тънкото си гласче, без да повдига дългите си ресници от очите.

А после вече издекламира на един дъх:

— Тогава не се чуваше нищо за нахлувания, а хоронгвата на татко се намираще при Паньовце. Татко и пан Булайовски надзираваха ратаите, които пазеха стадата по ливадите, а в това време дошли татари по влашкия път и пленили татко заедно с пан Булайовски, но пан Булайовски се върна още преди две години, а татко не се върна.

Тук две дребни сълзици потекоха по бузите на Зоша, та пан Заглоба се разчувства, щом ги видя, и каза:

— Горкото ми зайче... Не се страхувай, детето ми, татко ти ще се върне и ще танцува на твоята сватба.

— А хетманът писа ли на пан Злотницки по Пьотрович? — попита пан Володиовски.

— Пан хетманът писа за татко на познанския пан мечник по пан Пьотрович — декламираше по-нататък Зоша — и пан мечникът заедно с пан Пьотрович намерили татко у един ага на Мурза бей.

— За Бога! Аз познавам тоя Мурза бей! Бях побратим с неговия брат — възкликна Володиовски. — А той не искаше ли да даде пан Боски?

— Имаше заповед от хана да даде татко, но Мурза бей е суров, жесток, скрил татко, а на пан Пьотрович казал, че отдавна вече го бил продал в Азия. Но други пленници казали на пан Пьотрович, че това не е вярно и че Мурза нарочно говори така, за да може и по-нататък да измъчва татко, защото между всички татари той е най-жесток към пленниците. Може би тогава татко да не е бил в Крим, защото Мурза

си има собствени галери и се нуждае от хора за гребци, но продаден татко не е бил; всички казвали, че Мурза по-скоро ще убие пленника, но няма да го продаде.

— Съвършена истина — каза пан Мушалски. — Тоя Мурза ага-бей го знаят по целия Крим. Той е много богат татарин, но особено ожесточен срещу нашия народ, защото четиримата му братя са паднали в походи срещу нас.

— А няма ли той случайно побратим между нашите хора? — попита Володиовски.

— Съмняваме се! — отговори от всички страни.

— Обяснете ми най-сетне какво значи това побратимство — каза Баша.

— Това е, знаеш — рече Заглоба, — когато след война започват някакви преговори, тогава войниците се посещават взаимно и се сприятеляват. Случва се тогава някой рицар да си хареса някой мурза, а мурзата него, тогава те си обещават приятелство до смърт, което се нарича побратимство. И колкото някой е по-славен, като например Михал, аз или пан Рушчиц, командир сега в Рашков, толкова пожелано е неговото побратимство. Разбира се, че такъв няма да се побратимява с кой да е дребосък, а ще си потърси побратим само между най-славните мурзи. Според обичая те леят вода върху сабите и взаимно се заклеват в дружба — разбираш ли?

— А като се стигне после до война?

— В генерална битка могат да се бият, но ако се срещнат насаме един срещу друг или се нападат като отделни бойци, тогава ще се поздравят и ще се разделят в мир. А когато единият попадне в плен, другият е длъжен да му подслажда тоя живот, а в краен случай и откуп да даде за него. Ха! Имало е и такива, които и имотите са си делили. Когато въпросът е за приятели или познати, дали да издириш някого или да помогнеш на някого, тогава също побратимите се обръщат до побратими и справедливостта налага да се признае, че никой народ не се държи по-добре от татарите при подобни юраменти^[1]. Думата за тях е всичко! И на такъв приятел със сигурност можеш да разчиташ.

— А Михал много ли такива приятели има?

— Имам трима силни мурзи — отговори Володиовски, — а единия още от лубнинско време. Веднъж издействах свободата му от

княз Йереми. Ага бей се наричаше. Ако трябва сега дори главата си да заложим за мене, ще я заложим. Другите двама също са сигурни.

— Ха! — каза Баша. — Аз бих искала да се побратимя със самия хан и да освободя всички пленници.

— Той не би се противопоставил — каза пан Заглоба, — не се знае само каква награда би поискал от тебе срещу това.

— Извинете, ваши милости — каза Володиовски, — нека се посъветваме какво трябва да правим. Чуйте сега следното: имам сведение от Каменеца, че най-късно след две седмици тук ще пристигне Пьотрович с многобройна свита. Той заминава за Крим, за да откупи няколко арменски търговци от Каменеца, които били ограбени при смяната на хана и взети в плен. Това се случило и на Сеферович, брат на претора^[2]. Всички те са много заможни хора; няма да се поскъпят за парите и Пьотрович ще замине добре снабден. Никаква опасност не го заплашва, защото преди всичко зимата е близка и не е време за чамбули и, второ, с него отива Навираг, делегат на ечмяджинския^[3] патриарх, и двама анардрати^[4] от Кафа, които имат пропуски от младия хан. Така че ще дам писма на Пьотрович и до представителите на Жечпосполита, и до моите побратими. Освен това на ваши милости е известно, че пан Рушчиц, рашковски командир, има в ордата синове, които са били пленени като деца, а сега съвсем са се потатарчили и са стигнали до високо положение. Всички те ще положат най-големи усилия, ще се опитат с добро, в случай на упорство от страна на Мурза самия хан ще настроят срещу него, а може и да извият врата на Мурза някъде там скришом. Затова аз се надявам, че ако — дай Боже — пан Боски е жив, непременно ще го измъкна в срок от няколко месеца, както ми заповядва пан хетманът и моята, застанала пред вас, по-близка началничка (тук Володиовски се поклони на жена си)...

„По-близката началничка“ отново скочи да прегърне малкия рицар. А пани Боска и дъщеря ѝ само скръстваха молитвено ръце и благодаряха на Бога, че им е дал възможност да попаднат на такива сърдечни хора. И двете значително се развеселиха.

— Ако беше жив старият хан — каза пан Ненашинец, — всичко щеше да стане по-лесно, защото той беше много благосклонен към нас, а за младия казват противното. Дори и тия арменски търговци, за които отива пан Захариаш Пьотрович, бяха задържани в самия Бахчисарай през владичеството на младия и, както казват, по негова заповед.

— И младият ще се промени, както се промени старият, който, преди да се убеди в нашата добродушност, беше най-настървеният враг на полското име — рече Заглоба. — Аз зная това най-добре, защото бях седем години в робство у него.

След тия думи той седна при пани Боска.

— Нека моят вид да те утеши, ваша милост пани. Седем години! Това не е шега, но аз се върнах и избих толкова много от тия кучета, че за всеки ден от моето робство изпращах в пъкъла най-малко по двама от тях, а за неделите и празниците кой знае дали няма да се падне по трима или по четирима!

— Седем години! — повтори пани Боска и въздъхна.

— Да пукна, ако съм добавил поне един ден. Седем години в самия хански дворец — потвърди пан Заглоба, като мигаше тайнствено с очи. — И трябва да знаеш, ваша милост пани, че младият хан е мой...

Тук той пошепна нещо на ухото на пани Боска, внезапно избухна във висок смях: „Ха, ха, ха!“ и започна да се пляска с длани по коленете, а накрай, в разпалеността си, потупа и коленете на пани Боска, като казваше:

— Хубави времена бяха, нали? На младини, който е на бойното поле, той е неприятел, а всеки ден нов номер!...

Солидната матрона се смути много и се поотдръпна от веселия рицар; младите жени сведоха очи, защото лесно се досетиха, че номерата, за които говореше пан Заглоба, ще да са нещо несъвместимо с вродената им скромност, особено защото офицерите избухнаха в силен смях.

— Ще трябва бързо да изпратим някого при пан Рушчиц — каза Баша, — та пан Пьотрович да намери вече писмата готови в Рашков.

На това пан Богуш отговори:

— Побързайте, ваши милости, с цялата тая работа, докато е зима, защото, първо, по това време никакви чамбули не излизат и пътищата са безопасни и, второ, напролет Бог знае какво може да се случи.

— Пан хетманът има ли някакви сведения от Цариград? — попита Володиовски.

— Получи и по тях ще трябва да поговорим насаме. Едно е сигурно, че и с ония ротмистри ще трябва да свършим бързо. Кога ще се върне Мелехович, тъй като от него зависи много?

— Той трябва да очисти останалите разбойници, а после да погребее труповете. Би трябвало да се върне още днес или утре сутринта. Заповядах му да погребее само нашите, а хората на Азба бей не е необходимо, понеже идва зима и няма опасност от зарази. Пък и вълците ще ги очистят.

— Пан хетманът моли — каза пан Богуш — тук да не се пречи с нищо на работата на Мелехович; колкото пъти пожелае да отиде в Рашков, нека върви. Пан хетманът моли също така да му се вярва във всичко, защото е уверен в неговата любов към нас. Той е голям воин и много добро може да направи.

— Нека отива в Рашков и където ще — отговори малкият рицар. — След като премахнахме Азба, той дори не ми е особено потребен. Сега вече няма да се появят никакви по-големи групи чак до първата трева.

— Значи Азба е унищожен? — попита пан Нововейски.

— Така унищожен, че не зная дали са избягали дори двайсет и пет души, а и те ще бъдат изловени един по един, ако Мелехович не ги е вече уловил.

— Страшно се радвам на това — отговори пан Нововейски, — защото сега навярно може да се пътува безопасно до Рашков.

Тук той се обърна към Баша:

— Ние можем да вземем писмата за пан Рушчиц, за които спомена, ваша милост благодетелко.

— Благодарим — отговори Баша, — но тук винаги имаме случаи за изпращане, защото дотам отиват нарочни пратеници.

— Всички гарнизони трябва да поддържат постоянна връзка помежду си — обясни пан Михал. — Но извинявай, ваша милост, ти с тая прекрасна девойка ли отиваш в Рашков?

— Тя е подявка, не е никаква красавица, ваша милост благодетелю — отговори пан Нововейски, — а отиваме в Рашков, защото там служи моят непрокопсан син в хоронгвата на пан Рушчиц. Близо десет години има, откак е избягал от къщи, и само с писма чука на моята бащинска снизходителност.

Володиовски чак плесна с ръце.

— Аз веднага се досетих, че ваша милост е баща на пан Нововейски, и тъкмо исках да питам за това, но бяхме заети с мъката

на нейна милост пани Боска. Веднага се досетих, защото си приличате! Моля, значи той е син на ваша милост!...

— Така ме уверяваше покойната му майка, а понеже тя беше добродетелна жена, нямам причини да се съмнявам.

— Двойно се радвам на такъв гост! Бога ми! Само не наричай, ваша милост, сина си непрокопсаник, защото той е знаменит воин и достоен рицар, който прави най-голяма чест на ваша милост. След пан Рушчиц той е пръв преследвач в цялата хоронгва; ти, ваша милост, навярно не знаеш, че синът ти е любимец на хетмана! Цели гарнизони вече му са поверявани и той е излизал с безкрайна слава от всяка задача.

Пан Нововейски се зачерви от задоволство.

— Ваша милост полковник — каза той, — много пъти бащата ще укори детето си, за да възрази някой друг, и смятам, че нищо не може така да наслади родителското сърце, както опровержението на укора. И до мене достигнаха слухове за похвалната служба на Адашек, но едва сега съм зарадван истински, когато слушам от толкова славна уста потвърждение на тая мълва. Разправят, че той бил не само храбър воин, но и сериозен човек, което дори ме учудва, тъй като винаги беше много буен. От малък тоя дявол имаше влечение към войната и най-добро доказателство е това, че като хлапе избяга от къщи. Признавам, че ако бях го хванал тогава, нямаше да пестя ударите *pro memoria*^[5], но виждам, че сега ще трябва да се откажа от това, инак може пак да ми се скрие за някакви си десет години, а на мене, стария, ми е мъчно.

— Значи толкова години той не надникна вкъщи?...

— Защото му бях забранил. Но вече ми стига и сега аз идвам пръв, понеже той е на служба и не може. Исках да помоля ваши милости, мои благодетели, да окажете гостоприемство на момичето ми, а сам да замина за Рашков; но щом казвате, че навсякъде е безопасно, и нея ще взема със себе си. Любопитна е да види свят, сврачето му със свраче, нека се нагледа.

— И хората нека му се нагледат! — подхвърли Заглоба.

— Не биха имали на какво! — отвърна девойката, чиито смели черни очи и свити като за целувка уста говореха обаче нещо друго.

— Тя е подявка, нищо повече от подявка! — каза пан Нововейски. — Но щом види хубав офицер, нещо чак я подхвърля. Поради това намерих за по-добре да я взема със себе си, отколкото да я

оставя, особено защото е опасно да се оставя само момиче вкъщи. Но ако ще трябва да замина за Рашков без нея, нека ваша милост пани нареди да я вържат с въже, иначе току-виж, че офейкала.

— И аз самата не бях по-добра — отговори Баша.

— Даваха й къдедя да преде — обади се Заглоба, — а тя танцуваше с нея, като нямаше по-добър партньор! Но ти, ваша милост, пане Нововейски, си весел човек! Башка! Бих искал да се чукна с пан Нововейски, защото и аз обичам понякога веселбата...

В това време, преди да поднесат вечерята, вратата се отвори и влезе Мелехович. Пан Нововейски не го забеляза веднага, защото се беше заприказвал с пан Заглоба, но го забеляза Евка и пламъци бликнаха по лицето й, а после изведнъж побледня.

— Пане полковник! — каза Мелехович на Володиовски. — Ония са изловени според заповедта.

— Добре! Къде са?

— Заповядах да ги обесят съгласно заповедта.

— Добре! А твоите хора върнаха ли се?

— Едни останаха да погребат труповете, другите са с мене.

В този момент пан Нововейски повдигна глава и необикновено изумление се отрази върху лицето му.

— За Бога? Какво виждам аз?! — каза той. После стана, отиде право при Мелехович и викна:

— Азия! Какво правиш тук, негоднико?!

И вдигна ръка, за да хване липковеца за яката; но той кипна в един миг, сякаш някой хвърли в огън шепя барут, побледня като труп, хвана с желязна ръка ръката на Нововейски и рече:

— Аз не те познавам, ваша милост! Кой си ти?!

И го отблъсна така силно, че пан Нововейски се олюля и се намери насред стаята.

От ярост той не можа някое време да каже нито дума, но после си пое дъх и започна да крещи:

— Ваша милост командире! Това е мой човек и при това беглец! От малък беше в моя дом!... Нехранимайко! Отрича! Това е мой човек! Ева! Кой е този? Казвай?

— Азия! — каза панна Ева, разтреперана цялата. Мелехович дори не я погледна. Той беше впил очи в пан Нововейски и като движеше ноздри, гледаше стария шляхтич с неопикуема омраза,

стиснал с ръка дръжката на ножа. От движението на ноздрите мустаците му затрепераха, а под тях проблясваха бели зъби съвсем като на побесняло животно.

Офицерите застанаха в кръг. Баша изскочи по средата между Мелехович и Нововейски.

— Какво значи това? — попита тя със смръщени вежди. Нейният вид поуспокои противниците.

— Пане командир — каза Нововейски, — това значи, че той е мой човек, на име Азия — и беглец. Когато служех на млади години във войската в Украйна, намерих го полумъртъв в степта и го взех. Той е татарин. Двайсет години расна в къщата ми и се учеше заедно с моя син. Когато синът избяга, той ми помагаше в стопанските работи, докато го прихванаха да се увърта около Ева, а аз, щом забелязах това, заповядах да го набият с пръчки и тогава той изчезна. Как се нарича той тук?

— Мелехович!

— Той си е присвоил това презиме. Нарича се Азия, нищо повече. Разправа, че не ме познавал, но аз го познавам, Ева също.

— За Бога! — каза Баша. — Синът на ваша милост го е виждал много пъти. Как не го е познал?

— Синът ми е могъл да не го познае, понеже, когато избяга от къщи, двамата бяха по на петнайсет години, а тоя седя у мене още шест, през това време се промени значително, порасна, а и мустаци му израснаха. Но Ева го позна веднага. Ваши милости, вие трябва да повярвате по-скоро на един шляхтич, отколкото на този пришълец от Крим!

— Пан Мелехович е хетмански офицер — каза Баша, — това не е наша работа!

— Позволи, ваша милост, да го разпитам. *Audiatur et altera pars!*
[6] — обади се малкият рицар.

Но пан Нововейски изпадна в ярост.

— Пан Мелехович! Какъв пан ми е той?! Мой слуга, който се е скрил под чуждо презиме. Утре тоя „пан“ ще го направя слуга в кучкарницата си; вдругиден ще заповядам да го набият с камшик и самият хетман няма да ми попречи на това, тъй като съм шляхтич и зная правата си!

На това пан Михал мръдна мустачки и каза още по-остро:

— А аз съм не само шляхтич, но и полковник и също така зная своите права. Ти, ваша милост, можеш да търсиш човека си по закона и да се обърнеш към хетманския съд, но тук заповядвам аз и никой друг!

Пан Нововейски веднага се овладя, щом си припомни, че говори не само с командир, но и с началника на собствения си син, а при това и най-славния рицар в Жечпосполита.

— Пане полковник! — каза той вече с по-мек тон. — Аз няма да го взема против волята на ваша милост, но ще докажа правата си и моля да ми се повярва.

— Мелехович, ти какво ще кажеш на това? — попита Володиовски.

Татаринът впи очи в земята и мълчеше.

— Защото всички знаем, че името ти е Азия! — добави Володиовски.

— Какво ще търсим тук други доказателства! — каза Нововейски. — Ако това е моят човек, той има татуирани на гърдите си риби със синя боя!

Като чу това, пан Ненашинец отвори широко очи и уста, после се хвана за главата и викна:

— Азия Тухайбейович!

Всички очи се обърнаха към него, а той се тресеше цял, сякаш всички рани му се бяха отново отворили, и повтаряше:

— Той е мой пленник! Това е Тухайбейович! За Бога! Това е той.

А младият липковец вдигна гордо глава, плъзна дързък поглед по събраните, изведнъж разгърна дрехата върху своята широка гръд и рече:

— Ето татуираните със синя боя риби! Аз съм син на Тухай бей!...

---

[1] Клетвени обещания (лат.). — Бел.прев. ↑

[2] Председател на градския съд (в Каменец). — Бел.прев. ↑

[3] Глава на армено-грегорианската църква, който е имал седалище в град Ечмяджин. — Бел.прев. ↑

[4] Арменски духовници. — Бел.прев. ↑

[5] За спомен (лат.). — Бел.прев. ↑

[6] Да чуем и другата страна (лат.). — Бел.прев. ↑

ДВАЙСЕТ И ОСМА ГЛАВА

Всички занемяха, толкова силно впечатление направи името на страшния воин. Та нали той заедно с лютия Хмелницки беше разтърсвал цяла Жечпосполита; той беше пролял море от полска кръв; той бе прегазил Украйна, Волин, Подолието и Галицийските земи с конски копита, разрушил замъци и крепости, унищожил с огън селата, десетки хиляди хора взел в плен. А ето сега синът на тоя човек стоеше пред събраните в хрептьовската станица и казваше в очите на хората: „Аз имам сини риби на гърдите си, аз съм Азия, плът от плътта на Тухай бей!“ Но у тогавашните хора беше внедрено такова чувство на почит към знаменитата кръв, че въпреки ужаса, който предизвикваше в душата на всеки воин името на славния мурза, Мелехович израсна в техните очи, сякаш носеше в себе си цялото величие на своя баща.

Те го гледаха слисани, особено жените, за които всяка тайна е най-голяма примамка; а той сякаш израсна и в собствените си очи чрез това признание, та гледаше дръзко, без да свежда глава, и най-сетне каза:

— Тоя шляхтич (тук той посочи Нововейски) твърди, че аз съм негов човек, а на това аз ще му отговоря, че баща ми е газил с коня си по гърба на по-големи от него... Все пак той казва истината, като твърди, че съм бил у него, защото съм бил и под неговия камшик, гърбът ми се е обливал с кръв, което няма да забравя, ако е рекъл Бог!... Нарекох се Мелехович, за да избягна преследването от негова страна. Но сега, при все че можех да избягам в Крим, на това отечество служа с кръвта и живота си, затова не съм на никого освен на хетмана. Моят баща е роднина на хановете и в Крим ме чакаха богатства и удоволствия; но аз останах тук, макар и презиран, защото обичам това отечество, обичам и пан хетмана, обичам и тия, които никога не са проявили към мене контемпт^[1].

След тия думи той се поклони на Володиовски, наведе се пред Баша толкова ниско, че почти докосна коленете ѝ с глава, и без да погледне към никого друго, взе сабята си под мишница и излезе.

Още някое време цареше мълчание; пръв се обади пан Заглоба:

— Ха! Къде е пан Снитко! Казвах аз, че от очите на тоя Азия гледа вълк, а излезе, че е вълчи син!

— Син на лъв! — отговори Володиовски. — И кой знае дали не се е метнал на баща си!

— За Бога! Видяхте ли, ваши милости, как му святкаха зъбите, също както на стария Тухай бей, когато биваше разгневен! — каза пан Мушалски. — Само това е достатъчно, за да го позная, тъй като съм виждал често стария Тухай бей.

— Не толкова често, колкото аз! — отговори пан Заглоба.

— Сега разбирам защо той има такова обаяние между липковците и черемисовците — намеси се пан Богуш. — Нали те споменават името на Тухай бей като свято. Пази, Боже! Ако тоя човек поиска, той би могъл да ги заведе всички до един на султанска служба и да ни направи много пакости.

— Той няма да стори това — отвърна Володиовски, — защото думите, които каза, че обича нашето отечество и хетмана, са верни: иначе не би служил при нас, когато може да отиде в Крим и там да има всичко в изобилие. Не е видял много добрини от нас!

— Няма да го направи — повтори пан Богуш, — защото, ако искаше, щеше вече да го е сторил. Нищо не му пречеше да го направи.

— Напротив — добави Ненашинец, — сега аз вярвам, че той ще привлече обратно към Жечпосполита ония изменници ротмистри.

— Пане Нововейски — каза внезапно Заглоба, — ако ти, ваша милост, знаеше, че това е син на Тухай бей, може би това, може би така... а?...

— Щях да заповядам вместо триста да му ударят хиляда и триста камшика. Нека ме гръм удари, ако нямаше да сторя това! Ваши милости панове! На мене ми е много чудно, че той, щом е синче на Тухай бей, не е избягал в Крим. Освен ако е узнал това наскоро, защото, когато беше у мене, не знаеше нищо. Чудно ми е това, казвам, но, за Бога, не му вярвайте! Аз го познавам преди ваши милости и ще ви кажа само, че дяволът не е толкова лукав, бясното куче не е така избухливо, вълкът е по-малко упорит и жесток, отколкото тоя човек. Ще има да си патите от него!

— Какво говориш, ваша милост! — каза Мушалски. — Ние сме видели как той се биеше при Калник, Гуман, Брацлав и в сто други

битки.

— Той няма да прости на никого! Ще си отмъсти!

— А днес така бръснеште разбойниците на Азба! Какво приказваш, ваша милост?!

В това време Баша гореше цялата, толкова я беше развълнувала историята на Мелехович; но на нея ѝ се щеше ѝ краят да бъде достоен за началото, та като разтърсваше Ева Нововейска, започна да ѝ шепне на ухо:

— Евичка, а ти обичаше ли го? Признай си, не отричай! Обичала си го, нали? И ще го обичаш, а? Сигурна съм! Бъди искрена с мене. На кого ще се довериш, ако не на мене, на една жена? Виждаш ли? Почти царска кръв тече в него! Пан хетманът не един, ами десет индигенати ще му издейства. Пан Нововейски няма да се противопостави! Съвсем сигурно е, че и Азия те обича още! Аз зная това, зная! Ти не се страхувай! Той има доверие в мене. Ей сега ще го подложи на разпит. Без да го пекат, ще каже. Ти страшно ли го обичаше? А обичаш ли го още?

Ева беше сякаш замаяна. Когато Азия за пръв път показа влечението си към нея, тя беше още почти дете, после не го беше виждала много години и бе престанала да мисли за него. Останал бе само споменът за сприхавото момче, което беше наполовина другар на брат ѝ и наполовина слуга. Но сега, когато след дълга раздяла го видя отново, пред нея се изправи юнак, прекрасен и страшен като сокол, офицер и прочут преследвач, а освен това син наистина на чужд, но все пак княжески род. Така че и на нея младият Азия ѝ се видя съвсем другояче и видът му я замая, а заедно с това я ослепи и упои. Спомените се събудиха от сън. Сърцето ѝ не можеше да обикне юнака в един миг, но в един миг тя го почувства готово за любов.

Като не можа да изтръгне нищо от нея, Баша я отведе заедно със Зоша Боска в друга стая и наново започна да настоява:

— Евичка! Кажи бързо, бързо! Обичаш ли го?

От лицето на панна Ева бликаше огън. Тя беше чернокоса и черноока девойка, с гореща кръв, а тая кръв удряше като вълна по бузите ѝ при всяко споменаване за любов.

— Евичка — повтори Баша за десети път, — обичаш ли го?

— Не зная — отговори панна Нововейска след кратко колебание.

— Но не отричаш, нали? Охо! Аз вече зная! Само не се дърпай! Аз първа казах на Михал, че го обичам — и нищо, и сме добре! Някога трябва страшно да сте се обичали! Ха! Сега разбирам! Той поради копнеж по тебе е винаги така мрачен като вълк. За малко не изсъхна, горкият войник! Разказвай какво е било между вас!

— В килера за вехтории ми каза, че ме обича — прошепна панна Нововейска.

— В килера!... Ех, че място!... А после какво?

— После ме хвана и започна да ме целува — продължи девойката още по-тихо.

— Да не му се надяваш на тоя Мелехович! А ти какво?

— Аз се страхувах да викам.

— Страхувала се да вика! Зошка, чуваш ли?... И кога се откри вашата любов?

— Тате дойде и веднага го удари с брадвичката си, после наби мене и заповяда него така да го бият, да го бият, че сетне лежа две седмици!

Тук панна Нововейска се разплака отчасти от жал, а отчасти от срам. Като видя това чувствителната Зошка Боска, сините ѝ очички веднага се насълзиха, а Баша започна да утешава Ева:

— Всичко ще се свърши хубаво, това е моя грижа! И Михал ще впрегна в тая работа, и пан Заглоба също. Аз ще ги увещая, не бой се! А нищо не може да устои пред ума на пан Заглоба. Ти не го познаваш него! Не плачи, Евичка, че е време за вечеря...

Мелехович не беше на вечерята. Той седеше в стаята си и си грееше на огъня водка с медовина, която след това преливаше в по-малка чаша, отпиваше и хрупаше сухар.

Пан Богуш дойде при него късно през нощта, за да поговорят за новините.

Татаринът веднага го настани на едно трикрако столче, покрито с овча кожа, сложи пред него пълно канче от горещото питие и попита:

— А пан Нововейски все още ли иска да ме направи свой крепостен роб?

— Дума да не става вече за това — отвърна пан новгородският подстоли. — По-скоро пан Ненашинец би могъл да предяви претенции за тебе, но и той няма никаква полза от това, защото сестра му вече или е умряла там, или изобщо не желае да променя съдбата си. Пан

Нововейски не е знаел кой си, когато те е наказвал за интимността ти с дъщеря му. Сега и той ходи като замаян, защото, макар твоят баща да е нанесъл много злини на нашето отечество, все пак той беше знаменит воин, а кръвта си е кръв. За Бога! Тук никой няма да си мръдне пръста срещу тебе, докато служиш вярно на това отечество, особено като имаш навсякъде приятели.

— Защо да не му служа вярно? — отвърна Азия. — Моят баща ви е бил, но той е бил друговец, а аз изповядвам Христос.

— Именно! Именно! Ти вече не можеш да се върнеш в Крим, освен ако се откажеш от вярата си, но тогава ще загубиш и възможността за спасение, а това не би могло да бъде обезщетено с никакво земно благо или достойнство. Право казано, ти дължиш благодарност и на пан Ненашинец, и на пан Нововейски, защото първият от тях те е измъкнал измежду поганците, а вторият те е възпитал в истинската вяра.

На това Азия отговори:

— Аз зная, че им дължа благодарност и ще гледам да им се отплатя. Ти, ваша милост, забеляза правилно, че тук намерих много благодетели!

— Ти говориш така, като че ли ти е горчиво в устата, а пресметни сам колко души са приятелски настроени към тебе.

— Негова милост пан хетманът и ваша милост на първо място: това ще повтарям до смъртта си. Кой друг още, това не зная...

— Ами тукашният командир? Мислиш ли ти, че той би те предал в ръцете на когото и да било, дори да не беше син на Тухай бей? Ами тя, пани Володиовска! Нали чух какво казваше тя за тебе на вечерята... О, още преди това, когато Нововейски те позна, пани Володиовска веднага взе твоята страна! Пан Володиовски би направил всичко за нея, защото той не вижда света извън нея, а сестра не може да обича повече брата си, отколкото тя тебе. През цялата вечеря името ти не слизаше от устата й...

Младият татарин наведе внезапно глава и започна да духа в съдинката с горещото питие; а когато при духането изду възсинкавите си устни, лицето му стана толкова татарско, че пан Богуш чак му каза:

— За Бога! Колко приличаш ти в този момент на стария Тухай бей! Това е просто невероятно. Аз го познавах отлично, виждам съм го

и в ханския двор, и на бойното поле; ходил съм в неговия стан най-малко двайсет пъти.

— Да благослови Бог справедливите, а чума нека изтръшка тия, които вършат неправди! — отговори Азия. — За здравето на хетмана!

Пан Богуш пи и каза:

— Наздраве и за много години! Наистина шепа сме ние, които стоим при него, но сме истински воители. Бог ще помогне да не отстъпим пред тия коматановци, които знаят само да приказват по сеймиките и да обвиняват пан хетмана в предателство към краля. Негодници! Ние денем и нощем стоим обърнати срещу неприятеля, а те се тъпчат с гозби до пръсване и с лъжиците барабанят по саханите! Ето цялата им работа! Пан хетманът праща пратеник след пратеник, моли за помощ за Каменеца, като Касандра^[2] предсказва падането на Троя и на Приамовия народ, а те не мислят за нищо, само непрекъснато търсят кой се е провинил пред краля.

— За какво говориш, ваша милост?

— Ех, нищо! Направих *comparationem*^[3] между нашия Каменеца и Троя, но ти надали си чувал за Троя. Нека само малко да се поуспокои положението и пан хетманът ще ти издейства индигенат, главата си залагам! Такива времена идат, че няма да ти липсва случай, ако искрено искаш, да се покриеш със слава.

— Или аз ще се покрия със слава, или земята ще покрие мене. Кълна се в Бога, че ще чуеш за мене, ваша милост!

— А ония какво! Кричински какво? Ще се върнат ли или няма да се върнат? Какво правят сега?

— Седят по татарските станове; един в Уджийската степ, други по-далече. Мъчно могат да се съобщават помежду си, защото разстоянията са големи. Имат заповед напролет всички да тръгнат за Адрианопол^[4] и да вземат колкото могат повече хранителни припаси със себе си.

— За Бога, това е важно! Защото ако в Адрианопол стане голяма среща на войски, войната с нас е сигурна. Ще трябва веднага да уведоим хетмана за това. Той също мисли, че ще има война, но това вече е несъмнен белег.

— Халим ми казваше, че ония си говорили помежду си, че и самият султан щял да отиде в Адрианопол.

— Господ да ни е на помощ! А войската ни тук е само една шега. Цялата ни надежда е в каменецката крепост. Поставя ли Кричински някакви нови условия?

— Те по-скоро се оплакват, а не поставят нови условия: всеобща амнистия, възвръщането на шляхтишките права и привилегии, които са имали в миналото, запазване чина на ротмистрите — ето какво искат. Но понеже султанът вече им призна повече неща, те се колебаят.

— Какво говориш! Как може султанът да им признае повече, отколкото Жечпосполита? В Турция съществува *absolutum dominium* и всички права зависят само от султанското хрумване. Дори ако днешният султан изпълни всичките си обещания, наследникът му ще ги наруши или стъпче, когато му скимне. А у нас привилегията е свято нещо и който стане шляхтич, на него сам кралят не може да му отнеме нищо.

— Те казват, че били шляхтичи, но ги третирали наравно с драгуните, а старостите много пъти им заповядвали да извършват разни повинности, от които била освободена не само шляхтата, но и путните бояри^[5].

— Щом хетманът им обещава...

— Никой от тях не се съмнява във великодушието на хетмана и всички скрито го обичат, но си мислят така: шляхтишката тълпа крещи на самия хетман, че бил предател; в кралския двор го мразят; конфедерацията го заплашва със съд — как тогава той ще успее да издейства нещо?

Пан Богуш започна да търка косата си.

— Тогава какво?

— Те самите не знаят какво да правят.

— И ще останат при султана ли?

— Не.

— О! Та кой може да им заповяда да се върнат в Жечпосполита?

— Аз!

— Как така?

— Аз съм син на Тухай бей!

— Драги Азия! — каза пан Богуш след малко. — Не отричам, че те може да са влюбени в твоята кръв и в славата на Тухай бей, при все че са наши татари, а Тухай бей беше наш враг. Такива неща ги разбирам, защото и у нас има шляхта, която с известна гордост

разказва, че Хмелници бил шляхтич и произхождал не от казашкия, а от полския народ, от мазурите... Е! И все пак той беше такъв негодник, че в пъкъла няма да намериш по-лош, но тъй като беше знаменит воин, други охотно се гордеят с него. Такава е човешката природа! Но че твоята Тухайбеойова кръв ти дава право да заповядаш на всички татари — не виждам сериозни основания за това.

Азия мълча някое време, после подпря ръце върху бедрата си и каза:

— Тогава аз ще ви обясня, пане подстоли, защо Кричински ме слуша и другите ме слушат. Защото освен това, че те са прости татари, а аз княз, у мене има още замисъл и сила... Да! Това нито вие знаете, нито сам пан хетманът го знае...

— Какъв замисъл, каква сила?

— Я того сказати не умію — отговори Азия по украински. — Но защо аз съм готов за такива неща, на каквито друг не би се осмелил? Защо аз съм помислил това, което друг не би помислил?

— Какво приказваш? Какво си помислил?

— Аз съм помислил, че ако пан хетманът ми дадеше свобода и право, бих върнал не само тая ротмистри, но половината орда бих поставил в услуга на хетмана. Малко ли пуста земя има в Украйна и Дивите поля? Нека хетманът само да обяви, че който татарин дойде в Жечпосполита, ще стане шляхтич, няма да бъде потискан във вярата си, ще служи в свои собствени хоронгви и всички ще имат свой хетман, както казаците го имат — тогава моя ще е грижата веднага цяла Украйна да загъмжи от татари. Ще дойдат липковци и черемисовци, ще дойдат от Добруджа и Белгород, ще дойдат от Крим — и стадата си ще докарат, и жените си с децата на арби^[6] ще превозят. Ваша милост, не клати глава: ще дойдат, както някога са дошли и цели векове са служили вярно на Жечпосполита! В Крим и навсякъде ханът и мурзите ги потискат, а тук ще станат шляхтичи, саби ще имат и под водачеството на собствен хетман ще отиват на бой. Кълна се, ваша милост, че ще дойдат, защото там често пъти умират от глад. А когато по улусите^[7] се разгласи, че ги викам аз от името на пан хетмана, че ги вика синът на Тухай бей, хиляди ще дойдат тук.

Пан Богуш се хвана за главата:

— В името на Христа, Азия! Откъде ти идат такива мисли! Какво би било това?!

— В Украйна ще има татарски народ, както има казашки! На казаците признахте привилегии и хетман, защо да не признаете същото и на нас? Ти, ваша милост, питаш какво би било? Не би имало втори Хмелницки, защото веднага бихме стъпили на шията на казаците, не би имало селски бунтове, кланета, опустошения, не би имало Дорошенко, защото само ако се надигне, аз пръв бих го докарал вързан пред краката на хетмана. А ако турската мощ поиска да тръгне срещу нас, ще бием султана; поиска ли ханът да пуска шайки да нахлуват, ще бием хана. Не вършеха ли същото липковци и черемисовци в миналото, макар да бяха мохамедани? Защо ще постъпваме другояче ние, татарите от Жечпосполита! Ние, шляхтата!... Сега брой, ваша милост: Украйна спокойна, казачеството държано в покорство, прикритие пред турчина, няколко десетки хиляди войници повече... — ето какво съм помислил, ето какво ми дойде в главата, ето защо ме слушат Кричински, Адурович, Моравски, Творовски, ето защо щом викна, половината Крим ще нахлуе в степта!

Пан Богуш беше толкова слисан и изумен от думите на Азия, сякаш стените на стаята, в която седяха, внезапно се разтвориха и нова, непозната страна се показва пред очите му.

Той дълго време не можеше да изрече нито дума и само гледаше младия татарин, който почна да се разхожда с големи крачки по стаята, докато най-сетне каза:

— Без мене такова нещо не би могло да стане, защото аз съм син на Тухай бей, а от Днепър до Дунав няма друго по-славно име между татарите.

А след малко добави:

— Какво ме интересуват Кричински, Творовски и другите! Не е въпрос за самите тях, не става въпрос за няколкото десетки липковци и черемисовци, а за цяла Жечпосполита. Разправят, че с настъпването на пролетта ще започне голяма война със султанските сили, но позволете ми само и аз такъв огън ще разпаля между татарите, че самият султан ще си опари ръцете.

— За Бога! Кой си ти, Азия? — възкликна пан Богуш.

А той вдигна глава:

— Бъдещият татарски хетман!

В тоя момент блясъкът на огъня падаше върху Азия и осветяваше неговото жестоко и едновременно прекрасно лице, а на пан

Богуш се струваше, че пред него стои някакъв друг човек — толкова величие и гордост бликаше от фигурата на младия татарин. Пан Богуш почувства също, че Азия има право. Ако бъдеше обявено подобно възвание на хетмана, непременно всички липковци и черемисовци биха се върнали, а и твърде много диви татари биха го последвали. Старият шляхтич познаваше отлично Крим, където беше два пъти в плен, а после, откупен от хетмана, бе ходил като пратеник; той познаваше добре бахчисарайския двор, познаваше ордите, които се намираха от Дон до Добруджа; знаеше, че зиме множество улуси примират от глад; знаеше, че на мурзите са омръзнали деспотизмът и грабителството на ханските бирници, че в самия Крим често се стига до бунтове — затова веднага разбра, че плодородната земя и привилегиите биха привлекли всички тия, на които беше зле, тясно и опасно по старите им места.

Те биха били привлечени още по-успешно, ако почне да ги призовава синът на Тухай бей. Едничък той можеше да стори това, никой друг. Със славата на баща си той можеше да разбунтува улусите, да опълчи едната половина на Крим срещу другата, да привлече дивите белгородски орди и да разтърси цялата мощ на хана, дори и на султана!

Ако хетманът поиска да се възползва от случая, той би могъл да смята сина на Тухай бей за човек, пратен от самото провидение.

Ето защо пан Богуш започна да гледа Азия с други очи и все повече се удивляваше, че такива мисли са могли да се излюпят в неговата глава. И чак пот ороси челото на рицаря, толкова огромни му се сториха тия мисли. Въпреки това още много съмнения останаха в душата му, затова той се обади след малко:

— А знаеш ли ти, че за такова нещо ще се наложи да воюваме с турчина?

— Война и без това ще има! Защо биха заповядали на ордите да вървят към Адрианопол? Може би тогава няма да има война, когато в султанската държава се явят раздори; а ако тръгнат на бой, половината орда ще бъде на наша страна.

„За всяко нещо има аргумент, дяволът му с дявол!“ — помисли пан Богуш.

— Умът ми се взема! — каза той след малко. — Виждаш ли, Азия, във всеки случай това не е лесно нещо. Какво би казал кралят,

какво би казал канцлерът, ами съсловията, ами цялата шляхта, която в мнозинството си сега не е благосклонна към пан хетмана?

— На мене ми трябва само писмено позволение от хетмана; а щом веднъж седнем тук, нека ни гонят после! Кой ще ни изсели и с какво? Вие бихте искали да очистите запорожците от Сечта, но нямате как.

— Пан хетманът ще се уплаши от отговорност.

— Зад пан хетмана ще се изправят петдесет хиляди саби от ордата, освен войската, с която разполага.

— Ами казаците? Забравяш ли казаците? Те веднага ще почнат да се бунтуват.

— Затова именно ние сме необходими тук, ще бъдем надвиснал меч над казашката шия. С какво се крепи Дорошенко? С татари! Нека само да взема татарите в ръцете си, тогава Дорошенко ще трябва да се кланя доземи пред хетмана.

Тук Азия протегна ръка и разпери пръсти като орлови нокти, а след това се хвана за дръжката на сабята си.

— Ние ще дадем на казаците да разберат какво значи право! Те ще станат селяни, а ние ще държим Украйна. Слушай, пане Богуш, вие мислехте, че аз съм малък човек, но аз не съм толкова малък, както се е сторило на Нововейски, на тукашния командир, на офицерите и на вас, пане Богуш! Аз съм мислил ден и нощ върху това, докато отслабнах, докато бузите ми хлътнаха — гледай, ваша милост — и почернях. Но което намислих, добре съм го намислил и затова ви казах, че у мене има замисъл и сила. Ти сам виждаш, ваша милост, че това са големи неща: върви при пан хетмана, но бързо! Изложи му работата, нека ме упълномощи писмено и аз няма да давам пет пари за съсловията. Хетманът има голяма душа, хетманът ще знае, че това е сила и замисъл! Кажи на хетмана, че съм син на Тухай бей и че едничък аз мога да сторя това; изложи му работата, нека той се съгласи; само — за Бога! — нека бъде навреме, докато в степта има сняг, преди пролетта, защото напролет ще има война! Замини веднага и се връщай веднага, за да зная бързо какво трябва да правя.

Пан Богуш дори не забеляза, че Азия говореше със заповеднически тон, сякаш вече беше хетман и дава нареждания на свой офицер.

— Утре ще си почина, — каза той, — а вдругиден ще тръгна. Дай, Боже, да намеря хетмана в Яворов! Той решава бързо и ти ще имаш веднага отговор.

— Как мислиш, ваша милост, дали пан хетманът ще се съгласи?

— Може би ще ти заповяда да отидеш при него, затова не заминавай сега за Рашков, оттук по-скоро ще пристигнеш в Яворов. Не зная дали ще се съгласи, но ще вземе под сериозно внимание тия неща, защото ти привеждаш много силни основания. Кълна се в Бога, че не съм очаквал това от тебе, но сега виждам, че си необикновен човек и че Господ-Бог те е предназначил за велики дела. Ех, Азия, Азия! Поручик в литовската хоронгва, нищо повече, а такива неща седят в главата му, от които страх обзема човека. Сега вече няма да се чудя, ако видя дори перо от чапла на калпака ти, а над тебе бунчук^[8]... Вярвам и това, което разправяш: че тия мисли са те ядели нощем... Още вдругиден ще замина, само да си отпочина малко, а сега вече ще си вървя, че е късно и в главата ми шуми като в мелница. Остани с Бога, Азия... Слепите очи ме болят, сякаш съм се напил... Остани с Бога, Азия, сине на Тухай бей!

Пан Богуш стисна измършавялата ръка на татарина и тръгна към вратата, но на прага се спря и рече:

— Как беше?... Нови войски за Жечпосполита... готов меч над казашката шия... Дорошенко покорен... раздори в Крим... турската мощ отслабнала... край на нахлуванията в Рус... за Бога!

След тия думи пан Богуш излезе, а Азия погледа още малко подир него и прошепна:

— А за мене бунчук, жезъл, и... доброволно или не — тя! Иначе горко ви!

После допи водката от чашата и се хвърли на покрития с кожи диван в ъгъла на стаята. Огънят в огнището бе загаснал, но през прозореца нахлуха светлите лъчи на месеца, който вече беше се издигнал високо върху студеното зимно небе.

Азия лежа някое време спокойно, но явно не можеше да заспи. Най-сетне стана, приближи се до прозореца и се вгледа в месеца, който плаваше като самотен кораб по безкрайните небесни самоти.

Младият татарин се взира дълго в него, накрай сви пестници до самите си гърди, повдигна нагоре двата си палеца, а от устата му, които

само преди един час изповядваха Христа, излезе полупесен, полупровлечен говор с тъжна мелодия:

— Ляха ил Аллах, ляха ил Аллах — Мохамед росулях!...^[9]

---

[1] Пренебрежение, презрение (лат.). — Бел.прев. ↑

[2] Оракулка, която е предсказала падането на Троя. — Бел.прев.

↑

[3] Сравнение (лат.). — Бел.прев. ↑

[4] Одрин. — Бел.прев. ↑

[5] Хора, които са принадлежали към съсловие между шляхтишкото и селяните, необвързани с крепостничество. — Бел.прев.

↑

[6] Татарска кола. — Бел.прев. ↑

[7] Чергарски села на татари, киргизи и др. — Бел.прев. ↑

[8] Перо от чапла, бунчук (знаме от конска опашка) — знаци за хетманско достойнство. — Бел.прев. ↑

[9] Няма друг бог освен Аллах — Мохамед е пророк на Аллах. — Бел.прев. ↑

ДВАЙСЕТ И ДЕВЕТА ГЛАВА

А Баша още от сутринта на другия ден се съвещаваше с мъжа си и пан Заглоба как да съединят двете влюбени и угнетени сърца. Те двамата се смееха на нейното увлечение и не преставаха да я дразнят, но нали бяха свикнали да ѝ отстъпват във всичко като на разгалено дете, накрай ѝ обещаха да помагат.

— Най-добре е — казваше Заглоба — да убедим стария Нововейски да не взема със себе си момичето в Рашков, защото студове вече приближават, а и пътят не е съвсем безопасен; през това време младите ще се виждат тук често и съвсем ще се влюбят един в друг.

— Това е отлична мисъл! — извика Баша.

— Отлична, не отлична — отвърна Заглоба, — но ти от своя страна не ги изпускай от очи. Ти си жена и, мисля, че в края на краищата ще ги ожениш, защото жената винаги ще направи, каквото си науми; внимавай само да не би и дяволът да направи своето. Би било срам за тебе, защото всичко е станало с твоя гаранция.

Баша отначало започна да пърха срещу пан Заглоба като котка, после каза:

— Ти, ваша милост, се хвалиш, че на младини си бил цял турчин, и мислиш, че всеки е турчин!... Азия не е такъв!

— Не е турчин, ами татарин. Гледай я ти! Тя ще ми гарантира за татарските чувства!

— Те и двамата са готови най-много да плачат поради голямата си скръб... Освен това Ева е най-добродетелно момиче!

— Само лицето ѝ е едно такова, сякаш някой е написал на челото ѝ: „На ти муцунката ми!“ Бре! Цял живак е тя! Вчера забелязах, че като седи на масата срещу хубав човек, така диша, та чинията ѝ току се отмества и трябва да я придръпва към себе си. Истински живак, ти казвам!

— Ти искаш да си отида ли, ваша милост?

— Няма да си отидеш, щом става дума за сватосване. Познаваме те, няма да си отидеш! Освен това за тебе е още рано да сватосваш хората, защото това е занаят на стари жени. Вчера пани Боска ми казваше, че когато те видяла да се връщаш от похода с мъжки шалвари, помислила, че вижда синчето на пани Володиевска, което се учи на езда край плетищата. Ти не обичаш да си важна, но и важността не те обича тебе, това се вижда веднага от твоята тънка снага. Истинско момиче, кълна се в Бога! Други са сега жените по света. На мое време, когато мома седнеше на пейката, пейката чак изскърцваше, сякаш някой е настъпил куче за опашката, а ти би могла котка да яздиш на разседлица и няма да измъчиш много животното... И казват още, че жени, които започват да сватосват, няма да имат потомство.

— Ама наистина ли така приказват? — попита малкият рицар обезпокоен.

Но пан Заглоба го обърна на смях, а Баша допря розовото си лице до лицето на мъжа си и рече полугласно:

— Ех, Михалко! При пръв удобен случай ще отидем на поклонение в Ченстохова, може би светата Дева ще ни помогне!

— Това е наистина най-добрият начин — каза Заглоба. При тия думи Баша и Михал се прегърнаха веднага, после тя рече:

— А сега нека поговорим как да помогнем на Азия и Евичка. На нас ни е добре, нека и на тях да им бъде добре.

— Замине ли Нововейски, ще им бъде по-добре — каза малкият рицар, — защото в негово присъствие няма как да се виждат, особено при положение, че Азия мрази стареца. Но ако пан Нововейски му даде Ева, може би той ще забрави старите обиди и ще почнат да се обичат един друг като тъст и зет. Затова според мене не е най-важното да сближаваме младите, тъй като те се обичат и без това, а да склоним стареца.

— Той е студен човек! — каза пани Володиевска. На това Заглоба отговори:

— Башка! Представи си, че имаш дъщеря и че трябва да я дадеш на някакъв татарин!

— Азия е княз! — отговори Баша.

— Не отричам, че Тухай бей произхожда от висок род, но и Хаслинг беше шляхтич, а Кшиша Дрогойовска не би се оженила за него, ако не беше получил наш индигенат.

— Тогава издействайте индигенат за Азия!

— Това е лесно! Ако някой го приеме в своя род, сеймът трябва да потвърди такава воля, но за такава нещo е необходимо време и протекция.

— Ето това не обичам, че трябва време, защото протекция би се намерила. Пан хетманът сигурно не би я отказал на Азия, тъй като обича военните хора. Михале! Пиши на пан хетмана! Искаш ли мастило, пера и хартия? Веднага пиши! Ето аз ще ти донеса всичко — и свещ, и печат, а ти ще седнеш и ще пишеш незабавно!

Володиовски започна да се смее:

— Боже всемогъщи! — каза той. — Молех те за спокойна и трезва жена, а ти ми даде вихър!

— Говори така, говори, пък като ти умра!

— Пази, Боже! — извика живо малкият рицар. — Пази, Боже! Тю! Тю! Да не чуе дяволът!

Сега той се обърна към пан Заглоба:

— Ваша милост, ти не знаеш ли някакви думи срещу уроки?

— Зная и вече ги казах! — отговори Заглоба.

— Пиши — извика Баша, — че ще изляза от кожата си.

— Аз бих написал и двайсет писма, стига да ти угодя, макар че не зная дали ще помогнат, защото в случая и самият хетман нищо не може да направи, а със свое ходатайство може да излезе едва тогава, когато му дойде времето. Скъпа Баша, панна Нововейска ти е признала тайната си — хубаво! Но с Азия не си говорила нищо и дори досега не знаеш дали и той гори от същото чувство към Нововейска.

— Ами, няма да гори! Как няма да гори, когато я целунал в килера! Хайде де!

— Златна душа! — каза Заглоба със смях. — Също като новородено дете, само с езика знае да меле по-добре. Скъпа моя, ако аз и Михал речехме да се женим за всички, които ни се е случило да целунем, би трябвало веднага да приемем Мохамедовата вяра и аз да стана падишах, а той кримски хан, нали Михале?

— Веднъж аз подозирах Михал, още тогава, когато не бях негова! — каза Баша.

И като приближи пръстче до очите му, започна да се закача:

— Мърдай мустачки, мърдай! Няма да отречеш! Зная, зная! И ти знаеш!... У Кетлинг!...

Малкият рицар наистина мърдаше мустачки, за да си придаде смелост, а едновременно да скрие смущението си, накрай в желанието си да насочи разговора към нещо друго каза:

— Все пак ти не знаеш дали Азия е влюбен в Нововейска, нали?

— Чакайте, ще го разпитам на четири очи. Но той е влюбен! Трябва да бъде влюбен! Иначе не ща да го зная!

— Бога ми, тя е готова да му втълпи, че е влюбен! — рече Заглоба.

— И ще му втълпя, дори ако трябва всеки ден да се затварям с него!

— Ти най-напред го разпитай — каза малкият рицар. — Може би той няма да признае изведнъж, защото е дивак. Но нищо! Постепенно ще се сближиш с него, ще го опознаеш по-добре, ще го разбереш и едва тогава ще знаеш какво да правиш.

Тук малкият рицар се обърна към пан Заглоба:

— Тя изглежда лудетина, но е проницателна!

— Козите биват проницателни! — каза пан Заглоба сериозно.

По-нататъшният разговор беше прекъснат от пан Богуш, който се втурна като бомба и едва успял да целуне ръцете на Баша, се развика:

— Да го вземат мътните тоя Азия! Цяла нощ не можах да склопя око, пала го палила!

— Какво се е провинил пред тебе Азия, ваша милост? — попита Баша.

— Знаете ли, ваши милости, какво правихме вчера с него?

И пан Богуш изблеци очи и започна да плъзга поглед по събеседниците.

— Какво?

— Историята! Кълна се в Бога, че не лъжа, историята!

— Каква история?

— Историята на Жечпосполита. Той е просто велик човек. Сам пан Собески ще се слиса, когато му изложи мислите на Азия. Той е велик човек, повтарям ви, ваши милости, и съжалявам, че повече не мога да ви кажа, защото съм сигурен, че ще се слисате, както се слисах аз. Мога да кажа само, че ако сполучи това, което той възнамерява, тогава един Бог знае къде ще стигне!

— Например? — каза Заглоба. — Да не би да стане хетман? А пан Богуш се хвана за кръста:

— Да! Хетман ще стане! Съжалявам, че не мога да кажа повече... Хетман ще стане и толкоз!

— Да не би на кучетата? Или ще ходи подир волове! Пастирите също имат свои хетмани! Брях! Какво приказваш, ваша милост, пане подстоли? Че е син на Тухай бей, това добре! Но ако ще става хетман, тогава какъв ще стана аз, какъв ще стане Михал и самият ти, ваша милост? Сигурно тримата влѣхви след Коледа, като почакаме да абдикират Гаспар, Мелхиор и Валтасар^[1]. Мене поне шляхтата ме беше избрала за предводител, само че аз отстъпих това си достойнство на пан Павел^[2] от приятелско чувство, но вашите предсказания, ваша милост, кълна се в Бога, съвсем не разбирам!

— А пък аз, ваши милости, твърдя, че Азия е велик човек!

— Не казах ли?! — рече Баша и се обърна към вратата, през която започнаха да влизат другите гости на станицата.

Най-напред влезе пани Боска със синеоката Зоша и пан Нововейски с Ева, която след зле прекараната нощ изглеждаше още по-привлекателна от обикновено. Тя беше спала зле, понеже я бяха безпокоили странни сънища; сънувала бе Азия, само че по-хубав и по-нападателен, отколкото в миналото. Кръв бликаше върху лицето на Ева при спомена за тоя сън, защото ѝ се струваше, че всеки ще го отгатне по очите ѝ.

Но никой не ѝ обръщаше внимание, тъй като всички се обръщаха с „добър ден“ към пани командиршата. После пан Богуш отново подхвана разказа си за величието и великото предназначение на Азия, а Баша беше доволна, че Ева и пан Нововейски трябва да слушат това.

Старият шляхтич си беше излял яда след първата среща с татарина и беше значително по-спокоен. Той вече не претендираше за него като за свой подвластен човек. Право казано, откритието, че Азия е татарски княз и син на Тухай бей, беше направило необикновено силно впечатление и на него. И той с удивление слушаше за изключителната му храброст и че сам хетманът му е поверил такава голяма задача: да привлече отново на служба на Жечпосполита всички липковци и черемисовци. Навремени дори на пан Нововейски се струваше, че става дума за някого друго, така Азия израстваше в очите му като необикновен човек.

А пан Богуш непрекъснато повтаряше с тайнствен израз на лицето:

— Това е нищо пред онова, което го чака, само че нямам право да говоря по тия неща!

А когато другите клатеха глави със съмнение, той възкликваше:

— Двама са най-големите хора в Жечпосполита; пан Собески и тоя син на Тухай бей.

— За Бога — каза най-сетне пан Нововейски, загубил търпение, — княз или не княз, но какъв може да бъде в Жечпосполита, когато не е шляхтич; нали и досега той няма индигенат?

— Пан хетманът ще му издейства десет! — извика Баша. Панна Ева слушаше тия похвали с притворени очи и с разтуптяно сърце. Мъчно можеше да се каже дали то щеше да тупти също така горещо за бедния и непознат Азия, както за Азия рицаря и великия в бъдеще човек. Но тоя блясък я покори, а старите спомени за целувките и пресните сънища пронизваха сега с тръпки на наслада моминското ѝ тяло.

„Толкова велик, толкова знаменит! — мислеше Ева. — Какво чудно тогава, че е буен като огън.“

---

[1] Лица от библейската митология. — Бел.прев. ↑

[2] Става дума за Павел Сапеха, вилненски воевода и велик литовски хетман. — Бел.прев. ↑

ТРИЙСЕТА ГЛАВА

В същия ден Баша повика татарина „на разпит“, но като последва съвета на мъжа си и предупредена за дивотата на Азия, реши да не напире прекалено много още в началото.

Въпреки това, щом той се изправи пред нея, тя веднага му рече право в очите:

— Пан Богуш казва, че ваша милост си знаменит човек, но аз мисля, че и най-знаменитият не бяга от любовта.

Азия притвори очи и склони глава.

— Ваша милост има право! — каза той.

— Защото, виждаш ли, ваша милост, със сърцето е така: хлътне и край!

При тия думи Баша разтърси русата си коса и замига с очи, а с това искаше да покаже, че и самата тя отлично познава тия неща и същевременно предполага, че не говори на човек, който не ги разбира. А Азия повдигна глава и обгърна с поглед прелестната ѝ фигура. Тя никога не беше му се струвала толкова чудесна, колкото сега, когато очичките ѝ светеха от любопитство и удивление, а зарумененото ѝ детско лице се повдигна към него, изпълнено с усмивка.

Но колкото повече невинност имаше в нея, толкова по-съблазнителна я виждаше Азия, толкова повече желаниа се появяваха в душата му, толкова по-силно го овладяваше любовта — и той се упойваше от нея като с вино и отблъсна от себе си всички други желаниа освен едно-едничко; да я отнеме от мъжа ѝ, да я грабне за себе си, да я държи навеки до гърдите си, устата си да притисне до нейната уста, да почувства ръцете ѝ сплетени върху шията си — и да люби, да люби до забрава, сам дори да загине, двамата дори да загинат.

При тая мисъл целият свят се завъртя заедно с него: все нови желаниа изпълзяваха от пещерите на душата му като змии от скални цепнатини; но той беше човек, който същевременно притежаваше страшна сила да владее себе си, та си каза в душата: „Нелъзя ещѐ!“ и

държеше дивото си сърце със своята воля като разлудял се кон с примка.

Той стоеше пред нея наглед хладен, макар пламъци да имаше в устата и очите, а неговите бездънни зеници й говореха всичко, което не казваха стиснатите му устни.

Но Башка, чиято душа беше чиста като изворна вода, а умът ѝ зает с нещо съвсем друго, никак не разбираше този език; сега тя мислеше какво още да каже на татарина, най-сетне вдигна пръст нагоре и рече:

— Не един носи в сърцето си скрито чувство и не смее с никого да говори за него, а ако го признае искрено, може би ще узнае нещо хубаво.

Лицето на Азия потъмня; за миг безумна надежда прелетя като светкавица през главата му, но той се опомни и попита:

— Какво искаш да кажеш, ваша милост?

На това Баша отговори:

— Друга би заговорила направо на ваша милост, защото жените са обикновено нетърпеливи и неблагоразумни, но аз не съм такава. С готовност бих помогнала, но не искам веднага конфиденция; казвам само следното на ваша милост: не се крий, ами идвай при мене дори всеки ден, защото аз вече казах това на мъжа си; ти, ваша милост, лека-полека ще свикнеш, ще опознаеш моята благосклонност и ще разбереш, че аз не те питам поради празно любопитство, а от съчувствие и защото, ако ще трябва да помагам, преди всичко трябва да съм сигурна и в чувствата на ваша милост. Редно е най-сетне ваша милост пръв да ги проявиш; откриеш ли се пред мене, може би и аз ще кажа нещо на ваша милост.

Тухайбейовичовият син сега разбра изведнъж колко напразна е била надеждата, която бе светнала за миг в главата му, дори веднага се досети, че става въпрос за Ева Нововейска, и всички проклетия срещу цялото семейство, които времето беше натрупало в отмъстителната му душа, нахлуха в устата му. Омразата избухна в него като огън, толкова по-силна, колкото по-различни чувства го владееха преди малко. Но се опомни. Той притежаваше не само власт над себе си, но и хитростта на източните хора. В миг разбра, че ако изплюе отрова срещу семейство Нововейски, ще загуби благосклонността на Баша и възможността да я вижда всеки ден; но, от друга страна, почувства, че не ще може, поне

засега, да се овладее до такава степен, та да си изкриви душата и да излъже своята любима, че обича друга.

И от силно вътрешно раздвоение и истинска мъка той се хвърли внезапно в краката на Баша и като целуваше стъпалата ѝ, заговори така:

— В ръцете на ваша милост отдавам душата си, в ръцете на ваша милост отдавам своята съдба! Аз не желая да върша нищо друго освен това, което ми заповяда ваша милост, не искам да зная друга воля! Прави с мене каквото искаш, ваша милост! В мъка и страдание живея аз, нещастният! Смили се над мене, ваша милост! По-добре да пропадна и загина!

След тия думи той изстена, защото изпитваше безкрайна болка и неповерените желания го горяха като жив пламък. Но Баша сметна тия негови думи за изблик на дълго и болезнено спотайваната любов към Ева, затова я обзе съжаление към юнака и две сълзици блеснаха в нейните очи.

— Стани, Азия! — каза тя на коленичилият татарин. — Аз винаги съм била благосклонна към ваша милост и искрено желая да ти помогна. Ти, ваша милост, произхождаш от висок род, а поради твоите заслуги в никой случай няма да ти откажат индигенат, пан Нововейски ще даде съгласието си, защото сега вече той гледа с други очи на ваша милост, а Евичка...

Тук Баша стана от пейката, повдигна усмихнатото си розово лице и като се издигна на пръсти, прошепна на ухото на Азия:

— Евичка обича ваша милост!

Но неговото лице се сгърчи като от ярост; той се хвана с две ръце за надвисналата си коса и като забрави за изумлението, което можеше да предизвика неговият възклик, повтори няколко пъти с хриплив глас:

— Аллах! Аллах! Аллах!

После изскочи от стаята.

Баша гледа някое време подире му; възкликът не я учуди особено много, защото дори полските войници го употребяваха често, но като видя такава буйност у младия липковец, каза в душата си:

„Това е истински огън! Лудее по нея!“

После се затече като вихър, за да разкаже час по-скоро на мъжа си, на пан Заглоба и Ева. Тя намери Володиовски в канцеларията, наведен над списъците на хоронгвите, които се намираха в

хрептъовския форт. Той седеше и пишеше, но Баша се втурна при него и извика:

— Знаеш ли? Приказвах с него! Падна пред краката ми! Лудее по нея!

Малкият рицар остави перото и загледа жена си. Тя беше така оживена и хубава, та очите му заблестяха и се засмяха към нея, после ръцете му се протегнаха да я уловят, а тя се поотдръпна и повтори още веднъж:

— Азия лудее по Евичка!

— Както аз по тебе — отговори малкият рицар и я прегърна още по-силно.

Същия ден и пан Заглоба, и Ева Нововейска знаеха най-подробно целия разговор с Азия. Сега сърцето на девойчето се отдаде напълно на сладкото чувство и биеше като чук при мисълта за първата среща, а още повече при мисълта за това, което ще стане, когато дойде ред да се намерят насаме. И тя вече виждаше възмургавото лице на Азия върху коленете си, и вече усещаше целувките му по ръцете си, и чувстваше оная отмалялост, при която моминската глава се навежда на любимото рамо, а устата шепне:

— И аз обичам!

А сега от възлнение и безпокойство сама целуваше буйно ръцете на Баша и всеки миг поглеждаше към вратата с мисълта дали няма да види там мрачното, но прекрасно лице на Тухайбейович.

Азия обаче не се показваше във форта, защото при него бе пристигнал Халим, някога слуга в бащиния му дом, а сега знатен мурза у добруджанските татари.

Сега Халим дойде съвсем открито, защото в Хрептъов вече знаеха, че той е посредникът между Азия и ротмистрите липковци и черемисовци, които бяха приели султанска служба. Двамата веднага се затвориха в квартирата на Азия, където Халим направи поклоните, които се дължаха на сина на Тухай бей, скръсти ръце върху гърдите си и с наведена глава зачака въпросите.

— Имаш ли някакви писма? — попита го Азия.

— Нямам никакви, ефенди. Поръчаха ми да кажа всичко с думи.

— Говори тогава!

— Войната е сигурна. С настъпването на пролетта всички трябва да заминем за Адрианопол. На българите вече заповядали да карат там

сено и ечемик.

— А ханът къде ще бъде?

— Ще тръгне през Дивите поля направо за Украйна при Дорош.

— Чувал ли си нещо за кошовете^[1]?

— Радват се, че ще има война, и въздишат за пролетта, защото сега в кошовете цари глад, макар зимата да е още в началото.

— Толкова голям ли е гладът?

— Много коне умряха. В Белгород някои хора вече сами се продават в робство, само за да издържат до пролетта. Много коне измряха, ефенди, защото през есента тревата в степта беше малко... Слънцето я изгори.

— А за сина на Тухай бей чува ли?

— Колкото ми разреши да кажа, толкова съм говорил. Разпръсна се слух между липковците и черемисовците, но никой не знае добре истината. Говори се също, че Жечпосполита иска да им даде свобода и земя и да ги събере на служба под командването на Тухайбейович. При самата вест всички бедни улуси се развълнуваха. Искат, ефенди, искат, но други им обясняват, че всичко това не било вярно, че в Жечпосполита щели да изпратят срещу тях войска, а Тухайбейович изобщо не съществувал. Дойдоха наши търговци от Крим и разправяха, че там също едни казвали: „Тухайбейович го има“ и се вълнуват; а други говорят: „Няма такъв“ и ги въздържат. Но ако се пръсне вест, че ваша милост ги призоваваш, за да получат свобода, земя и служба, мравунякът ще се раздвижи... Разреши ми само да говоря...

Лицето на Азия светна от задоволство и той взе да се разхожда из стаята с големи крачки, после рече:

— Добре дошъл под моя покрив, Халим! Сядай и яж!

— Аз съм твое куче и слуга, ефенди — каза старият татарин.

Тухайбейович плесна с ръце и в отговор на тоя знак влезе един липковец-ординарец, изслуша заповедта и след малко донесе храна: пушено месо, хляб, малко южни плодове и няколко шепи сушени семки от пъпеш, любимо лакомство на всички татари покрай слънчогледовото семе.

— Ти си ми приятел, а не слуга — каза Азия, след като ординарецът си излезе. — Добре дошъл, защото ми носиш хубави новини! Сядай и яж!

Халим почна да яде и докато не свърши, не говориха нищо, но той се нахрани бързо и заследи с очи Азия, като чакаше да заговори той.

— Тук вече знаят кой съм — каза най-сетне Тухайбейович.

— И какво, ефенди?

— Нищо. Още повече ме уважават. Ако се стигне до действия, и без това би трябвало да кажа. Бавех само защото чаках вести от ордите и исках хетманът да узнае пръв, но пристигна Нововейски и ме позна.

— Младият ли? — попита Халим уплашен.

— Старият, не младият. Аллах ми ги изпрати всички тук, защото и момичето дойде. Дано ги чумата изтръшка! Нека само да стана хетман, хубаво ще си поиграя с тях. Момичето ми сватосват тук — добре! В харема са необходими и робини!

— Старият ли сватосва?

— Не!... Тя!... Тя мисли, че аз обичам оная, а не нея!

— Ефенди! — каза Халим, като се поклони. — Аз съм роб на твоя дом и нямам право да говоря пред твоето лице; но аз те познах между липковците, аз ти казах при Брацлав кой си и оттогава ти служа вярно; аз казах на другите, че трябва да те смятат за свой господар, но колкото и да те обичат те, никой не те обича така, както аз; позволяваш ли ми тогава да говоря?

— Говори.

— Пази се от малкия рицар. Той е страшен, прочут е и в Крим, и в Добруджа.

— А ти, Халим, чувал ли си за Хмелницки?

— Чувал съм и съм служил при Тухай бей, който води заедно с Хмелницки война срещу ляхите, замъци разрушаваше, богатства задигаше...

— А знаеш ли ти, че Хмелницки отвлече Чаплинска от Чаплински и сам я взе за жена, и деца имаше от нея? И какво стана? Започна война, но цялата хетманска, кралска и на Жечпосполита войска не успя да му я изтръгне. Той надви и хетманите, и краля, и Жечпосполита, защото баща ми му помогна, а освен това той беше казашки хетман. А аз какъв ще бъда? Татарски хетман. Те ще трябва да ми дадат много земя и някаква крепост за столица, а около крепостта ще се издигнат улуси върху богата земя, а в улусите добри войници татари със саби — много лъкове и много саби! И тогава аз, като я

отвлека в моята крепост и направя тази красавица моя жена, жена на хетман, тогава на чия страна ще бъде силата? На моя! Кой ще претендира за нея? Малкият рицар!... Ако бъде жив!... Но дори да бъде жив и да вие като вълк, и пред самия крал да бие чело и да се жали, мислиш ли ти, че те ще започнат война с мене за една руса коса? Имаха вече такава война и половин Жечпосполита изгоря в огъня. Кой ще удържи срещу мене? Хетманът? Тогава аз ще се съюзя с казаците, с Дорошенко ще се побратимя, а земята ще дам на султана. Аз съм втори Хмелници, аз съм по-добър от Хмелници, лъв живее в мене! Нека ми позволят да я взема, тогава ще им служа, казаците ще бия, хана ще бия и султана ще бия — ако ли не, целия Лехистан ще стъпча с конски копита, хетманите ще взема в плен, войската ще разбия, крепостите ще изгоря, хората ще унищожа — аз съм син на Тухай бей, аз съм лъв!...

Тук очите на Азия пламнаха с червена светлина, белите му зъби засвяткаха, както някога на Тухай бей, той вдигна ръка нагоре и разтърсваше страшен пестник към север — и беше велик, и страшен, и прекрасен, така че Халим бързо взе да бие поклони пред него и да повтаря с тих глас:

— Аллах керим!^[2] Аллах керим!

Дълго цареше мълчание; Азия постепенно се успокояваше, накрай каза:

— Богуш идва тук. На него открих моята сила и замисъл и посъветвах в Украйна освен казашки народ да има и татарски народ, а освен казашки хетман — татарски хетман...

— А той съгласи ли се?

— Той се хващаше за главата и почти удряше чело в пода, а на другия ден замина бързо при хетмана с щастливата новина.

— Ефенди! — каза Халим боязливо. — Ами ако Великият лъв не се съгласи?

— Собески ли?

— Той.

В очите на Азия отново засвятка червен блясък, но това продължи само миг. Лицето му се успокои веднага, после той седна на пейката, подпря глава на лактите си и дълбоко се замисли.

— Обсъждах в ума си — рече той най-сетне — какво може да каже великият хетман, когато Богуш му съобщи щастливата новина. Хетманът е умен и ще се съгласи. Хетманът знае, че напролет ще има

война със султана, за която в Жечпосполита няма нито пари, нито хора, а щом и Дорошенко с казаците е на страната на султана, за целия Лехистан може да настане окончателна гибел, още повече че нито кралят, нито съсловията вярват, че ще има война, и не бързат да се приготвят. Аз тук следя внимателно всичко, зная всичко, а Богуш също не крие от мене онова, което се приказва в двора на хетмана. Пан Собески е велик мъж, той ще се съгласи, защото знае, че когато татарите дойдат тук на свобода и получат земя, и в Крим, и в добруджанските степи могат да започнат вътрешни размирици, силата на ордите ще намалее и самият султан преди всичко ще трябва да мисли за потушаването на тая буря... А тогава хетманът ще има време да се приготви по-добре; тогава казаците на Дорошенко ще се разколебаят във верността си към султана. Това е единственото спасение на Жечпосполита, която сега е толкова слаба, че и завръщането на няколко хиляди липковци вече значи много за нея. Хетманът знае това, хетманът е умен, хетманът ще се съгласи...

— Прекланям се пред твоя разум, ефенди — отговори Халим, — но какво ще стане, ако Аллах отнеме светлината на Великия лъв или ако сатаната така го заслепи с надменност, че отхвърли твоите замисли?

Азия приближи дивото си лице до ухото на Халим и зашепна:

— Ти остани сега тук, докато дойде отговор от хетмана, а и аз няма да тръгна по-рано за Рашков. Ако той отхвърли там моите замисли, тогава ще те пратя при Кричински и другите. Ще им заповядаш да се придвижат от другата страна на реката чак до Хрептьов и да стоят в бойна готовност, а аз тук ще ударя с моите липковци през първата удобна нощ срещу гарнизона и ето какво ще им направя!

При тия думи Азия плъзна пръст по шията и след малко добави:

— Кесим! Кесим! Кесим!^[3]

Халим сгуши глава между раменете си, а върху животинското му лице засия зловеца усмивка.

— Аллах! И на Малкия сокол... също ли?

— Да! На него най-напред!

— А после в султанската земя?

— Да!... С нея!...

- [1] Татарски чергарски станове или селища. — Бел.прев. ↑
- [2] Бог е милостив! — Бел.прев. ↑
- [3] Кръв! Кръв! Кръв! (тат.). — Бел.прев. ↑

ТРИЙСЕТ И ПЪРВА ГЛАВА

Лютата зима покри горите с дебел кит и препълни долищата до връх с огромни преспи, така че цялата страна изглеждаше като една бяла равнина. Внезапно връхлетяха силни виелици, при които хора и стада гинат под снежния покров, пътищата станаха невидими и опасни, но въпреки това пан Богуш пътуваше с всички сили към Яворов, за да сподели с хетмана час по-скоро великите замисли на Азия. Шляхтич от граничните области, израснал при постоянна казашка и татарска заплаха, проникнат от мисълта за опасностите, които заплашваха отечеството при бунтовете, нахлуванията и от цялата турска мощ, в тия замисли той виждаше едва ли не спасение на отечеството и свято вярваше, че дълбоко почитаният от него, както и от всички крайгранични жители хетман няма да се поколебае нито за миг, щом става дума за увеличаване силите на Жечпосполита, затова пътуваше с радост в сърцето въпреки виелиците, затрупаните пътища и снеговалежите.

Най-сетне един неделен ден той стигна заедно със снега в Яворов, завари благополучно хетмана и поръча веднага да му съобщят за него, макар да го предупреждаваха, че хетманът е зает денем и нощем да пише и изпраща писма, та почти няма време дори да се нахрани. Но неочаквано хетманът нареди да го поканят веднага. И след съвсем малко чакане между придворните старият войник се поклони пред коленете на своя вожд.

Той намери пан Собески много променен и със загрижено лице, защото това бяха най-тежките години от неговия живот. Името му още не беше се разчуло по всички краища на християнския свят, но в Жечпосполита вече го обкръжаваше славата на велик пълководец и страшен победител на мохамеданите.

Поради тая слава на времето си му бе поверен жезълът на велик хетман и защитата на източната граница, но към хетманското достойнство не му прибавиха нито войска, нито пари. Въпреки това победата и досега го следваше така вярно, както сянката върви след

човека. С шепа войска той победи при Подгайци, с шепа войска прекоси като огън надлъж и нашир Украйна, превърна на пух и прах многохилядни чамбули, превзе бунтовнически крепости, сееше страх и ужас от полското име. Но сега над нещастната Жечпосполита се беше надвесила война с най-страхотната от тогавашните сили, война с целия мюсюлмански свят. За Собески вече не беше тайна, че когато Дорошенко предал Украйна и казаците на султана, той му обещал да раздвижи Турция, Мала Азия, Арабия, Египет чак до вътрешността на Африка, да обяви свещена война и да тръгне лично, за да иска от Жечпосполита нов „пашалък“. Гибелта се надигаше като хищна птица над цяла Рус, а в това време в Жечпосполита цареше безредие, шляхтата се бунтуваше в защита на своя неспособен избраник и събрана във въоръжени станове, ако беше готова за някаква война, това беше може би за гражданска. Изтощеният от неотдавнашните войни и военни конфедерации^[1] край беше обеднял; в него вилнееше завист, взаимно недоверие ядеше сърцата. Никой не искаше да вярва, че надвисва война с мюсюлманската мощ, и обвиняваше великия предводител, че нарочно пуска слухове за нея, та да отклони умовете от вътрешните разпри; още по-жестоко го обвиняваха, че сам е готов да повика турците, за да осигури победа на своята партия; обявяваха го просто за предател и ако не беше войската, не биха се поколебали да го изправят пред съд.

А той стоеше изправен пред бъдещата война, при която от изток щяха да нахлуят стотици хиляди диви хора, стоеше без войска, само с шепа войници, толкова малко, че султанският двор имаше повече слуги; без пари, без средства за възстановяване на разрушените фортове, без надежда за победа, без възможност за отбрана, без да е убеден, че смъртта му ще пробуди вцепенената страна, както някога смъртта на Жулкевски, и ще роди отмъстител.

Затова грижа беше легнала върху челото му, а прекрасното му лице, подобно на лице на римски триумфатор с лавров венец на челото, носеше следи от скрита болка и безсънни нощи.

Щом видя обаче пан Богуш, добродушна усмивка проясни лицето на хетмана; той сложи ръце върху раменете на поклонилия се пред коленете му и каза:

— Здравей, войнико, здравей! Не очаквах да те видя толкова скоро, но затова си ми още по-мил в Яворов. Откъде идеш? От

Каменец ли?

— Не, светлейши пане хетмане. Дори не съм ходил в Каменец. Идвам право от Хрептьов.

— Какво прави там моето малко войниче? Здраво ли е и дали е очистил поне малко ушицките дебри?

— Дебрите са вече толкова спокойни, че дете може да минава безопасно през тях. Разбойниците са избесени, а през последните дни Азба бей с цялата му шайка беше така разбит, че и свидетел на поражението му не остана. Аз пристигнах там точно в деня, когато разбойниците бяха унищожени.

— Познавам Володиовски. Само Рушчиц в Рашков може да се сравни с него. Но какво говорят там в степите? Има ли някакви пресни новини от Дунава?

— Има, но лоши. През последните дни на зимата в Адрианопол ще се състои голям военен сбор.

— Това вече зная. Сега има само лоши новини: лоши от страната, лоши от Крим и от Стамбул.

— Все пак не всички са лоши, светлейши пане хетмане, защото аз самият нося толкова щастлива новина, че ако бях турчин или татарин, сигурно щях да искам мущулук^[2].

— Все едно, че от небето си ми паднал! Хайде! Говори бързо, прогони грижата ми!

— Но аз съм толкова измръзнал, ваша светлост, та чак разумът ми се е вкочанясал в главата.

Хетманът плесна с ръце и заповяда на слугата да донесе медовина. След малко донесоха покрита с плесен дамаджана, а също така свещници със запалени свещи, защото, макар да беше още рано, снежните облаци бяха направили деня толкова мрачен, че и навън, и в стаите сякаш цареше здрач.

Хетманът наля и пи за здравето на госта, а той се поклони ниско, гаврътна чашата си и рече:

— Първата новина е, че този Азия, който трябваше да привлече обратно на наша служба липковските и черемисовските ротмистри, не е никакъв Мелехович, а е син на Тухай бей!

— На Тухай бей ли?... — попита пан Собески учуден.

— Да, ваша светлост. Разкри се, че пан Ненашинец го отвлякъл от Крим още като дете, но при завръщането си го загубил и Азия

попаднал у пановеите Нововейски, където расъл, без да знае, че произхожда от такъв баща.

— Странно ми беше, че той, толкова млад, има такова обаяние всред татарите. Но сега разбирам: та нали и казаците, дори тия, които останаха верни на родината ни, смятат Хмелницки за нещо свято и се гордеят с него.

— Именно, именно! Същото казвах на Азия! — рече пан Богуш.

— Странни са Божиите пътища — отговори хетманът след малко. — Старият Тухай проля реки кръв от нашето отечество, а младият му служи или поне досега му е служил вярно, защото не знам дали сега не ще му се поиска да вкуси от кримското величие.

— Сега? Сега той е още по-верен — и тук ще започне втората ми новина, в която може би се съдържа и сила, и замисъл, и спасение за угнетената Жечпосполита. Кълна се в Бога, че заради тая именно новина презрях трудностите и опасностите, за да я съобщя час по-скоро и да зарадвам загриженото сърце на ваша светлост.

— Слушам внимателно — каза пан Собески.

Богуш почна да излага замислите на Тухайбейович и ги излагаше толкова разпалено, че наистина стана красноречив. От време на време той си наливаше медовина с разтреперана от вълнение ръка, като преливаше чашата с благородното питие, и говореше, говореше...

Пред изумените очи на великия хетман сякаш преминаваха светли образи на бъдещето: и така хиляди и десетки хиляди татари вървяха заедно с жените, децата и стадата си към земя и свобода; уплашените казаци, като виждаха тая нова сила на Жечпосполита, удряха покорно чело пред нея, пред краля и хетмана; и нямаше вече бунтове в Украйна, не вървяха по старите пътища унищожителните като огън или наводнение разбойнически чамбули към Рус, а вместо това по безкрайните степи летяха заедно с полски и казашки войски чамбули на украинска татарска шляхта, свиреха тръби и гърмяха барабани...

И дълги години прииждаха коли след коли, а в тях въпреки заповедите на хана и султана — множество народ, който беше предпочел закона и свободата пред гнета, украинския чернозем и хляба — пред гладните си досегашни местожителства... И някогашната вражеска сила идваше да помага на Жечпосполита — Крим се обезлюдяваше; някогашната мощ се изплъзваше от ръцете на хана и

султана и тях ги обхващаше страх, защото от степите, от Украйна ги гледаше заплашително в очите новият хетман на новата татарска шляхта, страж на Жечпосполита и верен неин защитник, славният син на страшен баща — младият Тухайбейович.

Румени петна избиха по лицето на Богуш, като че ли той се упоява от собствените си думи, накрая вдигна нагоре двете си ръце и възкликна:

— Ето какво нося! Ето какво е излюпило в хрептьовските пуцинаци това змейско отроче. А сега му трябват само писмата и позволенията на ваша светлост, за да прати зов към Крим и край Дунав! Ваша светлост! Дори Тухайбейович да не направи нищо повече от това, че ще разпали огън в Крим и край Дунав, ще предизвика раздори, ще събуди хидрата на междуособиците, ще вдигне едни улуси срещу други — пак ще окаже голяма и безсмъртна услуга на Жечпосполита в навечерието на войната, повтарям: в навечерието на войната!

Но пан Собески се разхождаше с големи крачки по стаята и мълчеше. Великолепното му лице беше мрачно, почти страшно; той се разхождаше и изглеждаше, че разговаря в душата си — неизвестно дали със себе си, или с Бога.

Най-сетне великият хетман задуши колебанието в душата си, защото се обърна към оратора със следните думи:

— Богуш, такова писмо и такова позволение аз няма да дам, докато съм жив, дори да имах право на това.

Думите паднаха така тежко, сякаш бяха излети от разтопено олово или желязо, и така притиснаха Богуш, че той чак онемя за малко, наведе глава и едва след доста време измънка:

— Защо, ваша светлост, защо?...

— Най-напред ще ти отговоря като държавник: името на Тухайбейовичи наистина би могло да привлече *certum quantum*^[3] татари, ако при това им се обещаят земя, свобода и шляхтички привилегии. Но не биха дошли толкова, колкото сте си въобразили. Освен това луда постъпка би било да се викат татари в Украйна, да заселваме там нов народ, когато дори само с казаците не можем да се справим. Казваш, че между тях веднага биха започнали раздори и войни, че щели да бъдат готов меч над казашката шия, но кой ти гарантира, че тоя меч няма да се обагри и с полска кръв? Аз не съм познавал досега този Азия, но

сега виждам, че в гърдите му живее змеят на надменността и амбицията, затова повторно питам: кой ще ти гарантира, че в него не се крие втори Хмелницки? Той ще бие казаците, но ако Жечпосполита не го задоволи в нещо или го заплаши със закон и наказание за някое своеволие, тогава именно той ще се съюзи с казаците и ще извика нови мравуняци от изток, както Хмелницки повика Тухай бей; на самия султан ще се покори, както се покори Дорошенко, и вместо увеличаване на нашата сила ще последва нова кръвнина, ще ни сполетят нови поражения.

— Ваша светлост. Станат ли татарите шляхтичи, те ще държат вярно страната на Жечпосполита.

— Липковците и черемисовците малко ли бяха? Те бяха отдавна шляхтичи и пак преминаха на султанска служба.

— На липковците не бяха запазени привилегиите.

— А какво ще стане, ако шляхтата, което е съвсем сигурно, предварително се противопостави на такова разширение на шляхтичките прерогативи? С какви очи, с каква съвест искаш да даваш на диви и хищни тълпи, които досега непрекъснато са съсипвали нашето отечество, сила и право да решават нейната съдба, да избират крале, представители да изпращат на сеймовете? Защо да им се дава такава награда? Каква лудост е прихванала тоя липковец и какъв зъл дух е овладял тебе, стари воине, че си позволил така да те излъжат и подведат, та да повярваш в такова безчестие и в такова невъзможно нещо?

Богуш сведе очи и отговори с неуверен глас:

— Ваша светлост! Аз предварително знаех, че съсловията ще се противопоставят, но Азия казва, че щом татарите веднъж се заселят с разрешението на ваша светлост, тогава вече не ще се оставят да бъдат изгонени.

— Човече, значи той вече е заплашвал, вече е размахвал меч над Жечпосполита, а ти не си разбрал това?!

— Ваша светлост! — отвърна отчаяно Богуш. — Най-сетне би могло да не се правят шляхтичи всичките татари, да речем, само най-знатните, а останалите да бъдат обявени за свободни хора. Те и така ще дойдат в отговор на призива на Тухайбейович.

— Тогава не е ли по-добре да обявим всичките казаци за свободни хора? Прекръсти се, стари воине, защото, казвам ти, зъл дух

те е овладял.

— Ваша светлост...

— И това още ще ти кажа — тук пан Собески смръщи лъвското си чело, а очите му заблестяха, — че дори да стане всичко така, както казваш, дори чрез това нашата сила да порасне, дори войната с турчина да бъде избегната, дори самата шляхта да иска това, пак никога няма да допусна такова нещо, докато ето тая ръка държи сабята и може да се прекръсти — никога, кълна се в Бога!

— Защо, ваша светлост? — повтори пан Богуш, като кършеше ръце.

— Защото аз съм не само полски хетман, но и християнски; защото стоя на стража на кръста! И макар казаците още по-жестоко да късат вътрешностите на Жечпосполита, аз няма да сека вратовете на заслепения, но християнски народ с погански меч. Защото правя ли това, аз бих казал „ракка!“^[4] на нашите бащи и деди, на моите собствени деди, на техния прах, кръв и сълзи, на цялата някогашна Жечпосполита. За Бога! Ако ни чака погуба, ако е съдено нашето име да стане име на мъртви, а не на живи, нека след нас да остане славата и споменът за оная служба, която ни е определил Бог; нека потомците, когато гледат тия кръстове и гробове, да кажат: „Тук са защитавали християнството, кръста срещу мохамеданския разврат, докато са имали дъх в гърдите, кръв в жилите, и са паднали за другите народи.“ Това е нашата служба, Богуш! Ние сме крепостта, в която Христос е затъкнал на стената своето страдание, а ти убеждаваш мене, войника Божи, нещо повече — командира, пръв да отворям портата и да пускам поганците като вълци в кошара, и да предавам на сеч Исусовите овчици! По-добре да страдаме от чамбулите, по-добре да търпим бунтове, по-добре да дойде тая страшна война, по-добре аз и ти да паднем, по-добре цялата Жечпосполита да загине, отколкото да опозорим името ѝ, да се лишим от слава и да изменим на службата си пред Бога!

След тия думи пан Собески се изправи с целия си ръст, а на лицето му бе отразено такова сияние, каквото трябва да е имал Готфрид де Буйон^[5], когато се е втурнал към стените на Ерусалим с възгласа: „Бог иска така!“, а пан Богуш се почувстваха прах пред тия думи, Азия също му се стори прах пред пан Собески, а пламенните

замисли на младия татарин почерняха и изведнъж станаха нещо нечестно и напълно позорно в очите на Богуш.

А и какво би могло да се каже след декларацията на хетмана, че е по-добре човек да загине, отколкото да измени на службата Божия? Какви още аргументи да приведе? И горкият шляхтич сам не знаеше дали да падне пред коленете на хетмана или да почне да се бие в гърдите и да повтаря: „*Mea culpa, mea maxima culpa!*“^[6]

В тоя момент в близката черква на доминиканския манастир се разнесе звън на камбани.

Щом ги чу, пан Собески каза:

— Звънят за вечерня! Богуш, да отидем и се помолим на Бога!

---

[1] Съюзи на военни с определена политическа цел. — Бел.прев.

↑

[2] Награда за съобщаване на радостна вест (тур.). — Бел.прев. ↑

[3] Известно количество (лат.). — Бел.прев. ↑

[4] Евангелска дума, която означава най-тежка обида (евр.). — Бел.прев. ↑

[5] Завоевателят на Ерусалим при първия кръстоносен поход. — Бел.прев. ↑

[6] Моя вина, моя най-голяма вина (лат.). — Бел.прев. ↑

ТРИЙСЕТ И ВТОРА ГЛАВА

Колкото пан Богуш бързаше, когато пътуваше от Хрептьов за хетмана, толкова бавно беше завръщането му. Във всеки по-голям град той спираше за една-две седмици на почивка, коледните празници прекара в Лвов, там го свари и Нова година.

Наистина той носеше хетмански инструкции за Тухайбейович, но понеже те съдържах само нареждане да свърши по-скоро въпроса с липковските ротмистри и суха, дори заплашителна заповед да се откаже от големите си замисли, пан Богуш нямаше причина да бърза, защото и без това Азия не би могъл да предприема нищо всред татарите, щом няма хетмански документ.

И така пан Богуш пътуваше бавно и често посещаваше по пътя черквите, за да се кае за своето присъединяване към замислите на Азия. В това време веднага след Нова година Хрептьов загъмжа от гости. От Каменец пристигна Навираг, делегат на ечмяджинския патриарх, а с него двама анардрати, опитни богослови от Кафа, и многобройна прислуга. Войниците много се чудеха на техните странни облекла, на виолетовите и червени кепета, на дългите им шалове от кадифе и атлаз, на мургавите лица и голямата сериозност, когато се движеха като дропли или жерави по хрептьовската станица. Пристигна пан Захариаш Пъотрович, прочут със своите постоянни пътувания до Крим, че и до самия Цариград, а още по-прочут с ревността, с която намираше и откупуваше пленниците по източните пазари; той придружаваше като водач Навираг и анардратите. Пан Володиовски веднага му наброи сумата, необходима за откупуването на пан Боски; а понеже жена му нямаше достатъчно пари, той добави от своите, пък Баша тайно даде обещание си с бисери, за да помогне още повече на угрижената съпруга и милата Зоша. Пристигна също така пан Сеферович, каменецки претор, богат арменец, чийто брат стенеше в татарски плен, и две жени, млади още и много хубави, макар и мургави: Нересевичова и Керемовичова. И двете бяха дошли във връзка с отвлечените им съпрузи.

Повечето бяха угрижени гости, но не липсваха и весели, защото свещеник Камински беше изпратил за Заговезни в Хрептьов под опеката на Баша своята племенница, панна Каминска, дъщеря на звинигродския ловчи, освен това един ден като светкавица долетя младият пан Нововейски, който, узнал, че баща му е в Хрептьов, веднага взел отпуск от пан Рушчиц и побързал да го посрещне.

Младият пан Нововейски се бе много променил през последните няколко години; преди всичко горната му устна се беше вече засенчила силно от къси мустаци, които не закриваха белите му вълчи зъби, но бяха хубави и вити. Второ, той винаги си беше едър мъж, но сега бе станал почти великан. Човек би помислил, че толкова гъста и рошава коса може да расте само на такава огромна глава, а такава огромна глава може да намира здрава подпора само върху такива приказно големи плещи. Лицето му беше винаги черно, обвеяно от ветровете, очите му светеха като въглени; закачливостта му сякаш беше изписана върху лицето. Когато хванеше голяма ябълка, лесно я скриваше в грамадната си шепа и можеше да играе на „познай къде е“, а когато сложеше на бедрото си шепа лешници и ги притиснеше с ръка, стриваше ги на прах като енфие.

Всичко у него се беше превърнало в сила, защото иначе беше мършав, а коремът му хлътнал, само гърдите бяха надвесени над него като балкон. Той трошеше подкови лесно, без да се напъва особено много; железни пръти връзваше върху вратовете на войниците и изглеждаше още по-голям, отколкото беше всъщност; когато стъпеше, дъските под него пращяха, а когато случайно се закачеше за пейка, треска откъртваше от нея.

С една дума, той беше рядък мъж, у когото животът, здравето, смелостта и силата кипяха така, както кипи врелец в котел, и не можеха да се поберат дори в такова огромно тяло. Струваше ти се, че в гърдите и в главата му горят пламъци, и неволно поглеждаш дали вече не дими от косата му. И наистина често димеше, защото и в пиенето беше добър. На бой отиваше със смях, който напомняше конско цвилене, и сечеше така, та след всяко сблъскване войниците нарочно разглеждаха всички негови трупове, за да се удивляват на необикновените му удари със сабя.

Пък и свикнал от дете със степта, стоенето на стража и войната, въпреки цялата си буйност той беше бдителен и предпазлив;

познаваше всички татарски хитрости, а след пан Володиовски и Рушчиц минаваше за най-добър преследвач.

Старият Нововейски, при все че заплашваше и се заканваше, не посрещна сина си прекалено строго, защото се страхуваше да не би той да се обиди и отново да си отиде и да не се покаже пак още единайсет години.

А всъщност самолюбивият шляхтич беше доволен от тоя си син, който не вземаше пари от къщи, сам се справяше отлично в живота, спечелил си бе слава между рицарите, хетманско благоволение и офицерски чин, какъвто въпреки разните покровителства мнозина не можеха да постигнат. Бащата също така си даваше сметка, че подивелият в степта и войната младеж може да не се огъне пред бащиния авторитет, а в такъв случай е по-добре да не го подлага на изпитание.

А синът, макар че падна в краката му, както подобаваше, все пак го гледаше смело в очите и на първите укори отговори направо:

— Ти, тате, имаш укори на устата си, но в сърцето си се радваш, и с право, защото не съм те покрил със срам, избягах аз в хоронгвата — нали затова съм шляхтич.

— Но може би си мохамеданин — отговори старецът, — щом единайсет години се не вестна вкъщи?

— Не се вестнах от страх, че ще бъда наказан, което би било против офицерския ми чин и авторитет. Чаках писмо, че ми прощаваш вината. Нямах писмо, нямаше ме и мене.

— А сега не се ли страхуваш?

Младият показа белите си зъби в усмивка:

— Тук управлява военна власт, пред която трябва да отстъпи дори родителската. Знаете ли какво, благодетелю: я по-добре ме прегърнете, защото от цялата си душа желаете това!

При тая думи синът разпери ръце, а пан Нововейски, бащата, не знаеше какво да прави. Той някак не можеше да свикне с тоя син, който беше излязъл от къщи като момче, а сега се връщаше като зрял мъж и офицер, увенчан с военна слава. И едното, и другото ласкаеше много бащината гордост на пан Нововейски, затова той наистина беше готов да го притисне до гърдите си, но се колебаеше още за авторитета си.

Синът обаче го грабна. Костите на шляхтича изпукаха в тази мечешка прегръдка и това го разчувства съвсем.

— Какво да се прави! — извика той, като пъхтеше. — Чувства негодникът му, че той е господар тук, и пет пари не дава! Моля! Ако това беше у дома, надали бих омекнал така, но тук какво да се прави! Я ела пак!

И те се прегърнаха за втори път, след което младият започна да разпитва бързо за сестра си.

— Заповядах ѝ да стои настрана, докато не я повикам — отговори бащата, — а момичето там малко остана да излезе от кожата си.

— За Бога! Къде е тя? — възкликна синът.

И като отвори вратата, завика толкова гръмко, та чак ехо му отговаряше от стените:

— Евичка! Евичка!

Ева, която чакаше в съседната стая, се втурна веднага, но едва успя да викне: „Адам!“ и мощните ръце вече я грабнаха и вдигнаха от земята. Братът винаги я беше обичал много; често пъти още в миналото той вземаше върху себе си нейните провинения и съответния бой, за да я запази от тиранията на баща си.

Изобщо вкъщи пан Нововейски беше деспот, почти жесток, затова сега девойката приветстваше в лицето на силния си брат не само брата, но и бъдещото си убежище и защита. А той я целуваше по главата, по очите и по ръцете, от време на време я отстраняваше от себе си, гледаше я в лицето и викаше радостно:

— Замашна девойка, кълна се в Бога!

После отново:

— Ех, че пораснала! Момище, не момиче!

А нейните очи се смееха към него. После двамата заговориха оживено за дългата разлъка, за дома си и за войните. Старият пан Нововейски се разхождаше около тях и промърморваше. Синът му правеше много силно впечатление, но навремени го обземаше сякаш безпокойство за бъдещото му владичество. Тогава беше вече време на голяма родителска власт, която по-късно прерасна чак в неограничен деспотизъм, но тоя син беше преследвач, войник от дивите станици, който сам си беше господар, както разбра веднага пан Нововейски. Пан Нововейски беше ревнив за своята власт. Наистина той беше уверен,

че синът му ще го уважава винаги, че ще му отдаде дължимата почит, но дали ще се огъва като восък, дали ще понесе всичко, както го понасяше, когато беше юноша?

„О — мислеше старият шляхтич, — дали аз самият ще посмея да го третирам като момче? Поручик, дявол да го вземе, импонира ми, кълна се в Бога!“

На всичко отгоре пан Нововейски чувстваше, че с всяка минута бащиното му чувство расте в сърцето и че той ще проявява слабост към грамадния си синчага.

А Евичка чуруликаше като птичка, обсипваше брата си с въпроси: че кога ще се върне, че няма ли да забие кол на едно място, че няма ли да се ожени? Защото тя наистина не знае добре и не е уверена, но била чувала, че военните са много влюбчиви. О, тя дори си спомня, че това ѝ била казала пани Володиовска. Колко прекрасна и добра е тая пани Володиовска! По-хубава и по-добра със свещ няма да намериш в цяла Полша! Само може би Зоша Боска би могла да се сравнява с нея.

— Коя е тая Зоша Боска? — попита Адам.

— Тя е тук с майка си, баща ѝ бил отвлечен от ордата. Сам ще я видиш и ще я обикнеш!

— Давайте я тук тая Зоша Боска! — извика младият офицер.

Бащата и Ева се смееха в захлас, а синът им каза:

— Разбира се! Любовта, както и смъртта, няма да отmine никого. Аз бях още голоброд, а пани Володиовска девойка, когато се влюбих страшно в нея. Ей, мили Боже! Как обичах аз Башка! Но какво да се прави! Казвам ѝ аз веднъж това, а в отговор сякаш някой ме фрасна по мутрата: поискало се на котката мляко! Оказа се, че тя вече обичала пан Володиовски — и — какво ще говорим, имаше право!

— Защо? — попита старият пан Нововейски.

— Защо ли? За това, че — без да се хваля — аз бих удържал срещу всекиго на сабя, а само той не би се бавил с мене — докато преброиш до сто. А при това той е incomparabilis^[1] преследвач, пред когото самият пан Рушчиц сваля шапка. Какво ти пан Рушчиц! Татарите дори са влюбени в него. Това е най-големият воин в Жечпосполита!

— А как се обичат с жена си! Ах! Ах! Чак очите те заболяват да гледаш — намеси се Ева.

— Скомина те хваща! — Ха! Скомина те хваща! А и време ти е вече! — извика Адам.

И като я дръпна настрани, започна да клати глава като кон над сестра си и да се смее, а тя отговори скромно:

— На мене не ми е това в ума.

— Но тук не липсват офицери и хубаво общество!

— Ами! — каза Ева. — Не зная дали ти е споменал тате, че Азия е тук?

— Азия Мелехович, липковецът? Познавам го, той е добър войник!

— Но не знаеш, че той не е никакъв Мелехович — каза старият пан Нововейски, — ами нашият Азия, който растеше заедно с тебе.

— За Бога! Какво чувам! Я гледайте! На мене това ми хрумваше понякога в главата, но ми казаха, че той се нарича Мелехович, та си рекох: не е оня, още повече че името Азия се среща много често у тях. Толкова години не съм го виждал, нищо чудно, че не бях сигурен! Нашият беше доста грозен и нисък, а тоя е хубавец!

— Нашият си е нашият! — каза старият Нововейски! — Или по-право не е вече наш, защото знаеш ли какво излезе? Знаеш ли чий син е той?

— Откъде мога да зная?

— На великия Тухай бей!

Младият се удари със силните си длани по коленете, та чак изплющя.

— Не мога да повярвам на ушите си! На великия Тухай бей! Значи той е княз и роднина на хановете! Няма по-благородна кръв от Тухайбейовата!

— Вражеска кръв е това!

— Вражеска беше в бащата, но синът служи на нас. Сам съм го виждал не по-малко от двайсет пъти в бой! Ха! Сега разбирам откъде се взема у него тая дяволска смелост! Пан Собески го похвали пред цялата войска и го повиши в стотник. От душа искам да го поздравя! Чудесен войник! От все сърце ще го поздравя!

— Само не се сближавай прекалено много с него!

— Защо? Той да не е мой слуга или наш слуга? Аз съм войник и той е войник, аз съм офицер и той е офицер. Друга щеше да бъде работата, ако това беше някакво войниче от пехотата, което командва с

пръчка полк; но щом е син на Тухай бей, значи в него не тече обикновена кръв. Княз — и толкова, а що се отнася за шляхтичество, самият хетман ще помисли по това. Как ще виря аз нос пред него, когато съм побратим с Кулак мурза, с Бахчи ага, със Сукиман, а всички те не биха се срамували да пасат овце у Тухайбейович!

Ева веднага изпита желание да целуне отново брата си, после седна до него и почна да го милва с нежната си ръка по разчорлената коса.

Влизането на пан Володиовски прекъсна тия милувки.

Младият Нововейски скочи на крака, за да поздрави старшия офицер, и веднага взе да се оправдава, задето най-напред не се е представил на командира, както изисква чинопочитанието, но е пристигнал не по служба, а частно. Володиовски го прегърна ласкаво и отговори:

— Че кой би ти се сърдил, драги другарю, дето след толкова години разлъка най-напред си паднал пред родителските колене! Друго щеше да бъде, ако ставаше въпрос за службата, но ти навярно нямаш никакви поръчения от Рушчиц.

— Само поздрави. Пан Рушчиц също тръгна хей там към Ягорлик, защото му съобщиха, че по снега имало много конски следи. Моят командир получи писмата на ваша милост и веднага изпрати съобщение до своите роднини и побратими в ордата, за да търсят и питат там, но сам не отговаря с писмо, защото казва, че ръката му била много тежка и че нямал никаква експериенция в това изкуство.

— Той не обича да пише, зная — каза Володиовски. — За него сабята е винаги най-важното!

Сега той мръдна мустачки и добави не без известно самохвалство:

— А вие цели два месеца напразно преследвахте Азба бей.

— Но ваша милост го глътна както щука клен! — извика пан Нововейски разпалено. — Бог сигурно му е взел ума, за да налети в ръцете на ваша милост, след като се беше измъкнал от пан Рушчиц. Хубаво налетял, няма какво!

Тия думи погъделичкаха приятно малкия рицар и в желанието си да отговори на любезността с любезност обърна се към пан Нововейски и рече:

— Господ Иисус не ми е дал още син, но ако ме надари някога, бих искал да прилича ето на тоя кавалер!

— Той не е нищо особено! Нищо особено! — отвърна старият шляхтич. — Nequam^[2] и толкоз!

Но въпреки тия думи започна чак да пръхти от задоволство.

— Все пак рядък екземпляр...

В това време малкият рицар помилва Ева по лицето и ѝ казва:

— Виждаш ли, ваша милост панно, аз не съм младеж, но моята Башка е почти на твоите години, затова се чувствам длъжен да ѝ доставям от време на време някакво хубаво удоволствие като за младата ѝ възраст... Вярно, че всички тук я обичат неизказано, но смятам, че и ти, ваша милост панно, ще признаеш, че има за какво.

— Боже мили! — извика Ева. — Няма на света втора като нея! Току-що казах това!

Малкият рицар се зарадва така, че чак лицето му засия, и той отговори:

— Наистина ли каза това, ваша милост панно? О, и какво?

— Истина е, каза го! — извикаха едновременно бащата и синът.

— Е, тогава облечи се, ваша милост панно, най-хубаво, защото скрито от Башка днес докарах оркестър от Каменец. Поръчах им да скрият инструментите си в сламата, а на нея казах, че това са цигани, дошли да коват коне. Тази вечер устройвам невиджани танци. Тя обича това, обича го, макар да се представя за сериозна матрона.

След тия думи пан Михал започна да потрива ръце и беше много доволен от себе си.

---

[1] Несравним (лат.). — Бел.прев. ↑

[2] Негодник (лат.). — Бел.прев. ↑

ТРИЙСЕТ И ТРЕТА ГЛАВА

Сипеше се толкова гъст сняг, че съвсем запълни рововете на станицата и образува насип върху оградите от колове. Навън беше нощ и виелица, но главното помещение на хрептьовския форт гореше от светлини. Имаше двама цигулари, един с контрабас, двама флейтисти и един валдхорнист. Цигуларите свиреха така енергично, че понякога им се завиваше свят, а бузите на флейтистите и валдхорниста се издуваха и очите им се наливаха с кръв. Най-старите офицери и шляхтичи бяха насядали един до друг по пейките край стените, както сивите гълъби нацапват по ръба на покрива, попийваха си медовина и вино и наблюдаваха танцувачите.

Първата двойка бяха пан Мушалски, въпреки напредналата си възраст такъв опитен танцьор, какъвто и стрелец с лък, и Баша. Тя беше облечена с рокля от сребърно ламе, общита по ръбовете с хермелинова кожа, и изглеждаше като свежа роза, забучена в пресен сняг. И стари, и млади се удивяваха на нейната хубост и възклик: „Боже Господи!“ се изтръгваше неволно от много гърди, защото макар Нововейска и Боска да бяха малко по-млади от нея и необикновено хубави, все пак тя беше най-хубава от трите. В очите ѝ гореше радост и желание; когато минаваше покрай малкия рицар, благодареше му с усмивка за удоволствието, а през разтворената ѝ розова уста святкаха белите ѝ като бисер зъбки — и блеснала цяла в своето сребърно ламе, тя сияеше като лъч или звезда и озаряваше едновременно очите и сърцата с красотата си на дете, жена и цвят.

След нея се носеха разцепените ръкави на контошчето ѝ, подобни на криле на голяма пеперуда, а когато повдигаше с ръце полите на роклята си и правеше реверанс пред танцьора, можеше да помислиш, че се крие в земята като някакво видение или като ония подземни потоци, които скачат над бреговете на долищата през ясните летни нощи.

Отвън войниците притискаха суровите си мустакати лица до осветените прозоречни стъкла и надничаха вътре, сплескали носовете

си в тях. Те се чувстваха много поласкани, че любимата им пани Володиовска надминава всички по красота, защото всички обичаха Баша до забрава и без да пестят забележките си за Нововейска и Боска, с гръмлив вик приветстваха всяко нейно приближаване до прозорците.

Володиовски растеше като подквасено тесто и клатеше глава в такт с движенията на Баша; пан Заглоба стоеше до него с голяма чаша в ръка, потропваше и разливаше течността по пода, а понякога се обръщаха с малкия рицар един към друг и се гледаха смълчани и задъхани от крайно възхищение.

А Башка бляскаше и бляскаше по цялото помещение, все по-весела, все по-прелестна. Това беше нейната пустиня! Веднъж битка, после лов, после забава и танци, и оркестър, и множество войници — и съпруг, най-голям между тях, влюбен и любим; Баша чувстваше, че всички я обичат, че ѝ се възхищават, адмирират, че поради това малкият рицар е все по-щастлив — ето защо и тя се чувстваше щастлива като птиците, които с идването на пролетта се носят в сред майския въздух и крещят силно и радостно.

Във втората двойка след Баша танцуваше с Азия Нововейска, облечена с тъмночервена салтамарка. Младият татарин не ѝ говореше нищо, напълно упоен от бялото видение, което блестеше в първата двойка, но тя мислеше, че вълнението така спира гласа му в гърдите и отначало с леки, а после с все по-силни ръкостискания се мъчеше да му вдъхне смелост.

Азия също ѝ отвърщаше от време на време с толкова силни стисвания, че тя едва успяваше да сподави вика на болка, но той правеше това неволно, тъй като не мислеше за нищо друго освен за Баша, не виждаше нищо освен Баша, а в душата си повтаряше зловещото си обещание, че ако се наложи, и половината Рус ще изгори, но тя ще бъде негова.

А навремени, когато съзнанието му се възвръщаше донякъде, идеше му да хване Ева за гърлото и да я души, да я мъчи и заради нейните ръкостискания, и защото се изправяше между неговата любов и Баша. Тогава той пронизваше горката девойка със своя жесток соколов поглед, а нейното сърце започваше да бие по-силно, понеже тя мислеше, че той от любов я гледа така хищнически.

В третата двойка танцуваше младият пан Нововейски със Зоша Боска. Тя, подобна на незабравка, ситнеше край него със сведени очи,

а той изглеждаше като развилнял се степен жребец, скачаше като развилнял се степен жребец. Изпод неговите подковани токове хвърчаха трески, косата му се беше разчорлила, лицето обагрило с руменина, издул бе широките си ноздри като турски кон и въртеше Зоша, както вихърът върти лист, и я вдигаше във въздуха. Развеселила се бе душата му безкрайно, а понеже служеше на края на Дивите поля и по цели месеци не виждаше жени, Зошка изведнъж така му падна на сърце, че той в миг се влюби до смърт в нея.

От време на време поглеждаше сведените ѝ очи, румените бузи или закръгления бюст и чак пръхтеше при тая приятна гледка и още по-силно изчаткваше искри с токовете си, и още по-силно притискаше при завъртванията девойката до широката си гръд — и избухваше, и кипеше с огромен смях от безкрайно желание и обичаше все по-силно.

А Зоша чак се уплаши в милото си сърчице, само че това не беше неприятен страх, защото и на нея се беше харесал тоя вихър, който я бе грабнал и понесъл. Истински змей! Тя бе виждала различни кавалери в Яворов, но досега не бе видяла толкова огнен, и никой не танцуваше така, и никой не прегръщаше така. Наистина същински змей!... Какво да прави, като е невъзможно да му се противопостави...

В следващата двойка танцуваше панна Каминска с един учтив офицер, а по-нататък Керемовичова и Нересевичова, които, макар и не шляхтички, все пак бяха поканени в компанията, защото и двете бяха жени с доста изискани маниери и много заможни.

Сериозният Навираг и двамата анардрати гледаха с все по-голямо удивление полските танци; старите, насядали около медовината, вдигаха все по-голяма глъч, подобна на шума, който вдигат скакалците по стърнищата. Оркестърът обаче заглушаваше всички гласове, а в средата на помещението радостта в сърцата растеше и растеше.

Изведнъж Башка пусна своя партньор, изтича задъхана при мъжа си и скръсти пред него молитвено ръце:

— Михалко! — каза тя. — На войниците там зад прозорците е студено, нареди да им дадат буре с водка!

А той, необикновено развеселен, започна да я целува по малките длани и викна:

— Аз не бих скъпил и кръвта си, за да те зарадвам!

После сам изтича на двора да каже на войниците по чие ходатайство ще имат буре водка, защото желяеше да бъдат благодарни на Баша и да я обичат още повече.

И когато в отговор те нададоха такъв страхотен вик, та чак снегът започна да се сипе от покрива, малкият рицар извика:

— И гръмнете там с мускетите в чест на пани!

При завръщането си в помещението намери Баша да танцува с Азия. Когато липковецът обхвана с ръце тая прелестна фигура, когато почувства топлината, която лъхаше от нея, и дъха ѝ върху лицето си, зениците му изчезнаха почти напълно под черепа и целият свят се завъртя пред очите му; в душата си той се отказваше от рая, от вечността — и срещу всички удоволствия, срещу всички хурии^[1] искаше единствено нея.

Внезапно Баша, като видя при движението тъмночервената салтамарка на Нововейска, любопитства дали Азия не е открил любовта си пред девойката и попита:

— Не си ли ѝ направил предложение, ваша милост?

— Не!

— Защо?

— Не е още време — отговори татаринът със странен израз на лицето.

— А много ли обичаш, ваша милост?

— До смърт! До смърт! — извика Азия с тих, но хриплив глас, подобен на гарвански грак.

И продължиха да танцуват веднага след Нововейски, който излезе като първа двойка. Другите вече сменяха партньорките си, но той още не оставяше Зоша, само от време на време я настаняваше за малко на пейка, за да си почине и поеме въздух, а после отново лудееше.

Накрая се спря пред оркестъра и като прегърна Зоша с една ръка, хвана се за кръста с другата и викна на музикантите:

— Свирачи, краковския! Хайде!

А те, щом чуха заповедта, веднага започнаха краковския танц. Тогава пан Нововейски започна да потропва и запя със силен глас:

Тичат грейнали потоци,

*после в Днепър гинат!... Ето —
също тъй по теб, девойко,
гине ми сърцето!
И-ха-ха!*

А това: „И-ха-ха!“ така изкрещя по казашки, че Зошка чак приседна от страх. Уплаши се също и застаналият наблизко сериозен Навираг, уплашиха се и двамата учени анардрати, а пан Нововейски поведе танца по-нататък, два пъти обиколи залата и като се изправи пред музиката, така запя отново за сърцето:

*Гине, но не ще загине,
като падне във реката,
то веднага ще намери
пръстен под водата.
И-ха-ха!*

— Много хубави стихове! — възкликна пан Заглоба. — Аз най-добре разбирам от тия неща, защото сам съм създал много такива! Хващай, кавалере, хващай! А като хванеш пръстена, аз ще ти запя ето това:

*Всякоя мома е прахан,
всеки момък е огниво,
ще се пръснат много искри —
само чаткай живо!
И-ха-ха!*

— Да живее! Да живее пан Заглоба! — викнаха офицерите и шляхтичите с такъв силен глас, че сериозният Навираг чак се уплаши, уплашиха се и двамата учени анардрати и взеха да се споглеждат съвсем слисани.

А пан Нововейски завъртя още два кръга и най-сетне настани на пейката колкото задъханата, толкова и уплашена от смелостта на кавалера си Зоша. Той ѝ беше много мил: толкова енергичен и открит, истински огън — но именно защото досега не беше срещала такива, тя се силно смути, сведе още по-ниско очи и седеше тихо като зайче!

— Защо мълчиш, ваша милост панно? Тъжна ли си нещо? — попита пан Нововейски.

— Нали татко е в робство — отговори Зоша с тънко гласче.

— Това не пречи! — каза юнакът. — Можеш да потанцуваш! Погледни, ваша милост панно, из тая зала: тук сме няколко десетки рицари и едва ли някой ще умре от собствената си смърт, а или от погански стрели, или в робство. Този днес, оня утре! И всеки тук по тия краища е загубил някого от своите, но ние се веселим, за да не би Господ-Бог да помисли, че се оплакваме от службата си! Ето, това е! Можеш да потанцуваш! Усмихни се, ваша милост панно, покажи очичките си, защото иначе ще помисля, че ме мразиш!

Наистина Зоша не повдигна очичките си, но пък ъглите на устата ѝ започнаха да се повдигат и върху румените ѝ бузи се появиха две трапчинки.

— Обичаш ли ме поне малко, ваша милост панно? — попита отново кавалерът.

На това Зоша отговори с още по-тихо гласче:

— Ами... да...

Като чу това, пан Нововейски подскочи на пейката, грабна ръцете на Зоша и започна да ги покрива с целувки и да казва:

— Край! Няма какво! Влюбих се във ваша милост до смърт! Не искам никоя друга, само ваша милост! Моя най-мила хубавице! Господи! Как те обичам, ваша милост панно! Утре ще падна пред нозете не майка ти! Какво ти утре! Още днес ще падна, само да съм сигурен, че си ми приятел!

Страхотен грохот от гърмежи зад прозорците заглуши отговора на Зоша. Зарадваните войници гърмяха така в чест на Башка; затрепераха прозоречните стъкла, стените се затресоха. За трети път се уплаши сериозният Навираг, уплашиха се и двамата учени анардрати, но застаналият до тях Заглоба започна да ги успокоява на латински:

— *Apud Polonos* — каза им той — *nunquam sine clamore et strepitu gaudia fiunt.*^[2]

Изглежда, всички чакаха само тоя гръм на пушките, за да се развеселят до крайна сметка. Обикновената шляхтишка изисканост сега започна да отстъпва пред степната дивост. Оркестърът загърмя; танците отново се развихриха като буря, очите станаха разпалени и огнени, пара се вдигаше от косите. Най-възрастните дори се пуснаха в танца, гръмки възгласи се носеха всеки миг и пиеха, и пируваха, вдигаха наздравици с обувката на Баша, стреляха с пистолети в токовете на Ева — и Хрептьов ехтеше, гърмеше и пееше чак до сутринта, та дивечът от съседните гори се скри от страх в най-дълбоките гъсталаци.

А понеже това беше почти в навечерието на страхотната война с турската сила, понеже над всички тия хора висеше заплаха и смърт, сериозният Навираг се удивяваше безкрайно на тия полски войници, а не по-малко се удивяваха двамата учени анардрати.

---

[1] Хубавици в мохамеданския рай (ар.). — Бел.прев. ↑

[2] У поляците няма забава без викове и шум (лат.). — Бел.прев.

↑

ТРИЙСЕТ И ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

На другия ден всички спаха до късно освен войниците от караула и малкия рицар, който никога за никакво удоволствие не беше занемарявал службата си.

Младият пан Нововейски също стана много рано, защото Зоша Боска му беше по-мила от почивката. Той се облече още от сутринта с хубави дрехи и отиде в оная зала, където вчера бяха танцували, за да подслушва дали в съседните стаи за жените вече не е започнало движение и суетня.

В стаята, заета от пани Боска, вече се чуваше някакво движение, но нетърпеливият младеж толкова бързаше да види Зоша, че хвана кинжала си и започна да кърти с него мъха и пръстта между гредите, та поне през дупчица с едно око да надзърне у Зоша.

При това занимание го свари пан Заглоба, който дойде с броеницата си за молитва, и като разбра веднага какво става, приближи се на пръсти и почна да налага гърба на рицаря с броеницата от сандалово дърво.

Пан Нововейски бягаше, измъкваше се и уж се смееше, но беше много смутен, а старецът го гонеше, биеше и повтаряше:

— Ах ти, турчин такъв, ах ти, татарино, на ти, на ти! Exorciso te!

[1] А къде ти е приличието? Жените ще подглеждаш, а? На ти! На ти!

— Ваша милост благодетелю! — викаше пан Нововейски. — Не е редно от светата броеница да се прави камшик! Оставете ме, защото аз нямах грешни намерения!

— Не е редно, казваш, да бия със светата броеница? Не е вярно! Палмата също е свещена на Цветница, а пък бият с нея. Това някога е било поганска броеница и е била собственост на Субагази, но аз му я взех при Збараж, а после апостолският нунций я освети. Гледай, истинско сандалово дърво!

— Ако е истинско сандалово дърво, трябва да мирише.

— На мене ми мирише броеницата, а на тебе момичето. Ще трябва още доста да ти отупам гърба, защото дяволът най-добре се

прогонва от тялото със свещените броеничени зърна!

— Кълна се, че нямах грешни намерения!...

— Само от набожност дълбаеше дупката, нали?

— Не от набожност, а от любов, и то толкова изключителна, че не зная дали няма да ме пръсне като граната! Какво ще му хвърлям прах в очите, когато си е така! Бръмбарите не жилият така конете лете, както мене ме жилият чувствата!

— Гледай това да не бъдат грешни желания, че когато влязох тук, ти не можеше да се успокоиш, само блъскаше пета в пета, сякаш стоеше върху разпалени въглени.

— Кълна се в Бога, че не видях нищо, защото току-що бях започнал да дълбая дупчицата!

— Ха! Младост!... Кръвта не е вода!... И аз понякога дори досега трябва да се овладявам, защото в мене все още живее *leo, qui querit quem devoret!*^[2] Щом имаш чисти намерения, значи мислиш за женитба?

— Дали мисля за женитба? Боже всемогъщи! А за какво друго бих могъл да мисля? Не само мисля, но се чувствам, като че ли някой ме бодне с шило! Ти, ваша милост, не знаеш ли, че аз още вчера поисках ръката ѝ от пани Боска и вече имам позволение от баща си?

— Мъж от сярата и барут! Дай да те целуна, разбойнико! Щом е така, тогава работата е друга, но казвай как стана това.

— Вчерта пани Боска отиде в стаята си да донесе шал за Зошка, а аз подир нея! Тя се обръща: „Кой е там?“ А аз бух в краката ѝ! „Бийте ме, майко, но Зошка ми дайте, моето щастие, моята любов.“ А пани Боска се съвзе и рече така: „Всички хвалят ваша милост и те смятат за достоен рицар; моят мъж е в робство, а Зошка без опека на тоя свят; все пак аз няма да дам днес отговор, нито пък утре, а по-късно, но и ти, ваша милост, се нуждаеш от бащино позволение.“ След тия думи тя си тръгна, защото смяташе, че аз правя това в пияно състояние. Вярно, че бях направил глава...

— Няма нищо! Всички бяха направили глави! Видя ли как най-сетне и островърхите шапки на Навираг и анадратите се килнаха настрани?

— Не видях, защото тогава вече се питах в себе си как най-лесно да получа позволение от баща си.

— И мъчно ли се уреди?

— На разсъмване двамата се прибрахме в стаята си, а понеже железото трябва да се кове, докато е горещо, веднага си помислих, че ще е добре, ако поне отдалеко поразузная как тате ще посрещне тая работа. И му казвам: „Слушай, татко, искам веднага да се оженя за Зоша и ми трябва позволение, но ако не ми го дадеш, чак при венецианците ще отида да служа и толкова вече ще ме видите.“ А той като скочи разярен срещу мене: „Ой ти, ама син! — казва. — Ти знаеш и без позволение да я караш! Върви при венецианците или вземи момичето, само те предупреждавам, че грош няма да ти дам не само от моето, но и от майчиното ти наследство, защото всичко това е мое!“

Пан Заглоба издаде напред долната си устна:

— Ой, лошо!

— Чакай, ваша милост. Като чух това, веднага му казвам така: „Но нима аз моля за пари или се нуждая от тях? Благословия ми трябва, нищо друго, защото това поганско богатство, което се падна на моята сабя, ми стига за една добра аренда, дори да купя някое по-бедно село! Което е от майка ми, нека остане за зестра на Ева, а аз ще прибавя и една-две шепи тюркоази, па и по топче атлаз и ламе, а дойде ли лоша година, тогава и на тебе ще помогна с налични пари.“

Тогава баща ми стана страшно любопитен:

— Ти толкова ли си богат? — пита. — За Бога! Откъде? От плячка? Защото ти замина беден като черковна мишка...

— Ех ти, тате! — отговарям аз. — Ами аз вече единайсет години размахвам тоя пестник и, както казват, не много лошо, как тогава да не посъбера! Бях при атакуването на разбунтуваните крепости, в които папачта и татарите бяха натрупали цели купища най-скъпа плячка; бих мурзи и разбойнически банди, а плячка идеше ли, идеше. Вземах само това, което ми се даваше — без да онеправдавам когото и да било, — но богатството ми растеше и ако човек не гуляеше, щях да имам за две имения като твоето.

— А старият какво каза? — попита Заглоба развеселен.

— Баща ми се слиса, защото не беше очаквал това, и веднага започна да ме кори за моето пилеене; „Имотът ни, казва, щеше да се увеличи, но такъв развейпрах, такъв фукльо, който само знае да се надува и да се представя за магнат, всичко ще пропилее, нищо няма да задържи.“ После любопитството му надделя и той започна да разпитва подробно какво имам, а аз, като видях, че така по-лесно ще измоля

своето, не само че не скрих нищо, но и поизлъгах малко, макар че обикновено не обичам да преувеличавам, понеже смятам, че истината е овес, а лъжата — плява. Баща ми се хвана за главата и започна: „Това и това би се купило още, казва, това и това начинание бихме могли да продължим; щяхме да живеем в съседство, а в твое отсъствие бих надзиравал всичко.“ И добрият ми баща се разплака: „Адаме — казва, — това момиче страшно ми хареса за тебе, а понеже се намира под покровителството на хетмана и от това може да има някаква ползица... Адаме — казва, — само че ти да се отнасяш добре към дъщеря ми и да не ми я разсипеш, защото и в смъртния си час няма да ти простя.“ А аз, ваша милост благодетелю, при самото споменаване, че мога да сторя нещо лошо на Зоша, се разревах! Тогава паднахме с баща ми в прегръдките един на друг и плакахме чак до първи петли!

— Дявол е старецът! — измърмори Заглоба. После добави високо:

— Е! Значи скоро може да имаме сватба и ново веселие в Хрептьов, особено защото сега са месопустни Заговезни!

— Още утре щеше да бъде, ако зависеше от мене — възкликна Нововейски разпалено, — но ето какво, благодетелю! На мене отпуската ми се свършва скоро, а службата си е служба и трябва да се връщам в Рашков. Ех! Пан Рушчиц ще ми даде втора отпуска, зная! Но не съм сигурен дали жените няма да забавят работата. Защото майката казва: „Мъжът ми е в робство“ — дъщерята дума: „Тате е в робство.“ А какво значи това? Да не би аз да държа в робство тоя татко или какво? Страшно се боя от такива пречки, а ако не бяха те, щях да хвана свещеник Камински за расото и нямаше да го пусна, докато не ни свърже със Зошка. Но вгълпят ли си нещо жените, с клещи не можеш да го извадиш от главите им. Последния си грош бих дал, сам бих отишъл за тоя татко, но няма как! Защото никой не знае къде е той, а може и да е умрял — и ето ти работа! Ако ми кажат да го чакам, ще го чакам до Страшния съд!

— Двамата Пьотровичи тръгват утре на път заедно с Навираг и анадратите; вест ще дойде скоро.

— Господи, спаси ме! Аз значи ще трябва да чакам вестта. Преди настъпването на пролетта не би могло да се постигне нищо, а през това време ще изсъхна, кълна се в Бога! Благодетелю! Всички вярват във вашия разум и опит, избийте това чакане от главите на тия жени!

Благодетелю, напролет ще има война! Бог знае какво ще стане; ами че аз искам да се ожения за Зошка, а не за баща ѝ, защо ще трябва да въздишам по него?

— Увещай жените да дойдат в Рашков и да останат там. Там и за новини е по-лесно, а ако Пьотрович намери Боски, ще му е по-близо до вас. Второ: аз ще направя каквото мога, но ти помоли и пани Башка да се застъпи за тебе.

— Няма да изпусна, няма да изпусна и това, защото мене дяволите...

Изведнъж вратата изскърца и влезе пани Боска. Но докато пан Заглоба успее да се огледа, младият Нововейски вече се строполи в краката ѝ и като зае огромно пространство от пода с грамадното си тяло, започна да вика:

— Имам бащино позволение! Майко, давайте ми Зошка! Давайте ми, майко, Зошка! Давайте ми, майко, Зошка!

— Давайте, майко, Зошка! — заприглася Заглоба басово. Тоя шум привлече хората от съседните стаи; влезе Башка, пан Михал излезе от канцеларията си, а след малко се появи и Зоша. На момичето не приличаше да се досеща каква е работата, но веднага се обля в руменина и като скръсти бързо ръце и сви устни, застана край стената с наведени очи. Баша веднага подкрепи молбата на юнака, а пан Михал изтича за стария пан Нововейски. Той дойде и силно се огорчи, че синът му не беше поверил тая задача на него и не бе оставил това на неговото красноречие, но въпреки това се присъедини към молбите.

Пани Боска, която наистина си нямаше каквато и да било по-близка опека, най-сетне се разплака и се съгласи както с молбата на пан Адам, така и да замине заедно с Пьотрович и хората му за Рашков и там да чака мъжа си. Едва тогава, цяла в сълзи, тя се обърна към дъщеря си.

— Зошка — каза, — а на тебе по сърце ли са намеренията на панове Нововейски?

Всички очи се обърнаха към Зоша, а тя, застанала до стената, държеше според обичая очите си впити в пода и след кратко мълчание, цяла пламнала, изрече с едва чуто гласче:

— Искам в Рашков!...

— Моя прекрасна! — викна пан Адам, скочи към нея и я грабна в прегръдките си.

А после така започна да крещи, та чак стените трепереха:
— Зошка е вече моя, моя, моя!...

---

[1] Заклинание за прогонване на зъл дух (гр.). — Бел.прев. ↑

[2] Лъв, който търси кого да разкъса (лат.). — Бел.прев. ↑

ТРИЙСЕТ И ПЕТА ГЛАВА

Веднага след като предложението му беше прието, младият пан Нововейски замина за Рашков, за да намери там някаква квартира за пани Боска и Зошка и да я подреди; а две седмици след неговото заминаване тръгна цял керван от досегашните хрептьовски гости. Той се състоеше от Навираг, двамата анардрати, Керемовичова, Нересевичова, Сеферович, пани и панна Боски, двамата панове Пъотрович и стария пан Нововейски, без да се смятат няколко каменецки арменци и големият брой слуги и въоръжени ратаи за охрана на колите и конете, а също така и на товарния добитък. Двамата Пъотрович и духовниците делегати на ечмяджинския патриарх щяха само да отпочинат в Рашков, да се осведомят за пътя и да продължат за Крим. Останалата компания реши да остане временно в Рашков и да чака поне до първото топене на снеговете завръщането на пленниците, а именно Боски, младият Сеферович и двамата търговци, които бяха отдавна очаквани с копнеж от угрижените им съпруги.

Пътят беше труден, защото минаваше през глухи дебри и дълбоки долища. Добре че обилните и сухи снегове бяха настлали отличен път за шейни, а присъствието на военни гарнизони в Могилъв, Ямпол и Рашков осигуряваше безопасността. Азба бей беше премахнат, разбойниците избесени или пръснати, а татарите не тръгваха зиме по обикновените пътища поради липсата на трева.

Най-сетне пан Нововейски обеща, че ако получи разрешение от пан Рушчиц, ще излезе да ги посрещне с няколко десетки конници. Затова пътуваха весело и с желание. Зоша беше готова да отиде накрай света подир пан Адам. Пани Боска и двете арменски жени очакваха скоро да видят мъжете си. Наистина Рашков се намираше в сред страшни гори накрая на християнството, но те не отиваха там за цял живот, нито за дълъг престой. Напролет щеше да има война; за нея се говореше навсякъде в крайграничните области, ето защо, щом се върнеха любимите им същества, трябваше да поемат обратно с пукването на пролетта, за да спасят главите си.

Ева остана в Хрептьов, задържана от пани Володиовска. Баща ѝ също не настояваше особено много да я вземе със себе си, още повече като я оставяше в дома на толкова благородни хора.

— Аз ще я изпратя със сигурни хора или сама ще я доведа — казваше му Башка, — по-скоро сама ще я доведа, защото бих искала веднъж през живота си да видя целия този страшен крайграничен кът, за който от малка съм слушала толкова много. Напролет, когато пътищата почернеят от чамбули, мъжът ми няма да позволи, но сега, ако Ева остане тук, ще имам добър предлог. След около две седмици ще почна да настоявам, а след три непременно ще получа позволение.

— Вашият мъж, спего^[1], и през зимата няма да пусне ваша милост без значителен ескорт.

— Ако може, той сам ще тръгне с мене, а ако ли не, ще ни съпроводи Азия с около двеста, па може и повече конници, защото чувах, че той и без това ще бъде командирован в Рашков...

Разговорът свърши с това и Ева остана. Баша обаче си правеше и други сметки освен поводите, които изложи пред пан Нововейски. Тя искаше да улесни сблизаването на Азия с Ева, защото младият татарин почваше да я тревожи. Колкото пъти биваше с нея, на въпросите ѝ той наистина отговаряше, че обича Ева, че старото чувство не е угаснало у него, но винаги когато биваше с Ева — мълчеше. А девойката се бе влюбила до забрава в него в тая хрептьовска самотия. Неговата дива, но великолепна хубост, неговото детство, прекарано под твърдата ръка на пан Нововейски, княжеският му произход, тая продължителна тайна, която е тежала над него, и най-сетне военната му слава я бяха съвсем очаровали. И тя само чакаше момента да му открие сърцето си, горещо като пламък, да му каже: „Азия, аз съм те обичала от дете!“ — да падне в прегръдките му и да му се закълне в любов до смъртта. Обаче той стискаше зъби и мълчеше.

Отначало Ева мислеше, че присъствието на баща ѝ и брат ѝ въздържат Азия от признания. Но по-късно и нея я обзе тревога, защото ако те непременно биха срещнали пречки от страна на бащата и брата, особено докато Азия няма полско гражданство, все пак той можеше поне пред самата нея да открие сърцето си и беше длъжен да го открие толкова по-скоро, толкова по-откровено, колкото повече пречки се изправяха на пътя им.

А той мълчеше.

Съмнения се прокраднаха най-сетне в душата на девойката и тя започна да се оплаква от съдбата си пред Баша, която обаче я успокояваше с думите:

— Не отричам, че това е странен и страшно скрит човек, но аз съм сигурна, че те обича, първо, защото ми е казвал това много пъти и, второ, тебе те гледа по-другояче, отколкото другите.

На тия думи Ева отговори, като клатеше тъжно глава:

— Вярно, че по-другояче, но не зная дали това е любов или омраза.

— Мила Ево, не плещи глупости!... Защо ще те мрази?

— А защо ще ме обича?

Сега Баша я замилва по лицето с дребната си ръчица:

— А защо Михал ме обича мене? А защо брат ти, щом видя Зошка, и вече я обикна?

— Адам винаги си е бил бърз.

— Азия пък е горд и се страхува от отказ, особено от страна на баща ти, защото брат ти като влюбен по-лесно би разбрал мъката на чувствата. Ето това е! Не бъди глупава, Ева, и не се страхувай. Аз ще нахокам хубаво Азия и ти ще видиш какъв решителен ще стане.

Случи се, та Башка видя Азия още същия ден и след тази среща се втурна бързо при Ева.

— Готово! — викна тя от прага.

— Какво? — попита Ева пламнала.

— Казах му така: „Какво си мислиш, ваша милост? С неблагодарност ли да ми се отплатиш, а? Нарочно задържах Ева, за да можеш да се възползваш от случая, но ако не се възползваш, тогава знай, че след две или най-много три седмици ще я изпратя в Рашков, па може и сама да замина с нея, а ти, ваша милост, ще останеш с пръст в уста.“ Щом чу за това заминаване за Рашков, лицето му се промени и той чак започна да удря чело пред краката ми. Тогава го питам какво мисли, а той отговаря: „По пътя, казва, ще открия какво имам в гърдите си. По пътя, казва, ще бъде най-удобно, по пътя ще стане това, което трябва да стане, което е предопределено. Всичко, казва, ще призная, всичко ще открия, защото не мога да живея повече с тая мъка!“ И чак устните му взеха да треперят, пък той и преди това беше угрижен, защото тая сутрин бе получил някакви неблагоприятни писма

от Каменец. Казваше ми, че и без това трябвало да замине за Рашков, че у мъжа ми отдавна имало хетманска заповед за това, но нямало посочено време в заповедта, понеже то било във връзка с преговорите, които той ще трябва да води там с липковските ротмистри. „А точно сега, казва, времето приближава и аз трябва да отида при тях чак отвъд Рашков, така че едновременно ще съпроводя и ваша милост, и панна Ева.“ На това му казах, че не се знае дали ще тръгна и аз, защото това ще зависи от Михал. Като чу тия думи, той се много уплаши. Ах, Евка, колко си глупава ти! Казваш, че не те обича, а той падна в краката ми, че като започна да моли да тръгна и аз, казвам ти, просто така скимтеше, та чак ми идваше да заплача над него. И знаеш ли защо направи това? Веднага ми каза: „Аз, казва, ще открия сърцето си, но без застъпничеството на ваша милост нищо няма да постигна пред панове Нововейски, а само ще събудя гняв и омраза и у тях, и в себе си. Моята съдба, моята мъка, моето спасение се намират в ръцете на ваша милост, защото ако ваша милост не тръгне, тогава по-добре да ме погълне земята или огън да ме изгори!“ Така те обича той тебе. Просто да те е страх да си помислиш! А ако беше го видяла как изглеждаше, щеше да се уплашиш!

— Не, аз не се боя от него! — отговори Евка. И започна да целува ръката на Баша.

— Тръгни с нас, тръгни с нас! — повтаряше тя възбудена. — Тръгни с нас! Само ти можеш да ни спасиш, само ти няма да се страхуваш да кажеш на баща ми, само ти можеш да постигнеш нещо! Тръгни с нас! Аз ще падна пред нозете на пан Володиовски, за да ти разреши това пътуване. Без тебе тате и Азия ще скочат с ножове един срещу друг! Тръгни с нас, тръгни с нас!

И като казваше това, тя се свлече пред коленете на Баша и започна да ги прегръща и да плаче.

— Ще тръгна, ако е рекъл Бог! — отговори Баша. — Ще обясня всичко на Михал и няма да престана да го моля настоятелно. Сега е безопасно човек да пътува дори сам, какво остава с толкова многобройна стража. Може би и Михал ще тръгне — ако ли не, той има сърце и ще се съгласи. Най-напред ще ми подвикне, но щом се нажала, веднага ще почне да се увърта около мене, да ме гледа в очите — и ще се съгласи. Повече бих искала и самият той да може да тръгне, защото без него ще ми бъде много тъжно, но какво да се прави! И така,

ще замина, за да мога да ви помогна някак... Тук въпросът вече не е за някаква моя прищявка, а за съдбата на двама ви. Михал те обича, обича и Азия — ще се съгласи!

А Азия след оная среща с Баша се затече в своята стая, така изпълнен с радост и надежда, сякаш внезапно беше оздравял след тежка болест и живееше нов живот.

Защото само преди малко яростно отчаяние разкъсваше душата му. Тъкмо тая сутрин той бе получил сухо и кратко писмо от пан Богуш със следното съдържание:

„Скъпи мой Азия! Спрях се в Каменец и сега няма да идвам в Хрептьов, първо, защото се много уморих и, второ, понеже няма за какво. Бях в Яворов. Пан хетманът не само че не ти дава писмено позволение и не мисли да закрива със своя авторитет безумните ти замисли, но строго и под страх, че ще загубиш неговото благоволение, ти заповядва веднага да се откажеш от тях. Аз също така разбрах, че всичко онова, което ти ми каза, е невъзможно, защото за един християнски възпитан народ е грях да влиза в такива връзки с поганците, а и би било срамно пред целия свят да се дават шляхтички привилегии на злодеи, грабители и хора, които са проливали невинна кръв. Ти сам трябва да разбереш това и не мисли за хетманство, защото то не е за тебе, при все че си син на Тухай бей. А ако желаеш бързо да си възстановиш благоволението на хетмана, задоволи се със своя чин и особено ускори оная работа с Кричински, Творовски, Адурович и другите, защото с това ще заслужиш най-много.

Заедно с това писмо ти изпращам бележка на хетмана какво трябва да правиш, а на пан Володиовски — хетманска заповед да не ти забранява да заминаваш и да се връщаш с хората си. Ти навярно ще трябва да заминеш, за да посрещнеш въпросните ротмистри — побързай да сториш това и незабавно ми донеси в Каменец какво става на отвъдната страна. Като те поверявам на божието

покровителство, оставам с неизменна благосклонност към тебе.

Марчин Богуш от Жемблице,
Новгородски подстолник“

Младият татарин изпадна в страхотна ярост, когато получи това писмо, най-напред стри на прах писмото в ръката си, после няколко пъти заби кинжала си в масата, най-сетне почна да заплашва, че ще се самоубие и ще убие верния си Халим, който го молеше на колене да не предприема нищо, преди да се успокои от гнева и от отчаянието си. Защото това писмо беше за него жесток удар; кулите, които издигаше неговото тщеславие и амбиция, бяха сякаш вдигнати във въздуха с барут, замислите унищожени. Ето, можеше да стане трети хетман в Жечпосполита^[2] и до известна степен да държи в ръцете си нейната съдба, а сега видя, че трябва да се примири да остане неизвестен офицер, върхът на чиято амбиция щеше да бъде получаването на полско гражданство. Ето, в пламналото си въображение той беше виждал всеки ден тълпи, които бият поклони пред него, а сега той ще трябва да се кланя пред други.

И нищо не му помогна това, че е син на Тухай бей, че в жилите му тече кръв на властни бойци, че велики мисли се бяха родили в душата му — нищо, съвсем нищо! Той ще живее забравен и ще умре забравен в някакъв далечен форт. Една дума бе счупила крилата му, едно „не!“ стана причина отсега нататък да няма право да се рее като орлите под небосвода, само ще трябва да пълзи по земята като червей.

Но всичко това е още нищо в сравнение с щастието, което беше загубил. Тая, за чието обладаване би отдал кръвта си и райското блаженство, тая, за която гореше като огън, която бе обикнал като очите си, като сърцето си, като душата си, като кръвта си — никога вече няма да бъде негова. Това писмо му я отнемаше, както му отнемаше и хетманския жезъл. Както Хмелницки е можал да отвлече Чаплинска, така и могъщият Азия, Азия-хетманът би могъл да отвлече чужда жена и да я задържи, дори против волята на цяла Жечпосполита, но как може да я отвлече Азия, липковският поручик, който служи под командването на мъжа й?...

Когато мислеше за това, пред очите му причерняваше, светът ставаше пуст и мрачен. И Тухайбейович не знаеше дали не е по-добре да умре, отколкото да живее без смисъл в живота, без щастие, без надежда, без любимата жена. Това го смаза още по-страшно, защото той не бе очаквал такъв удар, напротив, като имаше предвид положението на Жечпосполита, заплахата от надвисналата война, слабостта на хетманските войски и ползата, която Жечпосполита можеше да извлече от неговите замисли, с всеки изтекъл ден у него се затвърждаваше убеждението, че хетманът ще се съгласи с тия му замисли. Но ето че сега надеждите се пръснаха като мъгла, издухана от вятъра. Какво му оставаше? Да се откаже от слава, величие, щастие. Но той не беше способен за такова нещо. В първия момент го овладяха безумен гняв и отчаяние. Огънят зашари по косите му и го пареше болезнено, а той виеше и скърцаше със зъби, но също така огнени и отмъстителни мисли преминаваха през главата му. Той искаше да си отмъсти на Жечпосполита, на хетмана, на Володиовски, дори на Баша. Искеше да вдигне на оръжие своите липковци, да изколи до крак гарнизона, всички офицери, целия Хрептьов, да убие Володиовски, а Башка да отвлече и да избяга с нея на молдавския бряг, пък после в Добруджа и по-нататък, дори в самия Цариград, дори в азиатските пустини.

Но верният Халим бдеше над него, а и той самият, след като се съвзе от първата ярост и отчаяние, реши, че тия замисли са нещо съвсем невъзможно.

Азия приличаше на Хмелницки още и по това, че както в единия, така и в другия живееха едновременно лъв и змия. Ще удари с верните си липковци върху Хрептьов — и после какво? Нима бдителният като жерав Володиовски ще се остави да го изненадат, а дори да стане това, нима тоя прославен преследвач, особено като има под ръка по-голям брой и по-добри войници, ще се даде да го победят? Най-сетне, дори ако го победи, какво ще направи после? Ще тръгне надолу по реката към Ягорлик, но тогава по пътя ще трябва да унищожи гарнизоните в Могильов, Ямпол и Рашков. Ще премине на молдавския бряг — там са перкулабите, приятели на Володиовски, и самият хотимски паша Хабарескул, негов верен другар. Ще тръгне към Дорошенко — там при Брацлав има полски гарнизони, а в степта дори през зимата е пълно с разузнавателни отряди. Изправен пред всичко това, Тухайбейович

почувства своето безсилие и озлобената му душа, след като първом изхвърли пламъци, потъна в дълбоко отчаяние, както раненият звяр се скрива в тъмната скалиста пещера — и се спотаи.

И както прекомерната болка сама убива себе си и изчезва във вцепеняване, така и той се вцепени накрай.

Тогава именно му съобщиха, че пани командиршата желае да говори с него.

Халим не можа да познае Азия, когато той се върна от тоя разговор. Вцепенението беше изчезнало от лицето на татарина, очите му играеха като на дива котка, лицето му светеше, а белите зъби лъщяха изпод мустаците му — и в тая си дива хубост той напълно приличаше на страшния Тухай бей.

— Господарю мой — попита Халим, — как зарадва Бог душата ти?

На това Азия отговори:

— Халим! След тъмната нощ Бог праща ден на земята и на слънцето заповядва да излезе от морето. Халим (и той хвана стария татарин за ръцете), след месец тя ще бъде моя завинаги!

И такъв блясък бликаше от мургавото му лице, че той бе станал хубав, а Халим почна да му се кланя доземи:

— Сине на Тухай бей, ти си велик, могъщ и злобата на неверните няма да те победи!

— Слушай! — каза Азия.

— Слушам, сине на Тухай бей!

— Ще заминем за синьото море, където снегове има само по планините, и ако се върнем някога в тия места, то ще бъде начело на чамбули, многобройни като морския пясък, като листата в тия неизбродими дебри — и ще носим меч и огън. Ти, Халиме, сине на Курдлук, още днес ще тръгнеш на път. Ще намериш Кричински и ще му кажеш да се примъкне до Рашков отвъд реката заедно със своята хоронгва. А Адурович, Моравски, Александрович, Грохолски, Творовски и всичко живо на липковците и черемисовците нека също се приближат с хоронгвите си до войската. Да съобщят и на чамбулите, които зимуват при Дорош, да вдигнат изведнъж голяма тревога откъм Гуман, та всички ляхски гарнизони от Могильов, Ямпол и Рашков да излязат и отидат в далечната степ. Нека по пътя, по който ще тръгна аз,

да не остане никаква войска; тогава щом изляза от Рашков, след мене ще останат само пепелища и развалини!

— Да ти помага Бог, господарю! — отговори Халим.

И почна да бие поклони, а Тухайбейович се наведе над него и повтори още няколко пъти:

— Разпращай вестители, разпращай вестители, защото остава само един месец.

После отпрати Халим и като остана сам, започна да се моли, понеже гърдите му бяха препълнени с щастие и благодарност към Бога.

А като се молеше, той поглеждаше неволно през прозореца към своите липковци, които тъкмо сега извеждаха конете да ги напоят при кладенците. Мегданът почерня от тая тълпа. Липковците пееха тихо монотонните си песни и захванаха да теглят скърцащите геранила и да изливат водата в коритата. Пара излизаше като две струи от ноздрите на всеки кон и закриваше картината.

Внезапно от главната сграда излезе пан Володиовски, облечен с кожух и с ботуши от телешка кожа, и като се приближи до липковците, започна да им говори нещо. Те го слушаха изправени и свалили шапки от главите си, противно на източния обичай. Като го видя, Азия престана да се моли и измърмори:

— Сокол си ти, но няма да долетиш там, където ще долетя аз, и ще останеш в Хрептъов wśród скръб и мъка!

Пан Володиовски се разговори с войниците и се върна вкъщи, а на мегдана отново се разнесоха песните на липковците, пръхтенето на конете и жалното и пронизително скриптене на геранилата.

---

[1] Надявам се (лат.). — Бел.прев. ↑

[2] По онова време в Полша е имало двама велики хетмани: велик коронен хетман, който е командвал полските войски, и велик литовски хетман — главнокомандващ литовската войска. — Бел.прев.

↑

ТРИЙСЕТ И ШЕСТА ГЛАВА

Както Баша предвиждаше, когато малкият рицар узна намерението ѝ, отначало подвикна, че никога няма да се съгласи с него, защото той лично не може да тръгне, а сама няма да я пусне; но тогава от всички страни започнаха молби и настоявания, които скоро щяха да разколебаят решението му.

Башка наистина настояваше по-малко, отколкото той очакваше, защото на нея ѝ се искаше да пътува с мъжа си, а без него това пътуване губеше за нея част от привлекателността си, но Евка коленичеше пред него, целуваше го по ръцете и го заклеваше в името на чувствата му към Баша да ѝ позволи.

— Никой друг не ще посмее да пристъпи към баща ми — казваше тя — и да му съобщи такова нещо: нито аз, нито Азия, нито дори брат ми; само пани Баша може да стори това, защото той няма да ѝ откаже нищо!

На това Володиевски отговори:

— Не е работа на Баша да се занимава със сватосване! Освен това вие ще трябва да се връщате през тук, нека стори това при завръщането ви.

Евка отговори с плач, че един Бог знае какво може да стане до завръщането и е дори сигурна, че ще умре от мъка; но за такова сираче, към което никой няма милост, така ще бъде най-добре.

Малкият рицар имаше безкрайно чувствително сърце, та започна да мърда мустачки и да се разхожда из стаята. На него никак не му се искаше дори за един ден да се разделя със своята Башка, та какво оставаше чак за няколко седмици.

Но, изглежда, че молбите го силно развълнуваха, и няколко дни след тия атаки той се обади една вечер:

— Аз не бих казал нищо, ако можехме да пътуваме заедно! Но това е невъзможно, защото службата ме задържа!

Баша скочи при него, долепи розовите си устни до бузата му и започна да повтаря:

— Тръгвай, Михалко, тръгвай, тръгвай!

— В никакъв случай — отговори Володиовски решително. И отново изтекоха няколко дни. През това време малкият рицар се съветваше с пан Заглоба какво да направи. Но старецът отказа да даде съвет.

— Ако не съществуват други пречки освен твоето чувство — каза той, — тогава какво ще ми приказвам аз? Сам реши. Тук ще ти бъде пусто без хайдучето ми. Ако не бяха напредналата ми възраст и трудният път, сам бих тръгнал, защото без нея ще ми е мъчно.

— Виждаш ли, ваша милост! Пречки наистина няма: времето е малко студено и това е всичко; иначе е спокойно и навсякъде по пътя има гарнизони — само че без нея ще ми е мъчно.

— Затова именно ти казвам: реши сам!

След тоя разговор пан Михал отново започна да се колебае и да обсъжда работата. Беше му жал за Евка. Питаше се и дали е прилично да изпраща девойката сама с Азия на толкова далечен път и още повече дали е редно да не се помогне на добри хора, щом това може да стане толкова лесно. Та към какво се свеждаше всичко? Баша да замине за две или три седмици. Пък дори въпросът да беше само да се угоди на Баша да може да види Могильов, Ямпол и Рашков, защо да не й угоди? Азия така или иначе трябва да тръгне с хоронгвата си за Рашков, следователно охраната ще бъде съвсем сигурна и дори излишна, след като разбойниците са унищожени, а през зимата ордата мирува.

И така малкият рицар се колебаеше все повече, а жените, щом забелязаха това, подновиха настояванията си: едната представяше работата като добро дело и свой дълг, другата плачеше и ридаеше. Най-сетне пред командира се поклони и Тухайбейович. Той казваше, че знае, че не е достоен за такова благоволение, но все пак е проявил толкова вярност и привързаност към семейството Володиовски, та се осмелява да моли за това благоволение. Той има голям дълг на благодарност към двамата, защото не са позволили да бъде унижаван и тогава, когато още не се знаеше, че е син на Тухай бей. Никога няма да забрави, че пани командиршата е превързвала раните му и е била за него не само милостива господарка, но и като майка. Доказателство за своята благодарност той вече е дал при битката с Азба бей, ето защо и в бъдеще, не дай, Боже, да дотрябва, с радост ще сложи главата си за своята господарка и ще пролее последната си капка кръв за нея.

После почна да разказва за своята някогашна нещастна любов към Евка. Той не може да живее без това момиче! Обичал я през всичките години на разлката, макар без никаква надежда, и никога няма да престане да я обича. Но между него и стария пан Нововейски има отдавнашна омраза и някогашното отношение между слуга и господар ги дели като дълбока пропаст. Само „пани“ би могла да ги сдобри, а ако не успее да направи това, поне ще запази скъпото момиче от тиранията на бащата, от затваряне и камшик.

Володиовски може би щеше да бъде по-доволен, ако Башка не се бъркаше в тая работа, но понеже сам обичаше да прави добро на хората, не се чудеше и на сърцето на жена си. Все пак той още не даде съгласие на Азия, устоя дори на новите сълзи на Евка, само се затваряше в канцеларията си и размишляваше.

Докато най-сетне един ден дойде на вечерята в добро настроение и след като се нахраниха, попита внезапно Тухайбейович:

— Азия, на тебе кога ти е срокът да тръгваш?

— След една седмица, ваше благородие! — отговори татаринът неспокойно. — Халим трябва вече да е завършил преговорите с Кричински.

— Заповядай да постелят и голямата шейна, защото ще откараш двете жени в Рашков.

Като чу това, Башка започна да пляска с ръце и се хвърли към мъжа си. След нея скочи Евка, подир нея към коленете му се наведе и Азия с лудешко избухване на радост, та малкият рицар трябваше да се отбранява.

— Я ме оставете! — казваше той. — Какво значи това! Щом може да се помогне на хората, трудно е да не помогнеш, освен ако си съвсем закоравял; но аз не съм никакъв тиранин. Само че ти, Башка, се връщай бързо, скъпа, а ти, Азия, грижи се добре за нея и с това най-добре ще ми благодарите. Хайде, хайде! Оставете ме на мира!

И той започна да мърда силно мустачки, а после каза още по-весело, за да си придаде добро настроение:

— Най-лошото са тия женски сълзи! Щом видя сълзи, веднага съм свършен! А ти, Азия, ще трябва да благодариш не само на мене и на жена ми, но и на тая девойка, която като сянка ходеше подире ми и непрекъснато излагаше пред очите ми мъката си, трябва да ѝ се отплатиш за това чувство!

— Ще се отплатя, ще се отплатя! — отговори Тухайбейович със странен глас и като грабна ръцете на Евка, зацелува ги толкова бурно, та би могло да се помисли, че по-скоро искаше да ги изхапе.

— Михале! — извика внезапно Заглоба, като посочи Баша. — Какво ще правим тук без това котенце?

— Ех, тежко ще ни бъде! — отговори малкият рицар. — Кълна се в Бога, тежко!

После добави по-тихо:

— Но може би по-късно Господ-Бог ще благослови доброто дело... Разбираш ли, ваша милост?...

В това време „котенцето“ пъкна между тях любопитната си светла главица.

— Какво си приказвате?...

— Ех... нищо! — отговори Заглоба. — Приказваме си, че напролет сигурно ще долетят щъркели...

Башка започна да отърква лицето си о лицето на мъжа си като истинска котка.

— Михалко! Аз няма да седя дълго там — каза тя.

След тоя разговор отново започнаха съвещания, които продължаваха няколко дни, но вече за пътуването.

Пан Михал лично ръководеше всичко, заповяда пред него да приготвят шейната и да я застелят с кожи от уловените през есента лисици. Пан Заглоба надонесе собствените си ногавици, за да имат с какво да покрият краката си през време на пътуването. Щяха да тръгнат и коли със завивки и храна, щеше да тръгне и жребецът на Баша, та да може да се прехвърля на него от шейната при наклонените и опасни места, защото пан Михал особено много се страхуваше от слизането в Могильов, където наистина пътят беше страхотно главоломен.

Въпреки че нямаше ни най-малка вероятност за каквото и да било нападение, малкият рицар заповяда на Азия да взема всички предпазни мерки, двајсетина души да се движат няколко хвърлея напред и да не спират за нощуване никъде по пътя освен там, където има гарнизони; да тръгват, щом се разсъмне, а да спират преди мръкване и да не се бавят по пътя. Малкият рицар мислеше толкова много за всичко, че лично напълни пищовите, които се намираха в кобурите при седлото на Баша.

Най-сетне дойде моментът на тръгването. Беше още тъмно, когато двеста липковци на коне застанаха готови на плаца. В главното помещение на командирския дом също така вече цареше движение. В камините бумтяха със светъл пламък смолисти цепеници. Всички офицери: малкият рицар, пан Заглоба, пан Мушалски, пан Ненашинец, пан Громика и пан Мотовидло, а заедно с тях и рицарите от техните хоронгви, се събраха за сбогуване. Башка и Евка, още топли и зачервени от съня, пиеха гореща винена супа за път, Володиовски седеше до жена си и я прегръщаше през кръста; Заглоба лично наливаше супа и повтаряше при всяко доливане: „Още, защото е студено!“ Башка и Евка бяха облечени по мъжки, понеже по тия места жените обикновено пътуваха така; Башка носеше сабичка; шубата ѝ беше от диви котки, обшитата с кожи от невестулки; калпачето ѝ беше от хермелин и с уши, шалварите много широки и напомняха пола, а ботушите — до коленете, меки, подплатени с агнешки кожи. Върху всичко това щяха да облекат още топли кожухчета и шуби с качулки за закриване на лицето. Сега обаче лицето на Башка беше още открито и войниците както обикновено се възхищаваха на нейната хубост, а други поглеждаха лакомо към Евка, чиито устни бяха влажни и сякаш свити за целувка; а трети не знаеха към коя да гледат и чак тръпнеха по ъглите на стаята, толкова ги привличаха двете, и си шепнеха един на друг на ухото:

— Тежко е за човека да живее на такова усамотено място... Блазе на командира! Блазе на Азия!

Огънят в камините пращеше весело, а по плетищата запяха петли. Постепенно настъпваше денят; доста студен, но слънчев. Покритите с дебел сняг покриви на бараките и на войнишките квартири станаха светлорозови.

От плаца се чуваше пръхтене на коне и скриптене от стъпките на войниците от шляхтичките хоронгви, както и от драгунските, които бяха наизлезли от бараките и кръчмите, за да изпратят Башка и липковците.

Най-после Володиовски каза:

— Време е!

Щом чу това, Башка скочи от мястото и падна в прегръдките на мъжа си. Той притисна устата си до нейната уста, после я прегърна с

всички сили до гърдите си, целуваше очите ѝ, челото и отново устата. Дълъг беше този момент, защото двамата се обичаха безкрайно много.

След малкия рицар дойде ред на пан Заглоба, после другите офицери пристъпваха да целуват ръка на Баша, а тя непрекъснато повтаряше със звучното си като сребро детско гласче:

— Останете със здраве, ваша милост панове! Останете със здраве!

И двете с Евка отидоха да облекат кожухчетата без ръкави, а върху тях шубите с качулки, та съвсем изчезнаха в тия дрехи. Отвориха им широко вратата, през която нахлу мразовита пара — и всички събрани се намериха на плаца.

Навън ставаше все по-светло от снега и зората. Обилен скреж бе покрил козината на липковските коне и кожусите на войниците, така че цялата хоронгва изглеждаше като облечена в бяло и възседнала бели коне.

Башка и Евка седнаха в постланата с кожи шейна. Драгуните и войниците от рицарските хоронгви нададоха възгласи с пожелания за добър път.

При тия възгласи многобройните ята от врани и гарвани, които лютата зима беше докарала близо до човешките сгради, хвъркнаха от покривите и със силно грачене започнаха да се вият в розовия въздух.

Малкият рицар се наведе над шейната и мушна лице в качулката, която покриваше главата на жена му.

Дълъг беше този момент — най-сетне той се откъсна от Баша и като изправи кръстен знак с ръка, извика:

— С Бога напред!

Тогава Азия се вдигна на стремена. Дивото му лице сияеше от радост и от зората. Той замахна с боздугана, та наметалото му се повдигна като криле на хищна птица, и викна с пронизителен глас:

— Тръгва-а-а-ай!

Копитата заскриптяха в снега. Обилна пара излезе от конските ноздри. Първите редици от липковци тръгнаха бавно; след тях втори, трети, четвърти — зад тях шейни, зад тях нови редици — и целият отряд почна да се отдалечава по наклонения плац към портите.

Малкият рицар ги благославяше със светия кръст; най-сетне, когато шейната вече мина портата, той сви ръце при устата си и извика:

— Добър път, Башка!

Но му отговориha само гласовете на пищялки и силното грачене на черните птици.

ТРИЙСЕТ И СЕДМА ГЛАВА

Отряд от двайсетина конни черемисовци вървеше една миля напред, за да проверява пътя и да предупреждава комендантите за преминаването на пани Володиовска, та навсякъде да има готови квартири. След този отряд се движеше главната сила от липковци, подир нея шейната с Баша и Ева, втора с женската прислуга и отново по-малък отряд, с който шествието завършваше. Поради снежните преспи пътят беше доста тежък. Боровите гори запазват листата си през зимата, та пропускат по-малко сняг на земята, но дебрите край брега на Днестър, в по-голямата си част от дъб и други широколистни дървета, оголени сега от естествения си покрив, бяха затрупани до средата на стъблата си. Снегът беше запълнил и всички по-тесни долища; на места той се издигаше подобно на морски вълни, чиито струпани един над друг гребени висяха така, като че ли след миг ще рухнат и ще се слеят с общата бяла повърхност. При преминаването на трудните долове и по наклоните липковците придържаха шейните с въжа; само по високите равнини, където ветровете бяха изгладили снежната кора, се пътуваше бързо по следите на кервана, който беше заминал по-рано от Хрептьов с Навираг и двамата учени анадрати.

Пътят беше тежък, но не толкова, колкото биваше понякога в тия гористи места, пълни с трапища, реки, потоци и долове, затова се радваха, че преди да настъпи дълбока нощ, ще успеят да стигнат до стръмната долина, на дъното на която се намираще Могильов. Освен това изглеждаше, че времето ще се задържи хубаво. След румената зора изгря слънцето и веднага в лъчите му заблестяха доловете, равнините и горите. Клоните на дърветата изглеждаха облепени с искри; искри лъщяха по снега, та очите дори боляха поради блясъка. От високите места погледът летеше през поляните като през прозорци на гората хей чак към Молдовата и се губеше в белия и синкав, облян от слънцето хоризонт.

Въздухът беше сух, ведър. При такова време и хората, и животните се усещат силни и здрави; затова конете в редиците

пръхтяха безспир и изхвърляха кълба пара през ноздрите си, а липковците весело пееха песни, при все че студът така ги щипеше по краката, та непрестанно ги свиваха под халатите си.

Най-после слънцето се издигна до самия връх на небесния шатър и почна да изпуска по малко грейка. На Баша и Ева им беше много топло под кожата в шейната, затова те поразхлабиха забрадките на главите си, махнаха качулките и като показаха розовите си лица, взеха да се оглеждат: Башка — околността, а Ева за Азия, който не беше при шейните. Той пътуваше напред с малкия отряд от черемисовци, който проверяваше пътя, а при нужда и разчистваше снега. Ева дори започна да се въси поради това, но пани Володиовска, която отлично познаваше военната служба, ѝ каза за успокоение:

— Такива са те всички. Когато са на служба, гледат само нея! Моят Михал също дори не ме поглежда, когато му се наложи да изпълнява някаква военна задача. И ще бъде зле, ако постъпват другояче, а щом обичаш войн, нека той да е добър.

— Но през почивката ще бъде ли с нас? — питаше Ева.

— Ти гледай да не ти дотегне с присъствието си. Забеляза ли колко радостен беше, когато тръгваше? Цял сияеше.

— Видях! Много радостен беше!

— А какво ли ще бъде, когато получи съгласието на пан Нововейски!

— Ах, какво ли ме чака още! Но да става, каквото е рекъл Бог, макар че сърцето ми примира, когато помисля за татко! Ами ако викне, ами ако се заяде и откаже да даде съгласие? Хубаво ще изглеждам, когато се върнем после вкъщи.

— Знаеш ли, Евичка, какво мисля?

— Какво?

— С Азия шега не бива! Брат ти би могъл да се противопостави със сила, но баща ти не командва войска. Затова смятам, че ако се заяде, Азия ще те вземе и така.

— Как така?

— Ей така, просто ще те отвлече. Казват, че с него шега не бива... Кръв на Тухай бей... Ще ви венчае първият свещеник по пътя... Другаде са необходими предварителни съобщения, кръщелни свидетелства, съгласие на родителите, но тук е див край, тук всичко е по татарски...

Лицето на Ева светна.

— От това ме е страх! Азия е готов на всичко, от това ме е страх!
— каза тя.

А Башка обърна глава към нея, изгледа я по-втренчено и изведнъж избухна със звучния си детски смях.

— Ти толкова се страхуваш от това, колкото мишка от сланина!
О, знаем те ние!

Евка, зачервена от студения въздух, се изчерви още повече и отговори:

— Аз се страхувам от проклятието на баща си, а зная, че Азия не дава пет пари за нищо.

— Не се тревожи! — каза ѝ Баша. — Освен мене и брат ти е на твоя страна. Истинската любов винаги се налага. Това ми го каза пан Заглоба още когато на Михал дори наум не му идваше за мене.

И като се разприказваха, почнаха в надпревара да говорят — едната за Азия, другата за своя Михал. Така изтекоха няколко часа, докато керванът спря на първата кратка почивка в Яришов. След селските въстания от градчето, винаги много бедно, беше останала само една кръчма, възстановена, откакто честите преминавания на войска почнаха да обещават сигурен доход.

Баша и Евка намериха в кръчмата един пътуващ арменски търговец, родом от Могилъв, който караше сахтиян за Каменец.

Азия искаше да го изхвърли навън заедно с власите и татарите, които го придружаваха, но жените разрешиха да остане и само стражата му трябваше да излезе. Узнал, че пътничката е пани Володиовска, търговецът взе да ѝ се кланя доземи и да хвали до небесата мъжа ѝ, а тя слушаше това с голяма радост.

Накрай арменецът отиде при вързопите си, върна се и ѝ предложи вързопче с редки сушени южни плодове и малка кутийка с ароматен турски мехлем, който много помагал срещу разни болести.

— Това го подарявам от благодарност — казваше той. — Порано ние никак не смеехме да си покажем носа извън Могилъв, така върлуваше Азба бей и сума разбойници се криеха по долищата или седяха из хуторите от другата страна на реката, а сега и пътят е безопасен, и пазарът сигурен. Сега отново пътуваме. Да умножи Бог дните на хрептъвския командир и всеки ден да направи толкова дълъг, че да стига за пътя от Могилъв до Каменец, а всеки час от деня да

удължи така, че да изглежда като ден. Нашият командир, пан полевият писар, предпочита да си седи във Варшава, а при хрептьовския командир лично стоеше на поста си и така измете разбойниците, че сега им е по-мила смъртта в Днестъра.

— Пан Жевуски не е ли в Могилъв? — попита Баша.

— Той само докара войската и не зная дали остана поне три дни. Разрешете, ваша светлост, в това вързопче има стафиди, а от тая страна такъв плод, какъвто няма в Турция, а го докарват отдалече, от Азия, където се ражда на палми... Пан писаря го няма, а сега и цялата конница я няма, вчера тръгна внезапно към Брацлав... Това тук са фурми, да ви е сладко, ваши светлости... Остана само пан Гоженски с пехотата, а цялата конница замина...

— Учудва ме, че цялата конница е заминала — каза Баша и погледна въпросително към Азия.

— Заминала е, за да не се отпуснат конете от стоене — отговори Азия, — сега е спокойно!

— В града разправяха, че Дорош се бил размърдал неочаквано — каза търговецът.

Азия се засмя:

— А с какво ще храни конете си? Със сняг ли? — рече той на Баша.

— Пан Гоженски ще ви обясни най-добре, ваши светлости — добави търговецът.

— И аз мисля, че няма нищо — отговори Баша, след като помисли малко, — защото, ако имаше нещо, мъжът ми щеше да знае пръв.

— Разбира се, че в Хрептьов най-напред щяха да получат сведения — каза Азия. — Не се страхувай, ваша милост.

Баша повдигна светлото си лице към татарина и раздвижи ноздри.

— Аз да се страхувам? Хубава работа! Какво ти е хрумнало, ваша милост? Чуваш ли, Евка, аз да се страхувам!

Евка не можеше да отговори веднага, защото беше лакома по природа и страшно много обичаше сладките неща, та устата ѝ беше пълна с фурми, но това не ѝ пречеше да се взира алчно в Азия, ето защо едва след като преглътна, добави:

— При такъв офицер и аз не се страхувам!

После погледна нежно и многозначително Азия в очите, но откак тя почна да му бъде пречка, той изпитваше към нея само скрито отвращение и гняв, та остана неподвижен и отговори с наведени очи:

— В Рашков ще се види дали съм заслужавал доверие!

И в гласа му имаше нещо почти заплашително. Но двете жени вече така бяха свикнали с това, че младият липковец съвсем се отличаваше от другите във всичко, което говореше и вършеше, та тонът му не им направи впечатление. Пък и Азия започна веднага да настоява да тръгват, понеже пред Могильов имало стръмни и трудни за преминаване възвишения, които трябвало да се минат денем.

Веднага тръгнаха.

Пътуваха много бързо чак до възвишенията. Там Баша поиска да се прехвърли на кон, но по увещанията на Тухайбейович остана да прави компания на Евка в шейната, която вързаха с въжа и я спуснаха с най-голяма предпазливост по наклона.

През цялото това време Азия вървеше пеш край шейната, но почти не разговаряше нито с Баша, нито с Евка, изцяло погълнат от грижата за тяхната безопасност и изобщо с командването. Слънцето обаче залезе, преди да преминат възвишенията, и тогава отрядът от черемисовци, който вървеше отпред, започна да пали огньовете надлъж по прокарания път. При всяко огнище стоеше по един черемисовец и час по час хвърляше в пламъка сухи клони. И те се движеха между червени пламъци и застанали край тях диви фигури. А зад тия фигури в нощния мрак и в полусветлината от огньовете се виждаха ужасни урви с неясни, страховити очертания.

Всичко беше ново, интересно, всичко имаше вид на някаква опасна и тайнствена експедиция, затова душата на Баша беше на седмото небе, а сърцето ѝ се изпълваше с чувство на благодарност и към мъжа ѝ, задето ѝ беше позволил това пътешествие по непознати места, и към Азия, че така хубаво умееше да ръководи пътуването. Едва сега Баша разбра какво представляват войнишките походи с техните трудности, за които толкова беше слушала от военните, какво са урвестите и главоломни пътища. Обзе я луда веселост. Тя сигурно би се прехвърлила на жребеца си, ако не беше това, че като седи с Евка, можеше да разговаря с нея и да я плаши. И когато в лъкатушните долища избързалите напред отряди изчезнеха от очите и почнеха да се обаждат едни на други с диви гласове, които приглушеното ехо

повтаряше всред надвесените скали, Башка се обръщаше към Евка, хващаше я за ръцете и казваше:

— Охо! Разбойници от хуторите или орда!

Но Евка веднага си спомняше за Азия, сина на Тухай бей, и в миг се успокояваше.

— Него го почитат и разбойниците, и ордите, и се боят от него!
— отговаряше тя.

А после се навеждаше до ухото на Баша и думаше:

— Ако не би в Белгород, ако ще би на Крим, стига да съм с него!

Луната се беше вече издигнала високо на небето, когато излизаха от възвишенията. Тогава някъде там долу, сякаш на дъното на дълбока пропаст, видяха купчина светлини.

— Могилъв е под краката ни — обади се нечий глас зад Баша и Евка.

Огледаха се. Беше Азия, застанал зад шейната.

— Така на дъното ли е разположен тоя град? — попита Баша.

— Да. Планините го пазят от студените ветрове — обясняваше той, пъхнал глава между главите им; — забележи, ваша милост, че тук и въздухът е друг: веднага стана по-топло и по завет. Пролетта също идва тук десет дни по-рано, отколкото отвъд планините, и дърветата се разлистват по-рано. Онова сивото, което се вижда по склоновете, са лозя, само че сега са още под снега.

Сняг имаше навсякъде, но тук наистина беше по-топло и завет.

Колкото повече се спускаха надолу, едни светлини се показваха зад други и ставаха все повече.

— Някакъв хубав град и доста голям — каза Евка.

— Защото татарите не са го опожарявали през селските бунтове, понеже тук е зимувала казашка войска, а ляхи почти никога не е имало в него.

— Кой живее тук?

— Живеят татари, които си имат дървена джамия — нали в Жечпосполита всеки може да изповядва вярата си. Живеят още власи, арменци и гърци.

— Гърци видях веднъж в Каменец — каза Баша. — Те живеят далече, но по търговия попадат където не ги сееш.

— И градът е строен по-другояче от всички други — каза Азия.
— Много и най-различни хора идват тук по търговия. Това селище,

което видяхме отдалече настрани от пътя, се нарича Сърби.

— Стигаме вече — каза Баша.

Наистина стигаха. Особена миризма на кожи и квас ги лъхна в ноздрите веднага с влизането в града. Това беше миризмата на сахтияна, с чието производство се занимаваха по малко всички жители на Могилъв и по-специално арменците. Както предупреди Азия, тоя град напълно се различаваше от другите. Строените по азиатски образец къщи бяха с прозорци, закрити с гъста дървена решетка; много от тях нямаха никакви прозорци откъм улицата и само от дворовете се издигаше светлина от огньовете. Улиците не бяха постлани, при все че в околността имаше доста камък. Тук-таме се издигаха постройки с особена форма, с решетъчни, прозирни стени. Това бяха сушилни, в които прясното грозде се превръщаше на стафиди. Миризмата на сахтиян изпълваше целия град.

Предупреден от черемисовците за идването на пан хрептьовската командирша, пан Гоженски, командир на пехотата, излезе на кон да я посрещне. Той беше възрастен човек, който заекваше и фъфлеше, когато говореше, понеже лицето му беше простреляно от еничарска пушка. Затова, когато започна с непрекъснати заеквания да говори за звездата, „която изгря на могилъвския небосвод“, Баша за малко не прихна в смях. Но той я посрещна колкото можеше най-гостоприемно. Във форта ги чакаше вечеря и изключително удобни легла от чист и нов пух, реквизиран от най-богатите арменци. Освен това пан Гоженски наистина заекваше, но преди да си легнат, на вечерята разказа толкова интересни неща, че си струваше да послушат.

Според него някакъв неспокоен вятър изведнъж и неочаквано задухал от степите. Дошли слухове, че силен чамбул от кримската орда, който се намирал при Дорошенко, тръгнал внезапно към Гайсин и по-нагоре от тоя град, а заедно с чамбула тръгнали и няколко хиляди казаци. Освен това се пръснали ни в клин, ни в ръкав и много други тревожни новини, но пан Гоженски не им вярваше особено.

— Сега е зима — казваше той, — а откак Господ-Бог е създал тая земна област, татарите винаги са тръгвали само напролет, защото те се движат без обоз и никога не вземат и не могат да вземат храна за конете. Всички вече знаем, че само студът държи на верига турската мощ и че след първата трева ще имаме гости, но никога няма да повярвам, че сега може да се случи нещо.

Баша чакаше търпеливо и дълго, докато пан Гоженски се изкаже, а той заекваше и всеки миг движеше така устата си, сякаш дъвчеше нещо.

— Тогава как разбираш, ваша милост, това тръгване на ордата към Гайсин? — попита тя най-последно.

— Смятам, че там, където са били, конете ще да са изгребали всичката трева изпод снега, затова искат другаде да преместят стана си. А възможно е още ордата да влиза в разпри с частите на Дорош, понеже се намира близо до тях; винаги е било така. Уж са съюзници и воюват заедно, но щом си поставят станове един до друг, веднага почват да се бият по пасищата и пазарищата.

— Сигурно е така — каза Азия.

— И още нещо — продължи пан Гоженски: — тия вести не идваха directe^[1] от нашите преследвачи, но или ги донасяха селяни, или тукашните татари започваха да ги разправят ни в клин, ни в ръкав. Едва преди три дни пан Якубович докара от степта пленници, които ги потвърдиха, и затова цялата конница тръгна веднага.

— Значи ти, ваша милост, си останал само с пехотата? — попита Азия.

— Господ да ми е на помощ! Четирийсет души! Едва имам с кого да опазя форта и ако се размърдат само татарите, които живеят тук, в Могилъв, не зная как ще се отбранявам.

— Но те няма да се размърдат, нали? — попита Баша.

— Няма да се размърдат, защото няма как. Мнозина от тях живеят постоянно в Жечпосполита с жените и децата си — и те са наши, а които са чужденци, стоят тук за търговия, не за война. Те са добри хора.

— Аз ще ти оставя, ваша милост, петдесет конника от моите липковци — каза Азия.

— Бог да те възнагради! Много ще ми послужиш, ваша милост, защото ще имам кого да изпращам до нашата конница за новини, но дали можеш да ми оставиш?

— Мога. В Рашков ще пристигнат хоронгите на ротмистрите, които навремето си преминаха към султана, а сега искат да се върнат и се подчинят на Жечпосполита. Ще дойде Кричински навярно с триста конници, а може би и Адурович, другите ще пристигнат по-късно. По

нареждане на хетмана аз ще поема командването на всички и до пролетта ще се събере цяла дивизия.

Пан Гоженски се поклони пред Азия. Той го познаваше отдавна, но не го ценеше особено поради тъмния му произход. Сега обаче вече знаеше, че това е син на Тухай бей, защото новината беше донесена от по-раншния керван, с който пътуваше Навираг; и сега в лицето на младия липковец пан Гоженски почете кръвта на великия, макар и вражески воин, а освен това почете и офицера, на когото хетманът поверяваше такива важни задачи.

А Азия излезе, за да даде съответните заповеди, и като повика стотника Давид, каза му:

— Давиде, сине на Скендер, ще останеш с петдесет конника в Могилъов, но ще гледаш с очи и ще слушаш с уши какво става около тебе. И ако Малкия сокол изпрати подире ми някакви писма, от Хрептъов, ще задържиш пратеника, ще му отнемеш писмата и ще ми ги пратиш по свой човек. А ще стоиш тук, докато не получиш заповед от мене да се връщаш; тогава, ако пратеникът ти каже, че е нощ, ще излезеш тихо, но ако ти каже, че денят е близо, ще подпалиш града и ще се прехвърлиш на молдовския бряг; там ще отидеш, където ти заповядат...

— Слушам, господарю! — отговори Давид. — С очи ще гледам, с уши ще слушам; пратениците на Малкия сокол ще задържа, писмата ще им взема и ще ги изпратя на тебе по наш човек. Ще остана, докато не получа заповед и тогава, ако твоят пратеник каже, че е нощ — ще си тръгна мирно; каже ли ми, че денят е близо — ще подпаля града, ще се прехвърля на молдавския бряг и ще отида, където ми заповядат.

На другия ден призори керванът, намалаял с петдесет души, тръгна по-нататък на път. Пан Гоженски изпрати Баша чак отвъд могилъовския дол. Там произнесе със заекване прощалната си реч и се върна в Могилъов, а те продължиха с голяма скорост за Ямпол.

Азия беше необикновено весел и така караше хората да бързат, че това чак учуди Баша.

— Защо бързаш така, ваша милост? — попита тя. А той отговори:

— Всеки бърза към щастието си, а моето ще започне в Рашков.

Евка взе тия думи за себе си, усмихна се нежно и като събра цялата си смелост, каза:

— Дано само баща ми...

— Пан Нововейски няма да ми попречи в нищо! — отговори татаринът.

И мрачна светкавица прелетя през лицето му.

В Ямпол не намериха почти никаква войска — пехота там никога не бе имало, а цялата конница беше заминала; само двайсетина души бяха останали в замъчето или по-право в неговите развалини... Място за нощуване беше приготвено, но Баша спа зле, защото тия вести почнаха да я безпокоят. Особено много мислеше как ли ще се тревожи малкият рицар, ако излезе, че чамбулът на Дорошенко наистина е тръгнал на поход; крепеше я само надеждата, че това може би не е вярно.

Хрумваше ѝ дали не е по-добре да вземе част от войниците на Азия и да се върне — но за това се явяваха най-различни пречки. Преди всичко Азия имаше заповед да подсили гарнизона в Рашков и можеше да им даде съвсем малка стража, а тя при истинска опасност би могла да се окаже недостатъчна; и, второ, две трети от пътя беше вече изминат, а в Рашков се намираше познат офицер и силен гарнизон, който, подсилен с отряда на Тухайбейович и с хоронгвите на ония ротмистри, щеше да се превърне в напълно значителна сила. Баша взе всичко това под внимание и реши да продължи пътуването си.

Но не можеше да заспи. За пръв път през това пътуване я овладя такова безпокойство, сякаш над нея се беше надвесила някаква неизвестна опасност. Може би за тая тревога допринасяше и нощуването в Ямпол, защото това беше страшно и кърваво място. Баша го знаеше от разказите на мъжа си и пан Заглоба. Тук през време на буната на Хмелницки се е намирала главната сила на подолските главорези, командвани от Бурлай; тук са докарвали пленниците и са ги продавали на източните пазари или умъртвявали с жестока смърт; тук най-сетне през пролетта на 1651 година, по време на многолюден панаир, нахлул брацлавският воевода пан Станислав Лянцкоронски и извършил страхотна сеч, споменът за която още беше пресен по цялото Крайднестрие.

Така че над цялото селище се виеха кървави спомени, още се чернееха тук-таме пепелища, от стените на полусъбореното замъче сякаш надничаха белите лица на изкланите казаци и поляци. Баша

беше смела, но се страхуваше от духове, а се говореше, че в самия Ямпол, при устието на Шумиловка и по близките прагове на Днестър всяка полунощ се чували стонове и силен плач, а при лунната светлина водата блестяла червено, сякаш обагрена с кръв. Мисълта за това изпълваше сърцето на Баша с неприятна тревога. Неволно тя се заслушваше дали в нощната тишина няма да чуе плач и стонове всред шума на водата по праговете. Но се чуваше само провлеченото „Внимава-а-ай“ на войниците. Тогава Баша си спомни тихата гостна в Хрептьов, мъжа си, пан Заглоба, дружелюбните лица и на пановете Ненашинец, Мушалски, Мотовидло, Снитко и на другите — и за пръв път почувства, че е далече, много далече от тях, в чужд край, и я обзе такъв копнеж за Хрептьов, че ѝ се доплака.

Заспа едва на разсъмване, но сънува странни сънища. Бурлай, главорези, татари, кървави картини на кланета минаваха през сънливата ѝ глава, а в тия картини непрекъснато виждаше лицето на Азия — но това не беше същият Азия, а сякаш казак, сякаш див татарин, сякаш самият Тухай бей.

На сутринта стана доволна, че нощта и неприятните видения се бяха свършили. Останалия път тя реши да измине на кон, първо, за да се пораздвижи и, второ, за да даде възможност за по-свободен разговор между Азия и Евка, които поради близостта на Рашков навярно трябваше да се посъветват как да съобщят всичко на стария пан Нововейски и да получат съгласието му. Азия обаче ѝ подаде сам стремето, но не седна в шейната при Евка, а отначало отиде при челото на отряда, после яздеше близо до Баша.

Тя веднага забеляза, че пътуват в още по-малък брой, отколкото пристигнаха в Ямпол, затова се обърна към младия татарин и каза:

— Виждам, ваша милост, че и в Ямпол си оставил част от хората си?

— Петдесет конника, както в Могильов — отговори Азия.

— Защо?

Той се усмихна странно; устните му се повдигнаха като на зло куче, което показва зъби — и едва след малко отговори:

— Защото искам тия гарнизони да бъдат в мои ръце и да обезпечат връщането на ваша милост.

— Щом войската се върне от степите, там и без това ще има достатъчно сили?

— Войската няма да се върне толкова скоро.

— Откъде знаеш, ваша милост?

— Защото по-напред ще трябва да се уверят наздраво какво става в стана на Дорош, а това ще им отнеме три, дори четири седмици.

— Щом е така, добре си сторил, като си оставил тия хора.

Пътуваха някое време всред мълчание. Азия току поглеждаше към розовото лице на Баша, полузакрито от вдигнатата яка на кожуха ѝ и от калпачето, а след всеки поглед притваряше очи, сякаш искаше по-добре да отпечата в паметта си прелестния ѝ образ.

— Ти, ваша милост, трябва да поговориш с Евка — каза Баша, като подхвана отново разговора. — Много малко говориш с нея, ваша милост, та чак ѝ става чудно от това. Скоро ще се изправите пред лицето на пан Нововейски. Мене самата ме обзема безпокойство... Би трябвало да си поприказвате какво ще правите.

— Аз бих искал преди всичко да поговоря с ваша милост — отговори Азия със странен глас.

— Тогава защо не започваш, ваша милост?

— Защото чакам пратеник от Рашков... Мислех, че ще го намеря още в Ямпол. Всеки миг го очаквам.

— Какво общо има пратеникът с разговора ни?

— Мисля, че и той вече пристига! — отговори младият татарин, като избягна да отговори.

И се втурна напред, но след малко се върна:

— Не! Не е той! — каза.

В цялата му фигура, в говора, в погледа, в гласа имаше нещо толкова неспокойно и трескаво, че това безпокойство се отрази и върху Баша. Но досега дори най-малко подозрение не се появи в главата ѝ. Безпокойствието на Азия можеше отлично да се обясни с близостта на Рашков и на страшния баща на Евка, но на Баша ѝ беше нещо толкова тежко, сякаш се отнасяше до нейната съдба.

Тя се приближи до шейната и няколко часа язди покрай Евка, като разговаряше с нея за Рашков, за стария и младия Нововейски, за Зоша Боска, най-сетне за околността, която ставаше все по-дива и страшна пустиня. Наистина тя беше пустиня още след Хрептьов, но там поне от време на време на хоризонта се издигаше стълб дим, знак, че на това място има някакъв хутор, някакво човешко селище. Тук никъде нямаше следи от човек и ако Башка не знаеше, че пътува за

Рашков, където живеят хора и има полски гарнизон, би могла да помисли, че я водят някъде в неизвестна пустиня, в чужди земи, на края на света.

Тя неволно задържаше коня си, за да разгледа околността, и скоро остана зад шейните и отряда. След малко и Азия се присъедини към нея, а понеже той познаваше добре местността, започна да ѝ сочи разни места и да казва имената им.

Това обаче не продължи много, защото земята почна да дими. Изглежда, че в тоя южен край зимата не беше толкова остра, колкото в гористия Хрептьов. Наистина по долищата, пукнатините, по ръбовете на скалите, както и по обърнатите към север върхове на възвишенията още имаше по малко сняг, но земята изобщо не беше покрита с него и чернееше с храсталациите или лъщеше с влажната, повехнала трева.

От тая трева се издигаха леки, беззникави изпарения, които се стелеха току до самата земя и в далечината приличаха на грамадни водни маси, запълнили долищата и широко разлени по равнините; после тия изпарения почнаха да се издигат все по-високо да закриват слънчевия блясък и да превръщат хубавия ден в мъглив и мрачен.

— Утре ще вали дъжд — каза Азия.

— Стига да не вали днес. Колко остава още до Рашков?

Тухайбейович се загледа в близката околност, която едва се виждаше всред мъглите, и отговори:

— Оттук е вече по-близо до Рашков, отколкото обратно до Ямпол.

И отдъхна дълбоко, сякаш огромна тежест падна от гърдите му.

В тоя момент откъм отряда се чу конски тропот и някакъв конник се замержеля в мъглата.

— Халим! Познавам го! — извика Азия.

Наистина беше Халим, който, щом стигна до Азия и Баша, скочи от коня и започна да удря в поклони челото си о стремето на младия татарин.

— От Рашков ли? — попита Азия.

— От Рашков, господарю! — отговори Халим.

— Какво става там?

Старецът вдигна към Баша грозната си, изсушена от неимоверни усилия глава, сякаш искаше да попита дали може да говори пред нея, но Тухайбейович каза веднага:

— Говори смело! Войската замина ли?

— Тъй вярно, господарю! Останаха съвсем малко.

— Кой я отведе?

— Пан Нововейски.

— А Пъотровичи заминаха ли за Крим?

— Отдавна вече. Останаха само двете жени и старият пан Нововейски с тях.

— Къде е Кричински?

— Отвъд реката. Чака!

— Кой е с него?

— Адурович със своя хоронгва. И двамата ти бият поклони о стремето, сине на Тухай бей, и се поставят под твоите заповеди — те и всички, които още не са дошли.

— Добре! — рече Азия с огън в очите. — Бързай веднага при Кричински и му кажи да заемат Рашков.

— Слушам, господарю!

След миг Халим скочи на коня си и изчезна като призрак в мъглата... Страшен и зловец блясък бликаше от лицето на Азия. Решителният момент, очакваният момент, моментът на най-голямото за него щастие беше дошъл... Сърцето му обаче биеше така, че той не можеше да си поеме дъх... Някое време язди мълчаливо край Баша и едва когато почувства, че гласът няма да му изневери, обърна към нея бездънните си и светли очи и рече:

— Сега ще си поговорим откровенно с ваша милост...

— Слушам — отговори Баша, внимателно взряна в него, сякаш искаше да чете по промененото му лице.

---

[1] Направо (лат.). — Бел.прев. ↑

ТРИЙСЕТ И ОСМА ГЛАВА

Азия приближи толкова много коня си до жребеца на Баша, че почти докосна стремето ѝ със своето, и измина още двайсетина крачки в мълчание. През това време се мъчеше да се успокои окончателно и се чудеше защо това спокойствие му иде с толкова усилия, щом държи Баша в ръцете си и няма никаква човешка сила, която би успяла да му я отнеме. Но той самият не знаеше, че колкото и невероятно да беше това и колкото очевидно да беше обратното, в душата му тлееше някаква искра на надежда, че желаната жена ще му отговори с взаимност. И ако тая надежда беше слаба, желанието да стане това беше толкова силно, че го разтърсваше като треска. Няма да разгърне ръце тая жадувана жена, няма да му каже думите, за които е бленувал по цели нощи: „Азия, аз съм твоя!“ — няма да впие устни в устните му — той знаеше това... Но как ще посрещне думите му? Какво ще каже? Дали ще загуби всяко съзнание като гълъб в ноктите на хищник и ще му позволи да я хване така, както безпомощният гълъб се предава на ястреба? Ще моли ли със сълзи за милост, или с вик на ужас ще изпълни тая пустиня? Дали ще се случи нещо повече или нещо по-малко от всичко това?... Такива въпроси бушуваха в главата на татарина. Но ето че е дошло времето, когато той трябва да отхвърли преструвките и да ѝ покаже истинското си страшно лице... О, страх! О, безпокойство! Още миг — и всичко ще се изпълни!

Накрай обаче тая мъчителна тревога започна да се превръща у татарина в това, в което най-често се превръща тревогата на дивия звяр — в ярост... И сам започна да се възбужда от тази ярост.

„Каквото и да стане — помисли той, — тя е моя, моя е цялата и моя ще бъде още днес, моя ще бъде и утре, а после вече не ще може да се върне при мъжа си, а трябва да върви с мене...“

При тая мисъл дива радост го залюля и той внезапно се обади с глас, който и на самия него се стори чужд:

— Ваша милост не ме познаваше досега!...

— В тая мъгла така се е променил гласът на ваша милост — отговори малко неспокойно Баша, — та наистина ми се струва, че някой друг говори.

— В Могильов няма войска, в Ямпол няма, в Рашков няма! Аз единствен съм тук господар... Кричински, Адурович и другите са мои раби, защото аз съм син на княз, на владика — аз съм им везир, аз съм им върховен мурза, аз съм им хан, аз единствен имам сила, всичко тук е в ръцете ми...

— Защо ми казваш това, ваша милост?

— Ваша милост не ме познаваше досега... Рашков е близо... Аз исках да бъда татарски хетман и да служа на Жечпосполита, но пан Собески не разреши... Няма да бъда повече липковец, няма да служа под ничие командване, сам ще водя огромни чамбули срещу Дорош или срещу Жечпосполита — както ваша милост заповядаш!...

— Как аз ще заповядам?... Азия! Какво става с тебе?...

— Това, че всички тук са мои раби, а аз съм твой раб! Какво ме интересува хетманът! Разрешил или не разрешил! Една дума кажи, ваша милост, и аз ще сложа Акерман под нозете ти, и Добруджа ще сложа — и тези орди, които имат тук улуси — и тия, които чергаруват в Дивите поля — и тия, които са навсякъде тук из селищата, ще бъдат твои раби, както аз съм твой раб!... Заповядаш ли, няма да послушам кримския хан и султана няма да послушам, и с меч срещу тях ще воювам, и ще окажа помощ на Жечпосполита, и нова орда ще основа на тия места, а над мене ще бъдеш само ти, само пред тебе ще бия поклони, твоето благоволение и милост ще моля!

След тия думи той се наведе на седлото и като грабна през кръста ужасената и сякаш зашеметена от думите му жена, продължи да говори с бърз, хриплив глас:

— Нима ти не знаеше, че аз обичах само тебе?!... И колко се настрадах!... Аз и така ще те взема!... Ти си вече моя и ще бъдеш моя!... Никой тук няма да те изтръгне от ръцете ми! Ти си моя! Ти си моя! Ти си моя!

— Господи, Света Богородице! — извика Баша.

Но той я стисна така в прегръдките си, сякаш искаше да я задуши... Ускорен дъх излизаше от устата му, очите му се заслониха с мъгла, най-сетне той издърпа Баша от стремената, от седлото, взе я

пред себе си, притисна гърдите ѝ до своите, а синкавата му уста взе да се отваря лакомо като устата на риба и да търси нейната уста.

Тя не издаде никакъв вик, но почна да се съпротивява с неочаквана сила. Между тях започна борба, в която се чуваше само задъханото им дишане. Резките движения и близостта на лицето му ѝ възвърнаха съзнанието. Осени я такъв миг на ясновидство, какъвто иде на даещите се. Изведнъж почувства всичко съвсем ясно. Най-напред, че земята се откъсна изпод краката ѝ и се разтвори като бездънен дол, към който той я дърпаше с всички сили; видя неговата любов, неговата измяна, собствената си страшна съдба, своята слабост и безпомощност; почувства тревога, усети странна болка и мъка — и в същото време у нея избухна пламък на безгранично възмущение, на ярост и желание за мъст. Толкова храброст се криеше в душата на това рицарско дете, на тая избрана жена на най-храбрия рицар в Жечпосполита, че в тоя страшен миг най-напред помисли: „Да отмъстя за себе си!“, а едва след това: „Да се спасявам!“

Всички сили на ума ѝ настръхнаха, както космите на главата настръхват от ужас, а ясновидството на даещ се стана у нея почти чудотворно. При боричкането ръцете ѝ започнаха да търсят оръжие у него и най-сетне попаднаха на костената дръжка на източен пистолет; но едновременно тя имаше толкова хладнокръвие, та помисли и това, че дори пистолетът да е пълен, дори да успее да отвори петлето, докато извие ръка, докато насочи цевта към главата му, той непременно ще улови ръката ѝ и ще ѝ отнеме последното средство за спасение — затова реши да действа другояче.

Всичко това продължи само колкото едно мигване на окото. Той наистина предвидя замаха ѝ и бързо като светкавица протегна ръка, но не успя да пресметне движението ѝ, ръцете им се разминаха и Баша с цялата отчаяна сила на младата си и енергична длан го фрасна като гръм между очите с костената дръжка на пистолета.

Ударът беше толкова страшен, че Азия не успя да викне и падна възнак, като я повлече подир себе си.

Баша стана в миг, скочи на жребеца и полетя като вихър в противоположна посока от Днестър, към широките степи.

Завесата от мъгла се затвори зад нея. Свил уши, конят бягаше слепешката между скали, пукнатини, долове, ями. Той можеше всеки миг да се срине в някаква пропаст, всеки миг можеше да разбие и себе

си, и ездача в скалните издатини, но Баша вече не обръщаше внимание на нищо; най-страшната опасност за нея бяха липковците и Азия... Странно нещо! Сега, когато се бе освободила от ръцете на хищника и когато той лежеше навярно мъртъв в сред скалите, над всичките ѝ чувства зацари страхът. Легнала с лице върху гривата на коня, тя летеше в мъглата като сърна, гонена от вълци, но сега започна да се бои от Азия повече, отколкото когато беше в прегръдките му — и изпитваше ужас, изпитваше безсилие, изпитваше онова, което изпитва слабото, самотно и загубено дете, останало на произвола на съдбата. Някакви плачещи гласове се надигнаха в сърцето ѝ и захванаха да зоват за помощ със стон, с боязън, с вопъл и мъка:

— Михале, спаси ме!... Михале, спаси ме!...

А жребецът неспирно летеше; воден от верен инстинкт, той прескачаше трапища, избягваше с гъвкаво движение изпъкналите скални ръбове, докато най-сетне каменният пласт престана да кънти под копитата му; изглежда, че беше попаднал на една от ония открити поляни, които се простираха тук-таме между долищата.

Пот го обливаше, ноздрите му започнаха да дишат шумно, но той все препускаше.

„Накъде да бягам?“ — попита се Баша.

И в същия миг си отговори:

„Към Хрептьов!“

Но нова тревога стисна сърцето ѝ при мисълта за тоя далечен път през страшни пустини. Тя веднага си спомни и това, че Азия бе оставил отряди от липковци в Могилъв и Ямпол. А всички липковци със сигурност участват в заговора; те всички служеха на Азия, така че непременно биха я хванали и откарали в Рашков; ето защо тя трябваше да навлезе дълбоко в степта и едва тогава да завие към север, като избягва селищата край Днестър.

Това се налагаше още повече и по друга причина: ако устроят хайка подире ѝ, преследвачите непременно ще тръгнат покрай брега, а в това време тя може би ще срещне из широката степ някоя от полските части, които се връщат във форта си.

Движението на коня постепенно ставаше по-бавно. Баша беше опитен конник и разбра веднага, че трябва да му даде малко отдих, иначе той ще рухне. А чувстваше също, че е загубена, ако остане без кон в тая пустиня.

Затова тя задържа коня и някое време се движи тръс. Мъглата оредяваше, но от горкия жребец се вдигаше облак гореща пара.

Баша започна да се моли.

Внезапно на неколкостотин крачки зад нея в мъглата се обади конско цвилене.

Косата ѝ настръхна.

— Моят ще падне, но и техните също! — каза тя на глас. И отново полетя.

Някое време жребецът ѝ летеше с бързината на гълъб, преследван от ястреб, и пак препуска дълго, почти със сетни сили, но цвиленето продължаваше зад него в далечината. В това цвилене, което долиташе от мъглата, имаше нещо безкрайно копнежно и едновременно страшно. Но след уплахата в първия миг Баша се досети, че ако тоя кон след нея беше възседнат от някого, той нямаше да цвили, защото конникът би му попречил, за да не го издаде.

„Няма съмнение, че конят на Азия тича подир моя“ — помисли Баша.

За всеки случай тя извади от кобурите двата пищова, но това беше излишна предпазливост. След малко нещо черно се замярка в разрежданата се мъгла и конят на Азия дотича с развята грива и издути ноздри. Като видя жребеца, започна да се приближава до него с подскоци и кратки откъслечни цвиления, а жребецът му отговори веднага.

— Тук! Тук! — извика Баша.

Животното, свикнало с човешката ръка, се приближи и се остави да го уловят за юздата. Баша повдигна очи към небето и рече:

— Божие покровителство!

И наистина улавянето на коня на Азия беше за нея благоприятно обстоятелство от всяко гледище.

Преди всичко двата най-добри жребци в целия отряд бяха в нейни ръце; второ, имаше кон за смяна и най-сетне неговото присъствие я уверяваше, че скоро няма да тръгне хайка подир нея. Ако конят се беше затекъл подир отряда, липковците, разтревожени от неговия вид, веднага щяха да се върнат да търсят командира си; но сега можеше да се предвиди, че те съвсем няма да помислят за някаква злополука с Азия и ще тръгнат да го търсят едва когато се обезпокоят от прекалено дългото му отсъствие.

„А тогава аз вече ще бъда далеко!“ — довърши Баша в ума си.

Сега тя за втори път си спомни, че отряди на Азия се намират в Ямпол и Могилъов.

„Ще трябва да пътувам по широката степ и да не се приближавам до реката, докато не се намеря в околността на Хрептъов. Хитро постави тоя страшен човек клопките си, но Бог ще ме спаси от тях!“

Като помисли така, тя се ободри и започна да се готви за по-нататъшното си пътуване.

При седлото на Азия намери мускет, рог с барут, торбичка с куршуми и торбичка с конопено семе, което татаринът имаше обичай да яде непрекъснато. Баша скъси стремената на коня на Азия според дължината на краката си, каза си, че през целия път ще се храни с това семе като птица, и го прибра грижливо при себе си.

Тя реши да избягва хората, хуторите, защото из тия пущинаци от всеки човек би могла да очаква по-скоро зло, отколкото добро. Сърцето ѝ се свиваше от страх с какво ще храни конете. Те ще изравят трева изпод снега и ще скубят мъх от скалните пукнатини, но ако паднат от лошата трева и тежкото пътуване? Нали тя не можеше да ги пази...

Вторият ѝ страх беше дали не ще се обърка в пустинята. Лесно беше да не се обърка, ако пътува по брега на Днестър, но тя не можеше да избере тоя път. Какво ще бъде, когато навлезе в тъмните грамадни гори без никакви пътища? Как ще разбере дали се движи на север или в друга посока, ако настъпят мъгливи дни без слънце и ноци без звезди? Тя по-малко се безпокоеше от това, че горите са пълни с дивни зверове, защото имаше смелост в храброто си сърце и оръжие. Наистина вълците, които се движеха на глутници, можеха да бъдат опасни, но тя повече се страхуваше от хората, отколкото от животните, а най-много — да не обърка пътя.

— Ех! Бог ще ми покаже пътя и ще ми помогне да се върна при Михал — рече тя на глас.

И като се прекръсти, избърса с ръкав лицето си от влагата, която бе изстудила побледнелите ѝ бузи, огледа със зорки очи околността и пусна конете в галоп.

ТРИЙСЕТ И ДЕВЕТА ГЛАВА

Никой не мислеше да търси Тухайбейович и той лежа в пустошта, докато се свести сам.

Като дойде на себе си, седна и в желанието си да разбере какво става с него, взе да се оглежда по околността.

Но той я видя сякаш в мрак; после разбра, че вижда само с едното си око, и то зле. Другото беше избито или обляно с кръв.

Азия вдигна ръце към лицето си. Пръстите му попаднаха на висулки съсирена кръв по мустаците; устата му също беше пълна с кръв, която го задавяше, така че трябваше на няколко пъти да кашля и плюе; при това плюене страхотна болка пронизваше лицето му. Той премести пръсти по-горе от мустаците, но веднага ги махна и изохка от болка.

Ударът на Баша му беше смазал горната част на носа и засегнал костта на лицето.

Той поседя малко, без да мръдне; после с окото, в което му беше останало малко светлина, се заоглежда наоколо и като видя в една цепнатина ивица сняг, довлече се до него, грабна пълна шепа и го сложи върху разбитото си лице.

Това веднага му донесе голямо облекчение, затова, щом снегът взе да се топи и да тече на розови струи по мустаците му, отново загребваше в шепи и го слагаше на лицето си. А започна и да го яде лакомо — и това също му донесе облекчение. След някое време безкрайната тежест, която усещаше върху главата си, олекна дотолкова, че Азия си спомни всичко, което се беше случило. Но в първия момент не изпита нито ярост, нито гняв, нито отчаяние. Телесната болка беше заглушила всички други чувства и бе оставила само едно желание — по-скоро да се спаси.

Азия изяде още няколко шепи сняг и започна да търси с очи коня си; коня го нямаше; той разбра, че ако не иска да чака, докато липковците дойдат за него, трябва да тръгне пеш.

Тогава се опря с ръце о земята и се опита да стане, но само нададе вой от болка и отново седна.

Той поседя така може би около един час и пак поднови усилията си. Тоя път сполучи дотолкова, че стана, облегат с гръб на скалата, и успя да се задържи на крака; но когато помисли, че трябва да изостави подпората и да направи стъпка, после втора и трета в празното пространство, чувство на безсилие и страх го завладя толкова силно, че за малко не седна отново.

Той обаче се овладя й като извади сабята си, подпря се на нея и тръгна напред. Успяваше. След няколко крачки усети, че краката му и цялото тяло са силни, че той ги владее отлично, че само главата му сякаш не е негова и се клати като грамадна везна ту наляво, ту надясно, напред или назад. Имаше също така чувството, че носи тая прекалено тежка и колеблива глава с необикновена предпазливост и с необикновен страх да не я изпусне върху камъните и да я разбие.

А понякога тя така го обръщаше целия, сякаш искаше той да се движи в кръг. Понякога му притъмняваше в единственото здраво око; тогава се подпираше с две ръце на сабята си.

Все пак виенето на свят постепенно преминаваше, болката обаче се засилваше непрекъснато и така го въртеше в челото, очите, в цялата глава, та чак скимтене се изтръгваше от гърдите на Азия.

Ехото от скалите повтаряше стоновете му и той вървеше всред тая пустиня кървав, страшен и повече приличаше на призрак, отколкото на човек.

Смрачаваше се вече, когато чу пред себе си конски тропот.

Беше един липковски десетник, който идваше за заповеди.

Още тая вечер Азия намери толкова сили, че заповяда да потегли хайка, но веднага след това легна на кожи и през следващите три дни не можеше да види никого освен гърка фелдшер, който му превързваше раните, и Халим, който помагаше на фелдшера. Едва на четвъртия ден говорът му се възстанови, а заедно с него и съзнанието за случилото се.

И веднага трескавата му мисъл полетя подир Баша. Той я виждаше как тя бяга през скали и пущинаци; изглеждаше му като птица, която отлита завинаги; виждаше я да пристига в Хрептьов; виждаше я в прегръдките на мъжа й — и при тая гледка го овладя още

по-остра болка, отколкото от раните, а заедно с болката и мъка, а заедно с мъката — срам за претърпяното поражение.

— Избяга! Избяга! — повтаряше той непрекъснато и яростта така го задушаваше, та навремени изглеждаше, че отново губи съзнание.

— Лошо! — отговаряше на Халим, когато той се мъчеше да го успокои и го уверяваше, че Баща не може да убегне на хайката — и риташе с крака кожите, с които го завиваше старият татарин, и с нож заплашваше него и гърка, и виеше като див звяр, и скачаше в желанието си да полети сам, да я настигне, да я хване, а после да я удуши със собствените си ръце от гняв и дива обич.

Понякога блънуваше в треска: викаше на Халим ей сега да му донесе главата на малкия рицар, а жена му да затвори вързана в съседната стаичка. Понякога разговаряше с нея, молеше я, заплашваше; понякога протягаше ръце, за да я прегърне; най-сетне потъна в дълбок сън и спа цяло денонощие. А когато се събуди, нямаше вече треска и можеше да се види с Кричински и Адурович.

А те бързаха с тая среща, понеже не знаеха какво да предприемат. Войската, която бе тръгнала начело с младия Нововейски, наистина нямаше да се върне по-рано от две седмици, но някаква неочаквана случка можеше да ускори завръщането ѝ и тогава Кричински и Адурович трябваше да знаят как да се държат. Наистина те само наглед искаха да се върнат на служба в Жечпосполита, но цялата тая работа се ръководеше от Азия; само той можеше да им даде указания какво трябва да правят засега; само той би могъл да обясни от кое биха спечелили повече: дали като се върнат веднага на султанска земя или като се преструват и докога да се преструват, че служат на Жечпосполита. Те двамата знаеха добре, че в края на краищата и Азия иска да измени на Жечпосполита, но предполагаша, че може би ще им каже да чакат с обявяването на измяната, докато започне войната, та да изменят най-резултатно. При това неговите указания щяха да бъдат за тях заповед, защото той се беше наложил като вожд, като глава на цялата акция, като най-хитър, най-влиятелен, най-сетне като Тухайбейович, син на прославения всред всички орди герой.

Затова веднага се изправиха пред леглото му и се закланяха доземи и той ги приветстваше още без сили, с превързано лице и едно

око, но вече съвсем здрав. И още в началото им каза:

— Болен съм. Жената, която исках да отвлека и да я задържа за себе си, се изтръгна от ръцете ми, като ме нарани с дръжката на пистолет. Това беше съпругата на командира Володиовски... дано чума тръшне него и целия му род!

— Да бъде, както си рекъл! — отговориха двамата ротмистри.

— Да ви даде Бог вам, правоверни, щастие и благополучие!...

— И на тебе, господарю!

После веднага заговориха какво трябва да правят.

— Не можем да се бавим, нито да отлагаме чак до войната преминаването на султанска служба — каза Азия, — защото след случилото се с оная жена те няма да ни вярват и ще ни нападнат с оръжие. Но преди те да ни ударят, ние да ударим града и да го изгорим за слава на Бога! Шепата войници, които са останали тук, ще вземем в робство, в робство ще вземем и жителите, поданици на Жечпосполита, а богатствата на власите, арменците и гърците ще си разделим и ще минем отвъд Днестър, на султанска земя.

Кричински и Адурович, които от дълго време чергаруваха всред най-дивата орда и грабежа заедно с нея, бяха съвсем подивели и очите им светнаха при тия думи.

— Благодарение на тебе, господарю — каза Кричински, — ни пуснаха в тоя град, който Бог ни дава сега в нашите ръце!...

— Нововейски не ви ли правеше въртели? — попита Азия.

— Нововейски знаеше, че ние минаваме към Жечпосполита, и знаеше, че ти идеш, за да се свържеш с нас, та ни смяташе за свои, както тебе смята за свой.

— Ние стояхме на молдавския бряг — намеси се Адурович, — но с Кричински му ходихме на гости, а той ни прие като шляхтичи и ни думаше така: „Със сегашната постъпка вие измивате стария си грях, а понеже хетманът ви прощава под гаранция на Азия, и на мене не ми прилича да ви се мръщя.“ Той дори искаше да спрем в града, но ние казахме: „Няма да сторим това, докато Азия Тухайбейович не ни донесе позволенията на хетмана...“ Все пак на тръгване той ни даде пиршество и ни молеше да пазим града...

— На това пиршество — добави Кричински — видяхме баща му и оная старица, която чака мъжа си да се върне от робство, както и момата, за която Нововейски иска да се жени.

— О! — каза Азия. — Аз дори не съм се още сетил, че те всички са сега тук... А аз докарах панна Нововейска!...

Той плесна с ръце, а когато Халим се появи незабавно, каза му:

— Щом моите липковци видят огън в града, веднага да нападнат войниците, които са тук, във форта, и да им прережат гърлата; а жените и стария шляхтич да вържат и да ги пазят, докато не издам друга заповед.

След тия думи той се обърна към Кричински и Адурович:

— Самият аз няма да помагам, защото нямам сили, но ще яхна коня и поне ще погледам, а вие, другари мили, започвайте, започвайте!

Кричински и Адурович веднага се затекоха към вратата, а той излезе след тях и като заповяда да му дадат кон, отиде до палисадата, за да гледа от портата на високия форт онова, което щеше да става в града.

Много липковци също почнаха да се катерят на насипа през палисадата, за да насладят очите си с гледката на клането. Ония войници на Нововейски, които не бяха тръгнали за степта, видяха струпването на липковците и помислиха, че в града има нещо за гледане, та веднага се смесиха с тях без сянка от тревога или подозрение. Пък и тия пехотинци бяха само двайсет души, останалите бяха по кръчмите из града.

В това време отрядите на Адурович и Кричински се пръснаха мигновено из градчето. Тия отряди бяха съставени почти все от липковци и черемисовци, значи от бивши жители на Жечпосполита, в по-голямата си част шляхтичи, но понеже отдавна вече бяха напуснали границите ѝ, през това време на скитничество бяха заприличали повече на диви татари. Техните някогашни жупани се бяха изпокъсали, та почти всички носеха овчи кожуси с вълната отгоре, облечени направо върху голи, обрулени от степните вихри и дима на огнищата тела; оръжието им обаче беше по-добро от оръжието на дивите татари; всички имаха саби, всичките им лъкове бяха изпечени на огън, а мнозина носеха и пушки. Лицата им обаче изразяваха същата жестокост и жажда за кръв, както лицата на добруджанските, белгородските или кримските им събратя.

Сега се пръснаха из града и почнаха да го прекосяват в разни посоки, да викат пронизително, сякаш с тия възгласи желаеха взаимно да се насърчат и подбудят към убийства и грабежи. Но въпреки че вече

мнозина бяха захапали по татарски обичай ножове в уста, местното население, съставено, както и в Ямпол, от власи, арменци, гърци и отчасти от татари-търговци, гледаше на тях без никакво недоверие. Дюкяните бяха отворени, търговците седяха пред тях по турски на пейките и прехвърляха зърната на броениците си. С виковете си липковците постигнаха само това, че почнаха да ги гледат с по-голямо любопитство, защото предположиха, че си устройват някакво забавление.

Внезапно обаче по ъглите на пазарището се извиха пушеци и всички липковци нададоха такъв страхотен вой, че смъртен ужас обзе власи, арменци и гърци, жените и децата им.

Изведнъж блеснаха саби и порой от стрели се изсипа върху спокойните жители. Техните викове, трясъците на бързо затваряните врати и прозоречни капаци се смесиха с конския тропот и с воя на грабителите.

Пазарището се покри с дим. Нададоха се викове: „Пожар! Пожар!...“ Същевременно започнаха да разбиват дюкяни, къщи, да извличат за косите ужасени жени, да изхвърлят на улицата вещи, сахтияни, стоки, постели, от които веднага захвърчаха нагоре облаци пера — разнесоха се стонове на подложени под нож мъже, плач, вой на кучета, рев на добитък, който пожарът обгръщаше в задните постройките; червените езици на огъня, видими дори денем върху фона на черни кълба дим, се стрелкаха все по-високо към небето.

А във форта конниците на Азия още в началото се хвърлиха да колят невъоръжените в по-голямата си част пехотинци.

Там почти не се състоя бой; неочаквано по петнайсетина ножа се забиха във всяка полска гърд; после отрязваха главите на нещастниците и ги отнасяха пред копитата на Азиевия кон.

Тухайбейович позволи на по-голямата част от липковците да се присъединят към събратята си в кървавата сеч; самият той стоеше и гледаше.

Димът закриваше делото на Кричински и Адурович. Миризмата на изгоряло стигна чак до форта; градът пламна като огромно огнище, а пушекът засланияше гледката; само понякога в тия пушеци се чуваше изстрел от пушка, сякаш гръм в облак, понякога се мернеше побягнал човек или отряд липковци, впуснал се да преследва.

Азия все стоеше и гледаше с изпълнено с радост сърце; мрачна усмивка играеше на устните му, изпод които святкаха бели зъби — усмивка още по-мрачна, защото беше смесена с болката от едва засъхналата рана. Освен радост в сърцето на липковеца се надигаше тщеславие. Ето, той беше свалил от сърцето си бремето на преструвките и за пръв път бе дал свобода на омразата си, укривана дълги години; сега той се чувстваше такъв, какъвто е, чувстваше се истински Азия, син на Тухай бей.

Но същевременно у него се надигна диво съжаление, че Баша не вижда тоя пожар, това клане, че не може да види и него в новия му лик. Той я обичаше, но в същото време го изпълваше дива жажда да ѝ отмъсти.

„Тя би стояла ето тук, при коня! — мислеше си той. — Аз бих я държал за косата, а тя ще се лови за краката ми; после бих я взел и бих целувал устата ѝ, и би била моя, моя, моя... робиня!...“

От отчаянието го възпираше само надеждата, че може би отрядите, изпратени да я настигнат, или тия, които бе оставил по пътя, ще му я докарат обратно. Той се хвана за тая надежда като удавник за сламка и тя му придаваше сили. Не можеше да мисли само, че я е загубил, понеже прекалено много мислеше за момента, когато ще я получи наново и вземе.

Азия стоя при портата, докато избиваният град не стихна, а това настана бързо, защото отрядите на Адурович и Кричински брояха почти толкова хора, колкото цялото градче — само пожарът надживя човешките стонове и фуча чак до вечерта. Азия слезе от коня си и тръгна с бавна крачка към една просторна стая; там му бяха постлали овнешки кожи, той седна на тях и зачака идването на двамата ротмистри.

Те дойдоха след малко, а заедно с тях и стотниците. Всички лица бяха радостни, защото пляквата бе надминала очакванията им. Градчето се беше вече доста въздигнало след селските бунтове и беше заможно. Взети бяха също така около сто и петдесет млади жени и цял куп деца над десетгодишна възраст, които можеха да бъдат изгодно продадени по източните пазари. Мъжете, старите жени и малките деца, които не можеха да вървят дълъг път, бяха изклани. Ръцете на липковците димяха от човешка кръв, а с овчите си кожуси внесоха

миризма на изгоряло. Всички насядаха около Азия и Кричински заговори:

— Само куп пепел ще остане след нас... Докато се върнат гарнизоните, ние бихме могли да отидем и в Ямпол, там има толкова най-различни богатства, може би и повече, отколкото в Рашков.

— Не! — отговори синът на Тухай бей. — В Ямпол има мои хора, които ще подпалят града; а за нас е време да преминем на ханова и султанска земя.

— Както заповядаш! Ще се върнем със слава и плячка! — извикаха ротмистрите и стотниците.

— Тук, във форта, има жени, тук е и оня шляхтич, който ме отгледа — каза Азия. — Той заслужава достойна награда.

При тая думи плесна с ръце и заповяда да докарат пленниците.

Докараха ги веднага; пани Боска, обляната в сълзи Зоша, бледата като платно Евка и стария пан Нововейски. Ръцете и краката му бяха стегнати с въжета. Всички бяха ужасени, но още повече изумени от това, което беше станало и което беше съвсем неразбираемо за тях. Само Евка, ако и да се губеше в предположения какво ли се е случило с пани Володиевска, защо Азия не се показваше досега, защо бе извършена сеч в града, а те бяха затворени като пленници, все пак предполагаше, че тук въпросът е да бъде тя отвлечена, защото Азия просто е беснеел от любов по нея, но тъй като в своята надменност не е искал да моли баща ѝ за ръката ѝ, решил е да я вземе със сила. Всичко това беше страшно само по себе си, но Евка поне не трепереше за собствения си живот.

Въведените пленници не познаха Азия, понеже лицето му беше почти цялото превързано. Но страхът още повече тресеше коленете на жените, защото в първия миг те сметнаха, че по някакъв непонятен начин диви татари са унищожили липковците и са завладели Рашков. Едва когато видяха Кричински и Адурович, разбраха, че се намират именно в ръцете на липковците.

Някое време всички се споглеждаха мълчаливо едни други, най-после старият пан Нововейски се обади с неуверен, но силен глас:

— В чии ръце се намираме ние?

Азия започна да отвива превръзките от главата си и скоро изпод тях се показва лицето му, някога прекрасно, макар и диво, сега загрозено завинаги, със счупен нос и тъмносиньо петно вместо едното

око — лице страшно, съсредоточено в студена жажда за мъст и с усмивка, която приличаше на спазма.

Азия мълча още минутка, после впи пламналото си око в стария шляхтич и рече:

— В моите: на сина на Тухай бей!

Но старият Нововейски го позна, преди той да си каже името, позна го и Евка, при все че сърцето ѝ се сви от ужас и погнуса, като гледаше тая отвратителна глава.

Девойката закри очи с незавързаните си ръце, а шляхтичът отвори уста, започна да мига с очи от изумление и да повтаря:

— Азия! Азия!

— Когото ти, ваша милост, хранеше, на когото беше баща и чийто гръб се обля с кръв под твоята родителска ръка...

Кръв нахлу в главата на шляхтича.

— Изменнико! — каза той. — Пред съд ще отговаряш за постъпките си!... Змия!... Аз имам и син!

— Имаш и дъщеря — отговори Азия, — заради която заповяда да ме бият до смърт с бич, а тая ти дъщеря сега аз ще я подаря на последния ординарец да я има за слугиня и за удоволствие!

— Вожде, подари я на мене! — обади се внезапно Адурович.

— Азия! Азия! Аз винаги съм те... — викна Евка и се хвърли в краката му.

Но той я ритна с крак, а Адурович я хвана за ръцете и я повлече към себе си по пода. Пан Нововейски от червен стана син. Въжата скърцаха на ръцете му, така ги опъваше, а от устата му излизаха неразбираеми думи.

Азия стана от кожите и тръгна към него, отначало бавно, после все по-бързо, като див звяр, който иска да се хвърли върху жертвата си. Накрай, вече дошъл съвсем близо, го хвана за брадата с изкривените пръсти на сухата си ръка и почна да го бие безмилостно по лицето и главата.

Хриплив рев се изтръгна от гърлото на шляхтича, а накрай, когато падна на земята, Тухайбейович коленичи на гърдите му и внезапно ярък блясък на нож освети мрака на стаята.

— Милост! Помощ! — виеше Евка.

Но Адурович я цапна по главата, после сложи широката си длан върху устата ѝ; в това време Азия колеше пан Нововейски.

Гледката беше толкова страшна, че се смрази кръвта дори на липковските стотници. Защото Азия движеше бавно, с пресметната жестокост ножа по гърлото на нещастния шляхтич, а той хриптеше и хъркаше страхотно. Кръвта бликаше все по-силно от отворените жили върху ръцете на убиеца и като поток течеше на пода. Най-сетне хриптенето и хъркането малко по малко стихнаха, само въздухът взе да съска в прерязания гръклян, а краката на умирация потрепераха конвулсивно и ритяха земята. Азия стана.

Сега окото му падна върху бледото и мило личице на Зоша Боска, която изглеждаше като мъртва, защото бе припаднала и висеше през ръката на един липковец, който я придържаше, и каза:

— Тая девойка запазвам за себе си, докато не я подаря или продам.

После се обърна към татарите:

— А сега, щом хайката се върне, ще преминем на султанска земя.

Хайката се върна след два дни, но с празни ръце. Тогава Тухайбейович се прехвърли на султанска земя с отчаяние и ярост в сърцето, като остави след себе си сив и синкав куп пепел.

ЧЕТИРИЙСЕТА ГЛАВА

Десет до дванайсет украински мили отделяха ония градове, през които бе минала Баша от Хрептьов за Рашков, или целият път покрай Днестър възлизаше на около трийсет мили. Наистина сутрин тръгнаха още в тъмно и не се спираха чак до късна нощ — все пак цялото пътуване заедно с почивките, въпреки трудните преминавания през реки и пропасти, бе извършено за три дни. Тогавашните хора и тогавашните войски обикновено не правеха толкова бързи преходи, но който искаше или беше принуден — можеше да ги прави. Баша взе това под внимание и пресметна, че обратният път, пътят до Хрептьов, би трябвало да ѝ отнеме още по-малко време, понеже го минаваше на кон, а и тоя път беше бягство, при което спасението зависеше от бързината.

Още първия ден обаче разбра, че се лъже, защото, щом не можеше да бяга по пътя край Днестър, а трябваше да заобикаля през степта, разстоянието се много увеличаваше. Освен това можеше да обърка посоката и беше вероятно, че ще я обърка, можеше да попадне на реки, чийто лед вече се е стопил, на непроходими горски гъсталаци, на блата, които не замръзват дори зиме, на пречки от страна на хора или зверове — така че колкото и да искаше да пътува непрекъснато и нощем, въпреки желанието си все повече се убеждаваше, че дори ако всичко върви благополучно, един Бог знае кога ще стигне в Хрептьов.

Тя бе успяла да се изтръгне от прегръдките на Азия, но какво щеше да стане по-нататък? Несъмнено всичко друго беше по-добро от тия отвратителни прегръдки, но все пак при мисълта какво я чака, кръвта ѝ замръзваше като лед в жилите.

Ето, изведнъж ѝ хрумна, че ако пести силите на конете, може да бъде настигната. Липковците познаваха тия степи на пръсти и беше почти невъзможно да се скрие в тях от очите им, от преследването им. Нали те по цели дни преследваха татарите дори пролет и лете, когато конските копита не оставяха следи по снега или в размякнатата земя; те четяха в степта като в отворена книга; те виждаха в тая равнина като

орли, умееха да душат като гончета; целият им живот минаваше в преследване. Напразно татарите много пъти се движеха по потоците, за да не оставят следи — казаците, липковците, черемисовците и полските преследвачи съумяваха да ги намерят, да отговарят с хитрини на техните хитрини и да нападнат така внезапно, като че ли са изскочили изпод земята. Как може да избяга от такива хора? Освен ако ги остави толкова назад, та самото разстояние да направи преследването невъзможно. Но в такъв случай конете ще капнат.

„Непременно ще капнат, ако продължават да препускат все така“ — мислеше Баша с ужас, като поглеждаше мокрите им страни, от които се вдигаше пара, и пяната, която падаше на парцали по земята.

Затова тя спираше понякога конете и се заслушваше, но тогава във всеки повей на вятъра, в шумола на листата, които растяха по долищата, в сухото шумолене, с което се удряха едно о друго стъблата на степните бурени, в шума от крилете на прелитаща птица, дори в пустинната тишина, която звънеше в ушите — тя чуваше отгласи от хайка.

И ужасена, отново препускаше конете и бягаше с лудешка бързина, докато тяхното хъркане не дадеше да се разбере, че не могат да тичат така по-нататък.

Тежестта от самотата и безсилието я гнетеше все по-силно. Ах, какво сираче се чувстваше тя, каква жал, колкото огромна, толкова и неоснователна, се надигаше в сърцето ѝ срещу всички хора, срещу най-близките и най-скъпите, че така са я напуснали!

После си помисли още, че навярно Бог я наказва заради жаждата ѝ за приключения, заради участието ѝ във всички ловове, в походите, често пъти въпреки желанието на мъжа ѝ, заради лекомислието и неуравновесеността ѝ. Като помисли това, тя се разплака от сърце, вдигна главица нагоре и започна да повтаря разхълцана:

— Накажи ме, но не ме изоставяй! Михал не наказвай, Михал е невинен!

В това време приближаваше нощта, а с нея студ, тъмнина, неувереност за пътя и безпокойство. Предметите започнаха да се заличават, да помътняват, да губят очертаните си форми, а едновременно сякаш да оживяват тайнствено и да дебнат. Неравностите по зъберите на високите скали изглеждаха като глави с нахлупени островърхи или обли шапки, които надничат от някакви

грамадни стени и гледат тихо и зложелателно кой минава там долу. Клоните на дърветата, раздвижвани от подухването на вятъра, правеха някакви човешки движения: едни кимаха на Баша, сякаш искаха да я повикат при себе си и да ѝ поверят някаква страшна тайна; други като че ли говореха и предупреждаваха: „Не се приближавай!“ Дънерите на съборените дървета приличаха на някакви чудовищни същества, свити за скок. Баша беше смела, много смела, но — като всички тогавашни хора — суеверна. И когато настана пълен мрак, косата ѝ настръхваше и тръпки пронизваха тялото ѝ при мисълта за нечистите сили, които могат да живеят по тия места. Тя особено много се страхуваше от вампири. Вярването в тях беше особено разпространено по цялото крайбрежие на Днестър поради съседството с Молдавия и тъкмо тия места около Ямпол и Рашков имаха лоша слава в това отношение. Толкова хора непрекъснато напускаха тук тоя свят от внезапна смърт, без изповед, без опрощение на греховете... Баша си спомни всичките разкази на рицарите вечер край огнището в Хрептьов: за стръмните долини, в които, щом задухал вятър, внезапно се чували стонове: „Иисусе! Иисусе!“, за блуждаещите огънове, в които нещо хъркало, за смеещите се скали, за бледите деца „навяци“ със зелени очи и чудовищни глави, които молели да ги вземат на коня, а вземат ли ги, почвали да смучат кръв — най-после за главите без тела, които се движели върху паешки крака, и за най-страшните от всичките тия ужасии, за големите вампири или за така наречените върколаци, които направо се хвърляли върху хората.

Баша взе да се кръсти и не престана, докато ръката ѝ не премалая, но и тогава продължи да се моли, защото с никакво друго оръжие не можеше да се защити срещу нечистите сили. Ободряваха я конете, които не проявяваха никакво безпокойство и пръхтяха весело. Понякога тя потупваше с длан врата на своя жребец, сякаш по тоя начин искаше да се увери дали светът наоколо е действителен.

Нощта, отначало много тъмна, постепенно ставаше все по-ясна и най-после през рядката мъгла замигаха звезди. За Баша това беше необикновено благоприятно, защото преди всичко страхът ѝ намалая и, второ, като гледаше Голямата мечка, можеше да се насочва по нея към север, тоест към Хрептьов. Тя оглеждаше околността и заключи, че вече се е отдалечила доста много от Днестър, защото тук имаше по-

малко скали, страната беше по-просторна, имаше повече обли възвишения, обрасли с дъб, и начесто широки равнини.

Все пак тя трябваше да преминава едно след друго долища и в тях се спускаше винаги със страх в сърцето, защото долу беше тъмно и цареше суров, пронизителен студ. Някои от тях бяха толкова стръмни, че ѝ се налагаше да ги заобикаля, поради което често губеше много време и пътят се увеличаваше.

По-лошо беше обаче с потоците и рекичките, цяла мрежа от каквито течеше от изток към Днестър. Всички бяха размразени и конете пръхтяха боязливо, когато влизаха нощем в непозната, с неизвестна дълбочина вода. Баша ги преминаваше само на ония места, където ниският бряг даваше възможност да се предположи, че широко разлятата вода е плитка. И в повечето случаи биваше така; но при някои бродове водата стигаше досред конския корем; тогава Баша коленичеше по войнишки обичай върху седлото и като се държеше с ръце за предната му издатина, гледаше да не намокри краката си. Но това не навсякъде ѝ се удаде и скоро студът взе да я пронизва от стъпалата до коленете.

— Дай Боже да се съмне, ще тръгна по-бързо! — повтаряше си тя непрекъснато.

Най-сетне излезе на просторна равнина, обрасла с рядка гора, и като видя, че конете вече едва влекат краката си, спря се да почине. Двата жребеца мигновено протегнаха шии към земята, издадоха напред по един преден крак и лакомо заскубаха мъха и увехналата трева. В гората цареше пълна тишина, прекъсвана само от шумното дишане на конете и от хрупкането на тревата в мощните им челюсти.

След като утолиха или по-скоро залъгаха първия си глад, двата жребеца явно имаха желание да се потъркалят, но Баша не можеше да задоволи това им желание. Тя дори не смееше да поотпусне коланите им и сама да слезе на земята, защото искаше да бъде готова всеки миг да продължи бягството.

Прехвърли се обаче на коня на Азия, защото нейният жребец я беше носил от последната почивка дотук и макар че беше силен и в жилите му течеше благородна кръв, все пак беше по-деликатен от другия.

След като смени коня и при неколкочкратното преминаване през потоци утоли жаждата си, Баша усети глад, та захвана да яде смето,

което намери в торбичка при седлото на Тухайбейович. То ѝ се стори много вкусно, макар и малко вгорчено, и тя го ядеше и благодареше на Бога за тая неочаквана храна.

Но ядеше пестеливо, за да ѝ стигне чак до Хрептьов. Веднага след това сънят с непреодолима сила започна да слепва клепачите ѝ, но заедно с това, понеже движението на коня престана да я топли, прониза я силен студ. Краката ѝ съвсем вкочанясаха; усещаше и безкрайна умора в цялото си тяло, особено в кръста и ръцете, пресилени при борбата ѝ с Азия. Овладея я необикновена немощ и очите ѝ се притвориха.

Но след малко ги отвори насила.

„Не! Ще спя през деня, през време на пътуването — помисли тя, — защото, ако заспя сега, ще измръзна...“

Мислите ѝ обаче се размътваха все повече или се трупаха едни връз други и представяха безредни картини, в които гората, бягството и преследването, Азия, малкият рицар, Евка и последните събития се смесваха полунасън-полунаяве. Всичко това се носеше някъде напред, както се носи вълна, гонена от вятъра, а тя, Баша, тичаше заедно с всичко без страх, без радост, сякаш така бе уговорено. Азия уж я гонеше, но същевременно разговаряше с нея и се тревожеше за конете; пан Заглоба се сърдеше, че вечерята ще изстине, Михал показваше пътя, а Евка пътуваше зад тях в шейна и ядеше фурми.

После тия лица се губеха все повече, сякаш започна да ги закрива някаква мъглива завеса или здрачина — и постепенно изчезваха; остана само някаква чудновата тъмнина, защото макар погледът да не можеше да я пробие, тя все пак изглеждаше празна и проточена до някъде безкрайно далече... Тя проникваше навсякъде, проникваше след това в главата на Баша и изпогаси в нея всички видения, всички мисли, както повеят на вятъра гаси фенерите, които горят нощем на открито.

Баша заспа, но може би за нейно щастие преди студът да замрази кръвта в жилите ѝ, събуди я необикновен шум. Конете са дръпнаха внезапно: изглежда, че в гората ставаше нещо необикновено.

В един миг Баша се събуди напълно, грабна мускета на Азия и почна да се ослушва наведена над коня, съсредоточена и с разширени ноздри. Тя беше от оня вид хора, у които всяка опасност още в първия миг будеше бдителност, смелост и готовност за защита.

Но тоя път, след като се поослуша по-внимателно, тя се успокои веднага. Шумът, който я бе събудил, беше грухтене на диви свине. Може би вълци се прокрадваха към малките прасета или глигани бяха започнали да се бият за свинки, но изведнъж цялата гора заехтя. Този шум несъмнено се вдигаше доста далеко, обаче всред нощната тишина и всеобщата заспалост той изглеждаше толкова близък, че Баша слушаше не само грухтенето и квиченето, но и силното сумтене на буйно задъханите ноздри. Внезапно се чу грохот, тропот, трясък на трошени храсти и цялото стадо, макар невидимо за Баша, премина бегом наблизко и потъна в недрата на огромната гора.

В миг у непоправимата Баша, въпреки страшното ѝ положение, се пробуди ловната жилка и ѝ стана мъчно, че не видя преминаващото стадо.

„Да си погледа човек малко — каза тя в себе си, — но няма нищо! Щом пътувам така през горите, сигурно ще видя още нещо...“

И едва след тая мисъл си каза, че е по-добре да не вижда нищо, а да бяга колкото може по-бързо, затова се впусна в по-нататъшен път.

По-дълго не можеше и да стои, понеже студът я пронизваше все по-болезнено, а движението на конете доста я затопляше и сравнително малко я изморяваше. Конете обаче, които бяха успели да си отскубат само шепа мъх и замръзнала трева, тръгнаха много недоволно и с наведени глави. През време на престоя скреж беше покрил хълбоците им и изглеждаше, че едва влекат краката си. Та нали от почивката по пладне бяха вървели почти безспирно.

След като премина поляната с очи, впити в Голямата мечка, Баша потъна в гора, която не беше особено гъста, но бе хълмиста, прорязана от тесни долища. Стана и по-тъмно не само поради сянката, която хвърляха клонестите дървета, но и защото изпаренията се бяха вдигнали от земята и закрили звездите. Трябваше да пътува слепешката. Само долищата даваха на Баша някакво указание, че се движи в правилна посока, защото тя знаеше, че всички те отиват от изток към Днестър, така че пресича ли непрекъснато през тях, движеше се все към север. Тя обаче помисли, че въпреки това указание, все пак я застрашава или прекалено отдалечаване от Днестър, или прекалено приближаване към него. И едното, и другото можеше да бъде опасно, защото в първия случай би трябвало да

удължи страшно пътя, а в противен случай можеше да стигне в Ямпол и там да попадне във вражески ръце.

Баша обаче нямаше ни най-малко понятие дали още се намира пред Ямпол или беше точно на една линия с него, или пък го бе оставила зад себе си.

„По-лесно ще разбере, когато отмина Могильов — казваше си тя, — защото той е разположен в голям и проточен надалеко дол, та може би ще го позная.“

После погледна към небето и продължи мислено:

„Дай ми, Боже, да се промъкна отвъд Могильов, защото там вече започва владичеството на Михал, там вече нищо няма да ме уплаши.“

В това време нощта стана още по-тъмна. Добре, че върху горската настилка тук вече имаше сняг и на белия му фон можеха да се различават тъмните стъбла на дърветата, по-ниските клони, за да бъдат избягвани. Баша обаче трябваше да се движи по-бавно и поради това в душата ѝ отново нахлуха ония страхове от нечистите сили, които смразяваха кръвта ѝ в началото на нощта.

„Ако видя блеснали очи ниско — каза тя на уплашената си душа, — това е нищо! Ще е вълк; но ако бъдат на височината на човека...“

И в тоя миг викна високо:

— В името на Отца и Сина!...

Защото това може би беше самоизмама или може би дива котка седеше на клон, но Баша видя съвсем ясно две светнали очи на височината на човек.

От уплаха ѝ причерня, но когато прегледа отново, вече не се виждаше нищо, само някакъв шумол се чуваше между клоните, само сърцето ѝ биеше в гърдите толкова силно, сякаш искаше да ги разкъса.

И тя все пътуваше и пътуваше и въздишаше за дневната светлина. Нощта обаче се точеше безкрайна. Скоро след това отново река прегради пътя ѝ. Баша беше вече доста далече зад Ямпол, край брега на Росава, но тя не знаеше къде се намира, отгатваше само, че все пак непрекъснато се движи към север, щом е попаднала на нова река. Отгатваше също така, че нощта трябва да е вече към края си, защото беше станало много студено; изглежда, че наставаше мраз, мъглата изчезна и звездите се показаха отново, само че светеха с побледа, несигурна светлина.

Най-сетне мракът почна малко по малко да се разрежда. Стъблата, клоните и клонките ставаха все по-видими. В гората зацари пълна тишина — разсъмваше се.

След някое време Баша вече можеше да различава цвета на конските косми. Накрай на изток, между клоните на дърветата, се появи светлиста ивица — настъпваше ден, и то ведър ден.

Тогава Баша усети безкрайна умора. Устата ѝ се разтваряше в провлечени прозевки, а очите се залепваха; скоро тя заспа дълбоко, но за малко, защото я събуди една клонка, която бе блъснала с главата си. Добре, че конете вървяха извънредно бавно, като скубеха по пътя мъх, та ударът беше толкова лек, че не ѝ стори нищо лошо. Слънцето вече изгря и неговите прекрасни бледи лъчи се провираха през безлистните клони. При тая гледка надежда обзе сърцето на Баша; тя беше оставила вече толкова степ, толкова хълмове, долища и цяла нощ път между себе си и преследвачите...

„Дано само не ме хванат тия от Ямпол или Могилъов, а ония няма да ме настигнат“ — каза си тя.

Баша разчиташе и на това, че в началото на бягството пътуваше по скалиста почва и копитата не можеха да оставят следи.

Но скоро отново я обзе съмнение.

„Липковците ще забележат следи и по скалите, и по камъните, а ще ме преследват упорито, освен ако им изкапят конете от умора.“

Последното предположение беше най-вероятно. Достатъчно беше за Баша да погледне своите коне. Страните и на турския, и на арабския бяха хлътнали, главите оклюмнали, погледът угаснал. При вървежа си те току свеждаха глави към земята, за да отскубват по малко мъх, или в движение късаха жълтите листа, които вехнеха тук-таме по ниските дъбови храсти. А навярно ги измъчваше и трескав огън, защото при всички преминавания през реки пиеха лакомо.

Въпреки това, щом се намери на голо поле между две гори, Баша отново подкара в галоп изтощените жребци и така препускаше чак до другата гора.

След като премина и нея, попадна на втора поляна, още по-обширна и хълмиста. Зад хълмовете на около четвърт миля се виждаше дим, който се издигаше право като бор към небето. Това беше първото населено място, на което попадна Баша, защото, общо взето, тоя край, с изключение на самото крайречие, беше или по-скоро бе превърнат в

пустиня не само поради татарските нападения, но и поради постоянните полско-казашки войни. След последния поход на пан Чернецки, жертва на който беше станала Буша, градчетата се превърнаха в бедни паланки, селата обраснаха с млада гора. А пък след пан Чернецки имаше още толкова походи, толкова битки, толкова кланета чак до последно време, когато великият Собески изтръгна тия места от неприятеля. Животът в тях отново започваше бавно да избуява, но този път, по който Баша пътуваше, беше особено пуст; край него се криеха само разбойници, но и те вече бяха почти напълно унищожени от гарнизоните в Рашков, Ямпол, Могильов и Хрептьов.

Като видя тоя дим, първата мисъл на Баша беше да тръгне към него, да намери хутора или колибата, или най-сетне едно просто огнище, да се огрее край него и да се нахрани. Но скоро тя си спомни, че по тия места е по-добре да срещнеш глутница вълци, а не хора; тук хората бяха по-диви и по-жестоки от зверовете. Напротив, трябваше да подкара конете и да подмине колкото може по-бързо това човешко скривалище в гората, защото в него можеше да чака само смъртта.

На самия край на отсрещната гора Баша забеляза една малка копа сено и без да обръща внимание на нищо, се спря при нея, за да нахрани конете. Те ядяха лакомо, като мушкаха главите си до ушите в копата и издърпваха доста големи хватки сено. Лошото беше обаче, че много им пречеха мундщците; но Баша не искаше да ги освободи от юздите, като разсъждаваше правилно:

„Там, където се виждаше пушекът, трябва да има някакъв хутор, а понеже тук се издига копа сено, значи в хутора има коне, с които биха могли да ме преследват — ето защо трябва да съм готова.“

Все пак тя прекара при копата около един час, така че конете се понахраниха доста добре, а и тя си похапна от семето. Когато тръгна по-нататък на път и премина няколко хвърлея, внезапно пред себе си видя двама души с наръчи вършина на гръб.

Единият не беше стар човек, но и вече не в първа младост, с лице, проорано от сипаница и с полегати очи, грозен, страшен, с жесток животински израз на лицето; другият, млад момък, беше умопобъркан. Това можеше да се познае от пръв поглед по глуповатата му усмивка и замаяния поглед.

Щом видяха ездача и конете, двамата захвърлиха вършината на земята и, изглежда, че се много уплашиха. Но срещата беше толкова

неочаквана и те се намираха толкова близо, че не можеха да бягат.

— Слава Богу! — обади се Баша.

— На вікі віків.

— А как се нарича този хутор?

— Защо трябва да се нарича? Къща!

— А далече ли е до Могилъов?

— Ми не знаем...

Тук по-старият започна да се взира внимателно в лицето на Баша. Понеже беше облечена по мъжки, той я взе за юноша и веднага по лицето му се появи дързост и жестокост на мястото на предишния страх.

— А що ви такій молоденкій, пане рицар?

— А тобі що?

— И сам пътувате? — каза селянинът и пристъпи крачка напред.

— Войска иде след мене.

Той се спря, погледна към огромната поляна и отвърна:

— Не е вярно. Няма никого.

След тия думи пристъпи още няколко крачки; полегатите му очи засветиха мрачно, а в същото време сви уста и почна да имитира гласа на пѣдпѣдък, явно искаше да повика по тоя начин някого.

Всичко това се видя на Баша извънредно зловещо, затова, без да се колебае, насочи пищовите си към гърдите му.

— Мълчи, че ще загинеш!

Селянинът млъкна, нещо повече — веднага се просна на земята. Същото направи и умопобърканото момче, но то от страх нададе вой като вълк. Може би умът му навремето да се беше побъркал от някаква уплаха, защото сега виенето му звучеше като страхотен ужас.

Баша пусна конете и се понесе като стрела. За добра чест гората не беше обрасла с ниски храсти, а дърветата бяха редки. Скоро засвети нова поляна, тясна, но много дълга. Конете, нахранили се при копата, бяха добили нови сили и летяха като вихър.

„Ще изтичат до къщата, ще яхнат коне и ще ме преследват“ — мислеше Баша.

Утешаваше я само това, че конете ѝ вървят добре и че от мястото, където беше срещнала тия хора, до хутора беше доста далече.

„Докато стигнат до къщата, докато изведат конете, аз ще бъда на една или две мили от тях, ако се движа бързо.“

И наистина беше така. Но когато изтекоха няколко часа и Баша се убеди, че не е преследвана, и забави движението, силен страх, страшна угнетеност овладя сърцето ѝ, а очите ѝ се напълниха със сълзи.

Тая среща ѝ показва какви са хората по тия места и какво би могло да очаква от тях. Наистина това не беше изненада за нея. И от собствен опит, и от разказите в Хрептъв знаеше, че някогашните спокойни заселници или бяха избягали от тия пустини, или войната ги беше унищожила, а които са останали, живеят при непрекъснати военни тревоги, в сред страхотна домашна буря и татарски нападения, в отношения, при които човекът за човека е вълк, без черкви, без вяра, без други примери освен примерите на масови избивания и пожарища, без да познават друг закон освен закона на пестника, бяха се лишили от всички човешки чувства и бяха подивели като горски зверове. Баша добре знаеше това: и все пак самотният човек, заблудил се в пустинята, потискан от глада и студа, несъзнателно търси помощ преди всичко от себеподобните си същества. Така и тя, когато видя оня дим, който показваше, че там има човешко жилище, несъзнателно, последвала първия порив на сърцето си, поиска да върви нататък, да поздрави обитателите с Божието име и да подслони под техния покрив уморената си глава. Но жестоката действителност ѝ се озъби веднага като зло куче; затова сърцето ѝ се изпълни с горчивина и сълзи на мъка и разочарование наляха очите ѝ.

„Отникъде помощ, само от Бога — помисли тя, — дано да не срещам вече хора!“

После се замисли защо оня селянин взе да имитира гласа на пѣдпѣдък: без съмнение наблизо е имало и някакви други хора, които той е искал да повика. Спомни си, че се намира в свѣрталище на разбойници, които, прогонени от крайречните долища, изглежда, са се скрили из горите по-навътре в страната, където съседството с широката степ им осигуряваше по-голяма безопасност и по-лесно бягство при нужда.

„Но какво ще стане — питаше се Баша, — ако срещна неколцина или повече? Мускетът — значи, един, два пищова — още двама, сабята — нека да бъдат още двама... Но ако са повече, ще загина от страшна смърт.“

И както по-преди в сред нощта и страховете бе желала да се съмне час по-скоро, така сега чакаше с копнеж здрача, който можеше

по-лесно да я скрие от злите очи.

На два пъти още през време на упоритата езда ѝ се случи да минава наблизко покрай хора. Веднъж видя накрая на високата равнина петнайсетина къщи. Може би в тях дори да не живееха разбойници по занаят, но тя предпочиташе да ги отмине в галоп, защото знаеше, че и селяните не са много по-добри от разбойниците; втория път дочу удари на брадви, които сечеха дърва.

Най-сетне желаната нощ покри земята. Баша беше вече толкова уморена, че когато се намери на гола, необрасла с гори степ, си каза:

„Тук няма да си строша главата в някое дърво, та сега ще поспя, дори и да замръзна.“

Когато вече притваряше очи, стори ѝ се, че някъде там в далечината вижда няколко черни точки върху белия сняг, които се движат в разни посоки. Тя преодоля съня още за миг.

— Това са навярно вълци — измърмори тихо.

Но преди да измине още двајсетина крачки, тия точки изчезнаха — тогава тя веднага заспа толкова дълбоко, че се събуди едва когато конят на Азия, който беше яхнала, зацвили под нея.

Тя се огледа наоколо; намираше се в началото на гора и се бе събудила навреме, защото иначе можеше да се удари в някое дърво.

Изведнъж забеляза, че другият кон го няма при нея.

— Какво е станало? — извика тя силно разтревожена.

А бе станало нещо много просто: Баша наистина беше вързала поводите на юздата за седлото на коня, върху който седеше, но вкочанясалите ѝ ръце не бяха успели да завържат здраво възела; после поводите се бяха развързали и умореният кон бе останал назад, за да търси храна под снега или да легне.

Добре, че Баша носеше пищовите не в кобурите на седлото, а в пояса си; рогът с барут и торбичката с останалото семе също бяха при нея. В края на краищата бедата не беше толкова страшна, защото конят на Азия наистина отстъпваше по бързина на нейния жребец, но несъмнено беше по-издръжлив на труд и студ. Въпреки това на Баша ѝ стана мъчно за любимия жребец и в първия момент реши да го потърси.

Учуди я обаче, че изобщо не го видя, когато огледа степта, при все че нощта беше с необикновена видимост.

„Че е останал, останал е — помисли тя, — сигурно не е избързал напред, а трябва да си е легнал в някоя вдлъбнатина и затова не го виждам.“

Конят, който яздеше, зацвили втори път, при което някак затрепера и наостри уши, но от степта му отговори мълчание.

„Ще отида да го потърся!“ — каза си Баша. И вече обърна коня си назад, когато внезапно я овладя неочаквана тревога и сякаш някакъв човешки глас викна: „Баша, не се връщай!“

В същия миг други зловещи гласове, близки, които сякаш излизаха изпод земята, нарушиха тишината; това бяха виения, хъркания, скимтения, стонове, най-сетне страхотно изцвилване, късо, прекъслечно... Всичко това беше още по-страшно, защото в степта не се виждаше нищо. Студена пот обля Баша от глава до пети, а от посинелите ѝ устни се изтръгна вик:

— Какво е това? Какво става?

Наистина тя веднага отгатна, че вълци разкъсват нейния кон, но не можеше да разбере защо не вижда това, когато — ако се съди по шумовете — то ставаше не по-далече от петстотин крачки от нея.

Но не беше време да се притичва на помощ, защото конят навярно бе вече разкъсан, а и тя трябваше да мисли за собственото си спасение; тогава Баша гръмна с единия пищов, за да уплаши вълците, и продължи пътя си. Като яздеше така, тя размишляваше върху случилото се и за миг ѝ мина през ума, че може би не вълци са разкъсали коня ѝ, щом тия гласове се чуваха изпод земята. При тая мисъл веднага тръпки я побиха по кръста, но тя разсъди по-добре и си спомни как насън ѝ се мяркаше, че се спуска отгоре надолу, а после отново се изкачва нагоре.

„Така ще да е — каза си тя, — като съм спяла, сигурно съм преминала през някой не много стръмен дол, моят жребец е останал там и там са го нападнали вълците.“

Останалата част от нощта мина без приключения. Конят, който се беше понахранил със сено предната сутрин, се движеше много издръжливо и самата Баша се удивляваше на силата му. Той беше татарски кон, „вълчар“, от много добра раса и почти безгранично издръжлив. През кратките престои, които правеше Баша, ядеше всичко, без да избира: мъх, листа, гризеше дори кората на дърветата — и вървеше ли, вървеше. По поляните Баша го пускаше в галоп. Тогава

стенеше по малко и дишаше шумно; задържаше ли го, лъхтеше, тресеше се и свеждаше ниско глава от умора, но не падаше.

Нейният жребец, дори да не беше загинал от вълчите зъби, не би издържал такъв път.

На другия ден, след като прочете сутрешните си молитви, Баша взе да прави сметка на времето:

„От Азия се изтръгнах в четвъртък към пладне — казваше си тя — и пътувах в галоп до настъпването на нощта; после в пътуване премина една нощ, след това цял ден, сетне отново цяла нощ, и сега започва третият ден. Хайката, дори ако е имало такава, сигурно вече се е върнала и Хрептьов би трябвало да бъде наблизно, защото аз не жалех конете.“

А след малко добави:

„О, време е, време е вече! Боже, смили се над мене!“

Понякога имаше желание да се приближи до реката, защото на брега по-лесно би се ориентирала къде се намира, но помнеше, че петдесет липковци на Азия бяха останали при пан Гоженски в Могилъов, и се страхуваше. Понякога ѝ хрумваше, че като заобикаля толкова много, може още да не е отминала Могилъов. По пътя, доколкото сънят не затваряше очите ѝ, тя наистина не забравяше да следи внимателно дали няма да попадне на много широк дол, подобен на оня, в който беше разположен Могилъов, но не забеляза нищо такова; пък и долът можеше да се стеснява и да има съвсем друг вид при Могилъов и друг навътре в степта, можеше да се свърши или да възвива на половин миля зад града — с една дума, Баша нямаше ни най-малко понятие къде се намира.

Тя само непрестанно молеше Бога да е вече близо, тъй като чувстваше, че още малко време ще издържи усилията, студа, безсънието и най-сетне глада; от три дни тя се хранеше само със семето и при все че го беше много пестила, последното зрънце беше изяла тази сутрин и в торбичката вече нямаше нищо.

Сега можеше да се храни и топли само с надеждата, че Хрептьов е близо. Освен надеждата навярно я топлеше и треската. Баша много добре усещаше, че има треска, защото макар времето да се застудяваше все повече и дори мраз да сковаваше всичко, ръцете и краката ѝ, които в началото на пътуването бяха вкочанявали, сега пламтяха и я измъчваше силна жажда.

„Стига да не загубя съзнание — казваше си тя, — стига поне за последния си дъх да стигна до Хрептьов, да видя Михал, а после да става волята Божия...“

Отново трябваше да преминава през многобройни потоци и реки, но те бяха или плитки, или замръзнали; при някои от тях отгоре течеше вода, а отдолу имаше твърд и здрав лед. И все пак най-много от всичко тя се страхуваше от тия преминавания, защото и конят, колкото и да беше безстрашен, явно се боеше от тях. Когато влизаше във водата или стъпваше върху лед, той пръхтеше, свиваше уши, често пъти се противеше, а като го принудеше, влизаше предпазливо, слагаше бавно крак след крак и душеше с разширени ноздри.

Беше вече късно след пладне, когато Баша при преминаването си през една гъста гора се спря пред някаква река, по-голяма от другите и преди всичко много по-широка. Според нейните предположения това можеше да бъде или Лядава, или Калусик. Щом я видя, сърцето ѝ заби от радост. Във всеки случай Хрептьов трябваше да е наблизо; дори и да беше го отминала, Баша можеше да се смята за спасена, защото там и страната беше повече заселена, и от хората можеше да се страхува по-малко. Реката, доколкото Баша можеше да обхване с поглед, имаше стръмни брегове, само на едно място като че имаше чакъл и скованата от лед вода преливаше леко на брега, сякаш разлята в плитък и широк съд. Бреговете бяха напълно замръзнали, само по средата течеше широка ивица вода, но Баша се надяваше, че ще намери под нея лед както обикновено.

Конят влезе с малко упорство, както при всяко преминаване през река, отпусна надолу врат и душеше с ноздри снега пред себе си. Когато стигнаха до течащата отгоре вода, Баша коленичи според обичая на седлото, хвана се с две ръце за предната издадена част.

Водата записка под копитата. Ледът под нея беше наистина твърд, изгладен от водата; копитата удряха в него като в камък, но, изглежда, че клинците на подковите се бяха притъпили от дългия и на места скалист път, та конят веднага започна да се подхлъзва; краката му се разкрячиха, сякаш бягаха изпод него; внезапно той падна напред, та чак ноздрите му се потопиха във водата, вдигна се, пак падна, тоя път назад, отново скочи, но уплашен взе да се хвърля и да удря отчаяно с копита. Баша дръпна юздата и тогава се чу глух трясък и задните крака на коня потънаха в дълбочината чак до хълбоците.

— Боже Господи! — викна Баша.

Конят, който още се намираще с предните крака на твърда почва, направи страшни усилия, но, изглежда, че парчетата лед, върху които искаше да се покатери, сега започнаха да се измъкват изпод краката му, защото той хлътна по-дълбоко и запъшка хрипливо.

Баша имаше още толкова време и хладнокръвие, че се хвана за гривата на жребеца и по врата му се измъкна на здравия лед през коня. Там падна и се намокри във водата. Но когато стана и усети твърда почва под краката си, знаеше, че е спасена. Искеше дори да спаси и коня, та се наведе, хвана поводите и като се оттегляше към другия бряг, започна да ги дърпа с всички сили.

Но конят потъваше в дълбочината и вече не можеше да измъкне от нея дори предните си крака, за да ги закачи за здравия досега ръб на леда. И поводите се изпъваха все по-силно, а той потъваше все повече. Най-сетне потъна съвсем, само шията и главата стърчаха над леда. Накрай започна да стене почти с човешки глас, като при това показваше зъбите си; очите му гледаха Баша с неописуема тъга, сякаш искаше да й каже: „Няма вече спасение за мене; пусни поводите, защото ще повлека и тебе...“

Наистина нямаше за него спасение и Баша трябваше да пусне поводите.

После, когато той се скри съвсем под леда, тя излезе на другия бряг, седна под един оголен от листата храст и заплака като дете.

За момент енергията ѝ беше съвсем сломена. Освен това оная горчивина и оная мъка, които бяха изпълнили сърцето ѝ след срещата с хората, сега я обзеха още по-силно. Ето че всичко я преследваше: неизвестността на пътя, мракът, стихииите, човекът, звярът — само Божията ръка, изглежда, бдеше над нея. И Баша бе вложила в тая добра, сладка бащинска опека цялото си детско доверие, но сега и то я излъга. Това беше чувство, което Баша не изрази ясно, но затова пък го изпитваше още по-силно със сърцето си.

Какво ѝ оставаше? Оплакване и сълзи! А все пак тя беше намерила у себе си толкова енергия, толкова смелост, толкова издръжливост, колкото би могло да намери такова бедно, слабо творение. Но ето че конят ѝ се удави, изчезна последната надежда за спасение — едничкото живо същество, което беше при нея. Без тоя кон тя не само се чувстваше безсилна пред тия незнайни простори, които я

деляха от Хрептьов, пред горите, долищата и степите, не само беззащитна срещу преследванията на хора и животни, но много по-самотна, много по-изоставена.

Баша рида, докато си изплака очите. После я налегнаха изтощение, умора и чувство за безпомощност, толкова силни, че почти приличаха на спокойствие. Тогава тя въздъхна един-два пъти дълбоко и си каза:

„Нищо не мога да направя срещу волята Божия... тук ще умра...“

И притвори очи, толкова светли и весели по-рано, а днес съвсем хлътнали и със сини кръгове.

Но, от друга страна, макар с всеки изтекъл миг тялото ѝ да ставаше все по-отпуснато, мисълта пърхаше в главата ѝ като уплашена птица, а същото беше и със сърцето ѝ. Ако никой не я обичаше на тоя свят, нямаше да ѝ бъде жал да умира, но нея всички я обичаха толкова много!

И тя си представяше какво ще стане, когато се узнае за измяната на Азия и за нейното бягство, как ще я търсят, как най-после ще я намерят синя, замръзнала, заспала вечен сън под тоя храст край реката. И изведнъж извика с глас:

— Ах, колко отчаян ще бъде Михалко! Ах! Ах!

После започна да му се извинява, че не е виновна.

„Аз, Михалко — казваше тя, като го прегръщаше мислено за шията, — направих всичко, което беше по силите ми, но жалко, скъпи мой, Господ-Бог не пожела...“

И изведнъж я овладя толкова сърдечна обич към любимия човек, такова желание поне да умре близо до тая скъпа глава, че събра силите си, стана от брега и тръгна.

Отначало ѝ беше безкрайно трудно. Краката ѝ бяха отвикнали да вървят през време на дългата езда, струваше ѝ се, като че ли върви с чужди нозе. Добре, че не ѝ беше студено, беше ѝ дори доста топло, защото треската не я оставяше нито за миг.

Навлезе в гората и вървеше упорито напред, като гледаше слънцето да бъде от лявата ѝ страна. И то наистина вече премина на молдавската страна, понеже беше втората половина от деня, може би четири часът. Баша сега обръщаше по-малко внимание на това да не се

приближава до Днестър, защото все ѝ се струваше, че вече е отминала Могильов.

„Да знаех това със сигурност, да знаех! — повтаряше тя и вдигаше към небето посинялото си и едновременно пламнало личице. Да имаше как някое животно или някое дърво да проговори и да каже: «До Хрептьов остава миля, две» — може би ще стигна...“

Но дърветата мълчаха, нещо повече — изглеждаха ѝ недружелюбни и заграждаха пътя с корените си. Баша всеки миг се препъваше о леко посипаните със сняг възли и разклонения на тия корени. След някое време ѝ стана непоносимо тежко, тогава тя свали от раменете си топлия кожух и остана по салтамарка. Така ѝ олекна, тя продължи пътя си и вървеше още по-бързо, като ту се препъваше, ту падаше понякога в по-дълбок сняг. Ботушките ѝ от тънък сахтиян, подплатени с вълнеста кожа, без твърди подметки, отлични за шейна или конна езда, не пазеха достатъчно краката ѝ от ударите в камъни и щръкнали корени, а освен това многократно мокрени при преминаванията през реките и непрекъснато влажни от топлината на пламналите ѝ сега от треската крака можеха да се скъсат бързо в гората.

„Ще стигна боса или до Хрептьов, или до смъртта“ — мислеше Баша.

И жална усмивка осветяваше личицето ѝ, защото все пак я радваше това, че върви толкова издръжливо и че ако умре по пътя, Михал няма да може за нищо, съвсем за нищо да укори нейната памет.

А понеже сега непрекъснато разговаряше с мъжа си, веднага каза:

„Ох, Михалко, друга и толкова не би могла да стори, например Евка...“

През това бягство тя много пъти мислеше за Евка, неведнъж се моли за нея, защото ѝ беше ясно, че щом Азия не е обичал тая девойка, нейната съдба и съдбата на всички други пленници, останали в Рашков, ще бъде страшна.

„Те са по-зле от мене“ — повтаряше си тя постоянно и при тая мисъл придобиваше нови сили.

Но сега, когато изтече един час, втори, трети, тия сили намаляваха с всяка крачка. Слънцето бавно се търколи отвъд Днестър, обля небето с червено сияние и угасна. Снегът придоби виолетов

оцвет. После златистата и пурпурна бездна на сиянието започна да тъмнее и да се стеснява все повече: от разляно до половината море небето се превърна в езеро, от езеро — в река, от река — в поток, накрай заблестя като светла нишка, опъната на запад — и отстъпи мястото си на мрака.

Настана нощ.

Измина още един час. Гората стана черна и тайнствена и нераздвижвана от никакъв ветрец, мълчеше, сякаш се съсредоточаваше и обмисляше какво да прави с това бедно, объркано същество. В тая ѝ мъртвота и тишина обаче нямаше нищо хубаво, напротив — това беше безчувствие и вдървеност.

Баша вървеше неспирно, като поемаше все по-бързо въздух със засъхналата си уста, падаше все по-често и поради тъмнината, и поради липса на сили.

Главата си държеше вдигната нагоре, но вече не гледаше към ръководната Голяма мечка, защото съвсем беше загубила чувството за посока. Вървеше, за да върви. Вървеше, защото към нея започнаха да долитат много светли и приятни предсмъртни видения.

Ето например четирите страни на гората почват бързо да се приближават, да се съединяват в четири стени и да образуват хрептъовската дневна стая. Баша се намира в нея и ясно вижда всичко. В камината гори буен огън, а по пейките седят както обикновено офицерите; пан Заглоба се закача с пан Снитко; пан Мотовидло седи мълчаливо и гледа пламъците, а когато нещо запищи в тях, казва с провлечения си глас: „Ей, душо от чистилището, какво ти трябва?“ Пан Мушалски, пан Громика и Михал играят със зарчета. Баша се приближава до него и казва: „Михалко, ще седна на пейката и ще се притисна малко до тебе, защото се чувствам някак особено.“ Михал веднага я прегръща: „Какво ти е, котенцето ми? Дали пък?...“ И се навежда към ухото ѝ и шепне нещо, а тя отговаря: „Ох, колко особено се чувствам!“ Колко светла и спокойна е гостната, колко любим е Михал — само на Баша ѝ е някак толкова особено, че чак почва да се плаши...

Баша се чувства толкова особено, че треската ѝ изведнъж минава, защото вече я е овладяла предсмъртна немощ. Виденията изчезват. Съзнанието се връща, а с него и паметта.

„Бягам от Азия — казва си Баша, — намирам се в гората, нощем, не мога да стигна до Хрептьов и умирам.“

След силния трескав огън сега бързо я пронизва студ и прониква през тялото чак до костите. Краката ѝ се огъват и най-сетне тя коленичи в снега пред едно дърво.

Сега дори най-малко облаче не затъмнява съзнанието ѝ. Страшно ѝ е жал за живота, но разбира отлично, че умира и в желанието си да предаде душата си на Бога заговорва с прекъсван глас:

— В името на Отца и Сина...

Изведнъж по-нататъшната ѝ молитва прекъсват някакви странни гласове, остри, пронизителни и скърцащи, те се носят неприятно и високо в нощната тишина.

Баша отваря уста. Въпросът: „Какво е това?“ замира на устните ѝ. След миг долепя разтреперани пръсти до лицето си, сякаш искаше да се събуди, сякаш не искаше да повярва, и от устата ѝ внезапно се изтръгва вик:

— Господи Иисусе! Господи Иисусе! Това са геранила на кладенци, това е Хрептьов! Господи Иисусе!

После това преди миг надникнало из гроба същество скача и задъхано, разтреперано, с пълни със сълзи очи, с развълнувана гръд тича през гората, пада, отново става и повтаря:

— Там поят конете! Това е Хрептьов! Това са нашите геранила!... Поне до портата! Поне до портата!... О, Иисусе!... Хрептьов, Хрептьов!...

Гората започва да оредява, открива се снежно поле и възвишение, от което двайсетина чифта светнали очи гледат към затичалата се Баша.

Но това не са вълчи очи... Ах, това са хрептьовските прозорци, които мигат с чудна, ярка и спасителна светлина — там, на възвишението, е фортът, източната му страна, обърната към гората.

Оставаше още около един хвърлей място, но Баша вече не съзнаваше кога го премина. Войниците при портата откъм селото не я познаха в тъмнината, но я пуснаха, защото сметнаха, че това е слуга, изпратен за нещо, и сега се връща при командира; а тя с последни сили се втурна вътре, пребяга през плаца покрай кладенците, при които върнали се преди малко от обиколка драгуни пояха конете за през нощта — и се изправи пред вратата на главната сграда.

Малкият рицар и пан Заглоба тъкмо в тоя момент седяха, обкрачили една пейка пред огъня, пиеха крупник^[1] и разговаряха за Баша, като смятаха, че тя се разполага сега някъде там в Рашков. Двамата бяха без настроение, защото им беше много тъжно за нея, и двамата всеки ден се препираха за датата на нейното завръщане.

— Не дай Боже да се затопли внезапно времето, да завалят дъждове и да почне да се топи, тогава Бог знае кога ще се върнат — казваше мрачно пан Заглоба.

— Зимата още ще се задържи — отговори малкият рицар, — а след някакви си осем или десет дни ще започна час по час да поглеждам към Могильов.

— Според мене по-добре да не беше заминавала. Много ми е лихо^[2] в Хрептьов без нея.

— А защо ме съветваше да я пусна, ваша милост?

— Не измисляй, Михале! Това стана по твой ум...

— Стига само да се върне здрава!

При тия думи малкият рицар въздъхна и добави:

— Здрава и колкото може по-скоро!...

Внезапно вратата скръцна и някакво дребно, окаяно, дрипаво, покрито със сняг създание започна да пищи жално на прага:

— Михале, Михале!...

Малкият рицар скочи, но в първия миг така се слица, че застана като вкаменен на място, разпери ръце, замига с очи — и стоеше.

А тя се приближи, като говореше с усилие, по-скоро стенеше:

— Михале!... Азия измени... Искаше да ме отвлече... но аз избягах и... помощ!

След тия думи тя се олюля и падна като мъртва на земята; тогава той скочи, грабна я като перо на ръце и викна пронизително:

— Христе милостиви!

Но нейната бедна, посиняла глава увисна безжизнено на ръката му. Тогава той, сметнал, че вече държи само труп в прегръдките си, зарева със страхотен глас:

— Башка умря!... Умря!... Помощ!...

---

[1] Греяна водка с мед и подправки. — Бел.прев. ↑

[2] В случая — странно, непривично (бълг. диал.). — Бел. elemag_an ↑

ЧЕТИРИЙСЕТ И ПЪРВА ГЛАВА

Вестта за пристигането на Баша се разнесе като гръм из Хрептьов, но никой освен малкия рицар, пан Заглоба и прислужничките не я видя нито тая вечер, нито през следващите.

След припадането ѝ при прага на стаята тя се свести само дотолкова, че можа поне с няколко думи да разкаже как и какво ѝ се беше случило, но веднага след това започна наново да губи съзнание, а след един час, въпреки че я свестяваха по всякакви начини, затопляха я, пояха я с вино, опитваха се да я хранят, тя вече не познаваше дори мъжа си и нямаше съмнение, че за нея започва дълго и тежко боледуване.

В това време целият Хрептьов се развълнува. Узнали, че „пани“ се е върнала полумъртва, войниците се изсипаха на плаца като рой пчели; всички офицери се събраха в гостната стая, шепнеха си тихо и чакаха нетърпеливо новини от съседната стаичка, в която се намираще Баша. Дълго време обаче не можеха да узнаят нищо. Наистина от време на време бързо прибягваха прислужнички или до кухнята за топла вода, или до аптекката за пластири, помади и мехлеми, но те не се оставяха да ги спрат. Несигурността легна тежка като олово върху всички сърца. Все по-големи тълпи, дори от селото, се събираха на плаца; въпроси обикаляха от уста на уста: пръсна се вестта за измяната на Азия и че „пани“ се спасила с бягство, но бягала цяла седмица, без да се храни и без да спи. При тая вест гърдите се надигнаха от ярост. Докато накрая групите войници ги обзе странен и страшен кипеж, сподавян от страха, да не би шумното му избухване да влоши здравето на болната.

Най-сетне след дълго очакване при офицерите излезе пан Заглоба със зачервени очи и настръхнала коса, доколкото му беше останала на главата, а те се втурнаха към него и веднага се сипнаха тихи, трескави въпроси:

— Жива ли? Жива ли е?

— Жива — отговори старецът, — но един Бог знае дали след час...

Тук гласът му пресекна в гърлото, долната му устна се затресе, внезапно той се хвана с ръце за главата и седна тежко на пейката.

После сподавени хълцания разтърсиха гърдите му.

При тая гледка пан Мушалски грабна пан Ненашинец в прегръдките си, макар че не го обичаше много, и нададе тих вой, а пан Ненашинец го последва веднага. Пан Мотовидло изблеци очи, сякаш искаше да погълне нещо, но не можеше, пан Снитко започна да разкопчава жупана си с разтреперани ръце, а пан Громика вдигна ръце нагоре и се заразхожда по стаята.

Войниците съзряха през прозореца тия белези на отчаяние и като сметнаха, че пани вече е умряла, започнаха да шумят и да се вайкат. Щом чу този шум, пан Заглоба веднага изпадна в гняв и изскочи на плаца, сякаш хвърлен с прашка.

— Тихо, негодници! Дано ви гръм избие! — извика той със сподавен глас.

И те замлъкнаха веднага, защото разбраха, че още не е време за плач, но не се махаха от плаца. А пан Заглоба се върна в стаята поуспокоен и отново седна на пейката.

В тоя момент една прислужница се показа на вратата на стаичката.

Пан Заглоба се втурна към нея.

— Какво става там?

— Спи.

— Спи ли? Слава Богу!

— Може би ще даде Бог...

— Какво прави пан командирът?

— Пан командирът е при леглото.

— Добре! Тръгвай за каквото са те пратили!

Пан Заглоба се обърна към офицерите и каза, като повтаряше думите на жената:

— Може би Всевишният ще се смили. Спи! Известна надежда почва да се явява у мене... Ох!...

И те си отдъхнаха също така дълбоко. После се скупчиха в тесен кръг около пан Заглоба и започнаха да питат:

— За Бога! Какво се е случило? Какво е станало? Как е могла да избяга пеш?

— Отначало не е бягала пеш — отговори пан Заглоба шепнешком, — а с два коня, защото съборила от седлото и това куче, дано го чума умори.

— На ушите си не мога да повярвам!

— Ударила го с дръжката на пистолета между очите, а понеже били останали назад, никой не видял и никой не я гонил. Единия кон го изяли вълците, другия се удавил под леда. О, Христе милостиви! Вървяла клетата сама през горите, без да яде и да пие!...

Сега пан Заглоба зарева отново и прекъсна за някое време разказа си, а офицерите насядаха по пейките и също така се разреваха и от възхищение, и от ужас, и от жал за обичаната от всички жена.

— След като стигнала при Хрептьов — продължи пан Заглоба след малко, — тя вече не могла да познае мястото и мислела, че ще мре; едва като чула скриптенето на кладенец, разбрала, че е вече близо, и се довякла с последни сили...

— Бог я е пазил при тия опасности — каза пан Мотовидло, като бършеше мокрите си мустаци, — ще я опази и по-нататък.

— Така ще бъде! Право го рече, ваша милост! — прошепнаха няколко гласа.

Ненадейно от плаца отново долетя по-силна глъчка, пан Заглоба пак скочи разярен и изтича пред вратата.

Там стояха глава до глава; щом видяха пан Заглоба и двама други офицери, войниците се отдръпнаха в полукръг.

— Тихо, песоглавци — започна пан Заглоба, — защото ще заповядам...

Но от полукръга излезе Зидор Люшня, драгунски вахмистър, чист мазур, любим войник на пан Володиовски, пристъпи няколко крачки, изпъна се като струна и каза с решителен глас:

— Ами, ваша милост, тя другояче не може да бъде: щом тоя кучи син е поискал да озлочести нашата пани, ние искаме да тръгнем срещу него и да отмъстим. Каквото казвам аз, това молят всички. А ако пан полковникът не може да тръгне, ние ще тръгнем и с друг командир и ще отидем дори в самия Крим, стига да хванем оня и да му платим заради нашата пани!...

Упорита, студена селяшка заплаха звучеше в гласа на вахмистъра; а другите драгуни и редниците от шляхтичките хоронгви започнаха да скърцат със зъби, да удрят тихо сабите, да сумтят и мърморят. Това глухо мърморене, подобно на ръмжене на мечка в нощния мрак, криеше в себе си направо нещо страшно.

Вахмистърът стоеше изпънат и чакаше отговор, зад него чакаха цели редици и в тях се забелязваше упоритост и толкова силна ярост, че пред нея изчезваше дори обикновената войнишка дисциплина.

Някое време цареше мълчание. Внезапно от по-задните редици се обади някакъв глас:

— Кръвта на оня е най-доброто лекарство за „пани“!

Гневът на пан Заглоба изчезна, защото тая привързаност на войниците към Баша го разчувства, а освен това при споменаването за лекарство в главата му се роди друго намерение, а именно да докарат лекар за Баша. В първия момент никой в пустинния Хрептьов не беше помислил за това, но в Каменец живееха няколко лекари, а между тях един грък, славен човек, богат, собственик на няколко къщи и толкова учен, че едва ли не го смятаха всички за магьосник. Не се знаеше само дали ще дойде в тая пустиня, колкото и да му се плати, понеже беше богат човек и дори магнатите го титулуваха „ваша милост пане“.

Пан Заглоба се замисли малко, после каза:

— Това архикуче няма да се отърве от справедливо отмъщение; аз ви обещавам това, а той сигурно би предпочел негово величество кралят да се закълне, че ще му отмъсти вместо Заглоба. Не е известно само дали е още жив, защото пани, когато се изтръгвала от ръцете му, го ударила с дръжката на пистолета право в мозъка. Сега обаче не е време да мислим за това, а преди всичко трябва да спасим пани.

— Ние сме готови да дадем дори собствения си живот за това! — отвърна Люшня.

А навалицата отново заръмжа в потвърждение думите на вахмистъра.

— Слушай, Люшня — каза Заглоба. — В Каменец живее лекарят Родопул. Ще отидеш при него; ще му кажеш, че пан подолският генерал си е навехнал крака край града и чака помощ от него. А щом той излезе извън стените, ще го хванеш за косата, ще го метнеш на коня или ще го натъпчеш в чувал и ще го докараш на един дъх в Хрептьов. Ще наредя да бъдат разпратени коне на всеки няколко

хвърля и ще летите в кариер. Гледай само да го докараш жив, защото умрял, не ни трябва.

Тих шум на задоволство се чу от всички страни, а Люшня размърда наежените си мустаци и каза:

— Аз ще го хвана и няма да го изпусна чак до Хрептьов!

— Тръгвай!

— Извинявай, ваша милост...

— Какво искаш още?

— Ами ако после пукне?

— Нека пука, стига да дойде тук жив! Вземи шестима души и тръгвай!

Люшня се затече. Другите, доволни, че могат да направят нещо за пани, се хвърлиха да оседлават коне и докато преброиш няколко пъти до сто, шестима души тръгнаха за Каменец, а след тях други водеха свободни коне, за да ги наредят по пътя.

Пан Заглоба се върна в стаята доволен от себе си.

След малко от стаичката излезе Володиовски; променен, загубил ума и дума, равнодушен към думите на съчувствие и утеха. Той съобщи на пан Заглоба, че Баша продължава да спи, седна на пейката и гледаше замаян към вратата, зад която лежеше жена му. На офицерите се струваше, че той се ослушва, затова всички затаяваха дъх и в стаята зацари пълна тишина.

След някое време Заглоба се приближи на пръсти до малкия рицар.

— Михале — каза той, — изпратих за лекар в Каменец, но... но може би ще трябва да пратим за още някого?...

Володиовски гледаше, събираше мислите си, но изглежда, че не разбираше.

— За свещеник — каза Заглоба. — Свещеник Камински би ли могъл да пристигне до утре сутринта?...

Тогава малкият рицар затвори очи, обърна към камината побледнялото си като платно лице и започна да повтаря с бърз шепот:

— Иисусе, Иисусе, Иисусе!

Тогава пан Заглоба, без да пита повече, излезе и издаде съответни нареждания.

Когато се върна, Володиовски вече не беше в стаята. Офицерите казаха на пан Заглоба, че болната започнала да вика мъжа си —

неизвестно дали при бълнуване или в съзнание.

Старият шляхтич наскоро се убеди със собствените си очи, че това е било при бълнуване.

По бузите на Баша цъфтеше светла руменина; привидно тя изглеждаше здрава, но очите ѝ, макар и да блестяха, бяха мътни, сякаш зениците се бяха разтопили в бялото; бледите ѝ ръце търсеха нещо пред себе си с еднообразно движение по завивката. Володиовски лежеше полужив в краката ѝ.

От време на време болната мърмореше нещо тихо или изричаше по-високо някои думи, а между тях най-често се повтаряше „Хрептьов“. Несъмнено в отделни моменти ѝ се струваше, че още пътува. Пан Заглоба се обезпокои особено от това движение на ръцете по завивката, защото в неговото несъзнателно еднообразие виждаше белег на приближаваща смърт. Той беше човек с опит и пред очите му бяха умирали много хора, но никога сърцето му не се беше късало от такава мъка, както при гледката на това цветче, което увяхваше толкова рано.

И като разбра, че само Бог може да спаси от угасване този живот, коленичи пред леглото и започна да се моли пламенно.

В това време дъхът на Баша ставаше все по-тежък и постепенно се превръщаше в хриптене. Володиовски скочи от краката ѝ. Заглоба стана; двамата не си казаха нито дума, само се спогледаха в очите, а в погледите им имаше ужас. Струваше им се, че тя вече свършва, но това продължи само миг. Скоро дишането ѝ се успокои и дори стана побавно.

От този момент те непрекъснато се намираха между страха и надеждата. Нощта се влечеше лениво. Офицерите също не си отидоха да почиват, но седяха в стаята, като или поглеждаха към вратата на стаичката, или си шепнеха помежду си, или дремеха. От време на време влизаше слуга, за да добави дърва в камината, и при всяко мръдване на дръжката на вратата те скачаха от пейките, като смятаха, че влиза Володиовски или Заглоба и че ще чуят страшните думи:

— Вече издъхна!

В това време петлите започнаха да пеят, а тя още се бореше там с треската. На разсъмване се изви страхотен вятър с дъжд и бучеше в гредите, виеше на покрива, от време на време разлюляваше пламъка в камината и изхвърляше в стаята кълба дим и искри. Призори пан

Мотовидло излезе тихо, защото му предстоеше да тръгне на обиколка. Най-сетне настъпи бледен, облачен ден и освети уморените лица.

На плаца започна обикновеното движение, всред воя на вихъра се чуваше конски тропот между преградите на конюшните, теглене на геранила и войнишки гласове, но скоро се чу звънче: пристигна свещеник Камински.

Когато той влезе облечен с бял филон, офицерите коленичиха. На всички се стори, че е настанал тържествен момент, след който несъмнено ще последва смъртта. Болната не се беше свестила, та свещеникът не можа да я изповяда. Извърши само последно миропомазване, после взе да утешава малкия рицар и да го увещава да се предостави на Божията воля. Но пан Володиовски не се утеши от това, защото никакви думи не можеха да проникнат през неговата болка.

Целия ден смъртта се въртеше над Баша. Както паяк, скрит някъде в мрачните ъгли на потона, изпълзвав понякога на светлина и по невидима нишка се спуска надолу, така понякога изглеждаше, като че ли ей сега смъртта ще се спусне над главата на Баша. И неведнъж на околните се струваше, че сянката ѝ вече пада върху челото на Баша, че тая светла душичка вече разперва криле, за да отлети от Хрептьов някъде в безкрайните простори, в отвъдната страна на живота; после смъртта отново като паяк се криеше под потона и надеждата изпълваше сърцата.

Но това беше непълна и само временна надежда, защото никой не смееше да повярва, че Баша ще преживее болестта. Не се надяваше и Володиовски, ето защо болката му стана толкова голяма, че пан Заглоба, макар сам да беше изключително угнетен, започна да се страхува и да моли офицерите да се грижат за него.

— За Бога! Пазете го — казваше той, — защото може да се мушне с нож!

Наистина Володиовски съвсем не мислеше за такова нещо, но разкъсан от скръб и болка, непрекъснато се питаше:

„Как мога да живея аз, когато тя си отива? Как мога да пусна само най-милото ми същество? Какво ще каже тя, когато се огледа там и няма да ме намери при себе си?“

И като размишляваше така, той желаше от цялата си душа да умре заедно с нея, защото както не можеше да си представи живота на

земята без нея, така не разбираше как би могла тя да бъде щастлива без него в отвъдния живот и да не копнее по него.

След пладне зловещият паяк отново се скри под потона, червените петна по бузите на Баша позагаснаха, а огънят спадна дотолкова, че болната се свести малко.

Някое време тя лежа със затворени очи, после ги отвори, погледна малкия рицар в лицето и попита:

— Михалко, аз в Хрептьов ли съм?

— В Хрептьов, скъпа! — отговори Володиовски, като стискаше зъби.

— И ти наистина ли си при мене?

— Наистина! Как се чувстваш?

— Ах, добре!...

Изглежда, че сама не беше сигурна дали поради треската не ѝ се мяркат измамни видения. Но от тоя момент тя се свестяваше все повече и повече.

Вечерта вахтмистър Люшня пристигна с хората си и изтърси от един чувал пред къщата каменецкия лекар заедно с лекарствата му. Лекарят беше едва жив. Но като разбра, че не се намира в разбойнически ръце, както мислеше, а е бил извикан по тоя начин при болна, наскоро му минаха повдиганията и той се залови пъргаво с лекуването, особено когато пан Заглоба му показа в едната си ръка кесия, пълна с дукати, в другата пълен пистолет и му рече:

— Това е наградата за живота ѝ, а това за смъртта!

И още същата нощ, почти призори, зловещият паяк се скри някъде веднъж завинаги; вместо това присъдата на лекаря: „Ще боледува дълго, но ще оздравее“ — прозвуча като радостно ехо по целия Хрептьов. Когато Володиовски чу това за пръв път, падна на земята и така се разрида, та човек можеше да помисли, че плачът ще разкъса гърдите му; а на пан Заглоба така му прилоша от радост, че лицето му се покри с пот и той едва успя да извика: „Дайте да пия!“ Офицерите почнаха да се прегръщат един друг.

А на плаца отново се събраха драгуните, редниците и казаците на пан Мотовидло. Едва можеха да ги въздържат да не викат. Те искаха непременно да покажат по някакъв начин радостта си и започнаха да молят да им дадат няколкото затворени в хрептьовските изби разбойници, за да ги обесят за здравето на „пани“.

Но малкият рицар отказа.

ЧЕТИРИЙСЕТ И ВТОРА ГЛАВА

Още една седмица Баша боледува толкова тежко, че — ако не бяха уверенията на лекаря — и малкият рицар, и пан Заглоба щяха да предполагат, че пламъчето на нейния живот ще угасне всеки миг. Едва след изтичането на това време на нея ѝ стана значително по-добре; съзнанието ѝ се върна напълно и макар лекарят да предвиждаше, че ще трябва да лежи месец, дори месец и половина, все пак сигурно беше вече, че ще оздравее напълно и ще възстанови по-раншните си сили.

Володиовски, който през боледуването ѝ не се отдалечаваше дори на една крачка от възглавницата ѝ, я обикна след тия страдания още по-пламенно — ако изобщо това беше възможно — и само нея виждаше на тоя свят. Навремени, когато седеше при нея, когато гледаше това личице, още слабо и бледо, но весело, тия очи, в които с всеки изтекъл ден се връщаше някогашният огън, на него му идеше и да се смее, и да плаче, и да крещи от радост:

— Оздравява моята единствена Башка, оздравява!

И се хвърляше към ръцете ѝ, а понякога целуваше тия клетки малки стъпалца, които толкова храбро бяха газили през дълбоките снегове към Хрептьов — с една дума, обичаше я и я почиташе небивало. Чувстваше се също така страшно задължен към провидението и веднъж каза пред пан Заглоба и офицерите:

— Аз съм беден слуга, но ако трябва ръцете си да изтрепя, пак ще намеря средства поне за една дървена черквичка. Защото колчем камбаните забият в нея, винаги ще си спомням Божието милосърдие — и душата ми цяла ще се разтопи в мене от благодарност!

— Дай Боже най-напред да прекараме благополучно турската война — отговори му пан Заглоба.

На това малкият рицар мръдна мустачки и отвърна:

— Господ-Бог най-добре знае какво ще го задоволи повече: ако поиска черквичка, ще ме запази, а ако предпочита моята кръв, няма да я пожалия, кълна се в Бога!

Заедно със здравето Башка си възвръщаше и доброто настроение. След две седмици тя поръча да пооткрехнат вечерта вратата на стаичката ѝ и когато офицерите се събраха в гостната, тя се обърна към тях със сребристия си глас:

— Добър вечер, ваши милости! Вече няма да умра, нали!

— Слава на Всевишния! — отговориха воините хорovo.

— Слава Боху, детино миленкая! — извика отделно пан Мотовидло, който обичаше Баша с рядко бащинско чувство, а в моменти на силно вълнение винаги говореше на украински.

— Гледайте, ваша милост панове — продължи по-нататък Баша, — какво ме сполетя! Кой би очаквал това? Цяло щастие, че се свърши така!

— Бог е бдял над невинността — обади се отново хорът през вратата.

— А пан Заглоба много пъти ми се е надсмивал, че предпочитам сабята пред къделята. И таз добра! Много щяха да ми помогнат къделята и иглата! А пък аз се проявих напълно по рицарски, нали?

— И ангел не би се проявил по-добре!

По-нататъшният разговор бе прекъснат от пан Заглоба, който затвори вратата на стаичката, понеже се страхуваше да не би Баша да се преумори. Но тя се разфуча срещу него като котка, защото имаше желание да разговаря и още повече да слуша похвали за своята храброст и енергия. Сега, когато опасността беше минала и бе станала само спомен, Баша се гордееше особено много с подвига си пред Азия и на всяка цена искаше да я хвалят. Много пъти тя се обръщаше и към малкия рицар, допираше пръст до гърдите му и казваше с израз на разгалено дете:

— Хвали ме за храбростта ми!

И той послушно я хвалеше и я милваше, целуваше по очите и по ръцете, докато най-сетне пан Заглоба, при все че сам се разчувстваше над нея безкрайно много в душата си, преструваше се на възмутен и започваше да мърмори:

— Аа! Тя съвсем ще се размекне като восък на огън!... Общата радост в Хрептьов поради спасението на Баша се помрачаваше само от мисълта за злото, което е извършила на Жечпосполита измяната на Азия Тухайбейович, и за страшната съдба на пан Нововейски, на двете пани Боски и на Евка. Баша се измъчваше много от това, а заедно с нея

и всички, тъй като рашковските събития бяха подробно известни вече не само в Хрептьов, но в Каменец и по-далече. Преди няколко дни в Хрептьов беше спрял пан Мишлишевски, който въпреки предателството на Азия, на Кричински и Адурович не губеше надежда, че ще успее да привлече на полска страна другите липковски ротмистри. Веднага след пан Мишлишевски пристигна пан Богуш, а след тях дойдоха вести направо от Могильов, от Ямпол и от самия Рашков.

В Могильов пан Гоженски, явно по-добър воин, отколкото оратор, не се оставил да бъде изненадан. Той доловил заповедта на Азия до останалите на гарнизон в Могильов липковци, сам ги нападнал с шепата си мазурска пехота и ги избил или взел в плен; освен това изпратил предупреждение в Ямпол, та и тоя град оцелял. Наскоро след това войските се завърнали. Така че само Рашков паднал жертва. Володиовски току-що беше получил оттам писмо от пан Бялогловски, с което той съобщаваше за тамошните събития и за други неща, които засягаха цялата Жечпосполита.

„Добре, че пристигнах тук (пишеше между другото пан Бялогловски), защото Нововейски, който ме заместваше, сега не би бил в състояние да изпълнява тая функция. Той прилича повече на скелет, а не на човек и положително ще загубим този голям рицар, защото го е притиснала болка свръх неговите сили. Баща му е заклан, сестра му опозорена, подарена от Азия на Адурович, а панна Боска Азия взел със себе си. С тях е вече свършено, дори да успеем да ги освободим от робство. Знаем това от един липковец, който при преминаването през реката си изкълчил врата и уловен от нашите, изпя всичко, когато го сложиха на жаравата. Азия Тухайбейович, Кричински и Адурович отишли чак някъде при Адрианопол. Нововейски иска да се изтръгне от ръцете ми, като казва, че трябвало да хване Азия дори в сред султанския стан и да му плати. Той винаги е бил упорит и решителен, та сега не му се чудя: нали се отнася до панна Боска, чието нещастие всички обливаме с обилни сълзи, защото беше мило момиче и не зная дали има сърце, което да не бе спечелила тук. Все пак аз въздържам Нововейски и казвам, че Азия сам ще дойде при него, тъй като войната е сигурна, а сигурно е и това, че ордите ще тръгнат напред. Имам сведения от Молдавия, от перкулабите, а и от турски търговци, че войската вече започвала да се събира при Адрианопол. Множество

орди. Прииждаला също така турска конница, която те наричат «спахии», а самият султан щял да дойде с еничарите. Ваша милост благодетелю! Това ще бъде безброен мравуняк, защото ще тръгне целият Изток, а у нас войската е шепа. Цялата ни надежда е в каменецката опора, която дай Боже да е укрепена както трябва. В Адрианопол е вече пролет, а у нас приближава, защото ваят проливни дъждове и тревата никне. Аз отивам в Ямпол, тъй като Рашков е само куп пепел и човек няма къде глава да подслони, нито какво в уста да сложи. Освен това мисля, че скоро ще ни приберат от всички фортове.“

Малкият рицар също имаше свои сведения, еднакво сигурни, дори още по-сигурни, защото идеха от Хотим, че войната е неизбежна. Дори той ги беше изпратил неотдавна на хетмана. Все пак писмото на Бялогловски му направи силно впечатление, понеже идваше от крайния предел и тъкмо защото потвърждаваше неговите сведения. Не от войната обаче се страхуваше малкият рицар, а мислеше за Баша.

— Заповедта на хетмана да се събират частите може да дойде всеки ден — казваше той на пан Заглоба, — а службата си е служба и аз ще трябва да тръгвам веднага, но Башка още е на легло и времето лошо.

— И десет заповеди да дойдат — отговори пан Заглоба, — Башка стои над всичко. Ще седим тук, докато оздравее напълно. Пък и войната няма да започне не само преди края на зимата, но и преди да завърши топенето на снеговете — нали и те ще трябва да докарват тежки оръдия срещу Каменец.

— Във ваша милост винаги се крие старият доброволец — отвърна нетърпеливо малкият рицар, — ти, ваша милост, мислиш, че може да се пренебрегне заповедта заради личните работи.

— Е! Щом заповедта ти е по-мила от Баша, слагай я на каруцата и тръгвай. Зная, заради заповедта ти си готов дори с вила да я вдигаш, ако се види, че не може сама да се качи на бричката. Да ви вземат дяволите с тая ваша дисциплина! Някога човек правеше каквото можеше, а което не можеше, не го и правеше. Милостив си с устата, ама нека само да викнат: „Хайде, срещу турчина!“ — като костилка ще изплюеш тая милостивост и ще поведеш тая клетница на въжена примка край коня си!

— Аз ли нямам милост към Баша! Не те ли е страх от Бога да говориш така, ваша милост! — възкликна малкият рицар.

Пан Заглоба сумтя гневно някое време и едва когато видя тъжното лице на Володиовски, заговори му следното:

— Михале! Ти знаеш, че каквото говоря, казвам го от истинско бащинско чувство към Башка. Иначе нима бих седял още тук под турската секира, вместо да почивам на безопасно място, за което никой не би могъл да ме укори при моите години. А кой те сватоса с Башка? Ако излезе, че не съм аз, тогава ми заповядай да изпия каца вода, без да долееш нищо към нея за вкус.

— С живота си не бих могъл да се отплатя на ваша милост за това! — отговори малкият рицар.

И двамата се прегърнаха и веднага след това помежду им зацари пълен сговор.

— Аз намислих — каза малкият рицар, — щом дойде войната, ти, ваша милост, да вземеш Башка и да заминеш с нея при Скшетуски, в Луковската земя. Дотам чамбулите няма да стигнат.

— Ще направя това за тебе, макар че ми се ще да се срещна с турчина, защото за мене няма по-долен от тоя свински народ, който не пие вино!

— От едно само се страхувам: че Башка ще се запъне да дойде в Каменец, за да бъде при мене. Тръпки ме полазват, когато помисля за това, а като бял ден е ясно, че ще настоява.

— Ти пък няма да позволиш. Малко ли злини вече възникнаха от това, че й разрешаваш всичко и й позволи това пътуване до Рашков, макар че аз веднага се обявих против него!

— А, това не е вярно! Ти, ваша милост, каза, че не искаш да даваш съвет.

— Щом аз казвам, че не искам да давам съвет, това е повече от разубеждаване.

— Башка би трябвало да има това като обещане на ухото, но нали знаем каква е тя! Щом види меч над главата ми, ще се запъне!

— Ти пък няма да позволиш, повтарям! За Бога! Какъв мекушав мъж си ти!

— Признавам, че щом тя пъкне длани в очите си и започне да плаче или нека само да се престори, че плаче — сърцето ми става като масло в тиган. Дума да не става, тя трябва да ме е омагьосала. Колкото за изпращането, ще я изпратя, защото нейната безопасност ми е по-

скъпа от собствения живот, но като си помисля, че ще трябва с това да я огорча, кълна се в Бога — дъхът ми спира от мъка!

— Михале, бъди с ума си, не позволявай да те води за носа!

— О, не позволявай! А кой, ако не ваша милост, казваше, че съм нямал никаква милост към нея?

— Какво? — каза Заглоба.

— На тебе, ваша милост, уж не ти липсва остроумие, но сега сам се чешеш зад ухото!

— Защото обмислям как най-добре да я убедим.

— Ами ако още от самото начало пъхне длани в очите си?

— Ще ги пъхне, това е ясно! — каза пан Заглоба с видим страх.

И така двамата се безпокояха, защото, да си кажем правото, Баша ги беше напълно покорила. През боледуването ѝ я бяха съвсем разгалили и така я обичаха, та необходимостта да не задоволят нейната воля и желание ги изпълваше със страх. И единият, и другият знаеше добре, че Баша няма да се противопостави и ще се покори на решението, но дори пан Заглоба, да не говорим за Володиовски, би предпочел да атакува сам цял полк еничари, отколкото да я види, като пъхва длани в очите си.

ЧЕТИРИЙСЕТ И ТРЕТА ГЛАВА

Но ето че още същия ден им дойде сигурна, както смятаха, помощ в лицето на неочаквани и безкрайно мили гости. Надвечер пристигнаха без никакво предупреждение семейство Кетлинг. Щом ги видяха, в Хрептьов настана неопишуема радост и изумление; а те, като узнаха от първия въпрос, че Баша е вече на оздравяване, също се зарадваха извънредно много. Кшиша веднага се втурна в стаичката и в същия момент писканията и възгласите, които се чува оттам, съобщиха на рицарите за щастieto на Баша.

Кетлинг и Володиовски дълго се държаха в прегръдките си, като ту се отделяха един от друг според дължината на ръцете им, ту отново се стискаха в прегръдка.

— За Бога! — каза малкият рицар. — Кетлинг! Хетмански жезъл по-малко би ме зарадвал, отколкото ти!... Но какво правиш по тия места?

— Пан хетманът ме направи началник на каменецката артилерия — отговори Кетлинг, — та пристигнахме с жената в Каменец. Там узнахме за бедите, които ви сполетели, и веднага тръгнахме за Хрептьов. Слава Богу, мой Михале, че всичко се е свършило благополучно. Ние пътувахме с голяма мъка и неувереност, защото още не знаехме дали идваме тук за радост, или за тъга...

— За радост, за радост! — намеси се пан Заглоба.

— Как се случи всичко това? — попита Кетлинг.

Малкият рицар и пан Заглоба почнаха да разказват в надпревара, а Кетлинг слушаше, издигаше очи и ръце нагоре и се възхищаваше от храбростта на Баша.

След като се наприказваха до насита, малкият рицар взе да разпитва Кетлинг какво бе станало с него, а той заразправя подробно. След сватбата живеели на границата с Курландия. Чувствали се толкова добре един с друг, че и в рая не би могло да им бъде по-хубаво. Когато се женел за Кшиша, Кетлинг отлично знаел, че взема „свръхземно същество“, и това си мнение не променил досега.

След тоя израз пан Заглоба и пан Володиовски си спомниха някогашния Кетлинг, който винаги се изразяваше изискано и възвишено, и отново започнаха да го прегръщат, а когато наситиха достатъчно приятелството си с тия прегръдки, старият шляхтич попита:

— Но дали на това свръхземно същество не се случи някакъв земен casus^[1], който рита с крака и с пръст търси зъбите си в устата?

— Бог ни даде син! — отговори Кетлинг. — А сега отново...

— Забелязах — прекъсна го Заглоба. — А тук у нас всичко е постарому!

При тия думи той впи здравето си око в малкия рицар, а пан Михал току започна да мърда мустачки.

По-нататъшният разговор бе прекъснат от влизането на Кшиша, която се появи на вратата и каза:

— Башка моли.

Веднага всички тръгнаха към стаичката и там започнаха нови приветствия. Кетлинг целуваше ръцете на Баша, Володиовски пък на Кшиша и всички се оглеждаха взаимно като хора, които не са се виждали отдавна.

Кетлинг не се беше променил почти никак; само косата му беше ниско остригана и това го правеше да изглежда по-млад; Кшиша обаче беше променена извънредно много, поне засега. Тя не беше така нежна и стройна, както по-рано, а лицето ѝ беше по-бледо, поради което мъхът над устата ѝ изглеждаше по-тъмен. Останали ѝ бяха само някогашните прекрасни очи с безкрайно дълги мигли и някогашното добродушно лице. Но чертите ѝ, в миналото толкова чудни, бяха загубили старата си нежност. Наистина това можеше да бъде временно, но все пак Володиовски я гледаше и като я сравняваше със своята Башка, си казваше неволно:

„Божичко! Как съм могъл да бъда влюбен в нея там, където двете бяха заедно? Къде са ми били очите?“

Напротив, Баша се струваше на Кетлинг прекрасна. А и беше прекрасна със своята руса немирна коса, паднала върху веждите, с кожата си, която си бе позагубила руменината и след болестта бе заприличала на листче от бяла роза. Сега обаче лицето ѝ, леко заруменено от радостта, и нежните ѝ ноздри се движеха бързо. Тя

изглеждаше толкова млада, почти дете, и на пръв поглед можеше да се сметне, че е с десет години по-млада от жената на Кетлинг.

Но нейната хубост подейства на чувствителния Кетлинг само по такъв начин, че той започна с още по-голяма нежност да мисли за жена си, понеже се чувстваше виновен пред нея.

Двете жени си бяха вече казали всичко, което можеше да се каже за кратко време, и сега цялата компания, насядала около леглото на Баша, започна да си спомня старите времена. Но този разговор някак не вървеше, защото в тия стари времена имаше разни неудобни за говорене моменти: това беше интимността между пан Михал и Кшиша, равнодушието на малкия рицар към любимата сега Башка и разните обречения, и разните отчаяния. Пребиваването в дома на Кетлинг имаше за всички своя чар и беше оставило след себе си прелестен спомен, но беше неудобно да се говори за него.

Затова след малко Кетлинг обърна друг лист.

— Не ви казах още — рече той, — че по пътя се отбихме у семейство Скшетуски, които цели две седмици не искаха да ни пуснат и ни приеха така, че и в рая не би могло да ни бъде по-добре.

— За Бога, как са Скшетуски? — извика пан Заглоба. — Значи и него намерихте у дома?

— Намерихме го, защото си беше дошъл за малко от пан хетмана с тримата си по-големи синове, които служат във войската.

— Не съм виждал Скшетуски от нашата сватба — каза малкият рицар. — Той беше с хоронгвата си тук, в Дивите поля, синовете му също заедно с него, но не се случи да се срещнем.

— Всички там страшно тъгуват за ваша милост! — каза Кетлинг, като се обърна към пан Заглоба.

— О, и аз за тях! — отвърна старият шляхтич. — Но то си е така: седя тук, мъчно ми е без тях; ще отида там, ще ми е мъчно без тая невестулка... Такъв е то човешкият живот, ако не вее вятърът в едното ухо, духа в другото... А най-зле е за сиротния човек, защото, ако аз имах нещо свое, нямаше да обичам чуждото.

— И собствените ти деца не биха те обичали повече от нас, ваша милост — отговори Баша.

Като чу това, пан Заглоба се силно зарадва, забрави тъжните си мисли, веднага изпадна във весело настроение, посумтя малко и отговори:

— Ех! Глупав бях аз тогава у Кетлинг, дето ви сватосах и Кшишка, и Башка, а не помислих за себе си! Още не беше късно...

При тия думи той се обърна към жените:

— Признайте си, че и двете бяхте влюбени в мене и че всяка би предпочела да се ожени за мене, а не за Михал или Кетлинг.

— Разбира се! — извика Баша.

— Елена Скшетуска също би ме предпочела на времето си. Но няма как! Станалото — станало!... Това се казва солидна жена, не някаква си скитница, дето избива зъбите на татарите! А здрава ли е тя?

— Здрава, само че е поугрижена, защото двамата им средни синове избягали от училището в Луков и постъпили във войската — отговори Кетлинг; — самият Скшетуски се радва, че тия хлапацы имат такъв младежки жар, но майката като всяка майка!

— Колко деца имат те? — попита Башка с въздишка.

— Момчетата са дванайсет, а сега започна прекрасният пол — отговори Кетлинг.

На това пан Заглоба каза:

— Ха! Особена Божия благословия има над тоя дом! Всичко това съм го отгледал на собствения си скут като пеликан... Ще трябва да издърпам ушите на средните, защото, щом са искали да бягат, трябваше да избягат тук, при Михал... Я чакайте; трябва да са офейкали Михалко и Яшек. Те бяха там цял мравуняк, та дори баща им бъркаше имената. А врани няма да видиш на половин миля наоколо, защото всичките ги изпозастреляха с ловните си пушки, негодниците му такива. О-хо! Втора такава жена със свец да я търсиш. Щом се случеше да й каже: „Еленка! Хлапетата порастват, трябва ми нова радост!“ — тя уж ще изфуци срещу мене, но на срока е готово, сякаш някой го е поръчал! Представете си: стигна се дотам, че когато някоя женица от околността не можеше да дочака консоляция^[2], вземаше назаем дрехи от Еленка — и помагаше, кълна се в Бога!...

Всички много се учудиха и настъпи кратко мълчание, след което внезапно се чу гласът на малкия рицар:

— Башка, чуваш ли?

— Михал, ще мируваш ли ти?! — отговори Баша.

Но Михал не искаше да мирува, защото разни хитри мисли му дойдоха в главата, особено като си каза, че заедно с тая работа може да

уреди и другата, също така важна — затова започна да говори уж така, без да иска, като за най-обикновени неща:

— Гледай ти, струва си човек да посети семейство Скшетуски! Ех, той няма да бъде там, защото ще отиде при хетмана, но тя има ум в главата си и не е свикнала да се излага на крайна опасност, та ще си остане у дома.

После се обърна към Кшиша:

— Наближава пролет и времето ще бъде прекрасно. Сега е още рано за Башка, но малко по-късно, ако е рекъл Господ, може би аз няма да се противопоставям, понеже това е приятелско задължение. Пан Заглоба ще ви отведе там двете, а наесен, когато тук се поуспокои, и аз бих дошъл подир вас...

— Това е великолепна мисъл! — възкликна пан Заглоба. — Аз и без това трябва да пътувам, защото вече им се отплатих с неблагодарност. Забравих, че те съществуват на тоя свят! Чак ме е срам!

— Какво ще кажеш на това, ваша милост пани? — попита Володиовски, като гледаше Кшиша втренчено в очите.

Но тя най-неочаквано отговори с присъщото си спокойствие:

— Много бих искала, но това е невъзможно, защото аз ще остана при мъжа си в Каменец и по никакъв начин няма да се отделя от него.

— За Бога, какво чувам! — извика Володиовски. — Ти, ваша милост пани, искаш да останеш в една крепост, която непременно ще бъде обсадена, и то от съвсем див неприятел. Аз не бих възразил, ако войната щеше да бъде с някакъв културен неприятел, но тук ще имаме работа с варвари. Ти знаеш ли, ваша милост, какво значи превзет град? Какво е това турски или татарски плен? На ушите си не мога да повярвам!

— И все пак другояче няма да бъде! — отговори Кшиша.

— Кетлинг! — извика малкият рицар отчаян. — И ти ли си се оставил вече да ти стъпят на шията? Човече, имай малко милост в сърцето си!

— Ние разисквахме дълго — отговори Кетлинг — и се стигна до това.

— И нашият син е вече в Каменец под грижите на една моя роднина. Нима Каменец непременно ще бъде превзет?

Тук Кшиша повдигна спокойните си очи нагоре.

— Бог е по-силен и от турчина, няма да ни излъже в нашето доверие! А понеже съм се заклела пред мъжа си, че няма да го напусна до смъртта, моето място е при него.

Малкият рицар се силно смути, защото той очакваше съвсем друго от Кшиша.

А Баша, която още от самото начало на разговора бе разбрала какво цели Володиовски, се усмихваше хитро, а сега впи в него пронизителните си очички и каза:

— Михале, чуваш ли?

— Башка! Ти ще мируваш ли?! — извика малкият рицар страшно смутен.

След тия думи той започна да хвърля отчаяни погледи към пан Заглоба, сякаш от него чакаше спасение, но той, изменникът му с изменник, стана внезапно и рече:

— Ще трябва да се помисли за нещо за хапване, защото не само с думи живее човек.

И излезе от стаичката.

Пан Михал се затече подир него и му препречи пътя.

— Е, и какво сега? — запита Заглоба.

— Как какво?

— Дявол да я вземе тая Кшиша! Боже мой, как няма да загине тая Жечпосполита, когато жените управляват в нея!...

— Нищо ли няма да измислиш, ваша милост?

— Какво ще ти измисля, като се боиш от жена си? Накарай ковача да те подкове — това е!

---

[1] Случай (лат.). — Бел.прев. ↑

[2] Утеха, прен. деца, потомство (лат.). — Бел.прев. ↑

ЧЕТИРИЙСЕТ И ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

Кетлингови гостуваха около три седмици. След като изтече това време, Баша се опитваше да стане от леглото, но се видя, че още не може да се държи на крака. Здравето ѝ се възвръщаше по-бързо от силите и лекарят ѝ заповяда да лежи, докато те не се възстановят напълно.

А в това време настъпи пролет. Най-напред откъм Дивите поля и Черно море задуха силен и топъл вятър, който изпораздра и разръфа облачната завеса като прогнило от старост рухо^[1], а после започна да гони и пръска тия облаци по небето, както овчарско куче разгонва и пръска стадата овце. Понесените от него облаци често пъти обливаха земята с обилен дъжд от едри като дренки капки. Разтопените остатъци от сняг и лед образуваха езера по равната степ; от храсталците взеха да се стичат струички вода, потоците по дъното на долищата придойдоха и всичко това се носеше към Днестър с шум, врява и вик, също както децата тичат радостни към майка си.

Между разкъсаните облаци час по час се показваше слънцето, светло, подмладено и някак мокро, сякаш окъпано в тая водна шир.

После светлозелените стъбълца на тревата захванаха да се показват от размекнатата земя; тънките клонки на дърветата и храстите набъбнаха от изобилни пъпки. Слънцето грееше все по-силно; по небето се появиха птичи ята; жерави, диви гъски, щъркели, после вятърът започна да докарва цели облаци от лястовици; жаби закряха като грамаден хор в затоплената вода; дребните сиви птички се разпяха до забрава — и през иглолистните и широколистни гори, през степта и долищата се понесе силен ек, сякаш цялата природа крещеше от радост и унес:

— Пролет! Уха! Пролет!

Но за тия нещастни краища пролетта носеше траур, а не радост, смърт, а не живот. Няколко дни след заминаването на Кетлингови малкият рицар получи следното съобщение от пан Мишлишевски:

„На Кучункаурийските ливади се събира все повече войска. Султанът е изпратил значителни пълчища в Крим. Ханът с петдесетхилядна орда иде на помощ на Дорошенко. Щом водите обсъхнат, цялата тази маса ще тръгне по черния^[2] и кучманския път. Дано Бог се смили над Жечпосполита!“

Володиовски изпрати веднага своя слуга Пентка с тая новина при хетмана.

Самият той обаче не бързаше да напусне Хрептьов. Първо, като войник той не можеше да изостави тази станица без хетманска заповед, после, твърде много години беше прекарал в разпавии с татарите, та знаеше, че чамбулите няма да тръгнат толкова скоро. Водите още не бяха се оттеглили, тревата не бе израсла достатъчно, а и казаците още се намираха по своите зимни селища. Турците малкият рицар очакваше едва през лятото, защото, макар вече да се събираха при Адрианопол, все пак такъв грамаден обоз, такива маси от войска, от прислуга, товари, коне, камили и биволи можеха да се движат извънредно бавно. Леките татарски конни части можеха да се очакват по-рано, в края на април или началото на май. Наистина преди главната сила, която броеше десетки хиляди бойци, винаги върху страната връхлитаха отделни чамбули и по-малки или по-големи шайки, както отделните капки дъжд падат преди същинския порой. Но малкият рицар не се страхуваше от тях. Дори елитна татарска конна част не беше в състояние да се противопостави на открито поле срещу конницата на Жечпосполита, та какво остава за такива банди, които при самата вест за приближаването на войска се пръскаха като прах пред вятър.

Във всеки случай имаше доста време, а дори и да не стигнеше, пан Володиовски не би имал нищо против да се сблъска с някои чамбули и да ги срази така болезнено, че да го помнят цял живот.

Той беше войник по плът и кръв, войник по професия, затова близостта на войната будеше у него жажда за неприятелска кръв, а едновременно му възвръщаше спокойствието.

Пан Заглоба, макар през дългия си живот да беше вече напълно обръгнал на големите опасности, беше по-малко спокоен. При

внезапни случаи той умееше да прояви смелост; по-право, той си я беше създал в себе си чрез дългата, макар и често пъти неволна практика и през живота си беше нанесъл значителни победи, обаче винаги първата вест за военна опасност му правеше силно впечатление. Но когато малкият рицар му изложи своето гледище, и той доби по-добро настроение, дори започна да ругае целия Изток и да му се заканва.

— Когато християнски нации воюват помежду си — казваше той, — и Господ Иисус е тъжен, и всички светии се чешат по главата, защото обикновено бива така — загрижен ли е господарят, загрижени са и слугите; но който бие турчина, не може да направи нещо по-приятно за небето. От една духовна персона съм чувал, че на светците просто им се повдига, когато видят тия кучешки братя, поради това небесната храна и пития не им се услаждат и дори вечното им блаженство се разваля.

— Навярно ще да е така — отговори малкият рицар. — Само че турската мощ е безкрайно голяма, а нашата войска можеш да я побереш в шепата си.

— Но те няма да превземат цялата Жечпосполита я. Малко ли беше силен Carolus Gustavus? По онова време имаше война и със септентрионите^[3], и с казаците, и с Ракочи^[4], и с електора^[5] — а къде са те днес? Чак в техните краища отнесохме огън и меч...

— Това е вярно. Лично аз не бих се страхувал от тая война, особено защото — както съм казвал — трябва да направя нещо значително, за да се отплатя на Господ Иисус и пресветата Дева за милосърдието им към Башка. Дано само Бог ми даде удобен случай!... Но аз мисля за тия земи, които, по всичко изглежда, ще минат, макар и временно, заедно с Каменец в погански ръце. Представи си, ваша милост, какво опозоряване на божиите черкви ще бъде и какъв гнет за християнското население!

— Само за казаците не ми приказвай! Негодници! Те вдигнаха ръка срещу майка си, нека ги сполети онова, което си търсят сами. Най-важното е Каменец да удържи! Как мислиш, Михале, ще удържи ли?

— Мисля, че пан подолският генерал не го е укрепил, както трябва, а и гражданите, осигурени от местоположението, не са направили онова, което бяха длъжни. Кетлинг казваше, че там

пристигнаха полковете на епископ Тшебицки, които били много добре екипирани. За Бога! Ние издържахме при Збараж само зад един много слаб насип срещу също така изключително голяма сила, би трябвало да удържим и сега, защото Каменец е орлово гнездо...

— Ех! Орлово гнездо — но не се знае дали в него ще се намери орел, какъвто беше Вишньовецки, или само някаква врана. Ти познаваш ли подолския генерал?

— Богат пан и добър войник, но малко небрежен.

— Зная, познавам го. Неведнъж съм го укорявал за това. Пановите Потоцки искаха навремето да замина с него в чужбина заради образованието му, та покрай мене да се научи на изискани маниери. Но аз казах: „Няма да замина, защото е отпуснат, защото нито един негов ботуш няма две уши и по дворците ще ходи с моите, а сахтиянът е скъп.“ После при Мария Людвика ходеше като французите, но чорапите му непрекъснато падаха и прасците му бяха все голи. Той не може и вода да носи на Вишньовецки!

— Каменецките жълтогащници^[6] също се страхуват много от обсадата, защото търговията им ще спре. Те биха предпочели да бъдат под турчина, стига да не затварят дюкяните си.

— Негодници! — каза Заглоба.

И двамата с малкия рицар се замислиха дълбоко върху бъдещата съдба на Каменец; освен това те мислеха и за Баша, която ще трябва да сподели съдбата на всички жители, ако крепостта бъде превзета.

Но след малко пан Заглоба се удари по челото.

— Я виж! — каза той. — Защо сме се загрижили ние така? Ами за какво ни е дотрябвало да отиваме в тоя въшкав Каменец и да се затваряме там? Не е ли по-добре за тебе да отидеш при хетмана и да действаш срещу неприятеля на бойното поле? В такъв случай Башка няма да се запише в хоронгва я и ще трябва да замине за някъде, но не за Каменец, а някъде далече, ако щеш при Скшетуски. Михале! Бог гледа в сърцето ми и вижда какво голямо желание имам да се бия с поганците, но за тебе и за Башка ще направя това и ще я откарам.

— Благодаря ти, ваша милост — отговори малкият рицар. — Ако аз не бъда в Каменец, и Башка няма да настоява да отиде там, но какво ще правим, ако дойде заповед от хетмана?

— Какво ще правиш, като дойде заповед ли?... Да ги вземе дяволът всички тия заповеди!... Какво ще правиш ли?... Чакай!

Започвам да мисля по-ясно. Трябва да изпревариш заповедта!

— Как така?

— Пиши веднага на пан Собески, уж че му съобщаваш новини, а накрая кажи, че согам^[7] на близката война поради обичта, която чувстваш към него, би искал да бъдеш при неговата особа и да действаш на бойното поле. За Бога! Това е отлична мисъл! Защото, първо, немислимо е такъв преследвач като тебе да бъде затворен зад стените, вместо да се бие на полето, и, второ, за това писмо хетманът ще те обикне още повече и ще пожелае да те има при себе си. Той също така ще се нуждае от верни войници... Слушай само: ако Каменец се защити, славата ще падне върху подолския генерал, а каквото покажеш ти на бойното поле, то ще отиде за слава на хетмана. Не се страхувай! Хетманът няма да те даде на генерала. По-скоро ще даде някого друго, но тебе или мене няма да даде!... Пиши писмо! Напомни му за себе си! Ех! Умът ми заслужава нещо по-хубаво, а не да го кълват кокошки по буницата! Михале! Да пийнем ли нещо по този случай, а?! Пиши писмо!

Володиовски наистина се зарадва много; той прегърна пан Заглоба и като помисли малко, каза:

— И при това няма да измамя нито Господа-Бога, нито отечеството, нито хетмана, защото не ще и дума, че на бойното поле ще мога да се проявя много повече. От сърце ти благодаря, ваша милост. И аз мисля, че хетманът ще пожелае да ме има под ръка, особено след като му пиша. Но за да не оставя и Каменец, знаеш ли какво ще направя, ваша милост? Ще екипирам с мои средства малко пехота и ще я пратя в Каменец. И това ще пиша веднага на хетмана.

— Още по-добре! Но откъде ще вземеш хора, Михале?

— В подземията имам около четирийсет разбойници и обирници, тях ще взема. Колкото пъти заповядвах да обесят някого, Башка винаги ме молеше да му подаря живота и много пъти вече ме е съветвала да направя от тия разбойници войници. Не исках, защото беше необходим пример. Но сега войната е пред нас и всичко може. Те са здравеняци, вече мирисали барут. Ще обявя освен това, че който доброволно дойде от долищата или скривалищата и се запише във войската, ще му бъдат простени досегашните престъпления. Ще се съберат около стотина души... Башка също ще бъде доволна. Голямо бreme свали от сърцето ми, ваша милост!...

И още същия ден малкият рицар изпрати нов пратеник до хетмана, а на разбойниците обяви милост и помилване, ако постъпят в пехотата. Те се съгласиха с радост и обещаха да привлекат и други. Баша се зарадва безкрайно много. Докараха шивачи от Ушица, от Каменец и откъдето можеше, за да шият униформи. Някогашните разбойници се обучаваха на хрептьовския плац, а пан Володиовски се радваше в сърцето си при мисълта, че самият той ще действа на бойното поле срещу нападателя, че няма да изложи жена си на опасностите от обсадата, а на Каменец и отечеството ще окаже значителна услуга.

Тая дейност продължи няколко седмици, докато една вечер пратеникът се върна с писмо от пан хетмана Собески.

Хетманът пишеше следното:

„Скъпи мой и мили ми Володиовски! Аз ще ти остана много благодарен, а и отечеството трябва да ти бъде благодарно, че ми изпращаш всички новини толкова бързо. И от другаде имам вести, че в Кучункаури се е събрала страшна сила; заедно с ордата ще са около триста хиляди души. Ордата ще тръгне всеки момент. Султанът не се интересува от нищо друго толкова, колкото от Каменец. Предателите липковци ще покажат на турците всички пътища и ще ги осведомят за Каменец. Надявам се, че Бог ще предостави оная змия Тухайбейович в твоите ръце или в ръцете на Нововейски, заради нещастieto на когото искрено страдам. *Quod attinet*^[8] до това да бъдеш при мене, Бог вижда, че много бих се радвал, но това е невъзможно. Пан подолският генерал проявяваше към мене много добри чувства след избора, а аз искам да му дам най-добрия воин, защото държа за каменецката крепост като за зеницата на окото си. Там ще има много хора, които са опитали войната веднъж или два пъти през живота си, но все едно, че някой е ял някога по-особена гозба и после я споменава през целия си живот; а човек, който я е ял като ежедневен хляб и който би могъл да помогне със съвет поради големия си опит — няма да има или ако има такива, те ще бъдат без

нужния авторитет. За това те изпращам там, понеже Кетлинг е добър войник, но по-малко известен, а тамошната шляхта ще е с очи, обърнати към тебе, и мисля, че макар някой друг да бъде командир, пак каквото ти кажеш, ще го послушат с готовност. Службата в Каменец може да бъде опасна, но ние вече сме свикнали да се мокрим от такъв дъжд, пред който другите се крият. За нас е достатъчна славата и да ни помнят с благодарност, но главното нещо е отечеството, за спасението на което не е нужно да те увещавам.“

Това писмо, прочетено в присъствието на офицерите, направи силно впечатление, защото всички те предпочитаха да служат на бойното поле, отколкото в крепост. Володиовски наведе глава.

— Какво мислиш, Михале? — запита Заглоба.

А той повдигна вече успокоеното си лице и отговори със също така спокоен глас, сякаш не беше преживял никакво разочарование в надеждите си:

— Ще отидем в Каменец... Какво имам да мисля?

И можеше да се стори на човек, че нищо друго никога не бе мислил.

След малко обаче той размърда мустачки и рече:

— Хей, мили другари, ще отидем в Каменец, но няма да го дадем, освен ако загинем сами!

— Освен ако загинем! — повториха офицерите. — Веднъж умира човек.

Пан Заглоба помълча някое време, шареше с очи по насъбраните, но като видя, че всички чакат това, което иска да каже, внезапно въздъхна и каза:

— Идвам с вас. Дявол да го вземе!

---

[1] Дреха, облекло (бълг. диал.). — Бел. [elemag_an](#) ↑

[2] Пътят на татарските нахлувания в Полша. — Бел.прев. ↑

[3] В случая московците. — Бел.прев. ↑

[4] Княз на Седмоградско. — Бел.прев. ↑

[5] Князът на Бранденбург. — Бел.прев. ↑

[6] Презрително название на гражданите в Полша, които носели жълти конопени дрехи. — Бел.прев. ↑

[7] Пред лицето (лат.). — Бел.прев. ↑

[8] Що се отнася (лат.). — Бел. elemag_an ↑

ЧЕТИРИЙСЕТ И ПЕТА ГЛАВА

А когато земята просъхна и тревата избуя, ханът тръгна лично начело на петдесетхилядна кримска и астраханска орда в помощ на Дорошенко и разбунтуваните казаци. И самият хан, и неговите роднини султанчета, и всички по-значителни мурзи и бейове бяха облечени със специални кафтани^[1], изпратени подарък от падишаха, и отиваха към Жечпосполита не вече така, както ходеха обикновено за плячка и роби, а на свещена война, на „кесим“ и „смърт“ на Лехистан и християнството.

Друга още по-голяма буря се събираше при Адрианопол, а срещу това наводнение стърчеше само каменецката скала — останалата Жечпосполита се простираше като открита степ или лежеше като болен човек, който няма сили не само да се отбранява, но и да става на крака. Изтощили я бяха предишните, макар в края на краищата победоносни войни с шведите, с прусите, московците, казаците, унгарците; изтощили я бяха военните конфедерации и бунтовете на прокълнатия Любомирски — а сега окончателно я бяха обезсилили домашните разпри, неспособността на краля, несъгласията между големците, слепотата на безразсъдната шляхта и заплахата от вътрешни размирици. Напразно великият Собески предупреждаваше за надвисналата гибел — никой не искаше да повярва, че ще има война; пренебрегнаха мерките за отбрана, съкровището нямаше пари, а хетманът — войска. Срещу силата, с която едва би могъл да се справи само един съюз на всички християнски народи, хетманът можеше да противопостави едва няколко хиляди души.

В това време на Изток, където всичко ставаше по волята на падишаха, а народите бяха като меч в ръката на един човек, работите се развиваха съвсем другояче. От момента, когато бе развято голямото знаме на пророка и окачени бунчуци върху портата на сарая^[2] и по сарайските кули, а улемите^[3] започнаха да проповядват свещена война, половин Азия и цяла Северна Африка се раздвижи. Самият падишах през пролетта излезе на Кучункаурийските ливади и започна да трупа

отдавна невиждана по света сила. Сто хиляди спахии и еничари, елит на турската войска, застанаха при неговата свещена особа, а после взеха да пристигат войски от всичките най-далечни краища и владения. Които живееха в Европа, дойдоха най-рано. Пристигнаха маси от конници от бошници^[4] бегове, които приличаха на зората по цвета на дрехите си и на светкавици по устрема си; дойдоха диви албански бойци, пехотинци, които воюваха с ханджари; пристегнаха части от сръбски потурнаци, надойдоха тълпи от населението, което живееше край Дунава и по-долу, отвъд Балкана, и още по-долу, чак до гръцките планини. Всеки паша водеше цяла армия, която сама би била способна да залее беззащитната Жечпосполита. Пристигнаха власи и молдавци, надойдоха многобройни добруджански и белгородски татари; дойдоха няколко хиляди липковци и черемисовци, които предвождаше страшният Азия Тухайбейович и които щяха да бъдат водачи по нещастната, добре позната на тях страна.

А после започнаха да прииждат опълчения от Азия. Пашите на Сивас, Бруса, Алеп, Дамаск, Багдад освен редовните войски докараха със себе си въоръжени тълпи, като се почне от диви планинци от обраслите с кедър планини на Мала Азия, та се свърши с мургавите жители на крайбрежията на Тигър и Ефрат. Явиха се по призива на халифа и арабите, чиито наметала покриха като сняг Кучункаурийските ливади; между тях имаше и бедуини от пясъчните пустини, и жители на градовете от Мека до Медина. Не остана вкъщи и васалната египетска сила. Които живееха в многолюдния Кайро, които всяка вечер гледаха към пламналите от залеза пирамиди, които блуждаеха по развалините на Тива, които населяваха ония мрачни земи, откъдето извираше свещеният Нил и чиято кожа бе обгоряла от слънцето като сажди — всички те сега стояха въоръжени край адрианополската крепост и всяка вечер се молеха за победата на исляма и за гибелта на оная страна, която единствена закриваше от векове останалия свят пред последователите на пророка.

Въоръжените хора бяха стотици хиляди, стотици хиляди коне цвилеха по ливадите, стотици хиляди биволи, овце и камили пасяха наблизко до конските стада. Можеше да се помисли, че по заповед на Бога ангел е изгонил хората от Азия, както някога Адам от рая, и им е заповядал да тръгнат към страни, където слънцето е по-бледо и степта зиме се покрива със сняг. И те вървяха заедно със стадата, неизброим

мравуняк бели, мургави и черни бойци. Колко ли езика се чуваха там, колко ли различни облекла блестяха на пролетното слънце! Народи се чудеха на народи; чужди бяха обичаите на едни за други, непознато оръжието, различни начините на воюване и само вярата обединяваше тези чергарски поколения, само когато муезините започваха да зоват за молитва, само тогава тия разноезични маси се обръщаха с лице към изток и в един глас призоваваха Аллаха.

Самата прислуга около султана беше по-многобройна от всичките войски на Жечпосполита. След войската и въоръжената доброволческа маса се влачеха тълпи от търговци, които продаваха всякаква стока; техните коли заедно с военните се нижеха като река.

Двама паши с тройни бунчуци начело на две войски имаха за задача само да доставят храна за тая човешка маса — и всичко имаше в изобилие. Сангританският началник на санджак бдеше над цял обоз с барут. Заедно с войската вървяха двеста оръдия, от тях десет „разрушителни“, такива големи, каквито не притежаваше никой християнски владетел. Азиатските бейлербейове се намираха на дясното крило, а европейските — на лявото. Шатрите заемаха толкова голямо пространство, че наспроти тях Адрианопол изглеждаше като не особено голям град. Само султанските шатри, блеснали от пурпур, от копринени шнулове, атлази и златни бродерии, сякаш образуваха отделен град. Между тях се движеха въоръжени стражи, черни скопци от Абисиния с жълти и сини кафтани; грамадни хамали от кюрдските племена, предназначени да носят товари; млади узбекски момчета с неимоверно хубави лица, закрити с копринени пискюли — и множество друга прислуга, пъстра и ярка като степни цветя; коняри, трапезници, носачи на лампи, най-сетне придадени за обслужване на по-важните придворни.

На обширния плац около султанския двор, който по блясък и разкош напомняше обещания на правоверните рай, се намираха не толкова грамадните, но също така по царски устроени дворове на везира, на улемите и на анадолския паша, младия каймакамин^[5] Кара Мустафа, към когото бяха обърнати очите на султана и на всички в целия стан като към бъдещо „слънце на войната“.

Пред шатрите на падишаха се виждаха блестящи стражи от „поляхска“^[6] пехота с толкова високи чалми, че хората, които ги носеха, изглеждаха като великани. Тая стража беше въоръжена с

джирити, прикрепени на дълги пики, и с къси криви мечове. Техните платнени шатри се допираха до шатрите на султана. По-нататък следваше станът на страхотните еничари, въоръжени с мускети и копия, които съставяха ядрото на турското могъщество. Нито германският император, нито френският крал можеха да се похвалят с пехота, равна на тая по брой и бойна опитност. Във войните с Жечпосполита по-мекият изобщо султански народ не можеше да се мери при равна сила с редовните полски войници и понякога ги надмогваше и побеждаваше само с безкрайното си числено превъзходство. Но еничарите се осмеляваха да излизат дори срещу редовните конни хоронгви. Те будеха ужас в целия християнски свят и дори в самия Цариград. Често пъти и самият султан трепереше пред тия преторианци, а главният ага на тия „агънца“ биваше един от най-важните големци в дивана^[7].

Зад еничарите се намираха спахиите, зад тях — редовните войски на пашите, а по-нататък — башибозушките маси. Целият този стан се намираше от няколко месеца при Адрианопол и чакаше да се попълни с пълчищата, които прииждаха от най-далечните кътове на турските владения, а пролетното слънце да изсмуче влагата от земята и с това да улесни похода към Лехистан.

А слънцето, сякаш и то подчинено на волята на султана, светеше спокойно. От началото на април до май само няколко пъти топли дъждове оросиха Кучункаурийските ливади, иначе над султанските шатри висеше без нито едно облаче лазурният божи шатър. Дневните лъчи играеха по белите платна, по издутите чалми, по пъстроцветните кефии^[8], по острията на шлемовете, по знамената и джиритите и потапяха всичко — и стана, и шатрите, и хората, и стадата — в море от ярка светлина. Вечер върху чистото небе блестеше незакрит от мъгла лунният сърп и тихо покровителстваше тия хиляди, които отиваха под неговия знак да превземат нови и нови земи; после той се издигаше все по-високо на небето и побледняваше при сиянието на огньовете. Но когато те пламваха по цялото безкрайно пространство, когато пешите араби от Дамаск и Алеп, наричани масаладилари, запалеха зелените, червените, жълтите и сините лампи при султанските и везирски шатри, можеше да се помисли, че къс от небето е паднал на земята и че звезди така блестят и мигат по ливадите.

Образцов ред и дисциплина цареше всред тия огромни маси. Пашите се огъваха като тръстика при вятър пред султанската воля, пред тях се огъваше войската. Нямаше недостиг на храна за хората и стадата. Всичко беше доставено в повече, отколкото трябва, и всичко навреме. При образцов ред минаваха също така часовете за военно обучение, часовете за храна и молитва. В момента, когато муезините почнеха да призовават на молитва от набързо построените дървени минарета, цялата войска се обръщаше с лице към изток, всеки постилаше пред себе си кожа или килимче и всички като един човек падаха на колене. При тая гледка и дисциплина сърцата се радваха, а душите се изпълваха със сигурна надежда в победата.

Султанът пристигна в стана към края на април, но не тръгна веднага на поход. Той чака повече от месец да просъхне земята: в това време обучаваше войската, привикваше я към лагерния живот, управляваше, приемаше посланици и съдеше под пурпурен балдахин. Прекрасната като сън първа съпруга Касека го придружаваше в тоя поход, а с нея вървеше и дворът ѝ, също така подобен на райски сън.

Позлатена кола возеше султанската съпруга под шатър от пурпурна тафта, зад нея следваха други коли и бели сирийски камили, покрити също така с пурпур, които носеха товари. Хубавици и баядерки ѝ пееха песни по пътя. Сладките тонове на тихи инструменти се обаждаха веднага щом, уморена от пътя, притваряше копринените клепачи на очите си и я люлееха приспивно. През време на дневния зной над нея вееха ветрила от щраусови и паунови пера; скъпоценни източни благовония горяха в индийски вази пред нейните шатри. Придружаваха я всичките съкровища, чудеса и богатства, каквито можеха да си позволят само Изтокът и султанското могъщество. Приказни хубавици, баядерки, черни скопци, момчета прислужници, хубави като ангели, сирийски камили, коне от пустините на Арабия — с една дума: цялата свита блестеше от скъпоценности, ламета, сърма, лъщеше като дъга от диаманти, рубини, смарагди и сапфири. Пред това шествие народите падаха по лице, без да смеят да погледнат към лицето, на което само падишахът имаше право — и това шествие изглеждаше или свръхземно видение, или действителност, която самият Аллах бе свалил на земята от света на виденията и сънните блянове.

Но слънцето грееше все по-силно и най-сетне дойдоха горещи дни. Тогава една вечер издигнаха знаме на висока мачта пред султанския шатър и оръдеен гръм възвести на войските на народите, че походът към Лехистан започва. Загърмя грамадният свещен барабан, забумтяха всички други, обадиха се пронизителните гласове на пищялки, нададоха вой набожни полуголи дервиши — и реката тръгна надвечер, за да избегне слънчевия зной. Но същинската войска щеше да тръгне едва няколко часа след даването на първия сигнал. Най-напред тръгна обозът, после ония паши, които се грижеха за прехраната на войската, последваха ги цели легиони от занаятчии, които щяха да опъват шатрите, тръгнаха както товарните стада, така и предназначените за клане. Походът щеше да продължава по шест часа и през тая нощ, и през следващите, и при такъв ред, че когато войникът пристигнеше на мястото за престоя, винаги намираше осигурена и храна, и почивка.

Когато най-после дойде време да тръгне и войската, султанът се изкачи на една могила, за да обгърне с поглед цялата си сила и да се нарадва на гледката ѝ. С него бяха везирът, улемите и младият каймакамин Кара Мустафа, „изгрыващото слънце на войната“, и стража от рота „поляхска“ пехота. Нощта беше спокойна и ясна; луната светеше много ярко — и султанът би могъл да обхване с око всичките си войски, ако не беше обстоятелството, че никое човешко око не би успяло да ги обхване изведнъж, защото макар да вървяха гъсто едни до други, частите в поход заемаха няколко мили.

Въпреки това той се радваше в сърцето си и като прехвърляше благовонните зърна на броеницата си от сандалово дърво, вдигаше очи към небето, за да благодари на Аллаха, че го е направил господар на толкова войска и толкова народи. Внезапно, когато началото на обоза вече почти се беше загубило в далечината, той прекъсна молитвата си, обърна се към младия каймакамин Кара Мустафа и каза:

— Забравих кой се движи като предна стража...

— Райска светлост! — отговори Кара Мустафа. — Като предна стража се движат липковците и черемисовците, а ги води твоето куче Азия, синът на Тухай бей...

---

[1] Почетни дрехи, изпратени като отличие за заслуги. — Бел.прев. ↑

[2] Министерството на войната. — Бел.прев. ↑

[3] Мохамедански богослови. — Бел.прев. ↑

[4] В оригинала — „bośniackich“, т.е. босненски. — Бел. elemag_an ↑

[5] В случая заместник на великия везир. — Бел.прев. ↑

[6] Турска пехота, униформена и въоръжена по модела на полската. По същия начин и в Полша е имало гвардейски полкове, екипирани като „яничари“. — Бел. elemag_an ↑

[7] Турски държавен съвет. — Бел.прев. ↑

[8] Кърпи за покриване на главата, завързани на шията. — Бел.прев. ↑

ЧЕТИРИЙСЕТ И ШЕСТА ГЛАВА

След дългия престой на Кучункаурийските ливади Азия Тухайбейович наистина тръгна с липковците начело на похода на цялата турска войска към границите на Жечпосполита.

След тежкото поражение, което понесоха неговите намерения и личност от храбрата ръка на Баша, щастливата му звезда сякаш отново светваше. Преди всичко той оздравя. Наистина хубостта му беше веднъж завинаги унищожена: едното му око бе съвсем изтекло, носът смазан, а лицето му, някога подобно на соколова глава, бе станало ужасно и страшно. Но тъкмо този страх, който овладяваше хората, му създаваше още по-голяма слава между дивите добруджански татари. За неговото идване се разчу по целия стан, а подвизите му растяха в разказите на хората. Говореше се, че докарал всички липковци и черемисовци на султанска служба; че измамил ляхите, както никой не ги е измамвал; че изгорил всички градове по днестърския път, изклал гарнизоните им и взел грамадна плячка. Тия, които сега щяха да отидат в Лехистан, тия, които идеха от далечните краища на Изтока и не бяха опитали досега ляхското оръжие, тия, чиито сърца биеха неспокойно при мисълта, че скоро ще трябва да се изправят очи срещу очи срещу страшната конница на неверните — виждаха в лицето на младия Азия боеца, който вече се беше бил с ляхите, който не се беше уплашил от тях, напротив — беше ги победил и сложил щастливо начало на войната. Видът на „багадира“ изпълваше сърцата с надежда; а понеже Азия беше син на страшния Тухай бей, чието име гърмеше по целия Изток, очите на всички още повече се обръщаха към него.

— Ляхи са го отгледали — казваха, — но той е син на лъв, изпохапал ги и се върна на служба на падишаха.

Самият везир пожела да го види, а „изгряващото слънце на войната“, младият каймакамин Кара Мустафа, влюбен във военната слава и в дивите бойци, го обикна. Двамата го разпитваха внимателно за Жечпосполита, за хетмана, за войската, за Каменец и се радваха на отговорите му, защото от тях виждаха, че войната ще бъде лесна, че тя

трябва да донесе победа на султана, поражение на ляхите, а на тях двамата прозвището гази, което значи завоеватели. Затова по-късно Азия често пъти имаше случай да пада по лице пред везира, да седи на прага на каймакамовия шатър и от двамата получи като дар много камили, коне и оръжие.

Великият везир му подари кафтан от сребърно ламе, а това облекло го издигаше в очите на всички липковци и черемисовци. Кричински, Адурович, Моравски, Грогхолски, Творовски, Александрович, с една дума, всички тия ротмистри, които някога живееха в Жечпосполита и й служеха, а сега бяха преминали към султана, се поставиха безропотно под командването на Тухайбейович и почитаха в негово лице както княжеския произход, така и боеца, който бе получил кафтан. Така той стана влиятелен мурза и повече от две хиляди бойци, несравнимо по-храбри от обикновените татари, се подчиняваха на всяко негово кимване. Близката война, в която младият мурза можеше да се отличи по-лесно от всеки друг, обещавахе да го издигне високо; в нея той би могъл да намери почести, слава, власт.

Въпреки това Азия носеше отрова в душата си. Преди всичко самолюбието му беше засегнато от това, че за турците, особено за спахиите, татарите не бяха нещо много повече, отколкото кучетата гончета за ловците.

Лично него го ценяха, но татарите изобщо бяха смятани за долнокачествена войска. Турчинът се нуждаеше от тях, понякога се страхуваше от тях, но в стана ги презираше. Азия забеляза това и откъсна своите липковци от общата татарска маса като отделен, подобър род войска, но с това веднага настрои против себе си другите добруджански и белгородски мурзи, без да успее да внуши на разните турски офицери, че липковците са наистина нещо по-добро от чамбулите на ордата. От друга страна, възпитан в християнска страна, между шляхтичи и рицари, той не можеше да свикне с обичаите на Изтока. В Жечпосполита беше само обикновен офицер, и то от по-долен род войска, но въпреки това, когато се срещаше с по-висшите офицери и със самия хетман, нямаше нужда да се унижава така, както тук, където беше мурза и вожд на всички липковски части. Тук пред везира трябваше да пада по лице, да бие чело о земята в приятелския шатър на каймакамина, да се кланя пред пашите, пред улемите, пред главния еничарски ага. Азия не беше свикнал с това; той помнеше, че е

син на витез, душата му беше дива и пълна с надменност и тя се стремеше високо, както се стремят орлите — затова страдаше много.

Но най-много го гореше като огън споменът за Баша. Да оставим това, че една слаба ръка го беше съборила от коня, него, който при Брацлав, при Калник и на сто други места беше призовавал на двубой и събарял мъртви най-опасни запорожки фехтовчици; да оставим срама, да оставим позора! Но той обичаше безгранично тая жена, до забрава, той би искал да я има в своя шатър, да я гледа, да я бие, целува. Ако му дадяха да избира дали да стане падишах и да управлява половината свят или да я вземе в прегръдките си, да чувства със сърцето си топлината на нейната кръв, с лицето си — нейния дъх, с устните — нейните устни, той би я предпочел пред Цариград, Босфора и титлата халиф. Желаше я, понеже я обичаше; желаше я, понеже я мразеше; колкото по-чужда му беше, толкова по я желаше; колкото по-чиста, по-вярна, по-неопетнена бе, толкова повече я желаше. Много пъти, когато в шатъра си спомняше, че веднъж в живота си вече бе целувал нейните очи в дола след битката с Азба бей, че при Рашков беше усещал гърдите ѝ върху своите, овладяваше го безумието на страстта. Той не знаеше какво е станало с нея, дали се е върнала в Хрептьов или е загинала по пътя. Понякога му ставаше по-леко при мисълта, че може би е умряла; понякога го обземаше безкрайна скръб. Имаше моменти, когато мислеше, че е било по-добре да не я отвлича, да не опожарява Рашков, да не идва тук, да остане липковец в Хрептьов, стига да може поне да я вижда.

А нещастната Зоша Боска се намираще в неговия шатър. Животът ѝ течеше като на робиня, всред позор и непрекъснат ужас, защото в сърцето на Азия нямаше нито капка милост към нея. Той просто я изтезаваше само за това, че тя не беше Баша. Все пак Зоша притежаваше сладостта и чара на полско цвете, беше млада и хубава и той се наслаждаваше от нейната хубост, но по най-дребен повод я риташе с крака или шибаше с камшик бялото ѝ тяло. По-страшен ад тя не можеше да си представи, защото живееше без надежда. Нейният живот беше разцъфтял именно в Рашков като пролет, като цвят на любовта към младия Нововейски. Тя го обичаше от цялата си душа, обичаше с всички сили тая благородна и едновременно добра рицарска натура, но ето че сега беше играчка и робиня на този ужасен слепец; разтреперана като бито куче, тя трябваше да пълзи в краката му и да го

гледа в лицето, да го гледа в ръцете дали няма да грабнат камшика от сурови ремъци — и да спира дъха си, да спира и сълзите си.

Зоша знаеше добре, че за нея няма и не може да има милосърдие, защото дори някакво чудо да я изтръгнеше от тия страшни ръце, тя вече не беше някогашната Зоша, бяла като първия сняг, годна да се отплати с чисто сърце за любовта. Всичко това беше минало безвъзвратно. А понеже за тоя страхотен позор, в който живееше сега, тя нямаше никаква вина, напротив, по-рано винаги бе била девойка, кротка като агънце, добра като гълъб, доверчива като дете, чистосърдечна, обичаща, не разбираше защо е тази страшна несправедливост към нея, която вече не може да бъде отменена, защо върху нея тежи такъв неумолим Божии гняв — и това душевно терзание увеличаваше нейната болка, нейното отчаяние.

Така й течаха дните, седмиците и месеците. Азия още през зимата дойде на Кучункаурийските ливади, а походът към границите на Жечпосполита започна едва през юни. Цялото това време бе изпълнено за Зоша с позор, с мъка и работа. Понеже Азия въпреки нейната хубост и сладост, въпреки че я държеше в шатъра си, не само че не я обичаше, но по-скоро я мразеше, защото не беше Баша и я смяташе за обикновена робиня, тя трябваше да работи като робиня. Тя поеше конете и камилите му на реката; тя носеше вода за обредните измивания, дърва за огъня; тя постилаше кожите за нощуване; тя готвеше храната. В другите части на турските войски жените не излизаха от шатрите поради страх от еничарите или поради обичая, но липковският стан се намираще настрана, а обичаят жените да се крият не беше разпространен между липковците, защото, живели някога в Жечпосполита, те бяха свикнали с други отношения. Робините на простите войници, доколкото някой от тях имаше отвлечена пленница, дори не закриваха лицето си с яшмак. Наистина на жените беше забранено да излизат вън от границите на липковския стан, защото извън тия граници непременно щяха да бъдат отвлечени, но в самия стан можеха навсякъде да се движат безопасно и да се занимават с домакинството в стана.

Въпреки тежката работа за Зоша дори беше известна разтуха да излезе за дърва или на реката, на водопой с конете, с камилите, понеже в шатрата се страхуваше да плаче, а по пътя можеше да даде безнаказано воля на сълзите си. Веднъж, като вървеше така с наръч

дърва, тя срещна майка си, която Азия беше подарил на Халим. Те паднаха в прегръдките една на друга и трябваше със сила да ги разделят; макар че Азия после наби Зоша, като я удряше жестоко с бича и по главата, все пак това беше една хубава среща. Втори път, като переше кърпите и партенките на Азия при брода, Зоша видя отдалече Евка, която вървеше с ведра с вода. Евка стенеше под тежестта на ведрата; фигурата ѝ беше вече силно променена и натежала, но чертите, макар и закрити с яшмак, спомниха на Зоша за Адам и такава болка сви сърцето ѝ, че за миг загуби съзнание. Те обаче от страх не си казаха нищо.

Този страх постепенно сподави и овладя всички чувства на Зоша, докато най-сетне остана само той на мястото на желанията, надеждите, спомените. Да не бъде бита — това ѝ стана едничката цел. На нейно място Баша още първия ден би убила Азия със собствения му нож, без да мисли какво би станало после с нея; но боязливата Зоша, още полудете, не притежаваше смелостта на Баша.

И ето че най-сетне се стигна дотам да смята за благоволение, когато страшният Азия под влияние на временна похот приближеше понякога загрозеното си лице към нейните уста. Седнала в шатъра, тя не снемаше очи от своя господар и дебнеше да разбере дали ѝ е сърдит или не, следеше движенията му и се мъчеше да отгатне неговите желаниа.

А когато се случеше да не познае и зъбите му почнеха да святкат изпод мустаците, както някога на стария Тухай бей, тогава, почти загубила ума и дума от ужас, тя се влачеше в краката му, притискаше побледнелите си устни до ботушите му, прегръщаше конвулсивно коленете му и викаше като измъчвано дете.

— Не ме бий, Азия! Аз няма вече! Прости, не ме бий!

Но той почти никога не прощаваше, гавреше се с нея не само защото не беше Баша. Та нали някога тя беше годеница на Нововейски. Азия имаше безстрашна душа, но сметките между него и Нововейски бяха толкова страшни, че при мисълта за този гигант със закоравяла в сърцето жажда за мъст безпокойство обземаше младия липковец. Предстоеше война, можеха да се срещнат — вероятно щяха да се срещнат. Азия не можеше да си наложи да не мисли за това, а понеже тия мисли му идваха в главата, като гледаше Зоша, той си отмъщаваше

на нея, сякаш искаше с ударите на бича да разпръсне собственото си безпокойство.

Най-сетне дойде моментът, когато султанът издаде заповед за поход. Разбира се, че липковците, а след тях цялата огромна маса от добруджански и новгородски татари щеше да се движи като предна стража. Това беше уговорено между султана, везира и каймакамина. Но отначало, особено до Балкана, всички вървяха заедно. Походът беше лек, защото поради започналите горещини се движеха само нощем, по шест часа от един престой до друг. Бурета с катран горяха по техния път, а масалджиларите светеха на султана с цветни факли. Човешкият мравуняк се движеше като вълна през необозрими равнини, изпълваше като скакалци долините, покриваше цели планини. След въоръжените хора вървяха обозите, в тях харемите, а зад обоза — безбройни стада.

Но не щеш ли, златистата и пурпурна кола на Касека затъна в предбалканските мочурища и двайсет биволи не можаха да я измъкнат от калта. „Това е лошо предзнаменование, господарю, и за тебе, и за цялата войска!“ — каза на султана главният мюфтия. „Лошо предзнаменование!“ — започнаха да повтарят из стана полупобърканите дервиши. Тогава султанът се уплаши и реши да отпрати от стана всички жени заедно с прекрасната Касека.

Заповедта беше обявена на войските. Тия от войниците, които нямаха къде да изпратят робините си, а от любов не искаха да ги продават за удоволствие на други, предпочетоха да ги изколят. Другите ги купуваха за хиляди търговците от кервансараите, за да ги продават по-късно по пазарите на Стамбул и на всички градове в близка Азия. Три дни подред продължи това като голям панаир. Азия без колебание изнесе на продан Зоша, която веднага купи доста скъпо един богат, но стар стамбулски търговец на бакалия за своя син.

Той беше добър човек, та поради сълзите и заклинанията на Зоша купи и майка ѝ от Халим, наистина на безценица. На другия ден двете тръгнаха за Стамбул заедно с цяла тълпа други жени. В Стамбул съдбата на Зоша не престана да бъде позорна, но се подобри. Новият ѝ собственик я обикна и след няколко месеца я направи своя съпруга. Майка ѝ вече не се разделяше от нея.

Много хора, между които и много жени, дори след дълго робство се връщаха в родината. Като че ли е имало някой, който по всякакъв

начин е търсил и Зоша посредством арменци и гръцки търговци, посредством слуги на посланиците на Жечпосполита — но напразно. После търсенията престанали изведнъж и Зоша не видя никога нито родния край, нито лицата на своите скъпи.

До смъртта си тя живя в харем.

ЧЕТИРИЙСЕТ И СЕДМА ГЛАВА

Още преди тръгването на турците от Адрианопол във всички станици край Днестър зацари голямо движение. Особено в Хрептьов, който се намираше най-близо до Каменец, непрекъснато пристигаха куриери на хетмана и донасяха разни заповеди, а малкият рицар или ги изпълняваше сам, или ги изпращаше по-нататък чрез сигурни хора, ако не се отнасяха до него. Поради тия заповеди гарнизонът в хрептьовския форт намаля значително. Пан Мотовидло замина със своите войници чак към Гуман в помощ на Ганенко, който се бореше както можеше с шепата верни на Жечпосполита казаци срещу Дорош и съединената с него кримска орда. Пан Мушалски, несравним стрелец с лък, пан Снитко с герб полумесец в подкова, пан Ненашинец и пан Громика поведоха хоронгвата от шляхтичи и лингхаусовските драгуни към нещастната Батога, където се намираше пан Лушецки, който заедно с Ганенко трябваше да следи движенията на Дорошенко. Пан Богуш получи заповед да остане в Могилъов, докато с просто око не види чамбули. Поръченията на хетмана търсеха усилено и преславния пан Рушчиц, когото само Володиовски превъзхождаше като преследвач, но пан Рушчиц беше отишъл начело на няколко десетки души в степта и бе потънал като камък във вода. За него се чу едва покъсно, когато почнаха да се носят странни вести, че около обоза на Дорошенко и около частите от ордата сякаш обикаля някакъв зъл дух, който всеки ден отвлича отделни бойци или по-малки военни групи. Досещаха се, че навярно пан Рушчиц напада така неприятеля, защото никой друг, с изключение на малкия рицар, не би могъл да върши такива нападения. И това наистина беше пан Рушчиц.

Володиовски според нареждането трябваше да отиде в Каменец, защото там хетманът имаше нужда от него, понеже знаеше, че е воин, чието присъствие ще влее надежда в сърцата и ще повдигне духа както на жителите, така и на гарнизона. Хетманът беше уверен, че Каменец няма да удържи, и той искаше само да се държи колкото е възможно по-дълго, а именно докато Жечпосполита събере някакви сили за

отбрана. С това убеждение изпращаше на явна смърт най-славния рицар на Жечпосполита и любим воин.

Той изпращаше на смърт най-славния рицар и не му беше жал за него. Хетманът мислеше винаги онова, което каза по-късно при Виена: че войнишката майка може да ражда хора, но войната само ги погубва. Той самият беше готов да загине и смяташе, че загиването е най-простото задължение на войника, но когато със своята смърт може да окаже голяма услуга, тогава смъртта му е благоволение и голяма награда. Пан хетманът знаеше също, че малкият рицар е на едно мнение с него.

Най-сетне не му беше и времето да мисли за запазването на отделни бойци, когато гибел заплашваше черквите, градовете, областите, цяла Жечпосполита, когато Изтокът се беше вдигнал с незапомнена сила срещу Европа, за да покори целия християнски свят, който, закрит от гърдите на Жечпосполита, не мислеше да ѝ дойде на помощ. Хетманът можеше да се интересува само как най-напред Каменец да прикрие Жечпосполита, а после Жечпосполита — цялото християнство.

Това би могло и да стане, ако тя имаше сили, ако безредието не ги похабяваше. Но хетманът нямаше достатъчно войска дори за разезди, а камо ли за война. Ако на едно място пратеше няколко десетки войници, веднага на друго се откриваше пролука, през която завоевателската вълна можеше да нахлуе без никаква пречка. Стражата, която султанът оставяше нощем в своя стан, беше многобройна от хетманските хоронгви. Лавината идеше от две страни, от Днепър и от Дунав. Понеже Дорош с цялата кримска орда беше поблизо и вече заливаше страната, като гореше и сечеше, главните хоронгви тръгнаха срещу него, а на другата страна липсваха хора дори за разузнаване.

В тия тежки времена хетманът написа следните няколко думи на Володиовски:

„Вече се колебаех дали да не те изпратя чак при Рашков срещу неприятеля, но се побоях, че когато ордата се излее от молдавския бряг през седемте брода и заеме тоя край, после ти няма да успееш да се промъкнеш обратно в

Каменец, а там си крайно необходим. Едва вчера си спомних за Нововейски, който е опитен и решителен воин, а понеже отчаяният човек се осмелява на всичко, мисля, че той ще ми послужи добре. Изпрати му колкото можеш лека конница, а той нека отиде по възможност най-далече и където се покаже, да разпространява вести за наша голяма войска, а когато вече види и неприятеля, да му се мярка тук-таме пред очите, но да не се оставя да го обградят. Знае се, че те ще вървят напред, но ако той забележи нещо ново, нека да ти съобщава веднага, а ти незабавно ще изпращаш съобщение до мене и в Каменец. Нововейски нека тръгне бързо, а и ти бъди готов да заминеш за Каменец, но чакай, докато Нововейски ти изпрати вести от Молдавия.“

Понеже Нововейски се намираще временно в Могилъов и се говореше, че и без това щял да пристигне в Хрептъов, малкият рицар само му съобщи да побърза с идването си, защото в Хрептъов го чака възложена му от хетмана задача.

Нововейски пристигна на третия ден. Познатите едва го познаха и помислиха, че пан Бялогловски с право го нарече скелет. Той вече не беше оня силен мъжага, буен, весел, който някога се хвърляше срещу неприятеля с неудържим смях като конско цвилене и удряше с такъв замах, с какъвто се въртят крилата на вятърна мелница. Той беше отслабнал, пожълтял, почернял и така слаб, изглеждаше още по-грамаден. Като гледаше хората, мигаше с очи, сякаш не познаваше най-добрите си познати; и трябваше да му се повтаря два пъти едно и също нещо, защото изглеждаше, че не разбираше изведнъж. Явно беше, че в жилите му вместо кръв течеше терзание; явно беше, че се мъчеше да не мисли за някои неща и предпочиташе да забравя, за да не подлудее. Наистина по тия места нямаше човек, нямаше семейство, във войската нямаше нито един офицер, когото да не бе попарило нещастие от погански ръце, който да не оплакваше някого от познатите си, приятелите, близките, скъпите; но върху Нововейски просто се беше излял цял облак от нещастия. В един ден той бе загубил баща си, сестра си и годеницата си, която обичаше с всичките сили на буйната си душа. Той повече би желал сестра му и тая сладка, любима девойка

да са умрели; би желал да са загинали от нож и огън. Но съдбата им беше такава, че в сравнение с мисълта за тях най-голямото страдание беше за Нововейски нищо. Той гледаше да не мисли за това, защото чувстваше, че такива размисли граничат с лудост — и все пак не можеше да постигне това.

Спокойствието му беше някак престорено. Душата му съвсем не беше примирена и още от пръв поглед всеки би могъл да отгатне, че под тая мъртвота се спотайва нещо зловещо и страхотно, което ако избухне, тоя великан ще извърши някакви ужасни дела, подобно на развилняла се стихия. Това беше толкова ясно написано на челото му, че дори приятелите му се приближаваха до него с известен страх, а в разговора си избягваха да споменават за това, което се беше случило.

Срещата с Баша в Хрептъов изглежда, че разведри засъхналата му рана, защото, когато целуваше при пристигането си ръката ѝ, изведнъж започна да стене като доубиван зубър, очите му се наляха с кръв и жилите на шията му се издуха като въжета. А когато Баша, обляна в сълзи и с майчино чувство му стисна главата с ръце, той падна пред краката ѝ и дълго не можеха да го откъснат. Но като узна каква задача му възлага хетманът, той се много оживи; лъч на зловеща радост блесна по лицето му и той каза:

— Ще извърша това, ще извърша и нещо повече!

— А ако срещнеш онова бясно куче, разправи се с него! — намеси се Заглоба.

Отначало Нововейски не отговори нищо, само гледаше пан Заглоба; внезапно безумие се отрази в очите му, той стана и тръгна към стария шляхтич, сякаш искаше да се нахвърли върху него.

— Ще повярваш ли, ваша милост — каза той, — че аз никога не съм направил зло на тоя човек и винаги съм бил добре настроен към него?

— Вярвам, вярвам! — отговори пан Заглоба бързо, като се оттегли благоразумно зад малкия рицар. — Аз сам бих тръгнал с тебе, но подагра ме яде в краката.

— Нововейски! — каза малкият рицар. — Кога искаш да тръгнеш?

— Тази нощ.

— Ще ти дам сто драгуна, самият аз ще остана тук с други сто освен пехотата. Ела на плаца!

И излязоха, за да издадат заповеди.

На прага чакаше Зидор Люшня, изпънат като струна. Вестта за експедицията се беше вече пръснала по плаца и вахмистърът от свое име и от името на ротата си започна да моли малкия полковник да му позволи да тръгнат с Нововейски.

— Как така? Искаш да се разделиш с мене ли? — попита Володиовски учуден.

— Пане командир, ние се заклехме да отмъстим на тоя кучи син. А може да попадне в наши ръце!

— Вярно! Пан Заглоба ми говори за това — отговори малкият рицар.

Люшня се обърна към Нововейски:

— Пане командир!

— Какво искаш?

— Ако го хванем, аз да се разправя с него.

И върху лицето на мазура се изписа такава зверска упоритост, че Нововейски веднага се поклони на Володиовски и каза умолително.

— Ваша милост, дай ми тоя човек!

Володиовски не мислеше да се противопоставя и още същата вечер на мръкване сто конника начело с Нововейски тръгнаха в поход.

Те се движеха по познатия път за Могильов-Ямпол. В Ямпол се срещнаха с някогашния рашковски гарнизон, от който по силата на хетманската заповед двеста души се присъединиха към Нововейски, а останалите под командването на пан Бялогловски щяха да заминат за Могильов, където се намираше пан Богуш.

А Нововейски продължи надолу чак до Рашков.

Околността на Рашков беше вече пълна пустиня; самото градче бе превърнато на куп пепел, който ветровете бяха вече успели да издухат на всички страни, а малобройните жители бяха изпобягали поради очакваната буря. Защото беше вече началото на май и добруджанската орда можеше всеки миг да се покаже по тия места, та беше опасно да се седи в тях.

В действителност ордите заедно с турците още стояха на Кучункайурийските ливади, но в рашковския край не се знаеше това и всеки от бившите жители на Рашков, оцелели след последното клане, криеше от по-рано главата си, където му видеха очите.

През време на пътуването Люшня си кроеше планове и хитрости, които според него пан Нововейски би трябвало да възприеме, ако искаше да напада неприятеля щастливо и успешно. И той споделяше благосклонно тия си мисли с редниците.

— Вие, конски глави — казваше им Люшня, — вие не разбирате от тия неща, но аз съм стар, аз разбирам. Ще отидем в Рашков, там ще се спотаим в скривалищата и ще чакаме. Като дойде ордата при брода, най-напред се прехвърлят малки части, както обикновено постъпват те, а чамбулът стои и чака, докато те му дадат знак, че е безопасно. Едва тогава ние ще тръгнем тихо подир тях и ще ги подгоним чак до Каменец.

— Ами така можем да не хванем оня кучи син! — забеляза един от редниците.

— Ти си затваряй муцуната! — отвърна Люшня. — Кой ще върви напред, ако не липковците.

И наистина предвижданията на вахмистъра изглежда, че се сбъдваха. Като стигна в Рашков, Нововейски даде почивка на войниците. Те бяха вече уверени, че след почивката ще отидат към пещерите, с каквито беше пълна цялата околност, и там ще се спотаят чак до идването на първите неприятелски разезди.

Но на другия ден след спирането командирът вдигна хоронгвата на крака и я изведе от Рашков.

„Дали ще вървим чак до Ягорлик?“ — питаше се вахмистърът.

Обаче веднага зад Рашков се приближиха до самата река и след около половин час спряха край така наречения Кървав брод. Тогава Нововейски вкара коня си във водата, без да каже нито дума, и започна да се прехвърля на другата страна.

Войниците взеха да се споглеждат помежду си слисани.

— Как така? В Турция ли отиваме? — питаха се един друг.

Но това не бяха „техни милости панове“ от опълчението, готови да съветват и протестират, а прости войници, привикнали на желязната дисциплина в станиците; затова първата редица вкара конете във водата подир командира си, след нея втората, третата. Нямаше ни най-малко колебание. Учудваха се, че само триста конници навлизат в турската държава, с която не може да се справи целият свят, но вървяха.

Скоро разбълниканата вода заплиска около конските хълбоци и те престанаха да се чудят, а мислеха само да не намокрят торбите с храна за себе си и конете.

Едва на другия бряг взеха отново да се споглеждат.

— Божичко! Ами че ние сме вече в Молдавия! — прозвучаха тихи шепоти.

И тоз-онзи се огледа назад, към Днестър, който лъщеше като златна и червена лента при залеза на слънцето. Крайбрежните скали, пълни с пещери, бяха също така окъпани от ярките блясъци. Те се издигаха като стена, която в тоя момент беше отделила тая шепа хора от родината. За мнозина от тях навярно това беше последно сбогуване.

През главата на Люшня се мярна мисълта, че може би командирът е полудял; но работа на командира беше да заповядва, а негова — да слуша.

В това време конете излязоха от водата и почнаха да пръхтят силно в редиците.

— Наздраве! Наздраве! — чуха се войнишки гласове. Това се смяташе за добро предзнаменование и някаква надежда изпълни сърцата.

— Тръгвай! — изкомандва Нововейски.

Редиците тръгнаха и се насочиха към залеза и към ония хиляди, към оня човешки мравуняк, към ония народи, които стояха на Кучункаурийските ливади.

ЧЕТИРИЙСЕТ И ОСМА ГЛАВА

Преминаването на Нововейски през Днестър и походът му с триста саби срещу султанската мощ, която броеше стотици хиляди бойци, беше подвиг, който незапознатият с войната човек би могъл да сметне за истинска лудост. Обаче това беше само дръзка военна акция, която имаше изгледи за успех.

Преди всичко на тогавашните преследвачи неведнъж се случваше да вървят срещу стократно по-многобройни чамбули, да се изправят пред тях, а после да им избягват, като си отплащат кърваво на хайката подир тях. Също както вълк понякога подмамва кучетата подир себе си, та в удобен момент да се обърне и да прегризе гърлото на най-дръзкото, така постъпваха и те. Дивечът в един миг се превръщаше на ловец: бягаше, криеше се, спотайваше се — но преследван, сам преследваше, нападаше с изненада и хапеше до смърт. Това беше така нареченият „татарски начин“, при който двете страни се надпреварваха в хитростите, внезапните нападения, засадите. С този начин на воюване най-прочут беше пан Володиовски, след него пан Рушчиц, след него пан Пиво и пан Мотовидло, но и Нововейски, прекарал от детинство в степите, спадаше към ония, които бяха споменавани между най-славните, затова беше много вероятно, че когато се изправи пред очите на ордата, не ще се остави да го обградят.

Походът му имаше изгледи за успех и поради това, че отвъд Днестър се простираха пустинни области, където можеше лесно да се спотаи. Само тук-там покрай реките се издигаха човешки селища, но изобщо страната беше слабо заселена, близо до брега скалиста и хълмиста, по-нататък степна или покрита с гори, в които скитаха цели стада от подивели биволи, елени, сърни и диви свине. Понеже султанът желаше преди похода да „почувства своята мощ“ и да пресметне силите си, по заповед на падишаха заселените по долното течение на Днестър белгородски орди и по-нататък добруджанските тръгнаха за отвъд Балкана, а след тях отидоха и молдавските

калараши^[1], та страната опустя още повече и човек можеше да пътува по цели седмици през нея, без да го види никой.

От друга страна, пан Нововейски познаваше твърде добре татарските обичаи, та знаеше, че щом веднъж чамбулите прекратят границите на Жечпосполита, вече ще вървят предпазливо и ще се оглеждат внимателно на всички страни; а тук, още в своята страна, ще вървят като широка вълна без каквато и да било предпазливост. И наистина така беше; татарите по-скоро биха очаквали да срещнат смъртта навътре в Бесарабия, на самите татарски граници, а не да срещнат войски на оная Жечпосполита, която ги нямаше достатъчно за защитата на собствените си граници.

Ето защо пан Нововейски вярваше, че неговият поход най-напред ще слица неприятеля и с това ще принесе още по-голяма полза, отколкото очакваше пан хетманът; второ, че походът му може да стане пагубен за Азия и липковците. За младия поручик беше ясно, че липковците и черемисовците ще тръгнат като предна стража, понеже познават отлично Жечпосполита, и той основаваше главната си надежда именно на тая увереност. Да нахлуе неочаквано и да хване вражеския Азия, да освободи може би сестра си и Зоша, да ги изтръгне от робство, да отмъсти, а после сам да загине във войната — ето това беше всичко, което жадуваше изтерзаната душа на Нововейски.

Под влияние на тия мисли и надежди Нововейски се отърси от мъртвотата и се оживи. Походът по непознати пътища, тежките усилия, широкият повей на степта и опасностите на дръзката експедиция укрепиха здравето му и му възвърнаха някогашната сила. Преследвачът в него започна да взема връх над нещастника. По-рано у него нямаше място за нищо друго освен за спомени и мъка, но сега трябваше да мисли по цели дни как да се приближи скришом до неприятеля и да му нанесе щети.

След като минаха Днестър, те вървяха на верев^[2] и надолу към Прут, денем често се криеха в горите и тръстиките, а нощем извършваха бързите си и скрити преходи. Страната и днес още рядко заселена, а тогава населена предимно от чергари, в по-голямата си част беше пуста. Много рядко попадаха на царевични ниви и на селища край тях.

Като се движеха скрито, те гледаха да избягват по-големите селища, но често пъти се отбиваха смело в по-малките, от една, две,

три или дори по двайсетина къщи, защото знаеха, че на никого от жителите няма да хрумне мисълта да бяга от тях към Буджак и да предупреждава тамошните татари. Все пак Люшня следеше да не се случи такова нещо, но скоро се отказа и от тая предпазливост, защото се убеди, че тия малобройни заселници, макар уж да бяха султански поданици, сами с тревога очакваха пристигането на султанските войски, и второ, че те нямат никакво понятие какви са тия хора, които идват при тях, и целия отряд вземаха за някакви калараши, които вървят след други по заповед на султана.

И без съпротива получаваха царевични пити, сушени дренки и биволска пастърма. Всеки заселник имаше стада овце, биволи и коне, скрити край реките. От време на време срещаха многобройни черди от полуподивели биволи, пазени от по двайсетина пастири. Те чергаруваха в степта, живееха в катуни и стояха на едно място, докато имаше паша в изобилие. Често пъти това бяха стари татари. Нововейски обграждаше тия пастири с такава предпазливост, сякаш имаше работа с някакъв чамбул; обградените не оставяше живи, за да не пуснат слух за неговия поход към Буджак. Особено татарите заповядваше да бъдат избивани без милост, след като ги разпитваше за пътя, по-право за безпътието, и не оставяше нито един жив. После вземаше от стадата толкова глави, колкото му трябваша, и вървеше по-нататък.

Колкото отиваха по на юг, толкова по-често попадаха на стада, пазени почти само от татари, и то доста значителни групи. През двуседмичния си поход Нововейски обгради и смаза три групи от овчари, всяка от които броеше по няколко десетки души. Драгуните им вземаха въшливите кожуси и след като ги очистеха край огъня, сами се обличаха с тях, за да заприличат на дивите пастири и овчари. През втората седмица всички вече бяха облечени по татарски и изглеждаха също като чамбул. Остана им само еднаквото оръжие на редовна конница, а куртките си прибраха в дисагите, за да ги облекат при завръщането. Отблизо човек можеше да ги познае какви са по русите им мазурски мустаци и сините очи, но отдалече и най-опитното око можеше да се излъже от техния вид, особено защото караха пред себе си и стада, които им трябваша за храна.

Когато приближиха Прут, те тръгнаха надолу по левия бряг. Понеже кочманският път беше твърде много огладен, лесно можеше да

се предвиди, че султанските войски, а пред тях ордите ще тръгнат през Фалези, Гуш, Котиморе и едва тогава по влашкия път — и или ще завият към Днестър, или още ще продължат направо през цяла Бесарабия, за да навлязат в границите на Жечпосполита едва при Ушица. Нововейски беше толкова сигурен в това, че вървеше все побавно, без да обръща никакво внимание на времето, и все по-предпазливо, за да не налети неочаквано на някакъв чамбул. Когато най-после влезе в междуречието, което образуваха реките Сарата и Текич, остана там за дълго, първо, за да даде почивка на конете и хората, и второ, за да чака на добре закрито място предната стража на ордата.

А мястото беше наистина добре закрито и добре избрано, защото цялото междуречие и външните брегове на реките бяха обрасли отчасти с обикновен дрян, отчасти с кучи дрян. Тая гора се простираше, докъдето око стига, и покриваше земята на места с плътен гъсталак, а на места образуваше китки, между които се сивееха празни пространства, удобни за направа на стан. По това време дърветата и храстите бяха вече прецъфтели, но в ранна пролет тук трябва да е било море от жълти и бели цветове. Гората беше съвсем безлюдна, но беше пълна с всякакъв вид дивеч, като елени, сърни, зайци и най-различни птици. Тук-таме край бреговете на изворите войниците откриха и следи от мечки. Една от тях след пристигането му удуши няколко овце, поради което Люшня се зарече да устрои хайки за нея, обаче Нововейски искаше да останат скрити и не позволи да се употребят мускети, затова войниците тръгнаха срещу стръвницата с копия и брадви.

По-късно край изворите намериха и следи от огнища, но стари, навярно миналогодишни. Изглежда, че от време на време тук се отбиваха чергари със стада, а може би и татари идваха да секат дрянови тояги за кистени^[3]. Все пак и най-грижливите търсения не успяха да открият живо човешко същество.

Нововейски реши да не отива по-нататък и да чака тук идването на турските войски.

Разположиха се там, построиха колиби и очакването започна. На краищата на гората поставиха стражи, едни от които гледаха денем и нощем към Буджак, други към Прут по посока на Фалези. Нововейски знаеше, че ще отгатне за приближаването на султанските войски по

известни белези, но той изпращаше и малки разезди, начело на които най-често заставаше сам. Времето благоприятстваше отлично за престоя в този сух край. Дните бяха горещи, но човек можеше лесно да се скрие от жегата в сянката на гъсталаците; нощите бяха светли, тихи, лунни и през тях храстите се тресяха от песента на славеи. През такива нощи Нововейски страдаше най-много, защото не можеше да спи и размишляваше за някогашното си щастие и за сегашното време на поражения.

Той живееше само с мисълта, че когато насити сърцето си с отмъщение, ще бъде по-щастлив и по-спокоен. А ето че приближаваше времето, когато той щеше или да отмъсти, или да загине.

Седмиците им минаваха една след друга в стопанска работа в пустинята и в бдение. През това време те проучиха подробно всички пътища, долове, ливади, реки и потоци, отново заграбиха няколко стада, съсякоха няколко малобройни групи от чергари и продължаваха да дебнат в тоя гъсталак, както див звяр дебне плячката си. Най-сетне очакваният момент дойде.

Една сутрин те видяха птичи ята, които се движеха по небето и земята. Дропли, тетреви, синьоноги пъдпъдъци вървяха из тревата към гъсталаците, а горе летяха гарвани, врани, дори блатни птици, очевидно плашени край бреговете на Дунав или по добруджанските блата. При вида на тия птици драгуните се спогледаха и думата: „Идат! Идат!“ — прелетя от уста на уста. Лицата веднага се съживиха, мустаците почнаха да се движат, очите да блестят, но в това оживление нямаше ни най-малко безпокойство; всички те бяха хора, чийто живот бе минал във война, та изпитваха само това, което изпитват ловните кучета, когато надушат дивеч. Огнищата бяха залени веднага, за да не би пушекът да издаде присъствието на хора в гъсталаците, а конете оседлани — и целият отряд застана готов за поход.

Сега така трябваше да се измери времето, че неприятелят да бъде нападнат в момент на почивка. Нововейски разбираше добре, че султанската войска положително не се движи в сбита маса, още повече че се намира в собствената си страна, в която не беше вероятно каквато и да било опасност. При това той знаеше, че предната стража винаги се движи на една-две мили пред главната сила, а също така основателно очакваше, че като предна стража ще тръгнат липковците.

Някое време той се колебаеше дали да тръгне срещу тях по скрити, но нему добре познати пътища или да ги чака в дрянските гъсталаци. Избра последното, защото от гъсталака беше по-лесно да изскочи всеки момент неочаквано. Изтече още един ден, после нощ, а през това време не само птици, но и земни животни минаваха на стада към гъсталаците. На другата сутрин неприятелят вече се виждаше.

На юг от дрянската гора се простираха обширни, макар и хълмисти поля, които се губеха някъде в хоризонта. На тия поля се появи неприятелят и се приближаваше доста бързо към Текич. Драгуните гледаха от храстите към тая възчерна маса, която на моменти ту изчезваше от очите, закривана от земните гърбици, ту се показваше отново в цялата си разточеност.

Люшня, който имаше необикновено остър поглед, се визира известно време напрегнато в тия подвижни маси, после се приближи до Нововейски.

— Пане командир! — каза той. — Там няма много хора: това са стада, изкарвани на паша.

След малко Нововейски сам се убеди, че Люшня има право, и лицето му засия от радост.

— Дето ще рече, войските са се спрели за нощувка на миля или миля и половина от тия храсти? — каза той.

— Тъй вярно — отвърна Люшня. — Изглежда, че се движат нощем, за да се запазят от горещините, а почиват денем; конете си пък изпращат по пасищата чак до вечерта.

— Многобройна ли стража виждаш при конете?

Люшня пак се подаде извън храсталаците и не се върна доста дълго време. Накрай обаче се показа отново и рече:

— Конете ще да са около хиляда и петстотин, а хората при тях към двайсет и пет. Те са в своя страна и не се страхуват от нищо, затова и не поставят голяма стража.

— А можа ли да познаеш какви са хората?

— Още са далече, но това са липковци, пане! Те са вече наши!

— Точно така! — каза Нововейски.

Той беше вече сигурен, че жива душа няма да избяга от тия хора. За такъв преследвач, какъвто беше, и за такива войници, каквито предвождаше, това беше твърде лесна задача.

В това време конярите караха стадото все по-близо и по-близо към дряновите гъсталаци. Люшня още веднъж излезе накрая на храсталаците и се върна още веднъж. Лицето му сияеше от радост и жестокост.

— Липковци са, пане, съвсем сигурно е! — прошепна той.

Като чу това, Нововейски изпищя като ястреб и веднага отрядът драгуни се оттегли в дълбоките гъсталаци. Там се раздели на две групи, едната от които веднага изчезна в теснината, за да се покаже от нея в тила на стадото и на липковците, а другата образува полукръг и чакаше.

Всичко това стана толкова тихо, че дори най-опитното ухо не би могло да долови никакъв шумол: не извънтя сабя, нито шпора, кон не зацвили; гъстата трева, която растеше под дърветата, заглушаваше тропота на копитата. Най-сетне и конете сякаш разбираха, че успехът на нападението зависи от тишината, защото и те не за пръв път изпълняваха подобна служба. От теснината и от гъсталаците се обаждаха само изпищявания на ястреб, все по-тихо и все по-рядко.

Стадото на липковците се спря пред горичката и се пръсна на по-големи и на по-малки групи по ливадите. Самият Нововейски сега се намирал в началото на гората и следеше всички движения на конярите. Денят беше спокоен, часът предобеден, но слънцето вече се беше издигнало високо и изсипваше жар върху пасището. Конете започнаха да се търкалят, после се приближиха до гъсталаците. Конярите дойдоха в началото на горичката, там слязоха от конете, пуснаха ги да пасат вързани, а сами влязоха в гъсталака, за да търсят сянка и хладина, и се разположиха на почивка под един голям храст.

Скоро пламна буен огън, а когато сухите дърва се обърнаха на въглени и се покриха с пепел, конярите сложиха върху въглените половин конче, а самите те седнаха настрани да се пазят от горещината.

Някои се проснаха на моравата, някои разговаряха седнали по турски; един засвири на пищялка. В гъсталака цареше пълна тишина, понякога само изпищяваше ястреб.

Най-сетне миризмата на прегоряло месо даде да се разбере, че печеното е готово, и тогава двама души го измъкнаха от пепелта и завлякоха под сенчестия храст. Там всички насядаха около него, раздраха го с ножове и започнаха да ядат с животинско лакомство

полусуровите парчета месо, от които капеше кръв, която лепнеше по пръстите им и се стичаше по брадите.

После пиха от тулуми кисело кобилешко мляко и усетиха в коремите си ситост. Разговаряха още малко, след което главите и крайниците им натежаха.

Настана пладне. Все по-силен жар се лееше от небето на земята. Горската почва се изпъстри от светлисти, трепкави петна, образувани от слънчевите лъчи, които проникваха в гъсталака. Всичко замлъкна, дори ястребите престанаха да пицят.

Няколко липковци станаха и се повлякоха към края на гората, за да видят конете, а другите се изпъгнаха като трупове на бойното поле и скоро ги обори сън.

Но след преяждането и препиването сънят сигурно беше тежък и зловещ, защото сегиз-тогиз някой простенваше дълбоко, друг отваряше за миг клепахи и повтаряше:

— Аллах, Мисмиллах!...

Внезапно от края на гората се чу някакъв тих, но страшен отглас, сякаш късо хриптене на душен човек, който няма време да нададе вой. Дали ушите на конярите бяха толкова чувствителни или някакъв животински инстинкт ги предупреди за опасността, или най-сетне смъртта ги лъхна с леден полъх — важното е, че в един миг всички скочиха от съня.

— Какво е това? Къде са другите коняри? — взеха да се питат помежду си.

Тогава някакъв глас се обади на полски от дряновия храст:

— Те няма да се върнат.

И в същия миг сто и петдесет души врълетяха в кръг върху конярите, които се уплашиха толкова много, че викът замря в гърдите им. Само някой от тях успя да грабне ханджар. Обръчът от нападатели ги заля и покри напълно. Храстите се разклатиха под натиска на човешките тела, които се боричкаха в безреден куп. Чуваше се съскане на саби, пръхтене, понякога стон или изхъркване, но всичко това продължи само миг. После всичко утихна.

— Колко са живите? — попита някакъв глас между нападателите.

— Петима, пане командир!

— Прегледайте телата да не би някой да се е спотаил и за сигурност прережете гърлото на всекиго с нож, а пленниците дайте при огъня!

Заповедта бе изпълнена мигновено. Трупове бяха приковани към моравата със собствените им ножове; след като им превързаха краката към тояги, пленниците бяха наслагани легнали край огъня, който Люшня разбърка така, че въглените под пепелта се намериха отгоре.

Пленниците гледаха тия приготовления и Люшня с обезумели очи. Между тях имаше трима хрептъовски липковци и те отлично познаваха вахмистъра. Той също ги позна и каза:

— Е, другари! Сега ще трябва да пеете, иначе с печени подметки ще отидете на другия свят. Нали сме стари познати, няма да скъпя въглените!

При тия думи той хвърли още сухи клони върху въглищата и те веднага избухнаха със силен пламък.

Но дойде Нововейски и започна да разпитва. От показанията на пленниците се оказа онова, което младият поручик беше отгатнал отчасти.

Липковците и черемисовците вървяха като предна стража пред ордата и пред цялата султанска войска. Водеше ги Азия Тухайбейович, под чиято команда бяха дадени всички липковски части. Поради горещините пътуваха нощем, а денем изпращаха стадата на паша. Не се пазеха, защото никой не предполагаше, че някаква войска би могла да ги нападне дори близо до Днестър, а камо ли край Прут, до самите седалища на ордите; затова те се движеха удобно, със стада и камили, които носеха шатрите на старшите офицери. Шатърът на мурза Азия можеше да се познае лесно, защото на върха му имало забучен бунчук, а при почивки хоронгвите забучват при него своите знамена. Станът на липковците се намирал на една миля назад; в него има около две хиляди души, но част от хората са останали при белгородската орда, която се движи на една миля след липковския чамбул.

Нововейски разпита още за пътя, по който може да се стигне най-лесно до стана, после как са наредени шатрите и накрай започна да разпитва за онова, което го интересуваше най-много.

— В шатъра има ли някакви жени? — попита той.

Липковците затрепераха за собствената си кожа. Тия, които бяха служили по-рано в Хрептьов, отлично знаеха, че Нововейски е брат на една от ония жени и годеник на другата, та разбираха каква ярост ще го обземе, когато узнае цялата истина.

Тази ярост можеше да се излее най-напред върху тях, затова започнаха да се колебаят, но Люшня каза веднага:

— Пане командир, да постошим малко подметките на тия кучи братя, за да заговорят!

— Пъхни им краката в жарта! — каза Нововейски.

— Милост! — извика Елиашевич, стар хрептьовски липковец. — Аз ще кажа всичко, което са видели очите ми...

Люшня погледна командира да види дали въпреки това обещание не ще заповяда да се изпълни заплахата му, но той кимна с ръка и каза на Елиашевич:

— Говори какво си видял!

— Ние сме невинни, господарю — отговори Елиашевич. — Ние отивахме по заповед. Нашият мурза подари сестрата на ваша милост на пан Адурович, който я държеше в шатъра си. Аз съм я виждал на Кучункаури, като ходеше с ведра за вода, и ѝ помагах да ги носи, защото беше трудна...

— Лошо! — прошепна Нововейски.

— А другата панна нашият мурза я държеше в своя шатър. Нея ние не я виждахме толкова често, но много пъти чувахме как викаше, защото мурзата, макар да я държеше за удоволствие, всеки ден я биеше с камшик и я риташе с крака...

Устните на Нововейски започнаха да треперят. Елиашевич едва чу въпроса:

— Къде са те сега?

— Продадени са в Стамбул.

— На кого?

— Мурзата и сам надали знае. Излезе заповед от падишаха в стана да няма жени. Тогава всички почнаха да ги продават на пазара, та и мурзата продаде.

Разпитът се свърши и край огнището зацари тишина. Само че от някое време духна горещ южен вятър и затресе клоните на дренака, които шумяха все по-силно. Въздухът стана задушлив; на края на

кръгозора се появиха няколко облаци, тъмни в средата, но с меден блясък по краищата.

Нововейски се отдалечи от огнището и вървеше като замаян, без да си дава сметка накъде отива. Най-сетне се хвърли ничком на земята и започна да дращи пръста с нокти, после да хапе собствените си ръце и да хърка, сякаш агонизираше. Спазми разтърсваха грамадното му тяло и той лежа така цели часове. Драгуните го наблюдаваха отдалече, но дори Люшня не смееше да се приближи.

Но като прецени, че командирът няма да се сърди, задето не е оставил липковците живи, страшният вахмистър просто от вродена жестокост им напъха пръст в устата, за да предотврати крясъците, и ги изпозакла като волове.

Остави само Елиашевич, понеже предполагаше, че ще бъде потребен за водач. Като свърши тая работа, той издърпа още трепетните трупове от огъня и ги наслага в една редица, а сам отиде да види какво прави командирът.

— Дори да е полудял — измърмори си Люшня, — пак трябва да хванем оня!

Пладне мина, следобедните часове също и денят започна да клони към залез. Но ония малки отначало облаци вече заеха почти цялото небе и ставаха все по-гъсти и по-тъмни, без да губят медния си блясък по ръбовете. Грамадните им кълба се въртяха изтежко като мелнични камъни около собствените си оси, после се качваха едно върху друго, спускаха се един към друг и като се събаряха взаимно от висините, сриваха се в сбита маса все по-ниско и по-ниско към земята.

От време на време вятърът удряше като хищна птица с крилете си, огъваше дрянвете до земята, вдигаше облак от листа и ги разпръсваше яростно; понякога спираше, сякаш потъваше в земята. А в тия моменти на тишина в кълбестите облаци се чуваше някакво зловещо бумтене, съскане, шум; човек би казал, че в тях се събират пълчища от гръмотевици и се готвят за бой — и с глухо ръмжеше възбуждат в себе си ярост и гняв, преди да избухнат и ударят в забрава изтръпналата земя.

— Буря! Буря иде! — шепнеха помежду си драгуните. Бурята идеше. Ставаше все по-тъмно.

Изведнъж на изток, откъм Днестър, се чу гръм, който почна да се търкаля със страхотен грохот по небето чак към Прут; там замлъкна за

малко, но се вдигна отново, връхлетя върху буджашките степи и най-сетне започна да обикаля целия кръгозор.

Първите едри капки дъжд паднаха върху попуканата земя.

В този момент Нововейски се появи пред драгуните.

— На конете! — викна той с гръмък глас.

И след изтичането на толкова време, колкото е необходимо да се прочете една кратка молитва, тръгна начело на сто и петдесетте конници. Като излезе от гората, съедини се при стадото с другата половина от хората си, които пазеха откъм полето, да не би някой коняр да се измъкне крадешком и да избяга в стана. Драгуните обкръжиха в миг стадото и като нададоха див, присъщ на татарските коняри възглас, тръгнаха напред, подкарали пред себе си подплашеното хергеле.

Вахмистърът държеше на въже Елиашевич и му крещеше в ухото, за да надвика грохота на гръмотевиците.

— Води, дявол да го вземе, и направо, защото иначе нож в гърлото!

В това време облаците се спуснаха толкова ниско, че почти докосваха земята. Внезапно избухна сякаш жар от печка и се вдигна бесен ураган; след малко ярка светлина раздра мрака: падна гръм, след него втори, трети, във въздуха се пръсна миризма на сяра — и отново настана мрак. Ужас обзе хергелето. Гонени отзад от дивите викове на драгуните, конете бягаха с отворени ноздри и развети гриви, без да докосват земята в бързината си, гърмежите не преставаха нито за миг, вятърът виеше, а бойците летяха обезумели всред този вихър, в този мрак, всред трясъка, от който земята сякаш щеше да се пропука, сами гонени от бурята и от желанието за мъст, заприличали в тая пуста степ на страшна върволица от вампири и зли духове.

Пространството бягаше пред тях. Те не се нуждаеха и от водач, защото стадото бягаше право към стана на липковците, който беше все по-близо. Но докато стигнат, бурята се развихри така, сякаш небето и земята полудяха. Целият хоризонт пламна като жив огън и при неговия блясък те още отдалече видяха издигнатите в степта шатри; светът се тресеше от грохота на гръмотевиците; струваше ти се, че кълбата облаци всеки миг ще се откъснат и ще се строполят на земята. Техните хляби се отвориха и потоци дъжд започнаха да обливат степта. Пороят

заслони света така, че на няколко крачки не се виждаше нищо, а от нагорещената от слънчевия зной земя са вдигаха гъсти изпарения.

Още миг — и стадото, заедно с него и драгуните вече ще бъдат в стана.

Но пред самите шатри хергелето се разбяга в дива уплаха на две страни; тогава триста гърди издадоха страхотен вик, триста саби засвяткаха от огъня на светкавиците и драгуните се втурнаха в шатрите.

Преди избухването на пороя липковците видяха при светлината на светкавиците, че се приближава стадото, но никой от тях не се досети колко страшни коняри го карат. Те само се учудиха и обезпокоиха, задето хергелето се носи право към шатрите, та нададоха викове, за да подплашат конете. Самият Азия Тухайбейович откряна платненото крило и въпреки дъжда излезе навън с гняв върху страшното си лице.

Но тъкмо в тоя момент хергелето се разбяга, а всред струите дъжд и в изпаренията се замяха някакви страшни фигури, много пъти по-многобройни от конярите, и прозвуча страхотен вик:

— Бий! Убивай!...

Нямаше вече време за нищо, дори да се помисли какво е станало, дори да се уплаши човек. Човешкият ураган, по-страшен и по-яроsten от бурята, връхлетя върху стана.

Докато Тухайбейович успее да направи една крачка назад към шатъра, човек би казал, че някаква свръхчовешка сила го дигна от земята; внезапно той усети, че го стискат някакви страшни прегръдки, че от това стискане костите му се огъват, ребрата пропукват; за миг като през мъгла видя лице, вместо което би предпочел да види сатаната — и загуби съзнание.

В това време започна битка или по-скоро ужасна сеч. Бурята, мракът, неизвестният брой на нападателите, внезапността на нападението и разгонените коне станаха причина липковците почти да не се отбраняват. Тях просто ги обзе безумието на страха. Никой не знаеше накъде да бяга, къде да се скрие; мнозина нямаха оръжие при себе си, мнозина нападението свари да спят — и те, замаяни, обезумели от ужас, се събираха в гъсти купчини, притискаха се, катурваха се, газеха се един друг. Конските гърди ги блъскаха и събаряха, сабите ги сечаха, копитата ги смазваха. Вихърът не чупи

така, не унищожава и не опустошава младата гора, вълците не се впиват така в стадото ослепели овце, както газеха и сечаха драгуните.

От една страна, обезумяване, от друга, ярост и жажда за мъст допълваха размера на поражението. Потоци от кръв се смесиха с дъжда. На липковците се струваше, че небето рухва върху тях, че земята се разтваря под краката им. Грохотът на гръмотевиците, трясъкът на мълниите, шумът на дъжда, тъмнината, ужасът от бурята съпровождаха страшните екове на клането. Конете на драгуните, също така обзети от ужас, се хвърляха като безумни в човешката тишина, разкъсваха я, трошаха я и я стелеха по земята.

Най-сетне отделни по-малки групи започнаха да бягат, но те до такава степен бяха загубили ориентация за мястото, че бягаха в кръг по бойното поле, вместо да бягат направо — и често се сблъскваха като две противоположни вълни, биеха се помежду си, събаряха се едни други и отиваха под меча.

Най-сетне останалите живи бяха съвсем разпръснати, разгонени и избити при бягството и преследването им без милост, без да вземат никого в плен, докато тръбите в стана не прекъснаха гонитбата.

Никога нападение не е било по-неочаквано, но и никога поражението толкова страшно. Триста души бяха пръснали на четирите страни на света близо две хиляди души отбрана конница, която по опит безкрайно надвишаваше обикновените чамбули. По-голямата част от нея сега лежеше труп до труп сред червени локви, образувани от дъжда и кръвта. Останалите, разпръснати, запазиха главите си благодарение на тъмнината и бягаха пешком, слепешката, без да знаят дали отново не тичат под нож. На победителите помагаше и бурята, и мракът, сякаш гневът Божи беше воювал на тяхна страна против предателите.

Беше вече късна нощ, когато Нововейски тръгна начело на драгуните си към границите на Жечпосполита. Между младия поручик и вахмистъра Люшня вървеше кон от табора, на чийто гръб лежеше завързан с въжета Азия Тухайбейович, вожд на всички липковци, припаднал и с изпочупени ребра, но жив.

А те двамата всеки миг го поглеждаха толкова внимателно и грижливо, сякаш носеха съкровище и се страхуваха да не го загубят.

Бурята взе да отминава; по небето още се носеха в галоп купища облаци, но в празното между тях заблестяха звезди и се отразяваха в

локвите вода, образувани в степта от пороя.

В далечината, към границите на Жечпосполита, от време на време още ехтеше гръм.

---

[1] Конници (рум.). — Бел.прев. ↑

[2] Косо, по диагонал. — Бел. elemag_an ↑

[3] Вид татарско оръжие; оловна топка или тежка кост, свързана с верига или ремък за дървена дръжка. Поради ниската си цена и ефективност, кистенът е широко използван през X-XVIII в. в Европа и Азия като пехотно и кавалерийско оръжие. — Бел. elemag_an ↑

ЧЕТИРИЙСЕТ И ДЕВЕТА ГЛАВА

Бегълците липковци съобщиха за поражението на белгородската орда, а куриери от нея отнесоха вестта в ордуихумаюна, тоест в султанския стан, където тя направи необикновено впечатление. Право казано, пан Нововейски нямаше нужда да бяга много бързо с плячката си към Жечпосполита, защото не само в първия момент, но и през следващите два дни не го преследваше никой. Султанът се слиса толкова много, че не знаеше какво да предприеме. Засега той изпрати белгородските и добруджанските чамбули да проверят какви войски се намират в околността. Те тръгнаха без желание, тъй като се страхуваха за собствената си кожа. В това време вестта, предавана от уста на уста, порасна до размери на страхотно поражение. Ония от жителите на дълбока Азия и Африка, които никога досега не бяха ходили на война в Лехистан, а от разкази бяха чували за страшната конница на неверните, ги обзе страх при мисълта, че вече се намират пред тоя неприятел, който не ги чака в своите граници, но ги търси в самата държава на падишаха. Самият велик везир и „бъдещото слънце на войната“, каймакаминът Кара Мустафа, също не знаеха какво да мислят за това нападение. Как така тая Жечпосполита, за чието безсилие имаха най-подробни сведения, внезапно ги нападнаше, това не можеше да отгатне никоя турска глава и отсега нататък походът се оказа не толкова сигурен и по-малко приличаше на лесен триумф. На военния съвет султанът посрещна и везира, и каймакамина със страшно лице.

— Вие ме подведохте — каза той, — ляхите не може да са толкова слаби, щом ни търсят чак тук. Казвахте, че Собески няма да отбранява Каменец, а ето че той навярно е пред нас с цялата си войска...

Везирът и каймакаминът се опитваха да обясняват на господаря си, че това може да е била някаква самостоятелна разбойническа банда, но при наличността на намерените мускети и торби, в които имаше драгунски куртци, самите те не вярваха на думите си. Неотдавнашната безкрайно дръзка и все пак победоносна акция на

Собески в Украйна караше да се предполага, че страшният военачалник е предпочел и сега да изненада неприятеля.

— Той няма войски — казваше великият везир на каймакамина след излизане от съвета, — но в него живее лъв, който не знае страх; ако е събрал поне петнайсетина хиляди души и е тук, тогава до Хотим ще стигнем всред кръв.

— Бих искал да си премеря силите с него — каза младият Кара Мустафа.

— Дано тогава Бог да отклони от тебе бедата! — отговори великият везир.

Постепенно обаче белгородските и добруджанските чамбули се убедиха, че наблизко няма не само големи военни части, но изобщо никаква войска. Все пак те откриха следи на отряд от около триста конници, който се движеше бързо към Днестър. Татарите имаха предвид съдбата на липковците и не преследваха отряда поради страх от засада. Нападението срещу липковците остана нещо изумително и необяснимо, но спокойствието постепенно се връщаше в ордухумаюна и войската на падишаха отново започна похода си, подобен на наводнение.

В това време Нововейски се връщаше необезпокояван в Рашков заедно с живата си плячка. Връщаше се бързо, но тия опитни преследвачи още на втория ден разбраха, че не са преследвани, и затова въпреки бързането се движеха така, че да не преуморят конете. Азия пътуваше все между Нововейски и Люшня, вързан с въжета върху гърба на коня. Понеже двете му ребра бяха счупени, а и беше изнемощял, защото и раните, нанесени му от Баша по лицето, се отвориха при боричкането му с Нововейски и после поради язденето с увиснала глава, затова страшният вахмистър се грижеше да не би да умре преди пристигането му в Рашков и да осуети отмъщението. А младият татарин искаше да умре, понеже знаеше какво го чака. Най-напред реши да се умори чрез глад и не искаше да приема храна, но Люшня разтваряше стиснатите му зъби с нож и насила му наливаше в устата водка и молдовско вино, посипано със стрит на прах сухар. При почивките често му обливаше лицето с вода, за да не би раните в окото и носа, върху които през време на пътуването кацаха нагъсто мухи и бръмбари, да почнат да гноясват и да предизвикат преждевременната смърт на нещастния юнак.

По пътя Нововейски не говореше с него; само веднъж, в началото на пътуването, когато Азия обещавахе да върне Зоша и Евка срещу своята свобода и живот, поручикът му каза:

— Лъжеш, куче! И двете си продал на търговец от Стамбул, който ще ги продаде там на пазара.

И веднага изпратиха пред очите му Елиашевич, който повтори пред всички:

— Така е, ефенди! Ти я продаде, без сам да знаеш на кого, а Адурович продаде сестрата на поручика, макар че тя беше вече трудна от него...

След тия думи на Азия се струваше за миг, че Нововейски веднага ще го смачка със страшните си ръце; затова после, когато вече беше загубил всяка надежда, реши да докара младия великан дотам, че да го убие в гнева си и по този начин да му спести бъдещите мъки; а понеже Нововейски в желанието си да не го изпуска от очи непрекъснато пътуваше до него, той започна да се хвали отвратително и безсрамно за всичко, което беше направил. Разказваше как заклал стария Нововейски, как държал Зоша Боска в шатъра си, как се наслаждавал на нейната невинност, как най-сетне разкъсвал бялото й тяло с камшика и я ритал с крака. Пот на гъсти капки се стичаше по бледото лице на Нововейски; той слушаше, нямаше сили, нямаше желание да се отдалечи; слушаше жадно, ръцете му трепереха, конвулсии разтърсваха тялото му, но той се владееше и не убиваше.

Пък и като измъчваше неприятеля, Азия измъчваше и самия себе си, защото тъкмо разказът му го довеждаше до мисълта за неговото днешно нещастие. Ето, до неотдавна той беше заповедник, живееше в разкош, беше мурза, любимец на младия каймакамин, а сега пътуваше завързан върху конския гръб и яден жив от мухи, каран на страшна смърт! Сега най-леко му беше, когато губеше съзнание от болка, рани и умора. Това се случваше все по-често и Люшня взе да се страхува дали ще го докара жив в Рашков. Но те пътуваха денем и нощем, като даваха на конете да си починат само толкова, колкото беше крайно необходимо — и Рашков беше все по-близо. Чепатата татарска душа обаче не искаше да напусне изтерзаното тяло. Все пак през последните дни Азия непрекъснато имаше огън, а понякога потъваше в дълбок сън. Много пъти при треската или насън му се струваше, че още се намира в Хрептьов и че заедно с Володиовски ще тръгва на голяма

война; или пък, че води Баша за Рашков; или пък, че я е отвлякъл и тя е в шатъра му; понякога при бълнуванията му се привиждаха битки и кланета, в които издаваше заповеди изпод бунчук като хетман на полските татари. Но идваше пробуждане и заедно с него съзнанието, тогава, щом отвореше очи, виждаше лицето на Нововейски, на Люшня, шлемовете на драгуните, които вече изхвърлиха овчите калпаци на конярите — и цялата тая толкова страшна действителност, че именно тя му се струваше като сънна морã^[1]. Всяко движение на коня го пронизваше с болка, раните го боляха все по-силно и той отново губеше съзнание, после го свестяваха, за да изпадне отново в треска, от нея в сън — и отново да се пробуди.

Имаше моменти, когато му се струваше, че е невъзможно той, такъв окаяник, да е Азия, синът на Тухай бей, и неговият живот, изпълнен с необикновени събития, които изглеждаше, че му предвещават някакво велико бъдеще, да се свърши толкова бързо и толкова страшно.

Понякога му идваше наум и това, че веднага след страданията и смъртта ще отиде в рая, но понеже сам беше изповядвал по-рано християнската вяра и беше живял дълго между християни, обземаше го страх при мисълта за Христос. Той няма да има милост към него; а ако пророкът беше по-силен от Христос, не би го предал в ръцете на Нововейски. Може би обаче пророкът все пак ще прояви към него милосърдие и ще му вземе душата, преди да го уморят с изтезания.

Но ето че Рашков беше вече съвсем близо. Навлязоха в скалист край, което показваше, че Днестър е близо. Надвечер Азия изпадна в полутрескаво състояние, в полунесвяст, и кошмарите му се смесваха с действителността. Струваше му се, че вече са пристигнали; че спират, че чува около себе си да повтарят: „Рашков, Рашков!“ После му се стори, че чува удари на брадви, които секат дърво.

Изведнъж усети, че върху главата му плискат студена вода, а после дълго, много дълго наливат водка в устата му. Тогава той съвсем се свести. Над него беше звездна нощ, а съвсем близо около него светеха двайсетина факли. До ушите му достигнаха думите.

— В съзнание ли е?

— В съзнание е. Гледа разумно...

И в тоя момент видя над себе си лицето на Люшня.

— Е, братко — казваше вахмистърът със спокоен глас, — време е за тебе!

Азия лежеше възнак и дишаше добре, защото ръцете му бяха обтегнати от двете страни на главата и поради това разширените гърди се движеха по-свободно и поемаха повече въздух, отколкото когато лежеше стегнат към гърба на коня. Обаче не можеше да мръдне ръцете си, защото бяха привързани над главата му за една дъбова греда, която минаваше по дължината на гърба му, и увити с потопена в смола слама.

Тухайбейович веднага се досети защо е направено това, но в същия миг забеляза и други приготовления, които предвещаваха, че мъчението му ще бъде дълго и страшно. От половината надолу чак до стъпалата тялото му беше съблечено — и като повдигна малко глава, той видя между голите си колене току-що издялано с брадва острие на кол. По-дебелият край на тоя кол се опираше в дънера на едно дърво. От всеки крак на Азия беше опънато въже на края с хамут, в който беше впрегнат кон. При блясъка на факлите Азия видя само конските задници и застаналите малко по-нататък двама души, които, изглежда, държаха конете за юздите.

Нещастният юнак обгърна с един поглед на окото си тия приготовления, после погледна неизвестно защо нагоре и видя над себе си звездите и блесналия сърп на луната.

„Ще ме набиват на кол!“ — помисли той.

И веднага толкова силно стисна зъби, та чак спазма стегна челюстите му. Пот ороси челото му, а едновременно на лицето му стана студено, защото кръвта изчезна от него. После му се стори, че земята се изплъзва изпод плещите му и тялото му лети и лети надолу в някаква бездънна пропаст. За миг загуби съзнание за времето, мястото и това, което става с него. Вахмистърът разтвори зъбите му с нож и отново започна да налива водка в устата му.

Азия се задавяше и плюеше парливата течност, но беше принуден и да я гълта. Тогава изпадна в странно състояние: не беше пиян, напротив — никога съзнанието му не е бивало по-ясно, умът побистър. Той виждаше какво става, разбираше всичко, само че го беше обзела някаква необикновена възбуда и някаква нетърпение, че всичко това продължава толкова много и че още нищо не започва.

Изведнъж отстрани се чува тежки стъпки и над него се изправи Нововейски. При неговия вид всички жили на татарина се разтрепераха. От Люшня той не се страхуваше, прекалено много го презираше, но Нововейски не презираше, пък и нямаше защо; вместо това всеки поглед към неговото лице изпълваше душата на Азия с някакъв суеверен страх, отвращение, гадост. В тоя момент той си помисли: „Аз съм в неговите ръце и се боя от него!“ — а това беше толкова ужасно чувство, че под негово влияние косата на Тухайбейович се изправи на главата му.

А Нововейски каза:

— За това, което си извършил, ще загинеш всред мъки.

Липковецът не отговори нищо, само започна да сумти високо.

Нововейски се отдръпна настрани, настана тишина, която прекъсна Люшня.

— И срещу пани вдигна ръка — каза той с пресипнал глас, — но пани е вече вкъщи при пана, а ти си в наши ръце! Дойде твоето време!

От тия думи мъките на Азия вече започнаха. В смъртния си час тоя страшен човек узнаваше, че неговата измяна и всичките му жестокости са били напразни. Ако поне Баша беше умряла по пътя, щеше да има тая утеха, че като не е негова, няма да принадлежи на никого. Но и тази утеха му беше отнета тъкмо сега, когато острието на кола се намираще на един лакът от тялото му. Всичко напразно! Толкова измени, толкова кръв и толкова близко наказание — напразно, съвсем напразно!... Люшня дори не знаеше колко тия думи направиха по-тежка смъртта на Азия: ако беше знаел, щеше да ги повтаря през целия път.

Но сега вече нямаше време за душевни страдания, защото всичко щеше да отстъпи пред екзекуцията. Люшня се наведе и като хвана с две ръце бедрата на Азия така, че да може да ги нагажда, извика на хората, които държаха конете:

— Тръгвай, но бавно, заедно!

Конете тръгнаха: изпънатите въжета повлякоха Азия за краката. Тялото му се влачи един миг по земята и попадна на неостърганото острие. Тогаваше острието започна да потъва в него и последва нещо страшно, нещо противно на природата и на човешките чувства! Костите на нещастника се разделяха, тялото се разцепваше на две; неизразима болка, толкова страшна, че почти граничеше с ужасно

удоволствие, пронизваше цялото му същество. Колът потъваше все по-дълбоко и по-дълбоко.

Тухайбейович стисна челюсти, накрая обаче не издържа — зъбите му лъснаха страхотно, а от гърлото се изтръгна вик: „А-а-а!“ — подобен на гарвански грак.

— Бавно! — изкомандва вахмистърът. Азия повтаряше все по-бързо своя страшен вик.

— Грачиш ли? — попита вахмистърът. После викна на хората:

— Добре! Стой! Ето, готово! — добави той, като се обърна към Азия, който замлъкна внезапно и само хъркаше глухо.

Бързо отпрегнаха конете, после вдигнаха кола, дебелия му край вкараха в нарочно направена дупка и почнаха да го засипват с пръст. Тухайбейович вече гледаше от високо тия действия. Беше в съзнание. Тоя страшен вид наказание беше още по-страшен поради това, че набитата на кол жертва понякога живееше до три дена. Главата на Азия увисна върху гърдите, устните му се движеха, като мляскаха, сякаш дъвчеше нещо и опитваше вкуса му; сега той изпитваше силна отпадналост и виждаше пред себе си сякаш безкрайна белезникава мъгла, която неизвестно защо му се струваше ужасна, но в тая мъгла разпознаваше лицата на вахмистъра и драгуните, знаеше, че е набит на кол, че с тежестта си тялото се набиваше все повече върху острието; накрай взе да се вцепенява от краката и ставаше все по-нечувствителен за болките.

Понякога мрак закриваше тая ужасна белезникава мъгла; тогава той мигаше с единственото си око, защото искаше да гледа и да вижда всичко чак до смъртта си. Погледът му преминаваше с особена упоритост от факла на факла, понеже му се струваше, че около всеки пламък се образуваше сякаш кръг от всички цветове на дъгата.

Но неговите изтезания не бяха свършени; след малко вахмистърът се приближи до кола със свредел в ръка и извика на застаналите наоколо:

— Повдигнете ме!

Двама силни мъже го вдигнаха нагоре. Сега Азия го загледа отблизо, като непрекъснато мигаше, сякаш искаше да разбере кой е тоя човек, който се изкачва чак при него. В това време вахмистърът каза:

— Пани ти изби едното око, а аз се заклев, че ще ти извадя другото.

При тия думи вкара острието в зеницата, завъртя един-два пъти, а когато клепачът и нежната кожа около окото се увиха по нареза на свредела — дръпна.

Тогава от двете очни ями на Азия бликнаха две струи кръв и потекоха по лицето му като две струи сълзи.

Самото лице побледня и ставаше все по-бяло. Драгуните започнаха мълчаливо да гасят факлите, сякаш се срамуваха, че светлината осветява такова ужасно дело — и само от лунния сърп се спускаха към тялото на Азия сребърни, но не много ясни лъчи.

Главата му съвсем увисна върху гърдите, само привързаните към дъбовото стъбло и увити с насмолена слама ръце стърчаха нагоре, сякаш тоя син на Изтока призоваваше отмъщението на турския полумесец над своите палачи.

— На конете! — разнесе се гласът на Нововейски.

Пред самото яхване вахмистърът запали с последния факел вдигнатите ръце на татарина, след което отрядът тръгна към Ямпол, а всред развалините на Рашков, всред нощта и пустотата остана върху високия кол само Азия, синът на Тухай бей — и свети дълго...

---

[1] Кошмар. — Бел. elemag_an ↑

ПЕТДЕСЕТА ГЛАВА

След три седмици един ден по пладне пан Нововейски пристигна в Хрептьов. Той изминаваше пътя от Рашков дотук за толкова много време, понеже често пъти се прехвърляше на отвъдната страна на Днестър, за да напада чамбулите и перкулабските хора, които се намираха в разните станици край реката. После те разказваха на пристигащите султански войски, че навсякъде се виждали полски части и били чували за големи военни сили, които едва ли ще чакат идването на турците при Каменец, а ще ги изненадат по пътя и ще се сблъскат с тях в генерално сражение.

Султанът, когото бяха уверявали в безсилието на Жечпосполита, много се учудваше и като изпращаше напред липковците, власите и крайдунавските орди, самият той напредваше бавно, защото въпреки неизмеримата си сила се страхуваше много от сражение с редовните войски на Жечпосполита.

В Хрептьов пан Нововейски не завари Володиовски, защото малкият рицар бе тръгнал подир пан Мотовидло на помощ на подляския пан срещу кримската орда и Дорошенко. Там извърши военни подвизи и към старата си слава прибави нова: разгроми страшния Корпан и остави трупа му за храна на зверовете в дивото поле; разгроми страшния Дрозд, също така храбривия Малишка, също така двамата братя Син, прочути казашки преследвачи, както и множество по-малки банди и чамбули.

А пани Володиовска в момента на пристигането на Нововейски тъкмо се готвеше да тръгне с останалите хора и с обоза за Каменец, защото Хрептьов трябваше вече да бъде изоставен поради близкото нахлуване на неприятеля. Със скръб напущаше пани Володиовска този дървен форт, в който наистина беше преживяла много прекеждия, но в него беше протекла и най-щастливата част от живота ѝ — при съпруга ѝ, всред славни воители и всред сърца, които я обичаха. Сега по собствена молба предстоеше да замине за Каменец, където я чакаха неизвестна съдба и опасности, с каквито заплашваше всяка обсада.

Но тя имаше храбро сърце, не се поддаваше на скръбта, а внимателно надзираваше приготовленията, като бдеше над войниците и обоза. В това ѝ помагаша пан Заглоба, който при всяка мъчнотия превишаваше всички по разум, както и пан Мушалски, несравним стрелец с лък, а при това войник с енергична ръка и изключителен опит.

Всички те се зарадваха много от пристигането на пан Нововейски, ако и да разбраха веднага по лицето на младия рицар, че той не беше успял да изтръгне от поганско робство нито Евка, нито милата Зоша. И Баша оплака с обилни сълзи съдбата на двете девойки, защото те вече трябваше да бъдат смятани за загинали. Продадени неизвестно на кого, от стамбулския пазар можеше да бъдат откарани в Мала Азия, в подвластните на Турция острови или в Египет и там да ги държат затворени в хареми. А при това положение беше невъзможно не само да бъдат откупени, но и намерени.

Баша плака, плака разсъдливият пан Заглоба, плака и пан Мушалски, несравнимият стрелец с лък — само очите на пан Нововейски бяха сухи, защото вече му липсваха сълзи. Но когато започна да разказва как отишъл чак към Дунава, чак при Текич, и там разгромил липковците под носа на ордите и султана и хванал зловещия Азия Тухайбейович, двамата стари рицари взеха да дрънкат саби и да викат:

— Дайте го тук! Тук трябва да загине, в Хрептьов!

На това пан Нововейски отговори:

— Не в Хрептьов, а в Рашков загина, защото там му се полагаше, а тукашният вахмистър му измисли мъчения, които не бяха леки.

И той разказа от каква смърт е умрял Азия Тухайбейович, а те слушаха с ужас, но без милост.

— Знае се, че Господ-Бог наказва престъпленията — каза найсетне пан Заглоба, — но чудно е, че дяволът така зле брани слугите си!

Баша въздъхна набожно, повдигна очи нагоре и след като помисли малко, отговори:

— Защото му липсват сили, с които би могъл да удържи срещу Божието могъщество!

— Да, туй, ваша милост пани, добре го каза — извика пан Мушалски, — защото, ако, пази Боже, дяволът беше по-силен от

Господа-Бога, тогава щеше да изчезне всяка справедливост, а с нея и Жечпосполита!

— Затова и аз не се страхувам от турците; те са, *primo*, кучи синове и, *secundo*, синове на Ваала! — отвърна Заглоба.

Някое време всички мълчаха. Нововейски седеше на пейката с лице на коленете и гледаше в земята със стъклени очи, затова пан Мушалски се обърна към него.

— Все пак трябва да ти е полекнало — каза той, — защото суровото отмъщение е най-добрата консоляция.

— Кажу ми, ваша милост, наистина ли ти олекна? Сега по-добре ли ти е? — питаше Баша с глас, пълен със съчувствие.

Великанът помълча малко, сякаш се бореше със собствените си мисли, най-сетне отговори като че ли с голямо удивление и толкова тихо, почти шепнеше:

— Представете си, ваши милости, и аз, кълна се в Бога, мислех, че когато го погубя, ще ми бъде по-добре... И го видях на кол, видях, когато му вадеха окото със свредел, сам си втълпявах, че след това ми е по-добре, но всъщност това не е вярно, не е вярно!...

Тук пан Нововейски хвана с ръце нещастната си глава и продължи със стиснати зъби:

— По-добре му беше на него на кола, по-добре със свредела в очите, по-добре с огъня по ръцете, отколкото на мене с това, което е в мене, което размишлява и помни в мене. Само смъртта ми е консоляция, смъртта, смъртта — ето какво!...

Като чу това Баша, храбро и войнишко сърце, стана изведнъж, сложи ръка върху главата на нещастника и каза:

— Дано ти я даде Бог при Каменеца, защото казваш истината: това е единствената ти консоляция!

А той затвори очи и взе да повтаря:

— О, да! О, да! Бог да те възнагради!...

И още същата вечер всички тръгнаха за Каменеца.

Като излезе от портата, Баша дълго още се обръщаше да погледа форта, който блестеше в светлината на вечерното сияние, най-сетне го благослови с кръстен знак и рече:

— Дано пак да се върнем с Михал тук, мили Хрептьов!... Дано нищо по-лошо не ни чака!...

И две сълзи се търколиха по розовото ѝ лице. Някаква странна тъга стисна сърцата на всички — и те продължиха пътя си всред мълчание.

В това време се стъмни.

За Каменец пътуваха бавно, защото обозът едва се движеше. В него вървяха каруци, стада, коне, волове, биволи, камили; военни слуги се грижеха за стадата. Някои от слугите и войниците се бяха оженили в Хрептьов, та в обоза не липсваха и жени. Войската се състоеше от отряда на Нововейски и от двеста души унгарска пехота, която малкият рицар беше организиран и обучил със свои средства. Патрон на тая пехотна част беше Баша, а командир един добър офицер, Калушевски. В нея нямаше нито един истински унгарец, но тя се наричаше унгарска, защото екипировката ѝ беше такава. Подофицери бяха стари войници от драгуните, а редници — някогашни „разбойници“ и шайкаджии, хванати в грабителски банди и осъдени на обесване. Те бяха помилвани при условие, че ще служат в пехотата и ще измият старите си грехове с вяност и храброст. Между тях имаше и доброволци, които бяха изоставили долищата, скривалищата и други подобни разбойнически бърлоги и предпочитаха да служат при хрептьовския Малък сокол, отколкото да чувстват меча му надвиснал над главите им. Това бяха недостатъчно дисциплинирани и още недобре обучени хора, но храбри, свикнали с неудобствата, опасностите и кръвопролитиеето. Баша много обичаше тая пехота като Михалово дело, а и в техните диви сърца бързо се породил привързаност към чудната и добра пани. И сега те вървяха около нейната карета с пушки на рамо, със саби отстриани, горди, че пазят пани, че са готови да я защитават настървено, ако някой чамбул им препречи пътя.

Но пътят беше още свободен, защото пан Володиовски беше по-предвидлив от другите, а при това твърде много обичаше жена си, та не би я изложил на опасност с бавеж. Затова пътуването мина спокойно. Като тръгнаха от Хрептьов след пладне, те пътуваха до вечерта, после цяла нощ, а на втория ден, също след пладне, вече видяха високите каменецки скали.

При тяхната гледка, а и при гледката на кулите и бастионите на крепостта, които красяха върховете на скалите, изведнъж сърцата им се изпълниха със силна надежда. Защото им се струваше, че е

невъзможно някаква друга ръка освен Божията да разруши това орлово гнездо, свито на върха на тия скали, обградени от клупа на реката. Денят беше летен и прекрасен, камбанариите на католическите и православните черкви, които надничаха иззад скалите, блестяха като грамадни свещи; спокойствие, радост и веселост се носеше над тоя светъл край.

— Башка! — рече Заглоба. — Много пъти вече поганците са гризали тези стени, но винаги са си чупили зъбите в тях! Охо! Колко пъти сам съм виждал да бягат оттук, хванали се за муцуните от болка. Дано даде Бог и сега да стане така!

— Разбира се, че ще даде! — отговори Башка зарадвана.

— Тук вече идва един техен султан, Осман. Като днес помня това, беше през 1621 година. Пристига, дяволът му, точно тук от отвъдната страна на Смотрич, откъм Хотим; изблецил очи, зяпнал с уста и гледа, гледа — и най-сетне пита: „Ами тая крепост, казва, кой я е укрепил така?“ — „Господ-Бог!“ — отговаря везирът. „Тогавя нека Господ-Бог я превзема, защото аз не съм глупак!“ И веднага се върна.

— О, дори бързо се връщали! — намеси се пан Мушалски.

— Бързо се връщаха — отговори пан Заглоба, — защото ние ги подкарвахме с копия в слабините, а мене рицарите после ме отнесоха на ръце пред пан Любомирски.

— Значи, ти, ваша милост, си бил при Хотим? — попита несравнимият стрелец с лък. — Човек просто не може да повярва, като си помисли къде ваша милост не е бил и какво не е сторил!

Пан Заглоба се пообиди малко и отговори:

— Не само съм бил, но и рана получих, която мога веднага да покажа *ad oculos*^[1] на ваша милост, ако си толкова любопитен, но насаме, защото не ми прилича да се хваля пред пани Володиовска.

Прочутият лъконосец веднага разбра, че се подиграват с него, но понеже не се чувстваше достатъчно силен да се бори с остроумието на пан Заглоба, престана да разпитва повече и обърна разговора.

— Това, което говорите, ваши милости, е истина — каза той. — Когато човек е далече и слуша брътвежите на хората: „Каменец не е укрепен, Каменец ще падне“ — обзема го страх, но като види Каменец, изпълва се с надежда.

— А и Михал ще бъде в Каменец! — извика Баша.

— И пан Собески може би ще изпрати помощ!

— Слава Богу! Не сме толкова зле! Не сме толкова зле! О, бивало е и по-зле, а не сме се давали!

— Пък дори да бъде и най-зле, важното е да не губим кураж! Не са ни изяли и няма да ни изядат, докато ни е жив духът! — завърши пан Заглоба.

Под влияние на тия радостни мисли всички замлъкнаха, но това мълчание беше прекъснато от нещо много страшно. Внезапно до каретата на Баша се приближи пан Нововейски на коня си. Лицето му, обикновено толкова страшно и мрачно, сега беше усмихнато и весело. Той беше впил унесени очи в окъпания от слънчевите лъчи Каменец и се усмихваше непрекъснато.

Двамата рицари и Баша го гледаха учудени, защото не можеха да разберат как така видът на крепостта е свалил толкова внезапно цялото бреме от душата му, а той рече:

— Слава на Господа-Бога! Много голяма беше мъката, но ето че и радостта дойде!

И той се обърна към Баша:

— Те двете са у ляхския кмет Томашевич и добре, че са се скрили там, защото тоя разбойник нищо няма да им направи в такава крепост!

— За кого говориш, ваша милост? — попита Баша уплашено.

— За Зоша и Евка.

— Пазил те Бог! — възкликна Заглоба. — Не се давай на дявола!

А Нововейски продължаваше:

— Защото това, което разправят за баща ми, че Азия го бил заклал, то също не е вярно!

— Умопобъркал се е! — прошепна пан Мушалски.

— Ще ми разрешиш ли, ваша милост пани — каза отново Нововейски, — да тръгна напред? Толкова време човек като не ги е виждал, копнее за тях! Ой, тежко е далеко от любимата, тежко!

При тия думи той заклати грамадната си глава на две страни, а после пришпори коня и препусна.

Пан Мушалски кимна на няколко драгуни и го последва, за да му е умопобърканият под око. Баша скри в длани розовото си лице и скоро през пръстите ѝ започнаха да текат горещи сълзи, а пан Заглоба каза:

— Той беше мъж като злато, но такива нещастия не са по силите на човек... При това душата не може да се храни само с отмъщението...

Приготовленията за отбрана в Каменец кипяха. По стените на стария замък и при портите, особено при украинската порта, работеха „нациите“, които населяваха града, под ръководството на своите кметове. Между тях ляхският кмет Томашевич беше на първо място поради голямата си смелост и изключителната опитност в стрелбата с оръдия. Засега работеха с лопати и колички и ляхите, русините, арменците, евреите и циганите се съревноваваха помежду си. Работата надзираваха офицери от разните полкове, вахмистрите и войниците помагаха на гражданите, работеше дори шляхтата, забравила, че Бог ѝ е създал ръцете само за сабя, а цялата друга работа е възложил на хората от „долното“ съсловие. Пример даваше самият пан Войчех Хумецки, подолски хоронжи, който дори трогваше до сълзи, защото със собствените си ръце караше камъни с количка. Работата кипеше и в града, и в замъка. Между тълпите се въртяха доминиканци, йезуити, отци от ордена на свети Франциск и кармелити, които благославяха човешките усилия. Жени носеха храна и пития на работниците — хубави арменки, жени и дъщери на богати търговци, и още по-хубави еврейки от Карвасери, Жванец, Зинковци, Дунайгород, събираха върху себе си войнишките погледи.

Но вниманието на тълпите беше привлечено особено силно от пристигането на Баша. В Каменец навярно имаше много повисокопоставени жени, но нямаше нито една, чийто съпруг да е увенчан с по-голяма военна слава. В Каменец бяха чували, че и самата пани Володиовска е храбра жена, която не се е страхувала да живее във форт всред пустинята, между диво население, ходела с мъжа си по походи, а грабната от татарин, успяла да го пребие и да се измъкне здрава и читава от хищните му ръце. Затова и нейната слава беше също така извънредно голяма. Но тия, които не я познаваха и не я бяха виждали досега, си представяха, че тя трябва да е някаква великанка, която троши подкови и разкъсва ризници. Затова колко голямо беше удивлението им, когато видяха мъничкото ѝ и розово полудетско личице.

— Това самата пани Володиовска ли е или дъщеря ѝ? — питаха всред тълпите.

— Тя лично — отговаряха тия, които я познаваха.

Тогава удивление обземаше гражданите, жените, духовниците, войската. С не по-малко удивление гледаха те и „непобедимия“ хрептъовски гарнизон, драгуните, всред които яздеше спокойно, усмихнат, със замаян поглед Нововейски, и страшните лица на разбойниците, превърнати в унгарска пехота. Все пак с Баша идваха неколкостотин чудесни хора, бойци по професия, затова духът на гражданите веднага се повиши.

— Това е необикновена сила, тия ще гледат турците право в очите! — викаха в навалищата.

Някои от гражданите, дори и от войниците, особено от полка на епископ Тшебицки, полк, наскоро пристигнал в Каменец, помислиха, че и самият пан Володиовски се намира в това шествие, та веднага се чува викове:

— Да живее пан Володиовски!

— Да живее нашият защитник! Най-славният рицар!

— Vivat Володиовски! Vivat!

Баша слушаше и сърцето ѝ се изпълваше с гордост, защото за жената няма нищо по-мило от славата на мъжа ѝ, особено когато тя звучи от устата на хората в големия град.

„Тук има толкова рицари — мислеше Баша, — но за никого друго не викат, само за моя Михал!“

И самата тя имаше желание да викне заедно с целия хор: „Vivat Володиовски!“ — но пан Заглоба я съветваше да се държи, както прилича на важна особа, и да се кланя на две страни, както правят кралете, когато влизат в столиците си.

Самият той също поздравяваше ту с шапка, ту с ръка, а когато познатите завикаха: „Да живее!“ и в негова чест, той се обърна към насъбрания народ:

— Ваша милост панове! Който е удържал в Збараж, той ще удържи и в Каменец!

Според инструкцията на Володиовски шествието спря пред новопостроения манастир на сестрите доминиканки. Малкият рицар си имаше в Каменец свой собствен дом, но понеже манастирът се намирал на тихо място, до което оръдейните гранати мъчно биха могли да стигнат, смяташе за по-добре да настани в него милата си Башка, още повече че като дарител на манастира очакваше добър

прием. И наистина игуменката, майка Виктория, дъщеря на Стефан Потоцки, брацлавски воевода, посрещна Баша с отворени прегръдки. От тия прегръдки тя веднага премина в други, и то крайно обични — на леля Маковецка, с която не се беше виждала от много години. И двете заплакаха, заплака и пан латичовският столник, на когото Баша бе винаги любимка. Едва бяха успели да избършат сълзите на вълнението си, когато дотърча Кшиша Кетлинг и започнаха нови приветствия, после заобиколиха Баша монахини и шляхтянки както познати, така и непознати; това бяха пани Марчинова Богуш, пани Станиславска, пани Калиновска, пани Хочимерска, пани Войчехова Хумецка, жена на пан подолския хоронжи, прочут рицар. Едни, като пани Богуш, разпитваха за мъжете си, други — какво мисли Баша за турското нашествие и дали според нея Каменец ще успее да удържи обсадата.

Баша с голяма радост забеляза, че я смятат за някакъв военен авторитет и очакват от устата ѝ думи на надежда. Затова тя и не я скъпеше.

— Дума да не става — каза тя, — че не ще успеем да се защитим от турчина. Днес-утре или най-късно след няколко дни Михал ще пристигне тук, а щом той се заеме с отбраната, можете да спите спокойно, ваши милости пани, още повече че и крепостта е здрава, от това, слава Богу, разбирам нещичко!

Увереността на Баша вля надежда в женските сърца, а особено ги успокои съобщението, че ще пристигне пан Володиовски. Неговото име беше наистина толкова уважавано, че макар вече да се бе мръкнало, ненадейно взеха да прииждат местните офицери, за да изразят уважението си пред Баша, а всеки от тях веднага след първите поздравителни думи започваше да пита кога се връща малкият рицар и дали наистина възнамерява да се затвори в Каменец. Баша прие само майор Квашиброцки, който командваше пехотата на краковския епископ, пан писаря Жевуски, който след пан Лончински или по-скоро като негов заместник беше начело на полка, и Кетлинг. За други вратите вече не бяха отворени тоя ден, защото пани беше уморена от пътуването, а освен това трябваше да се заеме с пан Нововейски. Тоя нещастен младеж падна от коня пред самия манастир и беше отнесен в килия вече в безсъзнание.

Веднага изпратиха за лекар, за същия, който беше лекувал Баша в Хрептьов; той заяви, че пан Нововейски е заболял от тежка болест на мозъка, и даваше слаба надежда за живота му. До късно вечерта Баша, пан Мушалски и пан Заглоба разговаряха за това събитие и се тревожеха за нещастната съдба на рицаря.

— Лекарят ми каза — рече Заглоба, — че ако остане жив, тогава след успешно пускане на кръв разумът му няма да се побърка и после с по-леко сърце ще понася нещастieto.

— Няма вече за него надежда! — отговори Баша.

— Често пъти за човека би било по-добре да няма памет — забеляза пан Мушалски, — но дори animalia^[2] не са лишени от нея.

Обаче старецът скастри славния лъконосец за тая бележка.

— Ако ваша милост нямаше памет, тогава не би могъл да ходиш на изповед — каза той, — и щеше да бъдеш като лютераните достоен за огъня в пъкъла. Свещеник Камински също вече предупреждаваше ваша милост, че богохулстваш, но: чети на вълка молитва, а вълкът мисли за яре!

— Какъв вълк съм аз! — каза славният лъконосец. — Азия, той беше вълк!

— Ами аз не казвах ли това? — попита Заглоба. — Кой рече пръв: това е вълк?

— Нововейски ми казваше — обади се Баша, — че и денем, и нощем чува как Евка и Зоша викат към него: „Спаси ни“ — но как да спасяваш? Всичко това не можеше да не свърши с болест, защото никой не би издържал такава болка. Смъртта им би преживял — позора не можеше.

— Сега лежи като пън и нищо не знае за Божия свят — каза Мушалски, — а жалко, защото той беше чудесен боец!

По-нататъшният разговор бе прекъснат от един слуга, който дойде с донесение, че в града отново се е вдигнала страшна врява, тъй като хората се събират да видят пан подолския генерал, който току-що пристигнал с доста значителна свита и няколко десетки пехотинци.

— Той ще бъде командир — рече Заглоба. — Много благородно е от страна на пан Миколай Потоцки, че предпочита да бъде тук, а не другаде, но аз, както и по-рано, бих предпочел да го нямаше. Той беше противник на хетмана и не вярваше във войната, а сега кой знае дали няма да стане така, че да си изложи главата на опасност!

— Може би и други от пановете Потоцки ще го последват и ще дойдат тук — каза пан Мушалски.

— Изглежда, че турците не са вече далеко! — отговори пан Заглоба — В името на Отца и Сина и Светия дух! Дано пан генералът бъде втори Йереми, а Каменец втори Збараж.

— Така ще бъде или ще загинем! — каза някакъв глас от прага.

При прозвучаването на този глас Баша скочи и викна:

— Михал! — и се хвърли в прегръдките на малкия рицар.

Пан Володиовски носеше много важни новини от бойното поле, които разказа на жена си в тихата килия, преди да ги съобщи на военния съвет. Самият той беше унищожил до крак няколко по-малки чамбули и с голяма слава бе върлувал около самия стан на кримската орда и на Дорошенко. Беше докарал също така и няколко десетки пленници, от които можеха да се изтръгнат сведения за силите на хана и на Дорошенко.

Другите преследвачи обаче нямаха такива успехи. Подляският пан, който стоеше начело на значителни сили, беше разбит в кръвопролитна битка; пан Мотовидло, който бе тръгнал към влашкия друм, претърпя поражение от Кричински, подпомогнат от белгородската орда и остатъците от липковци след погрома при Текич. Преди да дойде в Каменец, Володиовски се беше отбил в Хрептьов, защото искал, както казваше, да види още веднъж това място на своето щастие.

— Бях там — каза той — веднага подир вашето заминаване; мястото след вас още не беше изстинало и можех лесно да ви догоня, но се прехвърлих в Ущице на молдавския бряг, за да видя какво става из степите. Някои чамбули бяха вече минали оттам и се страхувам, че като се покажат към Покут, ще се сблъскат с „неочаквани“ хора. Други наистина вървят пред турската войска и скоро ще бъдат тук. Ще има обсада, скъпото ми гълъбче, няма друг изход, но не ще се дадем, защото тук всеки защитава не само отечеството, но и собственото си благо.

След тия думи той помръдна няколко пъти мустачките си, а после хвана жена си за ръцете и започна да я целува по бузите. Тоя ден те не можах да си говорят повече. На другия ден пан Володиовски повтори новините си у епископ Лянцкоронски пред военния съвет, към който освен епископа принадлежаха пан подолският генерал, пан

подолският подкоможи Лянцкоронски, пан подолският писар Жевуски, пан хоронжи Хумецки, Кетлинг, пан Маковецки, майор Квашиброцки и няколко други военни. На пан Володиовски не му хареса преди всичко изявлението на пан подолския генерал, че не иска да приеме командването, а го поверява на съвета.

— При тежко положение трябва да има един ум и една воля! — отговори малкият рицар. — При Збараж имаше трима предводители, на които принадлежеше властта поради чина им, но те я предадоха на княз Йереми Вишньовецки, като смятаха правилно, че при опасност е по-добре да бъде слушан един.

Тия думи не помогнаха. Напразно ученият Кетлинг сочеше за пример римляните, които са били най-големите хора на войната в света и са измислили диктатурата. Епископ Лянцкоронски, който не обичаше Кетлинг, защото неизвестно по каква причина си беше втълпил, че той, като шотландец по произход, трябва да е еретик в дъното на душата си, отвърна, че поляците нямат нужда да учат историята от пришълци, а освен това имат свой собствен ум, та няма защо да вземат пример от римляните, на които впрочем никак или съвсем малко отстъпват и по храброст, и по красноречие. „Както от цял наръч дърва, казваше той, имаме по-голям пламък, отколкото от една цепеница, така много глави ще решат по-умно от една глава.“ При това той хвалеше скромността на пан подолския генерал, макар другите да разбираха, че той по-скоро се страхуваше от отговорност — и от своя страна съветваше да пристъпят към преговори. Когато тая дума беше изречена, воините скочиха от местата си като опарени от огън и пан Володиовски, Кетлинг, Маковецки, Квашиброцки, Хумецки, Жевуски започнаха да скърцат със зъби и да раздрънкват саби.

— Дума да не става! — обадиха се гласове. — Ние не сме дошли тук за преговори!

— Само расото пази тоя привърженик на преговори!

Квашиброцки дори извика:

— В черквата, не в съвета! — и се вдигна врява. Тогава епископът стана и каза със силен глас:

— Аз пръв съм готов да дам живота си за храмовете и за моите овчици и ако споменавам за преговори и бих желал умереност, нека Бог ми е свидетел, че правя това не за да предадем крепостта, а да дадем време на хетмана да събере подкрепления. Името на пан

Собески е страшно за поганците и дори той да няма достатъчно сили, стига само да се разгласи широко, че иде — мюсюлманинът веднага ще остави Каменец на мира.

А когато изрече тия думи с толкова внушителен глас, всички замлъкнаха, някои дори се зарадваха, понеже видяха, че епископът не мислеше за предаване. Тогава Володиовски каза:

— Преди да обсади Каменец, неприятелят трябва да сломи Жванец, защото не може да остави зад гърба си укрепен замък. Та с разрешението на пан подолския подкоможи аз се наемам да се затворя в Жванец и да се държа там точно толкова време, колкото епископът възнамерява да спечели с преговори. Ще взема верни хора и докато аз съм жив, дотогава и Жванец ще съществува!

На това всички викнаха:

— Не може така! Ти си необходим тук! Без тебе и гражданството ще загуби дух, и войниците няма да се бият с такава готовност. В никакъв случай не може! Кой има тук по-голяма опитност? Кой запази Збараж! А като се наложи да се излезе в нападение, кой ще предвожда? Ти ще изгориш в Жванец, а ние ще изгорим тук без тебе!

— Командирът разполага с мене — отговори Володиовски.

— В Жванец може да се изпрати някой смелчага, който да им бъде помощник! — обади се подолският подкоможи.

— Нека отиде Нововейски! — обади се няколко гласа.

— Нововейски не може да отиде, защото главата му гори — отвърна Володиовски, — той е на легло и не е на себе си.

— Засега нека решим кой къде ще застане и коя порта ще отбранява — обади се епископът.

Всички очи се обърнаха към подолския генерал, той каза:

— Преди да издам съответните заповеди, бих желал да чуя мнението на опитните воители, а понеже военната експериментация на пан Володиовски е най-голяма тук, давам най-напред думата на него.

Володиовски съветваше преди всичко да бъдат подсилени добре замъците, които се намират пред града, защото смяташе, че главният устрем на неприятеля ще се насочи именно срещу тях. Другите подкрепиха становището му. Разполагаха с хиляда и шейсет души пехота, която разделиха така, че дясната страна на замъка зае пан Мишлишевски, лявата — пан Хумецки, прославил се с подвизите си при Хотим. От страната към Хотим, на най-опасното място, застана

лично Володиовски, по-долу беше поставен отряд сердюки, страната откъм Зинковице закриваше майор Квашиброцки, юга — пан Вонсович, а страната откъм чифлика — капитан Букар с хората на пан Крашински. Всички те бяха не някакви доброволци, а войници по професия, отлично подготвени и толкова издръжливи в боя, че някои по-мъчно понасяха слънчевата жега, отколкото те — оръдейния огън. Освен това във войската на Жечпосполита, която винаги е била малобройна, те бяха свикнали от млади години да дават отпор на десетократно по-силен неприятел и това смятаха за нещо естествено. Общият надзор над артилерията на замъка беше възложен на красивия Кетлинг, който превишаваше всички по уменията си да прицелва оръдията. Главното командване в замъка се възложи на малкия рицар, на когото подолският пан генерал даде свобода да устройва нападения извън крепостта, колкото пъти се яви нужда или удобен случай.

Щом узнаха кой къде ще стои, всички се зарадваха в сърцата си и с възгласи и дрънкане на рапири изявиха своята готовност. Като слушаше всичко това, подолският пан генерал рече на собствената си душа:

„Аз не вярвах, че ще успеем да се защитим, и дойдох тук без вяра, послушал само съвестта си, но кой знае дали с такива войници не ще успеем да отблъснем неприятеля! Тогава славата ще се падне на мене и ще ме обявят за втори Йереми, а в такъв случай какво друго, ако не щастлива звезда ме е довела тук!“

И както по-рано се съмняваше във възможността за отбрана, така сега започна да се съмнява, че Каменец може да бъде превзет, поради което настроението му се повиши и той вече започна по-бодро да се съвещава за защитата на самия град.

Решиха в самия град при украинската порта да застане пан Маковецки с шепата шляхтичи и гражданите поляци, които бяха поиздръжливи в боя от другите, както и с няколко десетки арменци и евреи. Луцката порта беше дадена на пан Гродецки, а командването на артилерията при нея поеха пан Жук и пан Матчински. Охраната на площада пред кметството възложиха на пан Лукаш Джевановски; а пан Хочимирски пое командването на кресливите цигани зад украинската порта. От моста чак до имота на пан Шиницки стражата се командваше от пан Казимеж Хумецки, брат на храбривия Войчех. Понататък следваха пан Станишевски и пан Марчин Богуш, който щеше

да пази ляцката порта, а при бронзовата кула щеше да стои пан Йежи Скажински заедно с пан Яцковски, до самия бялоблоцки отвор. Пан Дубравски и пан Петрашевски поеха отбраната на касапската кула. Големият градски окоп беше поверен на полския кмет Томашевич, по-малкият — на пан Яцковски; издадена бе заповед да се направи и трети, от който по-късно един евреин, опитен топчия, много безпокоеше турците.

След като се разпоредиха така, всички доволни отидоха на вечеря у пан подолския генерал, който на това пиршество особено почете пан Володиовски и с отреденото му място, и с виното, и с гозбите, и с речите, като предвиждаше, че след обсадата към прозвището „Малкия рицар“ потомството ще добави още „Каменецкия Хектор“. А пан Володиовски заяви, че възнамерява да служи с цялата си преданост и за тая цел иска да даде известен обет в катедралата, поради което моли епископа да му разреши да направи това утре. Епископът обеща с готовност, защото виждаше, че от този обет може да излезе нещо хубаво за всички.

На другия ден в катедралата се състоя голяма служба. Рицарите, шляхтата, войниците и обикновеното население я слушаха съсредоточено и с повишен дух. Пан Володиовски и Кетлинг лежаха пред олтара с разперени ръце; Кшиша и Баша бяха коленичили до самата преграда на олтара и плачеха, защото знаеха, че този обет може да изложи на опасност живота на мъжете им. След свършването на литургията епископът се обърна към народа с причастието; тогава малкият рицар стана и като коленичи на стъпалата на олтара, каза с развълнуван, макар и твърд глас:

— За особените благоденния и рядкото покровителство, което съм получил от Всевишния и неговия единствен син, аз се чувствам особено задължен и се кълна и обещавам, че както Бог и неговият син са ми помагали, така и аз до последния си дъх ще защитавам светия кръст. А понеже ми е поверено командването на отбраната на стария замък, докато съм жив и докато мога да движа ръцете и краката си, няма да пусна в замъка неприятеля, който живее в разврат, нито ще отстъпя от стените, нито ще забуча бяло знаме, дори ако трябва да бъда заровен под развалините... Да ми помагат Бог и светият кръст, амин!

В черквата настана тържествена тишина, а после се чу гласът на Кетлинг.

— Обещавам — каза той, — че за особените благодеяния, които получих в това си отечество, до последната си капка кръв ще отбранявам замъка и по-скоро ще бъда погребан под неговите развалини, отколкото неприятелски крак да стъпи на стените му. И както давам тая клетва от искрено сърце и с искрена благодарност, нека така ми помагат Бог и светият кръст, амин.

А епископът наведе светата чаша с причастието и даде да я целуне най-напред пан Володиовски, после Кетлинг. При тая гледка многобройните рицари зашумяха в черквата. Чуха се гласове:

— Всички се заклеваме!

— Един върху друг ще паднем!

— Няма да падне крепостта!

— Заклеваме се! Заклеваме се! Амин! Амин! Амин!

Сабите и рапирите излязоха с шум от ножниците и в черквата стана светло от стоманата. Този блясък освети страшни лица, пламнали очи и силен, неизразим ентусиазъм обзе шляхтата, войниците, народа.

Изведнъж забиха всички камбани, органът гръмна, епископът запя: „Sub Tuum praesidium“^[3] — сто гласа прозвучаха в отговор и така се молиха за крепостта, която беше страж на християнството и ключ на Жечпосполита.

След свършване на службата Кетлинг и Володиовски излязоха от черквата, хванали се под ръка. По пътя ги кръстеха и благославяха, защото никой не се съмняваше, че те по-скоро ще загинат, отколкото да предадат замъка. Но не смърт, а победа и слава като че ли се носеха над тях — и навярно всред цялата тая навалица само те единствени знаеха с каква страшна клетва се бяха свързали. Може би също така предчувстваха гибелта, която увисна над главите им, и двете любещи ги сърца, защото нито Баша, нито Кшиша можеха да се успокоят, а когато най-после Володиовски се намери в манастира при жена си, тя, захласната в плач и ридание като малко дете, се притисна до гърдите му и каза с прекъслечен глас:

— Помни... Михалко, че... — не дай Боже да ти се случи нещастие... аз... аз... не зная... какво... ще стане... с мене!...

И се разтресе от плач: малкият рицар беше също така силно развълнуван. Жълтите му мустачки току се издаваха напред и отдръпваха, най-сетне той каза:

— Ех, Башка... трябваше!...

— Аз бих предпочела да умра! — каза Баша.

Като чу това, малкият рицар започна да мърда още повече мустачки, повтори няколко пъти:

— Тихо, Башка!... Тихо! — и най-сетне заговори така, за да успокои любимата повече от всичко жена: — А помниш ли какво казах, когато Господ-Бог ми те върна? Казах така: „С каквото имам възможност да ти се отплатя, Господи-Боже, това ти обещавам. След войната, ако остана жив, ще издигна черква, но през войната ще трябва да направя нещо значително, за да не ти се отплатя с неблагодарност.“ Какво значи замъкът! И това е малко за такова благодение! Дойде времето! Нима е достойно спасителят да си каже: „Обещание, празна приказка?“ Нека по-скоро да ме смажат камъните на замъка, отколкото да наруша честната рицарска дума, която съм дал пред Бога! Трябва, Башка! Това е всичко!... Да вярваме в Бога, Башка!...

---

[1] Пред очите (лат.). — Бел.прев. ↑

[2] Животните (лат.). — Бел.прев. ↑

[3] Под твоя закрила (лат.). — Бел.прев. ↑

ПЕТДЕСЕТ И ПЪРВА ГЛАВА

Още същия ден пан Володиовски замина с хоронгвите на помощ на пан Вашилковски, който се бе спуснал към Гринчук, тъй като бе дошла вест, че там татарите нахлули ненадейно, пленявали хората, грабели добитъка, но не палели селата, за да не бъдат открити. Пан Вашилковски ги разгромил веднага, освободил робите и взел пленници. Пан Володиовски откара тия пленници в Жванец и поръча на пан Маковецки да ги подложи на разпит и да запише подробно показанията им, за да бъдат препратени на хетмана и на краля. Татарите признаха, че преминали границата по перкулабска заповед и им бил придаден в помощ ротмистър Стинган от Влашко. Но макар и печени на огън, не знаеха да кажат къде можеше да се намира сега турският султан с цялата си сила, защото те вървели напред на разкъсани групи и не поддържали връзка с главния стан.

Всички обаче единодушно твърдяха, че султанът е тръгнал със силите си, че иде към Жечпосполита и навярно скоро ще се яви при Хотим. В тия показания нямаше нищо ново за бъдещите защитници на Каменец, но понеже в кралския двор във Варшава не вярваха, че ще има война, подолският пан подкоможи реши да изпрати пленниците заедно с техните новини във Варшава.

Разездите се върнаха доволни от първия поход. А ето че вечерта при Володиовски пристигна секретарят на неговия побратим Хабарескул, старши хотимски перкулаб. Той не донесе никакво писмо, защото перкулабът се страхуваше да пише, но му бе поръчал да каже устно на неговия побратим Володиовски, „зеница на окоето му“ и „обич на сърцето му“, да бъде нащрек и ако Каменец не разполага с достатъчно войска за отбрана, да напусне града под някакъв предлог, защото втори ден вече в Хотим очакват султана с всичките му сили.

Володиовски поръча на секретаря да поблагодари на перкулаба и като го награди, изпрати го обратно, а сам той веднага уведоми командирите за приближаването на опасността.

Вестта, макар и очаквана всеки час, направи силно впечатление. Удвоиха енергията при строителните работи в града, а пан Хероним Лянцкоронски незабавно тръгна за своя Жванец, за да следи оттам какво става в Хотим.

Известно време мина в очакване, най-сетне на втори август, празника Света Богородица ангелска, султанът пристигна при Хотим. Полковете се разляха като безбрежно море — и при вида на последния укрепен град в границите под властта на падишаха от стотици хиляди гърла се изтръгна възгласът: „Аллах! Аллах!“ От другата страна на Днестър се простираше беззащитната Жечпосполита, която тия безбройни войски щяха да залееят като наводнение или да погълнат като огън. Огромните маси войска не можеха да се поберат в крепостта, затова се разположиха на полето, по същите ония места, където преди няколко десетки години също такава многобройна армия на пророка беше разгромена от полските саби.

Сега изглеждаше, че е дошъл часът на отмъщението и никой в тия диви пълчища, като се почне от султана, та се свърши с обозния нестроевак, не предчувстваше, че това поле за втори път ще се окаже зловещо за полумесеца. Надежда, не, дори сигурност в победата оживяваше всички сърца. Еничарите и спахиите, башибозушките тълпи от Балкана, от Родопските планини, от Румелия, от Пелион и Оса, от Кармел и Ливан, от арабските пустини, от бреговете на Тигър, от низините на Нил и спечените африкански пясъци с диви възгласи искаха да бъдат прехвърлени незабавно на отвъдния бряг на „неверните“. Но в това време муезините от хотимските минарета започнаха да зоват за молитва и всичко утихна. Море от глави с чалми, качулки, фесове, бурнуси, кефии и стоманени шлемове се наведоха към земята и по полето се понесе глухото шепнене на молитва, подобно на бръмчене на огромен рой пчели, и прекъсвано от полъсите на вятъра, летеше зад Днестър към Жечпосполита.

След това се обадиха барабани, тръби и пищялки и дадоха знак за почивка. Макар че войските бяха вървели бавно и удобно, падишахът искаше да им даде добра почивка след дългия път чак от Адрианопол. Самият той извърши обредното си измиване в един бистър извор, който бликаше близо до града, и тръгна за хотимския конак, а по полето започнаха да опъват шатри на полковете, които скоро покриха като сняг необгледното пространство наоколо.

Денят беше прекрасен и свършваше спокойно. След последните вечерни молитви станът се отдаде на почивка. Засветиха хиляди и стотици хиляди огънове, чието трептене гледаха с тревога от отсрещния жванецки замък, защото те бяха заели толкова голямо пространство, та войниците, които бяха ходили на разузнаване, като докладваха какво са видели, казваха „че цялата Молдавия в огънове“ им се струвала. Но колкото повече ясният месец се изтъркулваше все по-нагоре по звездното небе, огньовете, освен тия на стражата, гаснеха, станът утихваше и всред мълчанието на нощта се чуваше само цвиленето на конете и ревът на биволите, които пасяха по тарабанските ливади.

Но на другия ден още призори султанът заповяда на еничарите, татарите и липковците за преминат Днестър и да заемат както градчето Жванец, така и замъка. Храбрият Хероним Лянцкоронски не ги чакаше зад стените, но със своите четирийсет татари, осемдесет киевци и една собствена шляхтичка хоронгва удари еничарите при брода и въпреки гъстия огън от пушките смути тази най-добра пехота така, че тя почна да се оттегля безредно във водата. Но в това време един чамбул, подпомогнат от липковците, се прехвърли отстрани и се вмъкна в града. Пушеците и виковете предупредиха храбрия пан подкоможи, че градът е вече в ръцете на неприятеля, затова той заповяда да се оттеглят от брода, за да отидат на помощ на нещастните жители. Еничарите като пехота не можеха да го преследват, а той летеше с пълна бързина на помощ. И вече пристигаше, когато внезапно неговите четирийсет татари хвърлиха знамената си и преминаха на страната на неприятеля. Настана много опасен момент — чамбулът, подпомаган от липковците, предположи, че измяната ще предизвика бъркотия, та атакува направо и с голям устрем пан подкоможи. За щастие киевците, насърчени от примера на вожда си, оказаха енергична съпротива, а шляхтичката хоронгва бързо разби неприятеля, който и не беше в състояние да оказва отпор на редовната полска конница. Пясъкът пред града веднага се покри с трупове, особено на липковци, защото те поупорито от обикновените татари оказваха съпротива. Много от тях бяха съсечени и по улиците, след което пан Лянцкоронски, като видя, че откъм водата се приближават еничари, се скри зад стените, но преди това изпрати в Каменец искане за подкрепления.

Падишахът не мислеше още в тоя ден да превзема жванецкия замък, защото правилно смяташе, че ще го сломи за миг при общото прехвърляне на войската. Искаше само да заеме града и понеже предполагаше, че изпратените части са напълно достатъчни за това, не прати повече нито еничари, нито татари. А тия, които бяха вече отсам реката, след оттеглянето на пан подкоможи зад стените отново заеха града и не го палеха, за да може в бъдеще да служи за убежище и на тях самите, и на други части, но започнаха да се разпореждат в него със сабя и кинжал. Еничарите хващаха младите жени за войнишко забавление, а мъжете и децата съсичаха с брадви; татарите бяха заети със задигане на плячка.

Внезапно от кулата на замъка видяха, че откъм Каменец се приближава някаква конница. Щом чу това, пан Лянцкоронски излезе сам на кулата заедно с няколко офицери и като насочи далекогледа си през една бойница, дълго и внимателно гледа към полето и най-сетне каза:

— Това е лека конница от хрептьовския гарнизон, същата конница, начело на която Вашилковски беше ходил в Гринчук. Сигурно и сега е изпратен пак той.

После отново взе да гледа:

— Виждам доброволци; навярно Войчех Хумецки!

А след малко:

— Слава Богу! И самият Володиовски иде, защото виждам драгуни. Ваша милост панове, и ние ще изскочим иззад стените и с Божия помощ не само ще прогоним неприятеля от града, но и ще го отхвърлим отвъд реката!

След тия думи той се затече с всички сили надолу, за да стегне своите киевци и шляхтичите. В това време в града татарите първи съзряха приближаващите се хоронгви, завикаха пронизително: „Аллах!“ и взеха да се събират в чамбул. По всички улици се чу биене на барабани и засвириха пищялки; еничарите веднага се строиха с оная бързина, по каквата малко други пехоти на света биха могли да се сравняват с тях.

Чамбулът излетя извън града като духнат от вятъра и връхлетя срещу леката хоронгва. Самият чамбул освен липковците, голяма част от които пан Лянцкоронски бе избил, беше три пъти по-многоброен от жванецкия гарнизон и пристигащите на помощ хоронгви, поради което

не се поколеба да нападне пан Вашилковски. Но пан Вашилковски, невъздържан младеж, който еднакво алчно, както и сляпо се хвърляше срещу всяка опасност, веднага заповяда на хората си да се понесат с най-голям устрем и летеше като вихрушка, без да мисли за броя на неприятелите.

Тая смелост смути татарите, които изобщо не обичаха ръкопашните срещи. Затова въпреки виковете на мурзите, които се движеха отзад, въпреки пронизителното свирене на пищялките и гласа на барабана, който гърмеше за „кесим“ — тоест да се секат главите на неверните, — те веднага започнаха да спират, да задържат конете; изглежда, че сърцата и желанието им изстиваха все повече, докато най-сетне на разстояние един изстрел с лък пред хоронгвата се разбягаха на две страни и изстреляха безброй стрели към подгонилите ги конници.

Пан Вашилковски не знаеше нищо за еничарите, които се бяха спотаили от другата страна на къщите откъм реката, и полетя с хората си със същия устрем подир татарите или по-право подир половината чамбул, настигна го бързо и започна да сече ония, които имаха лоши коне и не можеха да бягат бързо. Тогава другата половина на чамбула се обърна, за да го обгради, но в тоя момент се нахвърлиха доброволците, в същото време изскочи и пан подкоможият с киевците. Притиснати от няколко страни, татарите се пръснаха за миг като пясък — и започна гонене на купчина подир купчина, на мъж подир мъж, като от ордата се стелеха гъсто трупове, особено от ръката на пан Вашилковски, който в заслепението си сам нападнаше цели купища, както ястреб напада орляк врабци или жълтурки.

Но пан Володиовски, прозорлив и хладнокръвен войник, не пусна драгуните от ръцете си. Също както оня, който държи песовица ловни кучета за здрави ремъци, не ги пуска подир какъв да е дивеч, а едва когато види блесналите очи и белите зъби на опасен глиган, така и малкият рицар, презрял страхливата орда, следеше дали зад нея няма спахии, еничари или някаква друга елитна част.

В тоя миг до него дотича пан Хероним Лянцкоронски със своите киевци.

— Ваша милост! — извика той. — При реката има еничари, да ги притиснем!

Володиовски извади рапирата от ножницата и изкомандва:

— Напред!

Всеки от драгуните стегна поводите, за да държи коня си по-сигурно в ръка, след което редиците се наведоха малко напред и тръгнаха така опитно, като че да бяха на учение. Отначало се движеха тръс, после галоп, но още не пускаха конете си в най-бърз бяг. Едва когато минаха къщите, разположени при реката, източно от замъка, видяха белите плъстени шапки на еничарите и разбраха, че ще имат работа не с башибозук, а с редовна еничарска войска.

— Бий! — викна Володиовски.

И конете се изпънаха, като почти докосваха земята с коремите си и отхвърляха с копита бучки втвърдена пръст.

Еничарите не знаеха каква сила иде на помощ на Жванец и наистина отиваха към реката. Един техен отряд от двеста и няколко десетки души вече се намираше на брега и първите му редици бяха започнали да се качват на саловете; втори отряд, също така силен, се приближаваше бързо, но в отличен ред, когато съзря, че връхлита конница. Тогава се спря и в един миг се обърна срещу неприятеля. Пушките се наведоха като плет и изтреця залп като на учение. Нещо повече, упоритите войници разчитаха, че другарите им от брега ще ги подкрепят с огъня си, и не само не офейкаха след залпа, но се свикаха, тръгнаха зад пушека и атакуваха яростно конницата със саби. Това беше дързост, на каквато бяха способни само еничарите, но те заплатиха скъпо, защото конницата, дори да иска, не можеше да задържи конете, та удари върху тях като чук, разби ги в миг и започна да сее ужас и гибел.

Първата редица рухна под силата на напора като нива, люшната от вятър. Наистина мнозина паднаха само от връхлитането, после скачаха и бягаха безредно към реката, откъдето другата част гърмеше непрекъснато, като се целеше високо, за да може над главите на своите да удря драгуните. За кратко време между еничарите при саловете се виждаше, че има колебание и неувереност дали да се качат на саловете или да последват примера на втория отряд и да атакуват конницата в ръкопашен бой. Но от тая стъпка ги възпря видът на побягналите групи, които конницата притискаше с конските гърди и сечеше толкова жестоко, че нейната ожесточеност можеше да се сравнява като че ли само с опитността ѝ. Случваше се някоя такава група, притисната прекалено много, да се обръща в отчаянието си и да започва да хапе, както хапе притиснат звяр, щом види, че за него вече няма възможност

за бягство. Но тъкмо тогава застаналите на брега бойци можаха да видят като на длан, че е невъзможно да се удържи срещу студеното оръжие на тая конница, толкова много ги превъзхожда тя в ползването му. Тя сечеше еничарите по главите, лицата и вратовете с такава опитност и бързина, че окоето почти не можеше да долови движението на сабите. И както ратаите в заможно стопанство, когато очукват добре изсъхнал грах, удрят ревностно и бързо по гумното, та целият двор ехти от ударите, а олющеното зърно се пръска на всички страни, така и цялото крайбрежие ехтеше от ударите на сабите, а купища еничари, лющени безмилостно, се пръскаха на всички страни.

Пан Вашилковски се хвърляше в боя начело на своята лека конница, без да мисли за собствения си живот. Но както опитният косач ще надмине по-силния от себе си, но по-малко опитен в коситбата ратай, защото, докато той се измаря и покрива с обилна пот, оня непрекъснато върви напред и стеле пред себе си откоси — така пан Володиовски превъзхождаше увлеклия се младеж. Пред самото сблъскване с еничарите той пусна драгуните напред, а сам остана малко по-назад, за да може да наблюдава цялата битка. Така, застанал по-надалеко, наблюдаваше внимателно, час по час се хвърляше в боя, удряше, насочваше, отново оставяше битката да се отдалечи от него и отново гледаше, отново удряше. Както бива обикновено при битка с пехота, така и сега се случи, че в устрема си конницата отмина побегналите. Двайсетина от тях, като нямаха възможност да отидат към реката, се обърнаха да бягат към града, за да се скрият в слънчогледите, които растяха пред самите къщи. Но пан Володиовски ги забеляза, настигна първите двама и нанесе между тях два леки удара, а те паднаха веднага, заритаха земята с крака и душите им отлетяха през отворените рани заедно с кръвта. Третият видя това и гръмна срещу малкия рицар с пушка, но не улучи, а малкият рицар го фрасна с острието между носа и устата и така го лиши от живот. После незабавно се втурна подир другите. И селско момче не набира толкова бързо израсналите на купчина гъби, както той набра бегълците, преди да стигнат до слънчогледите. Само последните двама бяха хванати от жванецки жители, на които малкият рицар заповяда да ги запазят живи.

А сам той се поразпали и като видя, че еничарите са вече притиснати до самата река, втурна се във вихъра на боя, изравни се с

драгуните и започна работа.

На моменти удряше пред себе си, на моменти се обръщаше наляво или надясно, мушваше леко и не гледаше повече, а при всеки удар бяла шапка падаше на земята. Еничарите захванаха уплашено да се блъскат с крясък пред него, а той удвои бързината на ударите си и макар сам да остана спокоен, никое око не можеше да следи движенията на неговата рапира и да разбере кога сече и кога мушка, защото сабята му образуваше само едно светлисто колело около неговата особа.

Пан Лянцкоронски, който отдавна беше чувал за него, че е майстор над майсторите, но досега не го беше виждал в бой, чак престана да се бие и гледаше смаян, без да може да повярва на очите си, че един човек, макар и майстор, макар и обявен за най-добър рицар, може да направи толкова нещо. И той се хвана за главата, а бойците наоколо чуваха само как повтаряше непрекъснато: „За Бога, нищо не е онова, което се говореше за него!“ А други викаха: „Гледайте, защото това няма да видите никъде по света!“ А Володиовски продължаваше да работи. Най-сетне изтласкаха до реката еничарите, които сега почнаха да се блъскат безредно, за да се качат на саловете. Но понеже саловете бяха много, а се връщаха по-малко хора, отколкото бяха дошли, те се побраха бързо и лесно. Тежките весла се раздвижиха веднага и между конницата и еничарите се отвори водно пространство, което се разширяваше с всеки момент... Но от саловете започнаха да гърмят пушки еничарки, срещу които драгуните отговориха с гръм от бандолетите си; пушечите се издигнаха като облак над водата, после се разтегнаха в дълги ивици. Саловете с еничарите в тях се отдалечаваха все повече. А драгуните, спечелили боя, вдигнаха страшен вик и като заплашваха бегълците с пестници, викаха подир тях:

— Елате, кучета! Елате!...

Макар куршумите още да плющяха, пан Лянцкоронски прегърна Володиовски при самия бряг.

— На очите си не можех да повярвам! — каза той. — Това са *mirabilia*^[1], ваша милост, които заслужават златно перо!

А Володиовски:

— Вродена способност и опитност, това е всичко! Колко войни са ми минали вече през главата!

След тия думи той отвърна с прегръдка на прегръдката на Лянцкоронски, освободи се от обятията му и като погледна към брега, възкликна:

— Гледай, ваша милост, защото ще видиш друга рядкост!...

Подкоможият се обърна и забеляза един офицер, който опъваше лък от брега. Това беше пан Мушалски.

Преславният лъконосец досега воюваше заедно с другите и водеше ръкопашен бой с неприятеля, но сега, когато еничарите се бяха вече толкова отдалечили, че куршумите от техните и нашите пушки не достигаха, той извади лъка изпод бедрото си, застана на едно място, където брегът беше по-висок, и най-напред опита с пръст тетивата, а после, когато тя избръмча високо, сложи переста стрела и се прицели.

В тоя именно момент към него се обърнаха Володиовски и Лянцкоронски.

Това беше прекрасна картина! Лъконосецът седеше на кон, лявата си ръка държеше изпъната напред, в нея лъкът като в клещи, а дясната притегляше все по-силно към зърното на гърдата си, та чак жилите изскочиха на челото му, и се целеше спокойно.

В далечината под облак от пушеци се виждаха двайсетина сала, които се плъзгаха по реката, придошла силно поради топенето на снеговете в планините, но толкова прозрачна този ден, че в нея се отразяваха саловете и седналите на тях еничари. Бандолетите от брега бяха замлъкнали: очите се обърнаха към пан Мушалски или в посоката, към която щеше да полети убийствената стрела.

Изведнъж тетивата бръмна високо и перестият пратеник на смъртта изскочи от лъка. Никое око не можа да долови неговия полет, но всички видяха отлично как застаналият при едно весло едър еничарин разпери внезапно ръце, завъртя се на място и цопна във водата. Бистрата бездна плисна под неговата тежест, а пан Мушалски каза:

— За тебе, Дидюк!...

После посегна за втора стрела.

— В чест на пан хетмана! — обърна се той към другарите си.

Те затаиха дъх; след миг въздухът отново избръмча и втори еничарин падна на дъното на сала.

По всички салове веслата се задвижиха по-бързо, те биеха буйно светлата повърхност, но несравнимият стрелец с лък сега се обърна с

усмивка към малкия рицар:

— В чест на достойната съпруга на ваша милост!

И за трети път опъна лъка, за трети път пусна горчива стрела, а тя за трети път потъна до половината в човешко тяло. Възклик на триумф гръмна на брега, възклик на ярост от саловете, след което пан Мушалски се оттегли, а подир него се отдръпнаха и другите победители през днешния ден — и тръгнаха към града.

На връщане те оглеждаха със задоволство жътвата на днешния ден. Татари бяха загинали малко, защото те нито веднъж не се бяха съсредоточили добре и уплашени, веднага се прехвърлиха през реката; но еничарите, на брой няколко десетки, лежах като добре препасани със сламени въжета снопове. Някои още се мятаха, но слугите на пан подкоможия бяха вече обрали всички.

Като ги гледаше, пан Володиовски каза:

— Това е храбра пехота и върви в боя като глиган, но не я бива на половината на шведската.

— Все пак те дадох залп, сякаш някой строши лешник със зъби — забеляза пан подкоможият.

— Но това става от само себе си, а не поради тяхната опитност, защото те изобщо не правят никакви учения. Това беше султанска гвардия и те горе-долу биват обучавани, но освен тях има и нередовни еничари, много по-слаби.

— Дадохме им рго мемога! Бог е милостив, та започваме войната с такава значителна победа!

Но опитният пан Володиовски беше на друго мнение.

— Това е малка, незначителна победа — отговори той. — Добра е за повишаване духа на несвикналите хора и на гражданите, но друг резултат няма да има.

— Мислиш ли, ваша милост, че духът на поганците няма да падне?

— Духът на поганците няма да падне — каза Володиовски.

Като разговаряха така, стигнаха до града, където гражданите им дадох двамата пленени еничари, които се бяха опитали да се скрият в слънчогледите от сабята на пан Володиовски.

Единият беше леко прострелян, другият напълно здрав и пълен със страхотен дух. Като стигнаха в замъка, малкият рицар поръча на пан Маковецки да го разпита, защото той не говореше турски, макар да

разбираше добре тоя език. Пан Маковецки започна да пита дали султанът лично се намира в Хотим, както и кога смята да тръгне за Каменец?

Турчинът даваше ясни показания, но се държеше твърдо.

— Падишахът самолично е в Хотим — каза той. — В стана говореха, че утре пашите Халил и Мурад ще се прехвърлят отсам и ще вземат със себе си мехендизи, които веднага ще почнат да копаят окопи. Утре или вдругиден ще последва вашата гибел.

Тук пленникът се хвана за кръста и уверен в ужаса, който внушаваше султанското име, заговори така:

— Безумни ляхи! Как посмяхте под носа на господаря да нападате и избивате хората му? Мислите ли вие, че ще се отървете от строго наказание? Нима това замъче ще успее да ви запази? Какво ще бъдете вие след няколко дни, ако не роби? Какво сте днес, ако не кучета, които скачате срещу особата на господаря?

Пан Маковецки записваше внимателно всичко, но пан Володиовски реши да укроти дързостта на пленника и след последните думи го удари по лицето. Турчинът се смути, веднага почувства уважение към малкия рицар и изобщо почна да се изразява поприлично. След свършването на разпита пленникът беше изведен от залата, а пан Володиовски каза:

— Ще трябва тия пленници и показанията им да бъдат изпратени с най-голяма бързина във Варшава, защото в кралския двор там още не вярват, че ще има война.

— Какви са тия мехендизи, с които Халил и Мурад ще се прехвърлят? — попита пан Лянцкоронски.

— Мехендизите са инженери, които ще направят прикрития и насипи за оръдията — отвърна Маковецки.

— А как мислиш, ваша милост, истина ли каза тоя пленник или лъжеше?

— Ако на ваша милост харесва — отговори Володиовски, — можем да му поизгорим петите. аз имам един вахмистър, който се занима с Азия Тухайбейович и който в тия неща е *exquisitissimus*^[2], но по мое мнение еничаринът казва истината: прехвърлянето ще започне веднага и на него ние не ще можем да пречим, дори да сме сто пъти повече! Затова не ни остава нищо друго, освен да се стягаме и да тръгваме за Каменец с готова вест.

— Толкова добре ми тръгна при Жванец, че с готовност бих се затворил в замъка — каза пан подкоможият, — стига да съм сигурен, че от време на време ваша милост ще ми изскочиш от Каменец на помощ. После нека да става каквото ще!

— Те имат двеста оръдия — отговори Володиовски, — а прехвърлят ли две тежки оръдия, тоя замък няма да издържи нито ден. Аз самият исках да се затворя в него, но сега, когато го разгледах, виждам, че нищо не струва.

Другите също се присъединиха към мнението на малкия рицар. Пан Лянцкоронски упорстваше още някое време за показ, че ще остане в Жванец, но беше твърде опитен воин, та не можеше да не признае, че Володиовски е прав. Най-последно размислите му пресече пан Вашилковски, който пристигна от бойното поле и се втурна бързо в замъка.

— Ваша милост панове — каза той, — реката не се вижда, защото целият Днестър е покрит със салове.

— Прехвърлят ли се? — попитаха всички едновременно.

— Точно така! Турците на салове, а чамбулите през бродовете за конските опашки.

Пан Лянцкоронски, без да се колебае повече, веднага нареди да бъдат потопени старите гаубици на замъка, а от вещите каквото може да се скрие или откара в Каменец. Володиовски яхна коня и тръгна начело на хората си да наблюдава прехвърлянето от едно далечно възвишение.

Пашите Халил и Мурад наистина се прехвърляха. Докъдето стигнеше поглед, се виждаха салове, чиито весла удряха бистрата вода с отмерени движения. Преминаваха голям брой еничари и спахии, защото саловете бяха отдавна вече приготвени в Хотим. Освен това по-нататък край брега стояха огромни маси войска. Володиовски предполагаше, че започват строеж на мост. Все пак султанът още не беше тръгнал с главната си сила. В това време пан Лянцкоронски пристигна с хората си и двамата с малкия рицар тръгнаха за Каменец. В града ги очакваше пан Потоцки. В квартирата му беше пълно с висши офицери, а пред нея стояха тълпи от мъже и жени, неспокойни, загрижени, любопитни.

— Неприятелят се прехвърля и Жванец е завзет! — каза малкият рицар.

— Строителните работи са завършени и чакаме! — отговори пан Потоцки.

Вестта стигна до тълпите, които започнаха да шумят като вълни.

— Към портите! — викаха из града. — Неприятелят е в Жванец!

Гражданите и гражданките тичаха към крепостните бастиони, като мислеха, че от тях ще съзрат неприятеля, но войниците не искаха да ги пуснат по местата, предназначени за военните части.

— Вървете си по къщите — викаха те към тълпите, — защото, ако ни пречите на отбраната, жените ви скоро ще видят турците отблизо!

Все пак в крепостта не цареше тревога, защото вестта за днешната победа я беше обиколила и естествено — преувеличена. За преувеличенията помагаха и войниците, които разказваха чудесии за сблъскването.

— Пан Володиовски разбил еничарите, самата султанска гвардия — повтаряха всички уста. — Не могат поганците да се мерят с пан Володиовски! Самия паша съсякъл. Дяволът не е толкова страшен, колкото го рисуват! Ето че не издържали срещу нашата войска! Пада ви се, кучета такива! Смърт за вас и за вашия султан!

Гражданките още веднъж дойдоха при окопите, кулите и бастионите, но натоварени с бутилки водка, вино и медовина.

Тоя път ги приеха с готовност и всред войниците започна веселба. Пан Потоцки не се противопостави, защото искаше да запази у войниците бодър дух и хубаво настроение, а понеже в града и замъка имаше неизмерими количества муниции, разреши да дават залпове с надежда, че тия отгласи на радост ще смутят значително неприятеля, ако ги чува.

А пан Володиовски дочака здрача в квартирата на подолския генерал, яхна коня и се опита да се промъкне тихо до манастира, придружен само от един слуга, за да се намери час по-скоро при жена си. Но хитростта му не помогна. Познаха го и веднага многобройна тълпа обгради коня му. Започнаха възгласи и приветствия. Майки вдигаха децата си към него.

— Ето, той е! Гледайте и помнете! — повтаряха многобройни гласове.

Възхищаваха му се безкрайно, но хората, които не познаваха войната, се учудваха най-много на дребния му ръст. В главата на тия

жълтогащници не можеше да се побере удивлението как тоя толкова малък човек с толкова весело лице може да бъде най-страшният воин на Жечпосполита, с когото никой не можеше да се мери. А той минаваше на кон между тълпата, от време на време помръдваше жълтите си мустачки и се усмихваше, защото все пак беше доволен. Когато най-сетне пристигна в манастира, Михал падна в отворените прегръдки на Баша.

Тя вече знаеше за днешните му подвизи и всичките му майсторски удари, защото преди малко у нея беше подолският пан подкоможи, който ѝ разказа подробно всичко като очевидец.

Башка още в началото на разказа повика жените, които се намираха в манастира, а именно игуменката Потоцка, пани Маковецка, пани Хумецка, Кетлинг, Хочимирска, Богуш и докато пан подкоможиат разказваше, тя започна да се перчи пред тях.

Володиовски дойде само миг след разотиването на жените.

След като се наситиха на приветстването си, умореният малък рицар седна да вечеря. А Башка седеше до него и сама му сипваше храна в чиниите и доливаше медовина в чашата. Той ядеше и пиеше с апетит, защото през целия ден не беше сложил почти нищо в уста. През паузите разказваше по нещичко, а Башка слушаше с блеснали очи, разтърсваше глава според обичая си и питаше:

— Аха! Е, и какво? Е, и какво?

— Между тях се намират силни мъже и страшно храбри, но човек мъчно може да попадне на турчин, майстор във фехтовката — казваше малкият рицар.

— Значи и аз бих могла да си премеря силите с всеки от тях?

— Разбира се! Само че няма да си ги премериш, понеже не ще те взема!...

— Поне един път в живота! Знаеш ли, Михалко, че когато ти отиваш извън стените, аз дори не съм неспокойна. Аз зная, че тебе никой няма да те засегне...

— Ами не могат ли да ме застрелят?

— Я мълчи, да не би да няма Бог? Ти не ще позволиш да те съсекат, а това е най-важното!

— На един, на двама няма да се дам.

— Нито на трима, Михалко, нито на четирима!

— Нито на четири хиляди! — рече Заглоба, като я имитираше. — Да знаеше, Михале, какво правеше тя, когато подкоможият разказваше! Мислех, че ще се пукна от смях. Кълна се в Бога! Така пръхтеше с нос като коза и гледаше в лицето всяка жена поред дали се наслаждава, както трябва. Накрай се уплаших, че ще почне да прави рогачи, а такава гледка не би била особено изискана.

Малкият рицар се попротегна след яденето, защото беше много уморен, внезапно привлече жена си до себе си и рече:

— Квартирата ми в замъка е вече готова, но така не ми се ще да се връщам!... Башка, аз като че ли ще остана тук?...

— Както искаш, Михалко! — отговори Баша и сведе очи.

— Ха! — възкликна Заглоба. — Мене тук вече ме смятат за гъба, а не за мъж, щом игуменката ми позволява да живея в манастира. Но аз ще ѝ платя за това, ще се погрижа! Забелязахте ли как ми намига пани Хочимирска?... Тя е вдовичка... много хубаво! Нищо повече няма да кажа!

— За Бога, аз като че ли ще остана! — каза малкият рицар. На това Баша отговори:

— Стига да си починеш добре!

— Защо да не си почине? — попита Заглоба.

— Защото ще си бърбрем, бърбрем, бърбрем!

А пан Заглоба взе да си търси шапката, та също да отиде да си легне, най-сетне я намери, сложи я на главата си и каза:

— Няма да си бърбете, бърбете, бърбете!

И излезе.

---

[1] Чудесии (лат.). — Бел.прев. ↑

[2] Съвършен, ненадминат (лат.). — Бел.прев. ↑

ПЕТДЕСЕТ И ВТОРА ГЛАВА

На другия ден още призори малкият рицар замина към Княгин, където се сблъска със спахии и хвана Булук паша, известен воин между турците. Целият му ден мина в боеве, на бойното поле; част от нощта прекара на съвещание у пан Потоцки и едва след първи петли сложи уморената си глава, за да поспи малко. Но едва беше заспал сладко и дълбоко, когато го събуди грохот на оръдия. В същото време слугата Пентка, жмуджанин, верен слуга и почти приятел на Володиовски, влезе в стаята.

— Ваша милост! — извика той. — Неприятелят е пред града!

Малкият рицар скочи на крака.

— А какви оръдия се чуват?

— Нашите плашат поганците. Дошъл е голям разезд, който задига добитъка от полето!

— Еничари ли или конница?

— Конница, пане. Все черни. Със светия кръст ги плашат, защото кой знае дали не са дяволи?

— Дяволи не дяволи, трябва да тръгнем срещу тях — отговори малкият рицар. — Ти ще отидеш при пани и ще ѝ съобщиш, че съм на полето. Ако иска да дойде в замъка, за да гледа, може да направи това, но с пан Заглоба, защото аз най-много разчитам на неговата съобразителност.

И след половин час пан Володиовски излезе на полето начело на драгуните и на доброволци от шляхтата, които разчитаха, че ще могат да се проявят при двубой. От стария замък кавалерията се виждаше отлично; тя броеше около две хиляди души, съставена отчасти от спахии, но най-вече от египетската султанска гвардия. В последната служеха богати и знатни мамелюци от бреговете на Нил. Техните лъскави ризници, ярки златоткани кефии на главата, бели наметала и оръжие, украсено със скъпоценности, правеха от тях най-великолепната конница в света. Въоръжени бяха с метални копия, набучени на тръстики, и с много криви саби и ножове. Яхнали бързи

като вятъра коне, те прекосяваха полето като облак с всички цветове на дъгата и виеха и въртяха между пръсти убийствените си копия. От замъка не можеха да им се нагледат.

Но пан Володиовски летеше към тях с конницата. И за едните, и за другите обаче беше мъчно да се сблъскат в ръкопашен бой, защото оръдията на замъка задържаха турците; а те бяха твърде много, та малкият рицар не можеше да препусне към тях и да се разправи с тоя неприятел под действието на своите оръдия. Затова някое време и едните, и другите се суетяха на разстояние, размахваха оръжие едни срещу други и викаха гръмко. Накрай обаче изглежда, че на огнените синове на пустините омръзнаха празните заплахи, защото внезапно отделни конници взеха да се откъсват от масата, да се приближават и да призовават гласно противниците си. Изведнъж те се пръснаха по полето и се мяркаха по него като цветя, които вятърът развява на разни страни. Володиовски изгледа хората си:

— Ваша милост панове! Канят ни! Кой е готов да отиде на двубой?

Изскочи първият пламенен рицар, пан Вашилковски, след него — пан Мушалски, непогрешим стрелец с лък, но и великолепен в ръкопашен двубой; след него тръгна пан Мязга с герб Прус, който при пълна бързина на коня можеше да пронизва пръстен с копието си; подир пан Мязга полетяха пан Топор-Падеревски, пан Ожевич, пан Шмлуд-Плоцки и княз Овсяни, пан Муркос-Шелюта и още двајсетина добри рицари, а и от драгуните също така тръгна групичка, защото ги привличаше надеждата за богата плячка и главно безценните арабски коне. Начело на драгуните се движеше страшният Люшня и като хапеше русите си мустаци, отдалече още си търсеше най-богатия неприятел.

Денят беше прекрасен, та се виждаше много добре. Оръдията по насипите замлъкваха едно след друго и най-сетне млъкнаха всички, защото топчиите се страхуваха да не засегнат някого от своите, освен това те също предпочитаха да гледат боя, отколкото да стрелят срещу пръснатите конници. А те се движеха едни към други ходом, без да бързат, после тръс и не в една линия, а разпръснати, кому както беше по-удобно. Най-сетне, като се приближиха едни към други, спряха конете и започнаха да се обиждат взаимно, за да събудят в сърцата си гняв и храброст.

— Ще ви преседне нашето месо, погански кучета! — викаха полските конници. — Елате насам! Няма да ви запази вашият мръсен пророк!

А ония крещяха на турски и на арабски. Мнозина от полските конници разбираха двата езика, защото както преславният лъконосец, мнозина бяха прекарвали тежко робство и понеже поганците особено лошо ругаеха пресветата Дева, веднага гняв започна да наежва косите по главите на слугите на Мария и те полетяха конно, за да отмъстят за поругаването на нейното име.

Кой кого настигна там пръв и го лиши от милия живот? Пан Мушалски порази най-напред със стрела един млад бей с пурпурна кефия на главата и със сребърна ризница, която лъщеше като лунна светлина. Болезнената стрела се заби под лявото му око и до половина влезе в главата му, а той преви назад красивото си лице, разпери ръце и падна от коня. Но лъконосецът скри лъка под бедрото си, втурна се към него и го прониза със сабята, после му взе великолепното оръжие, натири коня му с плоското на сабята към своите, а сам почна да вика на арабски:

— Дано тоя да беше син на султана! Тук ще изгние, преди да засвирите последния намаз!

Като чува това, турците и египтяните се силно разтревожиха и веднага двама бейове се спуснаха към пан Мушалски, но отстрани им препречи път Люшня, подобен на вълк с жестокия израз на лицето си, и в миг ухапа смъртоносно единия. Най-после го удари по ръката, а когато той се наведе за изхвъркналата си сабя, със страшен удар във врата почти напълно откъсна главата му. Другият видя това и бързо като вихър обърна коня си да бяга, но в това време пан Мушалски отново успя да извади лъка си изпод крака и изпрати стрела подир беглеца; тя го настигна в движение и се заби почти до средата между лопатките.

Трети победи противника си пан Шмлуд-Плоцки; той удари турчина с остра секира по шлема. От удара среброто и кадифето, с което бе подшита ламарината, бяха пресечени, а кривият край на секирата се заби толкова силно в костта, че пан Шмлуд-Плоцки не можеше известно време да я изтръгне. Другите воюваха с различно щастие, но в по-голямата си част победата беше на страната на поопитната във фехтоването шляхта. Загинаха обаче двама драгуни от

ръката на силния Хамди бей, който след това фрасна през лицето княз Овсяни с кривата си сабя и го простря на земята. Князът поливаше родната земя с княжеската си кръв, а Хамди се обърна към пан Шелюта, чийто кон беше хлътнал с един крак в една дупка на лалугер. Пан Шелюта видя, че смъртта му е неизбежна, затова скочи от коня си, та да влезе в ръкопашен бой със страшния конник. Но Хамди го събори с конските гърди и при падането го докосна по рамото с края на сабята си. Ръката на пан Шелюта увисна веднага, а беят полетя по-нататък по бойното поле, за да търси противници.

Но на мнозина не достигаше смелост да си премерят силите с него, толкова много и очевидно превъзхождаше всички със силата си. Вятърът повдигаше бялото наметало върху плещите му и го развяваше като криле на хищна птица, позлатената ризница хвърляше зловец блясък върху лицето му, почти черно, с диви и блеснали очи, а кривата му сабя блестеше над главата му, също както блести лунният сърп в ясна нощ.

Прочутият лъконосец изпрати вече две стрели срещу него, но и двете само иззвънтяха със стон по ризницата и паднаха безсилни в тревата; тогава пан Мушалски почна да се колебае: дали да изпрати трета стрела към шията на коня или да нападне бея със сабя? Но докато се колебаеше така, оня го забеляза и пръв насочи към него черния си жребец.

Двамата се сблъскаха насред полето. Пан Мушалски искаше да покаже голямата си сила и да хване Хамди жив, затова със силен удар отдолу отхвърли сабята му нагоре и се вкопчи в него, с една ръка го хвана за гърлото, а с другата за острието на шлема му и го дръпна силно към себе си. Но в тоя миг подпръгът на седлото му се скъса и несравнимият лъконосец се преобърна заедно с него и падна на земята. А при падането Хамди го удари с дръжката на сабята си по главата и го зашемети на място. Спахиите и мамелюците, които вече се бяха уплашили за Хамди, възкликнаха от радост; поляците се разтревожиха много, после бойците се втурнаха едни срещу други на гъсти групи, едни — за да отвлекат лъконосеца, други — за да защитят поне тялото му.

Досега малкият рицар не участваше в двубоите, защото това не му позволяваше неговият полковнически авторитет, но като видя падането на пан Мушалски и превъзходството на Хамди бей, реши да

отмъсти за лъконосеца и едновременно да придаде дух на своите. Оживен от тая мисъл, той пришпори коня си и се понесе напъряко през полето толкова бързо, както ястреб лети към ято яребици, които се въртят над стърнище. Застанала при бойниците на стария замък, Башка го забеляза през далекогледа и веднага викна на пан Заглоба, който стоеше до нея:

— Михал се спусна! Михал се спусна!

— Сега ще го познаеш! — извика старият воин. — Гледай внимателно, гледай къде ще удари най-напред! Не се страхувай!

Далекогледът се тресеше в ръката на Башка. Понеже на полето вече не стреляха нито с лъкове, нито с пушки, тя не се тревожеше особено много за живота на мъжа си, но я обзе въодушевление, любопитство и вълнение. Душата и сърцето ѝ в тоя миг изскочиха от нея и полетяха към мъжа ѝ, гърдите ѝ започнаха да дишат бързо, светла руменина обля лицето ѝ. По едно време тя се наведе през стената, та пан Заглоба трябваше да я хване през кръста, за да не падне в пълния с вода ров — и викна:

— Двама летят срещу Михал!

— Двама по-малко ще бъдат! — отговори пан Заглоба.

И наистина двама едри спахии се бяха спуснали срещу малкия рицар. По облеклото те познаха, че това е някой по-значителен, а като видяха дребната фигура на конника, сметнаха, че евтино ще спечелят слава. Глупаци! Те летяха на сигурна смърт, защото, щом се отдалечиха от другите конници, малкият рицар дори не спря коня си, а както минаваше, нанесе между тях два удара, наглед толкова леки, сякаш майка при минаване беше плеснала децата си, но те паднаха на земята, впиха пръсти в нея и се затресоха като два риса, едновременно смъртно улучени от стрели.

А малкият рицар се понесе към конниците, които препускаха по полето, и започна да сее страхотни поражения. Както след свършване на литургията идва момче и с прикрепена на пръчка тенекиена фуния гаси една след друга запалените пред олтара свещи, а олтарът потъва в сянка, така и той гасеше наляво и надясно славните турски и египетски конници, а те потъваха в мрака на смъртта. Поганците разбраха, че имат майстор над майсторите и сърцата им прималяха. Тоз-онзи замушка коня, за да не се срещне със страшния мъж, а малкият рицар

се хвърляше подир бягащите като упорит стършел и все нови конници пронизваше с жилото си.

Застаналите при оръдията на замъка войници завикаха радостно при тая гледка. Някои тичаха при Баша и ентузиазирани целуваха края на роклята ѝ, други ругаеха турците.

— Башка, овладей се! — викаше непрекъснато пан Заглоба и държеше пани Володиовска през кръста, а тя имаше желание и да се смее, и да плаче, и да ръкопляска, и да вика, и да гледа, и да лети подир мъжа си в полето.

А той продължаваше да събаря спахии и египетски бейове, докато най-сетне по цялото поле не се разнесоха викове: „Хамди! Хамди!“ Последователите на пророка призоваваха със силен глас най-силния от своите бойци най-сетне да си премери силите с този страшен малък конник, който изглеждаше въплътена смърт.

Хамди отдавна вече беше забелязал малкия рицар, но като виждаше неговите дела, той просто се уплаши в първия момент. Страх го беше да сложи голямата си слава и младия живот на карта срещу такъв зловец противник, затова нарочно се престори, че не го вижда, и започна да се върти на другия край на полето. Там именно той бе нападнал пан Ялбжик и пан Кос, когато отчаяните призови: „Хамди! Хамди!“ стигаха до ушите му. Тогава той разбра, че повече не може да се крие и че ще трябва или да спечели безкрайната слава, или да жертва главата си. В този миг той издаде толкова пронизителен вик, че всички скали му отговориха с ехо, и препусна към малкия рицар коня си, който напомняше вихър.

Володиовски го съзря отдалече и също стисна с пети дорестия си жребец. Другите прекъснаха боя. На замъка Баша, която преди това бе видяла всички победи на страшния Хамди бей, леко побледня въпреки цялата си сляпа вяра в непобедимото фехтовско изкуство на малкия рицар, но пан Заглоба беше съвсем спокоен.

— Повече бих желал да бъда наследник на този поганец, отколкото на негово място — каза като сентенция на Баша.

А Пентка, бавният жмуджанин, беше толкова сигурен в своя господар, че ни най-малка грижа не помрачи лицето му, напротив, като видя полетелия Хамди, почна да си пее народната песен:

*Ей ти, куче глуповато,
вълк се спуска от гората.
Защо лаеш, не се скриеш,
щом не ще го ти надвиеш?*

Пан Володиовски и Хамди бей се сблъскаха наред полето, между двете редици, които гледаха отдалече. Сърцата на всички замряха за миг. Изведнъж змейовидна светкавица се мярна при ясното слънце над главите на противниците: кривата сабя изхвърча от ръцете на Хамди като изхвърлена от тетивата стрела, а той се наведе на седлото, сякаш вече беше пронизан от острие, и затвори очи, но пан Володиовски го хвана с лявата си ръка за врата, допря върха на рапирата си под мишницата му и го подгони към своята войска. Хамди не се съпротивяваше, напротив, сам пришпорваше коня с пети, защото усещаше острието между мишницата и ризницата си и се движеше като зашеметен, само ръцете му увиснаха безсилни, а от очите му потекоха сълзи. Володиовски го предаде на страшния Люшня, а самият той се обърна наново към бойното поле.

Но в турските дружини засвириха тръби и пищялки; това беше знак за еднборците, че е време да се връщат от бойното поле към частите си, и те започнаха да се прибират при своите, като отнасяха със себе си срама, огорчението и спомена за страшния конник.

— Това беше дяволът! — говореха помежду си спахиите и мамелюците. — Който се сблъска с него, определена му е смърт! Дяволът и никой друг!

Полските бойци останаха още малко, за да покажат, че са удържали победа, а после нададоха трикратен победен възглас и се оттеглиха под прикритието на оръдията, които отново започнаха да стрелят по заповед на пан Потоцки. Но и турците взеха да отстъпват. Някое време техните наметала, пъстри кефии и лъскави шлемове още святкаха на слънцето, но после ги закри лазурът. На бойното поле останаха само съсечените с мечове турци и поляци. От замъка излязоха слуги да съберат и погребат своите. После долетяха гарвани, за да се заемат с погребението на поганците, но техният пир беше кратък, защото още същата вечер ги прогониха нови войски на пророка.

ПЕТДЕСЕТ И ТРЕТА ГЛАВА

На другия ден при Каменец пристигна самият везир начело на многобройна войска от спахии, еничари и башибозук от Азия. Като съдеха по големия брой войска, защитниците отначало мислеха, че той ще предприеме нападение, но везирът желаше само да направи преглед на стените. Пристигналите с него инженери разглеждаха крепостта и земните насипи. Тоя път срещу везира излезе пан Мишлишевски с пехота и отряд от конни доброволци. Отново започнаха двубои — успешни за обсадените, но не толкова блестящи, както предния ден. Най-сетне везирът заповяда на еничарите да тръгнат за опит към стените. Веднага грохотът на оръдията разтърси града и замъците. Еничарите се приближиха до позицията на пан Подчаски и всички откриха огън със силни крясъци, но понеже и пан Подчаски отговори отгоре с много сполучливи изстрели и имаше опасност конницата да обгради еничарите отстрани, те незабавно тръгнаха по пътя за Жванец и се върнаха при главните сили на войската.

Вечерта в града се промъкна един чех, който беше паук^[1] на еничарския ага и бе избягал след бой с тояги по петите.

От него узнаха, че неприятелят вече се е укрепил в Жванец и е заел просторните поля при селото Джулко. Разпитваха внимателно беглеца какво е общото мнение на турците: дали ще превземат Каменец или не? Той отговори, че всред войската цари добър дух, а предсказанията били благоприятни. Преди няколко дни пред султанския шатър внезапно се издигнало от земята нещо като димен стълб, който бил тънък долу, а нагоре се разширявал като грамаден букет. Мюфтиите обяснили, че това означавало, че славата на падишаха ще достигне до небесата и че той именно ще бъде тоя владетел, който ще съкруши непревзетата досега каменеца преграда. Това много повишило духа във войската. Турците (разправяше понататък беглецът) се страхували от пан хетман Собески и от помощта, която би оказал на обсадените, защото от отдавна помнят, че е опасно

да се мерят в открит бой с войските на Жечпосполита — и с по-голямо желание биха се били с венецианците, с унгарците или с който и да било друг народ. Но понеже имат сведения, че Жечпосполита няма войска, всички твърдят, че макар с големи усилия, но ще превземат Каменец. Каймакаминът Кара Мустафа съветвал да се щурмуват стените, но по-разсъдливият везир предпочитал да обгради града с редовна обсада и да го обсипе с оръдейни снаряди. След първите сблъсквания султанът се съгласил с мнението на везира, затова трябвало да се очаква редовна обсада.

Така говореше беглецът. Като слушаха тия сведения, и пан Потоцки, и епископът, и подолският пан подкоможи, и пан Володиовски, и всички други старши офицери се силно разтревожиха. Защото те очакваха да ги нападнат и се надяваха, че поради отбранителната способност на града ще успеят да отблъсват атаките с големи загуби за неприятеля. А и от опит знаеха, че при атаки обсадителите претърпяват неизмерими загуби, че всяка отблъсната атака понижава техния дух и придава смелост на обсадените. Както збаражчаните, рицарите най-сетне се бяха влюбили в проявите на съпротива, в битките, в нападенията извън стените на крепостта, така биха могли да обикнат боя и каменецките граждани, особено ако всяко турско нападение се свършваше с поражение на турците и победа на каменечаните. Обаче редовната обсада, при която копаенето на окопи, слагането на мини и изтеглянето на оръдия по позициите значи всичко, можеше само да угнети обсадените, да понижи духа им и да ги направи склонни за преговори. А мъчно можеше да се разчита на нападения извън крепостта, защото стените не биваше да бъдат оголвани от войници, а вместо тях да бъдат поставяни слуги или граждани, които трудно биха могли да удържат срещу еничарите.

Като обсъждаха всичко това, старшите офицери се разтревожиха извънредно много и благополучният резултат от отбраната вече им се струваше по-малко вероятен. Малко вероятен беше не само поради турската сила, но и поради тях самите. Пан Володиовски беше несравним и славен воин, но той нямаше величието на големия човек. Който носи в себе си слънце, той ще успее веднага да сгрее всички, но който е пламък, дори най-горещ, той загарява само най-близките. Така беше и с малкия рицар. Той не умееше и не можеше да прелее в другите своя дух, както и своята опитност във фехтовката.

Главнокомандващият пан Потоцки не беше воин, а освен това му липсваше самоувереност, вяра в другите и в Жечпосполита. Епископът разчиташе главно на преговорите; брат му имаше тежка ръка, но и умът му не беше по-пъргав. Помощ не можеха да очакват, защото хетманът пан Собески, макар да беше велик човек, по онова време бе безсилен. Безсилен беше и кралят, безсилна беше цялата Жечпосполита.

На шестнайсети август пристигнаха ханът с ордата си и Дорошенко с казаците си. Двамата заеха огромно пространство по полето при Оринин. Същия ден Суфанказ ага повика пан Мишлишецки на разговор и съветваше градът да се предаде, защото, ако стори това незабавно, може да получи такива милостиви условия, за каквито не е чувано в историята на обсадните войни. Епископът беше любопитен да узнае тия условия, но всички в съвета викнаха срещу него и изпратиха отрицателен отговор.

На осемнайсети август започнаха да пристигат турците, а заедно с тях дойде и самият султан. Те прииждаха като безкрайно море. Поляхска пехота, еничари, спахии. Всеки паша водеше войската на своя пашалък: жители на Европа, на Азия, Африка. След тях се движеше грамаден обоз от товарни коли, теглени от мулета и биволи. Този стоцветен мравуняк с различно въоръжение и облекло се нижеше безкрай. От зори до късна нощ те непрекъснато прииждаха, преместваха се от едно място на друго, настаняваха войската на позиции, въртяха се по полето, издигаха шатри, които заеха такова пространство, че от кулите и от най-високите места на Каменец изобщо не можеше да се забележи свободно от платна поле. На хората се струваше, че е паднал сняг и е покрил цялата околност. Настаняването на обоза ставаше при пушечен ек, защото еничарските отряди, които охраняваха тая работа, не преставаха да стрелят към стените; а от стените отговаряха с непрекъснат оръдеен огън. Ехото кънтеше по скалите, пушеци се издигаха нагоре и закриха небесния лазур. До вечерта Каменец беше така затворен, та навярно само гълъбите биха могли да се измъкнат от него. Огънят утихна едва когато на небето светнаха първите звезди.

През следващите няколко дни огънят от стените и към стените продължаваше непрекъснато при големи загуби за обсадителите; щом само някаква по-голяма група еничари се събереше на място, което

можеше да бъде достигнато от снаряд, веднага на стената цъфваше бял дим, снарядите падаха между еничарите, а те се пръсваха като ято врабци, когато някой изстреля срещу тях шепа дребни сачми с ловна пушка. При това турците надали знаеха, че в двата замъка и в самия град има далекобойни оръдия, та разпъваха твърде близко шатрите си. По съвета на малкия рицар им позволиха да направят това и едва когато дойде време за почивка и войниците напълниха тяхната вътрешност, за да се запазят от жегата, стените се обадиха с непрестанен грохот. Настана паника: гюлетата разкъсваха платната и трошеха прътите, убиваха войниците, разхвърляха остри отломъци от скалите. Еничарите се оттегляха безредно със силни крясъци, при бягството събаряха по-далечните шатри и навсякъде сееха страх. Пан Володиовски връхлетя с конница върху така обърканите турци и ги сечеше, докато силни конни части не им дойдоха на помощ. Огъня насочваше главно Кетлинг, а освен него и ляхският кмет Циприян нанесе най-големи опустошения сред поганците. Самият той се навеждаше над всяко оръдие и сам допираше фитила; после прикриваше очи с ръка, гледаше за резултата от изстрела и се радваше в сърцето си, че действия толкова сполучливо.

Но и турците копаеха подкопи, правеха насипи и докарваха върху тях тежки оръдия. Преди обаче да почнат да стрелят с тях, при насипите пристигна турски пратеник, закачи върху тръстикovo копие султанско писмо и го показа на обсадените. Изпратените драгуни грабнаха веднага пратеника и го откараха в замъка. Султанът призоваваше града да се предаде, като величаеше до небесата своята мощ и милостивост.

„Моята войска — пишеше той — може да се сравни с листата по дърветата и с крайморския пясък. Погледнете нощем към небето и когато видите неизброимите звезди, ще пробудите страх в сърцата си и ще си кажете един на друг: ето такава е силата на правоверните! Но понеже аз съм милостив цар над другите царе и внук на истинския бог, затова започвам своите работи от Бога. Знайте, че аз мразя дръзкия човек, затова не се противете на моята воля и предайте вашия град. Поискате ли да ми се

съпротивявате, всички ще загинете под меча, а срещу мене никой човешки глас не ще посмее да се обади.“

Дълго размишляваха какъв респонс да дадат на това писмо и отхвърлиха недипломатичния съвет на пан Заглоба да отрежат опашката на някое куче и да я изпратят в отговор. Най-после изпратиха един опитен човек, Юрица, който знаеше добре турски език, с писмо със следното съдържание:

„Ние не желаем да сърдим султана, но и не сме длъжни да го слушаме, защото не на него сме давали клетва, а на нашия господар. Каменец няма да предадем, защото клетвата ни задължава да отбраняваме до смърт крепостта и черквите.“

След тоя отговор офицерите се разотидоха по стените, а епископ Лянцкоронски и подолският пан генерал се възползваха от това и изпратиха второ писмо до султана, в което го молеха за четириседмично примирие. Когато по портите се разнесе вестта за него, вдигна се шум и задрънкаха саби.

— Ах, верицата им — повтаряше тоз-оня, — ние тук горим при оръдията, а там, зад гърба ни, изпращат писма без наше знание, при все че сме членове на съвета!

И след вечерния намаз^[2] офицерите се запътиха групово при пан генерала начело с малкия рицар и пан Маковецки и двамата силно угнетени от станалото.

— Как може такова нещо? — извика латичовският столник. — Нима вече мислите за предаване, та сте пратили нов пратеник? Защо е станало това без наше знание?

— Наистина — добави малкият рицар, — щом сме повикани в съвета, без нас не може да се пращат писма. За предаване също не ще позволим да се говори; а който би искал такова нещо, нека да си даде оставката!

При тия думи той мърдаше заплашително мустачките си, защото беше крайно дисциплиниран воин и със силна болка си позволяваше

да възразява на по-старшите от него. Но дал клетва да отбранява замъка до смърт, смяташе, че така трябва да говори.

Подолският пан генерал се смути и отвърна:

— Мислех, че това става с общо съгласие.

— Няма съгласие! Ние искаме да изгорим тук! — извикаха двайсетина гласа.

А генералът каза:

— Със задоволство чувам това, защото и на мене вярата ми е по-мила от живота и никога не съм се плашил и няма да се плаша. Останете, ваши милости, на вечеря и тогава ще се споразумеем по-лесно.

Но те не искаха да останат.

— Нашето място е при портите, а не на трапезата! — отвърна малкият рицар.

В това време дойде епископът и като узна за какво става дума, веднага се обърна към пан Маковецки и към малкия рицар:

— Благородни хора! — каза той. — Всеки чувства в сърцето си това, което и вие, и никой не е споменавал за предаване. Изпратих молба за четириседмично примирие. Писах така: през това време ще изпратим искане за подкрепления от нашия крал и ще изчакаме инструкции от него, а после ще стане така, както е рекъл Бог.

Като чу това, малкият рицар отново започна да мърда мустачки, но тоя път защото едновременно го овладя и яд, и присмех над такова схващане на военните въпроси. Той, войник от детски години, не можеше да повярва на ушите си, че някой е могъл да предложи на неприятеля примирие, за да има време да прати за подкрепления.

И малкият рицар взе да поглежда към пан Маковецки и към другите офицери, а те — към него.

— Шега ли е това? — попитаха няколко гласа. После всички млъкнаха.

— Ваше преосвещенство! — каза най-после Володиовски. — Аз участвах в татарските, казашките, московските, шведските войни, но не съм слушал за такива основания. Защото султанът не е дошъл тук, за да угоди на нас, а на себе си. Как той ще се съгласи на примирие, ако му се пише, че през това време ние спокойно ще чакаме подкрепления?

— Ако не се съгласи, положението ще си остане такова, каквото е! — отвърна епископът.

На това Володиовски отговори:

— Който моли за примирие, той показва своя страх и безсилие, а който разчита на подкрепления, той явно не вярва на собствените си сили. Поганското куче сега е узнало това от писмото и по тоя начин ни е нанесена страшна вреда.

Като чу това, епископът се натъжи.

— Аз можех да бъда сега някъде другаде — каза той, — но задето при опасност не напуснах своето стадо, сега търпя укори.

На малкия рицар веднага му стана жал за достойния прелат, затова прегърна краката му, после му целуна ръка и отговори:

— Пази Боже аз да правя тук никакви укори, само че щом има съвет, казвам онова, което ми диктува моята експериенция.

— Какво да правим тогава? Нека да бъде теа *culpa*, но какво да правим? Как да поправим злото? — питаше епископът.

— Как да поправим злото ли? — повтори пан Володиовски. И той се замисли малко, а после вдигна весело глава:

— Ами може! Ваша милост панове, моля, елате с мене! И излезе, а след него офицерите. Четвърт час по-късно целият Каменец се затресе от грохота на оръдията. А пан Володиовски изскочи извън стените с доброволци и като нападна заспалите в подкопите еничари, сече ги, докато ги разпръсна и пропъди до обоза им.

После се върна при пан подолския генерал, у когото свари и епископ Лянцкоронски.

— Ваше преосвещенство — каза той весело, — ето как поправихме работата!

---

[1] Член на личната стража на сановник. — Бел.прев. ↑

[2] Мохамеданска молитва в определено време на деня (перс.). — Бел.прев. ↑

ПЕТДЕСЕТ И ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

След това нападение нощта мина в престрелка, но прекъсвана; на разсъмване съобщиха, че няколко турци стоят край замъка и чакат да бъде изпратен някой насреща им за преговори. Така или иначе трябваше да се знае какво искат, затова старшите офицери в съвета определиха пан Маковецки и пан Мишлишевски да влязат във връзка с поганците.

Миг по-късно към тях се присъедини пан Казимеж Хумецки и тръгнаха. Турците бяха трима: Мухтар бей, Саломи, русчушки паша, и третият — Козра, преводач. Срещата стана под открито небе извън портата на замъка. Като видяха пратениците, турците започнаха да се кланят и едновременно да докосват с върха на пръстите си сърцето, устата и челото, а поляците ги приветстваха любезно и ги попитаха за какво са дошли. На това Саломи рече:

— Драги! Нашият господар понесе голяма несправедливост, за която трябва да плачат всички правдолюбиви хора и за която сам предвечният ще ви накаже, ако не я поправите бързо. Вие сами изпратихте Юрица, който се кланяше доземи пред нашия везир и го молеше за примирие, а после, когато повярвахме във вашето благородство и излязохме иззад скалите и насипите, вие започнахте да ни биете с оръдията си и като изскочихте из стените, постлахте с трупове пътя чак до шатъра на падишаха. Това провинение не може да остане ненаказано, освен ако веднага не предадете замъците и града и не изразите голямото си съжаление и мъка.

На това пан Маковецки отговори:

— Юрица е куче, превишило инструкциите, защото заповяда на слугата си да окачи бяло знаме, за което ще бъде съден. Епископът питаше лично от своя страна дали би могло да се сключи примирие, но понеже и вие не престанахте да стреляте срещу насипите през времето, когато се носеха тия писма (аз самият съм свидетел на това, защото пръснати камъни ме удариха по лицето), и вие нямахте право да искате от нас прекъсване на стрелбата. Ако сега идете с готово примирие,

тогава добре, но ако не, тогава кажете, драги, на вашия господар, че постарому ще отбраняваме стените и града, докато не изгорим или — което е по-сигурно — не изгорите вие сред тия скали. Ние нямаме нищо повече да ви кажем, драги, освен да ви пожелаем Бог да умножи вашите дни и да ви даде да доживеете до дълбока старост.

След тоя разговор пратениците веднага се разотидоха. Турците се върнаха при везира, а пановете Маковецки, Хумецки и Мишлишевски — в замъка, където ги обсипаха с въпроси как са отпратили парламентьорите. Тогава те разказаха за турската декларация.

— Не я приемайте, скъпи братя — каза Казимеж Хумецки. — С две думи: тия кучета искат до довечера да им предадем ключовете на града.

Тогава се обадиха многобройни гласове, които повтаряха любимия израз:

— Ще преседне нашето месо на това поганско куче! Няма да се дадем, ще го прогоним за негов срам и позор! Не искаме!

След такова решение всички се разотидоха и стрелбата започна веднага. Турците вече бяха успели да докарат на позициите много тежки оръдия и гранатите им прехвърляха „брустверите“ и взеха да падат в града. Топчиите в града и в замъците работеха с пот на челото през останалата част от деня и през цялата нощ. Ако някой загинеше, нямаше с кого да бъде заместен, липсваха също така подавачи на снаряди и барут. Едва пред разсъмване грохотът понамаля.

Но щом се поразвидели и на изток се показва обточената със злато червена ивица на зората, и в двата замъка нададоха тревога. В града всички заспали се събудиха, сънливи тълпи започнаха да се появяват по улиците и да се ослушват внимателно:

— Нападение се готви! — казваха си един на друг и сочеха към замъците.

— А пан Володиовски там ли е? — питаха неспокойни гласове.

— Там е! Там е! — отговаряха други.

А в замъците биеха камбаните на параклисите, освен това от всички страни се чуваше ръмженето на барабани. В утринния здрач, когато градът беше сравнително тих, тия звуци гърмяха тайнствено и тържествено. В същия момент турците засвириха намаз; една музика предаваше звуците на друга и те се носеха като ехо по целия безкраен стан. Поганските мравуняци взеха да се раздвижват около шатрите.

При изгряващия ден в полумрака се показваха натрупаните насипи, насипчета и подкопи, които се виеха като дълга линия покрай замъка. Внезапно тежките турски оръдия зареваха по цялата тази линия, скалите на Смотрич им отговориха с гръмко ехо и настана толкова ужасен и страхотен шум, като че ли в небесните хляби се бяха запалили всички мълнии, които се намираха там на склад, и се сриваха на земята заедно със свода от облаци.

Това беше артилерийски бой. Градът и замъците отговаряха мощно. Скоро пушеци заслониха слънцето и целия свят, турските фортификации престанаха да се виждат, не се виждаше и Каменец, а само един сив, грамаден облак, пълен с гръмотевици и трясък.

Но турските оръдия бяха по-силни от градските. Скоро смъртта започна да коси в града. Няколко крепостни оръдия бяха разбити. От прислугата при оръдията загиваха по двама-трима наведнъж. На един отец францисканец, който ходеше по насипите и благославяше оръдията, клинът изпод един топ откъсна носа и част от лицето; край него двама много смели евреи, които помагаха при насочването на оръдията, бяха убити.

Но най-много биеха оръдията в градския шанец. Пан Казимеж Хумецки седеше там като саламандър сред най-големия огън и дим; половината от неговата група беше загинала, останалите почти всички бяха ранени. Той самият онемя и оглуша, но с помощта на полския кмет принуди неприятелската батарея да млъкне поне докато докараха нови оръдия на мястото на старите повредени.

Изтече един ден, втори, трети, а тоя страшен colloquium^[1] на оръдията не преставаше нито за миг. Турците сменяха топчиите си четири пъти на денонощие, но в града едни и същи трябваше да издържат без сън, почти без ядене, полузадушени от дима, мнозина ранени от разпръснати камъни и отломъци от лафетите. Войниците издържаха, но духът на гражданите почна да отслабва. Накрай стана нужда да ги гонят с тояги към оръдията, край които впрочем падаха убити. За щастие вечерта и през нощта на третия ден, в четвъртък срещу петък, най-голямата сила на огъня се обърна срещу замъците.

И двата, но особено старият бяха засипвани с гранати от грамадни мортири, които обаче „нанасяха малки щети, защото в тъмнината всяка граната се забелязва и човек лесно може да ѝ избяга“. Едва на разсъмване, когато хората бяха налегнати от толкова голяма

умора, та от нужда за сън не можеха да се държат на крака и падаха подкосени, започнаха да гинат доста.

Малкият рицар, Кетлинг, Мишлишевски и Квашиброцки отговаряха от замъците на турския огън. Подолският пан генерал постоянно се отбиваше при тях и се движеше загрижен всред град от гюллета, но без да обръща внимание на опасността.

Надвечер, когато огънят се засили още повече, пан генерал Потоцки се приближи до пан Володиовски.

— Ваша милост полковник — каза той, — няма да се задържим тук.

— Докато се задоволяват със стрелба — отговори малкият рицар, — ще се задържим, но те ще ни вдигнат във въздуха с мини, защото копаят.

— Дали наистина копаят? — попита генералът неспокойно. На това Володиовски отговори:

— Седемдесет оръдия стрелят и техният грохот е почти непрестанен, но все пак се случват минути на тишина, а когато се утиши, нека ваше достойнство наостри добре ухо и ще чуе.

За такъв момент не трябваше да чакат дълго, още повече и случаят им дойде на помощ. Едно от разрушителните турски оръдия се пръсна. Това предизвика известна бъркотия; от другите окопи изпратиха да питат какво става и последва прекъсване на стрелбата.

Тогава пан Потоцки и Володиовски се приближиха до самия край на един от издатъците на замъка и започнаха да се ослушват. След някое време ушите им доловиха доста ясни звънливи отгласи от кирки, които удряха по скалната стена.

— Дълбаят — каза пан Потоцки.

— Дълбаят — повтори малкият рицар.

После замлъкнаха. Силно безпокойство се отрази върху лицето на генерала; той вдигна ръце и притисна челото си с тях. Като видя това, Володиовски каза:

— Това е нещо обикновено при всяка обсада. При Збараж копаеха под нас денем и нощем.

Пан генералът повдигна глава.

— Какво правеше Вишньовецки срещу това?

— Местехме се от по-обширните насипи на все по-тесни.

— А ние какво трябва да правим?

— Ние трябва да вземем оръдията и каквото може с тях и да се пренесем в стария замък, защото старият е построен върху такива скали, че и с мини не ще могат да ги разбият. Аз винаги съм смятал, че новият ще послужи само за да дадем първия отпор на неприятеля, а после ще трябва сами да го вдигнем във въздуха отпред с барут и истинската отбрана ще започне едва в стария.

Настана кратко мълчание и генералът отново наведе загрижената си глава.

— Ами ако се наложи да отстъпим и от стария замък? Къде ще отстъпим? — попита той със сломен глас.

В отговор на това малкият рицар се изправи, мръдна мустачки и посочи с пръст земята.

— Аз само там! — каза той.

В този момент оръдията отново зареваха и цяло ято гранати полетях към замъка, но понеже беше вече тъмно, те се виждаха много ясно. Пан Володиовски се сбогува с генерала, мина покрай стените и като преминаваше от една батарея на друга, навсякъде насърчаваше, даваше съвети; най-сетне се срещна с Кетлинг и каза:

— Е, какво?

Кетлинг се усмихна приятно.

— От тия гранати е светло като в ден — каза той и стисна ръка на малкия рицар, — не си скъпят огъня за нас!

— Едно голямо оръдие им се пръсна. Ти ли го улучи?

— Аз.

— Страшно ми се спи.

— И на мене, но сега не е време.

— О — каза Володиовски, — сега и жените трябва да са неспокойни; при тая мисъл сънят бяга от очите ми.

— Молят се за нас — каза Кетлинг и вдигна очи към летящите гранати.

— Да даде Бог здраве и на моята, и на твоята!

— Между жените — започна Кетлинг — няма...

Но не довърши, защото малкият рицар се обърна в този момент към вътрешността на замъка и внезапно викна със силен глас:

— За Бога! Помощ! Какво виждам аз!

И се втурна напред. Кетлинг се огледа смаян; на двайсетина крачки в двора на замъка видя Башка, придружена от пан Заглоба и

жмуджанина Пентка.

— При стената! При стената! — викаше малкият рицар и ги теглеше с всички сили под прикритието на бойниците.

— За Бога!... Ха! — казваше пан Заглоба запъхтян и с прекъсван глас. — Излез наглава с такава, ако можеш! Моля, убеждавам я: „Ще погубиш и себе си, и мене!“ — коленича, нищо! Можех ли да я пусна сама, а?... Уф! Нищо не помага! Нищо не помага! „Ще отида, та ще отида!“ Ето ти я!

По лицето на Баша беше изписан страх, а веждите ѝ трепереха, като че ли ще заплаче. Но не от гранатите се страхуваше тя, не от трясъка на гюлетата, не от разпръснатите камъни, а от гнева на мъжа си. Затова сви ръце като дете, което се бои от наказание, и почна да вика с разхълцан глас:

— Не можех, Михалко! Кълна ти се, не можех! Михалко мой, не се сърди! Аз не мога да седя там, когато ти гориш тук. Не мога, не мога!...

А той наистина започна да се сърди и вече викна:

— Башка, не те ли е страх от Бога! — Но изведнъж се разчувства, гласът му спря в гърлото и едва когато тази светла, скъпа главица се облегна на гърдите му, той се обади: — Приятелю ти мой верен до смърт, приятелю ти мой!...

И я прегърна с две ръце.

А в това време Заглоба се мушна в една чупка на стената и заговори бързо на Кетлинг:

— И твоята искаше да дойде, но я излъгахме, че няма да тръгваме. Как може! В такова състояние... Артилерийски генерал ще ти се роди, да не съм Заглоба, ако не бъде генерал... Ха! На моста от града за замъка падат гранати като круши... Мислех, че ще се пръсна... от яд, не от страх... Паднах върху едни остри отломъци и така си раздрах кожата, че цяла седмица не ще мога да седна от болка. Калугерките ще трябва да ме мажат, без да се смущават от скромността си... Уф! А тия дяволи стрелят ли, стрелят, дано ги мълнии изпострелят!... Пан Потоцки иска да предаде на мене командването... Дайте на войниците да пият, че инак няма да издържат... Гледайте тая граната! Божичко! Ще падне някъде тук наблизо... Прикрийте Башка! За Бога, наблизо!...

Но гранатата не падна близо, а далече, чак върху покрива на лютеранския параклис в стария замък. Понеже сводът му беше много здрав, там бяха внесли мунициии, но гранатата проби свода и запали барута. Мощен гръм, по-силен от гърма на оръдията, разтърси из основи двата замъка. От бойниците се чува гласове на ужас, полските и турските оръдия млъкнаха.

Кетлинг остави Заглоба, а пан Володиовски — Баша и двамата се втурнаха с всички сили към стените. За кратко време се чуваше как задъхани даваха нареждания, но биенето на барабаните от турските окопи заглуши техните команди.

— Ще тръгнат в атака! — прошепна Заглоба на Баша.

И наистина турците, като чува взрива, навярно си въобразиха, че двата замъка трябва да са разрушени, част от защитниците заровени в развалините, а останалите овладени от страх. С тая мисъл те се готвеха за нападение. Глупци! Не знаеха, че само лютеранският параклис хвъркна във въздуха, а взривът освен разтърсване не причини други щети и дори нито едно оръдие в новия замък не падна от лафета си. Все пак биенето на барабаните в окопите ставаше все по-разпалено. Тълпи от еничари се измъкваха иззад насипите и тичаха с всички сили към замъка. Наистина огньовете в замъка и в турските ровове бяха угаснали, но нощта се проясни и при светлината на месеца се виждаше сбитата маса от бели еничарски шапки, която се люлееше при тичането като вълна, раздвижвана от вятъра. Вървяха няколко хиляди еничари и няколкостотин от джамака^[2]. Мнозина от тях вече никога нямаше да видят стамбулските минарета, светлите води на Босфора и тъмните гробищни кипариси, но сега тичаха с ожесточение и надежда за сигурна победа в сърцата.

Володиовски тичаше като дух покрай стените.

— Не стреляйте! Чакайте команда! — викаше той при всяко оръдие.

Драгуните с мускети легнаха като венец по стените, задъхани от озлобление. Настана тишина, чуваше се само тътнежът от бързите стъпки на еничарите, подобен на приглушен гръм. Колкото повече приближаваха, толкова по-сигурни ставаха, че с един замах ще завладеят двата замъка. Мнозина смятаха, че останалите защитници вече са се оттеглили в града и по стените няма никого. Когато стигнаха

до рова пред стените, започнаха да го засипват със снопове пръчки, чували с памук, вързопи слама и го запълниха за един миг.

По стените продължаваше да е тихо.

Но когато първите редици вече стъпиха върху постилката, с която беше напълнен ровът, при един зъб на стените изтрещя пистолетен изстрел и едновременно пронизителен глас извика:

— Огън!

И веднага двата бастиона и съединителното предно удължение светнаха като дълга огнена светкавица; разнесе се гръм на оръдия, стрелба от пушки и мускети, крясък на нападателите. Както копие, хвърлено от ръката на силен ловец, се забива досред корема на мечка, а тя се свива на кълбо, реве, хвърля се, мята се, изпъва се и отново се свива — така именно се засвиваха тълпите от еничари и джамак. Нито един изстрел на защитниците не беше напразен. Оръдията, напълнени с дребни метални късове, просто събаряха хората, както силният вятър събаря нивата с едно подухване. Тия, които атакуваха удължението, което съединяваше бастионите, се намериха под три огъня — и обзети от ужас, започнаха да се събират в безреден куп по средата и падаха толкова нагъсто, че трупове образуваша треперещи възвишения. Кетлинг изпращаше в тоя куп картеча от две оръдия, а накрай, когато нападателите взеха да бягат, затвори с дъжд от желязо и олово тесния изход между бастионите.

Атаката беше отблъсната по цялата бойна линия и когато еничарите и джамакът изоставиха рова и побягнаха като луди с рев на ужас, в турските окопи почнаха да хвърлят запалени катраници, факли и да палят бенгалски огънове, които превръщаха нощта в ден, та да осветят пътя за побягналите и да затруднят очакваното преследване от страна на — обсадените.

В това време пан Володиовски, като видя оня куп, затворен между бастионите, извика драгуните и се спусна заедно с тях към него. Тия нещастници още веднъж се опитаха да се измъкнат през изхода, но Кетлинг го обсипваше толкова страшно, че изходът веднага бе задръстен от дебел пласт трупове, висок колкото насип. На живите оставаше само да загинат, защото обсадените не искаха да вземат пленници, и те почнаха да се защитават отчаяно. Едри мъже, събрани в малки групички, по двама, трима, до петима — и опрели гръб един до друг, въоръжени с пики, алебарди, ятагани и саби, сечеха до забрава.

Страхът, ужасът, увереността в неизбежната смърт и отчаянието се бяха превърнали у тях в едно-единствено чувство на ярост. Овладея ги боен ентузиазъм. Някои се хвърляха в забрава поотделно срещу драгуните. Тях мигновено ги съсичаха със саби. Това беше бой на две фурии, защото и драгуните бяха обзети от зверска ожесточеност срещу тоя неприятел поради усилията, безсънието и глада, а понеже го превъзхождаха в уменията си да се бият с хладно оръжие, нанасяха страхотни поражения. Кетлинг от своя страна в желанието си да поразвидели бойното поле също така заповяда да запалят смолни факли и при тяхната светлина можеха да се видят неудържимите мазури как се биеха с еничарите със саби, хванали се за главите и брадите. Особено много беснееше страшният Люшня като разярен бик. На края на другото крило воюваше самият пан Володиовски, а понеже знаеше, че Баша го гледа от стените, той надмина самия себе си. Както жестоката невестулка, вмъкнала се в конопени снопи, в който се е заселило цяло гъмжило от мишки, извършва всред тях страхотно изстребление, така и малкият рицар се хвърляше между еничарите като някакъв дух на унищожението. Неговото име беше вече познато между турците и от по-раншните битки, и от разказите на хотимските турци, та вече съществуваше всеобщо мнение, че никой човек, който се срещне с него, няма да се отърве от смъртта; ето защо не един от тия еничари, затворени сега между бастионите, като го видеше внезапно пред себе си, дори не се защитаваше, а притваряше очи и загиваше под удара на рапирата му с думата „късмет“ на уста. Най-сетне еничарската съпротива отслабна; оцелелите се хвърлиха към купа от трупове, който заграждаше изхода, и там бяха доизбити.

Сега драгуните се върнаха през запълнения ров с песни и викове, задъхани, вмирисани на кръв; после от турските окопи и от замъка бяха дадени още няколко оръдейни изстрела, след което настана тишина. Така завърши оня оръдеен бой, който продължаваше от няколко дни и беше увенчан с атаката на еничарите.

— Слава Богу — каза малкият рицар, — ще имаме почивка поне до утрешния намаз, а имаме право на нея.

Но това не беше същинска почивка, защото, когато настъпи още по-дълбока нощ, в тишината отново се разнесе звук на кирки, които удряха скалната стена.

— Това е по-лошо от оръдията! — каза Кетлинг, като се слушваше.

— Ех, да бях устроил излизане — забеляза малкият рицар, — но това е невъзможно, хората са преуморени. Не са спали, нито яли, макар че имаше какво, но време нямаше. Освен това при миньорите винаги има няколко хиляди души джамак и спахии на стража, за да не им попречим някак. Няма друг изход, сами ще трябва да вдигнем във въздуха новия замък и да се скрием в стария.

— Това вече не може да стане днес! — отговори Кетлинг. — Гледай, хората са изпопадали като снопи и спят дълбок сън. Драгуните дори не са обърсали сабите си.

— Башка, хайде в града и да спиш! — каза внезапно малкият рицар.

— Добре, Михалко — отговори Баша покорно, — ще си отида, щом казваш. Но там манастирът е вече затворен, та по-добре да остана тук и да бдя над твоя сън.

— Странно нещо! — каза малкият рицар. — След такива усилия сънят ми е отлетял и никак не ми се спи...

— Защото ти се е разлудувала кръвта, когато се забавляваше с еничарите — каза Заглоба. — И с мене винаги биваше така. След битка никак не можеш да спя. Но що се отнася до Башка, защо ще трябва да се влачи нощем, когато портата е затворена; по-добре да остане тук до сутринта.

Баша прегърна от радост пан Заглоба, а малкият рицар, като видя колко много тя държи да остане, рече:

— Тогава да вървим в стаите.

И отидоха. Но видяха, че стаите са пълни с прах от вар поради снарядите, които разтърсваха стените. Там беше невъзможно да се издържи, та не след много Баша и мъжът ѝ отново излязоха при стените и се настаняха в една ниша, останала след зазиждането на старата порта.

Там той седна и се опря на стената, а тя се притисна до него като дете до майка си. Нощта беше августова, топла и приятна. Месецът осветяваше нишата със сребърна светлина и лицата на малкия рицар и Башка бяха окъпани от светлината. По-долу, в двора на замъка, се виждаха заспали групи от войници, а също така и телата на убити през дневната престрелка, защото досега не бяха намерили време да ги

погребат. Тихата светлина на луната пълзеше по тия групи, сякаш небесната самотница искаше да знае кой спи само от умора, а кой вече е заспал вечният си сън. По-нататък се очертаваше стената на главната сграда на замъка, от която върху половината двор падаше черна сянка. От външната страна на стените, където между бастيونите лежах изпосечени с мечове еничари, се чуваха мъжки гласове. Това бяха слуги и ония от драгуните, за които плячката беше помила от съня, та ограбваха телата на загиналите. Техните фенерчета мигаха по бойното поле като светулки. Някои се викаха тихо, а един пееше полугласно нежна песен, която съвсем не отговаряше на заниманието, на което се бе отдал в тоя момент:

*Ни злато, ни сребро, мила, желая
за подвизи смели в награда,
с теб да живея, скъпа, желая
дори гладен край крива ограда.*

Но след някое време това движение започна да намалява и най-сетне престана напълно. Зацари тишина, прекъсвана само от далечните удари на кирките, които непрекъснато трошеха скалата, и подвижванията на стражата по стените. Тая тишина, светлината и великолепната нощ упоиха малкия рицар и Баша. Неизвестно защо им стана малко тъжно, макар и приятно. Башка първа повдигна очи към мъжа си и като видя, че зениците му са отворени, попита:

— Михалко, не спиш ли?

— Да се чудиш, но никак не ми се спи.

— А добре ли ти е?

— Добре. Ами на тебе?

Башка започна да върти светлата си главица.

— Ах, Михалко, толкова ми е хубаво. Ти чу ли какво пееше оня там?

И тя повтори последните думи на песента:

*С теб да живея, скъпа, желая
дори гладен край крива ограда.*

Настана кратко мълчание, което прекъсна малкият рицар.

— Башка! — каза той. — Слушай, Башка!

— Какво, Михалко?

— Да си кажа правичката, ние се чувстваме страшно добре двамата и мисля, че ако единият от нас падне, другият ще тъгува безкрайно.

Баша отлично разбра, че когато малкият рицар казва: „Ако единият от нас падне“ — вместо „умре“ — има наум само себе си. Тя помисли, че той може би не се надява да излезе жив от тая обсада, че иска да я подготви за това нещастие, и страшно предчувствие сви нейното сърце, та скръсти молитвено ръце и каза:

— Михале, имай милост към себе си и към мене!

Гласът на малкия рицар беше леко развълнуван, ако и да говореше спокойно.

— Виждаш ли, Башка, ти не си права — каза той, — защото помислим ли разумно какво представя тоя временен живот? Защо да си блъскаме главата? Кой ще изпитва тук пълно щастие и любов, когато всичко е крехко като суха клечка?

Но Баша започна да се тресе от плач и да повтаря:

— Не искам, не искам, не искам!

— Кълна се в Бога, че не си права — повтори малкият рицар. — Виждаш ли, там горе, зад оня тих месец, е страната на вечното щастие. За него ми говори ти! Който се намери на онова поле, той ще си отдъхне като след дълъг път — и там ще се наслаждава спокойно. Когато ми дойде времето (а такава е съдбата на войника), ти веднага трябва да си кажеш: „Няма нищо!“ Ти просто си длъжна да кажеш: „Михал си отиде, наистина далече, по-далече, отколкото отук до Литва, но няма нищо, защото и аз ще отида след него.“ Башка, хайде, тихо, не плачи! Който отиде пръв, той ще приготви жилище и за другия — ето, това е цялата работа.

Тук той като че ли беше осенен от видението на бъдещи неща, защото вдигна очи към лунния блясък и продължи така:

— Какво е земният живот! Да предположим, че аз съм вече там, а някой чука на небесните порти. Свети Петър отваря; гледам аз: Кой е? Моята Башка! Боже Господи! Ех, че като скачам, ех, че като виквам! Мили Боже! Думи липсват в устата ми! И няма да има плач, а вечно

веселие, и няма да има нито поганци, нито оръдия, нито мини под стените, а само спокойствие и щастие! Ей, Башка, помни: няма нищо!

— Михале! Михале! — повтаряше Баша.

И отново настана тишина, прекъсвана само от далечния монотонен звън на кирките.

Най-сетне Володиевски продума:

— Башка, да прочетем сега молитва.

И тия две чисти като сълзи души започнаха да се молят. И както четяха молитвата си, спокойствие се изливаше върху двамата, а после ги налегна сън и те спаха чак до зори. После пан Володиевски още преди утринния намаз изпроводи Баша чак до моста, който съединяваше стария замък с града, а на сбогуване ѝ каза:

— Помни, Башка: няма нищо!

---

[1] Разговор (лат.). — Бел.прев. ↑

[2] Нередовна еничарска войска. — Бел.прев. ↑

ПЕТДЕСЕТ И ПЕТА ГЛАВА

Веднага след утринния намаз оръдейни гърмежи разтърсиха замъците и града. Турците бяха изкопали покрай замъка ров, дълъг около петстотин лакти, а на едно място вече достигаха до самата стена. От този ров те поддържаха непрестанен огън с пушки еничарки. Обсадените правеха прикрития от кожени торби, пълни с вълна, но от окопите непрекъснато пращаха гюлета и гранати, затова около оръдията падаха извънредно много трупове. При едно от оръдията една граната уби шестима души от пехотата на Володиовски, а при другите постоянно гинеха топчии. До вечерта командирите разбраха, че по-дълго е невъзможно да се удържи, особено понеже и мините вече можеха да избухнат всеки момент. Затова през нощта ротмистрите събраха своите роти и въпреки постоянната стрелба до сутринта пренесоха в стария замък всички оръдия, барут и хранителни припаси. Тоя замък беше изграден върху скала, та можеше да издържи по-дълго, защото преди всичко беше по-трудно да го подкопаят. Запитан на съвета, пан Володиовски каза, че стига никой да не започва преговори, той е готов да се брани и цяла година. Неговите думи стигнаха до града и вляха безкрайна надежда в сърцата, защото знаеха, че малкият рицар ще удържи думата си, дори да плати за това със своя живот.

А когато напускаха новия замък, под двата бастиона и фасадата сложиха силни мини. Тия мини избухнаха към обед със страшен ек, но не причиниха големи щети на турците, защото те помнеха вчерашния урок и още не бяха посмели да заемат напуснатото място. В това време двата бастиона, фасадата и главната част на новия замък образуваха един огромен насип от развалини. Тия развалини наистина затрудняваха достъпа до стария замък, но служеха като отлично прикритие за стрелците и — което беше още по-лошо — за миньорите. Те не се смутиха от вида на здравата скала и веднага започнаха да я дълбаят за ново миниране. Тая работа ръководеха опитни италиански и унгарски инженери, които бяха на служба при султана, и работата вървеше добре. Обсадените не можеха да „засягат“ неприятеля нито с

оръдията си, нито с мускетите, защото не можеха да го видят. Пан Володиовски замисляше да устрои нападение извън стените, но това не можеше да се предприеме веднага. Войниците бяха страшно уморени. От постоянното долепване на прикладите върху десните рамене на драгуните се бяха образували синини, големи колкото пита хляб. Някои почти не можеха да мръднат ръка; най-сетне стана очевидно, че ако дълбаенето на скалата за миниране продължи непрекъснато още някое време, главната порта на замъка непременно ще бъде вдигната във въздуха. Като предвиждаше това, пан Володиовски заповяда да се направи висок насип зад тая врата и без да губи надежда, казваше:

— Какво от това! Хвъркне ли вратата, тогава ще се отбраняваме иззад насипа; хвъркне ли насипът, преди това ще направим друг — и така нататък, докато усещаме лакът земя под краката си.

Но подолският пан генерал беше загубил всяка надежда и попита:

— А когато изчезне и този лакът?

— Тогава ще изчезнем и ние! — отговори малкият рицар.

В това време той заповяда да се хвърлят върху неприятеля ръчни гранати, които нанасяха много щети. Най-опитният в тая работа се оказа пан поручик Дембински, който изби безброй турци, докато една твърде рано запалена граната се пръсна в ръката му и я откъсна цялата. По същия начин загина и капитан Шмит. Мнозина гинеха от артилерийския огън, мнозина от пушките, с които целеха еничарите, скрити в развалините на новия замък. През това време оръдията на замъка стреляха малко, което смути твърде много членовете на градския съвет. Не стрелят, значи, че и сам Володиовски се е усъмнил в смисъла на отбраната — такова беше всеобщото мнение. От военните никой не смееше да каже пръв, че остава само да се издействат по-добри условия; но епископът, който нямаше рицарски амбиции, гласно изрази тая мисъл. Преди това обаче изпратиха пан Вашилковски при генерала за сведения от замъка. Той отговори писмено: „По мое мнение замъкът няма да удържи дори до вечерта, но тук мислят иначе.“

След прочитането на тоя отговор дори военните започнаха да говорят:

— Правехме, каквото можехме, никой тук не пазеше себе си, но щом не може, не може — и трябва да уговорим условията.

Тия думи стигнаха в града и предизвикаха стичане на грамадна тълпа. Множеството стоеше пред градския дом неспокойно, мълчаливо, по-скоро неблагоприятно, отколкото благоприятно за преговори. Няколко богати арменски търговци се радваха скритом в сърцата си, че обсадата ще свърши и търговията ще започне отново; но другите арменци, заселени много отдавна в Жечпосполита и силно привързани към нея, освен тях ляхите и русините искаха да се отбраняват.

— Щом щяхме да се предаваме, по-добре да го бяхме направили веднага — мърмореха тук-таме, — защото тогава щяхме да издействаме много по-добри условия, а сега те няма да бъдат изгодни, та по-хубаво да загинем в развалините.

И ръмженето на недоволство ставаше все по-шумно, докато изведнъж неочаквано не се превърна във възгласи на ентузиазъм и поздрави.

Какво беше станало? На централния площад се появи пан Володиовски, придружен от пан Хумецки, защото тях генералът изпрати нарочно сами да дадат отчет за това, което става в замъка. Въодушевление овладя навалищата. Някои крещяха така, като че турците вече се бяха вмъкнали в града; сълзи изпълваха очите на други при вида на обожавания рицар, по когото личаха следи от необикновени усилия. Лицето му бе почерняло от барутния дим и отслабнало, очите зачервени и хлътнали, но той гледаше весело. Когато най-сетне двамата с Хумецки си пробиха път сред множеството и влязоха в съвета, където ги приветстваха радостно, епископът веднага каза:

— Мили братя! *Nec Hercules contra plures!* Пан генералът вече ни писа, че трябва да се предадете.

Тогава Хумецки, който беше много жив човек, освен това от голям род, та не се смуцаваше от хората, отговори остро:

— Пан генералът си е загубил главата; той има само тая добродетел, че я излага на опасност. Що се отнася до отбраната, отстъпвам думата на пан Володиовски, защото ще съумее по-добре да говори по това.

Всички очи се обърнаха към малкия рицар, а той мръдна жълтите си мустачки и отговори:

— За Бога! Кой приказва тук за предаване? Нима ние не се заклехме пред живия Бог, че ще паднем до един?

— Заклехме се, че ще направим онова, което е по силите ни, и ние сторихме всичко! — отговори епископът.

— Кой каквото е обещавал, нека отговаря за него! Аз и Кетлинг се заклехме, че до смъртта си няма да предадем замъка, и не ще го предадем, защото ако аз съм задължен да удържам рицарската си дума, дадена пред всеки човек, какво остава тогава за дума, дадена пред Бога, който надминава всички по величието си?

— А как е със замъка? Чухме, че под портата има мина? Дълго ли ще издържите? — питаха многобройни гласове.

— Под портата или има мина, или ще има, но също така пред портата вече се издига и висок насип, а освен това заповядах да откарат крепостни оръдия на него. Мили братя, заклевам ви в Божиите рани; помислете, че когато се предавате, ще трябва да предадете и черквите в ръцете на поганците, които ще ги превърнат в джамии, за да ги поругават. Как можете да говорите за предаване с толкова леко сърце? С каква съвест искате да отворите на неприятеля вратата за сърцето на отечеството? Аз седя в замъка и не се страхувам от мини, а вие боите ли се от тях, когато сте в града, надалече? За Бога, не бива да се предаваме, докато сме живи! Нека споменът за тази отбрана да остане всред потомците, както остана збаражката!

— Турците ще превърнат замъка в куп развалини! — отговори някакъв глас.

— Нека го превърнат! От купа развалини също ще можем да се отбраняваме!

Сега малкият рицар позагуби търпение:

— И от купа развалини ще се отбранявам, кълна се в Бога! Найсетне аз ви казвам следното: замъка няма да предам! Чувате ли?

— И ще погубиш града ли? — попита епископът.

— Ако ще трябва да стане турски, по-добре да го погубя! Дал съм клетва! Повече няма да си хабя думите и се връщам при оръдията, тъй като те защитават Жечпосполита, а не я предават!

След тия думи той излезе, последван от Хумецки, който затръшна вратата, и двамата забързаха, защото наистина се чувстваха

по-добре всред развалините, трупове, куршумите, отколкото между хората със слаба вяра. По пътя ги настигна пан Маковецки.

— Михале — рече той, — кажи истината: дали ти говори за съпротива само за да придадеш дух, или наистина ще успееш да издържиш в замъка?

Малкият рицар сви рамене:

— Кълна се в Бога! Стига да не предадат града, ще се отбранявам цяла година.

— Защо не стреляте? Хората се плашат от това и затуй говорят за предаване.

— Не стреляме, защото се занимавахме с хвърляне на ръчни гранати, които също нанасят значителни щети на миньорите.

— Слушай, Михале, вие имате ли в замъка такива възможности за отбрана, че да биете и отзад от украинската порта? Защото ако турците пробият преградата, да пази Бог, те ще стигнат до портата. Аз пазя с всички сили, но няма да се справя само с гражданите, без войници.

На това малкият рицар каза:

— Не се тревожи, мили брате. Аз вече съм приготвил петнайсет оръдия от тая страна. За замъка също бъдете спокойни. Не само че сами ще можем да се защитим, но ако дотрябва, и на вас ще дадем помощ за портите.

Като чу това, пан Маковецки се зарадва много и вече искаше да си тръгва, когато малкият рицар го спря и попита още:

— Кажи, ти по-често биваш там, на тия съвети, дали те искат само да ни изпитат или наистина възнамеряват да предадат Каменец в султански ръце?

Маковецки сведе глава.

— Михале — рече той, — сега ти кажи откровено дали няма да се свърши именно така. Ще се съпротивяваме някое време, седмица, две, месец, два месеца, но краят ще бъде все един.

Пан Володиовски го погледна мрачно, после вдигна ръце и възкликна:

— И ти ли, Бруте, си против мене? Е, тогава вие сами ще си сърбате позора, защото аз не съм свикнал с такава храна!

И се разделиха с горчивина в сърцата.

Мината под главната порта на стария замък избухна малко след завръщането на Володиовски. Хвърчаха тухли, камъни, вдигна се прах и дим. Ужас овладя за миг сърцата на топчиите. Турците веднага се втурнаха в отвора, както се втурва стадо овце през отворената врата на кошарата, когато овчарят и помощниците му ги гонят отзад с бичове. Но Кетлинг изсипа върху тоя куп картеч от шест оръдия, приготвени от по-рано на насипа; стреля веднъж, втори път, трети път и ги измете от двора. Володиовски, Хумецки, Мишлишевски пристигнаха бързо с пехота и драгуни, които покриха толкова гъсто насипа, както мухите покриват в горещ летен ден волска или конска мърша. Сега се разпали бой с мускети и еничарки. Куршумите падаха върху насипа като дъжд или зърна, които силен селянин изхвърля нагоре с лопата. Турците гъмжаха в развалините на новия замък: във всяка трапчинка, зад всеки отломък, зад всеки камък, във всяка пукнатина на развалините седяха по двама, трима, петима, десетима и стреляха без нито миг почивка. Откъм Хотим им прииждаха непрекъснато нови подкрепления. Нижеха се полкове след полкове и като дойдеха между развалините, незабавно започваха огън. Целият нов замък беше сякаш настлан с чалми. Понякога тия маси от чалми се вдигаха внезапно със страхотен кръсък и тичаха към отвора, но тогава Кетлинг вземаше думата; басът на оръдията заглушаваше стрелбата на пушките, а ятата от картеч със съскане и страхотен шум предизвикваха паника в тая тълпа, събаряха я масово на земята и запълваха пробива с тръпни купища човешко месо. Четири пъти се вдигаха еничарите в атака и четири пъти Кетлинг ги отхвърляше и разпръскваше, както бурята разпръсква безбройните листа. Самият той стоеше всред огъня, дима, разсипаните буци пръст и избухващите гранати, подобен на ангел на войната. Очите му бяха впити в пробива, а върху светлото му чело нямаше следа от ни най-малка загриженост. Понякога грабваше фитила от топчията и го долепваше до оръдието, понякога засланияше очи с ръка и гледаше резултата от изстрела, а понякога се обръщаше с усмивка към близките офицери и казваше:

— Няма да влязат!

Никога упоритостта на атака не се е разбивала в такава яростна отбрана. Офицерите и войниците се надпреварваха. Изглеждаше, че вниманието на тия хора е насочено към всичко друго, но не и към смъртта. А тя косеше гъсто. Загина пан Хумецки, после пан

Мокошицки, командир на киевците. Най-сетне за гърдите се хвана със стон и белокосият пан Калушевски, стар приятел на Володиовски, воин добър като агне и страшен като лъв. Володиовски го придържа при падането, а той каза:

— Дай ръка, дай бързо ръка!

После добави:

— Слава на Бога! — и лицето му стана бяло като брадата и мустаците му.

Това беше пред четвъртата атака. Тогава отряд еничари се промъкна отсам отвора или по-скоро не можеше да се върне обратно поради много гъсто полетелите снаряди. Пан Володиовски се хвърли върху тях начело на пехотинците и те бяха избити мигновено с приклади и оберъчки.

Минаваше час след час, огънят не отслабваше. Но в това време из града се разнесе вест за героичната отбрана и разпали ентузиазма и желанието за бой. Гражданите поляци, особено младите, започнаха да се викат от града, да се споглеждат и да си дават кураж взаимно.

— Ще отидем на помощ на замъка! Да вървим, да вървим! Няма да оставим братята си да загинат! Хайде, момчета!

Такива гласове се носеха по централния площад, при портите и скоро неколкостотин души, въоръжени как да е, но със смелост в сърцата, тръгнаха към моста. Турците веднага насочиха към тях страхотен огън, така че мостът бързо се постла с трупове, но една част премина и веднага започна с голямо желание да стреля от насипа срещу турците.

Най-сетне беше отблъсната и четвъртата атака с толкова страшни загуби за турците, та изглеждаше, че ще последва миг почивка. Напразна надежда! Пукотът на еничарките не престана до вечерта. Едва когато засвириха за вечерен намаз, оръдията замлъкнаха и турците напуснаха развалините на новия замък. Тогава останалите живи офицери слязоха от другата страна на насипа. Без да губи нито минутка време, малкият рицар заповяда да се прегради отворът с каквото е възможно, с дървета, снопове пръчки, тухли, камъни от развалините, с пръст. Пехотинците, шляхтичите, драгуните, редници и офицери работеха в надпревара без оглед на чина. Очакваше се турските оръдия да се обадят всеки момент, но в края на краищата тоя ден беше ден на голяма победа на обсадените срещу обсадителите, та

всички лица бяха ведри, а душите горяха от надежда и желание за понататъшна победа.

Кетлинг и Володиовски се хванаха под ръка след свършване на работата при отвора, обиколиха двора, стените, навеждаха се през бойниците, за да гледат към двора на новия замък, и се радваха на обилната жътва.

— Там лежат труп до труп — каза малкият рицар, като сочеше развалините, — а при отвора има такива купища, че трябва стълба да слагаш. Кетлинг, това е работа на твоите оръдия!...

— Най-хубавото е това — отговори рицарят, — че така преградихме отвора, та турците пак нямат достъп и ще трябва да слагат нова мина. Тяхната сила е неизмерима като морето, но след един-два месеца такава обсада ще им опротивее.

— А дотогава пан хетманът ще успее да дойде. Пък каквото и да става, ние сме свързани с клетва — каза малкият рицар.

В този момент те се спогледаха в очите, после Володиовски попита по-тихо:

— А направи ли това, което ти казах?

— Всичко е готово — прошепна в отговор Кетлинг, — но мисля, че до това няма да се стигне, защото ние наистина можем да се държим тук още много дълго и да имаше много дни като днешния.

— Дай Боже такава утре!

— Амин! — отговори Кетлинг и вдигна очи към небето. Понататъшният им разговор бе прекъснат от оръдеен грохот. Отново гранати започнаха да летят към замъка. Няколко от тях обаче избухнаха високо и угаснаха веднага като летни светкавици.

Кетлинг погледна с око на познавач.

— Фитилите на гранатите на този окоп, от който стрелят, имат прекалено много сяр — каза той.

— Започва да пуши и по другите! — отговори Володиовски.

И наистина така беше. Както след обаждането на едно куче в нощната тишина другите веднага почват да му отговарят и скоро цялото село се изпълва с лай — така едно оръдие в турските окопи пробуди всичките съседни и обсаденият град бе обграден с венец от гранати. Но този път стреляха главно срещу града, не срещу замъка. Същевременно обаче от три места се чуваше как копаят за мини. Личеше, че турците бяха решили непременно да вдигнат във въздуха

това скално гнездо, макар здравата скала да правеше почти невъзможна работата на миньорите.

По заповед на Кетлинг и Володиовски отново захванаха да хвърлят ръчни гранати, като се ръководеха от ударите от кирките. Но през нощта не можеше да се разбере дали тоя начин на отбрана нанася някакви щети на обсадителите. При това всички бяха обърнали очите и вниманието си към града, накъдето хвърчаха цели ята от огнени птици. Някои снаряди се пръскаха във въздуха, но други правеха огнена крива по небето и падаха между покривите на сградите. Изведнъж кърваво пожарно сияние разкъса мрака на няколко места. Горяха католическата черква „Света Екатерина“, православната „Свети Юрий“ в украинския квартал, а скоро пламна и арменската катедрала, която впрочем беше запалена още през деня, а сега само се беше отново разгоряла от гранатите. Пожарът се засилваше с всеки миг и осветяваше цялата околност. Виковете от града достигаха чак до стария замък. Можеше да се помисли, че целият град гори.

— Това е лошо — каза Кетлинг, — защото духът на гражданите ще се понижи.

— Нека да изгори всичко — отговори малкият рицар, — стига скалата, откъдето можем да се отбраняваме, да не бъде разбита.

В това време виковете се засилваха все повече. От катедралата се запалиха арменските складове на скъпи стоки, построени на главния площад и собственост на арменци. Там горяха грамадни богатства от злато, сребро, килими, кожи и скъпи платове. След малко тук-там над къщите почнаха да се появяват огнени езици.

Володиовски силно се разтревожи.

— Кетлинг! — каза той. — Ти ръководи хвърлянето на гранатите и пречи колкото можеш на работата по минирането, а аз ще прескоча в града, защото сърцето ми тръпне за сестрите доминиканки. Слава Богу, че оставиха замъка на спокойствие и мога да се отдалеча...

В тоя момент в замъка наистина нямаше какво много да се прави, та малкият рицар яхна кон и замина. Върна се едва след два часа, придружен от пан Мушалски, който беше вече оздравял след удара, нанесен му от Хамди, а сега идваше в замъка, защото смяташе, че ще може при атаките да нанесе значителни поражения на поганците с лъка си и да придобие голяма слава.

— Здравейте! — каза Кетлинг. — Вече бях неспокоен. Какво става там у доминиканките?

— Всичко е добре — отговори малкият рицар. — Нито една граната не се е пукнала там. Мястото е тихо и безопасно.

— Ех, слава Богу! А Кшиша не се ли тревожи?

— Спокойна е, сякаш е у дома си. Двете с Башка са в една килия, а пан Заглоба е с тях. Там е и Нововейски, съзнанието на когото се е възвърнало. Искаше да дойде с мен в замъка, но още не може да стои дълго на крака. Кетлинг, сега иди ти там, а аз ще те заместя тук.

Кетлинг прегърна Володиовски, защото сърцето го влечеше силно към любимата Кшиша, и той веднага заповяда да му докарат коня. Но докато го докарат, продължи да разпитва малкия рицар какво става в града.

— Гражданите гасят много смело огъня — отговори малкият рицар, — но по-богатите арменски търговци, като видели, че горят складовете им, изпратили до епископа делегация с настояване градът да се предаде. Когато узнах това, въпреки че си бях обещал да не ходя на техни заседания, отидох. Там ударих по муцуната един, който най-много настояваше да се предадем, и епископът ми се разсърди за това. Лошо, братя! Страхът там обзема все повече хора и нашата готовност за защита им става все по-противна. Те ни корят, а не ни хвалят, защото казват, че напразно сме излагали града. Чувах също, че нападали Маковецки, задето се противопоставял на преговорите. Самият епископ му каза: „Ние не се отричаме нито от вярата си, нито от краля, но какво може да помогне по-нататъшната съпротива? Ти не виждаш ли, казва, оттук поруганите храмове, изнасилените честни девойки и невинните деца, влачени в робство? А с договор, казва, още можем да им осигурим съдбата и за себе си да издействаме свободно заминаване!“ Така говореше епископът, а пан генералът кимаше с глава и повтаряше: „По-добре да загина, но това е истина!“

— Да става волята Божия! — отговори Кетлинг. А Володиовски закърши ръце.

— И поне да беше истина това! — възкликна той. — Но Бог ми е свидетел, че още можем да се отбраняваме!

В това време докараха кон. Кетлинг почна бързо да го възсяда, а Володиовски му каза на тръгване:

— Внимавай през моста, защото там падат много гранати!

— След един час ще се върна — каза Кетлинг. И замина.

Володиовски и Мушалски започнаха да обикалят стените.

На три места хвърляха ръчни гранати, защото на три места се чуваше как дълбаят. От лявата страна на замъка хвърлянето на гранатите ръководеше Люшня.

— Как върви работата? — попита Володиовски.

— Зле, пане командир! — отговори вахмистърът. — Тия дяволи вече са в скалата и само при изхода понякога гранатата ще засегне някого. Не сме постигнали много...

На другите места вървеше още по-зле, а на това отгоре небето се заоблачи и завая, поради което фитилите на гранатите се мокреха. Тъмнината също пречеше на работата.

Володиовски отведе пан Мушалски малко настрана, спря се и каза внезапно:

— Слушай, ваша милост! Ами ако се опитаме да задушим тия къртици в дупките им?

— Струва ми се, че това значи сигурна смърт, защото ги пазят цели полкове от еничари! Но да се опитаме!

— Вярно, че ги пазят полкове, но нощта е много тъмна и лесно може да ги обземе паника. А помисли, ваша милост: в града мислят за предаване, защо? Защото казват: „Под вас минират, няма да удържите!“ А устата биха им се затворили, ако още тази нощ им се изпрати вест: „Няма вече мини!“ За такова нещо струва ли си човек да рискува главата си или не?

Пан Мушалски помисли малко, най-после извика:

— Струва си! За Бога, струва си!

— На едно място започнаха неотдавна да дълбаят — каза Володиовски — и тях ще ги оставим на мира, но ето че от тая и от оная страна вече са навлезли доста надълбоко. Ще вземеш, ваша милост, петдесет драгуни, ще взема и аз толкова и ще се опитаме да ги задушим. Имаш ли желание, ваша милост?

— Да, имам! Расте, расте! Ще взема в пояса си и няколко големи гвоздеа за запушване на оръдия, може би по пътя ще се натъкнем на някой топ.

— Съмнявам се дали ще се натъкнем, при все че няколко оръдия се намират много близо, но вземи, ваша милост. Ще почакаме само

Кетлинг, защото той по-добре от другите ще знае как да ни се притече на помощ при нужда.

Кетлинг дойде, както бе обещал, без да закъснее нито една минута, а след половин час два отряда драгуни, всеки от по петдесет души, се приближиха до отвора и започнаха да се промъкват тихо на отвъдната страна. После изчезнаха в мрака. Кетлинг заповяда да хвърлят още някое време гранати, но кратко, после спря хвърлянето и зачака. Сърцето му биеше неспокойно, защото добре разбираше колко дръзка е тази акция. Изтече четвърт час, половин час, цял, струваше му се, че те вече трябваше да са стигнали и да действат, а вместо това, като се допреше ухо до земята, отлично можеше да се чуе спокойното дълбаене.

Внезапно в подножието на замъка отляво се чу пистолетен изстрел, който не проехтя особено силно във влажния въздух и при стрелбата от окопите може би щеше да замре, без да обърне внимание на обсадените, ако не беше страхотната врява, която настъпи веднага след него. „Стигнаха са — помисли Кетлинг, — но дали ще се върнат?“ А там заехтяха човешки гласове, биене на барабани, свирене на пищялки, най-сетне гърмежи на еничарки, бързи и съвсем безредни. Стреляха от всички страни и масово; явно беше, че цели отряди са се притекли на помощ на миньорите, но както предвиждаше пан Володиовски, настана бъркотия и паника обзе еничарите, които от страх да не се избиват взаимно, се обаждаха със силни гласове и стреляха слепешката, отчасти във въздуха. Крясъците и стрелбата се засилваха всяка минута. Както при вмъкването на кръвожадни белки посред глухата нощ в заспал курник в тихата постройка внезапно се вдига безкраен шум, врява и кудкудякане — такава бъркотия внезапно настана и около замъка. От окопите започнаха да хвърлят към стените гранати, за да разсеят мрака. Кетлинг насочи двайсетина оръдия към турските войски, които бяха на стража, и отговори с картеч. Пламнаха турските подкопи, пламнаха стените. В града камбаните забиха тревога, защото всички сметнаха, че турците вече са се вмъкнали в крепостта. В турските окопи смятаха обратното, че силен отряд на обсадените атакува едновременно всички миньори — и се вдигна всеобща аларма. Нощта подпомагаше дръзката акция на пан Володиовски и Мушалски, защото беше много тъмно. Оръдейните изстрели и гранатите разкъсваха само за миг мрака, който след това

ставаше още по-черен. Накрай небесните язове се отвориха изведнъж и захванаха да се леят потоци дъжд. Гръмотевици заглушиха стрелбата и като образуваха цели кръгове, кълтяха, ехтяха и предизвикваха страшно ехо в скалите. Кетлинг скочи от насипите, затече се с двайсетина души към отвора и зачака.

Но не чака дълго. Скоро тъмни фигури се замъркаха между гредите, с които беше преграден отворът.

— Кой иде? — викна Кетлинг.

— Володиовски! — гласеше отговорът.

И след миг двамата рицари се хвърлиха в прегръдките си.

— Е, какво? Какво стана? — питаха офицерите, които дотичваха във все по-голям брой при отвора.

— Слава Богу! Миньорите са избити до крак, сечивата им изпотрошени и разхвърляни. Работата им не става за нищо!

— Слава Богу! Слава Богу!

— А Мушалски върна ли се вече с хората си?

— Няма го още.

— Да бяхме се затекли на помощ? Ваша милост, панове, кой желае?

— Но в този момент отворът загъмжа отново. Това бяха хората на Мушалски, които се връщаха бързо и в много по-малък брой, тъй като мнозина бяха загинали от куршумите. Връщаха се обаче радостни, защото и те бяха успели в акцията си. Някои войници донесоха кирки, свредели, лостове за трошене на скали — като доказателство, че са били в самото място за миниране.

— А къде е пан Мушалски? — попита Володиовски.

— Вярно! Къде е пан Мушалски? — повториха няколко гласа. Хората от отряда на славния лъконосец почнаха да се споглеждат, когато един от драгуните, тежко ранен, се обади със слаб глас:

— Пан Мушалски загина. Видях го, като падна, аз също паднах близо до него, но се вдигнах, а той остана...

Рицарите се силно разтревожиха, когато чува за смъртта на лъконосеца, защото той беше един от най-първите рицари във войските на Жечпосполита. Разпитваха още драгуна как бе станало това, но той не можеше да отговаря, защото кръвта шуртеше от него и най-сетне падна като сноп на земята.

А рицарите започнаха да се вайкат от скръб за пан Мушалски.

— Паметта за него ще пребъде във войската — казваше пан Квашиброцки, — а който преживее тази обсада, той ще слави името му.

— Не ще се роди втори такъв стрелец с лък! — каза нечий глас.

— Той беше мъжът с най-силна ръка в целия Хрептьов — обади се малкият рицар. — Като притиснеш с пръст талер в сурова дъска, монетата цяла влизаше в нея. Само литовецът пан Подбипента го превишаваше по сила, но той загина при Збараж, а от живите навярно Нововейски би издържал срещу ръката му.

— Голяма, голяма загуба — казваха други. — Само в миналото са се раждали такива рицари.

Като почетоха така паметта на лъконосеца, отидоха на насипа. Володиовски веднага изпрати куриер до пан генерала и епископа със съобщение, че минирането е осуетено, а миньорите избити.

В града посрещнаха тая новина с голямо изумление, но — кой би могъл да предполага! — и със скрито недоволство. И пан генералът, и епископът бяха на мнение, че тия временни триумфи няма да спасят града, а ще раздразнят още повече страшния лъв. Те можеха да бъдат полезни само в случай, ако въпреки тях се биха съгласили на предаване, затова двамата главни водачи решиха да продължат преговорите.

Но нито пан Володиовски, нито Кетлинг предполагаха дори за момент, че изпратените от тях благоприятни съобщения ще окажат само такова въздействие. Напротив, те бяха сигурни, че сега и най-слабите сърца ще се изпълнят с надежда и у всички ще се разгори желание за упорита съпротива. Защото градът не можеше да бъде превзет, без преди това да се превземе замъкът, а щом замъкът не само се съпротивяваше, но отгоре на това нанасяше поражения, обсадените нямаха ни най-малко нужда да прибегват към преговори. Хранителни припаси имаше достатъчно, барут също; така че трябваше само да се пазят портите и да се гасят пожарите в града.

През цялата обсада тая нощ беше най-радостна за малкия рицар и за Кетлинг. Те никога не бяха имали толкова голяма надежда, че и сами ще се измъкнат здрави и читави от турските ръце, и ще изведат също така здрави и читави най-скъпите си същества.

— Още няколко атаки — казваше малкият рицар, — и кълна се в Бога, че турците ще се омърлушат и ще искат да ни сломят с глад. А

ние имаме достатъчно запаси. Септември е вече на прага: след два месеца ще почнат дъждове и студ, тая войска не е особено издръжлива; нека веднъж да измръзнат здравата, и ще си отидат.

— Мнозина от тях произхождат от етиопските страни — отговори Кетлинг — или от различни други, където царят горещини, и тях ще ги попари най-обикновеният студ. Два месеца ще издържим в най-лошия случай дори при атаки. Пък и невъзможно е да смятаме, че никаква помощ няма да дойде. Ще се пробуди най-сетне Жечпосполита и дори пан хетманът да не събере голяма сила, с разезди ще мачка турците.

— Кетлинг, струва ми се, че нашият час не е още ударил.

— Това е в ръцете на Бога, но и на мен ми се струва, че няма да се стигне до такова нещо.

— Освен ако някой загине като пан Мушалски. Е, ех! Страшно скърбя за пан Мушалски, макар че загина с рицарска смърт!

— Дано и на нас даде Бог не по-лоша, стига да не е веднага, защото, да ти кажа ли, Михале, би ми било мъчно... за Кшиша.

— О, а на мене за Баша... Ех, работим ние добросъвестно, пък и Божието милосърдие е над нас. Някак ми е страшно весело на душата! Ще трябва и утре да извършим нещо голямо!

— Турците са направили дървени прикрития от греди на окопите си. Обмислих оня начин, който се използва за подпалване на кораби: парцалите вече се накисват в катран и се надявам, че утре следобед ще подпаля всичките им прикрития.

— О! — каза малкият рицар. — Тогава и аз ще поведем нападение. При пожара и без това ще настане паника, а пък те не могат и да помислят, че денем ще им устроим нападение. Утре може да излезе и по-добре от днес, Кетлинг...

Така разговаряха те, а сърцата им бяха изпълнени с радост; после отидоха да почиват, понеже бяха много уморени. Но малкият рицар не спа и три часа, когато го събуди вахмистърът Люшня.

— Пане командире, има новини! — каза той.

— Какво има? — извика зоркият воин, като скочи в миг на крака.

— Пан Мушалски се върна!

— За Бога, какво говориш?

— Върна се! Стоях при отвора и изведнъж чувам, че някой вика от другата страна по нашенски: „Не стреляйте, аз съм!“ Гледам, а то

пан Мушалски се връща, преоблечен като еничарин!

— Слава Богу! — каза малкият рицар.

И скочи да поздрави лъконосеца. Развиделяваше се вече. Пан Мушалски стоеше отсам насипа с бяла качулка и ризница, толкова подобен на истински еничарин, та човек не можеше да повярва на очите си. Щом видя малкия рицар, той се втурна към него и двамата се приветстваха радостно.

— Вече те бяхме оплакали, ваша милост! — възкликна пан Володиовски.

Веднага дотичаха няколко други офицери, между които и Кетлинг. Всички се чудеха страшно, после започнаха да разпитват в надпревара лъконосеца как се е намерил в турско облекло, а той взе думата и разказа следното:

— На връщане се препънах в един еничарски труп и при падането ударих главата си в едно гюлле. Макар че имах шапка, обшита с тел, веднага загубих съзнание, понеже от оня удар, който ми нанесе Хамди, мозъкът ми е още прекалено чувствителен към всяко чукване. Съвземам се после: лежа си като на легло върху убития еничарин. Опипвам главата си, боли ме малко, но нямам дори подутина. Свалих шапката си, дъждът ми разхлади косата и аз си мисля: добре съм! Изведнъж ми хрумна: ами ако сваля цялото облекло и оръжие на еничарина и отида между турците? Та аз говоря на турски така, както на полски и никой няма да ме познае по говора, а и лицето ми няма да се различи от еничарското. Ще отида, ще послушам какво приказват. От време на време ме обземаше страх, защото си спомнях някогашното робство, но отидох. Нощ тъмна, само тук-там светеше някъде у тях и казвам ви, ваши милости, че се движех помежду им като между свои. Мнозина от тях лежаха в рововете под прикрития; отидох и там. Тоз-оня ме пита: „Какво се влачиш така!“ А аз отговарям: „Защото не ми се спи!“ Други пък си приказваха на купчини за обсадата. Между тях цари голямо смущение. Със собствените си уши чух как се оплакваха от присъстващия тук наш хрептъовски командир. (Тук пан Мушалски се поклони на Володиовски.) Ще повтора техните *ipsissima verba*^[1], защото този вражески укор е най-голяма похвала. „Докато — казваха те — това малко псе (така наричаха ваша милост тия кучи синове), докато това малко псе брани замъка, никога няма да го превземем.“ Друг казва: „Него куршум и желязо не го лови, а той

сее смъртта върху хората като чума.“ Тогава всички взеха да се оплакват в един глас: „Само ние се бием, казват, а другите войски не правят нищо; джамакът лежи с корем нагоре, татарите грабят, спахиите се влачат по пазарите. На нас падишахът ни казва: «Мили мои агънца», но, изглежда, че не сме му особено мили, щом тук са ни докарали за клане. Ще издържим, казват, но не дълго, после ще се върнем в Хотим, а ако не ни разрешат, може и някои по-големи глави да паднат в края на краищата.“

— Чувате ли, ваши милости! — викна Володиовски. — Когато еничарите се разбунтуват, султанът веднага ще се уплаши и ще се откаже от обсадата!

— Кълна се в Бога, че ви казвам истината! — говореше пан Мушалски. — Всред еничарите не е мъчно да се вдигне бунт, а те са вече много недоволни. Мисля, че ще опитат още една или две атаки, а после ще се озъбят и на еничарския ага, и на каймакамина, па и на самия султан.

— Така ще стане! — извикаха офицерите.

— Нека опитат и двайсет атаки още, ние сме готови! — казваха други.

И започнаха да дрънкат саби, да поглеждат към окопите с пламнали очи и да сумтят. Като чу това, малкият рицар зашепна въодушевено на Кетлинг:

— Нов Збараж! Нов Збараж!...

Но пан Мушалски отново взе думата:

— Ето, това чувах. Жал ми беше да се връщам, защото можех да чуя и повече, но се страхувах, че ще ме изненада денят. Затова тръгнах към окопите, от които не стреляха, за да се промъкна в мрака. Гледам, там няма редовна стража, а еничарите се влачат на групи, както и навсякъде. Приближавам се до едно голямо оръдие, никой не вика. А пан командирът знае, че взех със себе си гвоздеи за повреждане на оръдия. Пъхвам бързо един в подсипа — не влиза, защото, ако искам да влезе, трябва да го ударя с чук. Но нали Господ-Бог ми е дал необикновена сила в ръцете (ваша милост панове много пъти сте виждали моите опити), натиснах го с длан, гвоздеят изскърца малко, но влезе целият!... Страшно се зарадвах!...

— За Бога! Значи, ти, ваша милост, направи това? Повреди голямо оръдие? — питаха от всички страни.

— Повредих и това, и още едно, защото, като излезе добре работата, пак ми стана жал да си тръгвам, та отидох при второ оръдие. Ръката малко ме боли, но гвоздеите влязоха.

— Ваша милост, панове! — извика Володиовски. — Никой тук не е извършил по-голям подвиг, никой не се е увенчал с такава слава. Vivat пан Мушалски!

— Vivat, vivat! — повториха офицерите.

След офицерите завикаха войниците. Турците в окопите чуха тия възгласи и се уплашиха — и сърцата им отпаднаха още повече; а лъконосецът се кланяше на офицерите, изпълнен с радост, показваше мощната си длан, подобна на лопата, върху която се виждаха две сини петна, и казваше:

— За Бога, истина! Ето ви свидетелството, ваша милост панове!

— Вярваме! — викаха всички. — Слава на Бога, че ни се върна жив и здрав!

— Промъкнах се през прикритията им от греди — отвърна лъконосецът. — Искаше ми се да ги подпаля, но нямах с какво.

— Знаеш ли какво, Михале? — извика Кетлинг. — Моите парцали са готови, аз ще имам грижа за тия греди. Нека знаят, че първи атакуваме!

— Започвай! Започвай! — викна Володиовски.

А самият той се затече към казармата и изпрати ново съобщение в града.

„Пан Мушалски не е убит при нападението, а се върна, след като е повредил две големи оръдия. Той е бил между еничарите, които замислят бунт. След един час ще изгорим дървените прикрития, а ако бъде възможно, ще устроя нападение.“

Куриерът още не беше преминал моста, когато стените затрепераха от оръдеен грохот. Тоя път замъкът пръв започваше топовния разговор. При бледата светлина на разсъмването хвърчаха запалени парцали, пламнали знамена и падаха върху гредите. Не помогна влагата, с която нощният дъжд беше напоил дървото. Скоро гредите се подпалиха и захванаха да горят. След парцалите Кетлинг

започна да сипе гранати. Уморените тълпи от еничари напуснаха още в първия момент окопите. Не свиреха намаз. Пристигна самият везир начело на нови войски, но, изглежда, че съмнението се беше прокраднало и в неговото сърце, защото пашите чуха, когато мърмореше:

— Битката им е по-приятна от почивката! Какви са тия хора, които живеят в замъка!

А във войската на всички страни се чуваха тревожни гласове да повтарят:

— Малкият пес започва да хапе! Малкият пес започва да хапе!

---

[1] Най-точни думи (лат.). — Бел.прев. ↑

ПЕТДЕСЕТ И ШЕСТА ГЛАВА

А когато премина тая щастлива нощ, пълна с изгледи за победа, настана денят 26 август, който щеше да се окаже решителен в историята на оная война. В замъка очакваха някакъв голям напор от турска страна. И наистина при изгрев-слънце отново се чу дълбаене от лявата страна на замъка, и то толкова шумно и силно, както никога досега. Явно беше, че турците с голяма бързина правеха прокоп за нова мина, най-силна от всичките. Големи войскови части пазеха наоколо тая работа. Мравунякът в окопите се раздвижи. От множеството пъстри санджаци^[1], от които като че цветя цъфнаха по полето откъм Длужко, се разбра, че самият везир пристига, за да ръководи атаката. Еничарите изтегляха нови оръдия по окопите; освен това неизброими тълпи от тях покриха новия замък, като се криеха в неговите ровове и развалини, за да бъдат готови за ръкопашен бой.

Както се каза, замъкът пръв започна оръдейния разговор, и то толкова успешно, че в окопите настана временна уплаха. Но бинбашиите мигновено възстановиха реда между еничарите и в същото време се обадиха всички турски оръдия. Хвърчаха гюллета, гранати, картечи; над главите на бранителите хвърчаха отломъци от камъни, тухли, мазилка; пушекът се смеси с праха, горещината на огъня — със слънчевата жегга. На гърдите липсваше въздух, на очите — гледка; грохотът на оръдията, пръскането на гранатите, звънтенето на гюллетата по камъните, турските крясъци, възгласите на защитниците образуваха страховит оркестър, съпроводен от ехото на скалите. Обсипваха със снаряди замъка, обсипваха града, всичките порти, всичките кули. Но замъкът се отбраняваше упорито, с гръмотевици отговаряше на гръмотевиците, тресеше се, светеше, димеше, ехтеше, бълваше огън, смърт и унищожение, сякаш в него се беше запалил гневът на Зевс, сякаш се беше забравил всред пламъците, сякаш искаше да заглуши турските гръмотевици и да потъне в земята или да победи.

В бъркотията, всред полетелите гюлета, всред огъня, праха и пушека малкият рицар се хвърляше от оръдие към оръдие, от едни стени към други, от ъгъл към ъгъл, сам заприличал на унищожителен огън. Той сякаш се двоеше и троеше; беше навсякъде, насърчаваше, викаше; където паднеше топчия, там го заместваше той — и като влееше бодрост в гърдите, отново тичаше някъде другаде. Неговото въодушевление се отрази на войниците. Те повярваха, че това е последната атака, след която ще дойдат спокойствие и слава — вярата в победата преизпълваше гърдите им, сърцата станаха твърди и упорити, боен ентузиазъм овладя умовете. Възгласи и предизвикателни думи непрекъснато се изтръгваха от гърлата им. Някои ги обземаше такава ярост, че се прокрадваха извън стените, та отблизо да се заловят гуша за гуша с еничарите.

Те на два пъти под прикритието на пушеците тръгнаха в плътна маса към отвора и два пъти се оттеглиха панически, като настлаха земята с трупове. Към обед им пратиха на помощ маса от опълчение и джамак, но тия по-слабо обучени тълпи, макар и тласкани отзад с копия, само виеха с ужасни гласове и не искаха да вървят срещу замъка. Пристигна каймакаминът — нищо не помогна! Всеки момент имаше опасност да избухне паника, граничеща с умопобъркване, затова накрай оттеглиха хората и само оръдията продължиха да действат без отдых, като бълваха гръм след гръм, светкавица подир светкавица.

Така протичаха цели часове, слънцето вече беше слязло от зенита си и поглеждаше към сражението без лъчи, червено, задимено, сякаш закрито от лека мъгла.

Към три часа след пладне оръдейният грохот стана толкова силен, че на стените не можеха да се чуят и най-силно крещяните в ушите думи. Въздухът в замъка се сгорещи като в пещ. Водата, с която поливаха нажежените оръдия, веднага се превръщаше в пара, смесваше се с пушка и закриваше изгледа, но оръдията гърмяха непрекъснато.

Веднага след три часа бяха разбити двете най-големи турски оръдия. Няколко минути по-късно се пропука една мортира близо до тях, улучена с гюлле. Топчиите гинеха като мухи. Всеки миг ставаше по-очевидно, че неукротимият пъклен замък взема връх в боя, че ще

надкреци турските гърмежи и че той ще изрече последната дума... на победата.

Турският огън постепенно започна да отслабва.

— Краят приближава! — викна с всички сили Володиовски в ухото на Кетлинг, за да може той да го чуе всред тоя ехтеж.

— И аз така мисля! — отговори Кетлинг. — Дали до утре или за по-дълго?

— Може и за по-дълго. Днес победата е на наша страна!

— И благодарение на нас!

— Ще трябва да помислим за новата мина. Турският огън отслабваше още повече.

— Да продължаваме да бием с оръдията! — извика Володиовски.

И се затече между топчиите.

— Огън, момчета — викна той, — докато и последното турско оръдие не престане да действа! За славата на Бога и на пресветата Дева! За славата на Жечпосполита! Огън!

А войниците, като видяха, че и тази атака е вече към края си, се обадиха с гръмък, радостен възклик и с още по-голямо въодушевление започнаха да стрелят към турските окопи.

— Вечерен намаз ще ви засвирим, кучета такива, намаз — викаха многобройни гласове.

Внезапно стана нещо странно. Ето че всички турски оръдия замлъкнаха изведнъж, сякаш някой ги преряза с нож. Замлъкна също така и стрелбата на еничарките от новия замък. Старият замък гърмя още някое време, но накрай офицерите взеха да се споглеждат и да се питат един друг:

— Какво е това? Какво стана?

Кетлинг, поразтревожен, също спря стрелбата. Тогава един от офицерите се обади високо:

— Навярно под нас има мина и ще я запалят сега!...

Володиовски го прониза със страшен поглед.

— Мината не е готова, а и да беше готова, от нея ще хвъркне във въздуха само лявата стена на замъка — и ние ще се отбраняваме от развалините, докато дишаме — разбираш ли, ваша милост?

После настана тишина. Не я смути нито един гърмеж, нито от града, нито от окопите. След грохота, който тресеше стените и земята, в тая тишина имаше нещо тържествено, но едновременно и зловещо.

Очите на всички се напрягаха към окопите, но зад облаците дим не се виждаше нищо.

Внезапно от лявата страна се чува отмерени удари с кирки.

— Казвах аз, че едва сега дълбаят, за да слагат мина! — обади се Володиовски.

Сега той се обърна към Люшня:

— Вахмистър! Ще вземеш двайсет души и ще надникнеш в новия замък.

Люшня изпълни бързо заповедта, взе двайсет души и след миг изчезна заедно с тях оттатък отвора.

Отново настана мълчание, прекъсвано само от хъркането или хълцането тук-таме на недоумрелите, а също така от ударите на кирките.

Чакаха доста дълго, най-сетне вахмистърът се върна.

— Пане командир — каза той, — в новия замък няма жива душа.

Володиовски погледна смаяно Кетлинг.

— Дали вече са се отказали от обсадата, а? От тия пушеци нищо не може да се види!

Но духани от вятъра, пушеците се разреждаваха и най-сетне тая димна завеса се прекъсна над града. В същия миг някакъв страшен и уплашен глас извика от кулата:

— Над портите бели знамена! Предаваме се!

Като чува това, войниците и офицерите се обърнаха към града. Страхотно изумление се изписа по лицата, думите на всички замряха на устата и те гледаха към града през ивиците пушек.

А в града, на украинската и ляхската порта наистина се развяваха знамена, а по-нататък се виждаше още едно от кулата на Батори.

Тогава лицето на малкия рицар стана бяло като тия знамена, които се люлееха от вятъра.

— Кетлинг, виждаш ли? — прошепна той, като се обърна към приятеля си.

Лицето на Кетлинг също беше побледняло.

— Виждам — каза той.

И двамата някое време се гледаха в очите и си казваха с тях всичко, което можеха да кажат такива двама войници без петно на страх, които никога през живота си не бяха нарушили дадена дума и които се бяха заклели пред олтара по-скоро да загинат, отколкото да

предадат замъка. И ето че сега, след такава отбрана, след такова сражение, което напомняше отбраната на Збараж, след отблъснатата атака и след победата, им се заповядваше да нарушат клетвата, да предадат замъка и да живеят!

Както неотдавна зловеци гюллета прелитаха над замъка, така сега рояци зловеци мисли прелитаха през главите им. И просто бездънна мъка стискаше сърцата им, мъка за две любими същества и мъка за живота и щастието; затова те се споглеждаха като замаяни, като мъртви, а понякога обръщаха пълен с отчаяние поглед към града, сякаш искаха да се убедят дали очите им не ги лъжат и дали наистина е ударил часът.

А в това време конски копита затропаха откъм града и след малко пристигна Хораим, млад адютант на подолския пан генерал.

— Заповед за командира! — викна той, като спираше жребеца си.

Володиовски взе заповедта, прочете я мълчаливо и след малко всред гробна тишина се обърна към офицерите:

— Ваша милост панове! Комисари са преминали с лодка реката и вече са заминали за Длужко, за да подпишат споразумение. След малко ще се върнат оттук... До вечерта ще трябва да изведем войската от замъка, а незабавно да забучим бяло знаме...

Никой не каза нито дума. Чуваше се само ускорено дишане и сумтене.

Най-сетне се обади Квашиброцки:

— Ще трябва да забучим знаме. Веднага ще събера хората!...

Незабавно тук-там се чува команди. Войниците започнаха да се строят в редици и да вземат оръжието си на рамо. Дрънкането на мускетите и отмерените стъпки отекваха в смълчания замък.

Кетлинг се приближи до Володиовски.

— Време ли е? — попита той.

— Чакай комисарите, да узнаем условията... Най-сетне аз сам ще сляза там.

— Не! Аз ще сляза, аз по-добре познавам подземие и знам кое къде се намира.

По-нататъшният им разговор бе прекъснат от гласове, които викаха:

— Комисарите се връщат! Комисарите се връщат!

И наистина след малко тримата нещастни пратеници се появиха в замъка. Това бяха подолският съдия Грушецки, столникът Жевуски и черниговският хоронжи пан Мишлишевски. Те вървяха мрачни, с наведени глави. На гърбовете им лъщяха сърмени кафтани, получени в дар от везира.

Володиовски ги чакаше, облегнат на едно още топло и димящо оръдие, насочено към Длужко. И тримата го поздравиха мълчаливо, а той попита:

— Какви са условията?

— Градът няма да бъде грабен, животът и имотът на жителите е осигурен. Всеки, който не желае да остане, има право да напусне и да отиде, където му харесва.

— А Каменец и Подолието? Комисарите наведоха глави:

— На султана... на веки веков!...

После комисарите си тръгнаха, но не към моста, защото там вече тълпи от населението бяха задръстили пътя, а отстрани през южната порта. Като слязоха долу, те седнаха в една лодка, с която щяха да стигнат до ляхската порта. В низината между скалите покрай реката вече започнаха да се показват еничари. От града прииждаха все по-големи вълни народ и заеха площада срещу стария мост. Мнозина искаха да бягат в замъка, но полкове, които излизаха, ги спряха по заповед на малкия рицар.

Той строи войската, повика пан Мушалски и му каза:

— Стари приятелю, направи ми една услуга: иди веднага при жена ми и ѝ кажи от мое име...

Тук гласът на малкия рицар пресекна за миг в гърлото.

— И кажи и от мое име: няма нищо! — добави той бързо. Лъконосецът се отдалечи. След него войската излизаше бавно. Володиовски яхна коня си и следеше похода. Замъкът се опразваше, но полека, понеже развалините пречеха на движението.

Кетлинг се приближи до малкия рицар.

— Слизам! — каза той със стиснати зъби.

— Върви, само че почакай, докато войската излезе... Върви!...

Сега двамата се прегърнаха и доста време стояха така. Очите им светеха с необикновена светлина... Най-сетне Кетлинг се затече към подземията...

А Володиовски свали шлема от главата си; погледа още тая развалини, това поле на своята слава, руините, труповете, съборените стени, насипа и оръдията, после вдигна очи нагоре и започна да се моли...

Последните му думи бяха:

— Дай й, Господи, сили да понесе това търпеливо, дай й спокойствие!...

Ах!... Кетлинг избърза, без да изчака дори излизането на полковете, защото в тоя миг бастионите се разлюляха, страхотен гръм разтърси въздуха: амбразури, кули, стени, хора, коне, оръдия, живи и мъртви, маси пръст — всичко това, избухнало нагоре като пламък, размесено, сбито сякаш в един страхотен заряд, хвъркна във въздуха...

Така загина Володиовски, Каменецкия Хектор, първият воин на Жечпосполита.

Насред съборната черква в Станиславов стоеше висока погребална подставка, обилно обградена със свещи, а върху нея в два ковчега, оловен и дървен, лежеше пан Володиовски. Капаците бяха вече заковани и в тоя момент ставаше погребението. Сърдечно желание на вдовицата беше тялото да бъде погребано в Хрептьов, но понеже цялото Подолие се намираще в неприятелски ръце, временно щеше да бъде погребано в Станиславов, защото в тоя град бяха изпратили под турски конвой каменецките exiles^[2] и тук предадени в ръцете на хетманските войски.

Всички камбани на черквата биеха. Храмът беше препълнен с шляхтичи и войници, които искаха да хвърлят за последен път поглед към ковчега на Каменецкия Хектор и пръв рицар на Жечпосполита. Шепнеше се, че самият хетман ще пристигне за погребението, но понеже досега не се виждаше, а всеки момент можеше да налети татарски чамбул, реши се церемонията да не се бави повече.

Старите войници, приятели или подчинени на покойника, застанаха като венец около ковчега. Между тях бяха: лъконосецът пан Мушалски, пан Мотовидло, пан Снитко, пан Громика, пан Ненашинец, пан Нововейски и много други, предишни офицери от станицата. По странна случайност не липсваше почти никой от ония, които някога сядаха вечер на пейки край хрептьовското огнище; всички бяха излезли здрави и читави от тая война, само тоя, който им беше вожд и образец, добрият и справедлив рицар, страшен за неприятелите, мил за

своите, само тоя фехтовчик над фехтовчиците със сърце на гълъб лежеше сега високо, среди светлини, при безкрайна слава, но в тишината на смъртта.

Закоравелите от войната сърца се късаха от скръб при тая гледка; жълтите светлини на свещите осветяваха суровите, опечалени лица на бойците и се отразяваха като бляскави искри в потеклите от очите сълзи. В средата на войнишкия кръг лежеше Баша, просната върху пода, а до нея старият, недъгав, сломен и цял разтреперан пан Заглоба. Тя беше дошла тук пеш от Каменец подир колата, която караше най-скъпия й ковчег, но сега бе настъпил моментът да предаде тоя ковчег на земята. И през целия път, когато вървеше замаяна и сякаш откъсната от тоя свят, и сега, при погребалната подставка, тя повтаряше несъзнателно: „Няма нищо!“ — повтаряше, защото така й беше поръчал любимият, защото това бяха последните думи, които й бе изпратил; но и в това повтаряне, и в тия думи имаше само звуци без съдържание, без истина, без значение и утеха. То не беше „няма нищо“ — а само скръб, мрак, отчаяние, мъртвота, само непоправимо нещастие, само убит и сломен живот, само побъркано съзнание, че за нея вече няма нито милост, нито надежда, а само пустош и ще бъде все пустош, която може да запълни единствено Бог, когато изпрати смъртта.

Камбаните биеха; богослужението пред главния олтар беше към края си. Най-сетне прозвуча високият глас на свещеника, който викаше сякаш от бездна: „Requiescat in pace!“^[3] Трескави тръпки разтърсиха Баша, а в замаяната и глава се появи само една мисъл: „Вече ще ми го вземат!...“ Но това не беше още крайт на церемонията. Рицарите бяха приготвили множество речи, които щяха да бъдат произнесени при спускането на ковчега в гроба, а засега на амвона излезе свещеник Камински, същият, който в миналото често посещаваше Хрептьов и който беше миропомазал Баша при боледуването й.

Хората в черквата започнаха да покръхват и кашлят, както обикновено пред проповед, после утихнаха и всички очи се обърнаха към амвона.

Изведнъж от амвона се чу биене на барабан.

Слушателите се смаяха. А свещеник Камински беше барабана като за тревога; после изведнъж прекъсна и настана гробна тишина. След това биенето се зачу втори път, трети път; внезапно свещеник

Камински запокити пръчките върху черковния под, вдигна нагоре двете си ръце и извика:

— Пане полковник Володиовски!

Отговори му спазматичният вик на Баша. В черквата просто стана страшно. Пан Заглоба се вдигна и заедно с пан Мушалски изнесоха навън припадналата жена.

А свещеникът продължаваше да вика:

— За Бога, пане Володиовски! Larum^[4] свирят! Война! Неприятелят е нахлул! А ти не скачаш? Не грабваш сабята? Не яхваш коня? Какво е станало с теб, войниче? Нима си забравил някогашните си добродетели, та ни оставяш сами в мъка и тревога.

Възбуниха се рицарските гърди и всеобщ плач избухна в черквата и избухваше още няколко пъти, когато свещеникът славеше добродетелите, любовта към отечеството и храбростта на покойника, а и самият проповедник се развълнува от собствените си думи. Лицето му побледня, челото му се покри с пот, гласът трепереше. Увлече го скръбта за малкия рицар, скръбта за Каменец, скръбта за погубената от почитателите на полумесеца Жечпосполита и най-сетне той завърши словото си със следната молитва:

— Черквите, о Господи, ще превърнат в джамии и корана ще четат там, където досега четяхме евангелието. Наказа ни ти, Господи, отвърна от нас лицето си и ни предаде в ръцете на развратния турчин. Неизповедими са твоите пътища, но кой, о, Господи, сега ще му се противопостави? Каква войска ще воюва с него на източните граници? Ти, за когото нищо не е скрито на тоя свят, ти знаеш най-добре, че няма по-добра от нашата конница! Коя друга, Господи, ще връхлети така, както нашата умее да връхлелява? От такива ли защитници се лишаваш ти, зад гърба на които цялото християнство можеше да слави името ти? Добри ни отче! Не ни изоставяй! Покажи твоята милост! Изпрати ни защитник! Изпрати разгромител на безсрамния Мохамед, нека дойде тук, да застане между нас, да въздигне падналите ни сърца, изпрати ни го, Господи!...

В тоя момент при вратата на черквата се вдигна шум и в храма влезе пан хетман Собески. Очите на всички се обърнаха към него, тръпки разтърсиха хората, а той вървеше със звън на шпорите си към ковчега, великолепен, с лице на император, грамаден...

Орляк от железни рицари вървеше след него...

— Salvator!^[5] — викна свещеникът в пророчески унес.

А той коленичи пред ковчега и започна да се моли за душата на Володиовски.

---

[1] Знамена (тур.). — Бел.прев. ↑

[2] Изгнаници (лат.). — Бел.прев. ↑

[3] Да почива в мир (лат.). — Бел.прев. ↑

[4] Тревога (от лат.). — Бел.прев. ↑

[5] Спасителю (лат.). — Бел.прев. ↑

ЕПИЛОГ

След повече от една година подир падането на Каменец, когато несъгласията между различните партии се горе-долу поуспокоиха, най-сетне Жечпосполита се вдигна да брани източните си граници.

И предприе настъпление. Великият хетман Собески отиде с трийсет и една хилядна войска — конница и пехота — в султанската земя при Хотим, за да удари несравнимо по-силната армия на Хюсеин паша, който се намираше при тоя замък.

Името на пан Собески беше вече страшно за неприятеля. През годината след падането на Каменец той само с няколко хиляди души войска извърши толкова нещо, така нападаше безбройната армия на падишаха, толкова чамбули смаза, толкова тълпи от роби освободи, че старият Хюсеин, макар да беше по-силен поради числеността на войската си, макар да стоеше начело на елитна армия и да бе подпомаган от Каплан паша, не смееше да излезе срещу хетмана на открито поле и реши да се отбранява в укрепен стан.

Хетманът обкръжи тоя стан с войските си и навсякъде се знаеше, че иска да го превземе още с първия бой. Наистина някои смятаха, че това е нечувана в историята на войните акция — с по-малка сила да нападнеш по-голяма, която освен това разполагаше с насипи и ровове за отбрана. Хюсеин имаше сто и двайсет оръдия, а в целия полски стан разполагаха само с петдесет. Турската пехота беше три пъти по-голяма от хетманската войска; само еничари, толкова страшни при ръкопашен бой, имаше повече от осемдесет хиляди в турските окопи. Но хетманът вярваше в своята звезда, в магията на името си — и най-сетне във войската, която предвождаше.

Защото той разполагаше с опитни полкове, калени в огъня, с хора, които от детски години бяха израсли във военната врява, участвали бяха в безброй походи, акции, обсади, битки. Мнозина още помнеха страшното време на Хмелницки, Збараж и Берестечко; мнозина бяха прекарвали всичките шведски, пруски, московски, вътрешни, датски и унгарски войни. Там имаше отряди на магнати,

съставени само от ветерани, имаше войници от станиците, за които войната беше станала това, което за другите е мирът: обикновено състояние и начин на живот. Под командването на украинския воевода се намираха петнайсет хусарски хоронгви, конница, която дори чужденците смятаха за ненадмината; имаше леки хоронгви, тъкмо ония, начело с които хетманът беше нанесъл такива поражения след падането на Каменец над разпръснатите татарски чамбули; намираше се най-сетне редовна пехота, която знаеше да се хвърля срещу еничарите с приклади, без нито един изстрел.

Тия хора беше отгледала войната, защото тя бе отгледала цели поколения в Полша; но досега те бяха разпръснати или в услуга на враждебни една на друга партии. Сега, когато вътрешното съгласие ги събра в един стан и под едно командване, хетманът се надяваше, че ще смаже с тях могъщия Хюсеин и също така могъщия Каплан. Предвождаха тия хора опитни пълководци, чиито имена също така бяха много пъти записани в историята на последните войни в променливата поредица от поражения и победи.

Самият хетман стоеше като слънце начело на всички и ръководеше хилядите според своята воля, но кои бяха другите пълководци, които щяха да се покрият с безсмъртна слава при хотимския стан?

Това бяха двамата литовски хетмани: великият хетман Пац и полевиет Михал Казимеж Радживил. Няколко дни преди боя те се бяха присъединили към коронните войски и сега, по заповед на пан Собески, се спряха на височините, които свързваха Хотим с Жванец. Дванайсет хиляди бойци слушаха техните заповеди, а между тях имаше двехилядна елитна пехота. От Днестър към юг се намираха съюзните влашки полкове, които в навечерието на битката бяха напуснали турския стан, за да се присъединят към християните. До власите се намираще пан Контски с артилерията, несравним при превземането на укрепени места, издигане на насипи и ръководене на артилерийска стрелба. Той бе учил това изкуство в чужди страни, но скоро беше надминал и чужденците в него. Зад пан Контски беше разположена украинската и мазурската пехота на Корицки; по-нататък стоеше пан полевиет хетман Димитър Вишньовецки, братовчед на болния крал. Той командваше леката конница. До него се разположи със собствените си пехотни и конни хоронгви пан Йенджей Потоцки,

някога противник на хетмана, днес пленен от неговото величие. Зад него и зад Корицки застанаха петнайсет хусарски хоронгви, командвани от пан Яблоновски, украински воевода; те бяха с лъскави брони, с шлемове, които хвърляха страшни сенки върху лицата, с криле на раменете. Гора от пики стърчеше над тях, но те стояха спокойно, уверени в непреодолимата си сила и сигурни, че те ще решат победата.

Към по-малките, но не по храброст, а по значение бойци спадаше пан Лужецки, подляски кастелан, чийто брат турците бяха съсекли в Бодзанов и той се бе закълел да им отмъщава до гроб; тук беше и пан Стефан Чарнецки, братов син на великия Стефан Чарнецки, полеви коронен писар. По време на обсадата на Каменец той беше при Голомб начело на шляхтичите, привърженици на краля, и за малко не предизвика вътрешна война, а сега желаше на по-добро бойно поле да блесне с храбростта си. Беше и пан Габриел Шилницки, който бе прекарал живота си във войни, а старостта беше вече посребрила главата му; имаше разни воеводи и кастелани, по-малко известни от предишните войни, по-малко славни, но затова още по-жадни за слава.

А между рицарите, без да е окичен със сенаторски достойнства, над всички блестеше пан Скшетуски, прочутият збаражец, воин, сочен за образец на рицарите, участник във всички войни, които Жечпосполита беше водила от трийсет години насам. Косата му беше вече прошарена, но затова пък го заобикаляха шестима синове, които по сила напомняха шест глигана. По-големите от тях бяха вече изпитали войната, а двамата най-малки предстоеше да я изпитат и затова горяха от толкова голямо желание за бой, та баща им беше принуден с трезви думи да задържа тяхното нетърпение.

Шляхтичите гледаха с голямо уважение бащата и синовете, но още по-голямо възхищение будеше пан Яроцки, който по примера на някогашния чешки крал Ян беше тръгнал на война, въпреки че беше сляп с двете си очи. Той нямаше нито деца, нито роднини, слуги го водеха, хванали го под мишници, но се надяваше, че ще загине в боя и така ще послужи на отечеството и ще спечели слава. Там беше и пан Жечицки, чиито баща и брат бяха загинали през тая година. Там беше и пан Мотовидло, който току-що се беше изтръгнал от татарски плен и веднага тръгна за бойното поле заедно с пан Мишлишевски. Защото първият искаше да си отмъсти за робството, другият за нанесената му

обида в Каменец, когато въпреки споразуменията и достойнствата му на шляхтич еничарите го бяха били с тояги. Бяха и някогашните рицари от станиците край Днестър, а именно подивелият пан Рушчиц и несравнимият лъконосец пан Мушалски. Той се бе измъкнал здрав и читав от Каменец, понеже малкият рицар го беше изпратил със съобщение при жена си; бяха и пан Снитко, и пан Ненашинец, и пан Громика, и най-нещастният от всички, младият пан Нововейски.

На него приятелите, а дори и роднините пожелаваха смърт, защото за него вече нямаше утеха. След като оздравя, той в продължение на цяла година унищожаваше чамбули, но особено ожесточено преследваше липковците. Когато пан Мотовидло беше разбит от Кричински, Нововейски кръстоса цялото Подолие след Кричински, не му даде да си поеме дъх и страшно му досаждаше. При тия походи той хвана Адурович и заповяда да му одерат кожата, пленниците не оставяше живи, но и облекчение не намери за болката си. Един месец преди тая битка той бе постъпил при хусарите на пан украинския воевода.

Ето с такива рицари пан Собески се изправи пред Хотим. Войниците желяеха да си отмъстят на първо място заради злото, нанесено на Жечпосполита, но и за личните си оскърбления, защото при постоянните войни с поганците в тая пропита с кръв земя почти всеки беше загубил някое любимо същество, всеки носеше в себе си спомен за някакви страшни нещастия. Ето защо великият хетман се стремеше към сражение, като виждаше, че ожесточеността в сърцата на войниците му може да бъде сравнена с яростта на лъвицата, на която безразсъдни ловци са взели малките от леговицето.

На 9 ноември 1674 година битката започна с двубои между конници. Групи турци от сутринта излязоха иззад насипите, групи полски рицари избързаха стръвно към тях. Хора падаха от двете страни, но с по-големи загуби за турците. Все пак загинаха само няколко по-значителни бойци и от турците, и от поляците. Още в началото на сблъскването един грамаден спахия промуши с върха на кривата си сабя пан Май, но най-малкият Скшетуски с един удар почти изцяло му отсече главата, с което си спечели похвалата на умния си баща и значителна слава.

Така се сблъскаха те на групи или поотделно, а другите, които наблюдаваха битката, се въодушевяваха и придобиваха все по-голямо

желание за бой. В това време войсковите части се разполагаха около турския стан, както хетманът им беше определил местата. Самият той, застанал зад пехотата на Корицки на стария път за Яш, обгръщаше с очи целия грамаден стан на Хюсеин, а на лицето му беше изписано онова добродушно спокойствие, което има увереният в своето изкуство майстор, преди да пристъпи към работа.

От време на време той изпращаше ординарци със заповеди или със замислен поглед наблюдаваше сблъскванията на отделните конници. Надвечер при него пристигна украинският воевода.

— Насипите са толкова обширни — каза той, — че е невъзможно да се настъпи едновременно от всички страни.

— Утре ще бъдем на насипите, а вдругиден за три четвърти час ще изсечем тия хора — отговори спокойно пан Собески.

В това време настъпи нощ. Конниците, които бяха участвали в предварителните сблъсквания, се върнаха от бойното поле. Хетманът заповяда всички части да се приближат в тъмнината до насипите, на което Хюсеин пречеше, колкото можеше, с големокалибрениите си оръдия, но без резултат. На разсъмване полските части се придвижиха още малко напред. Пехотинците започнаха да правят пред себе си малки насипи. Някои полкове се приближиха достатъчно, за да могат да стрелят с мускети. Еничарите откриха гъст пушечен огън. Но по заповед на хетмана почти никак не отговаряха на този огън, вместо това пехотата се готвеше за ръкопашна атака. Войниците чакаха само заповед, за да се хвърлят пламенно напред. Над удължената им линия като ята птици прелитаха картечи със съскане и шум. Артилерията на пан Контски, която започна боя на разсъмване, не беше замлъкнала нито за миг досега. Едва след сражението се разбра какви големи опустошения бяха извършили нейните снаряди, като са падали по места с най-гъсто издигнати шатри на спахии и еничари.

Така мина до обед, но понеже денят през ноември е кратък, трябваше да бързат. Изведнъж загърмяха всички барабани, тимпани и тръби. Двадесетина хиляди гърла викнаха в един глас и пехотата, подкрепяна от последвалата я веднага лека конница, тръгна в гъста маса на атака.

Негова светлост атакува турците изведнъж от пет страни. Ян Денемарк и Кшищофор де Боан, опитни воители, водеха чуждестранните полкове. Първият, буен по природа, тичаше така

настървено, че достигна до насипите преди другите и за малко не погуби полка си, защото трябваше да удържи залпа на двайсетина хиляди пушки. Самият той загина; войниците му започнаха да се колебаят, но тъкмо в тоя момент на помощ им дойде де Боан и преодоля паниката. Той премина цялото пространство чак до турските насипи със спокойна, като на учение и по такта на оркестър стъпка; на залпа отговаряше със залп, а когато засипаха рова със снопове пръчки, премина го пръв под град от куршуми, поздрави еничарите със сваляне на шапка и пръв прониза знаменосеца им с шпагата си. Въодушевени от примера на такъв полковник, войниците се втурнаха и започнаха страхотен ръкопашен бой, в който дисциплинираността и школовката се състезаваха за първенство с дивата храброст на еничарите.

А Тетвин и Денхоф водеха спешените драгуни откъм село Тарабанов, друг полк водеха Асвер Гребен и Хайдепол, всички знаменити воители, които освен Хайдепол се бяха покрили с голяма слава в Дания още под командването на пан Чарнецки. Хората, които те командваха, бяха едри и все с белези от рани, избрани измежду крепостните от кралските имения, много опитни за пехотен и конен бой. Портите срещу тях отбраняваше джамак, тоест нередовна еничарска войска. Ето защо, макар че тълпите бяха неизброими, веднага почнаха да се объркват и отстъпват, а стигнеше ли се до ръкопашен бой, отбраняваха се само тогава, когато не можеха да намерят място за отстъпление. И затова тази порта беше превзета най-рано и през нея конница можа най-напред да проникне вътре в стана.

А начело на редовната полска пехота панове Кобилецки, Михал Жебровски, Пьотрковчик и Галецки атакуваха окопите на три други места. Най-страховит бой закипя при главната порта, която водеше за пътя към Яш и където мазурите се сблъскаха с гвардията на Хюсеин паша. Той държеше на тая порта главно защото през нея полската конница можеше да нахлуе в стана и затова реши да я защитава най-упорито и непрекъснато пращаше към нея нови еничарски части. Войниците от наборната пехота бързо завладяха портата и напругаха всички сили, за да се задържат при нея. Отгонваха ги оръдия и град от куршуми, а и от облаците дим непрекъснато се появяваха нови отряди бойци, втурнали се в атака. Но пан Кобилецки не чакаше, докато дойдат, а се хвърляше срещу тях като разярена мечка и тогава двете човешки стени се сблъскаха, напругаха сред

тъпканица, бъркотия, хаос, всред потоци кръв и по купища човешки трупове. Там се биеха с всякакви оръжия: саби, ножове, приклади от мускети, лопати, пръти, кинжали; замерваха се с камъни; най-сетне на моменти навалищата ставаше толкова страхотна, че хората се хващаха през кръста и воюваха с пестници и зъби. Хюсеин се опита на два пъти да съкруши пехотата чрез напора на конницата, но пехотинците всеки път се хвърляха върху нея с такава изключителна решителност, че тя трябваше да се оттегля в безредие. Най-сетне пан Собески се съжали над усилията на пехотинците и им прати на помощ цялата прислуга, която се намиреше в стана му.

Начело застана пан Мотовидло. Тая сбирщина обикновено не се използваше за бой и беше въоръжена с какво да е оръжие, но сега се втурна с такова желание, че предизвика възхищение у самия хетман. Може би ги въодушевяваше жаждата за плячка, може би ги овладяваше ентузиазмът, който оживяваше тоя ден цялата войска, важното е, че атакуваха еничарите като вихър и захванаха да се бият така настървено, че при първото сблъскване изтласкаха неприятеля от портата на разстояние един мускетен изстрел. Хюсеин хвърли в бойния хаос нови полкове и възобновената в миг битка продължи цели часове. Но през това време Корицки начело на елитните полкове зае здраво портата, а в далечината се раздвижиха хусарите като огромна птица, която се вдига лениво за полет, и започнаха да се придвижват към портата.

Същевременно при хетмана дотича ординарец от източната страна на стана.

— Пан белският воевода е на насипите! — викна той със задъхани гърди.

След него втори:

— Панове литовски хетмани са на насипите!

След тях дотичваха други все със същата вест. Мръкваше се вече, но от лицето на хетмана бликаше светлина. Той се обърна към пан Биджински, който в тоя миг се намиреше при него, и рече:

— Сега е ред на конницата, но това ще стане едва утре. Никой обаче, нито в полската войска, нито в турската, не знаеше и не предполагаше, че хетманът възнамерява да отложи за другата сутрин генералната атака на всички сили. Напротив, офицери за връзка се затекоха при ротмистрите с поръчение да бъдат готови всеки момент.

Пехотата стоеше в плътни редици, ръцете, сабите и копията на конницата горяха. Всички очакваха с нетърпение заповедта, защото хората бяха огладнели и измръзнали.

Но заповедта не идваше, а часовете минаваха. Нощта стана черна като жалеен креп. Още през деня започна лапавица, а към полунощ задуха силен вятър с леден дъжд и сняг. Неговите удари смразяваха мозъка в костите; конете едва можеха да се сдържат на едно място, хората се вцепеняваха. И най-големият мраз, стига да е сух, не би могъл да бъде толкова досаден, колкото тоя вихър от сняг и дъжд, който шибаше като бич. При постоянното очакване на заповедта не можеше да се мисли нито за ядене, нито за пиене, нито за запалване на огън. С всеки час времето ставаше все по-страшно. Това беше паметна нощ, „нощ на мъки и тракане със зъби“. Гласовете на ротмистрите: „Стой! Стой!“, се обаждаха непрекъснато, и свикналият към дисциплина войник стоеше в пълна готовност, неподвижно, но търпеливо.

А отсреща, в дъжда, вихъра и мрака, стояха също така готови вкочанените турски полкове.

И между тях никой не палеше огън, никой не ядеше, нито пиеше. Атаката на всички полски сили беше очаквана всеки миг, та спахиите не можеха да изпуснат сабя от ръце, а еничарите стояха като стена с готови за стрелба пушки. Издръжливият полски войник, свикнал с лютата зима, можеше да претърпи такава нощ, но тия хора, отраснали при мекия климат на Румелия или всред палмите на Мала Азия, сега страдаха повече, отколкото можеха да понесат силите им. Най-сетне на Хюсеин стана ясно защо Собески не започва атака: този леден дъжд и вихър беше най-добрият съюзник на ляхите. Явно беше, че ако спахиите и еничарите престоят така дванайсет часа, на другия ден ще падат като снопи, без дори да се опитват да се отбраняват, поне дотогава, докато горещината на самата битка не ги загрее.

Това разбраха и поляци, и турци. Към четири часа през нощта при Хюсеин дойдоха двама паши: Янъш паша и Кяхя, командир на еничарите, стар, опитен и бележит воин. По лицата на двамата бяха изписани тъга и грижа.

— Господарю! — каза Кяхя пръв. — Ако моите „агънца“ постоят така до съмване, няма да има нужда нито от куршуми, нито от мечове!

— Господарю! — каза Янъш паша. — Спахиите ми ще измръзнат и утре няма да се бият!

Хюсеин си скубеше брадата, като предвиждаше поражение и собствената си гибел. Но какво можеше да направи? Ако поне за минута позволеше бойните редици да се поотпуснат и хората да запалят огньовете, да се сгреят с топла храна, атаката би последвала в същия момент. И без това откъм насипите от време на време се обаждаха тръби, сякаш конницата щеше вече да тръгне.

Пашите Кяхя и Янъш виждаха един изход: да не чакат да ги нападнат, а сами да ударят с всички сили върху неприятеля. Нищо от това, че той се намира в бойна готовност, защото все пак, който се кани да атакува сам, не очаква атака. Може би ще успеят да го изтласкат от насипите; най-сетне в нощния бой поражението е вероятно, в утрешния дневен — сигурно.

Но Хюсеин не смееше да последва съвета на старите бойци.

— Как така! — казваше той. — Ние изпонапорихме полето с ровове, понеже виждахме в тях единственото спасение срещу тая пъклена конница, а сега ще трябва сами да преминаваме рововете и да се излагаме на явна гибел? Това беше ваш съвет и ваши предупреждения, а сега говорите нещо друго!

И не издаде заповед. Заповяда само да стрелят с оръдията към насипите, на което пан Контски отговори веднага с голям успех. Дъждът ставаше все по-леден и шибаше все по-жестоко, вятърът шумеше, виеше, пронизваше дрехите, кожата и замразяваше кръвта в жилите. Така мина тая дълга ноемврийска нощ, през която силите на бойците на исляма намаляха и отчаяние заедно с предчувствие за поражението овладя техните сърца.

Рано в зори Янъш паша отиде още веднъж при Хюсеин със съвет да се оттеглят в боен ред чак при моста на Днестър и там да започнат предпазливо военната игра. „Защото, казваше, ако войската не издържи напора на конницата, тогава ще се скрие от другата страна и реката ще ѝ бъде прикритие.“ Но Кяхя, командирът на еничарите, беше на друго мнение. Той смяташе, че е вече късно за съвета на Янъш, а освен това се страхуваше, че когато се обяви заповедта за отстъпление, веднага цялата войска ще бъде обзета от паника. „Спахиите, подпомогнати от джамака, трябва да издържат върху себе си първия напор на конницата на неверника, дори ако трябва да загинат на място. През това време

еничарите ще им дойдат на помощ, а когато първият напор на неверниците бъде спрял, тогава може би Бог ще даде и победа.“

Така съветваше Кяхя и Хюсеин послуша съвета му. Огромните маси лека турска конница излязоха напред, а еничарите и джамакът застанаха готови зад тях, около шатрите на Хюсеин. Техните дълбоки редици представляваха великолепна и страшна гледка. Белобрадият Кяхя, „лъвът Божи“, който досега беше водил войниците си само към победи, прелиташе покрай плътните им редове, укрепваше и повишаваше духа им, като припомняше миналите боеве и миналите успехи. А и те повече желаеха бой, отколкото това бездейно стоене на дъжда и студа в очакване, изложени на вятъра, който пронизваше тялото до костите; затова, макар че вдървените им ръце едва можеха да държат пушките и копията, те се радваха, че ще се сгреят в боя. С много по-малко желание очакваха атаката спахиите, първо, защото върху тях щеше да връхлети първият устрем и, второ, защото между тях имаше много жители на Мала Азия и Египет, които бяха извънредно неиздръжливи на студ, та бяха полумъртви след тая нощ. Конете бяха също така много зле и макар че имаха великолепни сбруи, стояха с увиснали към земята ноздри, от които бухаха кълба пара. Хората, със сини лица, с угаснал поглед, не мислеха за победа. Мислеха само, че смъртта е по-добра от такава мъка, в каквата беше минала последната нощ, а най-хубавото нещо е бягството към родния край под горещите лъчи на слънцето.

В полската войска двайсетина души, облечени недостатъчно добре, умряха на разсъмване по насипите, но, общо взето, пехотата и конницата издържаха студа много по-добре от турците, защото ги крепеше надеждата за победа и почти сляпата вяра, че щом хетманът е решил да вкочанясват на студа, тая мъка е несъмнено за тяхно добро, а на турците трябва да донесе зло и гибел. Но все пак и те посрещнаха с радост първите зари на утрото.

В същото време пан Собески се появи на насипите. Тоя ден на небето нямаше утринно сияние, но сияеше лицето му, защото, като разбра, че неприятелят иска да му даде сражение в стана, беше сигурен, че този ден ще донесе страхотно поражение за Мохамед. И той минаваше на кон от полк на полк и повтаряше: „За поруганите черкви! За хулите срещу пресветата Дева в Каменец! За злините, нанесени на християнството и на Жечпосполита! За Каменец!“ А

войниците гледаха страшно, сякаш искаха да кажат: „Ние едва стоим вече! Пусни ни, велики хетмане, и ще видиш!“ Бледата и възсива светлина на утринта с всеки момент ставаше по-ясна; в мъглата все повече се провиждаха редиците от конски глави, човешки фигури, копия, пряпорци, най-сетне пехотни полкове. И именно те започнаха най-напред са се придвижват към неприятеля и вървяха в мъглата като две реки от двете страни на конницата; после тръгна леката конница, като остави само в средата широка ивица, по която в удобен момент щяха да се втурнат хусарите.

Всеки командир на полк в пехотата, всеки ротмистър имаше вече инструкции и знаеше какво трябва да прави. Артилерията на пан Контски взе да се обажда все по-мощно, като предизвикваше също така мощни отговори от турска страна. Изведнъж прозвуча залп от мускети, страшен вой се понесе по целия стан — атаката започна.

Мъгливият въздух закриваше гледката, но отгласите от боя достигаха до мястото, където чакаха хусарите. Чуваха се само гърмежи, дрънкане на оръжие, човешки викове. Пан хетманът, който досега беше останал при хусарите и разговаряше с пан украинския воевода, млъкна изведнъж и започна да се ослушва, след което каза на воеводата:

— Пехотата се бие с джамака, който е разхвърлян отпред в окопите.

След малко гърмежите постепенно почнаха да отслабват, но изведнъж неочаквано изтрещя страшен залп и много скоро след него — втори. Явно беше, че леките хоронгви са изтласкали спахиите и са се намерили пред еничарите.

Великият хетман пришпори коня и полетя като светкавица към полесражението начело на няколко десетки души от свитата си; пан украинският воевода остана сам с петнайсетте хусарски хоронгви, които стояха в бойна готовност и само чакаха сигнал, за да се втурнат и решат изхода на битката.

Те чакаха още доста дълго, а в това време вътре в стана вреше и фучеше все по-страхотно. Навремени се струваше, че сражението се наклонява ту наляво, ту надясно, ту към литовските войски, ту към страната, където се намираще пан белският воевода, също както гръмотевиците се стрелкат по небето през време на буря. Турският артилерийски огън ставаше нередовен, докато артилерията на пан

Контски биеше с удвоена сила. След един час на пан украинския воевода се стори, че тежестта на битката отново се пренесе — в центъра, точно срещу неговите хусари.

В същия момент пан великият хетман долетя начело на хората си. От очите му бликаха пламъци. Той спря коня си при украинския воевода и викна:

— Сега срещу тях с Божия помощ!

— Срещу тях! — кресна украинският воевода.

А след него командата повториха ротмистрите. С един замах и при страхотен шум гората от копия се наведе към конските глави и петнайсетте хоронгви на тая конница, която беше свикнала да събаря всичко по пътя си, тръгна напред като грамаден облак.

От времето, когато в тридневната битка при Варшава литовските хусари, командвани от Полубински, разцепиха като клин цялата шведска армия и преминаха през нея, не се помнеше атака, проведена с такава сила. Отначало хоронгвите тръгнаха в тръс, но на двеста крачки от неприятеля ротмистрите изкомандваха: „В кариер!“ — а хората викнаха: „Бий! Убивай!“ — наведоха се върху седлата и конете се понесоха с най-голям устрем. Тогава тая лавина от полетели като вихър жребци, от железни мъже, наведени копия имаше в себе си нещо от силата на развилняла се стихия. И, тя вървеше като буря или като побесняла вълна, с трясък, с шум. Земята ехтеше под нейната тежест и беше очевидно, че дори никой от хусарите да не насочи копието си, дори никой да не извади сабята си, със самия си устрем и товар ще съборят, ще смачкат и стъпчат всичко пред себе си, както смерчът троши и събаря боровата гора. Така стигнаха чак до кървавото, настлано с трупове поле, на което кипеше битката. Леките хоронгви още продължаваха да се бият по крилата с турската конница, която бяха вече успели да отблъснат значително назад, но в средата все още стояха като могъща стена плътните редици на еничарите. Няколко пъти вече отделни хоронгви се бяха разбили о тях, както полетяла от морската шир вълна се разбива о скалистия бряг. Да ги сломят, да ги унищожат — това беше сега задачата на хусарите.

Двайсетина хиляди пушки еничарки изтрещяха изведнъж, „сякаш стреляше един човек“. Миг още и еничарите стъпват по-здравно на краката си; някои притварят очи при вида на страшната лавина, на някои треперят ръцете, с които държат копията, сърцата на всички

бият като чука, зъбите се стисват, гърдите дишат бурно. Ония вече се доближават, чува се вече гръмливото дишане на конете — унищожение, гибел, смърт се носи!

„Аллах!... Иисусе, Мария!“ — тия два възгласа, толкова страшни, сякаш излезли не от човешки гърди, се смесват. Живата стена се люлее, огъва, пропуква; сух трясък на трошени копия заглушава за миг всички други шумове, след него се чува скърцане на желязо, звън сякаш на хиляди чукове, които удрят с всичка сила в наковалнята, удар сякаш на хиляди цепове за вършитба по гумното, отделни и групови викове, стонове, отделни гърмежи на пушки и пистолети, вой от ужас. Нападателяте и нападнатите, размесени едни с други, се преплитат в непонятен хаос; настъпва сеч, сред тоя кипез бликва топла, димяща кръв, която изпълва въздуха със сурова миризма.

Първите, вторите, третите и десетите редици на еничарите лежат съборени труп до труп, стъпкани от копита, прободени с копия, съсечени с мечове. Но белобрадият Кяхя, „лъвът Божий“, хвърля всички останали в кипеза на битката. Няма нищо, че те падат масово, като житна нива под ударите на бурята — те воюват! Обзема ги ярост, смърт диша от тях и смърт желаят. Лавината от конски гърди ги тласка, навежда, събаря и тогава те мушкат с ножове конските кореми; хиляди саби ги секат без отдих; остриета се издигат като светкавици и падат върху глави, вратове, ръце — но и те секат ездачите по краката, по коленете, вият се и хапят като отровни червеи — гинат и си отмъщават.

Кяхя, „лъвът Божий“, хвърля нови и нови редици в устата на смъртта; с викове подбужда към бой и сам се хвърля във вихъра с вдигната крива сабя. Изведнъж грамаден хусар, който унищожава всичко пред себе си, връхлита като буря срещу белобрадия старец, изправя се на стремената, за да сече по-ужасно, и със страшен замах стоварва острието на меча си върху побелялата глава. Не удържа ударанито сабята, нито кованият в Дамаск шлем — и Кяхя, разсечен почти до раменете, пада на земята, сякаш треснат от гръм.

Пан Нововейски, защото това беше той, и по-рано сееше страшни опустошения, понеже никой не можеше да се противопостави на силата му и на неговата мрачна ярост, но сега оказа най-голяма услуга в боя, като събори стареца, който едничък досега поддържаше ожесточената борба. Щом видяха смъртта на предводителя си, еничарите викнаха със страшен глас и двајсетина от тях насочиха

пушките си към гърдите на младия рицар, а той се обърна към тях, подобен на мрачна нощ. И докато другите рицари успеят да нападнат еничарите, изтрещяха гърмежи, след които пан Нововейски дръпна коня и се наклони над седлото. Двама рицари го хванаха за ръцете, но усмивка, доста отдавна небивал гост, разведри мрачното му лице и веднага зениците се обърнаха назад, а побелялата уста започна да шепне някакви думи, които не можеха да се чуят всред врявата на боя. В това време последните еничарски редици се разклатиха.

Храбрият Янъш паша искаше да възобнови битката, но вече безумен страх беше обзел хората и усилията му не помогнаха; редиците се смесиха и объркаха, а тласкани, бити, тъпкани, сечени, те не можеха да подхванат боя. Най-сетне се скъсаха, както се скъсва прекалено обтегната верига — и хората като отделни брънки се пръснаха на всички страни, надаваха вой, крещяха, хвърляха оръжието и прикриваха главите си с ръце. Конницата летеше подир тях, а те не намираха достатъчно пространство за свободно бягство, та навремени се сблъскваха в плътна маса, зад която се носеха ездаци, и се къпеха в кръв. Страшният лъконосец пан Мушалски така удари със сабя по врата храбрият Янъш паша, та чак мозък бликна от пресечените прешлени и изцапа коприната и сребърните люспи на ризницата.

Еничарите, разбитият от полската пехота джамак и част от разпръснатата още в самото начало на битката конница, с една дума, цялата турска маса сега бягаше към срещуположната страна на стана, където над дълбока пропаст стърчеше стръмна, висока няколко десетки стъпки скала. „Там страхът гонеше обезумелите.“ Мнозина се хвърляха в пропастта „не за да избягнат смъртта, но за да не загинат от ръката на поляците“. Пан Биджински, коронен стражник, препречи пътя на тая отчаяна маса, но човешкият порой го повлече заедно с хората му и го събори на дъното на пропастта, която след кратко време се напълни почти догоре с купища убити, ранени и задушени.

От дъното долитаха ужасни стонове, телата трепереха в конвулсии, ритяха се едни други с крака или се драцеха с нокти в спазмите на агонията. До вечерта се чуваха тия стонове и до вечерта мърдаше масата от тела, но все по-бавно, все по-незабележимо, докато стихна при първия здрач.

Страшни бяха последиците от удара на хусарите. Осем хиляди еничари, съсечени с мечове, лежаха край рова, обградил шатрите на

Хюсеин паша, без да се смятат ония, които загинаха при бягството или на дъното на пропастта. Полската конница беше в шатрите, пан Собески тържествуваше. Тръбите вече разгласяваха с хрипливи звуци победата, когато изведнъж най-неочаквано битката закипя отново.

След поражението на еничарите великият турски хетман Хюсеин паша беше побягнал с конната си гвардия и остатъците от конницата през портата, която водеше за Яш, но когато там го пресрещнаха хоронгите на полевия хетман Димитър Вишньовецки и започнаха да секат безмилостно, той се върна назад в стана, за да търси друг изход, също както обграденият в дебрите дивеч търси през коя пролука би могъл да се измъкне. А се върна с такъв устрем, че мигновено разби леката сейменска хоронгва, обърка пехотата, заета отчасти с грабеж на стана, и достигна „на половин изстрел с пистолет“ от самия пан хетман.

„Вече в самия стан ние бяхме близо до поражение — писа покъсно пан Собески, — което, ако не стана, се дължи на извънредната решителност на хусарите.“ Наистина нападението на турците беше страшно, защото се извършваше под влияние на крайно отчаяние — и още по-страшно, че беше напълно неочаквано. Но хусарите, още неизстинали от бойния жар, веднага се насочиха към тях с най-голяма скорост. Първа удари хоронгвата на Прушиновски и тя спря нападателите; след нея врълетя Скшетуски със своите, после конницата, пехотата, слугите в стана — цялата войска, кой както стоеше, където беше, всички се хвърлиха с най-голяма ожесточеност срещу неприятеля и се завърза сражение, което беше малко безредно, но по яростта си не отстъпваше на атаката на хусарите срещу еничарите.

След свършването на боя рицарите с удивление говореха за храбростта на турците, които, обкръжени от всички страни, когато пристигнаха Вишньовецки и литовските хетмани, се бяха бранили толкова самозабравено, че макар хетманът да разреши да ги ловят живи в плен, успяха да хванат само шепа пленници. Когато най-сетне след половинчасова борба тежките хоронгви ги разбиха, отделни групи, а след това отделни конници воюваха още до последния си дъх, като призоваваха аллаха. В този бой бяха извършени много блестящи подвизи, за които споменът между хората не е заглъхнал. Там литовският полеви хетман със собствената си ръка съсече един

грамаден паша; а той преди това бе нападнал пан Рудомина, пан Кимбар и пан Рдултовски, но хетманът се изпречи пред него и с един замах му отсече главата. Пак там пан Собески благоволи да съсече пред очите на цялата войска един спяхия, който стреля срещу него с пистолет; там пан Биджински, коронен стражник, след като се измъкна по чудо от пропастта, макар и пребит, и ранен, веднага се хвърли във вихъра на боя и се би, докато не припадна от изтощение. После той боледува дълго, но след няколко месеца, възстановил здравето си, продължи да участва във войната, която му донесе голяма слава.

А от по-малките най-много беснееше пан Рушчиц, който така грабеше конниците, както вълкът граби дългорунни овни, които се движат на стада. Много се прояви и пан Скшетуски, около когото синовете му воюваха като разярени лъвове. С тъга и скръб мислеха после тия рицари как ли би се проявил в такъв ден фехтовчикът над фехтовчиците пан Володиовски, ако от една година вече не почиваше при Бога всред слава и в земята. Други обаче, които се бяха учили да воюват в неговата школа, пожънаха доста възхвали за него и за себе си на това кърваво поле.

В тая възобновена битка от някогашните хрептьовски рицари загинаха още двама освен пан Нововейски: пан Мотовидло и страшният лъконосец пан Мушалски. Пан Мотовидло беше пронизан в гърдите от няколко куршума едновременно и падна като дъб, който е стигнал своя край. Очевидци казваха, че бил убит от ръцете на ония братя казаци, които бяха останали докрай при Хюсеин под водачеството на Гогол и воюваха срещу родината и християнството. А пан Мушалски — странно нещо! — загина от стрела, пусната срещу него от някакъв турчин, който бягал. Тя прониза гърлото му точно в тоя момент, когато след пълния вече разгром на поганците той посегнал с ръка към колчана, за да изпрати още няколко сигурни куриери на смъртта подир бегълците. Неговата душа трябва да се е съединила с душата на Дидюк, за да укрепи с възлите на вечността дружбата им, сключена на турската галера. Някогашните хрептьовски другари намериха след боя трите тела и се сбогуваха с тях с много сълзи, при все че им завиждаха за толкова славната смърт. На устата на пан Нововейски личеше усмивка, а по лицето му бе изписано тихо примирение; пан Мотовидло сякаш спеше спокойно, а пан Мушалски беше с обърнати нагоре очи, като че ли се молеше. Погребаха ги заедно

на това славно хотимско поле, под една скала, на която под кръст бяха издълбани трите им имена за вечен спомен.

Вождът на цялата турска армия, Хюсеин паша, се спаси с бягство на бърз анадолски кон, но само за да получи в Стамбул копирено въже от ръцете на султана. От блестящата турска армия само малки групи успяха да отърват главите си здрави и читави от погрома. Войската на Жечпосполита си подаваше взаимно последните части от Хюсеиновата конница, като полевият хетман ги подгонваше към великия, той пък към литовските хетмани, те отново към полевия и така вървеше, докато не загинаха почти всички. От еничарите едва ли се спаси някой. Целият грамаден стан се обля в кръв, смесена с дъжд и сняг, а толкова много трупове лежаха, че само студовете, гарваните и вълците предотвратиха епидемията, която обикновено се явява от гниещите тела. Полските войски бяха обхванати от такъв голям боен ентузиазъм, че още неотдъхнали добре след боя, превзеха Хотим. От самия стан беше взета огромна плячка. Сто и двамайсет оръдия, а заедно с тях триста знамена и други символи изпрати великият хетман от онова поле, на което вече за втори път през тоя век полската сабя се радваше на бележит триумф.

Самият пан Собески влезе в натегналия от злато и скъпоценности шатър на Хюсеин паша и от него разпрати по бързи куриери на всички страни вест за щастливата победа. След това конницата и пехотата, всичките полски, литовски и казашки хоронгви, цялата войска се събра и застана в боен ред. Отслужен бе благодарствен молебен и на същия този плац, на който само до вчера муезините викаха: „Ляха ил Аллах“! — звучеше песента: „Te Deum laudamus“^[1].

Хетманът слушаше богослужението и песните, паднал ничком, а когато стана, сълзи на радост течаха по достойното му лице. При тая гледка рицарските маси, още необърсали кръвта от себе си, още разтреперани от напрежението на боя, нададоха трикратен гръмък възглас:

— Vivat Joannes victor!

А след десет години, когато негово величество крал Ян III превърна в прах турската мощ при Виена, тоя възглас се повтаряше от море до море, от планини до планини, навсякъде по света, където камбани зовяха верните на молитва...

С това свършва поредицата от книги, писани няколко години и с голям труд — за укрепване на сърцата.

---

[1] Тебе Бога хвалим (лат.). — Бел.прев. ↑

Издание:

Хенрик Сенкевич. Пан Володиовски

Полска, второ издание

Преводач: Димитър Икономов

Редактор: Мирослава Бенковска

Коректор: Галина Даскалова

Художник: Виктор Паунов

Технически редактор: Стефка Иванова

На корицата — фрагмент от картина (1880) на художника Ян Матейко „Собески изпраща писмо до папата след битката при Виена“ (1683)

Книгоиздателска къща „Труд“, 2001 г.

ISBN: 954-528-222-3

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.